CUMHURİYET'İN 80. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 19

NUTUK
I

(1927)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 19

NUTUK
I

(1927)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yayın Yönetmeni
Şule Perinçek

Redaksiyon
Nejat Bayramoğlu, Kurtuluş Güran

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu

Arşiv-Araştırma
Ercan Dolapçı, Hüseyin Gültekin, Musa Sarıkaya, Gökçe Şenoğlu, Hâdiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Yücel Demirel, Ahmet Hezarfen, Sadık Perinçek, Musa Sarıkaya

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Güler Kızılelma

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Uğur Matbaacılık

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Fetih Kişioğlu

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın
© 2006
Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.'nindir
Birinci Basım: Eylül 2006
Kaynak Yayınları: 457
ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-400-X (19. Cilt)

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3-4 34430 Galatasaray-İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 231 56 64 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu
Prof. Dr. Feroz Ahmad
Prof. Dr. Sina Akşin
Talip Apaydın
Prof. Dr. Zeki Arıkan
Prof. Dr. İlhan Arsel
Ercüment Hüsnü Baki*
Nejat Birdoğan*
Em. Kur. Alb. Dr. Orhan Coşkun
Muazzez İlmiye Çığ
Ali Dündar
Erol Şadi Erdinç
Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü
Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu
Ahmet Hezarfen*
Prof. Dr. Alpaslan Işıklı
Suphi Karaman*
Prof. Dr. Nejat Kaymaz
Em. Tümg. Turhan Olcaytu*
Emin Özdemir
Ahmet Bekir Palazoğlu
Sadık Perinçek*
Dr. Doğu Perinçek
Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç
Zeki Sarıhan
Prof. Dr. Taner Timur
Prof. Dr. Şerafettin Turan
Gürbüz Tüfekçi
Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül 2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001, Em. Tümg. Turhan Olcaytu'yu 25 Ağustos 2003, Suphi Karaman'ı 15 Nisan 2004, Ahmet Hezarfen'i 27 Mayıs 2005 tarihinde kaybettik.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 19

NUTUK
I

(15 Ekim 1927-20 Ekim 1927)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	15
NUTUK ÜZERİNE	17
Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'ni Açış Nutku (15 Ekim 1927)	19
NUTUK	21
Samsun'a Çıktığım Gün Umumi Vaziyet ve Manzara	23
Mukabil Kurtuluş Çareleri	24
Milli Teşekküller, Siyasi Maksat ve Hedefleri	24
Memleket Dahilinde ve İstanbul'da Milli Varlığa Düşman Teşekküller	26
İngiliz Muhipleri Cemiyeti	26
Amerika Mandası İsteyenler	27
Ordumuzun Vaziyeti	27
Müfettişlik Vazifemin Geniş Salahiyetleri	28
Genel Manzarayı Dar Bir Çerçeve İçinden Görüş	29
Düşünülen Kurtuluş Çareleri	30
Benim Kararım	30
Ya İstiklal Ya Ölüm	30
Tatbikatı Safhalara Ayırmak ve Kademe Kademe Yürüyerek Hedefe Varmak	31
Milli Sır	32
Ordu İle Temas	32
Yunan Ordusunun Manisa ve Aydın Civarını İşgali	35
Milli Teşkilat Vücuda Getirilmesi ve Milletin İkazı	36
Mitingler, Milli Tezahürler	37
Milli Tezahürlerin Akisleri	37
İstanbul'a Geri Çağrılışım	41
Sıvas'ta Genel Bir Milli Heyet Toplamak Kararı	41
Adını Saklayan Bir Tanıdığın Amasya'ya Gelmesi	43
Rauf ve Refet Beylerin Tereddüdü	44
İstanbul'da Bazı Zatlara Gönderdiğim Mektup	44
Ali Kemal Bey'in Tamimi	45
Ali Kemal Bey ve Padişah	45
Ali Galip Bey Sıvas'ta	46
Sıvas'a Hareket	47

Erzurum'a Hareket 49
Milli Gaye İçin Ortaya Atılmak Kararı 50
Erzurum Kongresi Hazırlıkları 51
Resmi Sıfat ve Salahiyetleri Bırakarak, Milletin Şefkat ve Civanmertliğine Güvenmek ve Vicdani Vazifeye Devam Etmek Kararı 52
Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gitmesi 53
Kumandayı Terk Etmemek Emri 53
Refet Bey'in 3. Kolordu Kumandanlığı'nı Bırakması 54
Hamit Bey'in İstanbul Hükümetince Azli 57
Refet Bey'le Haberleşmeler 58
Erzurumluların Yardımları 63
Erzurum Kongresi 64
Erzurum Kongresi Beyannamesi ve Kararları 64
Erzurum Kongresi'nde Görülen Tereddütler 66
Karakol Cemiyeti 69
Avrupa'dan Bir Şey Beceremeden Dönen Ferit Paşa'ya Çektiğim Şifre 70
Sıvas Kongresi Hazırlıkları 71
Sıvas Valisi'nin Endişeleri 72
Erzurum'u Terk Lüzumu 75
Sıvas Yolunda 76
Sıvas Kongresi Açılıyor 78
Sıvas Kongresi'nin Meşgul Olduğu İşler 79
Amerika Mandası İçin Propagandalar 80
Manda Meselesinin Kongre'de Müzakeresi 94
Erzurum Kongresi Hiçbir Suretle Manda Kabulü Hakkında Karar Vermiş Değildir 98
Sıvas Kongresi'ni Neticesiz Bırakmak Teşebbüsleri 101
Ali Galip Hadisesi 102
Hıyanetin Müşterek Müteşebbislerinden Ferit Paşa Kabinesi'ne Taarruz 116
İstanbul'daki Hükümetle Münasebeti Kesmek Kararı 119
Mebus Seçimi İle Uğraşılmaya Başlanması 119
Memleketi Mercisiz Bırakmamak İçin 121
Yapılan İtiraz ve Eleştiriler 122
Kâzım Karabekir Paşa'nın Tavsiyeleri 126
Padişah'ın Beyannamesi 129
Halit Bey'in Trabzon ve Civarında Milli Teşkilata Memur Edilmesi 131
Kastamonu Valisi'nin İstanbul Hükümetince Değiştirilmesi ve Bundan Çıkan Hadise 134
Kastamonu da İstanbul'a Karşı Harekete Geçiyor 136
Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı 137
Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a Kaçıyor ve Konya Halkı da İstanbul'u Tanımıyor 138

Refet Bey'in Yerinde Olmayan Bazı Teklifleri 138
General Harbord Heyeti ve General'e Verdiğim Cevap 139
Abdülkerim Paşa'nın Aracılıkları 140
Ferit Paşa Kabinesi Çekilmelidir 146
Trabzon'dan Gelen Teklif 149
İlk Bozkır Hadisesi ve İzmit Mutasarrıfı'nın Muhalefeti 151
Ferit Paşa'nın İstifası 153
Ali Rıza Paşa Kabinesi 154
Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Sezilen Tereddüt 155
Ali Rıza Paşa Kabinesi Milli Teşkilat ve Maksatları Soruyor 157
Yunus Nadi Bey Aracı Kılınıyor 162
Cemal Paşa, Kabine Namına Milli İradeye Aykırı Hareketlerden Kaçınılacağını Taahhüt Ediyor
Kâzım Karabekir Paşa'nın 166
Benim Hükümet İşlerine Karışmam Hakkındaki Fikri 169
Kâzım Karabekir Paşa'nın Şahsen Hükümet İşlerine Karışması Hakkındaki Fikri 172
Padişah Köleliğiyle Kazanılan İktidar Makamı, İktidarsızlığın Numunesidir 173
Damat Şerif Paşa Milleti Zehirliyor 174
Yegâne Kabahatimiz 176
Ahmet İzzet Paşa'nın Nasihatnamesi 177
Ali Rıza Paşa Cumhuriyet Yapılacağını Keşfediyor 179
Salih Paşa Heyeti Temsiliye İle Temas İçin Geliyor 179
Askerî Nigehban Cemiyeti 180
İşgali, Kınanmaya Değer Bulmayan Bir Siyaset 181
Süngülerini Milletin Kalbine Saplayan Yabancıları Misafir Sayan Bir Harbiye Nazırı 182
Milli Teşkilat Genişliyor ve Kuvvetleniyor 183
Meclisi Mebusan'ın Toplanacağı Yer 184
Amasya Mülakatı 185
Sıvas'ta Aleyhime Yapılan Bir Teşebbüs: Şeyh Recep Vakası 189
Adapazarı Havalisinde Tahrikler 193
İstanbul'da Kuvayi Milliye Aleyhine Tahrikler 196
Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni Tutmak Kararı 199
Barış Yapılana Kadar İstanbul'a Ayak Basmamaklığımız ve Mebus Olmamaklığımız Tavsiyesi 201
Kumandanlarla Fikir Alışverişi 205
Dört Aykırı Görüş ve Aldığımız Karar 206
Mebuslara Verilen Talimat 208
Teşrinievvel [Ekim] 1919'da Mühim Dahili İşler 210
Ali Rıza Paşa Kabinesi Fikrinde Israrlı 211
Dahiliye Nazırı'nın Memlekete Sevk Ettiği Nasihat Heyetleri 213

Refet Paşa Salihli ve Aydın Cephelerine Kumandan Olarak Gönderiliyor 214
Refet Paşa, Demirci Efe'nin Maiyetine Giriyor 214
Dahiliye Nazırı'nın Şüphe Veren Halleri 215
Ali Rıza Paşa Kabinesi Milli Teşkilatı Düşman Teşkilatla, Bizi Ali Kemal ve Sait Molla İle Bir Tutuyor 217
Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa Devamlı Olarak Milli Birliği Bozmakla, Harbiye Nazırı, Temsilcimiz Cemal Paşa da Hükümetin İcraatını Müdafaa İle Meşgul 218
Sait Molla Nasıl Çalışıyordu? 220
Mister Fru'ya Yazdığım Mektup 226
Ali Rıza Paşa Kabinesi Düşman İftira ve Yanıltmacalarına Hakikat Diye İnanıyor 228
Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Beyanatı 231
Milli Teşkilatın Düzene Sokulması 232
Yahya Kaptan Meselesi 233
Vicdani Vazifelerimden Biri 245
1919 Sonbaharında Karşılaştığımız Diğer Bazı Vakalar 246
Ankara'ya Geliş 248
Kâzım Karabekir Paşa Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya Gitmesine Taraftar Değildi 251
Genel Vaziyeti İdare ve Sevk Mesuliyetini Üstlenenler, En Mühim Hedefe ve En Yakın Tehlikeye Mümkün Olduğu Kadar Yakın Bulunmalıdırlar 252
Yeni Mebuslarla Ankara'da Görüşmek Teşebbüsü 253
Bayburt'ta Bir Yalancı Peygamber 259
Harbiye Nazırı Cemal Paşa İşbaşından Genç Kumanda Unsurlarını Uzaklaştırmak İstiyor 260
Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Dediklerim Yapılmazsa İstifa Ederim ve Meclisi Mebusan'ın Açılması İmkânsız Bir Hayal Olur, Diyor 261
İtilaf Devletleri Fevkalade Temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne Verdikleri Müşterek Nota 263
İtilaf Devletlerinin Karadeniz Başkumandanı, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırı'na Doğrudan Doğruya Talimat ve Emir Vermektedir 264
İnsaf ve Merhamet Niyaz Etmekle Millet İşleri, Devlet İşleri Görülemez 266
Ankara Halkı İle Yakından Tanışmak İçin Verdiğim Konferans 267
Ankara'ya Gelen Mebuslarla Yaptığım Temaslar 268
Türk Milletinin En Bariz Arzu ve İmanı: Kurtuluş 268
Misakı Milli Hazırlanıyor 269
Milli Fikir ve Milli Teşkilatın Kısa Bir Zamanda Temin Ettiği Şeref ve Mevcudiyeti Küçümseyenler 269
Ankara'da Toplanmak 270

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın İşten Uzaklaştırılması Teklifi Karşısında
Ali Rıza Paşa Kabinesi 271
Anadolu'da Bulunan Yabancı Subayların Tutuklanması Kararı 278
Meclisi Mebusan Reisi Olmam Sakıncalı Görülüyor 279
Hükümeti Kayıtsız Şartsız Düşürmek ve
Kati Mücadele Vaziyeti Almak Lüzumu 280
Ali Rıza Paşa ve Kabinesinin Mahiyeti 281
Aldatıcı Vaatler, Ağır İftiralar 282
Milli Bir Kabine Teşkili İmkânsızlığı 286
Kuvayi Milliye'nin Faaliyetinin Devam Etmesi Hakkında
Kamuoyunu Kontrol 289
Vakaların Gidişatına Tabi Olamazdık 291
Akbaş Cephaneliği ve Köprülülü Hamdi Bey 293
Anzavur'un Milli Cephelerimizi Arkadan Vurmak Teşebbüsü 293
Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin İstifası 294
Padişah, Halin ve Vaziyetin İcabına Göre
Birisini Sadrazamlığa Seçeceğim Diyor 295
Beni Muamelelere ve İcraata Müdahaleden Men Etmek İsteyenler
Benden Tesirli Tedbirler Bekliyor 296
Salih Paşa Sadrazam Oluyor 298
Trakya'da Cafer Tayyar Bey'in Takip Ettiği Yanlış Bir Görüş 301
Karakol Cemiyeti İstanbul'da Teşkilatını Genişletmeye Çalışıyor 304
İstanbul'daki Kuvayi Milliye Reislerinin Tutuklanması Hakkında
Londra'dan Gelen Emir 304
İstanbul'un İşgali 306
Manastırlı Hamdi Efendi 308
İtilaf Kuvvetlerinin Telgrafla Memlekete Yapmak İstedikleri Resmi Tebliğ 309
Yabancı Devletlere Yaptığım Protesto 310
Millete Yayımladığım Beyanname 312
Fevkalade Salahiyete Sahip Bir Meclis'in Ankara'da Toplanması Kararı 313
Celâlettin Arif Bey İle Görüş Ayrılığı 318
Celalettin Arif Bey Meclisi Mebusan Reisliğini Bırakamıyor 321
Seçimler Esnasında Bazı Yerlerdeki Büyük Hükümet Memurlarının
Çıkardıkları Müşkülat 322
Samsun'daki Subaylar Arasında Güya Padişahperestlik Hissiyatı Varmış 322
Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplanıyor 324
DİZİN 327

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünya'nın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

NUTUK ÜZERİNE

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*'u Cumhuriyet Halk Fırkası'nın II. Büyük Kongresi'nde 15 Ekim 1927 Cumartesi günü saat 10.00'da okumaya başladı. 2 Eylül 1927'de seçimler yapılmıştı. Yeni Meclis 1 Kasım'da açılacaktı. Atatürk kürsüye Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Umumisi, bugünkü dille CHP Genel Başkanı olarak çıktı. Konuşması, altı gün sürdü. Günde altışar saatten 36 saat 31 dakika konuştu. Son gün, 20 Ekim 1927'de altı oturum yapıldı. Gençliğe Hitabe'yi söyleyip kürsüden indiğinde saat 20.25'ti.

Nutuk metnini bizzat Atatürk okumuştur. Vesika sunuşlarına sıra geldiğinde Atatürk her vesikayı kürsüden, Kongre'de kâtiplik yapan Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'e uzatmış, vesikalar onun tarafından okunmuştur.

Mebusların ve vilayet delegelerinin oluşturduğu Kongre, 15-23 Ekim 1927 tarihleri arasında dokuz gün sürmüştür. Dinleyici olarak askeri erkândan başka yabancı devlet temsilcileri de Kongre'yi izlemiştir. Atatürk'ün *Nutuk*'undan sonra, Erzurum Mebusu Necip Asım (Yazıksız) Bey şu önergeyi sunmuştur: "Fırkamızın Umumi Reisi, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin Milli Mücadele ve İnkılap Tarihimiz hakkındaki beyanat ve izahatını büyük bir hürmet ve takdir ile dinledik. Bütün vatanperverane icraat ve hizmetleri, vatan ve milletin kurtuluş ve yükselişini temin eden Gazi Hazretleri'nin *Nutuk*'larının tamamen ve harfiyen tasvip edilmesini ve millet namına Kongre Genel Kurulu'nun imzalarıyla yazılı olarak teşekkür ve takdirler sunulmasını Büyük Kongre'ye arz ve teklif ederim, efendim." Önerge oybirliği ile kabul edilmiş ve bütün Kongre üyeleri tarafından tek tek imzalanmıştır.

Nutuk'un müsveddesi TC Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi'nde bulunmaktadır. Atatürk, bazı bölümlerini kendisi yazmış, bazı bölümlerini yazdırmıştır. Müsveddeler üzerinde düzeltmeler, çıkarmalar ve eklemeler vardır. Büyük Devrimci Önder, hazırlık aşamasında, toplanan yüzlerce vesikayı tek tek elden geçirmiş ve düzenlemiştir. Ayrıca kişilerin bilgisine başvurulmuştur. Atatürk, yazdıklarını ilgili kişilere okuyup saatlerce tartışmış ve son şekli vermiştir. Önemli bir bölümü Ankara'da Çankaya'daki çalışma odasında kaleme alınmış. Son bölümleri de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda yazılmıştır.

En son şeklin verildiği ve baskıya giden metin, Türk Hava Kurumu Müzesi'nde bulunmaktadır.

Nutuk'un 1927 tarihli ilk basımı *"Nutuk/ Mustafa Kemal Tarafından"* (543+[2] sayfa) ve *"Nutuk/ Muhteviyata Ait Vesaik"* (303+[2] sayfa) başlığıyla iki cilt halinde, büyük boy yayımlanmıştır. Üzerinde "Türkiye'de tab ve neşir hakkı Türk Tayyare Cemiyeti'ne tevdi buyurulmuştur" kaydı bulunmaktadır. Basım yeri Ankara, Türk Ocakları Heyeti Merkeziye Matbaası'dır. Cildin başında Atatürk'ün "Gazi M. Kemal" imzalı fotoğrafı yer almaktadır. Arka kapakta bir cep içinde üç harita ve yedi kroki vardır. Hepsi numaralı olarak ilk 100 bin adet basılmıştır. Metin başlıklandırılmamıştır. Sadece bazı satırbaşlarında paragraf işareti, bölüm sonlarında üç yıldız bulunmaktadır. Vesikaların sıra numarası vardır. "Trakya Teşkilatına Ait Vesaik" numarasız olarak "Vesikalar"ın sonuna eklenmiştir.

Nutuk'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti basımı dışında ayrıca 2000 adet lüks basımı yapılmıştır. Bu basım da iki cilttir. Bazı paragrafların baş harfleri süslü ve büyük yazılmıştır. Sayfa zeminleri renkli, çevresi de süslüdür. Türk Tayyare Cemiyeti, *Nutuk*'un bu basımını İstanbul'da Ebüzziya Matbaası'na yaptırmıştır.

Atatürk'ün fotoğrafı ve haritalar Ahmet İhsan (Tokgöz) Matbaası aracılığıyla Viyana'da Elbemühl Matbaası'nda basılmıştır.

Nutuk, kâğıt ve ciltlerinin kalitesi ve süslemelerine göre 5, 10, 25, 45, 50 ve 500 lira fiyattan satılmıştır. 10 adet özel basılan ve ciltlenen *Nutuk*, Atatürk'e, TBMM Reisi'ne, Başvekil'e ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'ne ve İnkılap Müzesi'ne armağan edilmiştir. Dört adedi de beş yüz lira karşılığında koleksiyonculara satışa sunulmuştur. Ciltleme, İstanbul'da Zelliç Matbaası'nın mücellithanesinde yapılmıştır. 10 adet özel ciltlenen *Nutuk*'un süslemeleri İstanbul'da Medreset-ül-hattatin adıyla anılan okulun sanatçıları tarafından düzenlenmiş, kuyumculuk işlerini İstanbullu kuyumcular yapmıştır.

Nutuk'un yeni harflerle ilk basımı 1934'te İstanbul, Devlet Matbaası'nda yapılmıştır. Üç cilt halinde yayımlanan *Nutuk*'un birinci cildi BMM'nin açılacağını bildiren genelge ile bitiyor. İkinci cilt BMM'nin açılışıyla başlıyor. Üçüncü cilt vesikalara ayrılmış. Birinci cildin başında A. Kampf'ın çizdiği Atatürk portresi yer alıyor. Metin içine fotoğraflar konulmuştur. Metnin yan tarafına eklenen konu başlıkları Faik Reşit Unat tarafından hazırlanmıştır. Harita ve krokiler ciltle birliktedir. İlk iki ciltte dizin bulunmaktadır. 1934 baskısının saklanan kalıpları aynen kullanılarak, 1938'de, sadece metin bölümü tek cilt olarak Kültür Bakanlığı'nca yayımlandı.

Nutuk, bütün dünyada ilgi gördü ve yabancı dillere çevrildi. Aralık 1927'de *Oriente Moderno* dergisinde yayımlanan 30 sayfalık İtalyanca özetinden sonra, 1928'de Almanca çevirisi iki cilt olarak *"Gasi Mustafa Kemal Pascha, Der Weg zur Freiheit 1919-1920/ Die neue Türkei 1919-1927, Rede, gehalten von Gasi Mustafa Kemal Pascha in Angora vom 15. bis 20 Oktober 1927 vor den Abgeordneten und Delegierten der Republikanischen Volkspartei"* ve *"Gasi Mustafa Kemal Pascha, Die Dokumente, zur Rede"* başlıklarıyla Leipzig'de K.F. Köhler Yayınevi tarafından basıldı. Yine aynı yayınevi tarafından 1929'da *"Discours du Ghazi Moustapha Kemal, Président de la République Turque, Octobre 1927"* başlığıyla Fransızcası; *"A Speech delivered by Ghazi Mustapha Kemal, President of the Turkish Republic, October 1927"* başlığıyla İngilizcesi yayımlanmıştır. Fransızca ve İngilizce basımlarda çeviren adı yoktur. Almanca baskısında *Nutuk*'un "yazarının gözetimi altında hazırlanan Fransızcasından" Dr. Paul Roth tarafından çevrildiği belirtilmektedir.

Rusça basımı en kapsamlı olanıdır. 1929-1934 yılları arasında *"Put Novoy Turtsii 1919-1927"* başlığıyla dört cilt basılmıştır. Yapıta ayrıca Atatürk'ün yaşamöyküsü, Türkiye Devrimi'ni anlatan 45 sayfalık bir giriş bölümü, açıklayıcı notlar, geniş bir ad ve kavram dizini, dizinli sözlük, zaman dizimi çizelgesi, fotoğraflar, görsel belgeler eklenmiştir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri kapsamında *Nutuk* yayıma hazırlanırken, Türkiye'de ilk kez 1927'de yapılan iki basım ve 1934 basımı karşılaştırılarak okunmuştur. Farklılıklar dipnotlarda belirtilmiştir. Biçim olarak 1934 basımı esas alınmıştır.

KAYNAK YAYINLARI

CUMHURİYET HALK FIRKASI BÜYÜK KONGRESİ'Nİ AÇIŞ NUTKU*

(15 EKİM 1927)

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi

15 Teşrinievvel [Ekim] 1927 Cumartesi

(Sürekli alkışlar arasında Gazi Hazretleri riyaset makamını işgal buyurdular.)

Gazi Mustafa Kemal Hazretleri: Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın büyük kongresini açıyorum. Fırkamız, geçen ıstırap seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin temsilcisi olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsamak üzere ilk genel kongremiz Sivas'ta yapılmıştı. Sivas Genel Kongresi'nden evvel doğuda ve batıda bölgesel kongreler de yapılmıştı. Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim, Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi tespit ettiği esaslar itibariyle kayda ve zikre değerdir. Sivas Genel Kongresi'nde müzakere konusu olan, aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar açık olarak ve bütün memleketi kapsayacak şekilde kabul olunmuştur.

Gerçi o zaman kullandığımız unvan ile bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilat esas itibariyle korunmuştur ve bugün siyasi fırka halinde tecelli eden mevcudiyete başlangıç teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait genel gaye -ki genel selamet ve refahı teminden ibarettir- asli mahiyeti değişmeksizin takip olunmuştur. Dolayısıyla diyebiliriz ki, bugün açılışı ile iftihar ettiğim büyük kongremiz Sivas Kongresi'nden sonra teşkilatımızın ikinci büyük kongresi oluyor. Efendiler, Sivas Kongresi'nde nasıl ki bütün milletin emellerini ve hissiyatını temsil etmek mevkiinde bulundu isek, bugün de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın büyük kongresi ile bütün milletin hakiki hissiyat ve eğilimlerine tercüman olmak vazife ve mevkiinde bulunuyoruz. *(Sürekli*

* *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, 1927, s.1-2; aslı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 1.Büro, Fon Kodu: 490.1.0, Yer No: 210.832.3, 15/10/1927'de bulunan eski yazı belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı metin Yücel Demirel ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

alkışlar.) Hakikaten halkın bütün tabakaları mefkûrelerini temin edecek etkenleri ve unsurları fırkamızın icraat ve faaliyetinde arıyorlar ve buluyorlar. Bu hakikatin en son ve bariz delili, son genel seçimlerde aziz ve necip milletimizin fırkamıza gösterdiği destek ve itimattır. Bunu şükran ve iftiharla yâd ederim.

Efendiler, fırkamızın gelecekteki harekât ve icraatıyla alakalı tedbirleri burada hep beraber müzakere edeceğiz. Gelecek için en isabetli ve memleketin ihtiyaçlarına en uygun kararlara ulaşmaya çalışacağız. Gelecek senelerdeki icraatımızın Cumhuriyet ve halkçılık idaresi altında memlekete yeni saadetler, yeni şerefler kazandıracağına itimadım vardır. Efendiler, geleceğe ait tedbirler hakkında fikir alışverişinde bulunmadan evvel maziye ait vakalar ve hadiseler hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden faaliyet ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Hadiseler ile dolu olan dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir. Fakat mesele, yapılması zaruri bir vazife olduğuna göre, beni mazur göreceğinizi ümit ederim. *(Estağfurullah sesleri, alkışlar.)* Maruzatta bulunmadan evvel, müzakere gündemimizin acil bir noktası vardır. Müzakere gündeminin birinci maddesinde bir ikinci reis seçimi meselesi söz konusudur. Efendiler, elimizde bir nizamname projesi vardır, bu henüz fırkamızın genel kongresinin tasdik ve tasvibinden geçmiş değildir. Dolayısıyla bu nizamname yapıldıktan sonra vakaları ve muameleleri ihtiva eden vaziyetler vardır ki, bunun bazı maddeleri ile bağdaşmamaktadır. Mesela umumi reis vaziyeti gereği vazifesini fiilen yerine getirememekte ve reis vekili olarak malumu âliniz İsmet Paşa Hazretleri fiili vazifeyi yerine getirmektedirler. Dolayısıyla zaten reis vekili mevcut iken tekrar bir reis seçimi bendenizce söz konusu değildir. *(Doğru sesleri.)* Bununla beraber, bu hususu da yüksek oyunuza koymak istiyorum.

Reis Vekili mevcut iken, burada -ki nizamname dediğimiz projedeki- vazifeyi kendileri yerine getirebilirler. Eğer bu hususu kabul buyurursanız, Paşa Hazretleri ikinci reis vazifesini yerine getirirler. *(Uygun sesleri.)* Bu hususu yüksek oyunuza arz ediyorum. Kabul buyuranlar el kaldırsın! Oybirliğiyle kabul olunmuştur.

Şimdi efendim, diğer bazı noktalar vardır. Evvela bunların yapılması için riyaset mevkiini İsmet Paşa Hazretleri'ne terk edeceğim, ondan sonra müsaadenizle beyanatta bulunacağım. *(Şiddetli alkışlar.)*

[...]

(Gazi Hazretleri alkışlar arasında büyük nutuklarını irat buyurmak üzere hitabet kürsüsünü teşrif buyurdular.)

NUTUK

Gazi Mustafa Kemal Tarafından

I. Cilt
1919-1920

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresi'nde söylenmiştir.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk,* Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara, 1927; Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk,* Ankara, 1927 (lüks basım); Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1934. *Nutuk*'un müsveddesine ait el yazısı belgelerin bazı kısımları için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Atatürk Arşivi'nden fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975,* T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975, s.13-61; *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1978,* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1978, s.21-73; *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1979,* T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1979, s.27-98. *Nutuk*'un 1927'deki eski yazı basımları Yücel Demirel ve Musa Sarıkaya, *Atatürk Haftası Armağanı*'ndaki el yazısı belgeler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

NUTUK

Samsun'a çıktığım gün umumi vaziyet ve manzara

1919 senesi Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım. Genel vaziyet ve manzara:

Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumi'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, soysuzlaşmış, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız Padişah'ın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf devletleri, mütareke hükümlerine riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilayeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap,[1] İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askeri kıtaları; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurları ve özel adamları faaliyette. Nihayet, söze başlangıç kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da İtilaf devletlerinin rızasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında, Hıristiyan unsurlar gizli, açık, özel emel ve maksatlarının elde edilmesinin teminine, devletin bir an evvel çökmesine mesai sarf ediyorlar.

Daha sonra eide edilen sağlam malumat ve vesikalar ile teyit olundu ki, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde teşekkül eden Mavri Mira heyeti *(Vesika: 1),* vilayetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Salibi Ahmeri,[2] resmi Muhacirin[3] Komisyonu; Mavri Mira heyetinin mesaisinin kolaylaştırılmasına hizmet etmekte. Mavri Mira heyeti tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilatları, yirmi yaşını aşmış gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal olunuyor.

1 Antep. (Y.N.)
2 Salibi Ahmer: Kızılhaç. (Y.N.)
3 Muhacirin: Göçmenler. (Y.N.)

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira heyetiyle hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve muvaffakiyetle çalışıyor *(Vesika: 2)*.

Mukabil kurtuluş çareleri

Vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında, her yerde, her mıntıkada birtakım zevat tarafından mukabil kurtuluş çareleri düşünülmeye başlanmış idi. Bu düşünce ile alınan teşebbüsler, birtakım teşekküller doğurdu. Mesela: Edirne ve havalisinde *Trakya-Paşaeli* unvanıyla bir cemiyet vardı. Doğuda, *(Vesika: 3)* Erzurum'da ve Elaziz'de *(Vesika: 4)* merkezi umumisi İstanbul'da olmak üzere *Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti* teşkil edilmişti. Trabzon'da *Muhafazai Hukuk* namında bir cemiyet mevcut olduğu gibi, Dersaadet'te de *Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti* vardı. Bu cemiyet merkezinin gönderdiği delegelerle, Of kazasıyla Lazistan livası dahilinde şubeler açılmıştı *(Vesika: 5, 6)*.

İzmir'in işgal olunacağına dair Mayıs'ın on üçünden beri fiili emareler gören İzmir'de bazı genç vatanperverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu acı vaziyet hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlar ve emrivaki haline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla neticelenmesine mâni olmak esasında müttefik kalmışlar ve *Reddi İlhak* prensibini ortaya atmışlardır. Aynı gecede bu maksadın yayılmasını temin için İzmir'de Yahudi maşatlığına[1] toplanabilen halk tarafından bir miting yapılmışsa da, ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu teşebbüs ümit edilen derecede maksadı temin edememiştir.

Milli teşekküller, siyasi maksat ve hedefleri

Bu cemiyetlerin teşekkül maksatları ve siyasi hedefleri hakkında kısaca malumat vermek uygun olur düşüncesindeyim.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin reislerinden bazılarıyla daha İstanbul'da iken görüşmüş idim. Osmanlı devletinin yok olmasını çok kuvvetli bir ihtimal dahilinde görüyorlardı. Osmanlı vatanının parçalanacağı tehlikesi karşısında, Trakya'yı, mümkün olursa Batı Trakya'yı da ekleyerek, bir bütün olarak İslam ve Türk camiası halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu maksadın temini için o zaman hatırlarına gelen yegâne çare, İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın yardımını temin etmek idi. Bu maksatla bazı yabancı rical ile temas ve mülakatlar da aramışlardı. Hedeflerinin bir *Trakya cumhuriyeti* teşkili olduğu anlaşılıyordu.

1 Maşatlık: Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığına [illegible]

Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin teşekkül maksadı da (nizamnamelerinin ikinci maddesi), Doğu Vilayetlerinde oturan bütün unsurların dini ve siyasi[1] haklarının serbestçe gelişmesini temin edecek meşru vasıtalara teşebbüs etmek, söz konusu vilayetlerin İslam ahalisinin tarihi ve milli haklarını, gerektiğinde medeniyet âlemi huzurunda müdafaa eylemek; Doğu Vilayetlerinde vaki olan mezalim ve cinayetlerin sebepleri ve etkenleri ve fail ve müsebbipleri hakkında tarafsızca tahkikat icrasıyla suçluların süratle cezalandırılmalarını talep etmek; unsurlar arasındaki yanlış anlamanın giderilmesi ile eskisi gibi iyi münasebetlerin teyidine gayret etmek, harp halinin Doğu Vilayetlerinde doğurduğu haraplık ve sefalete, hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmak suretiyle mümkün mertebe çare bulmaktan ibaret idi.

İstanbul'daki idare merkezlerinden verilmiş olan bu direktif dahilinde, Erzurum şubesi, Doğu Vilayetlerinde Türk'ün haklarını muhafaza ile beraber, tehcir esnasında yapılan kötü muamelelerde milletin katiyen dahli bulunmadığını ve Ermeni mallarının Rus istilasına kadar muhafaza edildiğini, buna karşılık Müslümanların pek gaddarane hareketlere maruz kaldığını ve hatta emir hilafına tehcirden alıkonulan bazı Ermenilerin hamilerine karşı reva gördükleri muameleleri, sağlam vesikalarla medeniyet âlemine arza ve bildirmeye ve Doğu Vilayetlerine karşı dikilen ihtiraslı bakışları hükümsüz bırakmak için çalışmaya karar veriyor (Erzurum şubesinin beyannamesi).

Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum şubesini teşkil eden zevat, Doğu Vilayetlerinde yapılan propagandalar ve bunların hedefleri, *Türklük-Kürtlük-Ermenilik* meselelerini ilmi, fenni ve tarihi bakımlardan, inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki mesailerini şu üç noktada tespit ediyorlar (Erzurum şubesinin matbu raporu):

1) Katiyen göç etmemek.

2) Derhal ilmi, iktisadi, dini teşkilat yapmak.

3) Tecavüze maruz kalacak Doğu Vilayetlerinin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek.

Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki idare merkezinin medeni ve ilmi vasıtalarla maksadın temin edilebileceği hakkında fazla iyimser olduğu anlaşılıyor. Hakikaten bu yolda mesai sarf etmekten geri durmuyor. Doğu Vilayetlerinde Müslüman unsurların haklarını müdafaa için *Le Pays* namında Fransızca bir gazete yayımlıyor. *Hadisat* gazetesinin imtiyazını üstleniyor. Bir taraftan da İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine ve İtilaf devletleri başvekillerine muhtıra veriyor. Avrupa'ya bir heyet gönderilmesine teşebbüs ediyor *(Vesika: 7)*.

1 *Bütünüyle Erzurum Kongresi*'nde "dini, milli ve siyasi". Bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, D. 1335/4-2, F. 18'den aktaran: *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.1, Resmî Arşiv ile Âilelerdeki Belge ve Hâtıralara Göre Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, T.C. Ziraat Bankası, Ankara, 1993, s.5. (Y.N.)

Bu izahattan kolaylıkla anlaşılacağını zannederim ki, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'ni vücuda getiren mühim sebep ve endişe, Doğu Vilayetlerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Bu ihtimalin tahakkukunun da, Doğu Vilayetleri nüfusunda Ermenilerin çoğunluk sahibi gösterilmesine ve tarihi haklar bakımından öncelikli kabul ettirilmesine çalışanların, ilmi ve tarihi vesikalarla cihan kamuoyunu aldatmaya muvaffakiyetinde ve bir de Müslüman ahalinin Ermenileri katliam eder vahşiler olduğu iftirasının hakikat şeklinde kabulü halinde olabileceği faraziyesi hâkim oluyor. Dolayısıyla cemiyet, aynı sebepler ve vasıtalarla donanmış olarak milli ve tarihi hakları müdafaaya çalışıyor.

Karadeniz'e sahil olan mıntıkalarda da bir Rum Pontus hükümeti vücuda getirileceği korkusu vardı. İslam ahaliyi Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, beka ve mevcudiyet haklarını muhafaza gayesiyle, Trabzon'da da bazı zevat ayrıca bir cemiyet teşkil eylemişlerdi.

Merkezi İstanbul'da olan *Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti*'nin siyasi maksat ve hedefi, isminden anlaşılmaktadır. Her halde merkezden ayrılmak gayesini takip ediyor.

Memleket dahilinde ve İstanbul'da milli varlığa düşman teşekküller

Vücuda gelmeye başlayan bu teşekküllerden başka, memleket dahilinde daha birtakım teşebbüsler ve teşekküller de vukua gelmişti. Bunlar arasında Diyarbekir *(Vesika: 8, 9),* Bitlis, Elaziz vilayetlerinde, İstanbul'dan idare olunan *Kürt Teali Cemiyeti*[1] vardı. Bu cemiyetin maksadı, yabancı himayesi altında bir Kürt hükümeti vücuda getirmekti.

Konya ve havalisinde, İstanbul'dan idare olunan *Tealii İslam Cemiyeti* teşkiline çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında *İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet* cemiyetleri de vardı.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti

İstanbul'da, muhtelif maksatlarla gizli ve açık olmak üzere de birtakım fırka veya cemiyet unvanı altında teşekküller vardı.

İstanbul'da mühim sayılacak teşebbüslerden biri *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* idi. Bu isimden, İngilizlere muhip[2] olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve şahsi menfaatlarını sevenler ve şahıslarıyla menfaatlarının dokunulmazlığı çaresini *Loyd Corc*[3] hükümeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır. Bu bedbahtların,

1 Kürdistan Teali Cemiyeti. (Y.N.)
2 Muhip: Seven, sevgi besleyen, dost. (Y.N.)
3 Lloyd George. (Y.N.)

İngiltere devletinin, bütün halinde bir Osmanlı devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olamayacağını bir defa düşünüp düşünmedikleri üzerinde durulmalıdır.

Bu cemiyete mensup olanların başında Osmanlı padişahı ve halifei ruyi zemin[1] unvanını taşıyan *Vahdettin, Damat Ferit Paşa,* Dahiliye Nezaretini işgal eden *Ali Kemal, Adil* ve *Mehmet Ali* Beyler ve *Sait Molla* bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı maceracılar da vardı. Mesela: *Rahip Fru*[2] gibi. Ve muamelelerden ve icraattan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Fru idi.

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri aleni cephesi ve medeni teşebbüslerle İngiliz himayesini talep ve temine yönelik mahiyeti idi. Diğeri gizli tarafı idi. Asıl faaliyet bu tarafta idi. Memleket dahilinde teşkilat yaparak isyan ve ihtilal çıkarmak, milli şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi hainane teşebbüsler, cemiyetin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın cemiyetin aleni teşebbüslerinde olduğu gibi, gizli tarafında da ondan daha ziyade *rolör*[3] olduğu görülecektir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izahat ve icabında göstereceğim vesikalarla daha açık anlaşılacaktır.

Amerika mandası isteyenler

İstanbul'da bir kısım rical ve kadınlar da, hakiki kurtuluşun *Amerika mandasını* talep ve teminde olduğu kanaatinde bulunuyorlardı. Bu kanaatte bulunanlar fikirlerinde çok ısrar ettiler; mutlak isabetin görüşlerinin desteklenmesinde olduğunu ispata çok çalıştılar. Bu hususta da sırası gelince bazı izahat vereceğim.

Ordumuzun vaziyeti

Genel vaziyeti tespit için ordu birliklerinin nerelerde ve ne halde olduğunu açıklamak isterim. Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıtaların muharip efradı terhis olunmuş, silah ve cephanesi elinden alınmış, harp kıymetinden mahrum birtakım kadrolar haline getirilmişti.

Merkezi, Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne mensup kıtaların vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41. Fırka) Konya'da ve bir fırkası (23. Fırka) Afyon Karahisarı'nda bulunan 12. Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17. Kolordu'nun Denizli'de bulunan 57. Fırka'sı da bu kolorduya ilhak edilmişti.

Bir fırkası (24. Fırka) Ankara'da ve bir fırkası (11. Fırka) Niğde'de bulunan 20. Kolordu, karargâhıyla Ankara'da.

1 Yeryüzünün halifesi. (Y.N.)
2 Rahip Frew. (Y.N.)
3 Roleur (Fr.): Rol sahibi. (Y.N.)

İzmit'te bulunan 1. Fırka, İstanbul'daki 25. Kolordu'ya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10. Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan 61. ve 56. Fırkalar, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14. Kolordu'yu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı Meclis'in açılışına kadar, merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3. Ordu Müfettişliği, ki müfettişi ben idim, karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya emrim altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sıvas'ta bulunan 3. Kolordu; kumandanı beraberimde getirdiğim Miralay Refet Bey. Bu kolorduya mensup bir fırkanın (5. Kafkas Fırkası) merkezi Amasya'da, diğer fırkasının (15. Fırka) merkezi Samsun'da idi. Diğeri, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Fırkalarından birinin (9. Fırka) merkezi Erzurum'da, kumandanı Rüştü Bey, diğerinin (3. Fırka) merkezi Trabzon'da idi. Kumandanı Kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbul'a davet edilmiş olduğundan kumandadan çekilerek Bayburt'ta saklanmış, fırka vekâletle idare olunuyor; kolordunun diğer iki fırkasından 12. Fırka Hasankale doğusunda sınırda, 11. Fırka Bayazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbekir havalisinde bulunan, iki fırkalı 13. Kolordu bağımsız idi, İstanbul'a tabi bulunuyordu. Bir fırkası (2. Fırka) Siirt'te, diğer fırkası (5. Fırka) Mardin'de idi.

Müfettişlik vazifemin geniş salahiyetleri

Benim, bu iki kolordüya doğrudan doğruya emir ve kumandam geçerli olduğundan, fazla bir salahiyetim vardı ki, müfettişlik mıntıkasına komşu bulunan askeri kıtalara dahi tebligat yapabilecektim. Yine mıntıkamda bulunan ve mıntıkama komşu bulunan vilayetlere de tebligatta bulunabilecektim.

Bu salahiyete göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun mensup olduğu müfettişlik ile ve Diyarbekir'deki kolordu ile ve hemen Anadolu'nun bütün üst seviyedeki mülki memurlarıyla haberleşebilecek ve münasebette bulunabilecektim.

Bu geniş salahiyetin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verildiği garibinize gidebilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salahiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin icat ettikleri sebep, "Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek" idi. Ben, bu vazifenin yerine getirilmesinin bir makam ve salahiyet sahibi olmaya bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkânıharbiyei Umumiye'de bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezen zevat ile görüştüm. Müfettişlik vazifesini buldular ve salahiyetle alakalı talimatı da ben kendim yazdır-

dım. Hatta Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda mührünü basmıştır.

***

Genel manzarayı dar bir çerçeve içinden görüş

Bu izahattan sonra genel manzarayı daha dar bir çerçeve dahiline alarak, seri ve kolay bir surette hep beraber müşahede edelim:

Düşman devletler Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imhaya ve parçalamaya karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet karanlık ve belirsizlik içinde tecelliyatı beklemekte. Felaketin dehşet ve ağırlığını idrake başlayanlar, bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirlere göre kurtuluş çaresi gördükleri tedbirlere başvurmakta... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve subaylar, Harbi Umumi'nin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle içleri kan ağlamakta, gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumu kenarında kafaları çare, kurtuluş çaresi aramakla meşgul...

Burada, pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dini ve ananevi bağlarla bağlı ve sadık. Millet ve ordu kurtuluş çaresi düşünürken bu miras kalmış alışkanlığın sevkiyle kendinden evvel yüce hilafet ve saltanat makamının kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halife ve padişahsız kurtuluşun manasını anlamak kabiliyetinde değil... Bu inanca muhalif fikir ve görüş ortaya koyacakların vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, reddolunmuş olur...

Diğer mühim bir noktayı da ifade etmek lazımdır. Kurtuluş çaresi ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek esas gibi kabul olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı devletinin yanında koskoca *Almanya, Avusturya-Macaristan* varken, hepsini birden mağlup eden, yerlere seren İtilaf kuvvetleri karşısında, tekrar onlarla husumete varabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olan yalnız avam değildi; bilhassa muhterem denilen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde kurtuluş çaresi ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir defa İtilaf devletlerine karşı düşmanca vaziyet alınmayacaktı ve padişah ve halifeye canla başla bağlı ve sadık kalmak esas şart olacaktı.

Düşünülen kurtuluş çareleri

Şimdi efendiler, müsaade buyurursanız, size bir soru sorayım: Bu vaziyet ve şartlar karşısında kurtuluş için nasıl bir karar hatıra gelebilirdi?

İzah ettiğim malumat ve gözlemlere göre üç nevi karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, *İngiltere himayesini* talep etmek.

İkincisi, *Amerika mandasını* talep etmek.

Bu iki nevi karar sahipleri, Osmanlı devletinin bir bütün halinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı memleketlerinin muhtelif devletler arasında taksiminden ise, bütün halinde, bir devletin himayesi altında bulundurmayı tercih edenlerdir.

Üçüncü karar, *mahalli kurtuluş çarelerine yöneliktir.* Mesela, bazı mıntıkalar, kendilerinin Osmanlı devletinden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine girişiyor. Bazı mıntıkalar da, Osmanlı devletinin imha ve Osmanlı memleketlerinin taksim olunacağını emrivaki kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç nevi kararın gerekçesi, vermiş olduğum izahat arasında mevcuttur.

Benim kararım

Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikatte, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir *ata yurdu* kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi anlamı kalmamış birtakım manasız sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne yardım talep olunmak isteniyordu?

O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da milli hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmek!

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

***

Ya istiklal ya ölüm

Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık olamaz.

Yabancı bir devletin himaye ve kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından mahrumiyeti, acz ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Hakikaten bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır!

Dolayısıyla, *ya istiklal ya ölüm!*

İşte hakiki kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın tatbikatında muvaffakiyetsizliğe uğranılacağını farz edelim! Ne olacaktı? Esaret!

Peki efendim, diğer kararlara boyun eğmek halinde netice bunun aynı değil miydi!

Şu fark ile ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla teselli bulur ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran dost ve düşman gözündeki mevkii farklı olur.

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının devam ettirilmesine çalışmak, elbette, Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemekti. Çünkü millet her türlü fedakârlığı sarf ederek bağımsızlığını temin etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu bağımsızlığa emniyet altına alınmış gözüyle bakılamazdı. Artık vatanla, milletle hiçbir vicdani ve fikri alakası kalmamış bir sürü delinin, devlet ve millet bağımsızlık ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl caiz görülebilirdi?

Hilafet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara boğduğu hakiki medeniyet âleminde gülünç kabul edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın tatbikatını temin için henüz milletin alışmadığı meselelere temas etmek lazım geliyordu. Herkesçe söz konusu olmasında büyük sakıncalar tasavvur olunan hususların söz konusu olmasında mutlak zaruret bulunuyordu.

Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lazım geliyordu.

Tatbikatı safhalara ayırmak ve kademe kademe yürüyerek hedefe varmak

Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına tecavüz edenler kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı koymak ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icaplarını ve zaruretlerini ilk gününde ortaya koymak ve ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. **Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakalardan ve hadiselerden istifade ederek milletin hissiyat ve fikirlerini hazırlamak ve kademe kademe yürüyerek hedefe ulaşmaya ça-**

lışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik faaliyet ve icraatımız bir mantık silsilesi ile incelenirse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel istikametin **ilk kararın çizdiği hattan ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.**

Burada, zihinlerde mevcut olması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için, bir hakikati beraber müşahade etmeliyiz. Tezahür eden milli mücadele harici istilaya karşı vatanın kurtuluşunu yegâne hedef saydığı halde, bu milli mücadelenin muvaffakiyete yaklaştıkça safha safha bugünkü devre kadar milli irade idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini tahakkuk ettirmesi tabii ve kaçınılmaz bir tarihi seyir idi. Bu mukadder tarihi seyri ananevi alışkanlıklarıyla derhal sezen hükümdar hanedanı, ilk andan itibaren milli mücadelenin amansız düşmanı oldu. Bu mukadder tarihi seyri ilk anda ben de müşahade ettim ve sezdim. Fakat nihayeti de kapsayan bu sezgilerimizi ilk anda tamamen ortaya koyup ifade etmedik. Gelecekteki ihtimaller üzerine fazla beyanat, giriştiğimiz hakiki ve maddi mücadeleye hayal mahiyetini verebilirdi. Harici tehlikenin yakın tesirleri karşısında etkilenenler arasında, ananelerine ve fikri kabiliyetlerine ve ruhi haletlerine aykırı olan muhtemel değişimlerden ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için pratik ve emin yol, her safhayı vakti geldikçe tatbik etmekti. Milletin gelişmesi ve yükselmesi için selamet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim. Ancak bu pratik ve emin muvaffakiyet yolu, yakın mesai arkadaşım olarak tanınmış zevattan bazılarıyla aramızda zaman zaman görüşlerde, muamelelerde, icraatta esaslı ve tali birtakım anlaşmazlıklar, kırgınlıklar ve hatta ayrılıkların da sebebi ve izahı olmuştur. Milli mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde, kendi fikriyat ve ruhiyatının kavrayış sınırı bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir. Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak için, sırası geldikçe, birer birer işaret etmeye çalışacağım.

Milli sır Bu son sözlerimi özetlemek lazım gelirse, diyebilirim ki, **ben, milletin vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir *milli sır* gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey bütün toplumumuza tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.**

***

Ordu ile temas Şimdi efendiler, ilk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lazımdı.

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı'na 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir şifrede "Genel ahvalimizin almakta olduğu vahim şekilden pek üzüldüğümü ve

elem duyduğumu; millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi yakından, müşterek mesai ile en iyi yerine getirmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettiğimi; bir an evvel Erzurum'a gitmek arzusunda bulunduğumu ve fakat Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete uğramak mahiyetinde bulunduğundan, buralarda birkaç gün kalmak zarureti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak hususlar varsa bildirilmesini" rica ettim *(Vesika: 10)*.

Hakikaten Samsun ve havalisinde Rum çetelerinin İslam ahaliye tecavüzü ve zaten vasıtasız bırakılmış olan mahalli hükümetin yabancı müdahaleleri yüzünden hiçbir tedbir alamaması, vaziyeti müşkül kılmıştı.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji ümit ettiğimiz bir zatın Samsun'a mutasarrıf tayinini temin için teşebbüs almakla beraber, 3. Kolordu Kumandanı'nı geçici olarak Canik mutasarrıfı tayin ettim. Mümkün olan mahalli tedbirler alınmaya ve bilhassa ahalinin hakiki vaziyet hakkında aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı müfreze ve subaylarından çekinmeye ve korkmaya mahal olmadığını izaha ehemmiyet verildi ve hemen o havalide milli teşkilata girişildi.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı'na, "Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı temasta bulunmak istediğimi ve İzmir havalisine dair daha kolaylıkla alabileceği malumattan haberdar olmak istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun vaziyeti ile daha İstanbul'da iken alakadar olmuştum. Güneyden Ankara havalisine şimendiferle nakli söz konusu idi. Bu nakliyatın engellenmekte olduğunu anlamış olduğumdan, İstanbul'dan hareketim günlerinde Erkânıharbiyei Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'dan, kolordunun şimendiferle nakli gecikirse karadan yürüyerek Ankara'ya sevkini rica etmiştim. Bundan dolayı bahsettiğim şifre telgrafnamemde "20. Kolordu kısımlarının bütün mevcuduyla Ankara'ya gelmeye muvaffak olup olmayacağını" sordum. Canik livası hakkında malumat verdikten sonra, "bir iki güne kadar Samsun'dan karargâhımla bir müddet için Havza'ya gideceğimi ve her halde Samsun'dan hareketimden evvel beni aydınlatacak malumatı beklediğimi" yazdım.

20. Kolordu Kumandanı'ndan, üç gün sonra 26 Mayıs 1919'da aldığım cevapta, "İzmir'den muntazam malumat alamadıklarını, Manisa'nın da işgal edildiğini telgraf memurlarının haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan kısımlarının bütün mevcuduyla şimendiferle nakline muvaffak olamadıklarından karadan yürüyüşe başladıklarını, fakat mesafenin uzaklığı sebebiyle Ankara'ya ne vakit ulaşacağının malum bulunmadığını" bildiriyordu.

Kolordu kumandanı aynı telgrafnamesinde "Afyon Karahisarı'nda bulunan 23. Fırka'nın mevcudunun pek az olduğundan ve orada ellerine geçen efradı bu fırkaya göndermekte olduklarından" bahsettikten sonra, "Kastamonu ve Kayseri

havalisinde asayişi bozan bazı vakalar hakkında haberler gelmeye başladığını" zikrediyor ve "peyderpey malumat vereceğini" yazıyordu *(Vesika: 11)*.

27 Mayıs 1919 tarihinde, Havza'dan, 20. Kolordu Kumandanı'ndan ve aynı zamanda bu kolordunun mensup olduğu Konya'daki Ordu Müfettişliği'nden "Afyon Karahisarı'ndaki fırkanın takviyesi için hangi kaynaklardan istifade edilmekte olduğunu ve kuvvetinin artırılmasına maddi imkân bulunup bulunamayacağını ve bugünkü ahval ve vaziyetimize göre bu fırkaya nasıl bir vazifenin verilmesinin düşünüldüğünü" sordum *(Vesika: 12, 13)*.

Kolordu Kumandanı 28 Mayıs 1919'da sorduğum hususlara dair malumat veriyor ve "23. Fırka, düşmanın bir işgali vaziyeti karşısında mevkiini terk etmeyecek ve tecavüze uğrarsa, mahalli ahaliden alacakları takviye ile mevkiini müdafaa edecektir" diyordu *(Vesika: 14)*.

Ordu müfettişi de 30 Mayıs 1919'da verdiği cevapta "23. Fırka, Karahisar'daki asayişi muhafaza ile beraber, her türlü işgal hadisesine, her türlü vasıtalarla mukavemet edecektir" diyordu. Bu vasıtaların hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduya yardımcı olabilecek bir kuvvet hazırlanmasına çalışıldığını, ancak bir isim ve unvana sahip olmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telgrafta, "Konya'da bir vatan ordusu teşkil edilmekte olduğuna dair bazı havadisler duyulmuştur, bunun mahiyet ve teşkilatı nedir" demiştim. Böyle bir soru yöneltmekten maksadım, biraz da teşvike ve uyarmaya vesile olmak idi. Müfettişliğin son malumatı bunun üzerinedir *(Vesika: 15)*.

Kolordu Kumandanı bu soruma "Konya'da vatan ordusunun teşkilinden haberdar değilim" cevabını vermişti.

20. Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile temasım neticesinde edindiğim malumattan teyakkuz ve uyanıklığı gerektiren noktaları 1 Haziran 1919'da Erzurum'da 15. Kolordu ve Samsun'da 3. Kolordu ve Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanlarına bildirdim *(Vesika: 16)*.

Trakya'da bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum. O mıntıka ile de irtibat tesisi lazım idi. Bu maksatla, İstanbul'da, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşa'dan 16 Haziran 1919'da şahsi şifre ile -Cevat Paşa ile ayrıldığım gün gizli ve şahsi bir şifre kararlaştırmış idik- Edirne'de kolordu kumandanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum *(Vesika: 17)*. Cevat Paşa 17 Haziran'da cevap verdi. "Cafer Tayyar Bey'in 1. Kolordu Kumandanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim *(Vesika: 18)*.

Amasya'dan 18 Haziran 1919 tarihinde, Edirne'de 1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e şifre ile verdiğim direktifte esaslı olarak şu hususları kaydettim: "Milli bağımsızlığımızı boğan ve vatanın parçalanması tehlikelerini hazırlayan İtilaf devletlerinin icraatı ve merkezi hükümetin esir ve âciz vaziyeti malumunuzdur."

"Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükümete teslim etmek, yok olmaya boyun eğmektir."

"Trakya ve Anadolu milli teşkilatını birleştirecek ve milli sadayı gür sesle cihana duyuracak emin bir mahal olan Sıvas'ta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkili kararlaştırılmıştır."

"Trakya-Paşaeli Cemiyeti, salahiyet sahibi olmamak üzere İstanbul'da bir heyet bulundurabilir."

"Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyelerinden bazılarıyla fikir alışverişinde bulunmuştum. Şimdi zamanı geldi. İcap edenlerle gizlice görüşerek derhal teşkilat yapınız ve benim yanıma da delege olarak kıymettar bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinceye kadar Edirne vilayetinin haklarının savunucusu olmak üzere beni vekil ettiklerine dair imzaları altında bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz."

"Bağımsızlık gayesinin elde edilmesine kadar tamamıyla milletle birlikte, fedakârane çalışacağıma mukaddesatım namına yemin ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek katidir."

Trakya'nın manevi kuvvetini takviye maksadıyla bu talimata şu malumatı da ekledim: "Anadolu ahalisi baştan aşağı yekvücut bir hale getirildi. Kararlar, istisnasız tekmil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımızla müşterek alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizimle beraberdir. Anadolu'daki milli teşkilat kaza ve nahiyelere kadar genişledi. İngiliz himayesi altında bir bağımsız Kürdistan teşkili hakkındaki propaganda ve taraftarları bertaraf edildi, Kürtler Türklerle birleşti" *(Vesika: 19).*

***

Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarını işgali

Bu tarihe kadar Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal eylediğinden haberdar oldum. Fakat İzmir'de ve Aydın'da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne halde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz açık bir malumat elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetler kumandanlarına da bazı emirler yazmıştım. Nihayet 29 Haziran'da, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'in iki gün evvelki tarihli bir şifre telgrafını aldım.

56. Fırka'ya İzmir'de Hürrem Bey namında bir zat kumanda ediyormuş. Bu zat ve İzmir'deki iki alayın kılıç artıkları, subaylarıyla beraber hemen hepsi esir olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya'ya nakletmişler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının kumandasını üstlenmek üzere gönderilmiş.

Bekir Sami Bey, 27 Haziran 1919 tarihli telgrafnamesinde, 22 Haziran 1919 tarihli iki emrimi ancak 27 Haziran'da Bursa'ya vardığında alabildiğini

söylüyor ve verdiği malumat ve izahatta "Milli maksatları fiil mevkiine ulaştıracak kâfi vasıtalar bulamadığımdan, fırkamı tanzim ve ıslaha muvaffak olursam daha iyi hizmetlerin icrasını mümkün gördüğümden, 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa istikametinde harekete mecbur oldum. Bununla beraber, birçok engellere rağmen milli hareketin memleketin kurtarılması için elzem olduğu fikrini her tarafa yaymaya muvaffak oldum" diyor, kanaat ve icraatıma kuvvetli imanı olduğunu bildiriyor ve bu hususta hemen teşebbüslere başladığını, Çine'de bulunan 57. Fırka'ya da emir vermekliğimi ve kendisine de emir vermekte devam etmemi istiyordu *(Vesika: 20)*.

***

Milli teşkilat vücuda getirilmesi ve milletin ikazı

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette milli teşkilat vücuda getirilmesi lüzumunu tamimen bütün kumandanlara ve üst seviyedeki mülki memurlara tebliğ ettim.

Dikkate değerdir ki, İzmir'in ve bunu takiben Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve icra olunan tecavüz ve mezalim hakkında henüz millet aydınlanmamış ve milli mevcudiyete vurulan bu feci darbeye karşı alenen herhangi bir üzüntü ve şikâyet ortaya konulmamıştı. Milletin bu haksız darbe karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde yorumlanamazdı. Onun için milleti ikaz edip harekete getirmek lazımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliği'ne tamimen şu yolda tebligatta bulundum:

İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha aleni hissettirmiştir. Ülke bütünlüğümüzün muhafazası için, milli tezahüratın daha canlı olarak gösterilmesi ve devam ettirilmesi lazımdır. Milli hayat ve bağımsızlığı yaralayan işgal ve ilhak gibi hadiseler bütün millete kan ağlatmaktadır. Üzüntülerin önü alınamıyor. Hazım ve tahammül edilemez olan bu ahvalin derhal giderilmesini bütün medeni milletlerle büyük devletlerin adalet ve tesirinden sabırsızlıkla beklemek zemininde, önümüzdeki hafta zarfında ve muhtelif vilayetlere göre Pazartesi başlayıp Çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak milli tezahüratta bulunulması ve bunun bütün bağlı yerlere de yayılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babıâli'ye tesirli telgraflar verilmesi ve yabancı olan yerlerde yabancılara da tesir yapılmakla beraber, milli tezahüratta adap ve sükûnetin fevkalade korunması ve Hıristiyan halka karşı bir taarruz ve gösteri ve husumet gibi tavırlar alınmaması elzemdir. Zatıâlilerinin bu fikirler etrafında hassas ve tesirli bulunmaları dolayısıyla işin iyi idaresinden ve muvaffakiyetten âcizlerinde tam bir güven mevcuttur. Neticesinin bildirilmesini rica eylerim.

Mitingler, milli tezahürler

Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmaya başlandı.

Yalnız sınırlı sayıdaki yerlerde, bazı kuruntular tesiriyle tereddüt edildiği anlaşılmıştır. Mesela, 15. Kolordu Kumandanı'nın Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden *(Vesika: 21):* "Miting esnasında Rumların münasebetsizliğine maruz kalınması ve hiç yoktan bir hadise çıkması düşüncesinden dolayı mitinge karar verilmiş iken fiil mevkiine konulmadığı... miting heyetinin toplantısında *İstrati, Polidi*'nin[1] de hazır bulunduğu" anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz sahilinde mühim bir merkez olduğundan, orada milli teşebbüsler ve faaliyet hususlarında tereddütlü hareket ve Yunanlılar aleyhinde milli tezahürat müzakerelerine İstrati, Polidi Efendileri iştirak ettirmek gibi teşebbüsün ciddiyetsizliğine işaret edecek gevşeklikler, bittabi İstanbul ve düşmanlar için pek kıymetli emareler kabul edilir.

Verdiğim talimattaki görüşü aleyhte kullanacak kadar maharet gösterenler de oldu. Mesela, Sinop'a yeni tayin olunan bir mutasarrıf, orada yapılan tezahüratı bizzat yürütüyor ve miting kararlarını bizzat yazıp ahaliye imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir suretini gönderiyor. Bu zatın zavallı ahaliye gürültü patırdı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: "Türkler ilerleyemedi ve gelişemedi ve Avrupa'nın medeni esaslarını kabul edemeyip özümleyemediyse, bu da şimdiye kadar iyi bir idareye mazhar olamamasından ileri gelmiştir. Türk milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartıyla, Avrupa'nın nezaret ve denetimiyle teşekkül edecek bir idare ile yaşayabilir."

Efendiler, Sinop ahalisi namına İtilaf devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 tarihli bu muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasını müteakip gördüğüm imza, arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfettirdi. O imza, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ikinci reisi olan zatın imzası idi.

Milli tezahürlerin akisleri

Her tarafta tezahürat yapılması için yaptığım tebligat tarihinden üç gün sonra, yani 31 Mayıs 1919 tarihli Harbiye Nazırı'nın şu telgrafını aldım:

İngiltere Fevkalade Komiserliği'nden Babıâli'ye tebliğ olunup Harbiye Nazereti'ne verilen nota sureti aynen aşağıdadır:

Bugüne kadar gelen raporlardan 3. Kolordu mıntıkasında adi eşkıyalıktan başka bir şey olmadığı malum olmakla beraber, son notada beyan olunan ahval hakkında özel tahkikat icrası ile neticesinin süratle bildirilmesini rica ederim.

31.5.1919

Harbiye Nazırı
Şevket

1 Polidis. (Y.N.)

Suret

1. Sıvas'taki mevcut hal ve mevki ve bu şehirde veyahut bu şehrin yakınında büyük miktarda toplanmakta bulunan Ermeni mültecilerinin selametine dair son zamanlarda oldukça endişe verici havadis almış olduğumu zatı samii fehimanelerine bildirmekle iftihar ederim.

2. Dolayısıyla askeri kumandanının memuriyet dairesi dahilinde bulunan Ermenilerin iyi muhafazası ile himayeleri için bütün mümkün tedbirleri almasını emreden ve herhangi bir kıtal veyahut kötü muamele vukua geldiği takdirde kendisinin doğrudan doğruya mesul tutulacağını bildiren bir telgrafnamenin Harbiye Nezareti Celilesince belirtilen kumandana acilen çekilmesi hususunda emirler verilmesini zatı samii fehimanelerinden rica ederim.

3. Bu talimata benzer talimatın ilgili mülki memurlara verilmesini ayrıca rica ederim.

4. Memleket dahilindeki asayişsizlik hakkında zatı samii fehimanelerinin ne derece haklı surette endişeli bulunduklarını bildiğim için, zatı samii fehimanelerine ayrıca işbu (...) uyulacağından eminim.

5. Söz konusu olan talimatın veriliş tarihi hakkında verilecek malumatın beni sevindireceğini beyan ederim.

Sıvas Vali Vekâleti'nden 2 Haziran 1919 tarihli aldığım bir telgrafta da "bugün Miralay *Dömanj*[1] imzasıyla alınan telgrafnamede 'Aziziye'de İzmir'in işgali üzerine Hıristiyanların katledilmekle tehdit edildiği ve bu ise uygun olmayıp size vaziyeten haber veriyorum ki, bu halle Müttefik askerleri tarafından vilayetinizin işgaline sebep olur' mealinde bildirimlerde bulunulmaktadır... vs." denilmekte idi.

Hakikatte, ne Sıvas'ta endişe verici bir hal vardı ve ne de Hıristiyanların katledilmekle tehdit edildiği vaki idi. Mesele, milletçe yapılmaya başlanılan mitinglerden etkilenen ve bunu emellerinin husulüne mâni sayan Hıristiyan unsurların, yabancıların nazarı dikkatini çekmek için kasıtlı yaydıkları haberler kabilinden olarak kabul etmek lazımdır *(Vesika: 22, 23, 24)*. Harbiye Nezareti'nin nota suretini ihtiva eden telgrafına verdiğim cevabı aynen arz edeceğim:

İstihbarat 3 Haziran 1919
Gayet aceledir
Adet
58

Harbiye Nezareti Celilesine

C: 2 Haziran 1919 şifre:

Sıvas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve daha sonra gelen mültecileri dehşete düşürecek hiçbir hadise olmamıştır. Ne Sıvas'ta ve ne de civarında endişe verici

1 Demange. (Y.N.)

hiçbir hal yoktur. Herkes sakince iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu kati surette arz ve temin ederim. Dolayısıyla İngiliz notasındaki istihbarat kaynağının ne olduğu âcizlerince bilinmek lazımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgali acı haberi üzerine İslam ahalice yapılan ve Hıristiyan unsurlar hakkında hiçbir husumet fikri ihtiva etmeyen toplantılardan belki de bazılarının ürkmüş olmaları hatıra gelmektedir. İtilaf devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına riayetkâr kaldıkça ve millet vatanın bütünlüğünün dokunulmazlığından emin bulundukça gayrimüslim unsurların korkuya kapılmasına hiçbir sebep yoktur ve bu konuda devlete karşı her türlü mesuliyeti taahhüt ve buna tamamıyla emniyet buyurulmasını istirham ederim. Fakat milli bağımsızlık ve mevcudiyeti imha ve hayatın bekasını tehlikeye düşüren işgal, suikast ve tecavüz gibi İzmir havalisinde görülmekte olan fiiliyatın benzerlerinin ortaya çıkmasına karşı ne milletin heyecanını ve vicdani üzüntülerini ve ne de buna dayalı milli tezahüratı men etmek ve durdurmak için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi, bu yüzden ortaya çıkacak vakaların ve hadiselerin karşısında da mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal

Bu nota suretiyle tarafımdan verilen cevap sureti bütün kumandanlara, vali ve mutasarrıflara tamimen tebliğ edildi.

Bu tarihlerde bütün milletin İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne iştirakle İngiltere müzaheretinin[1] talep edilmesi, bu cemiyet namına, Sait Molla imzasıyla bütün belediye riyasetlerine bir telgrafla bildirildiği ve bu telgrafın tesirini neticesiz bırakmak için milleti lüzumu gibi aydınlatmakla beraber hükümet nezdindeki teşebbüslerim malumunuz olmuştur *(Vesika: 25)*. Bundan başka 27 Mayıs 1919 tarihinde *Türkiye-Havas-Royter*[2] ismindeki ajansın, toplanan *Saltanat Şûrası* hakkındaki tafsilatta "heyetteki herkesin fikri, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin müzaheretini[1] temin merkezindedir" havadisini yayımlayıp tamim etmesi üzerine Sadrazam'a "Milletin milli bağımsızlığı muhafazaya kararlı olduğunu ve bütün uğursuz neticelere karşı en son fedakârlığı göze aldırdığını ve milli vicdanı temsil etmeyen ihbarların endişe verici akisler doğurduğunu" yazmakla beraber, bütün milleti de bu keyfiyeten nasıl haberdar ettiğimi başka bir münasebetle beyan etmiştim.

Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris'e malum olan daveti üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantı günlerinde bazı beyanatta bulunmuştum. Bu meselede görüşümün ve hareket suretimin ne olduğunu açıklamak maksadıyla şu vesikayı aynen arz edeceğim:

1 Müzaheret; müzahir, zahir: (Sözcük anlamları) yardım etme, arkalama, kollama; arka çıkan, kollayan, yardım eden. Ancak Türkiye'nin ABD veya İngiliz mandası altına sokulması tartışmalarında manda kavramını yumuşatarak ifade eden bir anlamda kullanıldı. (Y.N.)

2 Reuter. (Y.N.)

Şifre
Aceledir
Zata mahsustur

Havza, 3.6.1919

Samsun'da 3. Kolordu Kumandanı Refet Beyefendi'ye
Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretleri'ne
Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye
Erzurum Valisi Münir Beyefendi'ye
Sıvas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretleri'ne
Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendi'ye
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne
Konya'da Yıldırım Kıtaları Müfettişi Cemal Paşa Hazretleri'ne
Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Beyefendi'ye
Van Valisi Haydar Beyefendi'ye

Fransa siyasi temsilcisi Mösyö *Döfrans*'ın[1] Sadrazamlık makamına gelerek Osmanlı'nın haklarını konferans huzurunda müdafaa için Paris'e gidebileceklerini tebliğ eylediği, Dahiliye Nezareti'nin resmi tebligatından ve ajans neşriyatından anlaşılmıştır. İzmir vakası üzerine milletimizin gösterdiği milli bağlılık ve bu suretle bağımsızlığın muhafazası hususunda tezahür eden kati azmi neticesi olan bu mazhariyet şükrana değerdir. Fakat buna rağmen Yunanlılar İzmir vilayetinde işgalden men edilmiş değildir. Her halde milletin, haklarını idrak etmiş ve onu çiğnetmemek için yekvücut olarak fedakârane harekete hazır olduğu İtilaf devletlerine karşı gösterilmeye ve ispata devam edildikçe söz konusu devletlerin milletimize hürmetkâr ve haklarına riayetkâr olacağına şüphe yoktur.

Sadrazam Paşa Hazretleri'nin konferans huzurunda Osmanlı'nın haklarını müdafaa için büyük gayret gösterecekleri tabiidir. Ancak milletçe katiyen müdafaası talep olunan ve gerekli görülen haklar, bilhassa iki noktada nezaket kazanır. Birincisi, mutlak surette devlet ve milletin tam bağımsızlığı. İkincisi de vatanın asli kısımlarında çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir. Bu hususta Paris'e harekete hazırlanan heyetin görüşüyle milli vicdanın kati talebi arasında tam mutabakat şarttır. Aksi takdirde millet gayet müşkül vaziyette ve telafi edilemez emrivakiler karşısında kalabilir. Bu endişeyi doğuran sebepler şunlardır: Sadrazam Paşa Hazretleri duyulan beyanatında bir Ermeni özerkliği esasını kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırını zikretmedi. Bundan Doğu Vilayetleri ahalisi bittabi üzüntü duydu ve keyfiyetin açıklanmasını istemeye mecbur oldu. Toplanmış olan Saltanat Şûrası'nda da hemen herkes milli bağımsızlığın muhafazasını ve milletin mukkadderatının bir milli şûraya bırakılmasını talep eylediği halde, yalnız, hükümetin dayandığı İtilaf ve Hürriyet Fırkası namına Reisi Sadık Bey'in yazılı ifadesinde İngiltere'nin himayesi teklif olundu. Geniş bir Ermenistan özerkliğini ve devletin bir yabancı himayesini kabul meselelerinde milli arzu ile mevcut hükümetin görüşünde mutabakat olmadığı görülüyor. Sadrazam Paşa Hazretleri'yle beraberinde hareket edecek olan heyetin milletin haklarını müdafaada takip edeceği esaslar ve program milletçe malum olmadıkça, arz

1 Defrance. (Y.N.)

olunan noktalarda endişeye kapılmaktan kaçınılamaz. Bu suretle vilayetlerdeki ve bağlı yerlerdeki Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin temsilci heyetleri ve henüz teşkilatı tamamlanamayan yerlerde de belediye heyetleri tarafından Sadrazam Paşa Hazretleri'ne ve doğrudan doğruya Zatı Şahane'ye telgrafnamelerle müracaat edilerek, milli tam bağımsızlığın dokunulmazlığının ve milli çoğunluğun haklarının korunmasının milletçe esas şart olduğu beyan ve buna göre gidecek heyetin müdafaa esaslarını millete resmen ve alenen bildirmesi talep olunmalıdır. Milletin bu hareket tarzıyla, gidecek heyetin müdafaasına çalışacağı esasların hakikaten milletin arzu ve talebi olduğu İtilaf devletlerince malum olacak ve bittabi daha ziyade ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak heyetin vazifesini kolaylaştıracaktır. Bildirilen bu görüşlerin icap edenlere süratle ulaştırılıp bildirilmesini vatanımızın mukadderatı namına zatiâlii vatanperverilerinden hassaten istirham eylerim. Bu telgrafın ulaştığı zamanın bildirilmesini de rica ederim.

Mustafa Kemal

İstanbul'a geri çağrılışım

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919'da İstanbul'a Harbiye Nazırı tarafından davet olunduğumu ve gizli sorum üzerine kimler tarafından ve ne için talep edildiğimi ricalimizden bir zatın haber verdiğini vaktiyle bir münasebetle vuku bulan beyanatımda ifade etmiştim. O zat, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti makamında bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine İstanbul ile vuku bulmuş olan haberleşmelerin bir kısmı herkesçe malum olmuştur. Bu haberleşmeler, Erzurum'da istifa ettiğim tarihe kadar muhtelif harbiye nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile devam etmiştir.

Anadolu'ya dahil olalı bir ay olmuştu. Bu müddet zarfında bütün ordular aksamıyla temas ve irtibat temin edilmiş ve millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak teyakkuza getirilmiş ve uyandırılmış, milli teşkilat fikri yayılmaya başlamıştı. Genel vaziyeti artık bir kumandan sıfatıyla sevk ve idareye devam imkânı kalmamıştı. Vuku bulan davet emrine itaat etmemiş ve icabet göstermemiş olmakla beraber, milli teşkilat ve harekâtın sevk ve teminine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asi vaziyete geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve bilhassa tatbikine karar verdiğim teşebbüslerin ve icraatın esaslı ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. Dolayısıyla teşebbüslerin ve icraatın bir an evvel şahsi olmak mahiyetinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve dayanışmasını temin ve temsil edecek bir heyet namına olması elzemdi.

Sıvas'ta genel bir milli heyet toplamak kararı

Bu sebeple 18 Haziran 1919 tarihinde Trakya'ya verdiğim direktifte işaret ettiğim bir noktanın tatbiki zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki, o nokta, Anadolu ve Rumeli milli teşkilatını birleştirerek, bir merkezden temsil ve idare eylemek üzere, Sıvas'ta genel bir milli heyet top-

lamaktı. Bu maksadın temini için yaverim Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da dikte ettiğim tamimin esas noktaları şunlar idi:

1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.

2. Merkezi hükümet üstlendiği mesuliyetin icaplarını yerine getirememektedir. Bu hal, milletimizi yok olmuş tanıttırıyor.

3. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı elzemdir.

5. Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sıvas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır.

6. Bunun için tekmil vilayetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç delegenin mümkün sürat ile yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir.

7. Her ihtimale karşı keyfiyetin bir *milli sır* halinde tutulması ve delegelerin lüzum görülen mahallerde seyahatlerinin kılık değiştirerek yapılması lazımdır.

8. Doğu Vilayetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Belirtilen tarihe kadar diğer vilayetlerin delegeleri Sıvas'a ulaşabilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sıvas genel toplantısına dahil olmak üzere hareket eder *(Vesika: 26)*.

Görüyorsunuz ki, bu dikte ettiğim husus, zaten vermiş ve dört gün evvel Trakya'ya tebliğ etmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da tamimen tebliğiyle alakalı bulunuyor. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve esrarengiz, yeni bir karar olmadığı, zannımca kolaylıkla takdir buyurulur.

Bu noktanın açıklığa kavuşması için, arzu buyurursanız küçük bir izahta bulunayım.

Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kâğıtlardır. (Göstererek) Dört maddeyi ihtiva ediyor, muhteviyatını beyan ettim. Nihayetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibariyle erkânıharbiye reisim bulunan Miralay Kâzım Bey'in (şimdiki İzmir Valisi Kâzım Paşa), erkânıharbiyemden tebliğe memur Hüsrev Bey'in (şu anda sefir), askeri makamlara şifre eden yaverim Muzaffer Bey'in ve mülki makamlara şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Bu imzaların bu müsveddeye konması güzel bir talih ve tesadüftür.

Adını saklayan bir tanıdığın Amasya'ya gelmesi

Daha Havza'da bulunduğum sırada, Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dan bir şifre telgraf aldım. Bu telgraf, "tanıdığınız bir zat bazı arkadaşlar ile İstanbul'dan buraya gelmiştir. Hareket suretleri hakkında ne emir buyuruyorsunuz" mealinde idi. Adeta bir muammayı andıran bu telgraf, pek ziyade merakıma ve şaşırmama sebep oldu. Söz konusu zatı tanıyorum, benden hareket hattı soruyor, Ankara'da arkadaşım olan emin bir kumandanın yanında, telgraf da şifredir. O halde neden ismini şifre olarak dahi yazdırmaktan çekiniyor?! Bir hayli düşündüm. Anlar gibi oldum. Tahmin buyurulur ki, muamma halliyle iştigale zamanım müsait değildi. Fakat, Fuat Paşa'yı yakından görmek, mıntıkaları, muhitleri, düşünceleri hakkında fikir alışverişinde bulunmak, bence pek ziyade arzu değer idi. Bu muammalı telgraftan ilham alarak kendisine şu ricada bulundum: "Ankara'dan ayrıldığınızı hissettirmeyecek tertibat ve tedbirleri aldıktan sonra, isim ve kıyafet değiştirerek birkaç gün için süratle bana geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da beraber getiriniz."

Hakikaten Fuat Paşa, dediğim gibi Havza'ya hareket eder. Fakat, bazı zorlayıcı sebeplerden dolayı, derhal Havza'yı terk edip Amasya'ya gitmeye mecbur olmuştum. Fuat Paşa, Havza yolunda vaziyeti anlar ve Amasya'ya yönelir. İşte bu suretle 21/22'de Amasya'da nezdimde bulunuyor. İsmi şifrede zikrolunmayan zat da Rauf Bey idi.

İstanbul'u terk etmek üzere, ikametgâhımdan otomobile bineceğim esnada Rauf Bey nezdime gelmişti. Bineceğim vapurun takip olunacağını ve İstanbul'da iken tutuklamadıklarına göre, belki de Karadeniz'de batırılacağını emin kaynaktan işitmiş, onu haber verdi. Ben İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa batıp boğulmayı tercih ettim. Ve hareket ettim. Kendisine de önünde sonunda İstanbul'dan çıkmak mecburiyetinde kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey, hakikaten İstanbul'dan çıkmak lüzumunu hissetmiş ve çıkmış... Fakat benim yanıma gelmedi. Arkadaşı olan 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey'le buluşmak üzere ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde daha faal ve daha faydalı olacağını farz ederek Bandırma-Akhisar yoluyla Manisa havalisine gitmiş. Gittiği yerde, manevi ahvali bozuk, vaziyeti tehlikeli ve müthiş görmüş. Derhal isim değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyon Karahisar üzerinden Aziziye-Sivrihisar yoluyla ve araba ile de Ankara'ya, Fuat Paşa'nın nezdine gelmiş ve bana müracaat etmiş. Pek güzel ama! ismini saklamak suretiyle beni üzmekte mana var mıydı?

Diğer taraftan, 3. Kolordu Kumandanım olup Samsun Mutasarrıflığı'nda bıraktığım Refet Bey'i artık Sıvas'a, kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç defa gelmesi için emir vermiştim. Bağlı yerlere çıkmış. Emirlerime cevap dahi alamıyordum. Nihayet o da, tesadüf eseri o gün gelmişti.

Rauf ve Refet Beylerin tereddüdü

Şimdi, imza meselesine gelelim:

Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını arzu ettim. O esnada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir alaka ve salahiyet görmediğini nezaketen ifade etti. Bunun tarihi bir hatıra olduğunu ifade ederek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey, imzadan kaçındı ve böyle bir kongrenin yapılmasındaki maksat ve faydayı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri beraber getirdiğim bu arkadaşın -tuttuğumuz yola nazaran- anlaşılması pek basit olan bir meselede gösterdiği fikri ve hissi haletten elem duydum. Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa, görüşümü anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşa'ya, Refet Bey'in tereddüdü sebebini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Bey'den biraz ciddi surette açıklama istedikten sonra, Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki, bunu bu müsveddede bulmak biraz müşküldür.

(Buyurun! Merak eden inceleyebilir.)

Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu izahat, müteakip senelere ve hadiselere ait bazı karanlık noktaları aydınlatmaya yararlı olur zannıyla yapılmıştır.

İstanbul'da bazı zatlara gönderdiğim mektup

Kongreye daveti içeren tamim, mülki ve askeri makamlara şifre olarak verildi. Bundan başka İstanbul'da bulunan bazı zevata da gönderildi. Fakat bu zevata ayrıca bir de genel mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım zevat şunlardı: Abdürrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Ferit Bey (Nafıa Nazırı idi), Sulh ve Selamet Fırkası Reisi Ferit Paşa (daha sonra Harbiye Nazırı oldu), Cami Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları kısaca tekrar edeceğim:

1. Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük gayeleri hiçbir vakit kurtaramaz.

2. Bunlar, ancak milletin sinesinden bilfiil doğan müşterek kudrete dayanırsa kurtarıcı olur.

3. Zaten acı olan vaziyeti tehlikeli şekle koyan en tesirli etken, İstanbul'daki muhalif cereyanlar ve milli emelleri zararlı bir şekilde yalnızlaştıran siyasi ve gayri milli propagandalardır. Bunun cezasını vatanımız aleyhinde fazlasıyla görmekteyiz.

4. Artık İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil, tabi olmak mecburiyetindedir.

5. Size düşen fedâkarlık pek büyüktür *(Vesika: 27)*.

***

Ali Kemal Bey'in tamimi

25 Haziran'a kadar Amasya'da kaldım. Hatırlardadır ki, o tarihlerde Dahiliye Nezareti'nde bulunan Ali Kemal Bey, benim azledildiğim ve artık benimle hiçbir resmi muameleye girişmemek ve hiçbir talebimi yerine getirmemek hususunda şifre ile bir tamim yapmıştı.

23 Haziran 1919 tarih ve 84 numaralı olan bu şifre, muhteviyatı dikkat çekici bir zihniyeti gösterir vesika olduğu için aynen arz edeceğim:

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in 23.6.1919 tarihli ve 84 numaralı şifresinin çözülmüş suretidir:

Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber, günümüz siyasetini o derece bilmediği için, büyük hamiyet ve gayretine rağmen, yeni memuriyetinde asla muvaffak olamadı. İngiliz fevkalade temsilcisinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi İlhak Cemiyetleri gibi Karesi ve Aydın havalisinde İslam ahaliyi haksız yere kırdırmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen emirsiz, saygısız ve gayri kanuni teşkil edilen bazı heyetler için öteden beri çektiği telgrafnamelerle de siyasi hatasını idareten de artırdı. Adı geçenin İstanbul'a getirtilmesi Harbiye Nezareti'ne ait bir vazifedir. Lakin Dahiliye Nezareti'nin size kati emri, artık o zatın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmi muameleye girişmemek, hükümet işleriyle alakalı hiçbir talebini yerine getirtmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerin ortadan kalkacağını takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahali, her Osmanlıya düşen en büyük vazife. Sulh Konferansı'nca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görülürken, artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirlice hareketleri örnek almak, fırka, mezhep, ırk ihtilaflarını gözetmeksizin, her ferdin hayatını, malını, ırzını koruyarak, medeniyet gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?

Ali Kemal Bey ve Padişah

Bu şifre tamimden, ben, ancak Sıvas'a ulaştığım 27 Haziran 1919 tarihinde haberdar oldum. Ali Kemal Bey, 23 Haziran tarihinde bu tamimi ile düşmanlara ve Padişah'a mühim bir vazife yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 tarihinde hükümetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey'in Sadaret'e verdiği resmi istifanameden başka, saraya gidip Padişah'a bizzat verdiği istifanamesi suretlerini ve sözlü maruzatını ve padişahın ona verdiği cevabı çok sonra öğrendim.

Ali Kemal Bey istifanemelerinde, bilhassa Padişah'a olanında: "Osmanlı beldelerinin muhtelif mahallerinde[1] ortaya çıkan ihtilal ve karışıklık eserlerinden; ihtilal ateşinin derhal ve mahallinde bastırılması ve söndürülmesi ve

1 "Muhtelif mahallerinde" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "mahalli muhtelifesinde" sözcükleri, 1934 basımında "mehali muhtelifesinde" şeklinde. (Y.N.)

imhası maksadıyla tedbirler almak sırf makamına ait iken, mazhar olduğu iltifat ve itimadı şahaneyi çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok boş özürler ileri sürerek ihtilalin dairesini genişletmesine sebebiyet vermekte olduklarından" bahsettikten sonra "resmi memuriyetten çekilmekle beraber, özel olarak hizmet ve sadakat arz edeceğini" ilave ediyor ve sözlü olarak da, "resmi vazifeden ayrılmayı fırsat bilen hasımlarının hücumlarından kulunuzu muhafaza buyurunuz" istirhamında bulunuyor.

Padişah, cevaben "beni büsbütün yalnız bırakmayacağına eminim. Sadakatiniz, beni, büyük ümit ve tesellilere sevk etmişti. Saray, her dakika size açıktır. Refik Bey'le işbirliğinden ayrılmayınız" iltifatında bulunuyorlar *(Vesika: 28).*

Sadakatinden Padişah'ın büyük ümit ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nezaret makamında ve huzuru şahanede gördükten sonra, onu, bir de asıl, hakiki vazifesi başında görelim!

Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın Rahip Fru'ya[1] yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

"Ali Kemal Bey'e son felaketi üzerine üzüntünüzü beyan ettiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lazım, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır.

"Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbuat meselesinde biraz ihtiyat lazım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine yöneltilen[2] fikir ve kalem erbabını, evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmi memurlar milli harekâtı şimdilik iyi görüyorlar demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek. Zeynelabidin Partisi'yle de işbirliği yapmaya çalışıyor. Özetle, işler bulandırılacak."

Aynı mektubun bir notu vardır. Şimdi onu da okuyalım: "Not: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki, kendisi tam bir emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalade ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimizle taraftarlık edemeyiz."

Bu vesikalar hakkında sırası gelince daha ziyade malumat veririm. Şimdilik bu kadarı kâfidir.

Ali Galip Bey Sıvas'ta

Ali Kemal Bey'in Amasya'da iken henüz haberdar olmadığımı arz ettiğim tamimi, memurların ve halkın fikirlerini hakikaten dağınıklığa sevk etmiş. Her yerde eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, derhal aleyhimde propagandaya ve faaliyete geçmişler.

1 Rahip Frew. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan ve "yöneltilen" sözcüğünün aslı olan "imale edilen" sözcükleri yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "icale edilen". (Y.N.)

Bu yoldaki menfi tezahüratın ve fiiliyatın en mühimmi Sıvas'ta hazırlanmaya başlanmış.

Müsaade buyurursanız, bunu kısaca tasvir edeyim: Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in tamimen verdiği emrin tarihi olan 23 Haziran günü, Sıvas'ta, Ali Galip Bey namında bir zat, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu zat, İstanbul'dan, Mamuretülâziz[1] valisi olarak gönderilmiş olan Erkânıharp Miralayı Ali Galip'tir. Güya, vilayetin tali memurları olmak üzere birtakım insanları da İstanbul'dan seçmiş, beraberinde götürüyor.

Ali Galip, güzergâhında bulunan Sıvas'ta durmuş. Özel vazifesi bulunduğuna şüphe etmemek lazım gelen Ali Galip, orada derhal kuvvetli taraftarlar bulmuş. Vazifesini iyi tatbik için tertibat ve tedbirler almaya başlamış.

Dahiliye Nezareti'nin aleyhimdeki emri gelir gelmez faaliyet başlamış. Sıvas sokaklarında benim "hain, asi, zararlı bir adam" olduğuma dair duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de bir gün, Sıvas'ta vali bulunan Reşit Paşa merhumun nezdine giderek, Dahiliye Nezareti'nin emrinden bahsettikten sonra, Sıvas'a gittiğim takdirde hakkımda tatbik edeceği muameleyi sormuş.

Reşit Paşa ne yapılabileceğini sormuş. Ali Galip, "Ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tutuklarım ve senin de böyle yapman lazımdır" demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar basit olacağına inanamamış, müzakere hayli uzamış. Müzakereye iştirak edenler çoğalmış... Hatta bir kısım ahali verilecek kararı anlamak üzere toplanmış...

Bugün, Haziran'ın 27. günüdür. Bakışlarımızı, tekrar temas etmek üzere, bir an için bu levhadan ayıralım ve Amasya'ya çevirelim.

Sıvas'a hareket Ayın 25. günü, Sıvas'ta aleyhimde bazı münasebetsiz ahval cereyana başladığından haberdar oldum. 25/26 Haziran gecesi yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve "Yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye hareket edeceğiz" dedim. Bu hareketimizin gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir taraftan da, 5. Fırka Kumandanı ve erkânıharbiyemle gizli olarak şu tedbiri kararlaştırdık: 5. Fırka Kumandanı, fırkasından, güzide subay ve efrattan meydana gelen ve mümkün olduğu kadar kuvvetli bir atlı piyade müfrezesini derhal o geceden başlayarak süratle teşkil edecekti. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber otomobil ile Tokat'a hareket edecektim. Müfreze teşekkül eder etmez, Tokat üzerinden Sıvas istikametine sevk olunacak ve benimle irtibat arayacaktı. Hareketimiz, hiçbir tarafa telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar Amasya'da da ifşa olunmayacaktı.

1 Elazığ. (Y.N.)

26'da Amasya'dan hareket ettim. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak benim ulaştığımın Sıvas'a ve hiçbir tarafa bildirilmemesini temin ettim. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27'de Sıvas'a hareket ettim. Otomobil ile Tokat'tan Sıvas'a yaklaşık altı saattir.

Sıvas Valisi'ne, Tokat'tan Sıvas'a hareket ettiğime dair açık bir telgraf yazdım. İmzada, Ordu Müfettişliği unvanını kullanmıştım.

Telgrafta bilerek hareket saatimi kaydetmiştim. Fakat bu telgrafın, hareketimden altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiçbir suretle Sıvas'a malumat verilmemesini temin edecek tedbirleri aldırdım.

Şimdi efendiler, bakışlarımızı tekrar Sıvas'ta terk ettiğimiz levhaya çevirelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkımda tatbik olunacak muamelenin münakaşası sahnesine... Münakaşanın hararetli bir safhasında, Reşit Paşa'nın eline benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatır. "İşte kendisi geliyor, buyurun, tutuklayın!" der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar... "Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır" diye ilave eder.

Bunun üzerine Ali Galip, "Ben tutuklarım dedimse, benim vilayetim dahilinde olursa tutuklarım demek istedim" deyince, toplantı halinde bulunanları bir heyecan kaplar... Hep birden, "Haydi öyle ise karşılamaya gidelim" diyerek toplantıya son verirler...

Ancak, eşraf ve ileri gelenler ve ahali ve askerle parlak bir karşılama hazırlayabilmek için biraz zaman kazanmak lazım geldiğini, halbuki hesapça benim Sıvas şehri önlerine kadar yaklaşmış olacağımı nazarı dikkate alarak, beni, girişe yakın olan Ziraat Numune Çiftliği'nde bir istirahate yönlendirecek çare düşünmüşler. Vali Paşa, karargâhımın sıhhiye reisi olup, evvelce teşkilat için Sıvas'a göndermiş olduğum Tali Bey'i davet ve bu vazifenin yapılmasını ondan rica etmiş ve tertibatı temin eder etmez kendisinin de bize katılacağını söylemiş...

Hakikaten, tam Numune Çiftliği civarında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden Tali Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Tali Bey, hikâye ettiğim vaziyeti tafsilatıyla izah ettikten sonra, vazifesinin beni burada biraz meşgul etmek olduğunu söyleyince, hemen ayağa kalktım, "Çabuk otomobillere ve Sıvas'a" dedim!

Bunun sebebini ifade edeyim. O anda hatırıma gelen şu idi: Karşılama merasimi yapacağız diye Tali Bey'i aldatmış olabilirler ve hakikatte aksi bir tertip yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sıvas tarafından diğer bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa, "Efendim, birkaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı" diye söze başladı. "Yarım dakika dahi istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel" dedim.

"Efendim" dedi, "sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobille de gelirim".

"Hayır, hayır" dedim, "siz buraya..."

Bu basit tedbirden maksat, izaha muhtaç değildir.

Sıvas şehrinin girişine vardığımızda, caddenin iki tarafı büyük bir kalabalık ile dolmuş, askeri kıtalar özel vaziyetini almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve ahaliyi selamladım...

Bu manzara, Sıvas'ın muhterem ahalisinin ve Sıvas'ta bulunan kahraman subay ve askerlerimizin bana ne kadar bağlı ve muhabbetkâr olduğunu ispat eden canlı bir şahit idi...

Dolayısıyla, doğru Kolordu Kumandanlık dairesine gittim ve hemen maiyetiyle beraber Ali Galip'i ve onun icra vasıtası olduğunu anladığım fesatçıları getirttim. Onlara yaptığım muameleyi izah ederek, zaten kâfi derecede yorgunluğa sebep olduğuna şüphe etmediğim teferruatı uzatmak istemem.

Yalnız, bir noktayı işaret etmekle yetineceğim.

Efendiler, bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra, gizli beyanatı olduğunu söyleyerek, gece yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Hareketlerinin görünüşüne ehemmiyet vermemekliğimizi rica ile, Mamuretülâziz valiliğini kabul ederek gelmekten maksadının, benim görüşüme hizmet etmek bulunduğunu ve Sıvas'ta durmasının, benimle buluşup bizzat talimat almak için olduğunu izah ve bin türlü delillerle ispata çalıştı ve bizi sabaha kadar meşgul etmek suretiyle muvaffak dahi olduğunu itiraf etmeliyim.

***

Erzurum'a hareket Sıvas'ta teşkilat ve hareket tarzı hakkında icap edenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında, bir bayram günü, Sıvas'tan Erzurum istikametinde hareket edildi.

Bir haftalık meşakkatli bir otomobil yolculuğundan sonra, 3 Temmuz 1919 günü ahalinin ve askerin cidden samimi tezarühatı içinde Erzurum'a varıldı. Merkezi hükümetin muhtemel menfi tebligatını kontrol ve durdurmak için haberleşme kanalı olan mühim merkezlerde tedbirler ve tertibat alınması için bütün kumandanlara 5 Temmuz 1919 tarihinde emir verdim *(Vesika: 29)*.

Kumandan, vali ve Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'yle temasa gelindi.

Vali Münir Bey, İstanbul'ca azledilmişti. Hareket etmeyip Erzurum'da kalması hakkındaki bildirimim üzerine henüz Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis va-

liliğinden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de aynı suretle Erzurum'da beni bekliyordu.

Milli gaye için ortaya atılmak kararı

Bu iki vali beylerle, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve beraberimde bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve karargâhıma mensup Erkânıharbiye Reisi Kâzım Bey ve Erkânıharp Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla ciddi bir fikir alışverişinde bulunmayı münasip gördüm. Kendilerine genel ve özel vaziyetten ve takibi mecburi olan hareket hattından bahsettim. Bu münasebetle en uygunsuz vaziyetleri ve genel, şahsi tehlikeleri, her ihtimale karşı katlanılması zaruri olan fedakârlığı izah ettim. Bir de, "Milli gaye için ortaya atılacakların bugün imhasını düşünen, yalnız saray, hükümet ve yabancılardır. Fakat, bütün memleketin aldatılmasını ve aleyhe çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lazımdır. Öncü olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette evladır. Zira, bu takdirde hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar.

Bir de söz konusu vazife, resmi makam ve üniformaya sığınarak, el altından yürütülemez. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hakları namına yüksek sesle bağırmak ve bütün milleti bu sese iştirak ettirmek lazımdır.

Benim azlolunduğuma ve her türlü akıbetlere mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen işbirliği yapmak, aynı akıbetleri şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, söz konusu ettiğimiz vaziyetin talep ettiği adamın, diğer birçok bakımlardan dahi mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia mevcut değildir. Yalnız, her halde bu memleket evladından birinin ortaya atılması zaruri olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki, o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden talep ettiği tarzda hareketi uygun görsün!" dedim.

Bu beyanat ve izahattan sonra, hemen karar vermek uygun olamayacağından, bir müddet düşünmek ve özel fikir alışverişinde bulunabilmek için müzakereye son verdiğimi beyan ettim.

Tekrar toplandığımızda, işin başında benim devam etmemi ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını beyan ettiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, ciddi mazeretinden dolayı bir zaman için kendisinin fiili vazifeden affını rica etti. Ben, şeklen vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra, tıpkı şimdiye kadar olduğu gibi, üst kumandan imişim gibi emirlerimin yerine

getirilmesinin muvaffakiyet için esas şart olduğunu zikrettim. Bu husus tamamen tasvip ve tasdik olunduktan sonra toplantıya nihayet verildi.

Efendiler, İstanbul'da Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti makamında, yekdiğerine halef selef olan Cevat ve Fevzi Paşalardan, İstihzaratı Sulhiye Komisyonu'nda[1] çalışan İsmet Bey'den başlayarak Erzurum'a gelinceye kadar, her yerde temas ve münasebette bulunduğum kumandan, subay ve her türlü rical ve zevat ile burada, Erzurum'da yaptığım gibi müzakereler ve anlaşmalar yapmıştım. Bundaki fayda takdir buyurulur.

Erzurum Kongresi hazırlıkları

Erzurum'a varışımın ilk günlerinde Erzurum Kongresi'nin toplanmasını temin için tedbirler almakla iştigale ehemmiyet verildi.

Efendiler, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin 3 Mart 1919 tarihinde bir heyeti faale[2] vücuda getirmek suretiyle teşekkül etmiş olan Erzurum Şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 senesi Temmuz'unun onuncu günü Erzurum'da bir *Vilayatı Şarkiye Kongresi* yapmaya teşebbüs etti. Benim henüz Amasya'da bulunduğum tarihlerde, Haziran içinde, doğu vilayetlerine delege göndermeleri için teklif ve davette de bulundu. Vilayetlerden delege çağırılması için, o tarihten itibaren benim Erzurum'a varışıma kadar ve ondan sonra da, bu hususta fevkalade gayret sarf etti.

Fakat, o günlerin şartları içinde böyle bir maksadın teminindeki müşkülatın büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde, vilayetlerden icap eden delegeler seçilip gönderilmiyordu.

Halbuki bu kongrenin yapılmasını temin etmek artık pek mühim olmuştu. Bu sebeple, tarafımızdan da ciddi teşebbüslerde bulunmak icap etti.

Vilayetlerin her birine aleni bildirimlerde bulunmakla beraber, bir taraftan da şifre telgraflarla valilere, kumandanlara icabı gibi tebligatta bulunuldu. Nihayet on üç gün gecikmeyle kâfi miktarda delege çağırılmasına ve toplanmasına muvaffakiyet hasıl oldu.

Efendiler, milli faaliyete ordu mensuplarının desteği ve askeri ve milli faaliyeti birbiriyle uyumlu kılmak hususu mühimdi.

Trabzon'daki fırka, vekâletle idare olunuyordu. Asıl kumandanı Halit Bey Bayburt'ta gizlenmiş idi. Halit Bey'i iki bakımdan gizlendiği yerden çıkarmak lazımdı. Biri ve en mühimmi, İstanbul'a davetin ve bu davete icabet etmemenin korkulacak, gizlenilecek mahiyette olmadığını millete ve bilhassa ordu mensuplarına göstererek manevi kuvveti yükseltmek icap ediyordu. Diğer sebep, sahilde mühim bir nokta olan Trabzon'a haricin bir tasallutu vukuunda oradaki fırkanın başında ateşli bir kumandan bulundurmak uygun idi.

1 Barış Hazırlıkları Komisyonu. (Y.N.)
2 Faaliyet halindeki kurul. (Y.N.)

Dolayısıyla, Halit Bey'i Erzurum'a getirttim. Kendisine bizzat özel talimat verdikten sonra, icabında derhal fırkasının başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için emir verdirdim.

Biz bu işlerle meşgul olurken, bir taraftan da İstanbul'da Harbiye Nezareti makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve Padişah'ın İstanbul'a dönmemi temin için devam edegelen aldatıcı telgraflarına da birer suretle cevap vermekle vakit kaybına mecbur bulunuyorduk.

Resmi sıfat ve salahiyetleri bırakarak, milletin şefkat ve civanmertliğine güvenmek ve vicdani vazifeye devam etmek kararı

Harbiye Nezareti, "İstanbul'a gel!" diyor. Padişah, "Evvela hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur, fakat bir işe karışma" diye başladı. Nihayet, ikisi birlikte "Mutlaka gelmelisin!" dedi. "Gelemem!" dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 1919 gecesi, sarayla açılan bir telgraf başı haberleşmesi esnasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a kadar bir aydır devam eden oyun sona erdi. İstanbul, benim o dakikada resmi memuriyetime son vermiş oldu. Ben de aynı dakikada, 8/9 Temmuz gecesi saat 10.50 sonrada Harbiye Nezareti'ne, saat 11 sonrada Padişah'a memurluk vazifemle beraber askerlik mesleğinden istifamı bildiren telgrafları vermiş oldum.

Keyfiyet, tarafımdan ordulara ve millete bildirildi. Bu tarihten sonra, resmi sıfat ve salahiyetten soyutlanmış olarak, yalnız milletin şefkat ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak vicdani vazifemize devam ettik...

Biz, 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinleyenlerin ve alakadar olanların da bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.

O tarihlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif tabirle safdilliklerini uyanıklık ve tedbir gereği gibi göstermeye çalışmış olanlar hakkında bir fikir vermiş olmak için, müsaade buyurursanız şu vesikayı aynen bilginize arz etmek isterim:

140/140

Konya'dan, 9 Temmuz 1919
Saat: 6

3. Ordu Müfettişliği Seryaverliği'ne

Telgraf ve Posta Müdüri Umumisi Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında haberleştiler. Haberleşmenin şu suretle cereyan ettiğini haber aldım:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin icabına bakıldı. İstanbul'a getirilecek. Cemal Paşa Hazretleri'nin de hakkında yapılacak muamele yakalamadır."

Konya Valisi de:

"Teşekkür ederim' dediler.

Münasip surette Paşa Hazretleri'ne arz etmenizi rica ederim.

2. Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü
Hasan

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a gitmesi

Hakikaten, Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın on gün müddetle izinli olarak Dersaadet'e gittiğinden dört gün evvel haberdar olmuş ve hayret etmiştim.

Cemal Paşa ile Samsun'a çıktığımdan itibaren, milli maksatları temin için işbirliği yapmak konusunda ve askeri, milli tertibat ve teşkilat hususlarında haberleşmelerimiz vardı. Kendisinden, ümit verici, olumlu cevaplar almıştım.

Benim ile bu tarzda münasabete girmiş olan bir kumandanın, kendi kendine izin alıp İstanbul'a gitmesi akıllıca bir iş olamamak lazım gelirdi. Bu sebeple, 5 Temmuz 1919 tarihli şifre ile Konya'da 12. Kolordu Kumandanı Miralay Salâhattin Bey'e şu iki maddeyi yazdım:

1. Cemal Paşa'nın on gün müddetle Dersaadet'e hareketinin hakiki sebebini açık olarak ve süratle bildirmenizi;

2. Zatıâlinizin hiçbir sebep ve suretle oradaki kuvvetlerin başından ayrılmanız caiz değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile de haberleşerek en olumsuz ihtimale karşı tedbirler almanız elzemdir. Her gün vaziyetiniz hakkında kısa malumat vermenizi rica ederim.

Aynı şifrenin suretini aynı tarihte Ankara'da Fuat Paşa'ya da verdim.

Salâhattin Bey'in Konya'dan, 6/7 Temmuz tarihinde, yani Refik Halit Bey'in Konya Valisi Cemal Bey'le telgraf başında konuştuğu sırada verdiği cevabi şifre telgrafta "Cemal Paşa, İstanbul'da bazı zevat ile temas etmek ve ailesiyle görüşmek üzere on gün müddetle ve kendi arzusuyla izinli olarak Dersaadet'e gitmiştir" denilmekte idi *(Vesika: 30, 31, 32, 33)*.

Cemal Paşa gitti, fakat gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nazırı göreceğiz.

Kumandayı terk etmemek emri

Ne yazık ki, bu vaziyetin şahidi olan ve kendisine kuvvetlerin yanından ayrılmaması tavsiye olunan Salâhattin Bey'in de bir müddet sonra İstanbul'a gittiğini haber aldık. Cemal Paşa'nın gösterdiği bu kötü misal üzerine 7 Temmuz 1919 tarihinde şu genel tebligatta bulundum:

1. Bağımsızlığımızı muhafaza uğrunda teşekkül etmiş ve teşkilatlanmış olan milli kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devlet ve milletin mukadderatında milli irade etken ve hâkimdir. Ordu işbu milli iradeye tabi ve onun hizmetindedir.

2. Müfettiş ve kumandanlar, herhangi bir sebeple kumandadan düşürüldükleri takdirde kendilerinin yerini alacak zevat birlikte mesai yapılabilecek vasıflara sahip bulunursa, kumandayı bırakacak ve fakat nüfuz mıntıkalarında kalarak milli vazifelerini yapmaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde, yani bir ikinci İzmir vakasına meydan verebilecek kimselerin tayini halinde, kumanda asla terk olunmayacak ve bütün müfettiş ve kumandanlar tarafından, emniyet ve itimadın kalmadığı söylenerek vaki olan muamele reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3. Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına yönelik olmak üzere İtilaf devletleri tarafından vaki baskılar neticesinde, hükümet herhangi bir askeri ve milli kıta ve teşkilatımızı ilgaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4. *Emelleri ve gayesi milli bağımsızlığın teminine yönelik olan* Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetleri'nin ve teşebbüslerinin zaaf ve dağılmasına sebep olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu katiyen men edecektir.

5. Devlet ve milletin bağımsızlığının temini gayesinde, devletin bütün mülki memurları, Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru yardımcısıdır.

6. Vatanın herhangi bir mıntıkasına taarruz vukuu halinde, bütün millet hakların müdafaasına hazır bulunduğundan, bu gibi hadiseler vukuunda icraatın birliği için derhal her taraf birbirini en seri surette haberdar ederek harekât birliği temin olunucaktır.

Bu tebligat Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu kumandanlarına ve diğer icap edenlere tebliğ olunmuştur.

Refet Bey'in 3. Kolordu Kumandanlığı'nı bırakması

Bu genel tebligatımızdan beş altı gün sonra, Kavak'tan, "3. Kolordu Kumandanı Refet" imzalı 13 Temmuz 1919'da yazılmış bir şifre telgraf aldım. Telgrafın metni aynen şudur:

İstanbul'dan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salâhattin Bey, beni değiştirmek üzere geldi. Benim dahi aynı gemi ile dönmemi Nezaret emrediyor. Salâhattin Bey, maksat dahilinde çalışacak. Genel vaziyete nazaran kumandayı adı geçene devretmeyi uygun buldum ve Harbiye Nezareti'ne hitaben istifamı verdim. Ayrıca tafsilat veririm. Sıvas istikametinde hareket ediyorum. 5. Fırka Kumandanı Arif Bey vasıtasıyla Amasya'ya cevap veriniz.

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tarz ve tavırdan pek memnun olmadım. Refet Bey'in benimle olan faaliyet ortaklığı İstanbul'ca malum. Bu faaliyetlere taraftar olan bir zat onu değiştirmeye ve hem de İngiliz gemisi ile gelince, derhal verilmesi tabii olan hüküm, bu zatın İngiliz görüşüne hizmet edebile-

ceğine dair kendisine itimat edilmiş olmasıdır. Bu hüküm, bir zan mertebesinde olsa dahi, Refet Bey'in kumandayı vermekte acele etmemesi, hiç olmazsa bizim de görüşümüzü alması gerekirdi.

İtimat edip kumandayı verdiğine göre de, hiç olmazsa bir müddet ondan ayrılmayıp vaziyet ve görüşlerimizi tamamen telkin edebilecek kadar beraber çalışması ve kendisini bizimle irtibata koyduktan sonra uzaklaşması makul olurdu değerlendirmesinde bulundum. Bununla beraber, emrivaki karşısında bırakılmış olduğuma göre, iki noktada teselli aramakla yetinmeye mecbur idim. Birincisi, Refet Bey'in telgrafı metnindeki "Salâhattin Bey maksat dahilinde çalışacak" cümlesi; diğeri de, Refet Bey'in hiç olmazsa İstanbul'a gitmemiş olması idi.

Bu vaziyet üzerine, "kumandanların İstanbul'a gitmek hususunda en küçük bir gafletlerinin pek pahalı olacağını ve programımızı iyi şekilde tatbike devam edeceğimizi" bütün kumandanlara bildirmek suretiyle hemen nazarı dikkatlerini çektim. Refet Bey'e de aynı tarihte (14 Temmuz 1919) "Salâhattin Bey'in, kararlarımızı iyi tatbik eyleyeceği, buradaki arkadaşlar nezdinde pek ziyade hislenmeye sebep olmuş ve kuvvet vermiştir" cümlesini de ihtiva eden bir şifre telgraf çektirdim.

Salâhattin Bey'in kendisine de aynen şu telgrafı çektirdim:

14 Temmuz 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

Refet Bey'edir: Aşağıdaki telgrafnameyi uygun görürseniz Salâhattin Bey'e ulaştırınız ve neticesini bildiriniz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendi'ye: İstanbul'un kuşatılmış muhitinden, milletin mübarek sinesine gelmeniz ve hamiyetli arkadaşlarınızın azim ve vatanperverlik sahasını teşrifiniz büyük bir sevinçle karşılandı. Mukaddes gayemizin elde edilmesi uğrunda geçecek müşterek gayrette Cenabı Hak hepimizi zafere ulaştıracaktır. Gözlerinizden öperim.

(Mustafa Kemal)

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye
Reisi Miralay
Kâzım

Salâhattin Bey hakkında ilk şüphe ve tereddüt, yine Salâhattin Bey'in "maksat dahilinde çalışacağını" söyleyerek itimat eden ve hemen kumandayı teslim edip Sıvas istikametinde uzaklaşan Refet Bey tarafından gösterilmiş oldu.

Refet Bey'in Amasya'dan yazdığı bir telgraf, yalnız Salâhattin Bey hakkında tereddüdü değil, daha birkaç noktayla alakalı görüşleri de ihtiva ediyordu. Müsaade buyurursanız aynen arz edeyim:

Aceledir
Asayişle alakalıdır
719

Amasya'dan, 15.7.1919

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Salâhattin Bey'i tanırsınız. Birdenbire ürkmemesi lazımdır. Evvela Kâzım Paşa'yı tebrik vesilesiyle mülayim ifadelerle kendisiyle haberleşmeye girişmelidir. Hamit Bey'in azli hakkında henüz bir şey yok. Fakat mahallinde bırakılması için teşebbüslerde bulunuldu. Azlolunursa buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Bununla beraber, tesir yapıyorum. Benim dönmem için İngilizlerin hükümete baskı yapacakları muhakkak. Ben vaziyete göre icabına girişerek buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre Kâzım Paşa'nın vaziyeti dahi tehlikelidir. Daima itidalin gözetilmesini ve vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim (Refet).

5. Fırka Kumandanı
Arif

Bu telgrafnamede ismi geçen Hamit Bey, Samsun Mutasarrıfı bulunuyordu. Hamit Bey, Samsun'a varışımızın ilk günlerinde, Refet Bey'in mazideki hukuku ve tanışıklığı sebebiyle, müşterek maksat dahilinde, nihayete kadar bizimle beraber, fedakârane çalışacak vasıflarda bir arkadaş olduğuna itimadı bulunduğu için bana tavsiye ettiği ve benim Sadaret'e ve özel olarak Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşa'ya vuku bulan bildirimimle Samsun'a getirebildiğimiz zat idi.

Böyle bir zatın er geç azlolunacağına şüphe var mıydı? Fakat Refet Bey, "mahallinde bırakılması için teşebbüslerde bulunuldu" diyor. Hangi mahalde? Kimlerin nezdinde? Kim teşebbüslerde bulundu?! Sonra, "Azlolunursa buralarda kalacağını pek ümit etmiyorum. Bununla beraber, tesir yapıyorum!" diyor. Nereye, İstanbul'a mı gidecek, nasıl? Bu zat bugüne kadar bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telgrafında, Refet Bey, kendisinin dönmesi için İngilizlerin hükümete baskı yapacaklarını muhakkak görüyor ve vaziyete göre icabına girişerek buralarda kalacağını söylüyor. Halbuki vaziyet malum ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli umumi talimatımda bildirdim (söz konusu talimatın ikinci maddesi). Ondan başka yapılacak şey yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki, "Kâzım Paşa'nın da vaziyeti tehlikelidir." Bu ne demektir? Sağlamlıklarını en çok muhafaza etmeleri lazım gelen arkadaşların, her halde rahmet okumayacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye işaret eder?

Refet Bey, telgrafının sonunda bana da ders veriyor. "Daima itidalin gözetilmesini" ve "vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim" diyor.

Buradaki, "itidal" kelimesinden maksadın ne olabileceğinin yorumunu izan sahiplerine terk ederim.

Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı iyi tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimi hareket etmiş olurdu zannındayım.

Hamit Bey'in İstanbul hükümetince azli

Efendiler, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 tarihinde Samsun'dan bana şu kısa telgrafı yazmıştı:

"Azlolunduğumu sağlam kaynaktan haber aldım. Şu bir iki gün zarfında gelmesini bekliyorum. Müteakiben İstanbul'a gideceğimi arz eylerim."

Refet Bey'in kumandayı terk etmiş olmasına üzülmüş iken, aynı günde, mühim bir noktada kendisinden fedakârane bir vaziyet ümit ettiğimiz diğer bir arkadaşın da, sanki tabii şartlar dahilinde bulunuyormuşuz gibi, yorumu imkânsız bir zihniyet göstermekte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Bey'e 15 Temmuz 1919 tarihinde şöyle bir telgraf yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin olunduğunu haber aldık. Refet'e yazdım ve birleşerek beraberce dahile doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi emniyet düşüncesi size İstanbul'a gitmek fikrini telkin ediyor. Bundan başka, biz, kıymetli arkadaşlarımızı Dersaadet'ten Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu şekilde ciddi vatanperverleri emellerinden mahrum etmemeye çalışırken, siz bu hareketinizle, en azından kuşatılmış bir muhite giriyorsunuz. Biz hiç caiz görmedik. Refet'le buluşunuz. Ya Sıvas civarında birlikte kalırsınız veyahut rahatça bizim nezdimize gelirsiniz. Kati cevap bekleriz. *(Vesika: 34)*

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'dan gelen telgrafı şu idi:

Bizans'ın artan rezaletleri karşısında ümitsizliğe düşen millet, doğudan bir ümit ışığı bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayali şekil ve vücutlar veriyorlar ki, acaba bir şey var mı diye, ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlığımdan utanıyorum.

Gerçi uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve teorileriyle uğraştığımıza, uzun yollar seçtiğimize kaniim. Zamanın, halin beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin vaziyeti, dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Dolayısıyla fikirlerimizi kısa tutup, faaliyetimizi hızlandırmak gerekiyor. Bu hususta benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda her taraftan Zatı Şahane'ye bir telgraf çekelim. On aydan beri gözü önünde ve[1] çoğunlukla kendi arzu ve hevesi dahilinde cereyan eden rezaletlerin işaret ettiği yolda nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin ne olursa olsun mu-

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "ve" bağlacı 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

kadderatını ele almaya karar verdiğini ihtar ve kırk sekiz saat zarfında, milletin itimadına sahip bir kabine teşkil ve Meclisi Müessisan'ın[1] daveti karar altına alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ilave edelim. Bunda hiçbir müşkül yok. Ananevi boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin, Efendim.

Beş gün evvel, azlolunduğu takdirde İstanbul'a gideceğini arz eden Canik Mutasarrıfı'nın bu telgrafını, biraz öfkeyle yazılmış olmakla beraber, karar ve faaliyet telkin eder bir mahiyette bulduğunuzu tahmin etmek isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir ümit ışığı beklediği yerde, acaba bir şey mi var diye şüpheleniyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, şekil ve teorilerle uğraşan şaşkınlar zannediyor. Fikirleri kısa tutup, faaliyeti hızlandırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki isabetsizliği açığa vuran çirkin bir fikri ortaya koymasa idi, iyi ederdi.

Efendiler, tarih, "ananevi boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin!" fikir ve görüşünde bulunanların uğradıkları akıbetler ve cezalarla doludur. İdare adamlarının, bilhassa millet adamlarının böyle sakat ve reddolunmuş zihniyetlere asla kapılmamaları lazımdır. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Bey'le beraber dahile çekilmesi hususundaki bildirimimize asla temas etmiyor.

Hamit Bey'in bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde verdiğimiz bir cevapta: "İnşallah her şey olacaktır. Yalnız, millletin itimadına sahip bir kabine teşkil etmek için evvela o kabinenin dayanabileceği bir kuvveti vücuda getirmek lazımdır. O da, Vilayatı Şarkiye Kongresi'nin ve onu müteakiben de Sıvas Umumi Kongresi'nin toplanmasıyla olacaktır" dedik.

Refet Bey'le haberleşmeler

Efendiler, 3. Kolordu'ya, bu münasebetle Refet ve Salâhattin Beylere tekrar temas etmek icap ediyor. Vesile şudur:

İngilizler, Sıvas'a bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Her ihtimale karşı Sıvas'a gelen muhtelif istikametler üzerinde askeri tedbirler aldırmak lazım geldi. Bu münasebetle Amasya'da bulunan 5. Fırka Kumandanlığı'na, 18 Temmuz 1919 tarihinde verdiğim bir emir metninde, henüz Amasya'da bulunan Refet Bey'e ait de şu cümleler vardı: "Keyfiyet hakkında Refet Bey'in ehemmiyetle nazarı dikkati çekilir. İhtimal ki, Refet Bey böyle bir vaziyeti nazarı dikkate alarak şimdilik Amasya'da kalmayı da tercih eder."

1 Kurucu Meclis. (Y.N.)

5. Fırka Kumandanı'nın 19 Temmuz 1919'da verdiği cevapta dikkat çekici şu cümleler vardı: "Salâhattin Bey halen Samsun'dadır. Şimdiye kadar kendisiyle temas edemediğim gibi, hiçbir ciddi ve mühim haberleşme cereyan etmemiş olduğundan, adı geçen kumandanın fikir ve kanaatinin ne merkezde olduğunu bilemiyorum.

"Fakat -Refet Bey- icabında İngilizlere mukavemet edecek kadar cüret gösteremeyeceğini hissettirmişti.

"Refet Bey 18 Temmuz 1919'da Sıvas'a hareket etti." *(Vesika: 35)*

Bunun üzerine Refet Bey'e şu şifreyi verdirdim:

Şifre
Zata mahsustur
Adet
151[1]

19 Temmuz 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na
Sıvas'ta 3. Ordu Sıhhiye Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendi'ye

Refet Bey'edir: Salâhattin Bey'e telgrafımı verdiniz mi? Adı geçen arkadaşımızın kati kanaatlerinin mutlaka tespit edilmesi ve çünkü tereddüt veyahut iki cepheli idare gibi felaket doğuracak bir vaziyete hiçbir şekilde tahammül olunmaması ve göz yumulmaması vatani bir vecibe olduğundan, bu hususta evet veya hayır tarzında kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi elzemdir. Sizin bıraktığınız noktadan başlamak, kendileri için yegâne programdır. Şimdiye kadar hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kati malumat alınamaması[2] ve İstanbul'dan alınan bir malumatta adı geçen hakkında sağlam bir kanaat gösterilmemesi ve hareketinden evvel Sadık Bey'le gizli bir temas ve hususiyetinden bahis ve şikâyet edilmesi, bu telgrafımın yazılmasına saiktir. Bunu ve bunun neticelerini bilhassa sizin takdir ve halletmeniz lazımdır. Zira herhangi bir ahali mahfilinde söyleyeceği yanlış ve milli gayeye aykırı bir tek sözün dahi meydana getireceği aksi tesiri ve bunun yaratacağı vaziyeti şimdiden düşünmek kâfidir *(Mustafa Kemal)*.

3. Ordu Müfettişliği
Erkânıharbiye Reisi Miralay
Kâzım

Yalnız bu telgrafımıza değil, çok şeye cevap olan Refet Bey'in bu telgrafını aynen arz edeceğim:

1 Telgraf numarası *Nutuk*'un 1927 lüks basımında "151", 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "115" olarak yer alıyor. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1934 basımındaki "alınamaması" sözcüğü, 1927 basımlarında "alınmaması" şeklinde. (Y.N.)

Asayişle alakalı ve gayet aceledir
1728[1]

Sıvas'tan, 22.7.1919

Erzurum'da 3. Ordu Müfettişliği Vekili
Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Telgrafınızı Salâhattin Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım için kendine veremedim. Salâhattin Bey'i herkes gibi siz de pekâlâ[2] tanırsınız. Kararsız tabiatlı bir zat. On günden fazla bu mıntıkada kalmamak niyetiyle gelmiş. Az kaldı kumandayı almadan geri kaçacaktı. Kendisini temin ve tatmin ederek vatani vazifesini hatırlattım. Memleketini her halde sever ve fakat vakitsiz icraata gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşa'dan biraz daha iyi. 13. Kolordu'dan geçen silahlardan malumattar olduğu gibi, bu işin neticelendirilmesi için İstanbul'da dahi çalışmış ve muvaffak olmuş. Buraya seçilmesi Cevat Paşa tarafından olmuş. Dolayısıyla maksada zararlı olamaz ve hiçbir ahali mahfilinde gayeye aykırı tek bir söz söylemez. Bilakis, maksat dahilinde ve fakat sessiz bir surette çalışmayı vaat etti. Sadık Bey'le münasebeti hakkında verilen malumata inanamıyorum. Zaten, aldığımız haberi iyi doğrulatmadan ve belli bir program tanzim etmeden çalışmak, kuvvetlerin kaybına sebep oluyor. Doğu ahvali hakkında bana verdiğiniz malumatta aldığınız mübalağalı haberlere kapılmamış olsaydınız, ihtimal ki, ben vaziyeti daha iyi idare eder ve kumandayı terke mecbur kalmazdım. Kendi başına karar verecek insanların hakiki vaziyeti bilmeleri lüzumunu siz de takdir buyurursunuz. Dolayısıyla Salâhattin Bey'i maksatsız bir surette ürkütmek ve hayır dedirtmekle ne çıkacak? Zaten o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek? Emirlerinizin kisa ve açık olmasını rica ederim. Salâhattin Bey hakkındaki telgrafınızı lütfen bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp sükûnet ile son bulan bu telgraftan kati maksadınızı çıkaramadım. Bununla beraber, birkaç güne kadar Salâhattin Bey Samsun'dan dönüyor. Kendisiyle görüşeceğim. Her halde adı geçeni uygun bir tarzda maksat dahilinde idare için tedbirler alıyorum.

2. Samsun'a çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştirmekle beraber, bilhassa Sıvas'ta bulunduğunu zannettikleri zatıâlilerine karşı bir tehdit maksadıyla çıkarıldığını, İngilizlerle temasımda anladım. Beni İstanbul'a gitmeye ikna için, Kavak'ta bulunduğum zaman bir İngiliz binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim mukavemetten istifade ederek ve fakat zatıâlilerini zaafa uğratmak için beni aldırdıklarını açıktan söyledi. Zatıâlilerinin diğer dayanağı Kâzım Paşa imiş. Dolayısıyla Kâzım Paşa, İngilizlerin ısrarını icap ettirecek açık bir sebep vermemelidir. Ferit Paşa'nın istifası sırasında Kâzım Paşa'yı vekâlete tayin etmesi, İstanbul'dakilerden bir kısmının fena bir maksadı olmadığını gösteriyor. Fakat İngilizlerin ısrarı karşısında bir şey yapamazlar. Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini de Salâhattin Bey'in Sadık Bey hesabına buraya gelmediğine delildir.

1 Telgraf numarası *Nutuk*'un 1927 lüks basımında "1728", 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "1828" olarak yer alıyor. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "pekâlâ" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "âlâ" şeklinde. (Y.N.)

3. Benim İstanbul'a getirtilmem için İngilizlerin resmi surette İstanbul'a baskı yapmaları pek muhtemeldir. Çünkü benim ile İngilizlerin arasında resmi surette bir mecra var(!). Bu baskı artarsa, Salâhattin Bey'i müşkül bir vaziyette bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4. Hamit Bey'in değiştirilmesi söylentisi henüz tahakkuk etmedi. Adı geçenin mahallinde bırakılması için gerek Salâhattin Bey[1] ve gerekse İngilizler İstanbul'a müracaat ettiler. Adı geçenin değiştirilmesi teşebbüsü Dahiliye Nezareti ile kavga etmesi neticesidir. Salâhattin Bey'in yerine Konya'ya Sedat Bey'in geldiği dahi doğru değildir. Her ne kadar tekmil kumandanların değiştirileceğini haber aldığını adı geçen yazıyorsa da, Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini bunun aksini gösteriyor.

5. Sıvas Kongresi hakkında Sadaret'ten doğruca vilayetlere tebliğ olunan 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafnameyi gördünüz mü? Karahisar'daki Fırka Kumandanı bu kongreye delege seçilmesi için buralara beyanname yayımlamış. Bu hareket tarzını uygun buluyor musunuz? Alman barışı ve Doğu'daki sükûnet, vaziyetin gelişmesini bekleyerek bizim de ihtiyatkâr bulunmaklığımızı icap ettirmiyor mu? Şahsım hakkında hiçbir endişem olmadığını artık anlamışsınızdır(!). Yalnız kararsız ve programsız hareketlerle maksadı ihlal edeceğiz. Ya ihtiyatkâr olalım veyahut hemen işi açığa vuralım. Fakat ikisinden birini yapalım. Sıvas Kongresi'nden halihazırda bir fayda ümit ediyor musunuz? Bugünkü vaziyete nazaran bu kongrenin Sıvas'ta ve aleni bir tarzda yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Güney istikametlerinden Sıvas'a gelecek bir darbe, bilhassa bu vilayet ahalisinin kansızlığı sebebiyle Anadolu'yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu vilayetin son zamana kadar adeta tarafsız görünmesi pek ziyade ehemmiyetlidir. Bu kongrenin mutlaka yapılmasına lüzum varsa, aldığınız haberlere nazaran, delegelerin gelmesi mümkünse, acaba bunun doğuda bir mahalde yapılması daha uygun olmaz mı?

6. Sıvas ve Amasya şehirleri halkı pek karışık; kazalarda, köylerde halk bunlara nazaran pek çok iyi. Bundan böyle ona göre mesaimi tanzim edeceğim.

7. İstanbul'dan aldığım haberde, buradaki milli harekâtın hiçbir fırka veyahut bir şahsın özel emellerini tatmin maksadıyla olmayıp, sırf milli selamet ve bağımsızlığın temini gayesine yönelik olduğu hakkında, tarafı âlilerinden bir beyanname yayımlanması suretiyle İngilizlerin teskini tavsiye olunuyor. Buna lüzum görüldüğü halde, ben bunun tarafı âlilerinden bir beyanname şeklinde değil, belki Erzurum Kongresi'nin kararlarına ithalen yayımlanmasının uygun olacağını zannediyorum.

8. Ajanslar, Meclisi Mebusan seçimlerinden bahsediyorlar. Bu hususta ne düşünüyorsunuz? *(Refet)*

3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Zeki

Bu telgrafa verdiğimiz cevabı da aynen zikretmekle yetineceğim.

1 Diğer Salâhattin Bey'dir. (*Nutuk*'un notu.) (Konya'daki 12. Kolordu Kumandanı. Y.N.)

Şifre
Subay marifetiyle çekilmesi 23.7.1919
Aceledir
171

Sıvas'ta 3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Bey'e

Refet Beyefendi'ye:

1. Salâhattin Bey hakkındaki telgrafı bir defa daha okumak üzere aradım. Fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre adı geçen kumandan hakkında bahsolunan hususlar İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberi arzu edildiği şekilde doğrulatmak, nadiren kolaylıkla olur. Doğu ahvali hakkında aldığımız malumat, mübalağadan uzak olmamakla beraber, bize yanlış bir adım attırmış değildir, kanaatindeyim. Kararlarımızda[1] yalnız doğu hadiselerinin tecelliyatı esasına dayanmakla yetinilmiş değildir. Milli teşkilatı genişletmek ve canlandırmak, kongrelerle milli emelleri benimsetmek, orduyu milli teşkilata yardımcı bulundurmak, milli maksadın kaybına meydan vermemek için kumanda, silah meselelerinde, malum kati kararı vermek hususlarında yapıldığından başka türlü ve daha temkinli davranmak, acaba bugünkü semereyi verebilir miydi? Her halde mevcut vaziyet, herkesin memnuniyetini icap ettirecek derecededir.

2. Kâzım Paşa'nın vekâlete tayini pek münasip olmuştur. İngilizlerin ısrarını icap ettirecek açık bir sebep vermemeye çalışıyor. Fakat silah meselesi ve Trabzon'a ihraca engel olmak keyfiyetinde müsamahakâr davranamayacağımız aşikârdır. Halbuki bu sebepler İngilizlerin elbette hoşuna gitmeyecektir.

3. İngilizler, benim İstanbul'a getirtilmem hususunda fevkalade ısrar ettiler ve hükümete son derece baskı yaptılar. Hükümet ve Zatı Şahane ile makine başında günlerce devam eden haberleşmelerde bu husus pek aşikâr bildirildi. Bu haberleşmeler, mülakatımızda nazarı dikkatinize sunulacaktır. Fakat, meslekten istifa edince ısrar son buldu. Buna kıyasen zatıâliniz hakkında da, istifadan sonra büyük ısrar beklemem. Bununla beraber, aksi takdirde dahi, izinizi kaybetmekten ise,[2] Salâhattin Bey'in müşkül vaziyete girmesini tercih ederim. Burada Halit Bey hakkında, hükümet ve İngilizler, Kâzım Paşa'ya çok ısrar ettiler. Kâzım Paşa bir şey yapılamayacağını söylemekte ısrar suretiyle, şu anda Halit Bey, gayri resmi, fırkasına sahip bulunuyor.

4. Hamit Bey, son bir telgrafıyla hepimizden daha seri hareket arzusunu gösteriyor. Şimdilik değiştirildi.

5. Sıvas Kongresi hakkındaki telgrafı henüz görmedim. Hakikaten bazı yerlerde olumlu ve bazı yerlerde de olumsuz aşırılık görülüyor. Şüphesiz vaziyete göre verimli hareketlerde bulunabilecek surette ihtiyatkâr hareket taraftarıyım. Herkes için kati ve açık bir program,[3] bugün toplanmaya başlayan Erzurum Kongresi müzakerelerinden çıkacaktır.

Sıvas Kongresi'nden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sıvas Kongresi ilk söz konusu olduğu gün dahi her taraftan ve bilhassa güneyden bir darbe gelmesini büyük

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan ve "kararlarımızda" sözcüğünün aslı olan "mukarreratımızda" sözcüğünün yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "mukadderatımızda". (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "izinizi kaybetmekten ise" sözcüklerinin altı çizilidir. (Y.N.)

3 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti basımında "bu kat'î ve sarih bir program"; 1927 lüks basımında "kat'î ve sarih bir program"; 1934 basımında "bu kat'î ve sarih program". (Y.N.)

ihtimal dahilinde gördüğüm ve bu sebeple müdafaa tedbirleri hususunda ricada bulunduğum hatırlanır. Bununla beraber, Erzurum Kongresi'nin toplanması devam ederken, Sıvas'a gelecek delegelerin miktarına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı tesirlerle ortaya çıkacak vaziyete göre daha pratik ve emin bir suret dahi düşünülür.

6. Mesainin tanzimi hususundaki siz biraderimin görüşleri pek isabetlidir. Bununla beraber, şehirlileri de milli his ve tesir altında tutmaktan geri kalınmayacağını ümit ederim.

7. Milli harekâtın gaye ve maksadı, kongre marifetiyle tamim olunacak beyannamelerle, tasavvur buyurduğunuz üzere yayımlanacaktır.

8. Meclisi Mebusan toplanmalıdır. Fakat İstanbul'da değil, **Anadolu'da.** Bu husus kongrede konuşulacak ve bunun üzerine teşebbüs edilecektir. Cümleten gözlerinizden öperiz kardeşim.

Mustafa Kemal

3. Ordu Müfettişliği
Erkânıharbiye Reisi Miralay
Kâzım

Erzurumluların Yardımları

Efendiler, askerlikten istifamı müteakip, Erzurum halkının istisnasız ve Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin hakkımda pek bariz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende bıraktığı unutulmaz hatırayı, burada, alenen zikretmeyi bir vecibe sayarım.

Cemiyetin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 tarihli tezkerede, "cemiyetin başına geçmemi ve heyeti faale[1] riyasetini kabul etmemi" teklif ediyorlar ve beraber çalışmak üzere tayin ettikleri ve ayırdıkları beş zatın isimlerini bildiriyorlardı.

Bu beş zat; Raif Efendi, emekli Binbaşı Süleyman Bey, emekli Binbaşı Kâzım Bey, *Albayrak* Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursun Bey zade Cevat Bey idi. Bahsettiğim tezkerede, Rauf Bey'in de heyeti faale ikinci reisliğine seçildiği bildiriliyordu *(Vesika: 36).*

Bu tarihlerde, Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Reisi Raif Efendi ve üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve Kâtip Cevat Bey idi.

Erzurum şubesi, İstanbul'daki merkezi idare riyasetlerine ulaştırmaya çalıştıkları bir telgrafla, "merkezi umumi namına görüş ve fikir beyan eylemek salahiyetinin bana verildiğinin telgrafla bildirilmesini" de rica ettiler *(Vesika: 37).*

Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresi'ne girmemizi kolaylaştırmak için, Kongre'ye Erzurum temsilcisi olarak seçilmiş olan emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Bey zade Cevat Beyler temsilcilikten istifa ettiler.

1 Faaliyet halindeki kurul. (Y.N.)

Erzurum Kongresi

Efendiler, malumu âlileri olduğu üzere, Erzurum Kongresi 1919 senesi Temmuz'unun 23. günü, pek mütevazı bir mektep salonunda toplandı. İlk günü, beni riyasete seçtiler. Kongre heyetini vaziyet ve bir dereceye kadar görüş hakkında aydınlatmak için vuku bulan beyanatımda:

Tarih ve hadiselerin sevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan heyecanlanmayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine işaret ettim. Mütareke hükümlerine muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkâr edemeyeceğini, dolayısıyla vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak iflasa mahkûm olduğunu söyledim.

Vatan ve milletin mukaddesatını kurtarmak ve himaye hususunda, son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü tatbik ettirecek kuvvetin, bütün vatanda bir elektrik şebekesi haline girmiş olan milli cereyanın kahramanlık ruhu olduğunu ifade ettim.

Manevi kuvvetin takviyesine yardımcı olmak üzere de bütün mazlum milletlerin milli maksatlarına ulaşmak için -içinde bulunduğumuz tarihteki- faaliyetlerine dair mevcut bazı malumatı özetledim.

Ve mukadderata hâkim bir milli iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceğini açıkladım ve milli iradeye dayalı bir milli şûra tesisini ve kuvvetini milli iradeden alacak bir hükümetin teşkilini, ilk mesai hedefi olarak gösterdim *(Vesika: 38).*

Erzurum Kongresi beyannamesi ve kararları

Efendiler, Erzurum Kongresi 14 gün devam etti. Mesaisinin neticesi, tespit ettiği nizamname ve bu nizamname muhteviyatını ilan eden beyanname[1] içinde yer alanlardan ibarettir.

Bu nizamname ve beyanname muhteviyatından, zaman ve muhitin gerektirdiği birtakım tali ve ehemmiyetsiz görüşler ve lüzumsuz fikirler çıkarılarak incelenirse, birtakım esaslı ve kapsamlı prensiplere ve kararlara ulaşırız.

Müsaade buyurursanız, bu prensiplerin ve kararların, bence daha o zaman nelerden ibaret kabul edilmiş olduğunu işaret edeyim:

1. **Milli sınırlar dahilinde bulunan vatanın bütün kısımları bir bütündür. Yekdiğerinden ayrılamaz. (Beyanname, madde 6; Nizamname, madde 3'ün tafsilatı. Nizamname ve Beyanname'nin birinci maddeleri okunsun ve incelensin.)**

1 Erzurum Kongresi Beyannamesi için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2000, s.239-241. (Y.N.)

2. **Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde millet birlikte müdafaa ve mukavemet edecektir.** (Nizamname, madde 2 ve 3; Beyanname, madde 3.)

3. Vatanın ve bağımsızlığın muhafaza ve teminine merkezi hükümet muktedir olamadığı takdirde, maksadın temini için geçici bir hükümet teşekkül edecektir. Bu hükümet heyeti, Milli Kongre'ce seçilecektir. Kongre toplanmış değilse, bu seçimi Heyeti Temsiliye yapacaktır. (Nizamname, madde 4; Beyanname, madde 4.)

4. **Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.** (Beyanname, madde 3.)

5. Hıristiyan unsurlara siyasi hâkimiyet ve toplumsal dengemizi ihlal edecek imtiyazlar verilemez. (Beyanname, madde 4.)

6. **Manda ve himaye kabul olunamaz.** (Beyanname, madde 7.)

7. Milli Meclis'in derhal toplanmasını ve hükümet icraatının Meclis'in denetimine konulmasını temin etmek için çalışılacaktır. (Beyanname, madde 8.)

Bu prensipler ve bu kararlar muhtelif şekillerde görülmüşlerse de, asla asli mahiyetlerini değiştirmeksizin, tatbik imkânı bulmuşlardır.

Efendiler, biz, Kongre'de özetlediğim bu kararları ve bu prensipleri tespite çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım beyanat yayımlıyordu. Bu beyanata, Sadrazam'ın milleti jurnalı dense yeridir. 23 Temmuz 1919 tarihli ajansla, Sadrazam[1] dünyaya şunu ilan ediyordu: "Anadolu'da karışıklık çıktı. Kanunu Esasi'ye muhalif olarak Meclisi Mebusan namı altında toplantılar vuku buluyor. Bu hareketin, mülki ve askeri memurlar tarafından men edilmesi icap eder."

Buna karşı icap eden tedbirler alındı ve Meclisi Mebusan'ın toplantıya daveti talep olundu *(Vesika: 39)*.

Ağustos'un yedinci günü Kongre toplantısına son verirken, Kongre heyetine: "Esaslı kararlar alındığını ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve "tarih, bu Kongre'mizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" dedim *(Vesika: 40)*.

Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hadiselerin ispat etmiş olduğuna kaniim, Efendiler.

Erzurum Kongresi, nizamname icabınca bir Heyeti Temsiliye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanunu'na göre ilmühaber verilmesi dolayısıyla Erzurum Vilayeti makamına verilen 24 Ağustos 1919 tarihli beyannamede, Heyeti Temsiliye üyelerinin isim ve hüviyetleri şu suretle yer almaktaydı:

1 Nutuk'un 1927 lüks basımında yer alan "Sadrazam" sözcüğü 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa	Eski 3. Ordu Müfettişi, askerlikten istifa etmiş
Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi	Eski Erzurum Mebusu
İzzet Bey	Eski Trabzon Mebusu
Servet Bey	Eski Trabzon Mebusu
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincan'da Nakşî Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Mebusu
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Reisi

(Vesika: 41)

Efendiler, yeri gelmişken şunu arz edeyim ki, bu zevat hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sıvas Kongresi'ne iştirak etmişler ve onu müteakip biri Erzurum'a, diğeri Erzincan'a dönerek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sıvas Kongresi'nde iltihak eden Bekir Sami Bey İstanbul'da Meclisi Mebusan'a gidinceye kadar beraber bulunmuşlardır.

Erzurum Kongresi'nde görülen tereddütler

Efendiler, hatıra olarak küçük bir noktaya da işaret etmek isterim. Benim, bu Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemekliğim düşünülmeye değer görülmüş olduğu gibi, Kongre'ye dahil olduktan sonra da, reis olup olmamaklığım üzerinde, tereddüt gösterenler bulunmuştur. Bu tereddüdü gösterenlerden bir kısmının düşüncelerini iyi niyet ve samimiyetlerine atfetmek caiz olduğu halde, diğer bazı kimselerin bu hususta tamamen samimiyetten uzak, bilakis melunca maksat takip ettiklerine daha o zaman şüphem kalmamıştı. Mesela, düşman casusu olup, her nasılsa Trabzon vilayeti dahilinde bir yerden kendini Kongre'ye delege tayin ettirip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu zatın daha sonra hıyaneti, Trabzon'da ve oradan firar ettikten sonra İstanbul'daki faaliyet ve hareketleriyle sabit olmuştur.

Kongre'nin bitiminden iki üç gün evvel diğer bir münakaşa da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı samimi arkadaşlarım, benim Heyeti Temsiliye'ye dahil olarak aleni faaliyetimi sakıncalı görüyorlardı. Görüşleri şu noktalarda özetlenebilir: "Milli teşebbüslerin ve faaliyetin bütün manasıyla milletten doğduğunu, hakikaten milli olduğunu göstermek lazımdır. Bu takdirde teşebbüsler daha kuvvetli olur ve kimsenin kötüye yormasına ve bilhassa yabancıların olumsuz düşüncelerine mahal bırakmaz. Fakat tanınmış ve hele merkezi hükümete ve hilafet ve saltanat makamına karşı asi vaziyete düşmüş, hü-

cum noktası teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu milli teşebbüslerin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin milli maksatlara dayalı olmaktan ziyade özel emeller teminine yönelik kabul edilmesine imkân olur. Dolayısıyla, Heyeti Temsiliye, vilayetlerin ve bağımsız sancakların seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle milli bir kuvvet gösterilebilir."

Bu görüşlerde ne dereceye kadar isabet olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de bu görüşlere muhalif olan görüşlerimi dayandırdığım noktalardan bazısını sayayım: Evvela, ben, mutlaka kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, milli iradenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve silahlı olarak tedbirler almaya başlamasını temin zaruretine kani idim. Bu esaslı noktaları takdir ve tespit ettirebilmek için, kongrede, aydınlatma ve yol gösterme ve bizzat idare suretiyle çalışmamı elzem görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresi'nin daha evvel izah ettiğim esaslarını ve kararlarını herhangi bir heyeti temsiliyenin tatbik ettirebileceğine benim emniyetim bulunmadığını itiraf ederim. Nitekim zaman ve vakalar beni teyit etmiştir. Bundan başka, daha Amasya'da iken kararlaştırdığım ve bütün millete mümkün vasıtalarla tebliğ ettirdiğim Sıvas Umumi Kongresi'nin toplanmasını temin etmek, bütün milleti ve memleketi yalnız bir heyetle temsil etmek, sonra, yalnız Doğu Vilayetlerini değil, vatanın bütün kısımlarının aynı dikkat ve hassasiyetle müdafaa ve kurtuluşunu temin çarelerini bulmaya çalışmak hususlarını herhangi bir heyetin temin edebileceğine kani olmadığımı açıkça ifade etmek zaruretindeyim. Çünkü, bende böyle bir kanaat mevcut olsaydı, benim teşebbüs aldığım güne kadar teşebbüslerde ve faaliyette bulunanların mesaisinin neticelerini bekleyerek istifa etmemek yolunu bulurdum. Hükümet, Padişah ve Halife'ye karşı isyana lüzum görmezdim. Bilakis, ben de, bazı ikiyüzlü ve iki cepheliler gibi, görünüşte pek tantanalı ve debdebeli olan, o günün ordu müfettişliğini ve yaveri hazreti şehriyari[1] sıfatını muhafazada berdevam kalırdım. Gerçi, benim alenen ortaya atılmamda ve bütün milli ve askeri harekâtın başına geçmemde şüphesiz sakınca vardı. Fakat o sakınca, muvaffakiyetsizlik halinde herkesten evvel ve herkesten ziyade en büyük eziyet ve azaba uğratılmaktan başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin hayat ve mematı söz konusu olurken, vatanperverim diyenlerin kendi akıbetlerini düşünmesine mahal var mıdır?

Efendiler, ben, bazı arkadaşlarca ifade olunan görüşlere ve kuruntulara itaat etseydim, iki bakımdan büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi; görüşlerimde, kararlarımda ve bütün hüviyetimde isabetsizlik ve zaaf olduğunu itiraf etmek ki, bu husus, benim vicdanen üstlendiğim vazife bakımından telafi edilemez bir hata olurdu.

1 Padişah hazretlerinin yaveri. (Y.N.)

Efendiler, tarih, itiraz edilemez bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti sarsılmaz bir reisin varlığı elzemdir. Bütün devlet ricalinin ümitsizlik ve acz içinde... bütün milletin başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, her vatanperverim diyen bin bir çeşit zatın, bin bir hareket şekli ve görüş ortaya koyduğu hengâmelerde, istişarelerle, birçok hatırlara ve nüfuzlara mahkûmiyet lüzumuna kanaatle, salim ve esaslı ve bilhassa şiddetle yürümek ve en nihayet çok müşkül olan hedefe ulaşmak mümkün müdür? Tarihte, bu tarzda mazhariyete nail olmuş bir toplum gösterilebilir mi? İkincisi efendiler; millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir alaka ve münasebetleri ve bu hususta liyakatleri görülmemiş ve tecrübe edilmemiş gelişigüzel zevattan, mesela Erzincanlı bir Nakşî şeyhi ve Mutkili bir aşiret reisi gibi zavallılardan da teşkili ihtimalden hariç olmayan herhangi bir heyeti temsiliyeye, söz konusu olan vaziyet ve vazife bırakılabilir miydi? Ve bırakıldığı takdirde "memleket ve milleti kurtaracağız" dediğimiz zaman, milleti ve kendimizi aldatmış olmak gibi bir hata işlemeyecek miydik? Bu mahiyette bir heyete perde arkasından yardım edilebileceği söz konusu olsa da, bu tarz, güvenilir kabul edilebilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, reddedilemez hakikatlerden görüldüğüne asla şüphe yoktur. Bununla beraber, ben bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatıralar ve vesikalar ile de burada teyit etmeyi, gelecek neslin toplumsal ve siyasi ahlakiyatı bakımından bir vazife sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi bundan sonra da temas edeceğim vakalar münasebetiyle, bu husus kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

***

Efendiler, Erzurum Kongresi'nin bitiminde, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nezareti'ne yeni geldiği anlaşılan bir Nazım Paşa imzasıyla 15. Kolordu Kumandanlığı'na 30 Temmuz 1919 tarihli şöyle bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in hükümetin kararlarına muhalif fiil ve hareketlerinden dolayı hemen yakalanarak Dersaadet'e gönderilmeleri Babıâli'ce uygun görülerek mahalli memurlara gerekli emirler verildiğinden, kolorduca ciddi yardımda bulunulması ve neticesinden malumat verilmesi rica olunur.

Bu emre, Kolordu Kumandanlığı tarafından layık olduğu şekilde cevap verildi ve bu cevabı diğer kumandanlara da aynen verdirerek nazarı dikkatlerini çektirdim.

Kongre beyannamesi, dahilde her tarafa ve yabancı temsilcilerine muhtelif vasıtalarla bildirildi. Nizamname de kumandanlara ve diğer güvenilir olan

makamlara kısım kısım şifre ile verilerek mahallerince basılması ve çoğaltılması ve yayımlanmasının teminine çalışıldı. Bu husus, bittabi günlerce devam etti. Bu münasebetle Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'den, 22 Ağustos 1919 tarihli aldığım bir telgrafnamede, "nizamnamenin ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımlanmasını sakıncalı bulduğu, bir kere daha incelenmesi lüzumu" bildiriliyordu *(Vesika: 42).*

İkinci madde, birlikte müdafaa ve mukavemet esasının kabul edildiğine;

Dördüncü madde, geçici idare teşekkül edebileceğine dair olan maddelerdir.

Karakol Cemiyeti Biz, Erzurum'da, Kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasına ve birlikte tatbikatını temin vasıtalarına girişirken, "Karakol Cemiyeti'nin Teşkilatı Umumiye Nizamnamesi" ve "Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi"[1] diye matbu birtakım evrakın bütün orduya, kumandan, subay, herkese dağıtıldığından haberdar edildik.

Bu talimatnameyi okuyan bana en yakın kumandanlar dahi, bu teşebbüsü şahsıma atfederek birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan kongrelerle aleni ve milli müşterek mesaide bulunurken, bir taraftan da esrarengiz ve müthiş bir komite teşkiliyle iştigal etmekte olduğum zannına kapılmışlar. Hakikaten, bu teşkilat ve teşebbüslerin failleri -ki, İstanbul'da bulunuyorlarmış- teşebbüslerini benim nam ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyeti'nin Teşkilatı Umumiye Nizamnamesi'ne göre, merkezi umumi üyeleri ve adetleri ve toplantı mahalleri ve tarzları, seçim ve vazifelendirme usulleri mutlak surette gizli ve saklı tutulur.

Bir de, en ufak ifşaat veya Karakol Cemiyeti'ne tehlike ve hatta tehlike doğuracak bir şüphe getiren, derhal idam olunur.

Vezaifi Umumiye Talimatnamesi'nde de "bir milli ordudan" bahsolunuyor ve "bu ordunun başkumandanı ve büyük erkânıharbiyesi, ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve erkânıharbiyeleri seçilmiş ve tayin edilmiş olup saklı ve gizli tutulur. Bunlar, vazifelerini mahremane surette gizlice yerine getirirler" açıklaması okunur.

Efendiler, derhal kumandanları ikaz ve bu nizamname ve talimatname hükümlerini asla tatbik mevkiine koymamaları lazım geldiğini ve teşebbüsün kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sıvas'a varışımdan sonra, oraya gelen Kara Vâsıf Bey'den anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Her halde bu hareket tarzı doğru değildi. Herkesi idam ile tehdit ederek meçhul bir merkeze, meçhul bir başkumandana, meçhul birtakım kumandanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak, çok tehlikeli idi. Hakikaten derhal bütün ordu mensuplarında yekdiğere karşı bir güvensizlik ve tedirginlik başladı.

1 Karakol Cemiyeti Genel Vazifeler Talimatnamesi. (Y.N.)

Mesela, herhangi bir kolordu kumandanının "Benim kumanda etmekte olduğum kolordunun, acaba saklı ve gizli kumandanı kimdir? Bu gizli kumandan, acaba ne vakit ve nasıl kumandaya el koyacak? Ve acaba bana ne muamele yapacak?" gibi haklı olarak birtakım kuruntulara kapılması uzak değildi.

Sıvas'ta Kara Vâsıf Bey'e, gizli merkezin, gizli başkumandanın ve gizli büyük erkânıharbiyenin kimler olduğunu sorduğum zaman, "Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır" cevabını vermişti. Bu beni büsbütün şaşırtmıştı. Bu cevap, elbette makul ve mantıki olamazdı. Çünkü, bana, asla böyle bir tertip ve teşkilden kimse bahsetmiş ve rızamı almış değildi.

Bu cemiyetin daha sonra, hassaten İstanbul'da unvanını muhafaza ederek faaliyetini sürdürmeye çalışmış olduğu anlaşıldıktan sonra, teşkilinde ve buna dair zaruri olarak bize verilmiş olan malumatta samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz.

Avrupa'dan bir şey beceremeden dönen Ferit Paşa'ya çektiğim şifre

İstanbul hükümetini milli teşebbüslere engel olmaktan vazgeçirmek, muvaffakiyet için sürat ve kolaylık temin edeceğinden, mühimdi. Bu düşünce ile, Ferit Paşa'nın bittabi hiçbir şeye muvaffak olamayarak, adeta hakarete uğramış bir surette İstanbul'a dönüşünden istifade ederek, kendisine 16 Ağustos 1919 tarihinde bir şifre telgraf yazdım. Bu telgrafta başlıca şu cümleler vardı:

Mösyö Klemanso'nun[1] zatı fehametpenahilerine olan tafsilatlı cevapnameleri bendenizce okunduktan sonra, Dersaadet'e nasıl bir ümitsizlik ve elem yükü ile dönmüş bulunduklarını takdir ediyorum ... taksim ve imha kanaatini bu kadar bariz ve haysiyet kırıcı şekilde gösteren bir ifade karşısında titremeyecek hassas fert tasavvur edemem. Cenabı Hakk'a binlerce hamdü sena edelim ki, milletimiz ruhundaki azim ve kahramanlıkla tarihi hayat ve mevcudiyetini ne tevekküle, ne de böyle celladane hükümlere hiçbir zaman kurban etmeyecektir.

Şimdi pek eminim ki, zatı fehametpenahileri bugünkü genel vaziyeti ve devlet ve milletin gerçek menfaatlarını üç ay evvelki gözlerle görmüyorlar.

Dokuz aydan beri işbaşına gelen kabinelerin, daima birbirinden fazla zaafa uğraması ve nihayet maalesef artık felç olmuş bir menzileye inmesi, milletin yüksek haysiyeti karşısında cidden pek hazin oluyor. Muhakkaktır ki, vatan ve millet mukadderatı için dahilen ve haricen söz sahibi ve sözü dinlenir olmak, mutlaka milli iradeye dayanmak şartına bağlıdır.

Hayat hakkı ve bağımsızlığı için çalışan milletin maksadındaki temizlik ve ciddiyete karşılık merkezi hükümet hasım vaziyet almak yolunu tutuyor. Bu hareket tarzı, bittabi pek esef vericidir. Milleti, merkezi hükümete karşı arzu edilmeyen hareketlere sevk edebilecek mahiyettedir. Gayet samimi arz edeyim ki, millet, her türlü irade-

1 Clémenceau. (Y.N.)

sini yaptırmaya muktedirdir. Teşebbüslerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Merkezi hükümetin olumsuz teşebbüsleri hiçbir tarafta ve hiçbir kimse tarafından tatbik sahası bulamamaya mahkûmdur. Millet, çizdiği program dairesinde, gayet kati ve açık adımlarla maksadına yürümektedir. Merkezi hükümetin şimdiye kadar olan engelleyici teşebbüslerinin hiçbir tarafta hiçbir tesir yapamamakta olmasıyla hakiki vaziyetin takdir buyurulmuş olacağına şüphe yoktur.

İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak dahi abestir ve neticede hüsran sebebidir. Bununla beraber, İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek, hiçbir dayanağı olmayan ve millet namına hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsa bile milletçe itaat edilemeyecek olan bir hükümet heyetiyle neticeli bir işe girişmenin mümkün olamayacağına kani olmuşlardır. ...

Bütün temenniler şu merkezdedir ki, hükümet, meşru olan milli cereyana karşı engel olmaktan feragatle Kuvayi Milliye'ye dayansın ve her türlü teşebbüslerinde milli emelleri rehber kabul eylesin!

Bunun için de, milli mevcudiyet ve iradeyi temsil edecek olan Meclisi Mebusan'ın en kısa bir zamanda toplanmasını temin eylesin! ..."

Sıvas Kongresi hazırlıkları

Efendiler, Sıvas'ta toplanmasını temine çalıştığımız kongreye her taraftan delege seçtirmek ve onların Sıvas'a gelmelerini temin etmek için, daha Amasya'da başlamış olan mesai ve haberleşmeler halen devam ediyordu. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok hamiyet erbabı fevkalade gayret sarf ediyorlardı. Fakat yine her tarafta olumsuz ve aleyhtarane propagandalar ve bilhassa merkezi hükümetin engelleyici tedbirleri işi müşkülleştiriyordu.

Bazı yerlerden hem delege seçmiyorlar ve hem de manevi kuvveti kıracak ve herkesi ümitsizliğe sevk eyleyecek cevaplar veriyorlardı. Mesela; 20. Kolordu Kumandanı namına Erkânıharbiye Reisi Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan malumatı ihtiva eden 9 Ağustos 1919 tarihli şifresinde şu maddeler nazarı dikkati çeker görüldü:

"1. Dersaadet delege göndermiyor. Oradaki icraatı tasvip etmekle beraber, cüretkâr bir vaziyete girmeyi arzu etmiyor.

2. Dersaadet'ten delege göndermek imkân haricindedir. Teklif olunan zevat, orada verimli, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, beyhude masraf etmemek ve yolculuk meşakkatlerine maruz kalmamak için hareket etmiyorlar. (Malumdur ki, bazı zevatı özel mektupla da davet etmiştik.)"

Biz, her taraftan delege seçtirmek ve göndertmek hususunda tesadüf edilen müşkülatı bertaraf etmeye çalışırken, diğer taraftan, en emin olmak üzere kongreye toplanma mahalli seçtiğimiz Sıvas'ta da bir telaş ve heyecan başladı.

Efendiler, burada yeri gelmişken arz edeyim ki, ben Sıvas'ı hakikaten her bakımdan emin saymış olmakla beraber, daha Amasya'da iken, Sıvas'a gelen

bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından icap eden askeri tedbirleri ve tertibatı aldırmayı da ihtiyata uygun bulmuştum.

Sıvas Valisi'nin endişeleri

Sıvas'ın heyecanı şu suretle öğrenildi. 20 Ağustos günü öğleyin, Sıvas Valisi Reşit Paşa tarafından telgraf başına davet olunduğum zaman, Paşa'nın uzun bir telgrafı veriliyordu. O telgraf budur:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Evvela, rahatsız ettiğimden dolayı yüksek aflarını rica eder, devletlilerinin sıhhatini sorarım. Rahatsız etme maksadımı aşağıda arz ve izah ediyorum, Efendim. Görünüşte Fransızlara ait müesseseleri teslim almak,[1] hakikatte buraların ahvali hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul'dan evvelki gün Sıvas'a gelerek valilik makamını ziyaret eden Fransız subaylarına iadei ziyaret için dün sabah yanlarına gitmiştim. Ziyaret ve görüşmenin sonunda orada hazır bulunan Fransız binbaşılarından Jandarma Müfettişi Mösyö *Brüno*[2] biraz özel görüşmek arzusunu göstererek bendenizi diğer bir odaya aldı. Söylediği sözleri aynen naklediyorum:

Mustafa Kemal Paşa ile Kongre heyetinin Sıvas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar samimi görüşür ve şahsınıza karşı pek ziyade hürmetler beslerken, bu meseleyi benden saklamanıza çok üzüldüm, dedi. Bendeniz de lazım gelen cevabı vererek kendisini iknaa çalıştımsa da, son söz olarak "Eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvas'a gelir ve burada kongre yapılmasına teşebbüs olunursa, beş on gün zarfında buraların işgal altına alınması kararlaştırılmış olduğuna kati surette vâkıfım. Sizin şahsınıza karşı beslediğim hürmet hissi icabı olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, emrivaki halini aldığında kanaat edersiniz. O vakit vatanınızın felaketine sebep olanlar arasına siz de girmiş olursunuz" sözlerini sarf etti. Dahiliye Nezareti'nden dün aldığım şifre telgraf da başka şekilde yazılmakla beraber aynı kanaati verecek zeminde idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri[3] dün Kolordu Kumandanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre hakkında Kumandan Beyefendi'nin fikrini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Mösyö *Brüno* bendenize gelerek saat alafranga 3'te diğer Fransız subaylarıyla beraber Kongre hakkında görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki samimiyete dayanarak daha evvel ayrıca görüşmek istediğini beyan etti. Bir müddet konuşulduktan sonra netice itibariyle şunu da söyledi: "Ben dünden beri bu mesele üzerine pek çok düşündüm. Nihayet şuna karar verdim ki, eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre heyeti, Sıvas Kongresi'nde İtilaf devletleri aleyhine tahriklerde bulunmazlar ve onlar hakkında saldırganca lisan kullanmazlarsa Kongre'nin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Bizzat ben General *Franşe Despere*'ye[4] yazar, Mustafa Kemal Paşa

1 "Teslim almak" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan "tesellüm etmek" sözcükleri yerine, 1927 basımlarında "teslim etmek". (Y.N.)
2 Brunot. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 lüks basımındaki "biri" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "biri de" şeklinde. (Y.N.)
4 Franchet d'Esperey. (Y.N.)

hakkındaki tutuklama emrini geri aldırır ve Kongre'nin toplanmasına muhalefet olunmaması hakkında Dahiliye Nezareti'nden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki, siz de benden hiçbir hususu saklamayacaksınız ve samimi dostluğumuzdan dolayı daima yekdiğerimize karşı açık bir lisan kullanacağız. Yalnız Kongre'nin toplanma tarihini öğrenmek lazımdır" dedi. Bendeniz de kendisine bu konuda kati bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim. Binbaşı'nın işgal meselesinde dünkü ifadesinin katiyetine rağmen bugünkü mülayimliğinin sebebini incelikleri kavrayan yüksek görüşlerine arz etmeyi vecibeden ve bu konuda tafsilatı lüzumsuz sayarım. Açıkça anlaşılıyor ki, bunların fikri, Kongre'yi Sıvas'ta toplatmayı uygun buluyor görünerek değerli Kongre heyetiyle sizi burada toplatmak ve el altından hazırlıklarda bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal meselesini de emrivaki haline koymaktan ibarettir. Dün akşam Dahiliye Nezareti'nden aldığım şifre bir telgraf da başka şekilde yazılmış olmakla beraber, hemen aynı zeminde idi. İşte bendeniz her hakikati saklı tutulmak istirhamıyla Efendimize arz ediyorum. Bundan sonra hareket hattının tayini size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve adeta el ile tutulacak derecede görülmekte olduğunu bilip dururken, keyfiyetten zatıâlilerini haberdar etmemeyi ve dolayısıyla Sıvas'ta kongre toplamaktan vazgeçilmesini arz eylememeyi[1] vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için, zatı devletlerinden ve orada bulunan diğer değerli arkadaşlardan pek ziyade rica ederim ki, ikinci bir kongrenin mutlaka toplanmasına kati lüzumu yoksa, vazgeçilsin. Var ise, dört taraftan işgali pek kolay olan Sıvas'ın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek, işgal ihtimali pek uzak olan Erzurum'da veyahut uygun görülürse Erzincan'da toplanması yoluna gidilmesini memleketin selameti namına istirham ederim. Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bu konudaki görüşlerini ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri vasıtasıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sıvas Mebusu Rasim Bey de eski Erzurum Mebusu Hoca Raif Efendi Hazretleri'ne bu konudaki malumat ve fikrini ihtiva eden bir telgraf verecektir. Bittabi okuduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretleri'nin Ilıca'dan dönüşünde kendilerine lütfen yollarsınız. İşte Efendim, vaziyet bu merkezdedir. Herkesçe bilinen hamiyetinize karşı fazla rahatsız etmekten sakınır ve cevabi emrinizi beklerim, Efendim. İşte Rasim Bey'in telgrafı.

Reşit

Bu telgrafa orada verdiğim cevabı aynen arz edeceğim. Ertesi gün Heyeti Temsiliye namına da, aynı mealde, uzun bir telgrafla teskin ve tatmine çalışıldı *(Vesika: 43)*. Ayrıca Kadı Hasbi Efendi'ye de dolaylı olarak bir telgraf verildi *(Vesika: 44)*. Kolordu Kumandanı'na da icabı gibi yazıldı *(Vesika: 45)*. Rasim Bey'e de müsterih olması için bizzat yazdım *(Vesika: 46)*.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "arz eylememeyi"; 1934 basımında yanlışlıkla "arzeylemeği" yazılmış. (Y.N.)

Sıvas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne

20 Ağustos 1919
Saat: 1 sonra

Verdiğiniz malumata ve yüksek fikirlerinize hassaten teşekkür arz ederim. Mösyö *Brüno*[1] ve arkadaşlarının tehdit makamında vuku bulan ifadelerini tamamen blöf olarak telakki ederim. Sıvas Kongresi'nin toplanması yeni bir mesele olmayıp, aylarca önce dünyaca malum olmuş bir teşebbüstür. Gariptir ki, İstanbul'da bulunan salahiyettar Fransız siyasi ricalinin de âcizlerine gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından vuku bulmakta olan teşebbüslerin pek haklı ve meşru olduğu ve milletimizin talepleri kendilerine açık olarak bildirildiği takdirde iyi karşılayacaklarına ve tatbikini üstleneceklerine dair şimdiden yazılı teminat vermeye hazır oldukları merkezindedir. Mösyö *Brüno*'nun ikinci mülakatta lisan değiştirmesi ve mülayimleşmesi, âcizlerini kazanmaya yönelik olsa gerektir. Fransızlar tarafından, Binbaşı *Brüno*'nun dediği gibi, beş on günde Sıvas'ın işgali o kadar kolay bir şey değildir. Devletlilerinin hatırında olsa gerektir ki, İngilizler bu hususiaki tehditlerinde daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ve hatta yalnız bendenizi tehdit için bir tabur dahi çıkardılar. Fakat bu teşebbüse karşı, milletin kuvvetli bir azim ve iman ve ateş ile karşılık vereceği hakikati kendilerince tahakkuk ettikten sonra, hem kararlarından vazgeçmeye ve hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. Sıvas Kongresi'nde söz konusu olacak hususlar Erzurum Kongresi Beyannamesi muhteviyatından kolaylıkla çıkarılacağına göre, Kongre'de İtilaf devletleri aleyhinde tahriklerde bulunmak gibi maksatlar katiyen mevcut değildir. **Burada şunu da arz edeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin sahip çıkmasına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük korunma noktası ve şefaat kaynağı milletimin sinesidir.** Kongrenin toplanma lüzumu, zamanı ve mahalli hakkında tesirli olmak, bendenizin şahsi hükmümün pek ziyade üstünde tesire sahip olan millet kararıyla alakalı bir keyfiyettir. Yalnız tahmin buyurulduğu gibi, Fransızların, Kongre heyetinin Sıvas'ta toplanmasına taraftar görünerek ve ondan sonra heyeti ele geçirmeye imkân bulması, âcizlerince pek uzak kuruntulardandır. Bütün bu[2] maruzatımı aynen Mösyö *Brüno*'ya söylemenizde de[3] hiçbir sakınca görmüyorum ve bu münasebetle Mösyö *Brüno* ve arkadaşlarına, milletimizin hukukunu muhafaza ve bağımsızlığını müdafaa için Erzurum Kongresi Beyannamesi'yle bütün cihana olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasi temsilcilerine de bildirmiş olduğu esas kararları tatbikte hiçbir suret ve sebeple tereddüte düşmesine imkân bulunmadığı bildirilmiş olur. Mösyö *Brüno* bilmelidir ki, Fransızların Sıvas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö *Brüno* ve arkadaşları arasında zikrolunsa bile, Fransız milletince kabul edilebileceğine ihtimal verilemez.

1 Brunot. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "bu" sözcüğü 1934 basımında yoktur. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "de" bağlacı, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Mebus Rasim Bey'in Raif Efendi Hazretleri'ne olan telgrafnamesini okudum. Korkmaya mahal olmadığının kendilerine lütfen bildirilmesini rica ederim.

Gerek âcizlerine vermiş olduğunuz malumat ve fikirleri ve gerek Rasim Bey'in telgrafnamesini Heyeti Temsiliye'ye aynen takdim edeceğim. Dolayısıyla Sıvas Kongresi hakkındaki kati karar ancak Heyeti Temsiliye'nin müzakereleri neticesinde belli olacaktır. Bittabi kararlaştırılacak suret zatı samilerine arz olunacaktır. Yalnız bugün için istirhamım, *Brüno*'nun tehditlerinin halka duyurularak manevi kuvvetin kırılmasına engel olunmasıdır. Hususi hürmetlerimin kabulünü ve Salâhattin ve Refet Beyefendilere selamımın tebliğini istirham ederim, muhterem Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

(Verilen cevap üzerine Reşit Paşa'dan alınan ikinci telgraftır.)

Bendeniz anlayabildiğim kadarını Efendimize arz etmekle vicdani vazifemi yerine getirmiş oluyorum. İstanbul'daki Fransız ricalinin görüşlerini ve zatı devletlerine karşı olan taahhütlerinin ne dereceye kadar güvenilir olduğunu kestirememekte mazurum. Herkesçe bilinen hamiyetlerine nazaran vatanın selameti söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek lazım gelen hareket hattının tayini, Efendimizle değerli Kongre heyetinden orada bulunan muhterem zevata aittir. Emirlerinizi yerine getireceğimi arz ile hususi hürmetlerimi takdim ederim, Efendim.

Reşit

Efendiler, Diyarbekir ve Bitlis havalisinde, kamuoyunu aydınlatmak maksadıyla, oralarda ordu kumandanı olarak bulunduğum sıralarda kısmen şahsen tanıdığım birtakım reislere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt civarlarında bulunan bazı aşiret reisleriyle de temas ve irtibatlar temin ettim *(Vesika: 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).*

Erzurum'u terk lüzumu

Nihayet efendiler, Ağustos içinde, her taraftan birtakım delegelerin Sıvas'a doğru hareket eyledikleri ve kısmen Sıvas'a ulaşmaya da başladıkları anlaşıldı. Sıvas'a ulaşan delegeler tarafından Sıvas'a ne vakit hareket edeceğimiz sorulmaya başlandı.

Artık, Erzurum'u terk etmek lazım geliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim malumattan anlaşılmıştır ki, Sıvas Kongresi, doğu ve batı vilayetlerinin ve Trakya'nın, yani bütün memleketin birliğini temin gayesine yönelik idi. Bu sebeple doğu vilayetlerinin bu kongrede delegeleri bulunmak icap ederdi. Bu vilayetlerden Sıvas Kongresi için delegeler seçtirmeye kalkışmak pratik olmayan bir fikirdi. Erzurum Kongresi'ni yapan delegeleri Sıvas'a hareket ettirmeye kalkışmanın da mümkün olamayacağı anlaşılıyordu. Zaten Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku namına mahallerinden salahiyet almış olan bu delegelerin daha genel bir gayeyle alakalı salahiyetleri de yok idi. Aynı bakımdan, Erzurum Kongresi'nin Sıvas Kongresi'ne Doğu vilayetleri namına bir delege heyeti göndermeye salahiyeti olamayacağı da meydanda idi.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne kadar pratik değildiyse, birtakım teoriler çerçevesi içinde sıkışıp kalmak dahi o kadar pratik değildi.

En basit ve pratik çare, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'ni Sıvas'a götürüp Kongre'ye dahil etmekten ibaret idi.

Üyelerden Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan korktuğunu bizzat bilirdim. Siirt Mebusu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, Kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de mazeret beyan ediyor.

Yolumuzda Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendi'ye bize refakat etmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet Heyeti Temsiliye üyeleri olarak Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sıvas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk ve Sıvas Kongresi'ni vücuda getiren delegelerin vesikalarını incelemek lüzumu hissolunduğu zaman, ben orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyeti Temsiliye mührüyle mühürledim.

"Heyeti Temsiliye'den:
Mustafa Kemal Paşa
Rauf Bey
Ulemadan Raif Efendi
Şeyh Fevzi Efendi
Bekir Sami Bey

Yukarıda isimleri arz olunan zevat, Doğu Anadolu namına Sıvas Kongresi'nde bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce memur edilmiştir.

(Mühür)"

Efendiler, Erzurum'u terk ettiğimiz tarih 29 Ağustos 1919'dur.

Sıvas yolunda Amasya'dan Erzurum'a gelirken, Sıvas'ta küçük bir hikâyeye zemin olan vaka hatırlarınızdadır. Gariptir ki, Erzurum'dan Sıvas'a giderken de buna benzer küçük bir vaziyete temas ettik.

Erzincan'dan batıya hareket ettiğimiz günün sabahı, Erzincan Boğazı girişine gelir gelmez, bazı jandarma neferlerinin ve subaylarının, heyecanlı ve telaşlı bir tarzda otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Vaziyeti izah ettiler: "Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir subay, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı püskürtecek ve yolu açacak imiş...

Pekiyi ama, bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek?!

Bu muammalar halledilinceye kadar, geri, Erzincan'a dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lazım! Bizim ise, işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sıvas arasındaki mesafeyi alışılmış zamanda kat edip tayin olunan günde Sıvas'ta bulunamazsam, şurada veya burada şu veya bu sebeple korktuğum ve durduğum Sıvas'ta ve her tarafta duyulursa panik başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı uygun buldum.

Hafif mitralyözlerle donanmış bulunan, fedakâr arkadaşlarımızdan birkaçını -şu anda bir alay kumandanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey namıyla tanınmıştır, bunların başında idi- bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne düşürdük. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmeyerek, otomobiller seri hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlarla meşgul olunmayacak... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapayan eşkıyaya temas edilirse, hep otomobillerden atlayacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kullanılabilir otomobillere binerek süratle ileri uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de bu idi...

Bu tertip ve hareket tarzını makul ve emniyetli görmeyenler bulunabilir. Gerçi bu tarihlerde Elâziz Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de dolaştığı ve bazı aldatmalara ve tertiplere çalıştığı malum idiyse de, izah edeyim ki, ben, evvela, hakikaten boğazın tutulduğuna kani olmadım. Bunu, merkezi hükümetin yandaşı olabileceğini tahmin ettiğim bazı kimseler tarafından, sırf beni durdurmaya mecbur etmek için uydurulmuş bir plan kabul ettim. İkincisi, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa, bunların alabilecekleri tertibatın, uzak tepelerden yola ateş etmekten ibaret kalması, bence, çok muhtemel idi.

Kısacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sıvas'a ulaştık. Ahalinin şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak tezahüratıyla karşılandık.

3. Kolordu Kumandanı olan Salâhattin Bey Sıvas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, Kongre'ye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Heyeti Temsiliye için lise binasının ve Kongre'ye mahsus salonun hazırlanmasında ve her türlü tertibatın alınmasında misafirperverliğe misal olacak surette fevkalade çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Halbuki 7 Temmuz 1919 tarihli talimatımız icabınca, kendi mıntıkası olan 3. Kolordu mıntakasından ayrılmamak lazımdı ve bilhassa tam Sıvas'ta Kongre toplanacağı günlerde orada bulunması uygundu. Haberleşme ile kendisinin

Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya "derhal ve mutlaka Sıvas'a gönderilmesini" emrettim. 7 Eylül'de geldi ve Heyeti Temsiliye üyesi olarak tarafımdan Kongre heyetine takdim olundu.

Efendiler, bizden evvel gelmiş olan delegeler gelişimizi beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve hazırlık mahiyetinde bazı projeler kaleme almışlar.

Gelişimizden sonra da bazı özel toplantılar ve müzakereler olmuş ve bu defa bazı kararlar da verilmiş. Müsaade ederseniz, çok karakteristik olduğu için, bu noktayı izah edeyim:

Sıvas Kongresi açılıyor

Sıvas Kongresi, 1919 Eylül'ünün 4. Perşembe günü öğleden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden evvel delegeler arasında bulunan ve öteden beri şahsen tanıdığım Hüsrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir malumat verdi: Rauf Bey ve diğer bazı zevat, Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni reis yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların, bilhassa Rauf Bey'in böyle bir hareketine asla ihtimal vermedim ve Hüsrev Sami Bey'e, itiraf edeyim ki, biraz ciddi olarak, böyle manasız sözleri bana ulaştırmamasını ihtar ettim. Verdiği haberin aslı olmak imkânı ve ihtimali bulunmadığını, arkadaşlar arasında yanlış anlamalara sebep olacak sözler sarfının caiz olmadığını da ilave ettim.

Efendiler, ben, bu Kongre'de riyaset meselesine ehemmiyet vermiyordum. Riyasete belki yaşlı bir zatın getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu maksatla bazı arkadaşların da fikrini yokladım. Bu arada, Kongre salonuna girmezden evvel koridorda Rauf Bey'e tesadüf ettim. "Kimi reis yapalım?" dedim. Rauf Bey, adeta heyecanlı bir sesle, zaten söylemeye hazırlanmış olduğu o anda halinden anlaşılan bir tavırla ve keskin bir lisanla "Sen reis olmamalısın!" dedi. Derhal Hüsrev Sami Bey'in verdiği malumatın sıhhatine inandım ve bittabi üzüldüm. Gerçi, Erzurum Kongresi'nde de benim riyasetimi sakıncalı görenler vardı. Fakat onların ne mahiyette insanlar olduğunu izah etmiştim. Bu defa en yakın arkadaşlarımın aynı zihniyeti göstermeleri beni düşündürdü. Rauf Bey'e: "Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana tebliğ ediyorsun" dedim ve cevabını beklemeden, yanından uzaklaşarak Kongre salonuna girdim.

Kongre'nin açılışını müteakip ilk söz alan bir zatıâlinin, Kongre zaptında aynen kayıtlı olan şu ifadesini işittik:

"Efendim, şimdi tabii riyaset meselesi söz konusu olacak. Bendeniz riyasetin birer gün veyahut birer hafta devam etmek üzere sıra ile olmasını ve üye veya temsil edilen vilayet ve sancak isimlerinin baş harfleri itibariyle alfabe sırasıyla yapılmasını teklif ediyorum."

Efendiler, garip tesadüftür ki, bu teklif sahibinin temsil ettiği vilayetin ismi elif ile başladığı gibi, isminin de ilk harfi elif ile başlıyordu. Ben, davet sahibi sıfatıyla bir nutuk irat ederek *(Vesika: 54)* Kongre'yi açtıktan sonra, geçici olarak riyaset makamında bulunuyordum.

"Bu neden icap ediyor, efendim?" diye sordum.

Teklif sahibi: "Bu suretle işin içine şahsiyet karışmamış olacağı gibi, harice karşı da eşitliğe riayet ettiğimizden, iyi tesir etmiş olur" dedi.

Efendiler, ben, vatanın, teklif sahibiyle beraber bütün milletin, hepimizin nasıl bir felaket çıkmazı içinde bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna kani bulunduğum teşebbüsleri, sonsuz müşküllere ve engellere rağmen, maddi, manevi bütün mevcudiyetimle fiil mevkiine çıkarmaya çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul'dan gelmiş ve bittabi vaziyetin içyüzüne vâkıf olmayan, hürmet ettiğim ihtiyar bir zat lisanıyla, bana şahsiyattan bahsediyorlar.[1]

Bu teklifi oya koydum. Çoğunlukla reddettiler ve reis seçimini gizli oy ile oya koydum. Üç oy müstesna olmak üzere beni reis seçtiler.

***

Sıvas Kongresi'nin meşgul olduğu işler

Sıvas Kongresi'nin müzakere gündemini, Erzurum Kongresi'nin Nizamname ve Beyannamesi muhteviyatı ve bir de bizim Sıvas'a varışımızdan evvel gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin hazırladığı bir muhtıra teşkil edecekti.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile beşinci, altıncı günleri, yani üç gün; İttihatçı olmadığımızı teyit için yemin etmek lüzumuyla ve yemin formülü hazırlamakla, Padişah'a ariza[2] yazmakla ve Kongre'nin açılışı münasebetiyle gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa Kongre siyasetle iştigal edecek mi etmeyecek mi zemininin münakaşasıyla geçti. İçinde bulunulan mücadele ve faaliyet siyasetten başka bir şey değil iken, bu son münakaşa zemini hayret verici değil midir?

Nihayet, Kongre'nin dördüncü günü asıl maksada temas ettik ve aynı günde, Erzurum Kongresi Nizamnamesi muhteviyatını müzakere ettik ve hemen neticelendirdik. Bunun sebebi, Erzurum Kongresi Nizamnamesi'nde yapılması lazım gelen değişiklikleri zaten hazırlamış ve icap edenleri aydınlatmış bulunuyorduk.

1 Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'ta ismini vermeden eleştirdiği bu "ihtiyar zat", o sırada Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı bulunan Ali Fuat Paşa'nın babası olan ve Kongre'ye İstanbul delegesi olarak katılan İsmail Fazıl Paşa'dır. (Bkz. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1999, s.2.) Arap alfabesinin ilk harfi olan elif harfi "a, e, i" seslerini verir. Bu durumda İsmail Fazıl Paşa, hem ismi hem de delegesi olduğu vilayet itibariyle ilk sırayı almaktadır. (Y.N.)

2 Ariza: Küçükten büyüğe yazılan yazı. (Y.N.)

Bununla beraber, yapılan değişiklikler daha sonra bazı itirazlara ve anlaşmazlıklara ve birçok haberleşmelere ve münakaşalara sebep olduğu için, bu değiştirilen noktaların mühimlerini işaret edeceğim:

1. Cemiyetin unvanı "Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" idi. "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" oldu.

2. "Heyeti Temsiliye, bütün Doğu Anadolu'yu temsil eder" kaydı yerine "Heyeti Temsiliye bütün vatanı temsil eder" dendi. Mevcut üyelere de daha altı zat ilave olundu.

3. "Her türlü işgal ve müdahaleyi, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik kabul edeceğimizden, birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" yerine "Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelik hareketlerin reddi hususlarında birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir" denildi.

Bu iki cümledeki fark, mana itibariyle bittabi pek büyüktür. Birincisinde İtilaf devletlerine karşı hasmane vaziyet ve mukavemet telaffuz olunmuyor. İkincisinde bu yön açıklık kazanıyor.

4) Nizamnamede, dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşaya sebep oldu. Madde şu idi:

"Osmanlı hükümeti devletlerin bir baskısı karşısında buraları (yani doğu vilayetlerini) terk ve ihmal etmek mecburiyetinde bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tayin ve tespiti", yani geçici idare teşkil etmek meselesi.

Sıvas Kongresi Nizamnamesi'nde bu maddedeki "buraları" yerine "memleketimizin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek..." suretinde kapsamlı ve genel bir kayıt kondu.

Amerika mandası için propagandalar

Bundan sonra 8 Eylül toplantısında, bahsettiğim muhtıraya temas edildi. Bu muhtırada başlıca Amerika mandası meselesi söz konusu ediliyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen bazı zevat, Amerikalı Mister *Brawn*[1] namında bir de gazeteciyi Sıvas'a getirmişlerdi. Bu mesele hakkında Kongre'de cereyan eden müzakerelerden bahsetmeden evvel, mesele hakkında yüksek heyetinizin kâfi derecede aydınlanmasına yardımcı olmak üzere, evvela, bu zemine giriş olacak bazı malumat arz edeyim. Bu malumatı, Erzurum'dan beri başlayan bazı haberleşmelerden daha iyi anlaşılacağı için aynen arz edeceğim.

1 Mister Louis Edgar Browne. (Y.N.)

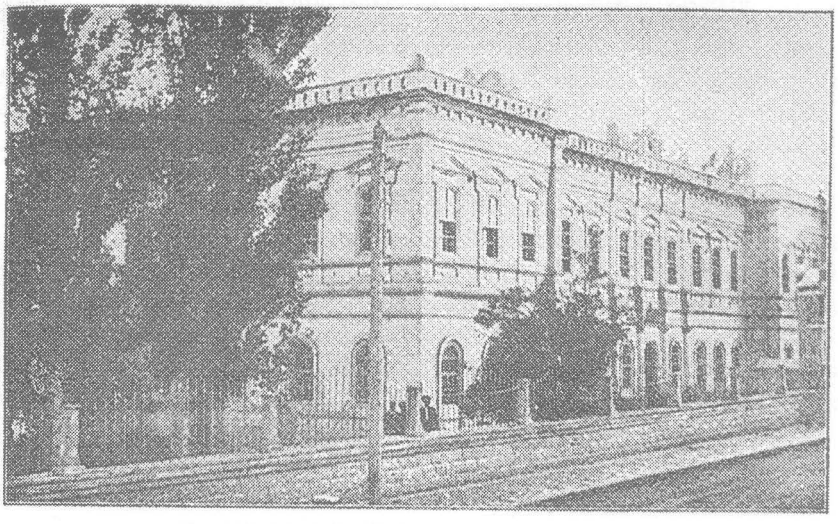

Sıvas Kongresi'nin Toplandığı Sıvas Lisesi Binası.

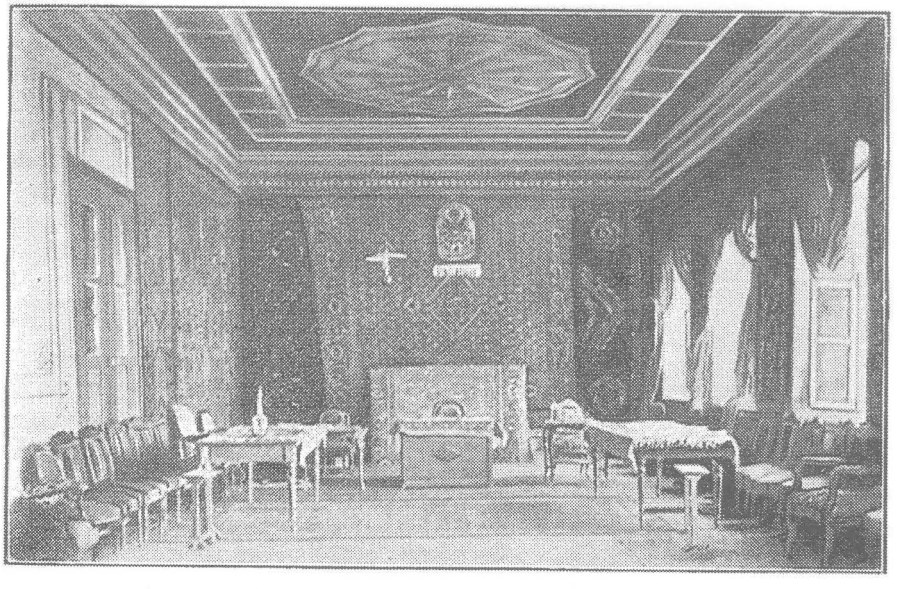

Sıvas Kongresi Toplantı Salonu.

Asayişle alakalı ve gayet aceledir

Amasya'dan 25/26 Temmuz 1919

Erzurum'da 3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne

1. Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileriyle uzunca müddet teşerrüf ettim. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye hürmetler arz ederler. Adı geçen, aşağıdaki görüşünü arz etmekliğimi rica etmiştir.

2. Bağımsızlık, arzu ve tercihe şayandır. Ancak tam bağımsızlık talep ettiğimiz halde memleketin birçok mıntıkalara taksimi, kati ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilayetle sınırlı kalacak bağımsızlığa, memleketimizin bütünlüğünü temin edecek mandaterlik elbette tercih olunur. Osmanlı memleketlerinin hepsini kapsayan meşrutiyetimiz ve hariçte temsil hakkımız baki kalmak şartıyla belli bir müddet için Amerika mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en faydalı bir hal şekli kabul ediyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sesini Amerika'ya duyurmak lazım geldiğini söyledi ve aşağıdaki şartlar dairesinde *Vilson*'a,[1] Senato'ya ve Amerika Kongresi'ne müracaatta bulunulmasını ifade eyledi.

a) Adil bir hükümetin tesisi.

b) Genel eğitimin yaygınlaştırılması ve genelleştirilmesi.

c) Din ve mezhep hürriyetinin temini.

d) Gizli antlaşmaların kaldırılması.

e) Bütün Osmanlı memleketlerini kapsamak üzere Amerika hükümetinin manda-terliğimizi kabul eylemesi.

3) Bundan başka, Kongre'mizin seçeceği bir heyeti, Amerika'ya bir zırhlı ile ulaştırmayı da temsilci üstlenmiştir.

4) Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından, her türlü emir ve talimatın âcizane aracılığımla tebliğini ve hassaten Sıvas Kongresi'nin ne zaman toplanacağını ve kendilerinin o güne kadar nerede beklemesi uygun olacağının bildirilmesini istirham eylemekte olduğu.

5. Fırka Kafkas Kumandan Vekili
Arif

Şifre
Acele ve kişiye özeldir
196

Erzurum

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

1. Şu anda Amasya'da bulunan eski vali Bekir Sami Beyefendi'ye mahsustur: Telgrafnamei âlilerinden pek istifade ettik. Toplantı halinde bulunan Vilayatı Şarkiye Kongresi hemen her tarafta memleketleri halkınca tesirli, nüfuzlu ve söz sahibi tanınmış zevattan meydana gelen muktedir bir heyet halindedir. Bu Kongre'de şimdiye kadar olan müzakerelerde devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla müdafaa olunmak-

1 Wilson. (Y.N.)

tadır. Dolayısıyla henüz bizce de şartları ve mahiyeti belirsiz bir Amerika mandaterliğinden Kongre'ye doğrudan doğruya bahsolunması pek sakıncalı olacağı için zatiâlilerinin Dersaadet'te temas halinde bulunduğu zevat ile olan müzakereye dayanarak aşağıdaki noktaların izahıyla bizleri süratle aydınlatmanızı hassaten rica ederiz. Bundan evvel de resen Dersaadet'ten buna dair gelen malumat şüpheli görüldüğü için aynı esaslar dairesinde açıklama istendiği gibi, 21 Temmuz 1919 tarihinde de Sıvas'ta Refet Bey vasıtasıyla Dersaadet'ten gelen malumatta aynı şüphelilik bulunduğu için oradan da doğruca şartlar ve izahat talep edilmiştir.

a) Tam bağımsızlık talep edildiği halde memleketin birçok mıntıkalara taksimi kati ve şüphesizdir, buyuruluyor. Bu kanaatin kaynağı nedir?

b) Memleket bütünlüğünden maksat, memleketin bütünlüğü mü, yoksa hükümranlık hakları mıdır?

c) Osmanlı memleketlerinin hepsini kapsayan meşrutiyetimiz ve hariçte temsil hakkımız baki kalmak şartıyla mandaterlik talebini en faydalı bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak temsilcinin ifade ettiğini bildirdiğiniz maddeler ile bu şekil birbirine zıt görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca, hükümet kanun yapma kuvvetinin itimadına mazhar ve denetimine tabi bir heyetten ibaret olur ki, artık bu heyetin tesisinde Amerika'nın müdahale ve tesiri olamaz. Şu halde ya meşrutiyet bakidir, adil bir hükümetin tesisini Amerika'dan talebe mahal yoktur veyahut adil bir hükümetin tesisi Amerika'dan talep edilince meşrutiyetin devamı lafızdan ibaret kalır.

d) Genel eğitimin yaygınlaştırılması ve genelleştirilmesinden maksat nedir? İlk hatırımıza gelen, memleketin her tarafında Amerikan mekteplerinin tesisidir. Çünkü daha şimdiden yalnız Sıvas'ta yirmi beş kadar müessese meydana getirmişlerdir ki, yalnız bir tanesinde bin beş yüz kadar Ermeni talebe vardır. Dolayısıyla Osmanlı ve İslami eğitimin yaygınlaştırılıp genelleştirilmesi ile bu teşebbüs nasıl bağdaştırılacaktır.

e) Din ve mezhep hürriyetinin temini fıkrası da mühimdir. Patrikhanelerin imtiyazları mevcut iken bunun fark ve manası nedir?

f) Temsilcinin beşinci madde olarak bahseylediği bütün Osmanlı memleketlerinin sınırları nedir? Yani harpten evvelki sınırımız mıdır? Eğer bu tabir içinde Suriye ve Irak dahil ise, Anadolu halkının Arabistan namına mandaterlik talebine hak ve salahiyeti olabilir mi?

g) Mevcut hükümetin siyaseti nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir mandaterlik takip ettiği görülüyor. Farkları nedir? Hükümet Amerika mandasını nasıl görüyor? Yani buna meyilli mi, isteksiz mi? Amerikalılar neden Ermenistan mandaterliğini terk ettiler? Amerikalılar mandayı almaya ne dereceye kadar meyilli ve arzuludur?

2. Sıvas Kongresi'nin toplanması Erzurum Kongresi'nin bitişine bağlıdır. Bununla ayrıca meşgul olunmaktadır. Zatı samilerinin bunu bekleyerek ya Tokat'ta yahut Amasya'da bulunmaları uygundur. Hürmet arz eyleriz.

Mustafa Kemal

Asayişle alakalı ve aceledir — Amasya'dan 30.7.1919
93

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne

1. Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur:

a) Tam bağımsızlık talep edildiği halde memleketin birçok mıntıkalara[1] taksim ve birkaç mandaya tabi tutulacağımız Dörtler Meclisi'nce kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla buna mâni olmak için bir mandayı talep etmek de en uygun olacağını beyan etmiştir.

b) Yalnız hâkimiyet hakları söz konusudur, memleketimizin bütünlüğünün muhafazası esastır.

c) Amerika'dan herhangi şekilde bir hükümet talep etmeyeceğiz. Amerika'ya adil bir hükümeti tesis edeceğimizi temin edeceğiz. Kanunu Esasi'miz hükümleri yürürlükte, saltanat hanedanının her türlü hükümranlık hakları baki ve korunmuş ve hariçte heyeti temsiliyemiz eskisi gibi mevcut olmak şartlarıyla Amerika hükümetinin saadet ve gelişmemize müzahir[2] olmasını talep edeceğiz. İsteyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir.

d) Genel eğitimin yaygınlaştırılması ve genelleştirilmesinden maksat, Amerika mekteplerinin köylerimize kadar girmesine müsaade değil, milli ve İslami eğitimimizi yaygınlaştırmaya ve genelleştirmeye ihtimam sarf edeceğimize kendilerini temin ile beraber müzaheretlerini[2] taleptir. Mandaterliği Amerika misyonerlerine değil, Amerika hükümetine vermek istiyoruz.

e) Din ve mezhep hürriyeti esasen dini ve İslami hükümlerimiz gereklerindendir. Amerika kamuoyu bu hakikate vâkıf olmadıkları için kendilerine bu teminatı vermek istiyoruz ve temsilcinin bahsettiği sınır harpten evvel mevcut olan sınırımızdır. Suriye ve diğer kısımlar hakkında bizim mandaterlik talebine salahiyetimiz olup olmaması Kongre'ce halledilecek bir meseledir. Esasen Suriye ve Irak'ta Amerika heyetleri halkoyuna müracaat ettiler. Suriye ve Filistin de, bağımsız bir Arap hükümeti tesisini talep ile beraber Amerika mandaterliğini diğerlerine tercih eylediklerini ortaya koydular.

f) Mevcut hükümet henüz teşekkül ettiğinden, siyaseti meçhuldür. Ancak evvelki hükümetlerin siyasetleri acz ve İtilaf kuvvetlerinin her bir emrine boyun eğmek idi. Tevfik Paşa Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile dönmüştür. Amerika, Ermenistan hükümeti belli olmadan, dolaşan heyetlerinin raporlarına göre, büyük bir Ermenistan teşekkülüne maddeten imkân mevcut olmadığı merkezindedir. Mandaterlik hakkında tafsilatlı bir ariza posta ile takdim olunmak üzeredir.

g) Şimdilik tarafınızdan vaki olacak tebligatı beklemek üzere Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat'ta ve kazalarda icap eden tebligat icra ve iyi neticeler vereceğini ümit etmekteyim. Hepinize hürmetlerimi takdim ederim, Efendim.

5. Fırka Kumandanı
Arif

1 "Birçok mıntıkalara" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "menatıkı adideye" sözcükleri yerine, 1934 basımında yanlışlıkla "menatıkı adiyeye" yazılmış. (Y.N.)
2 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

Şifre
Zata mahsustur

Erzurum, 1 Ağustos 1919

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na

Bu telgrafın hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ulaştırılması ve cevabının acilen alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiye'dir.

C. 30.7.1919.[1] Amerikan mandaterliği hakkındaki son izahatınızı öğrendik. Bu şartlara göre esas itibariyle korkulacak bir şey olmamak lazım. Bununla beraber, daha bir nokta hakkındaki yüksek görüşlerini de almak istiyoruz. Lehimizde bu kadar şartlar ortaya koymaya müsait bulunacak olan Amerika hükümeti, bu şekildeki mandaterliği kabul etmesine, yani buna katlanmasına karşılık Amerika namına ne gibi faydalar ve menfaatlar temin etmiş olacaktır. Bununla kendi hesaplarına olacak gaye nedir? Bu konudaki yüksek kanaat ve görüşleriyle de aydınlatmalarını acilen bekleriz, Efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.1919

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Bekir Sami Bey'den alınan cevap aşağıda arz olunur:

Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Amerikalılarla şimdiye kadar cereyan eden müzakereler bittabi daima özel bir şekilde vaki olmuş ve sırf bir faraziyeden ibaret bulunmuş olduğuna nazaran, mandaterliklerin akit yapmış iki tarafa yükleyeceği şartlar hakkında fikir alışverişinde bulunulmamıştır. Mümkün olduğu takdirde hazırlanmasıyla Sıvas Kongresi'nin süratle açılması lüzumunu kısaca arz eylerim.

Erkânıharbiye Kaymakamı
Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Muhterem Efendim,

Memleketin siyasi vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp olumlu bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Harici vaziyet İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'de mandaterlik meselesini Amerika Senatosu'na[2] resmen teklif etmiş olmakla beraber, bütün kuvvetlerini Senato'nun[2] kabul etmemesi için sarf ediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

1 *Nutuk*'ta tarih yanlışlıkla "3.7.1919" olarak dizilmiş. Ancak telgraf, Bekir Sami Bey'in 30 Temmuz 1919'da verdiği cevabın karşılığı olarak yazılmıştır. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927, 1934 ve 1938 basımlarında bu sözcükler "Senasına" ve "Senanın" şekillerinde yazılmış. Doğrusu "Senatosu'na" ve "Senato'nun" şeklinde olmalı. (Y.N.)

Suriye'de hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiye'de telafi etmek istiyor. İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türk'ün birliğini, asrileşmesini, hakiki bir bağımsızlık almasını, gelecek için bile olsa, istemiyor. Yeni vasıtalar ve fikirle tamamen asri ve kuvvetli bir Müslüman-Türk hükümeti, başında hilafet de olursa, İngiltere'nin Müslüman esirleri için kötü bir örnek teşkil eder. Türkiye'yi bütün halinde İngiltere alabilse, kafasını kolunu koparır, birkaç senede sadık bir sömürge haline koyar. Buna en başta bilhassa klerikal[1] sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile dövüşmeden yapabilmek mümkün olamayacağından, taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi birlik halinde muhafaza zaruri görülürse, yani taksimin ancak büyük askeri fedakârlıklarla hasıl olacağını anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika fikrine destek ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasi adamları arasında zaten bu fikre eğilim mevcut. *Morison*[2] gibi meşhur simalar Amerika'nın Türkiye'de genel manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir hal sureti de Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan, belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum ettikten sonra eski "kapitülasyon"ları ve boğulmaya mahkûm dahili sınırı ile bağımsız bırakmak.

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır:

1. Aramızda herhangi şartlar altında Hıristiyan azınlıkları kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası haklarından istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, devamlı olarak müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten göstermelik olan bağımsızlığımızdan azınlıklar namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için Patrikhane'nin siyasi imtiyazları, azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla devamlı tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2. Birbirini yok eden, menfaat, hırsızlık veyahut macera ve şöhret namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet teorisi yerine milletin refah ve gelişmesini temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet teorisine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lazım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi borçlanmalar siyasi esareti artırıyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükümeti tesisini ayrı bilen, Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asri bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakiki bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak Yeni Dünya'nın kabiliyeti vücuda getirebilir.

1 Klerikal: Din adamları sınıfına ait; din adamlarının egemenliğini isteyen. (Y.N.)
2 Morisson. (Y.N.)

3. Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire[1] ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4. Bugünkü emrivakilerin kalkması ve süratle davamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lazım gelen kuvvete sahip bir devletin müzaheretini[1] istemek lazımdır. İstilacı Avrupa'nın bin bir vasıtası ve melun siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu meselesini de, Türk meselesini de gelecek için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lazım gelen Amerika da, tabii sakıncasız değildir. İzzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerika'nın resmi sıfatında dini eğilim ve taraftarlık yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerika'sı, Amerika'nın idari makinesinde bir mevki tutmaz. Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok ahenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok kaynaşmış bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika, Doğu'da mandaterliğe ve Avrupa'da gaile almaya taraftar değildir. Fakat onların izzetinefis meselesi yaptıkları Avrupa'ya usulleri ve idealleriyle üstün bir millet olmak iddiasındadırlar. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse, Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayrına nasıl bir idare tesis edebildiklerini göstermek isterler.

Resmi Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir eğilim hasıl oldu. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmi ve gayri resmi Amerika'nın fikri, gizli olarak şudur: Türkiye'yi olduğu gibi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları dahilinde birlik içinde muhafaza etmek şartıyla genel ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken genel bir kongre yaparak Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmi Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya eğilimli görünmüyor. Eğer manda alırlarsa, bütün milletleri eşit şartlar altında bir memleket evladı olarak kabul edip alacaklarını en mühim mahfillerinden haber aldım.

Fakat Avrupa, mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak, -bilhassa İngiltere- Ermenilere tavizler vermek istiyor; Amerika kamuoyunda Ermeni mazlumları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim fikir adamlarını düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Cami Bey gibi, hatta milli birliği teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni meselesi için bir hal sureti tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz. Anadolu'daki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler, bunun, Hıristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya telkine elbirliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu milli harekâtı[2] durdurmak için kuvvet sevki tasavvur olunuyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Milli hareket süratle ve olumlu arzularla he-

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında "hareketi". (Y.N.)

men meydana çıkarsa (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerika'da hemen zahir[1] bulacağını yine çok mühim mahfiller temin ediyorlar.

Sıvas Kongresi toplanıncaya kadar Amerika komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Hatta Kongre'ye Amerikalı bir gazeteci göndermeye de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, davamızda zahir[1] olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, taksim ve dağılma korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz.[2] Vâsıf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi, geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Macera ve mücadele devri artık geçmiştir. Gelecek için[3] gelişme ve birlik muharebesi açmaya mecburuz. Sınırlarında bu kadar çok evladı ölen zavallı memleketimizin fikir ve medeniyet muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı evlatlarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.[4]

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Milli davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919
Halide Edip

Karahisarısahip, 13.8.1919

K.O. 15. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa'ya mahsustur: Dersaadet'teki muhtelif fırkaların birleşerek Amerika heyetine verilmek üzere aldıkları kararlar aşağıda arz olunur:

1. Ermenistan için Türkiye'nin doğu sınırı üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir arazi parçası terk etmeye Doğu Vilayetlerinin Türkleri ve orada işbaşında bulunan büyükleri, gelecekte refahını ve serbest gelişmesini düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları, yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmak ve Kürtlerin de Ermenilere arazi terki fikrine katiyen meyilli olmamak dolayısıyla ifadeye taraftar olmadıklarını ve hatta ifade etseler bile orada Türk çoğunluğunun aşağıdaki şartlar kendilerine temin edilmedikçe bu fikirde Kürtlerden ayrılmayacağını zannettiklerini; şöyle ki, evvelen, Türk ve Kürt çoğunluğu ve aralarındaki diğer azınlıkların oturduğu arazinin bütünlüğü; ikinci olarak, Türk tam bağımsızlığı temin edilmek ve fiilen teyit olunması; dördüncü olarak, Türkiye'nin asri ilerlemelere mazhar olabilmesi için serbestçe gelişmesine mâni olan kayıtların kaldırılmasıyla Wilson Prensipleri'nde vaat edildiği üzere bağımsızlık ve haklarından en emin bir tarzda istifadesine imkân bahş olunması; beşinci olarak, bu hususlarda ve Türklerin ilerleme-

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "görüyorum". (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan "için" sözcüğü 1927 basımlarında yoktur. (Y.N.)
4 *Nutuk*'un 1927 basımlarında bu paragrafın altı çizilidir. (Y.N.)

sinin hızlandırılmasında Amerika'nın bize müzaheretini[1] Cemiyeti Akvam'a[2] karşı taahhüt etmesi.

2. Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskânı ve derhal arazilerinden istifadelerini temin etmesi için Amerika'nın yardım etmesi.

3. O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sıvas arasında yoğun olan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırı dahiline nakillerinin temini.

4. Ermenistan nam ve hesabına olarak vaki olmasını muhtemel gördüğümüz arazi terki keyfiyeti bağımsız bir Ermenistan namına değil, ancak büyük ve medeni bir devletin mandası altında gelişecek asri bir devlet namına olacaktır. Çünkü bugünkü Ermenistan'a arazi terk etmek Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi, Kafkasya için de bir etken teşkil etmek demektir.

5. Bütün bunlar münakaşa edilebilir bir "teklif" mahiyetindedir. Bunların kati mahiyet kazanması ancak memleketteki heyetlerle temas etmek mümkün olursa, oraya Amerika heyetinden bir zatın gönderilmesi elzemdir.

6. Ve en nihayet meselenin kanuni ve meşru şekle sokulması için Osmanlı Milli Meclisi'ne bırakılması tabiidir.

12. Kolordu Kumandanı
Salâhattin

Şifre
Zata mahsustur
339

Erzurum, 21.8.1919

12. Kolordu Kumandanlığı'na
20. Kolordu Kumandanlığı'na

(Yalnız 12. Kolordu) C. 13.8.1919 şifre:

Dersaadet'teki[3] muhtelif fırkaların Amerika heyetine verilmek üzere aldıkları kararlar burada Heyeti Temsiliye'mizce son derece üzüntü ve esef verici görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistan'a Doğu Vilayetlerinden arazi terki söz konusu olmaktadır. Halbuki ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu vilayetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına kaydının bugün için fiilen mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki nefret ve intikam hissinin dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin dönmeleri halinde bile vilayetler dahilinde yoğun olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Dolayısıyla suç işlememiş Osmanlı Ermenilerine yapılacak azami müsaade, adil ve eşit şartlar[4] dairesinde vatanlarına dönmelerine rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sıvas arasında yoğun bir Ermenilik tahayyülü ilimsizlik ve vukufsuzluktan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buralarda oturanlar, büyük kısmı Türk ve küçük kısmı Zaza denilen Kürtlerden ve pek az

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)
2 Milletler Cemiyeti. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "Dersaadet'teki"; 1934 basımında "Dersaadet'te". (Y.N.)
4 "Adil ve eşit şartlar" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "Şeraiti adile ve mütesaviye" sözcükleri yerine, 1934 basımında "Şeraiti adiye ve mütesaviye". (Y.N.)

da Ermeniden ibaret idi. Bugün ise mevcudiyetinden bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur. Dolayısıyla bu gibi cemiyetler salahiyetlerini takdir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretleri'nin barış hazırlıkları arasında yaptıkları resmi istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Asayişe aittir
2013

Ankara'dan, 14.8.1919

3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Riyaseti'ne

1. Mustafa Kemal Paşa'ya: Dersaadet'e hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız mahalline ulaştırılmış ve cevap olarak matbu raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmi, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok zevatın fikrine uygun olan Kara Vâsıf'ın, yani Cengiz'in, Halide Edip Hanım'ın görüşlerini ihtiva eden uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek arz edileceği gibi, asılları da Sıvas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir müzaherete[1] ihtiyaç duyulduğu ve bu müzaheretin[1] Amerika tarafından yapılması ehveni şer olarak kabul ve tasvip edildiğine dair gerekçe beyan edilmektedir. Matbu rapor, Câmi, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vâsıf, Esat Paşa, bütün fırka ve cemiyetlerin fikirleri yoklandıktan sonra, büyük çoğunluğa göre tanzim edilmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an evvel iş görmek, Amerikalılar gitmeden tebliğat yapılmak lazım imiş. Amerikalıları oyalayarak hareketlerinin geciktirilmesine çalışılıyormuş. "Kongre süratle kati karar verebilir mi?" sorusuyla Amerikalılar, taraftarlığını ima ediyormuş. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmaları rica olunuyor.[2]

20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Yekdiğerine ek olan o şifrelerden biri de şu idi:

Asayişe aittir
Zata mahsustur

Ankara'dan, 17 Ağustos 1919

3. Ordu Müfettişi Erkânıharbiye Reisi
Kâzım Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: 16.7.1919 ve 880 numaralı şifrenin[3] dokuzuncu maddesine ektir:

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "rica olunuyor" sözcükleri, 1934 basımında "rica olunur" şeklinde. (Y.N.)
3 Söz konusu şifre "16.8.1919" tarihli olmalı. (Y.N.)

Kara Vâsıf'ın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği malumat:

1. Bir müzaharet[1] şeklinde Amerika'ya taraftar olursak ve bunu Vilayatı Şarkiye Kongresi, Milli Kongre, bir arzu gibi telgrafla hükümetimize yazarsa, *Vilson'*un Amerika Kongresi'ne karşı güzel bir dayanak noktası olacağı. Dersaadet'te çoğu aydın buna taraftar ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa faydalı olur diyorlar. Böyle olursa Amerika'nın mandasından istifade ederek diğer alçakları çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak mümkün olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle kınıyorlar. Yani hükümeti aşağılıyor ve milletimizi de kınıyorlar. Delegelerin İstanbul'dan çıkışını, Paris'e gidişini, muhtıraları... Sonra diyorlar ki, Avrupa'nın cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Mesela, Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam, Toros'tan sınır veriyor. Ermenistan istiyor. Halbuki şimdiye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna mümkün demedi. Bütün raporlara göre Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak, hatta muhtar ve mahalli idareler tesis etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu idare müthiş bir askeri kuvvete dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika bu lütfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zapt etsin ve (... barış) yapsınlar. Bu da mümkün değil. Rekabet mânidir. İşte Dersaadet'in havadisleri. Oraca düşünülsün. Zaman epeyce dardır.[2] Amerika Kongresi hemen hemen *Vilson'*u dinlemek üzeredir.

2. Dersaadet'te büyük temaslar var. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir emir verir mi? Yoksa Dersaadet'in karar ve mesaisini uygun bulur mu? Mesaideki gaye milletin birliği, memleketin bütünlüğü, bağımsızlık ve hâkimiyetin temini! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi de süratle oradan Amerika ve İngiliz ve diğerleriyle irtibat yapmazsa tabii burada da faaliyet devam edecektir. Belki muhalif bir şey olur. Buna nazarı dikkati çekerim. Bu rolü, siyaseti daha iyi yürütür bir (t g t l k h n).[3] Mustafa Kemal Paşa harekâtına, kuvvetine dayanmak ise (b t l s t n)[3] onun sözleri ve beyanatı, tavır ve hareketleriyle fiilen ve sözle tekzip edilmiş.

3. Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Bey'in en gözde bendelerinden olan bu zatın mevki sahibi olmaması düşünülüyor.

20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Kara Vâsıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şu idi:

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "dardır" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "vardır" şeklinde. (Y.N.)

3 Çözülemeyen şifre. (Y.N.)

Şifre
Zata mahsustur. Aceledir
152

Erzurum'dan, 19.8.1919

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

C. 17.8.1919

1. Bahsedilen Amerika manda ve[1] müzaheretinin[2] gayet dikkatli olarak tahlili ve milli gayemiz ile mukayese olunması pek mühimdir. Dersaadet'teki mesai zümresinin gayesi milletin birliği, memleketin bütünlüğü, bağımsızlık ve hâkimiyetin temini noktasında tasvir edildiğine ve gösterildiğine göre, Amerika mandasını kabul halinde bu gaye dokunulmaz kalabilir mi?

2. Milli arzuya tabi ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman millet nazarında itaat edilir olmayacağı için, milli ve vatani mukadderatta milli vicdana tercüman olmaktan ibaret bulunan vazifemizi iyi yapmak için milli arzunun toplanmasını ve alakasını beklemeden hiçbir meselede salahiyettar görünmemiz caiz değildir. Bu sebepten dolayıdır ki, tarafımızdan yabancılarla temas ve irtibatın Kongre'nin kararlarına dayandırılarak millet namına yapılmasını tercih etmekteyiz. Hamt olsun, vatanımızdaki milli cereyanın pek ziyade gelişmesi ve şekillenmesi ve kuvvet kazanmakta olması bizleri daima bu noktaya çekiyor ve davet ediyor.

3. Şurası da nazarı dikkatte tutulmalıdır ki, memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya salahiyettar olabilecek bir hükümet, ancak milli hâkimiyet esasını kabul eden ve bir milli şûranın mevcudiyetini tasvip ile ona dayanma yolunu tutan bir hükümettir. Şu takdirde merkezi hükümeti meydana getirecek zevatın mutlaka bu vasıflarda olması gereklidir. Bizce olduğu gibi oradaki mesainiz de bu noktanın teminine yönelik olmalıdır.

4. Yakında Kongre kararlarına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal[3]

Bir küçük malumat daha vereyim. Sıvas'a gelmiş olan, gazeteci Mister Bravn[4] ile bizzat görüşmeyi münasip gördüm. Muhatabını kolaylıkla anlayan çok zeki bir genç.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "ve" bağlacı 1934 basımında yok. (Y.N.)

2 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

3 Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndeki eski yazı belge fotokopisinde "19.7.1919" tarihlidir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde de telgraf 19 Temmuz 1919 tarihine konulmuştur. Ancak belgenin sonunda yer alan "Aslına uygundur. 20 Ağustos 1919" kaydından ve Heyeti Temsiliye üyeleri olan "Kâzım, Hüsrev, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit" imzalarından, telgrafın tarihinin *Nutuk*'taki gibi "19 Ağustos 1919" olduğu anlaşılıyor. Bilindiği gibi, Heyeti Temsiliye 7 Ağustos 1919 günü oluşturulmuştur. Eski yazı telgraf metninde 1. madde daha uzundur. Telgrafın tamamı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.176-177. (Y.N.)

4 Mister Louis Edgar Browne. (Y.N.)

Manda meselesinin Kongre'de müzakeresi

Şimdi, efendiler, Kongre'de manda hakkında cereyan etmiş olan müzakere ve münakaşayı mümkün olduğu kadar cereyan ettiği gibi yüksek heyetinize dinletmeye çalışacağım:

Birçok zevat söz aldılar. Kimseye söz vermeden evvel, riyaset makamından, zabıtnamede aynen yer alan şu kısa değerlendirmede bulundum: "Bu muhtıra muhteviyatı hakkında fikir alışverişine başlamadan evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, mesela Mister Bravn'dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir amele ordusu getirileceğini söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler, Mister Bravn: 'Ben hiçbir resmi sıfat ile görüşmüyorum, tamamıyla hususi bir surette görüşüyorum' diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! 'Manda, siz ne derseniz odur!' diyor. Bu muhtırada mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında fikir alışverişinde bulunmazdan evvel on dakika istirahat edelim (Saat: 3.25)"

Müteakip celsede, "İlk söz Vâsıf Bey'indir" dedim. Vâsıf Bey evvela mandanın tarifi hakkında uzun beyanatta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve "Bir kere esas itibariyle mandayı kabul edelim de şartlar hakkında daha sonra görüşürüz" dedi.

Üyelerden Macit Bey namında bir zat "Genel kurulca asıl müzakere edilecek mesele, şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Mandayı ne şekil ve surette anlayarak, mandaterle ne suretle görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl mesele budur" tarzında beyanatta bulundu. Ben, riyaset makamından: "Zannederim bu rapordan iki görüş ortaya çıkıyor: Bunların birincisi, devletin dahili ve harici bağımsızlığından vazgeçememesi[1] ve ikincisi de, devlet ve milletin haricin zararlı baskılarına karşı bir muavenet ve müzaheret[2] ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüde yol açan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı düşünmek için Teklif Encümeni'ne havale edelim. Daha sonra yüksek huzurunuza arz edelim. Her halde dahili ve harici bağımsızlığımızı kaybetmek istemiyoruz" dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Üstlendiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir; beyhude münakaşalara hasredecek hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve süratle vakit geçirmeksizin bir karar alalım" dedi. Ben, riyaset makamından: "Bu meseleyi encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim (ben ay-

1 *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında "vazgeçememesi" şeklinde yer alan bu sözcük, *Sivas Kongresi Tutanakları*'nda "vazgeçmemesi" şeklindedir. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.343. (Y.N.)

2 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

nı zamanda Teklif Encümeni Reisi idim): Bu muhtıra muhteviyatı encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kati karar verecek tarzda kanaat ortaya çıkmadı. Evvelce genel kurulda okunmaksızın Teklif Encümeni'ne havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup genel kurulun görüşü belli olduktan sonra tekrar Teklif Encümeni'ne havale edilerek kati kararı vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şu beyanatta bulundu: "Bekir Sami Bey'in fikrine iştirak ederim; kaybedecek vaktimiz yoktur; esasen mesele de basitleşmiştir: Tam bağımsızlık mı, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tespit edeceğimiz karar budur. Böyle pek mühim olan bir meseleyi tekrar encümene ve ondan sonra tekrar genel kurula havale ile vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız kıymetlidir. Buna bugün, yarın, yahut öbür gün, her halde genel kurulda bir karar verelim. Encümende vakit geçirmeyelim. Çünkü pek ruhlu bir meseledir."

Bunu müteakip Hâmi Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleri'yle Bekir Sami Beyefendi'nin fikirlerine iştirak ettiğini söyledikten sonra "her halde bir müzaherete[1] muhtacız ve bunun en basit delili de, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir!" buyurdular.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun beyanatta bulundu. Ondan sonra tekrar Bekir Sami Bey söz söyledi ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretleri'nin tamamıyla iştirak ettiğim beyanatına yalnız bir şey ilave edeceğim: Kırım Muharebesi'nden galip sıfatıyla çıkarak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresi'ndeki müttefiklerimizin bize yüklemiş oldukları malum şartlar ile bu şimdi okunan muhtıradaki taleplerimiz mukayese edilecek olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı ihlal eder olduğu anlaşılır zannederim!"

Bekir Sami Bey'den sonra Hâmi Bey ve Hâmi Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) söz söylediler. Refet Bey'in beyanatı aynen şu idi: "Mandanın bağımsızlığı ihlal etmeyeceği muhakkak iken, bazı arkadaşlarımız 'Bağımsız mı kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?' tarzında birtakım fikirler ileri sürüyorlar! Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla beraber, mandadan bahsetmezden evvel de, kamuoyunu gıcıklayan bu raporda bu tabirin ne suretle anlaşılmış olduğunu anlamak lazımdır. Fazıl Paşa Hazretleri 'bağımsızlığı muhafaza şartıyla manda' buyuruyorlar. Hâmi Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan muhtıra iki kısma ayrılıyor: Bir gerekçe kısmı var, ondan sonra bir de mandanın tarifine ait kısmı var... Manda meselesini bunlardaki görüşlere göre muhakeme için evvela bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıra muhteviyatı genel kurulca müzakereye konulmuş mudur, konulmamış mıdır? İsmail Fazıl Paşa: "Yanlış anla-

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

maya sebep olduğundan, biz üçümüz (yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hâmi Beyler) bu muhtırayı geri alıyoruz. Hiç verilmemiş saydık" dedi. (Bu muhtıranın müsveddesi de, temizi de kendilerinde kalmıştır.)

Riyasetten: "Muhtıra geri alınmıştır" dedim.

Muhtıranın geri alınmış olmasına rağmen, söz alan Refet Bey, zabıtnamede beş altı sayfa yer tutan beliğ[1] bir nutuk irat etti. Bu nutuktan aynen zabıtnameden aldığım bazı cümleler, hatibin maksadını izaha yetecektir zannederim!

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir. ... Laf itibariyle, manda ile bağımsızlık birbirine mâni şeyler değildir; yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için bağımsızlığı ihlal edici olur. Bir de, diyelim ki, biz harici ve dahili tam bir bağımsızlık isteriz! Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir barış yapacak olursak, ileride, müsait şartlar altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lakin eğer olumsuz bir vaziyet hasıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız? ... Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir kavim için harici bir müzaheret[2] olmaksızın hayatı devam ettirmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve harici bir yardım sayesinde ilerleyemeyecek olursak, ihtimal, gelecekte Yunanistan'ın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz...

Allah muhafaza buyursun, eğer, İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir muharebe açılsa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Dolayısıyla, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve müzahir[2] bulmak için lazımdır." Hatip, sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu maruzatımla ilerideki müzakereler için bir giriş yapabildimse müteşekkirim."

Efendiler, bu parlak ve mahirane nutkun, dinleyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceği saptırıcı tesirin derecesini kolaylıkla takdir buyurursunuz... Fikirlerin, bunu takip etmesi muhtemel olan aynı fikirdeki hatiplerin nutuklarıyla büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel olarak ay-

1 Beliğ: Güzel, düzgün, açık. (Y.N.)
2 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

dınlatmaya ve yol göstermeye zaman bulabilmek için, derhal "On dakika istirahat edelim, efendim" diyerek celseyi tatil ettim (Saat: 5.30'da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yunanlıları İzmir'de geçici görüyor ve harp halinde olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmir'de kalırsa ve harp haline girilirse başa çıkamayacağımız kanaatinde bulunuyor.

Bundan sonraki celsede Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun beyanatta bulundu. Hâmi Bey buna daha uzun beyanatla cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan diskurunun[1] sonlarına doğru beyanatını şu malumatı vererek teyit ediyordu:

"Fakat şimdi biraz da işin kati bildiğim bir yönünden bahsedeceğim. Meselenin bu safhasında alakadar olan zat ile şahsen temas ettiğimden sözlerim tahmini değil, katidir. İstanbul'dan hareketimden evvel eski Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ni ziyarete gitmiştim. Her halde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler. Bendenizden de bu hususta fikrimi sordular; ben de düşündüklerimi arz ettim. Birkaç gün sonra bendenizi çağırtıp şu meseleyi izah ettiler: Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasi fırkaların görüşlerini öğrenmekle meşgul olan Amerika Tahkikat Heyeti üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaretle Anadolu'daki milli teşkilatın Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve Paşa'yı da (yani İzzet Paşa'yı) bu işin müteşebbisi bildiklerini söylemişler ve: 'Eğer siz Erzurum ve Sıvas Kongrelerine Amerikan mandasını talep ettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir' demişler. Paşa, bunu bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve her halde böyle bir çareye başvurmak mecburiyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sıvas'a gittiğim zaman oradakilere bu vaziyeti anlatmaklığımı tavsiye buyurdu. İzzet Paşa'nın kanaati de bu suretle talep edilecek bir mandanın yüzde doksan kabul ihtimali bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şartlar ileri sürmenin zaruri olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Amerika için milletin arzusuna dayanmadan mandayı kabul etmek mümkün olmadığından, Kongre'miz tarafından gösterilecek arzunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Bendeniz bu meseleyi İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim." "Mandanın cisminden ziyade ismine itiraz edenler boşuna telaş ediyorlar, kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demeyelim de, isterlerse 'devleti ebet müddet olduk!'[2] diyelim."

Bu son söze cevap verenler arasında Hüsrev Sami Bey'in şu sesi işitildi: "Fakat bizim bu mesaiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile milleti ebet

1 Diskur (discours): Nutuk. (Y.N.)
2 "Ebediyen var olacak devlet" anlamında. (Y.N.)

müddet olduğumuzu ispat etmektir!"[1] Hâmi Bey, buna, bir geri çekiliş ima eder tarzda cevap verirken, Kara Vâsıf Bey söz aldı ve o günkü toplantının nihayetine kadar beyanatta bulundu. Vâsıf Bey'in uzun sözlerinin kısasını, zabıtnamede aynen kayıtlı olan şu cümlelerle yüksek görüşünüze sunuyorum: "Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bile bırakacaklarını söyleseler, yine müzaherete[2] muhtacız. (Vâsıf Bey sözlerinin başında mandaya 'müzaheret'[1] ismini verelim demişti.) Dört yüz ila beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize bunu ödeyiniz diyecekler; halbuki bizim gelirimiz bunun faizine bile kâfi değildir. O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız. Bunun için, bağımsız yaşamaya mali vaziyetimiz müsait değildir. Sonra, yanı başımızda bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var; onların ihtiraslarına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyorlar,[3] biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu haller ile bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler." Vâsıf Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

" ... İstanbul'daki Amerikalılar 'Mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam Nizamnamesi'ne dahildir' diyorlar. İşte bütün bu sebeplerden dolayı İngiltere'yi kendimize daimi düşman ve Amerika'yı da ehveni şer sayıyorum. Eğer tasvip ederseniz, buradan İstanbul'daki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpido isteyebiliriz."

Eylül'ün dokuzuncu Salı günkü toplantıda, manda meselesine temas eden Rauf Bey'in zapta geçen beyanatı aynen şudur: "Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbuat ve gerekse diğer mahfiller tarafından birçok sözler söylendi. Gerçi yüksek heyet, harici müzaheret[1] esasını kabul buyurdu ise de, bu müzahereti[1] kimden isteyeceğimiz açıklanmadı. Amerika olduğu ima yoluyla anlatılıyorsa da, benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir sakınca olamaz."

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir

Bu sözlerden, Rauf Bey'in anlayışıyla, gerek Sıvas Kongresi Heyeti'nin ve gerek Erzurum Kongresi Heyetinin anlayışları arasında bir yanlış anlama olduğuna şüphe yoktur. Rauf Bey'in anlayışını yorumlayan bu beyanatının, gerek Erzurum ve gerek Sıvas Kongreleri beyannamelerinin yedinci maddesindeki yazılış tarzından kaynaklandığına hükmolunabilir. Hakikaten bu maddenin yazılış tarzında -ihtimal ki, mandacılıkta pek ileri giden ve sonu gelmez propagandala-

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında bu cümlenin altı çizilidir. (Y.N.)
2 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "yapıyorlar" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "yapıyor" şeklinde. (Y.N.)

rıyla kamuoyunu zaafa uğratanları susturmak ve belki bundan daha ziyade onların iddialarına bir cevap olmak üzere- bir nevi hususiyet vardır. Madde muhteviyatı mantık dairesinde okunup incelenince, ne manda ve ne de Amerika'nın mandaterliğini talep fikri mevcut olmadığı tahakkuk eder. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7. Milletimiz, asri gayeleri yüceltir ve fenni, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Dolayısıyla devlet ve milletimizin dahili ve harici bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü korunmuş kalmak şartıyla altıncı maddede açıklanan sınır dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin, fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız ve bu adil ve insanca şartları ihtiva eden bir barışın da acilen kararlaştırılması, insanlığın selameti ve dünyanın huzuru namına başlıca milli emellerimizdendir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız" sözlerinden manda fikrine kapılanlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve maksadı bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi bu açıklık dairesinde vuku bulacak yardımları memnuniyetle karşılamaktayız ve karşılarız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbekir şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sıvas-Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun fenni, sınai, iktisadi yardımını memnuniyetle kabul ettik ve mesela Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an evvel inşalarında ve bütün diğer şimendifer hatlarımızın, yollarımızın, limanlarımızın inşaları teklifinde bulunacak yabancı sermayedarların yardımlarını memnuniyetle kabul ederiz. Yeter ki, memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin dahili ve harici bağımsızlığını ve vatanımızın bütünlüğünü ihlale yönelik gizli emelleri olmasın. Bu maddede yer alan "milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika devleti manası çıkarılmaya da mahal yoktur. Çünkü bu esaslara riayetkâr dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar değildir. Mesela İsveç devleti, Belçika devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de, eğer Amerika devletine bir ima yapılmak istenseydi, "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesiyle yetinilmek lazım gelirdi. Dolayısıyla maddenin izah ettiği şartlar dahilinde fenni, sınai, iktisadi yardımın iyi karşılanmasının bütün devletleri kapsar olduğu açıktır.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki görüşümün -ki bundan evvel geçen ve bu dakikada yüksek heyetinizin de bilgisi dahilinde bulunan bunca haberleşme ve münakaşalarımızla sabit olmuştur- aylardan beri gece gündüz

beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle hemfikir değildi veyahut hemfikir idi de, Sıvas'ta İstanbul'dan gelenlerle görüştükten sonra fikrini değiştirmiş oluyor. Burasını kestirmek bence müşküldür. Şimdi biraz daha Rauf Bey'i dinleyelim; Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Mütarekenin başında Almanlar barışı imza etmeyecek zannolunurken, İngiliz matbuatı bazı ifşaatta bulundu. Bunun birinci kısmı Almanya'nın barışı imza edeceğine dairdi. Bu tahakkuk etti. İkinci kısmı da Türkiye'nin taksimine dairdi. Bu, hamt olsun tahakkuk etmedi. Bu kısımda konferansın kararı icabınca Kızılırmak'ın doğu tarafı Ermenistan sayılarak Amerika himayesine veriliyor. Belki Gürcistan'la Azerbaycan da Amerika'ya bırakılır[1] deniliyordu. Kızılırmak'ın batısındaki arazi de, İzmir ve İstanbul müstesna olmak üzere çıkış yeri Antalya limanı[2] olarak Türkiye'yi teşkil ediyordu. Bu kısmın kuzeyi, İtalya ve Fransız ve güneyi de İngiliz himaye ve idaresine veriliyordu. İzmir'in işgali bu ifşaatın doğruluğunu ispata başladı. Dolayısıyla bu tehlike karşısında memleketimize karşı en tarafsız vaziyette bulunan Amerika'nın müzaheretini[3] kabule mecburuz. Ben bu kanaatteyim."

Rauf Bey'in fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, taraftarlarını susturacak orta yollu bir çare ile son buldu. Hem de bu çareyi teklif eden, yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da senelerden beri aleyhimizde yapılmakta olan olumsuz propagandaların doğurduğu fikir cereyanını düzeltmek için her şeyden evvel Amerika Kongresi'nden memleketimizi inceleyecek ve hakikati görecek bir heyeti davet etmek." Bu teklif oybirliği ile kabul olundu. Kongre Divanı Riyaseti'nin imzalarıyla bu yolda bir mektup müsveddesi hazırlandığını hatırlıyorsam da, bu mektubun gönderilebilip gönderilemediğini[4] pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba özel olarak ehemmiyet atfetmiş değildim.

Efendiler, yeri gelmişken söyleyeyim: Vesika olarak müracaat ettiğim Kongre Zabıtnamesi, Divanı Riyaset Kâtipliği'nde bulunan Afyon Karahisar Delegesi Şükrü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz Hâmi Beyler tarafından tutulmuş ve Hâmi Bey'in yazısıyla muntazam bir deftere temize çekilmiştir.

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "bırakılır" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "bırakılıyor" şeklinde. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "limanı" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

3 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

4 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "gönderilemediğini" sözcüğü. 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "gönderilmediğini" şeklinde. (Y.N.)

Sıvas Kongresi'ni neticesiz bırakmak teşebbüsleri

Efendiler, Kongre 11 Eylül'de son buldu. 12 Eylül'de Sıvas ahalisinin de hazır bulunduğu açık bir celse yapılarak bazı nutuklar irat edildi. Kongre müzakereleri esnasında mühim olarak Meclisi Mebusan'ın seçiminin hızlandırılması ve toplantı mahallinin neresi olmak lazım geleceği hususlarına temas edildi. Fakat şimdi izahına başlayacağım meseleler Kongre müzakerelerini kısa kesmeyi icap ettiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Heyeti Temsiliye meşgul oldu. 9 Eylül 1919 günü toplanmış olan bazı malumat Kongre'ye şu suretle izah edildi: "Eskişehir ve Afyon Karahisarı'ndaki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Miln[1] Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa muhalefette inat ediyorlar.[2] Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey cinsinden bir adammış. Değerli arkadaşların böyle vaziyetler karşısında[3] şiddetle hareket taraftarı olduğunu bildiğimden,[4] seri ve şiddetli tedbirler alınmasını Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongre'nin kendisine olan itimadına dayanarak, Kongre namına icap eden tebligat ve teşebbüslerde bulunmuştur. Bu hareket tarzının yüksek heyetinizce kabul edilmesini rica ediyor."[5] Fuat Paşa, valilere şiddetli ihtarlarda bulunuyor. Mıntıkalara üst rütbeli subaylardan milli kumandanlar tayin ediyor ve "Bu kumandanlara millet namına her nevi salahiyet bahş edilmiştir" diyor. Kongre teklifi kabul etti. Bunu müteakip şu yolda izahata devam ettim:

"Buraya Galip Bey isminde bir vali tayin edilmiş, geliyormuş. Fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir malumat elde ettik. Mister Novil[6] isminde bir İngiliz binbaşısı Bedirhanilerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Beylerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatya'ya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhani Halil Bey tarafından karşılanmışlardır. Harput Valisi de görünüşte bir posta hırsızını takip bahanesiyle otomobille Malatya'ya gel-

1 General Milne. *Nutuk*'un 1934 basımında yanlışlıkla "Milner" yazılmış. (Y.N.)

2 "İnat ediyorlar" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "temerrüd ediyorlar" sözcükleri 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yanlışlıkla "tereddüt ediyorlar" şeklinde yazılmış. Sivas Kongresi Tutanakları'ndaki aslı da "temerrüd ediyorlar" şeklindedir. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.346. (Y.N.)

3 *Nutuk*'taki "böyle vaziyetler karşısında" sözcükleri yerine, Sivas Kongresi Tutanakları'nda "bu gibi tasaddi ve tecavüzlere karşı" (bu gibi teşebbüs ve tecavüzlere karşı). Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.346. (Y.N.)

4 Sivas Kongresi Tutanakları'nda, burada "bu adamlar hakkında" sözcükleri vardır. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.346. (Y.N.)

5 Bu iki cümle Sivas Kongresi Tutanakları'nda şu şekildedir: "Fuat Paşa da Kongre'nin kendisine olan itimadına dayanarak, Kongre lisanından kendisine hitaben bir telgraf tertip ederek, suretini talimat olmak üzere maiyetine tebliğ etmiş. Şimdi de bize gönderdiği bu suretin yüksek heyetinizce kabul edilmesini rica ediyor." Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.346. (Y.N.)

6 Edward Noell. (Y.N.)

miştir. Bu maksatla bunlara Hısnımansur'daki[1] müfreze de verilmiştir. Maksatlarının[2] Kürtleri, Kürdistan teşkili vaadiyle aleyhimize ve bize karşı suikast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve karşı tedbirlere de girişilmiştir. Mesela valiyi ve diğerlerini tutuklattırmak istiyoruz. Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatya'ya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13. Kolordu mıntıkasında faaliyete girdik. İcap eden tedbirler alınmıştır. Yarın akşam Harput'tan sevk edilen bir askeri müfreze fesatçıları tepeleyecektir. Buradaki Kolordu Kumandanı da lazım gelen tedbirleri almıştır. Malatya ve diğer mahallere de lazım gelen emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sıvas Kongresi'nin bütün cereyanı müddetince sinirlere gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak aldığım bütün malumatı olduğu gibi Kongre heyetine arz etmekte faydadan ziyade sakınca tasavvur ediyordum. Gördünüz ki, şimdi izah edeceğim üzere, hakikaten tehlikeli sayılabilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatkâr bir lisan kullanmayı tercih etmiştim. Bence en mühim mesele, her nevi müşkülat ve tehlikelere rağmen, Sıvas Kongresi'nin neticeli kararlarla müzakerelerini bir an evvel tamamlamış olmak ve bu kararları memlekette tatbike girişmek idi. Bu arzum hasıl oldu. Bütün memleketi kapsayan Milli Teşkilat Nizamnamesi'nin ve Genel Kongre Beyannamesi'nin hemen basılması ve yayımlanıp tamimi vasıtalarına girişildi. Yalnız umulanın üstünde yeni hadiseler karşısında kalındığından, Kongre'nin son bulmuş olmasına rağmen, Kongre heyetinin yeni vaziyetler gelişinceye kadar Sıvas'ta kalmalarını münasip gördüm ve icap ederse daha kuvvetli fevkalade bir kongre toplanması için de hazırlıklarda bulundum. Ali Galip'in firarı üzerine Kongre heyetini Sıvas'ta alıkoymaktan vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine fevkalade kongre toplamaya da ihtiyaç görülmedi *(Vesika: 55)*.

Ali Galip hadisesi Şimdi efendiler, mücadele tarihimizde mühim bir vaka teşkil eden Ali Galip meselesi hakkında müsaade buyurursanız biraz tafsilat vereyim:

Efendiler, daha Temmuz başında, Erzurum'da bulunduğum zaman, Celâdet ve Kâmran Âli isminde iki şahsın yabancılar tarafından külliyetli para ile Dersaadet'ten Kürdistan'a gönderileceği, bunların aldatmalara ve aleyhte tahriklere memur oldukları ve bir iki gün zarfında hareket etmiş veyahut edecekleri haber alındı. Bu haber üzerine, bunların, dağdağasız gözetlenmeleri ve yakalanmaları lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbekir'de

1 Adıyaman. (Y.N.)

2 *Nutuk*'taki "Maksatlarının" sözcüğü yerine, Sivas Kongresi Tutanakları'nda "Bu İngilizin maksadı, para ile memleketimizde propaganda yapmak ve" sözcükleri yer alıyor. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.3, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.347. (Y.N.)

13. Kolordu Kumandanı'na ve ayrıca Erkânıharbiye Reisi olan Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfı'na bildirdim.

20 Ağustos'ta 13. Kolordu Kumandanı'na verdiğim emirde, söz konusu insanların İstanbul'dan hareket eylediklerinin bildirildiğini ve alınacak tedbirler arasında bilhassa Mardin istasyonunda sıkı bir denetim tesisinin uygun olacağını yazdım.

Sıvas Kongresi'nin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhani ailesinden Celâdet ve Kâmran ile Diyarbekirli Cemil Paşazade Ekrem namlarında üç şahsın, refakatlerinde vaktiyle Diyarbekir vilayetinde aleyhimizde propaganda yapan bir yabancı subayı[1] bulunduğu halde, silahlı Kürtler muhafazasında olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatya'ya geldikleri ve Mutasarrıf, Belediye Reisi taraflarından karşılandıkları 13. Kolordu'nun bildiriminden anlaşılıyor." 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 3. Kolordu Kumandanlığı'na buna dair gönderdiği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen malumatta "yabancı subayının,[1] Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere merkezi hükümetin müsaadesiyle dolaştığını söyledikleri; Malatya'da bulunan süvari alayı, mevcudu az olduğundan bunları tutuklamaya cesaret edemediği; bununla beraber, bunların derhal tutuklanması için İstanbul'a müracaat edildiği, 13. Kolordu'dan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nereleri gezecekleri hakkındaki malumatını Harput valisinden sordum" denilmekte idi *(Vesika: 56).* Harput valisi, Ali Galip Bey'dir. Bu adamların ne maksatla geldikleri 3 Temmuz tarihinden beri malumumuzdur. Beş on silahlı Kürde karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tutuklanmasına cesaret edilememiş. Asıl hayret verici olan yön, bunların tutuklanması için İstanbul'a müracaat edilmiş olduğu haberidir!

Bu küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen noktaları, o zamanki vaziyeti görüşte dikkate değer anlayış ve zihniyet farklarını gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanı'nın hareket tarzı şüphe uyandırıcı görüldüğünden, doğrudan doğruya bu kolordunun Erkânıharbiye Reisi'ne 3. Kolordu Kumandanı'nın imzasıyla 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan zata mahsus şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmran ve Celâdet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz Binbaşısı'nın mutlaka tutuklanmaları ve Sıvas'a sevk edilmeleri için, Elâziz'de bulunan 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'in bizzat emrinde altmış kadar atlı ve katırlı askerin en geç olarak 9 Eylül'de Harput'tan Malatya'ya hareketi için -işin aciliyeti dolayısıyla- doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin süratle hareketinin temini rica edil-

1 *Nutuk*'ta yer alan ve "yabancı subayı" sözcüklerinin aslı olan "ecnebi zabiti" sözcükleri yerine, Vesika: 56'da adı verilerek "İngiliz Binbaşısı Novil" denilmektedir. (Y.N.)

di. 8 Eylül'de, Sıvas'tan da bir otomobil ile bazı subaylar gönderileceği malumatı verildi *(Vesika: 57)*.

Diyarbekir'den, Erkânıharbiye Reisi'nin 7/8 Eylül 1919 tarihiyle bana gönderdiği şifrede:

Tutuklama hakkındaki arzuyu öğrendim. Bu konuda Kumandan Bey'in emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü askeri hususiyetlerine tamamen vâkıfım. Tarafımdan vuku bulacak tebligatı ise, tamamen icrada tereddüt ederler. Bu konuda İstanbul'la haberleşmekteyiz. Bu hale göre icabının icrası yüksek görüşlerine bağlıdır. Şifre Kalemi'nin 357 numarasıyla arz edilmiştir.

13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Halit

Elâziz'deki Alay Kumandanı İlyas Bey'den 13. Kolordu Kumandanı'nın emrine cevaben gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordu'dan aldığım emir üzerine hareketim ertelenmiştir. Kolordu'nun oluru olmadan buradan hareket etmekliğim münasip olmayacağından, hareket emrimin Kolordu'dan tebliğine yol gösteriniz" denilmekte idi *(Vesika: 58)*.

Halit Bey'e hemen ardından verdiğim cevap aynen şu idi:

7/8 Eylül 1919

"Malum zevatın alçaklığı sabit olmuştur. Merkezi hükümet ... bu alçaklıkta müşterektir. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konuda tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevk etmeyecek surette, derhal emir vermek, vakit geçirmemek lazımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatıâliniz tarafımızdan Elâziz ve Malatya'daki alay kumandanlarına vuku bulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Hakiki lüzum varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi üstlensin! Ağırdan alma zamanı geçmiştir. İcraat cevabınızı bekliyoruz kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Kumandanı İlyas Bey'e de, aynı tarihte bizzat şu emri verdim: "Malum zevatın hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbul'daki merkezi hükümet dahi bunların hıyanetinde müşterekti r. Kolordunuz kumandanının bu hususta izin istemesi ve cevap alamaması hatıra gelmektedir. Dolayısıyla meselenin hallini ve teminini zatıâlinizden beklerim. Cevabınızı bekliyorum, Efendim. Malatya'daki icraatınızı müteakip lüzum hasıl olursa Sıvas'ta bize iltihak edersiniz. Mustafa Kemal". Şifre haricindeki imza da 3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Bey'in idi.

Malatya'da bulunan 12. Süvari Alayı Kumandanı'nı da 7/8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırmış ve görüşmekte idim. Alay Kumandanı Cemal Bey'den vaziyet ve kuvveti hakkında malumat aldım. Gelenlerin beraberlerindeki silahlı Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti kâfi gördüm. Hatta süvari ve topçu alayının yalnız subayları kâfi gelebilirdi. Yalnız hususi vaziyet ve haleti ruhiyeyi anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf konuşması şöyle cereyan etti:

Ben: "Vali Galip Bey, İngiliz Binbaşısı ve Kâmran ve Celâdet ve Ekrem Beylerin hepsinin tedbirlice bir tertiple bu gece tutuklanarak Sıvas'a gönderilmeleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir."

Cemal Bey: "Valiyi de beraber mi?"

Ben: "Bilhassa, evet!"

Cemal Bey: "Arz ettiğim üzere, vaziyet ve kuvvetim buna müsait değildir. Kâmran, Celâdet ve Ekrem Beylerin tutuklanmaları hakkında 13. Kolordu Kumandanı'yla haberleşme cereyan etti. Neticesinde, şimdilik tutuklanmaları vaziyetin nezaketi hasebiyle uygun olamayacağı hakkında emir de gelmiştir" dedi.

Artık bu zatın daha ziyade üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı gözetim altında bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, hareket istikametlerini ve ne vasıta ile hareket edeceklerini derhal bildiriniz" talimatını vermekle yetindim *(Vesika: 59)*.

8 Eylül günü Cemal Bey'den şifre ile "malum zevatın hâlâ orada olup olmadıklarını ve gözetim tertibatının güvenilirlik derecesini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1919) aldığım cevapta, Elâziz'de Alay Kumandanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu *(Vesika: 60)*.

Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Bey'in 52 katırlı asker ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu şifresinde "muhalefetlerle dolu bir muhitte daha fazla icraat yapmamak hususunda kendisini mazur göreceğimi" de beyan ediyordu *(Vesika: 61)*.

9 Eylül'de, İlyas Bey müfrezesinden başka, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki alaya mensup bir bölük dahi Malatya'ya hareket ettirildi *(Vesika: 62, 63, 64)*.

Vali Ali Galip'in ve Bedirhanilerle Cemil Paşazade'nin yaptığı propaganda tesirini gidermek için, Elâziz ve Dersim havalisi ile alakası olduğu malu-

mum olan ve Kemah'ta bulunan Halet Bey'e (eski mebus) 9 Eylül'de Elâziz'e hareket ve Haydar Bey'le irtibat tesis etmesini yazdım *(Vesika: 65)*. Ayın nihayetine doğru ulaştı.

Van valisi bulunan Haydar Bey de Elâziz valiliğini üstlenmek üzere Erzurum'dan hareket ettirilmişti. Haydar Bey 15. Kolordu'ya mensup olup Mamahatun'da bulunan bir süvari alayı ile de irtibat tesis ederek icabında bu alayı Malatya istikametine hareket ettirecekti.

Otomobil ile bazı subayların da Malatya'ya sevk edileceğine dair bir kayıt vardı.

Hakikaten, arkadaşlarımızdan Recep Zühtü Bey, görünüşte 3. Kolordu yaveri sıfatıyla benden aldığı özel talimatla, refakatinde bazıları olduğu halde, 9 Eylül'de otomobil ile Malatya'ya hareket etti. Maalesef, bindiği otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangal'da kırılmış ve tam zamanında Malatya'ya yetişememişti. Kangal'dan sonra kâh araba ve kâh hayvanla gece gündüz mesafe kat ederek Sıvas'tan hareketinin dördüncü günü öğleden sonra Malatya'ya ulaşabilmişti. Recep Zühtü Bey'in verdiği raporlar vaziyetin aydınlanmasında çok faydalı olmuştu.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık:

Zata mahsustur. Malatya'dan, 10.9.1919

Hiç durmayacaktır.

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nedir:

1. 10.9.1919 saat 2 sonrada vukuatsız Malatya'ya varılmıştır.

2. Malum zevatın hepsinin maalesef Kâhta istikametinde firar ettikleri, tafsilatın müteakiben arz edileceği arz olunur. 15. Alay Kumandanı İlyas.

Aynı günde ve fakat İlyas Bey'in telgrafından sonra da şu telgrafı alıyoruz:

Gayet aceledir. Malatya'dan, 10.9.1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1. Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve hempaları olan malum şahıslar 15. Alay'ın Elâziz'den hareketini ve kendilerinin tutuklanacaklarını haber alır almaz, bugün sabahleyin firar etmişlerdir. Bunların Kâhta'daki Bedir Ağa nezdine gittikleri ve oradan tedarik edecekleri Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri rivayet olunmaktadır.

2. Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cüret ettikleri takdirde takibat icrası hakkında Kolordu'dan emir alınmış, izleri takip edilmekte ve netice ayrıca arz edilecektir.

3. 15. Alay Kumandanı maiyetindeki kuvvetle bugün saat 2 sonrada Malatya'ya geldikleri arz olunur.

12. Süvari Alayı Kumandanı
Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf yan yana getirilerek incelenirse, dikkat çekici bazı noktaların göze çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimat üzerine malum şahısları sıkı ve emin bir surette gözetim altında bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Söz konusu şahıslar 10 Eylül günü sabahleyin kaçtıkları halde, Cemal Bey bu malumatı ancak İlyas Bey müfrezesinin varışından ve İlyas Bey'in raporundan sonra bildiriyor. Cemal Bey, firarilerin, İlyas Bey müfrezesinin Elâziz'den hareketlerini haber aldıklarını söylüyor. Halbuki telgrafhane Cemal Bey'in gözetimi altında idi.

Sonra, firarilerin Kürtleri toplayıp Malatya'yı basacaklarının rivayet olunduğunu da ilave ediyor. Bu noktalar, Süvari Alay Kumandanı hakkında şüphe ve tereddüt uyandırmaktan uzak değildir.

Daha sonra alınan malumattan anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşları 9 Eylül akşamı her şeyden[1] haberdar edilmişler. Ali Galip geceyi uykusuz, hükümet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylül'de maiyetlerinde birkaç jandarma ve silahlı Kürt olduğu halde hükümet dairesinde toplanıyorlar, sandık emininin odasına giriyorlar, sandığı açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve sandığa koymak üzere de şu senedi yazıyorlar.

"Mustafa Kemal Paşa ve avenesinin tepelenmesi masraflarına karşılık olmak üzere, olbaptaki emrine uygun olarak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919. Halil Rami, Ali Galip."

İlyas Bey müfrezesinin, Malatya'ya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, Süvari Alay Kumandanı, subaylara Mutasarrıf'ın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıf'ın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını hisseden Halil Bey'in ailesi, hükümet dairesine haber veriyor. Hükümette para almakla meşgul olan Vali, Mutasarrıf ve arkadaşları vaziyetten haberdar olur olmaz korku ve telaş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve maiyetleriyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen firar ediyorlar *(Vesika: 66, 67).*

Süvari Alay Kumandanı'nın ve Topçu Alay Kumandanı'nın; Vali'nin geceyi hükümet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez.

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "her şeyden" sözcükleri, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Mutasarrıf'tan ziyade Vali'nin tutuklanmasının mühim olduğu da meydanda idi. Dolayısıyla, malum şahısların firarında müsamaha olduğu muhakkaktır. En zayıf yoruma göre, malum şahısların maiyetlerindeki beş on silahlı jandarma ve Kürt ile çarpışmadan büyük fenalık çıkabileceği vehmi, Malatya'dakileri -endirekt- tedbire sevk etmiş ve söz konusu şahısları ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denilebilir.

10 Eylül'de İlyas Bey'e verdiğim talimatta başlıca zikrettiğim noktalar:

1. Firarilerin süratle yakalanmaları;

2. Kürtlük cereyanına asla müsait zemin bırakılmaması;

3. Malatya'da mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı Tevfik Bey tarafından üstlenilmesi, münasip ve namus ve hamiyet sahibi bir zatın da Harput'ta valilik makamını süratle işgal etmesi;

4. Malatya ve Harput'taki hükümet kuvvetlerini tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi;

5. Firarilere uyanların amansızca ve merhametsizce imha edileceğinin tamimi ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi;

6. Milli mevcudiyetimizi tehlikeye sokacak olan yabancı askerine de karşı konulacağının göz önünde tutulması ve tertibat ve tedbirlerinin bildirilmesinden ibaret idi *(Vesika: 68)*.

Efendiler, firarilerin etraf ve civar aşiretlerinden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve hatta Maraş'ta bulunan yabancı kuvvetlerinden istifade temin edebileceklerini muhakkak gibi kabul etmek lazımdı. Onun için alınmış olan tertibatı ve bu işe hasredilmiş olan kuvvetleri takviye etmek icap ediyordu. Bu maksatla Sıvas'tan, daha bir katırlı müfreze 9 Eylül akşamı Malatya'ya sevk edildiği gibi, 3. Kolordu mümkün olduğu kadar kuvvetlerini güneye indirecek, 13. Kolordu takip keyfiyetini temin edecek ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için azami tesiri göstermek lüzumundan dolayı Mamahatun'daki süvari alayı da Harput istikametine hareket ettirilecekti. Bu hususta 3., 13. ve 15. Kolordu Kumandanlarına icabı gibi tebligat ve temenniyatta bulunuldu *(Vesika: 69)*.

Efendiler, verdiğimiz direktifler dairesinde firarileri takip ettirirken, bir taraftan da, elimize geçen bazı vesikaları gözden geçirelim. Bu vesikaların, hadiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü ve merkezi hükümetin fenalığını her türlü izahattan daha mükemmel bir surette ortaya koyacağını zannettiğimden, aynen okunmaları lüzumsuz sayılmaz fikrindeyim.

Evvela, Dahiliye Nazırı Âdil Bey'le Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın müşterek imzalarıyla, Elâziz Valisi Ali Galip Bey'e verilen 3 Eylül 1919 tarihli talimatnameyi okuyalım!

Bunu müteakip, Dahiliye Nazırı'nın, sevk olunacak kuvvet ve sarf olunacak para miktarı hakkında Babıâli'den çektiği telgrafını görürüz:

Deraliye
906
Bizzat halledilecektir

Elâziz Valisi Galip Beyefendi'ye

C. 2 Eylül 1919 numara iki:

Arz olunmuştur. İradei seniyesi bugün çıkacaktır. Dolayısıyla katiyet kazanmıştır. Talimat şudur: Malumunuz olduğu üzere, Erzurum'da kongre namı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların esası, ehemmiyeti vardır. Fakat bu haller memleketçe birtakım dedikodulara sebep oluyor. Avrupa'ya ise pek mübalağa ile aksettirilmekte oluyor. Bundan dolayı pek fena tesirler hasıl etmekte oluyor. Ortada ehemmiyet verilecek hiçbir kuvvet, hiçbir vaka olmadığı halde, yalnız bu mübalağalardan ve kötü tesirlerden endişeye düşen İngilizlerin yakında Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükümetin, her tarafa olduğu gibi tarafınıza da icra ettiği malum tebligata aykırı hareketine devam etmekte olursa çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sıvas'a ve oradan daha ilerleyerek birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimali uzak değildir. Bu ise, memleketin menfaatlarına bittabi aykırıdır. Erzurum'da toplanan malum şahısların yakında Sıvas'ta toplanarak yine bir kongre yapmak istemekte oldukları, vaki haberleşmelerden anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükümetçe malumdur. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek icap ediyor. Bunun için de her şeyden evvel Sıvas'ta hükümetin tam itimadına mazhar ve memleketin selametine uygun olan tebligatı harfiyen icraya azimli bir vali bulundurmak lazım gelmektedir. Zatı vâlâlarını onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sıvas'ta kongre yapmak istemekte olan birkaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değil ise de, erkân ve üstsubay ve subaylar ve askerin bazıları da bunlarla hemfikir oldukları anlaşılmasına nazaran hükümetin alacağı tedbirleri ellerinden geldiği kadar zora sokacakları ve malum şahısları mümkün olduğu kadar kollayacakları nazarı dikkate alınarak, güvenilir bir iki yüz kişinin refakatinizde bulunması muvaffakiyetin temini için münasip görülmektedir. Bundan dolayı, evvelce yazdığım gibi, oralardaki Kürtlerden itimat edilen yüz, yüz elli kadar süvariyi birlikte alarak ve niçin oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sıvas'a hiç kimsenin beklemediği bir zamanda ulaşarak vali ve kumandanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları cüzi olmakla beraber, iyi idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için, derhal nüfuz tesis ederek toplanmaya meydan vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp muhafaza altında İstanbul'a gönderebileceğiniz meydandadır. Bu suretle kazanılacak hükümet nüfuzu ve iktidarı, dahilde maceracı hareketlerde bulunanları yıldırarak bu gibi hoşa gitmeyen hareketlerin vukuuna mâni olacağı gibi, hariçte de pek ziyade iyi tesir ederek yabancıların asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan vazgeçmeleri için hükümetçe kuvvetli bir dayanağa müracaat ve teşebbüs teşkil edecektir. Zaten Sıvas ahalisinin bazı ileri gelenlerinden sağlam olarak öğrenildiği üzere, ahali bu politikacıların tahriklerinden, para toplamak için vaki

olan baskılarından pek ziyade nefret etmekte ve bunların önlenmesi için hükümete her surette yardıma hazırdır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrat bulunacağı ve buna nüfuzlu kimseler tarafından özel olarak yardım edileceği ihbar edilmektedir. Bu suretle kâfi miktarda ve hükümete kuvvetle bağlı bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götüreceğiniz süvarileri gönüllerini alarak yerlerine iade ederiz. İşte yapılacak tedbirler bundan ibarettir. Bunun büyük bir kolaylıkla ve muvaffakiyetle tatbiki, yalnız, son derece gizli tutmaya bağlıdır. Sıvas'a memuriyetinizden, hatta o taraflara gideceğinizden aile efradınızdan en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sıvas'a girinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, muvaffakiyetin esas şartıdır. Bu yüzden, şimdilik her halde ailenizi orada bırakarak, etraftaki aşiretleri teftiş için beş on gün duracağınızı aile efradınıza ve diğerlerine ifade ederek hemen hareketle bir gün evvel Sıvas'a ansızın ulaşmaya gayret eylemelisiniz. Oraya vardığınızda aşağıda yer alan telgrafnameyi icap edenlere tebliğ edip, vali ve kumandanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makine başında Nezaret'e keyfiyeti bildirmelisiniz. Bu suretle vaziyet malum olur olmaz size yine makine başında tarafımdan halin icabına göre gerekli tebligat icra olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sıvas'a getirtebilirsiniz. Şu kadar ki, şimdi orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunduğu, yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa duyularak adı geçen tarafından Nezaret'e müracaat edildiğinden ve isimleri malumunuz olan kimselerin Sıvas'ta yakında birleşmek istedikleri vaki olan bildirimlerden anlaşıldığından, boşuna bir dakika geçirilmeyerek bir an evvel hareket ve bir saat evvel ulaşmaya gayret etmeniz de keyfiyet gereği mühim ve elzemdir. Şu sebeplere ve düşüncelere göre ne vakit hareket edebileceğinizin ve ne kadar müddette ulaşabileceğinizin bildirilmesi gereklidir. Sıvas'ta göstereceğiniz telgrafname şudur: Zatıâlilerinin Sıvas vali ve kumandanlığına tayinleri, Meclisi Vükelâ kararıyla sunulup Padişah Hazretleri'nden şerefle çıkan yüksek iradeleri gereği olduğundan, hemen hareketle bu telgrafnameyi Sıvas'taki mülki ve askeri memurlardan icap edenlerine gösterip vali ve kumandanlığı üstlenerek vazifeye başlamaları ve hemen keyfiyeti bildirmeleri tebliğ olunur.

3.9.1919

Dahiliye Nazırı
Âdil

Harbiye Nazırı
Süleyman Şefik

Gayet aceledir.

Babıâli'den, 6 Eylül 1919

Malatya'da Elâziz Valisi Galip Beyefendi'ye

C. 6 Eylül 1919

Eşkıya takibi için sevk olunacak kuvvet masraflarının jandarma tahsisatına mahsuben mal sandığından ödenmesi zaruridir. Kaç kuruş sarf olunacağının ve sevk edilecek kuvvetin miktarıyla hareket gününün süratle bildirilmesi.

Nazır
Âdil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da Ali Galip'in bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafı veriyor:

Aceledir — Deraliye, 9.9.1919

Malatya'da Elâziz Valisi Beyefendi'ye

C. 8 Eylül 1919. Numara iki:

Sıvas'ta güvenilir vasıta olmadığı için kâfi malumat ... alınmamakta ise de, ora ahalisinden burada bulunan bir adamın ifadesine ve diğer yerlerden de alınan genel malumata göre, evvela, ahali bu tahriklere taraftar değildir. İkincisi, asker yok denecek kadar azdır. Bu hareketi idare etmekte olanlar, malum şahıslar ile kumandan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe milli bir şekil vererek maksatlarını benimsetmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha yakın olduğu için istediğiniz malumatı daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Bununla beraber, gazeteler her nasılsa oraya memuriyetinizden bahsettikleri için, bir gün evvel gitmeniz daha ziyade ehemmiyet kazanmıştır. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiyeti o nispette kolaylaştıracağı meydandadır. Bu kuvvetin miktarlarıyla hareket vaktinizin bir gün evvel tayinini ve bildirilmesini bekliyorum.

Nazır
Âdil

Ali Galip Bey cevaben Malatya'dan son olarak şu telgrafı veriyor:

Gayet acele ve gizlidir
Bizzat çözülecektir

Dahiliye Nezareti'ne

Bu ayın on dördüncü günü kâfi kuvvetle eşkıyanın takip ve yakalanması için Malatya'dan hareket edecek şekilde gerekli tedbirler icra edilmiştir. Allah'ın yardımıyla çarpışmada neticeten muvaffakiyet olduğuna itimat buyurulsun. Yalnız bildirimlerin cevapları ve gerekleri geciktirilmemelidir.

9.9.1919 — Elâziz Valisi
Ali Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükümet dairesinde, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galip'in, 9 Eylül 1919 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve Allah'ın yardımıyla çarpışmada muvaffakiyetten pek ümitli olduğu anlaşılıyor.

Efendiler, vaka ve bu vesikalardan haberdar edilen üst seviyedeki mülki memurlardan Dahiliye Nazırı Âdil Bey'e ve kumandanlardan da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya itimatsızlığı ihtiva eden telgrafnameler çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin nazarı dikkati çekildi.

Sıvas Valisi Reşit Paşa'nın telgrafına cevap veren Âdil Bey'in şu sözleri ne kadar hayret verici ve gariptir. Âdil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: "... Elbette Halife Cenapları'nın yüksek iradelerinin hükmüne itaat etmek lüzumunu takdir edersiniz!" *(Vesika: 70)*

Efendiler, tesadüfen bu haberleşme esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgrafı karalayıp çekilmek üzere memura verdim:

10/11.9.1919

Dahiliye Nazırı Âdil Bey'e

Milleti, padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde hainane tertiplerde bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve boğazlanırcasına harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi eblehlerin ahmakça olan boş vaatlerine kapılarak ve *Mister Novil* gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin âkıbetini öğrendiğiniz zaman kendi âkıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.[1]

Mustafa Kemal

Bütün kumandanlar da, icabı gibi müracaatlarda bulundular.

12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan firarilerin 10/11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de Raka'nın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu. *(Vesika: 71)*. Bu malumat, 20., 15. ve 13. Kolordu Kumandanlarına bildirildi *(Vesika: 72)*.

11 Eylül'de ve 11/12 Eylül'de Malatya ile telgraf başında vuku bulan haberleşmeler, henüz Malatya'da kati emirler ve talimat almış olan zevatın zihinlerinde karışıklığa işaret edecek mahiyette idi.

Elâziz'den gelen Alay Kumandanı İlyas Bey'e, "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği özel bir adam tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı şartlarla mevkilerine dönmek istedikleri" ifade edilmiş. Dolayısıyla "memleketin selameti namına bunların bu suretle vaki olan tekliflerini kabul etmenin uygun olup olmadığı hakkındaki emrinizi beklemekte bulunduğumuz arz olunur" demekte idi (11 Eylül) *(Vesika: 73)*.

Bunu takiben, 11/12 Eylül gecesi de yine telgraf başına gelen Süvari Alay Kumandanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Kumandanı

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında telgrafın tarihi "10/11.9.1919" olarak yer almaktadır. 1934 basımında yanlışlıkla "11.10.1919" olmuş. (Y.N.)

Münir ve Jandarma Yüzbaşısı Faruk ve Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elâziz'den gelen Alay Kumandanı İlyas Beyler namına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatya'dan İlyas Bey:

Şimdi güvenilir olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Bey'den alınan malumat aşağıdadır:

Faruk Bey, Kâhta ve civarında takipte idi. Malatya'ya beş saat mesafede Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve halen Mutasarrıf'la arkadaşlarının orada bulunduğunu, Siverek'e kadar olan aşiretlerin peyderpey söz konusu mahalle gelmekte oldukları ve Dersim aşiretlerine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği, Mutasarrıf'ın fikri, evvela Malatya'ya hücum ettikten ve tamamen yağmaladıktan sonra bütün kuvvetle Sıvas istikametine yürüyeceklerini, Malatya'da bulunan Türkleri katledeceklerini ve süreceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıf'ın Malatya'dan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir aşağılama ve hakaret imiş gibi kabul olunuyormuş. Vali, bu yağma ve katliama taraftar ve razı olmadığını, fakat Mutasarrıf'ın fikrine de mâni olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz Binbaşısı da Urfa'da bulunan İngiliz fırkasının harekete hazır olduğunu bildirmiş ise de, Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşiretlerin Malatya'nın Kürdistan ve Malatya'da Kürt bayrağı çekilmesine ısrar eyledikleri, dün akşam Vali Malatya'ya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları mübalağasız olarak arz olunur. Şartları aşağıdadır:

1. Vali'nin yerine dönmesi;
2. Mutasarrıf'ın eskisi gibi yerinde kalması;
3. Elâziz'den gelen askerin iadesi;
4. Vali'nin yüz silahlı Kürtle Malatya'ya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sıvas istikametine yürümesi;
5. Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir revolverin iadesi;
6. Yukarıda arz ettiklerime iradeleri.

11/12 Eylül 1919

İlyas Bey'e şunu yazdım:

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1. Verdiğiniz malumat heyetimizce nazarı dikkate alındı. Zatıâlinize şartlar öne süren kimlerdir? Bittabi böyle bir münasebete girişmek katiyen doğru değildir. Hıyanetleri tahakkuk eden Vali, Mutasarrıf ve hempalarının yakalanmaları ve tahrik etmeye

Malatya, 12.9.1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Halep'teki İngiliz ordusuna mensup miralay rütbesinde Mösyö *P. Pil*[1] isminde bir İngiliz subayı bugün 12.9.1919 öğleyin Malatya'ya gelmiştir. Maksadının Malatya, Harput ve Diyarbekir mıntıkalarında eşraf ve mülki ve askeri memurlar ile görüşmek olduğunu; firari *Mister Novil'*in memuriyet vazifesi hakkında malumatı olmadığını beyan etti ve bu hususta İngiliz hükümetinin katiyen malumatı olmadığını ve böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinden derhal buraya getirtilmesi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer hainane maksat ile buralarda gezdiğine kanaat hasıl ederse tutuklu olarak Halep'e sevk edeceğini ilave etti ve Vali Galip Bey'in de kendisiyle görüşmek üzere hayatının muhafazası hususunda kendisine teminat vererek buraya davet etmesini talep etti. Bu hususta üst makamdan adı geçenin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta makamlara müracaat edeceğimi de söyledim. Bu olur emrinin süratle tebliğine aracılığımı rica etti. Kendisi "yüksek siyasi mutemet" namıyla yâd edilirmiş. Merkezi hükümet kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün ikametten sonra Harput'a gidecekmiş. Vesikası yoktur. Kendisi muhterem bir misafir olduğu ve hakkında hususi hürmetler gösterileceği söylenmiştir. Vali'yi buraya getirtmesine ve bu zatın Harput'a doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? Bildirilmesi. Sıvas'tan iki subayın şimdi geldiği arz olunur.

15. Alay Kumandanı
İlyas

Bu telgraf muhteviyatında söz konusu hususlar hakkında hareket tarzını belirten görüşlerimiz, şu suretle kısaca bildirildi:

Tel — Sıvas, 12.9.1919
Gayet aceledir

Malatya'da 15. Alay Kumandanlığı'na

C. 12.9.1919

1. Kim olursa olsun vesikasız bir yabancı subayının Osmanlı memleketleri dahilinde işi yoktur. Kendisine büyük bir nezaketle, fakat askerce kati bir surette keyfiyeti bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da eşraf ve memurlar ile hiçbir siyasi temasa gelmemesi için yanına muktedir, idrak sahibi bir subay katınız.

2. Firari Vali'nin vatana hıyanet ile itham olunduğunu, ele geçince yakalanarak kanunun adalet pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz, Efendim.

Mustafa Kemal

1 P. Peel. (Y.N.)

Efendiler, alınan tedbirler ve tertibat ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin aldatmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, ümitsiz kalan Ali Galip evvela Urfa'ya ve oradan Halep'e firar etmiştir. Mister Novil de nezaret altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de birer suretle firar eylemişlerdir. Bu safhaları daha ziyade izahta bir fayda görmüyorum. Bu hususlara dair beyanatıma ek olarak yayımlanacak olan vesikaların okunmasından bugün ve yarın için uyarıcı noktalar çıkarılacağını ümit ederim *(Vesika: 78, 79, 80, 81)*.

***

Hıyanetin müşterek müteşebbislerinden Ferit Paşa Kabinesi'ne taarruz

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, Padişah'ın ve Ferit Paşa hükümetinin ve yabancıların müşterek bir teşebbüsü olduğuna, arz ettiğim vesikaları öğrendikten sonra şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zannederim. Bu hıyanetin müşterek müteşebbislerine karşı alınması lazım gelen vaziyet açıktır. Ancak karşı teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hücumundan kaçınmak o günün icapları olmakla beraber, teşebbüs kuvvetini muhtelif hedeflere yöneltmekten kaçınarak bir noktada toplamak ihtiyata uygun idi. Biz de, taarruz hedefi olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesi'ni tespit ettik ve Padişah'ın işin içinde olduğunu bilmemezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesi'nin, Padişah'ı hakikatlerden haberdar etmeyip aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, vaziyetten haberdar olduğu takdirde derhal kendisini aldatanlara layık oldukları muameleyi tatbik edeceğine emniyetimiz olduğunu ileri sürdük ve hükümetin sabit olan cinayeti üzerine kendisine itimadın kalmaması tabii olduğundan, hakiki hali yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişah'a arz etmekle vaziyetin ıslahı mümkün olacağını teşebbüslerimiz için hareket noktası saydık. Bu düşünceyle, Eylül'ün on birinci günü Padişah'a hitaben bir telgrafname hazırlandı. Bu telgrafnamede tahmin buyuracağınız üzere zamanın icabı olan birçok göstermelik laflar içinde "hükümetin muharebeyle kongreyi basmak suretiyle İslamlar arasında kan dökmeye kalkıştığından, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalatmak planını para karşılığında taahhüt etmiş oldukları vesikalarla tahakkuk ettiğinden, hükümetin bu konuda icra vasıtası olanların zarara uğratılarak firara mecbur edildiği, yakalanmaları halinde kanunun icraat pençesine teslim olunacakları ve bu cinayetleri tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren merkezi hükümete milletin itimat ve emniyetinin kalmadığı" zikredildikten sonra, "namuslu zevattan meydana gelen yeni bir hükümet heyetinin teşkili ile bu casus şebekesi hakkında seri ve adilane tahkikat ve icraatta bulunulmasını talep etmeye ve adil bir hükümet heyetinin teessüsüne kadar merkezi hükümetle hiçbir şekilde ha-

çalıştıkları bazı gafil kimseleri uyarmak söz konusudur. Bunun için büyük bir şiddetle karşılık vermek lazımdır. 13. ve 15. ve 3. Kolordu kumandanları, bu dakikada telgraf başında müştereken alınacak tedbirleri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan hareket ettirilmiştir. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icap eden tedbirlerin tarafı âlinizden alınmış bulunduğuna emniyetimiz tamdır. O mıntıkada bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey biraderimizin hükümet kuvvetini ve nüfuzunu azami surette göstermesi nazarı dikkatte tutulmalıdır.

2. Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden Zatı Şahane'ye vaki olan hıyanet arz edilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3. İngiliz Binbaşısı'nın sözleri blöftür. Kürtlerin de, toplanmaya muvaffak olsalar bile askeri kuvvet karşısında ne dereceye kadar muvaffak olacaklarını takdir buyurursunuz.

4. Bedir Ağa'yı ve Geven aşireti reislerini ve bu hainane harekâta muhalif olan reisleri tarafınıza çekmeye girişmeniz münasip olur.

5. Hısnımansur'dan hareket eden süvari bölüğüyle, Siverek ve Diyarbekir'den hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

11/12 Eylül 1919

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti namına
Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre toplantı halinde ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat manevi kuvveti takviye için Kongre Heyeti'nin alakasını göstermeyi uygun gördüğüm gibi, imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım *(Vesika: 74)*.

Bu telgrafıma ek olarak, Urfa'da, Ayıntap'ta,[1] Maraş'ta bulunan ve cüzi olan yabancı kuvvetlerini bildirerek "size bir yabancı fırkasından bahsedenlerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatımızı kırmak alçaklığından..."dır dedim *(Vesika: 75)*.

İlyas Bey bildirimlerime verdiği cevapta "taarruz halinde şiddetli mukavemet gösterilmesi kati surette kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı müdafaaya kâfi değildir. Bunun için mümkün sürat ile yardımcı kuvvetler sevkine yol gösterilmesi tekraren istirham olunur" dedi *(Vesika: 76)*.

İlyas Bey'e icabında bir şey tebliğ edilebilmek için telgrafhanede bir subay bırakarak mühim olan işinin başına gitmesini rica ettim *(Vesika: 77)*.

İlyas Bey'den 12 Eylül'de çekilen bir telgrafnameyi, muhtelif bakımlardan subaylarımız ve memurlarımız için istifadeye değer olacağı düşüncesiyle aynen arz edeceğim:

1 Antep. (Y.N.)

berleşme ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan milletten ordunun ayrılamayacağını, vakanın aslını bilen ve mahalline yakın olan kolordular kumandanları arza mecbur olduk" deniliyordu *(Vesika: 82)*.

İşte bu telgrafname suretinin bütün kolordularca İstanbul'a çekilmesi münasip düşünüldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim:

"Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3., 15., 20., 13 ve 12. kolordu kumandanlarının müşterek imzasıyla çekilmesini münasip görüyoruz. Okuduktan sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz."

Suret

Yüksek Sadaret Makamına

"Şimdi, doğrudan doğruya mukaddes başkumandanımız, şanlı halifemiz efendimize mühim maruzatta bulunmak mecburiyetindeyiz. Engel olunmamasını rica eder, aksi takdirde doğacak vahim neticelerin mesuliyetinin sırf zatı fahimanelerine ait kalacağını arz ederiz. 12. Kolordu, 13. Kolordu, 20. Kolordu, 15. Kolordu, 3. Kolordu"

Vuku bulacak mühim maruzat, arz etmiş olduğum üzere, Padişah'a yazılan telgrafname muhteviyatından ibaret idi.

Eylül'ün 11. günü, bilhassa 11/12. gecesi[1] her tarafta kolordu kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek kararlaştırıldığı gibi İstanbul ile haberleşmeye çalışıyordu. Fakat Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Cevap vermiyordu. Biz de, telgraf başında, Sadrazam'ın telgrafları alıp cevap vermesi için baskılar yapıyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarıyla vuku bulan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu servisi verdi:

"Sadrazam Paşa'ya yazılan ifade telefonla söylenildi. Alınan cevapta: Telgrafname içeriği Sadrazam Paşa Hazretleri'ne arz olundu. Vuku bulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameler de usulü dairesinde takdim edilir, buyurduklarını müdür bey söylüyor, Efendim." *(Vesika: 83)*

Bunun üzerine gece yarısından sonra saat 4'te şu telgraf Sıvas Telgrafhanesi'ne gönderildi:

11/12.9.1919[2]

Sadrazam Ferit Paşa'ya

Vatan ve milletin haklarını ve mukaddesatını ayaklar altına almakla ve Padişah Hazretleri'nin hükümdarlık şeref ve haysiyetlerini ihlal ile gafilane teşebbüs ve hare-

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "11/12. gecesi" sözcükleri yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yanlış olarak "12/13. gecesi". (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "11/12.9.1919" tarihi, 1934 basımında yanlış olarak "10.12.1919". (Y.N.)

ketleriniz tahakkuk eylemiştir. Milletin Padişah'ımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istirhamlarını ancak Zatı Hümayun'a arz etmek mecburiyetindedirler. Heyetiniz gayri meşru hareketlerinin vahim neticelerinden korkarak millet ile Padişah arasında engel teşkil ediyor. Bu konudaki inadınız daha bir saat devam ederse, millet artık kendisini her türlü harekât ve icraatında serbest saymakta mazur görecektir ve bütün vatanın gayri meşru heyetinizle kati surette alaka ve irtibatını kesecektir. Bu, son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan yabancı subaylar marifetiyle İtilaf temsilcilerine dahi tafsilatlı olarak bildirilecektir.

Umumi Kongre Heyeti

Sıvas Telgraf Müdüriyeti'ne de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

Kongre'mizden seçilmiş bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya Mabeyni Hümayun'a çekilmesine İstanbul'ca engel olunduğu bildiriliyor. Bir saat zarfında telgrafın çekilmesine müsaade olunmadığı takdirde İstanbul'la bütün Anadolu telgraf haberleşmelerini kesmeye mecbur olacağımızı üstünüze bildiriniz.

Sıvas[1] *Umumi Kongre Heyeti*

Kolordu kumandanlarına da aşağıdaki genel tebliğ yapıldı:

Sıvas'tan, 11/12.9.1919

20. Kolordu Kumandanlığı'na
15. Kolordu Kumandanlığı'na
13. Kolordu Kumandanlığı'na
3. Kolordu Kumandanlığı'na

Kongre'nin padişahlık katına olan maruzatına Dersaadet'te Telgraf Başmüdüriyeti'nce engel olunmuştur. Bir saat mühlet zarfında Mabeyni Hümayun'a yol verilmezse tekmil Anadolu'nun Dersaadet'le telgraf haberleşmesinin kestirileceği cevaben adı geçen müdüriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu meşru talebine olur cevabı alınmadığından, tebliğ anından itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbekir telgraf merkezleriyle Sinop'ta telgraf haberleşmelerinin durdurulması, yani Kongre'nin bildirimlerinden başka hiçbir telgraf Dersaadet'e geçirilmemesi ve Dersaadet'ten kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize mâni olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki hattın dahi tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve icraat neticesinin bildirilmesi rica olunur.

Bu talimata engel olacak telgraf memurları mahallerinde derhal Divanı Harb'e verilerek haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır. İşbu tebligatın infazı 20., 15., 13 ve 3. Kolordu Kumandanlıklarından rica edilmiştir. Ulaştığının bildirilmesi.

Sıvas'ta Umumi Kongre Heyeti

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "Sıvas" sözcüğü 1934 basımında yok. (Y.N.)

Bu telgraf muhteviyatı müteakip telgraflarla tamamlandı *(Vesika: 84, 85)*.

11/12 Eylül gecesi yapılmış olan genel tebliğe ek olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar bütün kumandanlar ve üst seviyedeki mülki memurlar ve alakadar heyetlerin telgrafhaneleri terk etmemeleri rica olunur.

Umumi Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Ektir: Bu tebligatın icra olunduğu haberi Kongre Heyeti'nce malum olduktan sonra aynı şekilde aramızda haberleşmelere devam olunacağından, telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur.

Kongre Heyeti

İstanbul'daki hükümetle münasebeti kesmek kararı

İstanbul'un, verilen bir saat mühlet zarfında saraya yol vermeyeceği anlaşılıyordu. Dolayısıyla 12 Eylül 1919 günü bütün kumandanlara ve vilayetlere şu genel tebliğ yapıldı:

Bir saate kadar, sureti aşağıda yer alan telgrafname Umumi Kongre Heyeti tarafından Sadrazam'a çekilecektir. Dolayısıyla siz de hemen bu esas ve mealde birer telgrafname çekiniz ve hemen bildiriniz, Efendim.

Umumi Kongre Heyeti

Saat beşte Sadrazam'a "malumat için" kaydıyla verilen ve aynı zamanda bütün kumandanlara ve vilayetlere vuku bulan tebligat şundan ibaret idi:

1. Hükümet, milletin sevgili Padişah'ına olan maruzat ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk eden hainane hareketinde devamda inat ettiğinden, millet de meşru bir hükümet heyeti işbaşına geçinceye kadar merkezi hükümet ile idari münasebetlerini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşme ve mektuplaşmalarını tamamen kesmeye karar vermiştir. Mahalli mülki memurlar, askeri kumandanlarla birlikte bu hususu temin edecek ve neticeyi Sıvas'ta Umumi Kongre Heyeti'ne bildirecektir.
2. İşbu tebligat bütün kumandanlara ve üst seviyedeki mülki memurlara verilmiştir.

12.9.1919 *Umumi Kongre Heyeti*

Mebus seçimi ile uğraşılmaya başlanması

Efendiler, ayın on ikinci günü merkezi hükümet ile umumiyetle haberleşme ve irtibat kesildi. Bazı müstesna mahaller ve bu mahallerle olan münakaşalarımızı ayrıca

izah edeceğim. Ondan evvel müsaade buyurursanız, daha mühim görülmesi lazım gelen bir mesele hakkında malumat arz edeyim. Malumu âlileridir ki, Ferit Paşa hükümeti mebus seçimi için görünüşte bir emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolu'nun İstanbul'la irtibatı kestiği 12 Eylül gününe kadar bu emir tatbik olunmamıştı. Son vaziyet üzerine en mühim meselenin mebus seçimini acilen temin etmek olacağını takdir buyurursunuz. Dolayısıyla 13 Eylül'de derhal bu hususla da uğraşılmaya başlanıldı *(Vesika: 86)*. Uzun tafsilat vermektense zikrettiğim tarihte verilen ilk genel talimatı aynen bilginize sunmayı daha faydalı sayarım. Tebligat şudur:

Tel 13.9.1919

Balıkesir'de 14. Kolordu, Konya'da 12. Kolordu, Diyarbekir'de 13. Kolordu, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu, Bursa'da 17. Fırka, Çine'de 58. Fırka, Bandırma'da 61. Fırka Kumandanlıklarına ve 61. Fırka vasıtasıyla Edirne'de 1. Kolordu, Niğde'de 11. Fırka Kumandanlıklarına, vilayetlere, bağımsız sancaklara, belediyelere (Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine)

Merkezi hükümetin tuttuğu ve takip etmekte olduğu irticakârane yola ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük ve korkunç tehlikelerine karşı hakların müdafaası ve mevcudiyetin muhafazası için Meclisi Milli'nin seçilmesini ve toplanmasını temin etmek ve hızlandırmak bugünün en mühim vazifesidir.

Merkezi hükümet milleti aldatarak mebus seçimlerini aylarca icra etmemiş olduğu gibi, son zamanda verdiği seçim emrini de türlü sebeplerle geciktirmekte ve ertelemektedir. Ferit Paşa'nın, Toros'un ötesindeki vilayetlerimizden feragat ettiği Sulh Konferansı'na verdiği nota ile sabit ve Aydın vilayetinde Yunanlılarla sınır tayinine teşebbüsü, oradaki işgali emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve memleketin işgal edilmiş diğer kısımları için de bunlara benzer gafilane ve hainane siyasetiyle memleket ve milleti parçalanmaya uğratacağı kuvvetle muhtemel olduğundan ve Meclisi Milli'nin toplanmasından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmak niyetinde olduğu düşünülmüş olduğundan, Umumi Kongre, orduyu ve milleti uyanıklığa davetle aşağıdaki hususların süratle icrasını milletin hayati meselelerinden sayar ve beyan eyler:

İlk olarak - Seçim hazırlıklarının yürürlükte olan kanundaki en asgari müddet zarfında icrası ve tamamlanması için belediyeler ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tam faaliyet ile çalışmalıdır.

İkinci olarak - Sancaklardan çıkarılacak mebusların nüfus miktarına göre adedi hemen tespit olunarak Heyeti Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Adaylar meselesi daha sonra haberleşerek hallolunacaktır.

Üçüncü olarak - Gerek seçim hazırlıkları, gerek seçimlerin icrasında gecikmeye yol açacak sebeplerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek asgari müddet zarfında seçimlerin neticelendirilmesi.

İşbu kararı mıntıkanızdaki bütün belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine tebliğ buyurmanız ve icabının süratle yapılmasına yardımcı olmanız rica olunur.

Heyeti Temsiliye

Memleketi mercisiz bırakmamak için

Ferit Paşa hükümeti, inadında devam ediyordu. Malum olduğu üzere, düşünceye kadar devam etti. Memleketi günlerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük sakıncaları doğururdu. Bu sebepten dolayı, evvela fikir sormak üzere ve müteakiben bazı itirazlara bakmaksızın emir tarzında tebliğ ettiğimiz kararları Eylül'ün 13/14 gecesi şu suretle tespit etmiş ve yazmıştım:

Kongrece alınması tasavvur edilen tedbirleri ihtiva eden suret aşağıda arz olunur. Bu konudaki yüksek görüş ve fikirleri alındıktan sonra genel kurulca görüşülerek tatbik mevkiine konacaktır. 15.9.1919 öğlesine kadar bildirilmesini bekliyoruz, Efendim.

Milli emelleri hainane bir surette çarpıtarak ve yorumlayarak milli teşebbüs ve hareketlerimizi gayri meşru olmak üzere ilan eden ve saltanat ve hilafet makamına karşı ebedi sadakatini bütün meşru ve kanuni vasıtalar ile teyide giriştiğimiz halde Padişah ile millet arasında engelleyici bir set teşkil eden ve ahaliyi yekdiğeri aleyhine silahlandıran ve katliama sevk ve tahrik eyleyen merkezi hükümet ile münasebetleri kesmek mecburiyetinde kalan Umumi Kongre Heyeti, aşağıdaki kararları zatıâlilerine tebliği vazife sayar:

1. Padişah Hazretleri'nin namına olarak yürürlükteki kanunlar dairesinde devlet işleri ve muameleleri eskisi gibi yürütülmeye devam olunacaktır. Cins ve mezhep ayırmaksızın ahalinin can, mal ve ırzı ve her türlü hakları teminat altında bulundurulacaktır.

2. Hükümet memurlarının kendilerine verilmiş vazifelerini milletin meşru emellerine uygun olarak icra eylemeleri tabiidir. Bununla beraber, vazife yapmaktan kaçınanların mazeretleri istifa makamında kabul olunarak yerlerine münasipleri vekil tayin olunacaktır.

3. Vazife esnasında milli emeller ve cereyan hilafında hareketleri görülecek ve tahakkuk edeceklerin din ve milletin selameti namına şiddetli bir surette cezalandırılmaları katidir.

4. İstifa etmiş memurlardan ve ahaliden her kim olursa olsun milli kararlara muhalif fesatça hareket ve telkinlerde bulunanlar dahi şiddetle cezalandırılacaklardır.

5. Memleket ve milletin selamet ve saadeti, adalet ve hakkaniyet, memleket dahilinde emniyet ve asayişin teminiyle mümkündür. Bu konuda icap eden her türlü tedbirlerin alınması kolordu kumandanlarıyla vali ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenmektedir.

6. Milletin maruzatının Zatı Şahane'ye arzına ve bildirilmesine muvaffak olunup da milletin emniyet ve itimadına sahip meşru bir hükümetin teşekkülüne kadar haberleşme mercii Sıvas'ta Umumi Kongre Heyeti Temsiliyesi olacaktır.

7. İşbu kararlar bütün milli teşkilat merkezlerine verilecek ve ilan olunacaktır.

Mustafa Kemal

***

Yapılan itiraz ve eleştiriler

Efendiler, bu son arz ettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif ve fakat kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, mukavemetlere ve hatta karşı teşebbüslere ve tehditlere maruz kaldık. İtirazlar ve eleştiriler, yalnız son tebliğimiz hükümleriyle sınırlı kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktaları da kapsadı. Bu hususta yüksek heyetinize özel bir fikir vermiş olmak için, bu yolda cereyan etmiş olan haberleşmelerden bazılarını kısaca arz etmekliğime müsaadenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'nin 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Kararların tatbikinden evvel, merkezi hükümete kırk sekiz saat mühlet verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır" tarzında zararsız bir fikir öne sürülüyordu *(Vesika: 87)*.

Diyarbekir'den 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: "Merkezi hükümetle büsbütün alaka kesilerek haberleşme mercii Kongre Heyeti Temsiliyesi olursa, muhalifler, siyasi bir maksat takip edenler, bu hareketi hilafete karşı isyan edilmiş göstererek kamuoyunu yanıltacaklardır." "Bu vaziyet devam ederse memur ve askerin maaşları ve iaşe masrafları için kaynak ve tedbir düşünüldü mü?" "Merkezi hükümet İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve mesaiye rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükümet teşkiline imkân yoktur. İngilizler, hükümetin rızasıyla geniş ölçekte bir işgal planı tatbik ederse yeni baştan İngilizlerle muharebeye girişmeye taraftar mısınız? Ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar eminsiniz? Bu ısrarlı hareket vatanın menfaatlarına uygun mudur?" *(Vesika: 88)* tarzında birtakım fikirleri ve soruları ihtiva ediyordu.

Erzurum Heyeti Merkeziyesi'nin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Talimatnamemizin altıncı maddesinin (yani Heyeti Temsiliye'nin merciiyetine ait) nizamnamemizle uyumlu kılınmak üzere heyeti merkeziyelerden olur alınması icap eder" denilmekte idi.

Malatya'da Kumandan İlyas Bey'in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Elâziz vilayeti halkının, Kongre'nin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece aydınlatılmalarına değin bu hususun ertelenmesi münasip buyurulursa uygun bulduğumu arz eylerim" fikri öne sürülüyordu *(Vesika: 89)*.

İçinde bulunduğumuz Sıvas'ın Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi de uzun bir raporunda: "Tebliğ buyurulan maddelerin bütününden memlekette geçici bir idare ilan edileceği anlaşılmaktadır" maddesiyle başladıktan sonra "bunun, Cemiyet nizamnamesinin özel maddesine ve hiçbir maddesine dayandırılmak imkânı görülememekte olduğu hakkında" nazarı dikkatimiz çekiliyor ve "Zatı Şahane'ye maruzat bildirebilecek vesileleri büyük bir sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayı" tavsiye ediyordu *(Vesika: 90)*.

Heyeti Temsiliye üyelerimizden bulunup birçok davet ve ricalarımıza rağmen bize refakat etmeyen, Sıvas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler icat eden Servet Bey'in "Esselamünaleyküm" dindarane hitabıyla başlayan, 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon'dan çektiği açık telgrafnamesinde: "Sıvas Kongresi beyannamesini ve daha sonra tebligatınızı aldık. Cevaben bildirdiğimiz fikirler Kâzım Paşa Hazretleri'nce görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür" ... "Evvela Sıvas Kongresi genel kongre şekline girmiş ve bir Heyeti Temsiliye vücuda getirmiş olduğu anlaşılıyor ki, bu husus kararlarımıza aykırıdır" ... "Sıvas Kongresi, Heyeti Temsiliyemiz arasına üye seçmeye salahiyettar olamayacaktı" ... "Merkezi hükümet ile haberleşmeleri kesmek bir emrivaki oldu" ... "Heyeti Temsiliye'nin merciiyeti meselesi kamuoyu nazarında pek nahoş tesirler yapacaktır. Bu bakımdan katiyen vazgeçilmelidir" ... "Sıvas Kongresi, Erzurum Nizamnamesi'ni değiştirmeye salahiyettar değildir. Bu kongre, Vilayatı Şarkiye Heyeti Temsiliyesi'ne uymaya mecbur olacaktı. Erzurum kararları hakkında zihinlerin bir sarsıntı geçirdiği bugünlerde onun başka hükümlere şüpheli gözlerle bakacağında şüphe buyurmayınız" ... "Erzurum Kongresi hükümleri haricinde yapılacak muameleye iştirak edemeyeceğiz" protestosuyla son buluyordu *(Vesika: 91)*.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın 15 Eylül 1919 tarihinde vuku bulan bildiriminde: "Sıvas Kongresi'nin sorusuna cevaben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevata itimat ve hürmetim fevkaladedir. Adı geçenlerin görüşlerine saik olan asli fikri anlıyorum ve taraftarım" dedikten sonra teferruat hakkındaki görüşlerini ortaya koyuyor ve bu arada "Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu vilayetleri namınadır. Sıvas Kongresi ise, bütün milleti temsil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrıca bir heyeti temsiliyesi olması tabiidir. Ancak Sıvas Umumi Kongresi Heyeti Temsiliyesi, Şarki Anadolu Vilayatı Heyeti Temsiliyesi'ni ilga etmiş olmuyor. Bu Heyeti Temsiliye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyeti Temsiliye'den olup şu anda Sıvas Kongresi Heyeti Temsiliyesi'ne dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların Şarki Anadolu Vilayatı Heyeti Temsiliyesi'nden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. Sıvas Kongresi, bütün milletin menfaatlarını ve Şarki Anadolu Vilayatı Heyeti Temsiliyesi de yalnızca Doğu Anadolu vilayetlerinin haklarını ve menfaatlarını muhafaza eder" ... "Heyeti Temsiliye'nin merciiyet ve salahiyet keyfiyeti meselenin esas ruhunu teşkil etmektedir ki, bu bahiste şimdiden acele edilmemesi hususunda sizinle tamamen hemfikirim. Heyeti Temsiliye tekliflerinin birden beşe kadar olan maddelerine gelince; bunların değil sorulmasını, hatta beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile yayımlanmasını fazla görürüm" düşüncesinde bulunuyordu *(Vesika: 92)*.

***

Trabzon'da Servet Bey'e yazdığımız cevabi telgrafla Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Bey'e yazılan telgrafname şu idi:

Trabzon'da Servet Beyefendi'ye

Trabzon Heyeti Merkeziyesi'nden sorulan fikre henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri'nden de sorulmuştu. Görüşlerin birleştirilmesine neden lüzum görüldüğü bittabi anlaşılamamıştır. Sıra ile vuku bulan görüşlerinize aynı sıra ile aşağıdaki gibi cevap arz ediyorum:

Evvela; Sıvas Kongresi'nin genel bir kongre olacağı herkesin malumu idi. Bunun, sizce başka mahiyette anlaşılmakta olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Heyeti Temsiliye meselesine gelince; bu heyet, esasen Erzurum Kongresi'nin seçtiği ve kabul ettiği heyettir. Halen bendenizle beraber Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvas'ta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz noksan olmakla beraber, çoğunluk vazifesini yapmaktadır. Bu noktanın da zatıâlilerince bariz bir surette malum olacağına şüphemiz yoktur. Çünkü sizi de, vaziyetin ehemmiyetinden dolayı daha Erzurum'da iken davet etmiş ve diğer arkadaşların beraber götürüleceği bildirilmişti. Sıvas Umumi Kongresi'nin, Nizamname'mizin sekizinci maddesi icabınca bazı üyeler ile Heyeti Temsiliye'mizi takviye edebileceği beraber söz konusu olmuş ve bunda da beis görülmemiş, bilakis genel birliği temsil için bu gerekli sayılmıştı. Sıvas Umumi Kongresi'nde bundan başka bir şey yapılmamıştır. Merkezi hükümet ile haberleşmenin kesilmesi, esas kararlarımızın dördüncü maddesinin haricinde değil, dahilinde ve hatta o muhteviyatın kapsayamayacağı hatıra gelmeyen hıyanetkârane sebeplere dayanır mahiyettedir. Esasen bu emrivakii yapan biz değil, merkezi hükümettir. Şifre telgrafnamemizin muhteviyatının tatbiki zaruri bir iştir. Bundan, hiçbir suretle vazgeçmeye imkân kalmamıştır. Biz, tatbik hususunda olurunuzu almaya teşebbüsü bir vazife saydık. Uygun görüp görmemek, sizce takdir olunacak bir keyfiyettir. Yalnız şunu da arz edeyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumeli'nin birlikte harekete mecbur olduğu bir istikamette, azınlığın değil çoğunluğun rızasına tabi olmak ve azınlıkları bu tabiiyete döndürmek kati mecburiyeti vardır. Merciiyet ve salahiyet meselesi hakkında daha makul bir görüşünüz varsa lütfen bildiriniz. Tutulması zaruri görülen bugünkü hareket tarzı dikkatle incelenirse, tamamen Nizamname'mize ve Erzurum Kongresi esas kararlarına uygundur. Bunun haricine çıkıldığı noktayı göremiyorum. Dolayısıyla zatıâlilerinizin kendinizi hariç bırakmak istediğiniz Nizamname ve malum kararlar üstündeki icraatın izah buyurulmasını rica ederim. Bugün kaçınılmaz bir hareket varsa, o da, merkezi hükümetin millet ve memleketin mukadderatını alçakça İngilizlerin arzusuna bırakması ve kendi menfaatlarına kurban etmesidir. Buna karşı buraca alınan karardan başka bir karar alınmasına imkân varsa, lütfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa'ya da verdiğimiz tafsilatlı cevabın girişi aynen şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Heyeti Temsiliye'nin Trabzon Heyeti Merkeziyesi'nden sorduğu hususlara cevaben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyatının açık olarak duyurulması sakıncalı olan bu görüşleri, Heyeti Temsiliye, tamamen Servet ve İzzet Beylerin şahsi görüşleri olarak kabul eder. Heyeti Temsiliye, tamimen talep ettiği görüşleri, İzzet ve Servet Beylerden değil, Nizamname icabınca Trabzon Heyeti Merkeziyesi'nden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüşlerini ihtiva eden hususi telgrafname ile tarafı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyeti Temsiliye'ye cevap olmak üzere ortaya konulan görüşler hakkında da aşağıdaki izahata lüzum görülmüştür:

a) Evvela; adı geçenleri malumunuz olan görüşlere sevk eden asli fikri keşfetmek, ne yazık ki, Heyeti Temsiliye'ce mümkün olamamıştır.

b) Nizamname'nin dördüncü maddesi muhteviyatı, geçici bir idare teşkilinin sebep ve şartlarını izah eder. Halbuki malum son ihanetkârane vakalar sebebiyle alınmış ve alınması lüzumu hakkında görüş sorulmuş olan tedbirler, hiçbir vakit geçici idare teşkil etmek gayesine yönelik değildir. Dolayısıyla bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedbirler, Zatı Şahane'ye doğrudan doğruya vaziyetin arzına yol bulmak ve meşru bir kabinenin iktidar mevkiine çıkarılmasını istirham etmek maksadına yöneliktir.

c) Sıvas'ta toplanan Kongre, Batı Anadolu delegeleriyle Erzurum Kongresi'nin genel kurulu, dolayısıyla bütün Doğu Anadolu vilayetleri namına salahiyet sahibi olmak üzere, Kongre'nin kararına uygun olarak seçilen özel bir heyet bulundurmakla, Sıvas Kongresi bittabi bütün Anadolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere genel bir kongre halini almıştır. İşbu Kongre, Erzurum Kongresi kararlarını ve teşkilatını aynen, fakat bittabi genişleterek kabul eylemiş ve neticede Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" kapsamlı unvanı altında genişletilerek birleştirilmiştir.

Nizamname'nin üçüncü maddesi ve Kongre'nin esas kararları zaten bu yüce gayenin teminini kati emel olarak göstermiştir. Sıvas Umumi Kongresi, Erzurum Kongresi'nde Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına seçtiği Heyeti Temsiliye'ye, tamamen itimat beyan ederek, aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti için Heyeti Temsiliye olarak kabul eylemiştir. Buna göre, Sıvas Umumi Kongresi'nin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka ve Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Heyeti Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Heyeti Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette söz konusu olamaz ve bunun söz konusu olması, şüphesiz ki, pek samimi olan birlik maksadımız ve mukaddes gayemiz için son derece zararlıdır. Bu takdirde birbirini ilga eden heyeti temsiliyeler olmadığı gibi, birine dahil olunca diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği üyeler de mevcut değildir. Bugün, bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayan cemiyetimizin Sıvas'ta bulunan yegâne Heyeti Temsiliye'si, Erzurum Kongresi'nde Nizamname'nin özel maddelerine uygun olarak seçilmiş dokuz zattan beşinin huzuruyla vazife yapmaya devam etmektedir." ... "Hakları ve salahiyeti ve menfaatları Doğu Anadolu vilayetlerinden bittabi hiçbir şekilde az olmayan Batı Anadolu'nun haklı ve meşru olan görüşlerini ve tekliflerini nazarı dikkate

almayarak onları mutlaka tabi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği hususlardandır." ... "Bu sebeple Heyeti Temsiliye'miz altı üye ilavesiyle takviye olunmuştur." *(Vesika: 93)*

Bundan sonra daha birçok izahatı ihtiva eden bu telgrafnamemiz, aynen Trabzon Heyeti Merkeziyesi'ne de çekilmiştir *(Vesika: 94)*.

Bu münakaşalar üzerinde daha bir hayli izahlarda ve izah taleplerinde bulunuldu. Hatta "Müdafaai Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi" uydurma imzasıyla diğer vilayetlere aleyhimizde telgraflar da çekildiği görüldü *(Vesika: 95)*. Nihayet on beş gün sonra Trabzon'dan bir telgrafname aldık. Fakat Servet Bey'den değil... Aynen arz edersem vaziyet anlaşılır.

Sıvas'ta Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Suretine aşağıda yer verilen Trabzon Belediye Heyeti'nin telgrafı Dersaadet'e şimdi çekiliyor. Bir sureti 15. Kolordu Kumandanlığı'na yazdırıldığı arz olunur.

1 Teşrinievvel [Ekim] 1919 Mevki Kumandanı
Ali Rıza

Suret

"Dersaadet" Sadrazam Ferit Paşa Hazretleri'ne

Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen milli feryadı Trabzon kendisine mahsus vakar ve sükûnetle inceledi ve takip etti. Memleketin, bu vaziyete fazla tahammülü yoktur. Vatan sevginiz varsa, artık mevkinizi terk ediniz, Paşa Hazretleri.

Üye	Üye	Üye	Üye
Hüsnü	*Mehmet Salih*	*Mehmet Avni*	*Ahmet*
Belediye Reisi	Üye	Üye	Üye
Hüseyin	*Şefik*	*Mehmet*	*Temel*

***

Kâzım Karabekir Paşa'nın tavsiyeleri

Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Eylül 1919 tarihinde de zata mahsus bir şifre aldım. Pek samimi ve kardeşçe bir lisanla yazılmış olan bu şifre bir iki ihtarı ihtiva ediyordu. Kâzım Karabekir Paşa: "Paşam" diyor, "Sıvas'tan gelen tebligat ve tamimler, kâh Heyeti Temsiliye namına ve kâh resendir. 10 Eylül 1919 tarihinde, Dersaadet'teki hükümete hitaben, resen tebligat ve ihtarlarınız vaki olmaktadır. Buna itimat ve emniyet buyurunuz ki, bu tarzda imzanızla vaki olan tebligat, sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyetle ve fikir selametiyle eleştiriliyor. ... Bunun ne kadar tesirli ola-

cağını ve tepkiye yol açacağını takdir buyurursunuz." ... "Dolayısıyla Heyeti Temsiliye ve Kongre kararlarının daima imzasız, sadece Heyeti Temsiliye diye yayımlanmasını rica ederim." Telgrafname şu cümlelerle son buluyordu. "Zatı samilerinin her halde ortada tek başına görülmemesi memleketin menfaatı gereğidir. Oybirliği ile (bu noktada oyları toplanan zevat veya heyetin kimler olduğu henüz bugüne kadar öğrenilememiştir) arz olunan işbu ricalarımın iyi karşılanacağından eminim, ellerinizden öperim." *(Vesika: 96)*

Kâzım Karabekir Paşa'yı samimi olarak tereddüte düşürdüğünü ve eleştiriye ittiğini gördüğünüz noktaları mümkün olduğu kadar bariz olarak muhakeme ve izaha ihtiyaç ortadadır. O tarihteki hissiyat ve fikirlerimin ilham mahsulü olan görüşlerimi bugünün yeni tesirlerine kaptırmaktan sakınarak, o tarihte verdiğim cevabı aynen arz etmeyi tercih ederim:

19 Eylül 1919

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretleri'ne

C. Muhterem kardeşim, derin bir samimiyete dayandığına asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık ve kardeşçe bir lisanla bildirmiş olmanız, kardeşlik bağlarımızın kuvvetlenmesine ve kalbi memnuniyetimin tecellisine sebep olmuştur. Tasavvur buyurulan sakıncaları tamamen takdir ediyorum. 10 Eylül tarihinde resen hükümete vuku bulmuş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada tesadüfen Dahiliye Nazırı Âdil Bey ile makine başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sıvas Valisi Reşit Paşa'ya verdiği manasız cevaplara karşı bendeniz sırf şahsi olmak üzere adı geçenin şahsına hitaben malumunuz olan biraz sertçe ihtarlarda bulundum. Bu, adeta bir konuşma şeklinde cereyan etmiştir. Bundan başka gerek hükümete ve gerek Zatı Şahane'ye ve gerek yabancılara vuku bulan müracaatlarda hep "Kongre Heyeti" veya "Heyeti Temsiliye" ifadesi imza makamına geçmiştir. Yalnız Amerika Senatosu'na yazılan ve malumunuz olan bir mektuba Kongre kararıyla beş kişi imza koymuştur ki, bu arada bendenizin de imzam vardır. Dahili olan aleni haberleşmelere gelince; bunda da Heyeti Temsiliye ibaresini imza makamında kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca kötü tesire ve emniyetsizliğe sebep olduğu görüldü. Hakikaten böyle genel bir tabirin işaret ettiği şahsiyetler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada mesul kimdir? Bazı taraflardan, bilhassa Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makine başına çağrılmaya başlandım. Adeta Heyeti Temsiliye unvanı altında gizlenen şahıslarla şahsi birlikteliğim olup olmadığına dair bir tereddüt emaresi hissolundu. Hatta Trabzon'dan Servet Bey de Heyeti Temsiliye imzalı tebligatı kötüye yorarak ve söz konusu heyetin nitelik ve niceliği hakkında birçok yanlış değerlendirmelerden sonra şahsen bendenizi makine başına çağırdı. Görüşüldükten sonra bütün bu münakaşaların sebebinin, imzanın Heyeti Temsiliye olarak, belirsiz bir şahsiyet ifade eder tarzda konulması olduğunu söyledi. İşte bu sebeplerden dolayı bu imza meselesi siz biraderimin bildiriminden evvel Heyeti Temsiliye'ce müzakere konusu olmuştu. Heyeti Temsiliye'nin gizli bir komitenin icra heyeti olmayıp, hükümetin resmi müsaadesini almış kanuni, meşru bir cemiye-

tin temsilcilerinden meydana geliyor olması bakımından ilgili kanununa uygun olarak, kararların ve tebligatın mesul bir şahıs tarafından imzalanması usulü zaruri görülmüştü ve Heyeti Temsiliye'nin tebligat ve yayınlarına genel ve belirsiz bir nam izafesi suretiyle düşeceği gayri kanuni şeklinden dolayı hasıl olacak sakıncalar, milli cereyan aleyhtarlarının esasen yapmakta oldukları zararlı propagandalara imza bulunmak yüzünden ilave edebilecekleri zarardan pek fazla görüldü ve neticede oybirliğiyle, imza koymak usulü karar altına alındı. Bu karara rağmen, bu defa vuku bulan siz biraderimin ihtarı üzerine meselenin bir kere daha müzakere edilmesini Heyeti Temsiliye'ye teklif ettim. Evvelce ileri sürülmüş olan sebepler ve görüşlerden dolayı aynı suretle yazılan şeylerin Heyeti Temsiliye kararıyla olduğu açıklanmak üzere yazılmasına oybirliğiyle karar verdiler. Şahsım söz konusu olmak itibariyle bu müzakerede tarafsız kalmayı münasip gördüm. Prensip olarak bir zatın imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerime diğer bir zatın imza etmesi söz konusu oldu. Bu noktada heyetin ileri sürdüğü sakıncalar şunlardır: Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün diğer bir zatın imzasıyla tebligata başlanınca ve benim ismimin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir nifak ve ayrılık olduğuna hükmolunacak veyahut herhangi bir zat imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan çekinir, gayri meşru bir vaziyette olduğum ve dolayısıyla harekâtın gayri meşru bulunduğu zannına düşülecektir. Bundan vazgeçerek, herkese itimat ve emniyet verecek diğer bir arkadaşımız imzasıyla ortaya çıkınca bugün benim hakkımda varit olan sakıncalar aynen o arkadaşımızın da hakkında varit olacaktır. O halde onun da çekilip diğer birinin imza koymaya başlaması gibi neticede bizim için zaaf eseri teşkil edecek olan bir silsile takip etmek lazımdır. Bilmem bu yönü ne dereceye kadar tasvip buyurursunuz? Hakikaten bendenizin şahsım, bilhassa işin başında taarruz hedefi gibi tasavvur edilmişti. Fakat gerek dahilen ve gerek haricen muhtemel olan taarruzlar vaki olmuş, elhamdülillah tamamen maksadımız lehine neticelenmiştir. Merkezi hükümet ve kötü niyetliler her teşebbüsünde kahrolmuştur. Yabancılara gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek ciddi temas hasıl olmuş ve bunların Sıvas'a kadar gelen salahiyet sahibi memurları lehimizde bizimle iyi münasebetlere girişmişlerdir. Bizim de dahil olduğumuz Kuvayi Milliye'nin, bir iki kişinin tahrikleri eseri olmayıp tamamen milli ve umumi bir şekil ve mahiyette olduğunu malumatımız dahilinde raporla mercilerine bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi hareketlerde az çok önayak olanlar hakkında memleketimizde malum olan ahlaksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların dedikodusunun önüne geçmek mümkün değildir. Bu hissi vaziyet her millette de aynıdır. Bu gibi sakıncalara karşı buraca düşünülen yegâne çare, bizim sarsılmaz bir dayanışma ve samimiyetle yüce maksadımıza yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendenizin genel menfaatlara ait ve kapsamlı olan fiil ve hareketlerimizde şahsi görüşlerimle değil, bütün değerli arkadaşlarımın vicdani ve samimi birliğiyle hareketi tercih ettiğim siz biraderimce bilinmektedir. Bununla beraber, bu hususta başkaca varit olacak siz biraderimin fikirlerinin bildirilmesini bekler, büyük bir hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim, kardeşim.

Mustafa Kemal

***

Efendiler, İstanbul hükümetiyle haberleşmeleri kestiğimiz 12 Eylül 1919 tarihinden sonra Ferit Paşa Kabinesi'nin düştüğü tarihe kadar muhtelif tarihlerde tekrar Padişah'a, yabancı temsilcilere, İstanbul Şehremaneti'ne ve bütün matbuata muhtelif muhtıra ve beyannameler yazıldı *(Vesika: 97)*.

Padişah'ın Beyannamesi

20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir genel tebliğ ile Padişah'ın da bir beyannamesinin yayımlandığını hatırlayacaksınız *(Vesika: 98)*. Bu beyannamenin dikkate değer noktalarını tekrar hatırlatmak isterim. Bu noktaları sıra ile işaret edeceğim:

1. Hükümetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir facialarından Avrupa'nın medeni devlet ve milletlerinin nazarı dikkatini çekti ve dostluğunu uyandırdı.

2. Özel bir heyet mahallinde tarafsızca tahkikata başladı. Hakkımız medeniyetin gözleri önünde tezahür etmektedir.

3. Milli birliğimizi ihlal edecek hiçbir karar ve teklif olmadı.

4. Bazı kimseler tarafından güya ahali ile hükümet arasında muhalefet olduğu ilan ediliyor.

5. Bu hal, kanuni şartlar dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz seçimleri de gecikmeye uğratıyor ve barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı zaruri olan Heyeti Mebusan'ın toplanmasını geciktirecektir.

6. Bugün milletimin bütün fertlerinden beklediğim, hükümetin emirlerine tamamen uymaktır.

7. Büyük devletlerin hakkaniyet hisleri,[1] Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılılımlılıktan yana oluşu, mevki ve haysiyetimizi temin edecek bir barışa yakında kavuşmak ümidimi kuvvetlendirmektedir.

Malumu âlileridir ki, bu beyannamenin yayımlanması ve tamimi, bizim, memleketle İstanbul hükümeti arasında haberleşme ve münasebetleri kestiğimiz ve bu noktada ısrar eylemekte bulunduğumuz günlerde vuku buluyor. Her halde verdiğimiz genel talimat ve emirlere riayet edildiği takdirde, hiçbir taraftan alınmaması ve millete okutturulmaması gerekli idi. Halbuki şimdi arz edeceğim bir telgrafnameden, kararlarımıza ve tebliğlerimize aykırı ve görüşümüze tamamen muhalif olarak bu beyannamenin bazı taraflardan alındığı anlaşıldı.

Trabzon Mevki Kumandanı'na

Şevketli ve kerim Padişah Hazretleri'nin milletine karşı lütfen vuku bulan beyannamei hümayunlarının derhal memurlara ve belde ahalisine verilmesi lazımdır. Ta ki,

1 "Hakkaniyet hisleri" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "hissiyatı nasfetkâraneleri" sözcükleri, 1934 basımında yanlışlıkla "hissiyatı nısfetkâraneleri" şeklinde yazılmış. (Y.N.)

şimdiki hain hükümetin, melek yüzlü Padişahımız Efendimizi ne kadar küstahane bir cüretle hâlâ aldatmakta olduklarını anlamayanlar kaldıysa, tamamen öğrensinler. Millet ve memleketi için kalbi hümayunlarının ne kadar büyük bir şefkat ve muhabbetle dolu olduğunu gösteren işbu beyannamede, en aşikâr bir surette göze çarpan husus, kabinenin hainane hareketleri hakkında halifelik katına millet tarafından arz olunan şikâyetnamenin hâlâ Padişah'ın bilgisine ulaşmadığı keyfiyetidir. Çünkü millet ve vatana karşı bizzat kabine erkânının yönelttiği ihanet hançerini öğrenseler idi, bu hainleri bir dakika bile mevkilerinde tutmayacaklarına beyannamei hümayundaki samimi ifade en büyük bir şahittir. Bu hainler, bu hakikati bildikleri için, Halife Efendimizi doğrudan doğruya milletle temasa getirmiyorlar. Dolayısıyla millete düşen vazife, şanlı Padişah'ına teyit olunmuş[1] muhabbet ve sadakatini tekrar ve tekrar arz etmek ve göstermekle beraber, bütün millet ve ordunun birleşik bir kütle halinde Zatı Şahane'nin teyit olunmuş haklarını ve milletin hayatını ve memleketi kurtarmaya çalıştıkları ve fakat bu hain kabinenin, bu meşru ve sadıkane hareketi, Padişahımız Efendimizden gizledikleri, büsbütün aksi bir şekilde gösterdikleri hakikatini dün karar verildiği üzere halifelik katına doğrudan arz etmek ve bildirmektir. Erzurum ahalisinin bu konuda yazacakları telgraf sureti oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919

Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafını şöyle bir notla bize de bildiriyordu:

Bu konuda yüksek görüşleri var mı? Bu beyannamei hümayun milletin padişahına karşı hakikati arz eylemesine tekrar bir fırsat vermiştir ki, Erzurum ahalisi kabinenin bütün cinayetlerini tekrar etmek suretiyle yeniden Padişah'a maruzatta bulunacaklardır. Bunun suretini ya çekilmesi için veya malumat için muhterem heyetinize takdim edeceğim.

Kâzım Karabekir

Makine başında cevaben bildirdiğimiz görüş şu idi:

Ferit Paşa Kabinesi'nin cinayetkârane fiillerine ve hareketlerine ait olan vesikaların millete lüzumu derecede, köylere ve nahiyelere kadar tebliğ ve tamim edilememiş olduğu malumu âlileridir. Böyle olsa bile bu tebligat ile beyannamei hümayun muhteviyatını karşılaştırarak mukayese ve muhakeme etmek ve hakiki vaziyeti anlamak kati değildir. Bu bakımdan biz esasen böyle bir beyannamenin Babıâli'de düzenlenmekte olduğunu daha evvel haber almış ve bunun, milletin zihnini karıştırmasını önlemek için İstanbul'dan alınmamasını uygun bulmuştuk. Zaten İstanbul'la res-

1 "Teyit olunmuş" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "müeyyed" sözcüğü, 1934 basımında "müebbed" (sonsuz) şeklinde. (Y.N.)

mi haberleşmelerin kesik bulunması hasebiyle doğrudan doğruya Saray'dan değil, yine Ferit Paşa'nın notuyla Babıâli'den verilen işbu beyannamenin Sıvas, Ankara, Kastamonu ve diğer merkezlerde olduğu gibi, hiçbir taraftan alınmamış olduğunu zannediyorduk. Bu beyannameyi almak için, daha evvel milletin Zatı Şahane'ye hal ve hakikati arz etmesine müsaade olunması lazım gelirdi. Dolayısıyla bu beyannamenin yayımlanmasına ve tamimine vasıta olmayı faydalı bulmuyoruz. Fakat, bu beyanname Trabzon, Erzurum ve Sıvas gibi merkezlerde icap edenler tarafından okunmuş bulunduğuna göre, tasavvur buyurduğunuz gibi her merkezden İstanbul'a bir telgraf çekilmesi uygun olur.

Mustafa Kemal

Padişah'ın bu beyannamesinin, milletin kafasında hasıl edeceğine şüphe olmayan olumsuz tesirlerin bir dereceye kadar önüne geçebilmek için söz konusu beyanname muhteviyatını tekzip ve iptale vesile olacak tarzda Padişah'a bir cevap yazmayı ve bunu memlekette yayımlayarak ve tamim ederek okutturmayı yegâne çare düşündük ve öyle yaptık *(Vesika: 99)*.

Halit Bey'in Trabzon ve civarında milli teşkilata memur edilmesi

Efendiler, Trabzon'da bir iki zatın, pek hamiyetli ve muhterem olan Trabzon halkının hiç de malumatı olmadığı halde, onlar namına, oradaki milli mevcudiyeti şahıslarında temsile kalkıştıklarına ve bu yüzden milli teşebbüslerin ve kararların lüzumu gibi tatbik ve icra edilememekte olduğuna kani oldum. Trabzon'da vali bulunan Galip Bey namında bir zatın da olumsuz cereyanı yaratmakta etken olduğunu anladım. Bundan dolayı Trabzon civarında Torul'da bulunan ve henüz fiilen fırkasına kumandaya başlamamış bulunan Halit Bey'in Trabzon havalisinde milli teşkilata memur edilmesi uygun görüldü ve Kolordu Kumandanı'na bu görüş bildirildi. 20 Eylül 1919'da alınan cevapta: "İngilizlere karşı gizlenen Halit Bey'in, mizacı gereği, ortaya çıkarması muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslahı mümkün olamaz" zemini üzerinde bazı görüşlerden sonra, "Halit Bey haberim olmadan maruzatta bulunsa bile yerine getirilmemesi" bildiriliyordu *(Vesika: 100)*.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına verdiğimiz cevapta: İngiliz sakıncasının bizlerce tasavvur olunmadığını ve şiddetli ve kati hareketin sakıncalı görüldüğüne göre, Trabzon'un ıslahı neye ve ne gibi vasıtaya bağlı ise, onun doğrudan doğruya kendileri tarafından alınmasını, 22 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafla rica ettik *(Vesika: 101)*.

Bizim, 15. Kolordu Kumandanı'yla bu haberleşmelerimiz tarihinde, Torul'dan Kaymakam Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini cevapsız bırakmamak ve vaziyet hakkında aydınlatmak maksadıyla karşılık verdik.

15. Kolordu Kumandanı'nın, bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 tarihli telgrafımıza cevap teşkil eden, 27 Eylül 1919 tarihli bir şifre telgrafını aldık. Bunda, halkı evvela aydınlatmak ve uyarmak vazifesini yaptıktan; direnenler görülürse, onları da layık oldukları muameleye maruz bırakmaktan ibaret olan ve pek büyük tecrübelerinin neticesi olan prensibini aynen Trabzon muhitinde de[1] tatbik ettiğini beyandan ve 9. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'i, erkânıharbiyesiyle birlikte, 3. Fırka Kumandanlığı vekâletiyle Trabzon'a gönderdiğini, Halit Bey'i Trabzon için münasip bulmadığını bildirdikten sonra "İngiliz hakkındaki anlayışa gelince, âcizlerince mümkün olduğu müddetçe aşikâr ve maddi bir husumetten kaçınmayı tercih ederim" kanaati ifade olunuyordu *(Vesika: 102)*. Buna verdiğim 29 Eylül 1919 tarihli hususi ve şahsi cevabımda şunları yazdım:

Trabzon vilayeti kamuoyu hakkında tamamen buraca da aydınlanılmıştır. Trabzon merkezi müstesna olmak üzere bütün kaza ve livalarıyla haberleşilmektedir. Merkezdeki hal dahi Vali'nin tutuklanıp uzaklaştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır. (Vali'yi tutuklayan ve muhafaza altında Erzurum'a gönderen, işaretim üzerine, Halit Bey'dir.) Rüştü Bey'in 3. Fırka Kumandanlığı vekâletiyle Trabzon'a gönderilmesinde hatırıma gelen noktaları arz edeceğim:

İlk olarak, Vali'yi tutuklayan Halit Bey'dir. Birkaç gün sonra Rüştü Bey'in bu suretle gönderilmesi Halit Bey'in hareketini oradaki kötü niyetlilere karşı eleştirmek gibi olabilir.

İkinci olarak, Halit Bey, mühim vaziyetlerde fırkasının başına geçmeyi beklerken, bugün, geçirmekte olduğumuz mühim ve tarihi anlarda diğer bir zatın yerine geldiğini görmekten üzüntü duyabilir. Bu tertipten vazgeçilmesini rica ederim. Bununla beraber, kolordunuzun askeri hususlarına müdahale etmek istemem. *(Vesika: 103)*

Kâzım Karabekir Paşa verdiği 2 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli uzun cevapta, bu muamelenin Halit Bey'in müracaatı üzerine olduğunu ve kendisine vaziyeti layıkıyla anlatmak için Erzurum'a davet edildiğini bildirdi *(Vesika: 104)*. Halbuki 1 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde 3. Fırka Emir Subayı Mülazımıevvel[2] Tarık imzasıyla, Seryaverim Cevat Abbas Bey'e gelen hususi bir şifrenin son cümleleri şöyle idi:

Son günlerde Kumandan Bey, 3. Fırka'nın mevcut kumanda vaziyetinin değiştirilmesini Kolordu'dan talep etti. Şayet Kolordu bu teklifi kabul ve icra etmezse emir almadan fiilen kumandayı ele alacağını ve eski karar doğrultusunda Kolordu'dan ayrılarak Kongre'yi doğrudan amir tanıyacağını arz eylerim. Paşa Hazretlerini lüzumu gibi aydınlatınız, Efendim. *(Vesika: 105)*

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "de" bağlacı, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

2 Mülazımıevvel: Üsteğmen. (Y.N.)

Bu tarihten on beş gün sonra idi. Kâzım Karabekir Paşa'dan 17 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli şu telgrafı aldım:

"Âcizlerinin mıntıkasında milli arzunun temin ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve rütbe zincirinden ayrılmamak cihetini, geleceğin zapturaptı için dahi elzem görüyorum. Cüretle basiretin kaynaştırılmadığı yerlerde ve işlerde, netice pek parlak da olsa, tez elden aksine döndüğü ve mahkûm olduğu emsaliyle sabittir. Bilhassa, İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon muhitinde rütbe zincirinin hoş görülmesine ve pek basiretli harekete ihtiyaç fevkaladedir.

Ne yazık ki, verdiğim açık talimata rağmen, Halit Bey'in bizzat ve askeri kıyafetiyle, Vali'yi tutukladığı garabeti, dile destan olmuştur. (Halit Bey'i bu harekete sevk edenin kim olduğunu arz etmiştim.) Seçimler meselesinde de bu suretle faaliyet gösterirse, kendi haklarında İngilizlerce vaki olan demarşın[1] tekerrürü ve müşkül vaziyetin ortaya çıkması kaçınılmaz olur. (Seçimler meselesinin hızlandırılması ve milli arzuya uygun olarak temini için Halit Bey'e ve diğer icap eden birçok zevata, emek ve gayret sarf eylemeleri bilhassa rica edilmişti. Bir de, İngiliz demarşının kaçınılmaz ne gibi bir vaziyet vücuda getirebileceğini, kendi vaziyetimi göz önüne getirerek bir türlü anlayamamış olduğumu itiraf edeyim.) Bunun için adı geçen kumandan ile haberleşilmeyerek yüksek arzularının tatbikinde âcizane aracılığımı istirham eylerim. Adı geçenin şahsi vaziyeti her türlü davadan aklanmış ise herhangi bir mıntıkadan mebus seçilmesi hakkındaki fikri samilerinin bildirilmesi arz olunur.

Bu telgrafa 19 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde sadece şu cevabı verdim:

Halit Bey'in mebus olmak veya olmamak hususundaki eğilimlerini bilemediğimden, bu konuda fikir beyan edemeyeceğim, Efendim.

Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesine kadar geçen günler zarfında karşılaştığımız meseleler çeşitlidir. Engeller ve müşküller az değildi. Bunların hepsini saymaya ve izaha kalkışmak yüksek heyetinizi çok yorabilir. Bu sebeple, bu safhayı tamamlayacağını tasavvur ettiğim bazı noktalara yalnız temas etmekle yetineceğim.

Ali Galip'in tavsiyesi üzerine, merkezi hükümetçe Dersim Mutasarrıflığı'na tayin edildiği anlaşılan ve Sıvas'a ulaşan Osman Nuri Bey, 8 Eylül'de Sıvas'ta alıkonuldu.

Milli cereyan aleyhinde hainane hareketlerde bulunduğu tahakkuk eden Ankara Valisi Muhittin Paşa, hususi maksatla seyahate çıkmış idi. 13 Eylül'de Çorum'da bulunuyordu. Muhittin Paşa'nın yakalanarak muhafaza altında Sıvas'a sevki Ankara'da Kolordu Kumandanı'na ve Samsun'da 5. Kafkas Fırkası Kumandanı'na emredildi. Muhittin Paşa tutuklu olarak Sıvas'a getirilmiştir. Kendisiyle bizzat görüştüm. Gerekli nasihat ve ihtarlarda bulunduktan son-

1 Demarş (Fr. Démarche): Başvuru, müracaat; girişim. (Y.N.)

ra yaşına hürmeten Samsun üzerinden İstanbul'a gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de, üç dört gün sonra hususi tarzda Sıvas'a davet olundu.

Milli harekâta muhalefetleri anlaşılan Niğde Mutasarrıfı, muhasebecisi ve komiserinin muhafaza altında Sıvas'a sevkleri 16 Eylül'de Niğde'de Fırka Kumandanlığı'na emrolundu.

Kastamonu Valisi'nin İstanbul hükümetince değiştirilmesi ve bundan çıkan hadise

Efendiler, Kastamonu'da vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken erkânıharbiye reisim bulunan Miralay Kâzım Bey'in şahsen tanıdığı bir zat idi. Bu sebeple kendisine her türlü sırlar verilmişti. Aramızda şifre haberleşmeler cereyan etmekte idi. Kendisi merkezi hükümet tarafından İstanbul'a davet olundu. Bu davete asla icabet etmemesi lazım gelirken, anlaşılmaz sebepler ve düşüncelerle -İstanbul'da tutuklanmak için- Kastamonu'yu terk etmişti. İstanbul, İbrahim Bey'in yerine diğerini Kastamonu'ya vali tayin etmişti. Bu zat, 16 Eylül'de İnebolu'ya ulaşmış bulunuyordu. Adı geçenin tutuklanmasını mahallinde icap edenlere emrettik. Bu meselede enteresan küçük bir safha oldu. Müsaadenizle biraz tafsilatlı anlatayım; Kastamonu'da ve Kastamonu vilayeti dahilinde zaaf ve tereddüt eserleri görülmeye başlayınca, Kastamonu'ya güvenilir ve muktedir bir subayın gönderilmesini Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu Mevki Kumandanı sıfatıyla oraya Miralay Osman Bey'i göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonu'ya ulaşmıştı ve yeni gelen vali hakkında verdiğimiz emrin tatbikini adı geçen kumandandan bekliyorduk. Arz ettiğim emri verdikten sonra, tatbikat ve icraat hakkında telgraf başında malumat bekliyordum. Gece olmuştu. İstediğim malumatı verecek, Kastamonu'da bir muhatap bulamıyordum. Nihayet, 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafı verdi:

Bugün Kastamonu'ya geldim. Merkezi hükümetin adamları ve Vali Vekili ve Jandarma Kumandanı'nın kurduğu düzenle hanemde tutuklandım. Hamiyet timsali subaylarımızın gayretleriyle şimdi kurtuldum. Ben de, Vali Vekili'ni ve Jandarma Alay Kumandanı'nı beraber tutuklattırdım. Telgrafhaneyi işgal ettim. Buradaki vaziyet mühimdir. Kongre'ye istirham ederim, bütün kararlarından burayı haberdar ederek Kastamonu muhterem ahalisini aydınlatsın. Yeni valinin İnebolu'ya indiği haber alınmıştır; hakkında ne muamele yapılacaktır? Burada vali vekili vesaire tayini hakkında Milli Kongre'nin bana salahiyet vermesini ve işbu istirhamımın cevabını makine başında şimdi beklediğim arz olunur.

Osman Bey'le makine başındaki haberleşmemiz şu suretle devam etti. Kendisinden sordum:

"Şu anda orada vaziyete hâkim misiniz? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada vilayet erkânından güvenilir kim vardır? Yeni tayin olunup İnebolu'ya geldiği haber alınan valinin ismi nedir?"

Osman Bey'in cevabı şu idi: "Şu anda vilayete hâkimim. Her halde Kongre'nin yardımcı olarak beni aydınlatması lazımdır. Tayin olunan vali, Konya valiliğinden emekli, gayet eski bir zat olduğu rivayet olunuyor. İsmi Ali Rıza'dır. Kuvvetim iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir mitralyöz bölüğünden ibarettir. Halk ile henüz görüşülememiştir. Vilayet erkânından Defterdar Ferit Bey vardır."

Osman Bey'e şu emri verdim: "Şimdi bizzat vali vekâletini üstleniniz ve bütün askeri ve mülki kuvvetleri elinize almaya tamamen salahiyettarsınız. Gelmekte olan valiyi derhal tutuklattıracak seri tedbirler alınız. İcraatınıza fiilen engel olanlara karşı tereddüt etmeden silah kullandırınız. Vilayet defterdarı, benim Diyarbekir'den tanıdığım Ferit Bey ise size yardım etmesi lazımdır. Bolu Mutasarrıfı'na, aldığınız vaziyet ve salahiyeti şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı aynı şekilde hareket etmesini tarafımızdan söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'e de, benim tarafımdan aynı talimatı veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır?"

Osman Bey'in cevabı: "Vali vekâletini Defterdar Ferit Bey'e vereceğim, kendim üstlenemeyeceğim. Bildiğiniz Ferit Bey'dir. Sinop Mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi azledilmiştir. Vekâlet, Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Bey'dedir. Mazhar Tevfik Bey'in Sinop'ta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu alay kumandanındadır; talep edildi, alacağım cevaba göre arz ederim, Efendim."

"Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, vaziyetten malumattar mıdır?" diye sordum.

"Vaziyetten malumatı yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım; çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum, makam şifresiyle yazarım ümidinde idim" cevabını verdi.

"Oradaki jandarma tabur kumandanı kimdir, ne kadar jandarma kuvveti vardır, emriniz altına girdi mi?" sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği cevapta: "Jandarma Kumandanı Emin Bey, yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır. Merkezde jandarma mevcudu otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır; mevcudu kırk tanedir. Piyade Tabur Kumandanı Şerif Bey, kendisi biraz budala olduğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Tabur Kumandanı Emin Bey yüzbaşıdır. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır."

"Emin Bey'i biraz anlatır mısınız" sorusuna "318 [1902] çıkışlı, Üsküplü Emin, tanırsınız. Mahsus ellerinizden öpüyorlar."

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: "Emin Efendi'yi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Bey'e vaziyeti anlattınız mı? Mühim hususlar, makam şifresiyle bildirilebilir. Sinop Mutasarrıf Vekili olan Jandarma Kumandanı güvenilir olmadığı takdirde onun yerine sizce uygun görülecek münasip birinin vekâlete geçirilmesi vasıta ve tedbirlerinin tamamlanması düşünülmelidir. Yardıma ihtiyaç görüyor musunuz?" Osman Bey: "Kuvvetçe ihtiyaç görüp görmediğimi daha sonra arz edeceğim. Jandarma Tabur Kumandanı yeni geldiği için ahvali malum olamamıştır, Efendim" cevabını verdi. Osman Bey'e başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Bey'le ahvale dair görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu telgrafı yazdırdım:

16/17 Eylül 1919

Osman Bey ve Ferit Beyefendi'ye

Tedbirlerinizde ve icraatınızda muvaffakiyet temenni ederim. Bizi vaziyetinizden ve gelmekte olan valinin tutuklandığından haberdar buyurmanızı bekleriz.

Mustafa Kemal

Kastamonu da İstanbul'a karşı harekete geçiyor

Ferit Bey, Vali Vekili; Miralay Osman Bey, Kastamonu ve havalisi Kumandanı sıfatıyla faaliyete başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini tekrar telgraf başına davet ederek malumat talep etmiştim.

İstanbul'da icap eden makamlara talep olunduğu üzere umumun imzası altında telgraflar yazıldığı ve bütün vilayet ve livalara da bu telgrafların tebliğ kılındığı bildirilmekle beraber birtakım sorular da soruluyordu. Bu arada "Halk diyormuş ki: 1. Diğer vilayetlerin kamuoyu bizimle beraber değiller midir? 2. Bu gayri tabii ahval ne zamana kadar devam edecektir? 3. Kabinenin direnmesine karşı ne gibi tedbir buyuruldu? Lütfen bizi aydınlatınız Paşam!"

Halka atfen yöneltilen bu soruların Vali Vekili ve Kumandan Beylerin de fikirlerini meşgul etmekte olduğuna hükmetmek ve ona göre cevap vermek zahmete değerdi. Dolayısıyla saatlerce Sıvas-Kastamonu telini işgal eden uzun malumat ve izahat verildi. Bu izahatı şu suretle özetleyebilirim:

1. Milli tezahürat, vatanın her köşesinde kuvvet ve hararetle mevcuttur. Bütün vilayetlerin en ufak köylerine kadar halk ve en ufak birliğine kadar bütün ordularımız tamamen hassas ve tam birlik halinde, tebliğ olunan kararları tatbik ve icra eylemektedirler ve halkın ikinci ve üçüncü sorusuna cevap olmak üzere de:

2. Ne vakit ki Kastamonu halkı bu hali gayri tabii bulup endişeye düşmek zaafından kurtularak maksadımızı elde edinceye kadar sebat etmekte tereddüt eseri göstermeyecektir, işte o zaman bu gayri tabii hal kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Kabinenin direnmesi tabiidir. Buna karşı başka tedbire kalkışmadan evvel ilk tedbirimizi hakkıyla ve her tarafta katiyetle tatbik etmek çarelerini düşünelim. Mesela; Bolu va-

ziyeti hakkında ne yapılmıştır? Bolu hizasına kadar bütün mevkilerin İstanbul ile resmi haberleşmelerinin kesildiğinden emin miyiz? Buna dair beklediğimiz malumat henüz gelmedi. İşte, bu dediğim ilk[1] tedbir İstanbul'a kadar genişletildiği takdirde, kabinenin direnmeye takati kalmayacağını zannederim. Bununla beraber, bundan sonra da cahilce ve ahmakça bir inada devam etmek isterlerse her halde daha tesirli tedbirler tatbikine imkân vardır.

Bundan sonra Vali ve Kumandan'ın verdiği malumattan şunlar anlaşıldı: İnebolu'dan İstanbul'a iade edilen yeni vali Zonguldak'ta, Dahiliye Nazırı'ndan şöyle bir emir almış:

"Bolu ve havalisi serbesttir. Zonguldak'a çıkınız, vilayetin icap eden mahalleriyle haberleşiniz ve sonraki emre kadar orada bekleyiniz." Hakikaten yeni vali Zonguldak'ta kalmış ve tehditlere başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak Mutasarrıfı'na yeni valiyi tutuklayıp karadan Kastamonu'ya gönderilmesini emreylemişler. Mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla beraber, teşebbüsten haberdar olan yeni vali orada barınamayarak, Dersaadet'e dönmüş *(Vesika: 106)*.

Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı

Bir münasebetle arz etmiştim ki, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Kongre namına bazı kararlar ve tertibat almıştı. Ali Fuat Paşa'ya, Kongre'ce *"Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı"* unvanı verildi. Paşa, Eskişehir ve havalisini milli bir mıntıka sayıp kumandanlığına Süvari Kaymakamı Âtıf Bey'i; Afyon Karahisar havalisini de milli bir mıntıka sayıp kumandanlığına 23. Fırka Kumandanı Ömer Lûtfi Bey'i tayin etmişti. Bu fırka ile Anadolu'ya geldiğimizin daha ilk günlerinde temas ve iştigalde bulunulduğunu o günlere ait beyanatım sırasında zikretmiştim. İstanbul hükümeti Fuat Paşa'nın yerine Hamdi Paşa'yı tayin etmiş ve göndermişti. Hamdi Paşa, Eskişehir'e kadar geldi. Orada, kendisine 16 Eylül'de İstanbul'a dönmesi lüzumu tebliğ olundu.

İngilizler Eskişehir Mıntıkası Kuvayi Milliye Kumandanı olan Atıf Bey'i tutuklayıp İstanbul'a gönderdiler. Kuvayi Milliye kumandanı olan bir zatın kendini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek tedbirler almış olması lazım gelirdi. Bu hususiaki gaflet ve tedbirsizlik, kendisini kurtarmak için uzun zaman birbiri ardınca teşebbüslerde bulunmamızı icap ettirdi. Malumu âliniz, o tarihte Eskişehir'de İngiliz kıtaları vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği milli kuvvetlerle bizzat Eskişehir'e yakın Cemşit mevkiine gitmişti. Eskişehir'i uzaktan kuşattı.

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "ilk" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Eskişehir'de bulunan İtilaf Kuvvetleri Kumandanı General *Salli Kled*'in[1] Fuat Paşa'ya gönderdiği bir mektupta kullanılan tabirler ve Kuvayi Milliyemizi vasıflandırma şekli, milli kumandanlarımızın ve Kuvayi Milliyemizin yüksek şeref ve haysiyetlerine karşı bir tecavüz kabul edildiğinden ve adı geçen generalin hak ve salahiyeti haricinde görüldüğünden, bu hususta İstanbul'da bulunan İtilaf devletleri siyasi temsilcilerinin bir muhtıra ile nazarı dikkatleri çekilmişti. 25 Eylül 1919 tarihinde General Salli Kled'in Fuat Paşa nezdine gönderdiği bir heyet -ki bir erkânıharp binbaşısı ile Eskişehir İngiliz kontrol subayından meydana gelmekte idi- İngilizlerin dahili ahvalimize ve milli harekâtımıza katiyen müdahale eylemeyeceklerine dair söz verdiler. Bu sıralarda, İngilizler, Merzifon'da bulunan kuvvetlerinin geriye alınması halinde memnun olup olmayacağımızı öğrenmek istemişlerdi. Bittabi pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Hakikaten oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıklarıyla beraber evvela Samsun'a çektiler. Ondan sonra oradan da İstanbul'a naklettiler. Eskişehir'e hâkim olduktan sonra, Fuat Paşa'yı, Bilecik ve Bursa havalisine göndermeyi düşünüyorduk.

Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a kaçıyor ve Konya halkı da İstanbul'u tanımıyor

Efendiler, Konya'da vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Kabinesi'nin Anadolu'da mühim bir dayanak noktası haline geldi. Konya'da Ordu Müfettişi olan Cemal Paşa'nın İstanbul'a gidip gelememesi, orada bulunan Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'in tereddüt edercesine tavır ve hareketi ve en nihayet habersiz İstanbul'a çekilip gitmesi, Konya ve havalisini Vali Cemal Bey'in hükmü altında bırakmıştı. Oraya maksadı yakından anlamış olan bir zatın gönderilmesine ihtiyaç vardı. Sıvas'ta yanımızda bulunan Refet Bey'in gönderilmesi uygun görüldü. Refet Bey hareket etti. Konya'da Heyeti Temsiliye tarafından bir kumandan gelmekte olduğu haber alınınca, hamiyet erbabı canlanmış, diğer taraftan da Vali Cemal Bey hapishanede ne kadar kanlı katil, tutuklu varsa hepsini çıkarıp silahlandırmış ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konya muhterem ahalisi, bu alçakça harekete karşı ayaklanarak hamiyetin gereğini yapmaya karar vermiş ve bunun farkına varan Cemal Bey, 26 Eylül'de İstanbul'a firar eylemiştir *(Vesika: 107)*. Halk, belediye dairesinde toplanarak Hoca Vehbi Efendi'yi vali vekâletine tayin etmişti.

Refet Bey'in yerinde olmayan bazı teklifleri

Efendiler, dikkate değer bir noktadır; bu anda hatırıma geldi, yüksek heyetinize arz etmeden geçemeyeceğim. Sıvas-Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Bey'den bir servis aldım. Refet Bey, bunda,

1 Solly Flood. (Y.N.)

Konya ve havalisinde muvaffakiyet temini için kendisine 2. Ordu Müfettişliği unvan ve salahiyetinin verilmesi lüzumunu bildiriyordu. Refet Bey birçok zaman sonra Ankara'da bulunduğum sırada, Bolu ve havalisindeki asilerin tepelenmesine memur edildiği zaman dahi oradan bir şifre ile, halk üzerinde mühim tesiri olacağından bahisle kendisine paşa unvanının verilmesini benden talep etmişti. O zamanlar Refet Bey'in gerek birinci ve gerek ikinci arzularını tatmin edecek resmi mevki ve salahiyette bulunmadığımı izaha hacet yoktur. Bilhassa bunu Refet Bey'in en iyi bilmiş olmasına şüphe edilebilir mi? Refet Bey, bu arzularını tatmin ettirmek için benim merkezi hükümet nezdinde aracılığımı ima etmek istiyordu da denilemezdi. Çünkü, dünyaca malum idi ki, ben, ordu müfettişliğinden ve askerlikten istifa etmiş olduktan başka, Padişah ve merkezi hükümet tarafından uzaklaştırılmış ve idama mahkûm bulunuyordum. Faaliyetim bir kongrenin seçtiği heyet içinde, Heyeti Temsiliye içinde, onun namına vuku buluyordu. **Milli mesaide bulunmak ve bilhassa bu hususta muvaffak olmak için resmi unvan ve salahiyet şart ise, zaten o, benim kendimde yok idi.** Muvaffakiyet temini için, içinde bulunduğum vasıf ve şartların mahiyeti anlaşıldıktan sonra, benden resmi şekiller dahilinde sıfat ve salahiyet aramaya lüzum olamayacağı tabii idi. Şüphesiz, Refet Bey'i Konya'ya memur ederken biz kendisine maksat dahilinde her türlü faaliyet ve hareketler için tam ve geniş salahiyet vermiştik. Bunun kullanılması ve tatbiki onun kendi liyakat ve kudretine bağlı idi.

Efendiler, her tarafı milli faaliyet ve teşkilata sevk etmeye ve yöneltmeye çalışırken merkezi hükümetin emeline hizmet eden üst seviyedeki bazı mülki memurlar tarafından güya manevi tehditleri içeren telgraflar da alıyorduk. Mesela, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza namında biri tarafından[1] hareketlerimizin İtilaf devletlerine taarruz kabul olunduğu ve bu yüzden bütün Osmanlı kıtasının İtilaf devletlerince askeri işgal altına alınarak Türk hükümetine son verileceği, temas neticesinde aldığı malumata atfen bildiriliyor ve kabine ile uzlaşma teklif olunuyordu. Bu telgrafın Mutasarrıf'a yabancılar tarafından dikte ettirildiğine şüphe yoktu. Buna, bittabi icabı gibi cevap verildi *(Vesika: 108).*

General Harbord heyeti ve General'e verdiğim cevap

Efendiler, hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasya'da incelemeler yapmak üzere Amerika hükümeti General *Harbord*'un riyaseti altında bir heyet göndermişti. Bu heyet Sıvas'a geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya konuştuk. General'e, milli harekâtın maksat ve gayesi ve milli teşkilat ve birliğin ortaya çıkış sebebi, gayrimüslim unsurlara karşı olan hissiyat ve yabancıların memleketimiz-

1 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "tarafından" sözcüğü, 1927 lüks basımında yoktur. (Y.N.)

deki olumsuz propagandası ve icraatı hakkında tafsilatlı ve delilli olarak beyanatta bulundum. General'in bazı garip sorularına da muhatap kaldım. Mesela, millet tasavvur edilebilen her türlü teşebbüs ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta -hatırımda aldanmıyorsam- demiştim ki: **Bir millet mevcudiyet ve bağımsızlığını temin için tasavvur edilebilen teşebbüsleri ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Dolayısıyla millet hayatta oldukça ve fedakârane teşebbüslerine devam eyledikçe muvaffakiyetsizlik söz konusu olamaz.**

Generalin sorduğu sorudan asıl maksadın ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın tarafından takdirle karşılandığını bugün yeri gelmişken zikretmek isterim.

Abdülkerim Paşa'nın aracılıkları

Efendiler, Eylül'ün 25. günü akşamı Ankara'da bulunan 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'den aldığım bir şifre telgraf içeriği şu idi: "Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşa'yı telgraf başına istediler. Dahiliye Nezareti'nin vilayet şifresiyle bir şifre yazdırdılar. Bunun özeti, Padişah'ın beyannamesindeki âlimane uyarılara uygun hareket suretiyle vatanın kurtuluşu kolay olacaktır. Milli harekât, medeniyet âleminde nefret edilen gayeler suretinde tecelli ettirildi. Hükümetle milletin ayrılığı yabancı müdahalesini davet edecektir. Konferans, hakkımızda karar verirken, bu anlaşmazlık hayır ve selamet nişanesi olmayacaktır. Neticede harekâtın idarecileri ile görüşmek üzere, yüksek zevat ile, bildirilecek yerde mülakatı emrivaki suretinde arz ve vaktin darlığından cevap beklenilmektedir. Görüşlere riayeti, şahsa ve şerefe ait dokunulmazlığı uzun uzun ve art arda ilave ediyor. Telgrafı yazan, bu zat, Erkânıharbiye Mirlivalarından Abdülkerim Paşa'dır. Bu telgrafa Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa aracılığıyla ve aynı şifre ile cevap beklemektedir. Adı geçenin, bu hilesi ile müracaatın bizden olduğunu ilan etmek ve duyurmak istediği[1] anlaşılıyor. Telgraf başında beklediklerinden, bir dakika evvel kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin bildirilmesi istirham olunur. Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne de yazılmıştır." *(Vesika: 109)*

Mahmut Bey'e, aynı günde saat 7 sonrada makine başında verdiğim telgrafta şunları bildirdim: "Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşa'nın Ankara'da bulunmayıp meşgul olduğunu ve fakat görüşmek arzu eyledikleri takdirde, Sıvas'ta bulunan Heyeti Temsiliye ile ve bu heyet arasında bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında arzu eyledikleri tarzda görüşmek mümkün olduğunu bildirirsiniz. 'Onlar görüşmek arzusunda iseler' kaydında dikkatli bulunmak lazımdır." *(Vesika: 110)*

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "istediği" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yanlış olarak "olduğu" şeklinde. *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde "istediği". (Y.N.)

Mahmut Bey, Kerim Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgrafı aynen bize de yazdı. Muhteviyatı, aşağı yukarı Mahmut Bey'in özetlediğinden ibaretti *(Vesika: 111)*.

Efendiler, merkezi hükümet ile yaptığımız rüptür (rupture)'ün[1] on beşinci günündeyiz. Milli karara karşı muhalefet vaziyeti alan bazı yerler, ister istemez milli cereyana itaate mecbur edildi. Merkezi hükümete hizmet eden bazı memurlar ya firar ettiler veya mahkûm vaziyete sokuldular. İstanbul'a, bütün memleketten, her gün merkezi hükümetin düşürülmesi talebine ait binlerce telgraflar yağdırılmaya başlandı. İtilaf devletlerinin Anadolu'da dolaşan subay ve memurları milli harekâta karşı tarafsız olduklarını, memleketin dahili vaziyetine karışmayız sözünü, her tarafta açıktan söylemeye başladılar. Bu vaziyet karşısında nihayet, Padişah ve Ferit Paşa milli harekâtın idarecileriyle uzlaşmaktan başka çare kalmadığına ve fakat her halde mevkii muhafaza eylemek şartıyla, bu uzlaşma yolunu bulabilecek vasıtalar araştırmaya başladıklarına hükmolunursa hata edilmiş olmaz inancındayım.

Efendiler, ismi geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok eski arkadaşım idi. Çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi. Selanik'te ben kolağası, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususi arkadaşlık etmiştik. Merhumun tavırlarından ve sözlerinden tarikat mensuplarından olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelerin müdavimi olduğu da görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü, kendisini itikatlarında ve vicdani anlayışında, manevi derecelerde "hazreti evvel, büyükhazret" kabul ediyordu ve kardeşliği dairesinde bulunanlara hazret, kutup[2] vesaire gibi -kendisince muhatabında gördüğü kabiliyete göre- makamlar verirdi. Bana da kutbül'aktap[3] derdi. Şimdi izah edeceğim haberleşmemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşa'nın, kendine mahsus bir söyleyiş usulü ve yazış tarzı vardı. Kerim Paşa, çok samimi ve zamanında kendisine pek çok şöhret kazandıran yüksek bir belagatle görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde ikna hassa ve kudreti olduğu da zan ve farz edilirdi. Bizim, Selanik'te bulunduğumuz sıralarda, orada ordu kumandanlığı ve ordu müfettişliği ile bulunmuş olan Hadi Paşa, Kerim Paşa'yı izah ettiğim vasıflarıyla eş dost arasında muhterem ve sevilen biri olarak tanımıştı.

İşte, Ferit Paşa'nın kabine arkadaşı Hadi Paşa, sıkışmış olan Padişah'ın ve Ferit Paşa'nın pek münasip bir vasıta ile imdadına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa, Ali Fuat Paşa'yı da Selanik'ten tanıyordu.

Efendiler, 27/28 Eylül 1919 gecesi, gece yarısına bir saat kala telgraf başında, Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. İki taraf yekdiğerini şu sözlerle tanıdı:

1 Rupture: İlişkiyi kesme. (Y.N.)
2 Kutup: Bir tarikatın ulusu; bir mevzuda geniş bilgisi ve salahiyeti olan kimse; bir grubun, bir kavmin başı, ulusu, büyüğü. (Y.N.)
3 Kutbül'aktap (kutupların kutbu): Allah'ın, kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli. (Y.N.)

Sıvas - Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşa'ya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar.

İstanbul - Zatı samileri, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum.

Ben - Evet, muhterem Kerim Paşa Hazretleri, dedikten sonra;

Kerim Paşa - "Sıvas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne" adresini yazdırdı ve "Paşa'ya söyleyiniz anlar; Hazreti Evvel karşınızdadır" sözlerini bir nevi parola gibi ilave etti. Kerim Paşa, "Afiyeti âlileri iyidir inşallah kardeşim" diye başladı.

Kerim Paşa'nın, İstanbul hükümeti tarafından kalbinin saflığından ve ahlakının temizliğinden istifade edilerek nasıl aldatıldığını anlamak için sözlerinin başlangıcını aynen kendisine tekrar ettireceğim. Kerim Paşa merhum şöyle devam etti:

Vatanın hayrı için, büyük vatanperver kardeşim ile ve Heyeti Temsiliye'deki dostlarla fikir alışverişinde bulunmak isterim. Zatıâlinize ulaştırılmak üzere Ali Fuat Paşa vasıtasıyla bir telgraf göndermiştim. Zatıâlinizin eline ulaşan işte o telgraf esası üzerine makbul bir hal yolu inşallah temin ederiz. Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek mühim ağır devreyi Allah'ın lütfu ile kolaylık sahnesine ulaştırırız. Bundan, Allah'ın keremi ile emellerimiz yolunda sevrden[1] yaratılmış kurtarıcımız, gönlümüzün mürşidi ile buna dair mühim şeyler konuşarak, vatan yolundaki maksatları birleştirelim, değil mi, pek fatin ve tedbirli kardeşim? Ne buyurursunuz, ruhum? Kötü niyetli zavallıların bu güzel memleketimiz üzerindeki iftiralarını ve alenen güttükleri melanetleri kıralım ve onları ümitlerinin pususunda hareketsiz ve cansız bırakalım ve yalnız hükümet ile milletin sırf vatanın selametine ait hizmetlerini ve icraatını uzlaştıralım ki, müşterek ve yüce gaye zaten hep birdir. Vatan endişesiyle gösterilen bunca asil tezahüratın, medeniyet cihanı karşısında muazzez topraklarımızın muhafazasına ait en büyük vatanperverlik gayreti olduğunu bir kere daha ifade etmek için mevcut ahvalin müşkülatını ortadan kaldıralım ve buna bir çare bulmak için de, bu muazzez kardeşiniz[2] ile fikir alışverişine başlayalım, bekliyorum kardeşim. Bu teşebbüsüm hakkında, hükümetin geniş ölçüde bir iyi niyet gösterdiğini ilave eylerim ruhum.

Efendiler, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül gece yarısından evvel saat 11'de başlayan bu haberleşmemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa kadar, tam sekiz buçuk saat devam etti. Üç safhaya ayrılabilen bu haberleşmemiz "esericedit" denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sayfa doldurdu. Bunların hepsini buradan okuyarak tahammülünüzü suiistimal etmekten korkarım. Kerim Paşa merhumun, esaslı görüşlere ve -kendisinin anlayışına rağmen- ne yazık ki kuvvetli bir mantığa dayanmamakla beraber, tatlı sözlerinin

1 Sevr: On iki burçtan ikincisine verilen addır. Bu burç esnasında yıldızlar boğa şeklini gösterdiği için burca bu ad verilmiştir. Bu burcun en parlak yıldızı olan ve diğer yıldızların etrafında toplandığı Ayn-üs-sevr (boğa gözü), gökyüzünün de en parlak yıldızlarından biridir. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 eski yazı basımlarında ve 1934 basımında "kardeşiniz" olarak geçen bu sözcük "kardeşimiz" olmalı. (Y.N.)

ve tantanalı cümlelerinin okunup işitilmesini temin için, yayımlayacağım vesikalar arasına bu haberleşmemizi de aynen dahil edeceğim.

Yalnız, bu haberleşmede iki tarafın takip ettikleri hedef ve dayandığı esas noktalar hakkında bilhassa neticesine dair kısaca bir fikir verebilmek için müsaade buyurursanız her safhasından birer nebze bahsedeceğim.

Kerim Paşa'nın arz ettiğim ilk telgrafına cevap verirken, biraz da onun tarz ve üslubuna uymuş olduğum görülecektir.

Cevabımda ben de böyle başladım:

"Kerim Paşa Hazretleri'ne; 'kutbül'aktap' deyiniz anlar!" hitabını müteakip "şimdi cevap veriyorum" dedim.

"Pek muhterem ve nezih kalpli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri'ne; Elhamdülillah afiyetim berkemaldir. Büyük ve asil milletimizin, meşru haklarını idrak etmiş ve onu muhafaza ve müdafaaya bütün mevcudiyetiyle girişmiş olduğunu görmekle pek mesudum... Fikir alışverişinde bulunmak hususunda gösterilen arzuya samimiyetle teşekkür ederiz. ... Fuat Paşa Hazretleri vasıtasıyla çekilen telgrafname içeriğine vâkıf bulunuyoruz. ... Dayanak noktası kabul edilen beyanname muhteviyatının Ferit Paşa ve arkadaşlarına bir hitap ve azarlama olduğu, azıcık düşünme ve inceleme ile sabit olacak açıklıktadır. Padişah'ın kalbini derin üzüntülere düşüren ahval ve hareketler, milletimiz tarafından değil, fakat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların mesai arkadaşları bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey taraflarından işlenmiştir.

Malatya ihanetkârane teşebbüsü, Çorum hainane tertibi, Konya kanlı teşebbüsü hakiki safhalarıyla bilginize ulaşmış değilse, zatıâlilerinizi de halle başlangıç olmak üzere tasavvur buyurduğunuz noktada isabetsizlikten dolayı mazur görürüz. ... Yabancıların görüşlerinin lehimize değiştiği hakikatin kendisidir. Ancak bu değişiklik, hiçbir vakit Ferit Paşa hükümetinin takip eylediği siyaset neticesi değildir. Bu netice, milletimizin mevcudiyetini göstermek ve ispat etmek için kendiliğinden aldığı azimkârane teşebbüsün semeresidir. İşte bu hususta Zatı Şahane'yi aldatıyorlar. ...

Kurtuluş çaresi ve hayat umdesi ancak ve ancak "Kuvayi Milliye'nin etken ve milli iradenin hâkim" olmasındadır. Bu sağlam ve meşru esastan zerrece sapmak, maazallahü teâlâ, devlet ve millet ve vatanımız için pek acı hüsrana sebep olur. ...

Milletimizin asil harekâtını kötüye yormaktan ve ilan etmekten geri kalmayan kötü niyetli zavallıların çok olduğu muhakkaktır. Fakat, çok esef vericidir ki, bu kötü niyetli melunların başında, sonsuza dek yaşayacak devletimizin sadrazamı Ferit Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım Bolşevikler girdiğini ve milli harekâtın Bolşevik harekâtı olduğunu resmen ilan eden ve yayan bu bedbahtlardır.

Asil ve temiz milli harekâtımızın, İttihatçıların son çırpınma harekâtı olduğunu ve İttihatçıların parasıyla yürütüldüğünü resmen ve alenen cihana, yabancı gazetecilerine söyleyen, bu gafillerdir.

Anadolu'da karışıklık olduğunu ajanslarla resmen ilan eden ve -mütarekenin özel maddesine göre- muazzez vatanımızı düşman işgaline maruz bırakmak isteyen bu cahillerdir.

Malatya İslam ahalisiyle Sıvas İslam ahalisini birbiriyle boğazlaşmaya sevk etmek isteyen, bu zavallılardır. Milli harekâtın önüne geçeceğim diye Sıvas'ın ve milli hassasiyetin görüldüğü her yerin yabancılar tarafından işgalini isteyen, bu hainlerdir. Bununla beraber, bizim en yüce gayemiz, tıpkı siz biraderimin tasavvuru üzere, kötü niyetlilerin bu güzel memleketin üzerindeki iftiralarını ve alenen güttükleri melanetleri kırmak ve onları ümitlerinin pususunda hareketsiz ve cansız bırakmak ve devlet ile milletin icraatını sırf vatanın selametine ait noktada uzlaştırmaktır. Elhamdülillahi teâlâ, bu gayenin elde edilmesinde, artık milletimiz kötü niyetlilerin her türlü eserlerini kırmış ve bütün kahramanlığıyla azimkârane adımını atmıştır. Yabancılar dahi, milletin kapsamlı kuvvetini ve azimkârane niyetini ve buna karşılık merkezi hükümetin ne kadar asılsız ve millet ile alakasız âciz bir heyet olduğunu takdir etmiştir. Merzifon'u tahliye ettiler. Samsun'u da tahliyeye başladılar. Dahili işlerimize ve milli harekâtımıza karşı tarafsız kalacaklarını ifade ediyorlar. İşte milli teşebbüslerimizin bağımsızlığın temini hususunda elde edilmesine muvaffak olduğu ilk netice budur.

Milli cereyan, İstanbul'da Kanunu Esasi hükümlerine riayeti teminle neticelenmiş olacaktır.

Mevcut hükümetin geniş derecede bir iyi niyete sahip bulunduğu zannında isabet olmadığını arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim.

Ben daha Erzurum'dan Ferit Paşa'ya hakiki vaziyeti izah ederek, milletin kuvvet ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine muhalefet ve engelleme vadisinde devam etmemesi lüzumunu ihtar etmiştim. Bu gafil zat, buna cevap vermemekle beraber, milli cereyanın birkaç kişinin tahrikleri eseri olduğunu ilan etti ve menfaat hırsıyla ve kör bir cehalet ve gafletle iki tarafı idare ederek mevkilerini muhafaza edebilecekleri batıl zannında bulunan birkaç valisinin aldatıcı raporlarını benim temiz ve vatanperverane uyarılarıma tercih etti. Bugün, her türlü kötülük ve hıyanet ve acz ve miskinlik mevkiinde kaldıktan ve millet de ahvalin bütün hakikatlerine tam bir açıklık ile vâkıf olduktan sonra, bize düşen vazife, en seri hareketle milli emellere itaatkâr, yeni bir kabinenin iktidar mevkiine gelmesini temin etmektir.

Eğer bugünkü kabinenin şahısları ve hayatları hakkında herhangi bir tereddütleri varsa, bugün için bu gibi şeylerle iştigal tenezzülünden pek yüksek olan milletimiz namına kendilerine istedikleri söz ve teminatı vermeyi dahi milletimizin menfaatı gereklerinden sayarız. Fakat, tuttukları yanlış yolda inat etmeye ve direnmeye devamları halinde, ortaya çıkacak akıbetlerin mesuliyeti kendilerine ait olacaktır.

İşte, vuku bulan hayırlı teşebbüsleri münasebetiyle bir defa daha ve son defa, asil zatları gibi kalbi cidden vatan ve millet aşkıyla ve Padişah'a muhabbet ve sadakatle dolu olan ve kardeşlik hatırasını daima hürmetle muhafaza eylediğim kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri'yle de bildirmiş olmak, bizim için her türlü vicdani huzurun teyit olunmasına vesile olmuştur."

Efendiler, buraya kadar söylediğim sözler bir maddenin özetidir.

Bundan sonra gelen maddede:

"Milli harekât bütün genişliği ile İstanbul'a ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları buna vâkıftır. Zatıâlileri de bu malumatı talep buyurunuz ve aydınlanınız" dedikten sonra, hakikaten o günlerde tecelli etmiş olan muvaffakiyetli harekât raporlarını özetleyerek izahat verdim ve "Artık, bütün bu harekâtı durdurmak, yalnız ve ancak bir şeye bağlıdır. O da, milli emellere bütün manasıyla itaatkâr bir zata kabine riyasetinin verilmesine ve o zatın da milli emelleri anlayarak ona göre tedbirler almaya girişmesine bağlıdır" dedim.

"Bütün bu söylediklerimize nazaran siz biraderimin bir fikirleri varsa lütfen bildirmenizi rica ederim" cümlesinden sonra "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal" diye imzamı koydum.

Buna müteakip Kerim Paşa: "Evvela, zatıâlileriyle birlikte bulunan muhterem zevatın hepsine selam ve hürmetlerimi arza ve bildirmeye lütuf buyurmanızı rica ederim" girişiyle haberleşmemizin ikinci safhasını açtılar. Kerim Paşa devam etti:

"Başladığım kısa konuşmanın bütün safhalarını zatıâliniz izah ettiniz. İki yerde, işin hallinde isabet gösterilmediğini beyan ile özürlü makamını ifade ettiniz. Gerçi bütün ahval ve mahalli vakalar malum olamayınca bir meselede hakemlik etmek zor ise de, memlekete ait işin hallinde yol gösteren ışık temiz vatan endişesi olmak itibariyle, temel dayanak metin ve aydınlıktır. Vatanın mukadderatına hükmedileceği şu sıralarda yekvücut bir millet ve hükümetin göreceği işi göz önüne alarak bunun kolay hal yoluna mazhar olmasını arz etmek isterdim.

Çıkış noktası olarak aldığıma işaret buyurduğunuz, Padişah beyannamesinin anlaşılması tarzında, mümkündür ki bendeniz hata edeyim. Yalnız müsaade ediniz de, asıl işlerin halline en büyük bir dayanak kabul edilen bu yüce

beyannamedeki bütün yönleri izah ile Padişah'ın sözlerinin geniş kapsamını beyan edeyim. Ben zannediyorum ki, Padişah'ımız..."

Ben, derhal Kerim Paşa'nın devamına mâni olarak şunu yazdırdım:

-Kerim Paşa Hazretleri, lüzumundan fazla izahat asıl maksattan iki tarafı uzaklaştırılabilir ve bir de Padişah'ın beyannamesinin yorumlarıyla fazla iştigal faydasızdır. Rica ederim, asıl mesele üzerinde görüşelim.

Kerim Paşa cevap verdi:

-Asıl mesele üzerine görüşeceğiz. Müsaade buyurunuz devam edelim, Efendim.

Ben - Rica ederim, en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa - Evet, oraya geleceğiz, Efendim.

Ferit Paşa Kabinesi çekilmelidir

Söze ben devam ettim ve "Kerim Paşa Hazretleri, meşru mesaimizin ve milli tezahüratın artık daha fazla kötüye yorulmasına ve düzeltilmeye muhtaç görülmesine ve hele bu düzeltmeler ve değişiklikler için de cinayet ve ihaneti sabitlik mertebesine varan bir kabine erkânının gayri meşru müdafaalarının esas alındığını görmeye tahammülümüz yoktur. Biz, son vaziyeti izah ve milletin kati taleplerini arz ettik. Bilmem tekrarı lazım mıdır? Zatıâlileri neticelendirilmesi gerekli bu milli arzuya karşılık, Ferit Paşa kabinesinin devletin en yüce katını hâlâ kirletmesine aracılık etmek istiyorsanız, bu mesainiz hiçbir faydalı semere bahş edemeyeceğinden başka, siz biraderimiz hakkındaki kadim kardeşlik hissiyatımızın da sarsılmasına sebep olacağından endişe ederim.

Şimdi, Ferit Paşa, bir an kaybetmeksizin mevkiini namuslu birine terk edecekse ve buna kanaatiniz varsa, hallolunacak hiçbir müşkül kalmamıştır. Aksi takdirde, aracılığınız, kalbinizin kırılmasından ve faydasız bir yorgunluktan başka bir neticeye ulaşmayacaktır.

Ferit Paşa, mevkiini muhafazaya devam ederse, kendisinin acı akıbete uğramasına sebebiyet verecektir. En son ve en kati söz budur: Maksadımız, bu sarsılmaz hakikati Padişah'ın bilgisine sunmaktır. Siz, ancak bu asilane vazifeyi yapmakla, bugün vatan ve milletin zatı samilerinden beklediği dini ve milli vazifeyi yerine getirmiş olursunuz."

Kerim Paşa, "Sözü uzatmamak tabii asli maksattır" diye başlayarak sözü lüzumundan fazla uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile son buldu. "Vatan için burada yaptığım şu teşebbüs elbette Allah'ın ve milletin nezdinde, bütün asaletiyle pirayedar[1] kalır ve işin hakiki sahibi olan kadir Allah, millet ve vatanın kurtuluşunu temin edecek esasları sebep olanlara böylece bağlayarak tamamlar. Ulu Allah'a müşkülatı havale eyler,[2] kıymetli gözlerinizden öperim."

1 Pirayedar: Süs bahş eden, süsleyen. (Y.N.)

2 "Ulu Allah'a müşkülatı havale eyler" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde yer alan "Ulu Allah'a havalei müşkülât eyler" sözcükleri yerine, *Nutuk*'ta "Ulu Allah'ı hallâli müşkülât eyler". (Y.N.)

Tekrar cevap vermek sırası bana, geceyarısından sonra saat 4.30'da geldi. Kerim Paşa'nın temas ettiği noktaları cevapsız bırakamazdım. Ben de uzun düşünceler ileri sürdüm ve nihayetinde, "Dolayısıyla" dedim, "bizim ve zatıâlileri gibi hamiyet erbabının ve vatanperverlerin alacağı teşebbüsün gayesi ne olmak lazım gelir? İdaresinin her dakikasından millet için, gelecekteki mukadderatımız için yeni bir felaket sebebi hazırlamaktan başka bir semere beklenmeyen Ferit Paşa ile milletin arasını bulmak imkânsızlığıyla iştigal mi, yoksa bir an evvel bu gayri meşru heyetin yerine millet ve memleketin ihtiyaçları ve mukadderatıyla orantılı yeni bir heyetin devlet işlerini üstlenmesi lüzumunu Padişah'a bildirmeye yol aramak mıdır? Lütfen bu iki noktadan biri için evet veya hayır suretinde cevap verirseniz, Allah'ın ve milletin nezdinde bütün asaletiyle pirayedar kalacağına şüphe olmayan asilane teşebbüslerinin bizlere ait tarafındaki safhasını tamamlamış olursunuz."

Kerim Paşa, talep ettiğimiz kısa cevaba yine uzun cevap verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize Padişah'ın aldatılmış olmayıp her şeye vâkıf bulunduğunu anlatıyordu.

Kerim Paşa'nın bazı cümlelerinde şu sözler vardı: "Yüce padişahlık makamı kati çözüm makamı olup, meşru bir devlette bu yüce makam, bütün millet fertlerinin yöneleceği mihraptır. Anadolu'nun bütün maruzatının Hilafetpenahilerinin bilgisine sunulduğu hakkında bendenize malumat vermişlerdir. O halde, amme işlerinin kıblegâhı ve yüce maksatların kabulgâhı olan Padişahımız Efendimizin her şey bilgileri dahilindedir."

Kerim Paşa, kendine mahsus cümlelerle devam ettiği görüşlerine şu suretle son verdi:

"Cenabı Mevla, nice yüce sebepler yaratarak ve telkin ederek, halli müşkül olan bu meseleyi tamamen hal buyuracaktır. Elbette ki, Huda'nın emri güzeldir ve yakındır. Allah'ın eli her elden üstündür. Geleceğimiz, Mevla'nın lütfu ile milli haklarımız yüceliğinde çok mübarek ve hayırlı olacaktır. İşte ruhu Kerim budur. Ruhu muazzezim."

Bu defa efendiler, geceyarısından sonra saat 6.10'a gelmiş olmasına rağmen, üçüncü safhanın açılmasına ben sebebiyet verdim.

Merhum Kerim Paşa'nın pek hoşlandığını bildiğim bir tabirle, "büyük hazret!" tabiriyle söze başladım:

"Ümmet ve milletin yüce mihrabı olduğu içindir ki, milletin maruzatını bildirmeye yol bulmak için teşebbüsten geri durmadık.

Yalnız, büyük bir hatadan zatıâlinizi kurtarmak maksadıyla arz edelim ki, Anadolu'nun bütün maruzatının Hilafetpenahi'nin bilgisine sunulduğu hakkındaki malumata, milletin henüz itimadı kati değildir. Çünkü, millet emindir ki, Padişah, ihanetleri sabit olan birkaç şahsı millete tercih buyurmazlar."

Kerim Paşa'nın temas ettiği noktalara cevap verirken, "Pek güzel ve yakın olan Allah'ın emrinin tecellisiyle bedbaht ve mazlum asil milletimizin kurtuluş ve selamete mazhar olmasını, Allah'ın rahmet deryasından niyaz eyler ve ufukları daima 'bir dudi muannitle'[1] sarılı olan İstanbul'daki bazı zevatın hakikati görmekteki hasis direnme hislerinin son bulmasını bekleriz. Milletin asil ruhu da, işte böyle mütehassistir...

Yalnız tekrar etmekliğime müsaadenizi rica ederim ki, evet veya hayır suretinde cevap verilmesini istirham eylediğimiz sorular ne yazık ki cevapsız bırakılmıştır. Azizim, Allah'ın eli her elden üstündür. Fakat bununla beraber, müşkülleri ve meseleleri halle girişenlerin kararlaştırılmış bir hedefi olmak gerektir." ...

"... Millet, Allah'ın emrini yerine getirecektir ve buyurduğunuz gibi, milli haklarımız çok mübarek ve hayırlı olacaktır. Lütufkâr dualarının eksik edilmemesini rica ederim. Çalışmak bizden, yardım baki Allah'tandır.

Mustafa Kemal"

Artık, Kerim Paşa'nın yorulduğu anlaşılıyordu. "Son iki sözüm ruhum" diyerek "milli emellerin esaslarını yüceltmek ve korumak şartıyla halis temennilerin ortaya konulduğunu ve 'Allah'ın eli' ayeti kerimesinin hayır ile kabul buyurulmak üzerine sarf edilmiş" olduğunu söyledikten sonra "Allahaısmarladık, yine görüşeceğiz..." diyerek çekilmek istedi.

Bırakmadık!

Son sözü biz söylemek istedik ve dedik ki: "Siz biraderimin hatırında kalmak üzere son bir cümle arz ediyorum.

Millet kuvvetli, idrak sahibi, azminde katidir. Fiili harekât seri cereyanını almıştır. Şevketli ve büyük tacidarın lütfen ve inayetle karar vermeleri ve meseleyi halletmeleri zamanıdır." *(Vesika: 112)*

Efendiler, bundan sonra, Ferit Paşa kabinesi daha ancak üç gün sebat edebilmiştir.

Görüşmeye muvaffak olamadığım dostum merhum Kerim Paşa'nın bazı zevata ifade ettiğine göre, bu haberleşmemizi aynen Padişah'a göstermeye muvaffak olmuş ve onun üzerine mukavemet hissi kırılmış.

Kerim Paşa'nın, Kara Vâsıf Bey'e olan 8 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli mektubunda da bu husus işaret edilmiştir.

Merhumun bu mektubunda şu satırlar vardır:

1 "İnatçı bir dumanla" anlamına gelen bu sözcüklerle, Tevfik Fikret'in "Sis" adlı şiirindeki "Sarmış yine âfâkını bir dûdi muannid" dizesine gönderme yapılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, 1905-1908 yılları arasında tuttuğu not defterinin ilk sayfalarına bu şiiri bütünüyle kaydetmiştir. Bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Not Defterleri-V,* Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.373-385. (Y.N.)

"Eski sadrazam en son haberleşme neticesiyle ve bunun pek devamlı tesiri ve ciddi tartışılmasıyla nihayetinde çekilmek lüzumuna inanarak ve bütün manevi kuvveti ve mukavemeti kırılarak istifasını takdim eyledi... İşte sessiz sedasız, vatan için çalışılan ve tek başına naçiz ve temiz bir azimle başarılan büyük vaka budur...

Nazarı dikkate almalıdır ki, bu yazıları ben yazmış ve eski sadrazam ile Padişahımız Efendimiz Hazretleri, bunun bütünüyle cereyanından sonra, neticelerini öğrenerek sağlamlık derecesi karşısında karar vermişlerdir... Teşebbüsün ve yazılan yazıların ne dereceye kadar yüksek noktaları ihtiva ettiği ve nasıl bir temiz vicdan ve parlak fikir ile yaşanan hakikatlerin kâğıda döküldüğü elbette Allah'ın nezdinde ve millet tarihinin nazarında asaletin pirayedarı[1] kalacaktır...

Bütün bunları açıklamaya beni sevk eden sebepler 'geçmiş maceranın hakikatlerini tespittir'..." Kerim Paşa merhum mektubunun sonunda, "bu kâğıdımın bir suretini Heyeti Temsiliye'ye göndermek lütfunu esirgemezseniz, yüksek hakikatlerin tamamen ve iştiraken yayımlanmasına lütfetmiş olursunuz" demiş ve sureti değil, fakat mektubun aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da yayımlanacak vesikalar arasına koyacağım *(Vesika: 113)*.

Efendiler, bu haberleşmenin vuku bulduğu gecenin ertesi, yani 28 Eylül günü, özeti, tekmil kolordulara şifre ile bildirildi.

Trabzon'dan gelen teklif

Kerim Paşa merhumun Fuat Paşa'ya hitaben yazdığı ilk telgrafnamesinde, İstanbul'dan yüksek zevatın harekâtın idarecileriyle tayin olunacak mahalde mülakatlarından bahsolunduğunu görmüştük. Buna benzer, fakat aksi, yani dahilden İstanbul'a gitmek yolunda bir teklif de, bundan daha evvel Trabzon'dan çıkmıştı. Bunu, müsaade buyurursanız biraz izah edeyim: Trabzon Valisi Galip Bey 18-19 Eylül tarihlerinde devren Ardase'de[2] bulunuyordu. Kâzım Karabekir Paşa'nın Ardase'ye gidip Vali ile görüşmesi söz konusu idi. Bu zemin üzerinde 19 Eylül'de telgraf başında Kâzım Karabekir Paşa ile görüştük. Vesile, 18 Eylül tarihli Trabzon'dan aldığım bir telgrafname idi. Kendisine aynen verdiğim bu telgrafnamede "milli menfaatları ihlal eden 6 maddeyi kabul etmiyoruz. (Bu 6 madde İstanbul ile münasebeti kesmeye ait emirdir.) Maruzatımızın Zatı Şahane'ye bildirilmesi hususu ise gönderilecek bir heyet ile temin olunabilir kanaatindeyiz" denilmekte idi *(Vesika: 114)*. Kâzım Karabekir Paşa, makine başında Trabzon Valisi ile görüşmüş; özetini bildirdi. Vali, soru tarzında birtakım görüşler ileri sürmüş, Karabekir Paşa uygun cevaplar vermiş. Vali en nihayet "İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin Padişah'a ar-

1 Piraycdar: Süs bahş eden, süsleyen. (Y.N.)
2 Ardese: Gümüşhane'nin antik dönemdeki adı "Aradase" (Ardasa) olan Torul ilçesinin merkezi. (Y.N.)

zını ve bu heyetle kendisinin gitmesini teklif etmiş ise de, bizim muhtelif vasıtalar ile keyfiyeti arza giriştiğimize göre, bu fikrinden vazgeçmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvaline vâkıf olan Gümüşhane delegesi Zeki Bey'in de ilavesi teklif edilmektedir" denilmekte idi *(Vesika: 115)*.

Gariptir ki, iki gün sonra, yani 21 Eylül 1919'da Torul'da Kaymakam Halit Bey'in gönderdiği bir şifrede de bu heyet meselesinden bahsediliyordu. Fazla evhama kapılan Padişah'ı yabancıların ve Ferit Paşa'nın kucağına atmamak için Dersaadet'e kimliği gizli tutulmak suretiyle bir heyet gönderilmesi uygun olacağı ve bu heyete delege Servet ve Zeki Beyler dahil edilirse memnunen kabul edecekleri, Zeki Bey ifadesiyle bildiriliyordu *(Vesika: 116)*. Halit Bey'e 22 Eylül'de verdiğim cevapta, Zeki ve Servet Beylerden meydana gelen bir heyetin İstanbul'a gönderilmesi münasip olmadığını bildirdim. 24/25 Eylül tarihinde Halit Bey'den aldığım bir telgrafta, "Trabzon muhalefetinin merkezini teşkil eden Trabzon Valisi Galip Bey'i, kolordu ile Erzurum Valisi'nin davetini kabul edip Erzurum'a gitmediğinden, ister istemez silahlı kuvvet ile muhafaza altında bu gece (24/25 Eylül) Erzurum'a gönderdim" deniliyordu *(Vesika: 117)*.

Efendiler, garip tesadüf değil midir ki, merhum Kerim Paşa'nın ilk aracılık telgrafı Trabzon Valisi'nin tutuklandığı gecenin ertesinde, Trabzon'da Vali ve Zeki ve Servet Beylerin ve bunların aldatması üzerine bazı zevatın İstanbul ile münasebeti kesmeyi ihlal hususundaki teşebbüslerinin ve İstanbul'a kimliğini gizli tutan bir heyet halinde gitmek hususundaki planlarının neticesizliğe uğratıldığı tahakkuk ettiği bir günde, yani 25 Eylül günü çekiliyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramak lüzumu hissediliyor. Haberleşmelerin cereyanından anlaşıldığına göre, Erzurum'a giden Vali Galip Bey'in tekrar Kâzım Karabekir Paşa'ya, İstanbul'a bir heyet marifetiyle müracaatten bahsettiğine dair Paşa'nın 27 Eylül tarihli bir izin isteme telgrafını alıyoruz. Buna 28 Eylül'de cevaben verilen telgrafnamede, Kerim Paşa haberleşmesi özeti okunduktan sonra, "söz konusu müracaata lüzum görülüp görülmeyeceğinin bildirilmesini rica ederiz. Lüzum görüldüğü takdirde Trabzon Valisi'nin, Dahiliye Nazırı Âdil Bey'den milli harekâtımıza muhalefet hususunda hiçbir farkı olmadığından, kendisinin asil milli harekâtımıza hiçbir suretle müdahalesine müsaade buyurulmaması" cevabı veriliyor *(Vesika: 118)*. Kâzım Karabekir Paşa'nın 30 Eylül'de verdiği cevapta, "Trabzon Valisi'nin bu gibi işlere karıştırılmaması hakkındaki" düşüncemizin isabeti tasdik olunduktan sonra, Trabzon ahvalinde çoktan beklenen düzelme hasıl oldu *(Vesika: 119)*.

Efendiler, bu son maruzatımla daha bir hakikat üzerinde fikirleri aydınlatmak isterim. Trabzon Valisi Galip Bey ile Zeki Bey'in saray ve Ferit Paşa ile münasebetleri vardı. Bir heyet halinde İstanbul'a gitmekten maksatları, milli

maksada hizmet etmek olmayıp, İstanbul'da icap edenleri aydınlatmak ve bazı tedbirler tavsiye etmek ve yeni talimat almak gibi maksatlara dayandığına bence şüphe etmeye mahal yoktu. Nitekim, Zeki Bey daha sonra İstanbul'a gittiğinde, arkasından lüzumu kadar para ve cephane gönderilmek vaadiyle ve özel talimat ile Trabzon ve Gümüşhane havalisinde teşkilat yapmak üzere gönderilmiştir. Adı geçeni İnebolu'da tutuklattırmış ve Ankara'ya getirtmiştim. Bana, bu söylediğim hususları tamamıyla itiraf eyledi. Yalnız, güya İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve silahları güya bize teslim etmek niyetinde bulunduğunu söyledi. Buna o gün ve hatta bugün inanacak safdiller bulunabilir mi? Bununla beraber, ben, bu zatı Erzurum Kongresi'ndeki münasebet hatırasına hürmeten yalnız gerekli ihtar ve nasihatlerde bulunmakla yetinerek serbest bırakmıştım.

İlk Bozkır hadisesi ve İzmit Mutasarrıfı'nın muhalefeti

Efendiler, merkezi hükümet tarafından, kolordu kumandanı olarak Konya'ya gönderilen Sait Paşa'yı 30 Eylül'de İstanbul'a iade ettik. Konya Valisi firari Cemal Bey'in firarından evvel tertip ettiği ilk Bozkır hadisesinin önüne geçmek için, 20. Kolordu ve Niğde'de 11. Fırka marifetleri ve yardımlarıyla gerekli tedbirler alınarak İstanbul'un çıkmasını beklediği fenalığı durdurduk. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisinde teşkiline çalışılan Kuvayi Milliye Eylül ayının son günlerinde büyük hassasiyet göstermeye başladı ve o civarlardaki Kuvayi Milliye reisleri, kabinenin direnmesi halinde İstanbul'a harekete hazır bulunduklarını bildiriyorlardı. Bu hususu, 28 Eylül'de bütün memlekete ve bittabi İstanbul'a da tamimen bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Teşrinievvel [2 Ekim] gününde olumsuz denebilecek yeni bir vaziyet karşısında kaldık. O tarihte İzmit mutasarrıfı, Suat Bey namında bir zat idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki tebligatımızın tamamen alınıp icaplarının yapılıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, verdiği izahatta diyordu ki: "Tebligatı aldım. Anlaşmazlık ve karışıklık olmaması için, ahaliyi serbest bırakarak dinlemeyi en doğru hareket buldum. Olumsuz söylentiler vardır. Heyeti Temsiliye'den izahat istemek ve bilhassa maksadın İttihat hükümetini evvelki şeklinde canlandırmak olup olmadığını katiyen anlamak azmindedirler. Bendeniz en tarafsız bir adam olmak üzere sükûn ve asayişi muhafazayla mükellefim"; "Bendeniz her kim ve her ne için olursa olsun neticesi meçhul bir maceraya başkalarını sevk etmeyi doğru görmem"; "Dikkatli ve ihtiyatlı bulunmak taraftarı olduğumu tam bir tecrübem üzerine arz ederim." *(Vesika: 120)*

Verdiğim cevap aynen şu idi:

Sıvas, 2 Teşrinievvel [Ekim]1919

Suat Bey'e

C. İzmit'te zerre kadar anlaşmazlık ve karışıklığa meydan vermemek esas vazifeniz olduğu gibi, tarafımızdan da hassaten rica edilmiş bir husustur. Milli teşkilat ve harekâtımızın meşru maksat ve mahiyetini, gerek zatıâlinize ve gerek İzmit'te birçok zevata ve bütün dünyaya karşı yazmış ve yazmakta bulunduğumuz beyanname ve izahnamelerle en garezkâr düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza şüphemiz kalmamıştır. Artık, ancak avamın söylentisinden başka bir mahiyeti olamayan dedikoduların karar vermek hususunda tesirli olabileceğine imkân tasavvur etmiyoruz. Bundan başka, ahalinin açıklanmasına lüzum gördüğü noktalar var idiyse, bunlar neden derhal sorulup mesele halledilmemiş bulunuyor? Zatıâliniz tarafsız mevkiinde kalmayı tercih buyuruyorsunuz. Halbuki takip ettiğiniz hareket hattı katiyen tarafsızlık olamaz. Çünkü zatıâliniz milletin meşru harekâtına karşı tarafsızlığınızı iddia eylediğiniz halde, ihanetkârane harekâtıyla gayri meşru ve kendiliğinden yok olmuş Ferit Paşa kabinesinin memurluğunu yapmakla meşgulsünüz. İttihatçılığın canlandırılmasıyla iştigal edecek yüzeysel görüşlülerden olmadığımızı zatıâliniz pek güzel takdir buyurabilirsiniz. Zatıâlinize pek halisane ve fakat bütün katiyetiyle şunu arz ederim ki, zatıâliniz henüz Ferit Paşa kabinesine itimat beslemiyorsanız, bunu, Dahiliye Nezareti'ne resmen bildirmelisiniz. Eğer milletin hükmüne ve arzusuna aykırı olarak Ferit Paşa kabinesine itimadınız mevcut ise, muhterem İzmit ahalisini meşru milli harekâtında serbest bırakmak üzere derhal mevkiinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz. Bu iki noktadan herhangi birine riayet etmemeniz halinde hakkı âlinizde vaki olabilecek halin müsebbip ve mesulü yine zatıâliniz olmuş bulunacağını büyük bir samimiyetle bildirmeyi vicdani bir vazife sayarım.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Mutasarrıf Bey'in, "kulunuzu itidal ile dinleyiniz efendim; bendeniz, iyi ifade edemedim. Maksadınızın ulviyet ve meşruiyetinden zaten bahsedilemez" cümleleriyle başlayan cevabında yazılan satırlar "bizi, yarınki cuma namazı toplantısına kadar halimize bırakınız. Ferit Paşa'ya kim bilir kaç defa kalemle hücum eden bendenizi ne kadar fena gözle görüyorsunuz, Efendim" cümleleriyle son buluyordu *(Vesika: 121)*.

Bunun üzerine, ertesi günkü cuma namazı toplantısına kadar bekleyeceğimize dair yazdırdığım telgrafnameye şu iki cümleyi ilave ettim: "Zatıâlinizi fena gözle gördüğüm hakkındaki zan doğru değildir. Çünkü vicdanımız mustarip olmaksızın verebileceğimiz hükümler, ancak fiili neticelere bağlıdır, Efendim." *(Vesika: 122)*

O tarihte, İzmit'te, Miralay Asım Bey namında bir zat, fırka kumandanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de bir iki günden beri telgraf başında tebligatta bulunulmuştu. Fakat hiçbir cevap alınamıyordu. Onu da, 2 Teşrinievvel

[2 Ekim] günü makine başına çağırdım, konuştum. Kendisine, "kabinenin düşeceği ve belki de düşmüş olması muhakkaktır. Dolayısıyla milletin azim ve iradesi her türlü tereddüdün üzerinde sağlamlığa sahiptir" dedikten sonra kati fikir ve kararını beklediğimi söyledim *(Vesika: 123)*. Fırka Kumandanı Asım Bey'in uzun mazeretler ve fikirlerle dolu cevabından çıkan olumlu mana, şimdiye kadar cevap vermeyişinin sebebinin İstanbul'daki Kolordu Kumandanı'na sunduğu izin yazısına cevap alamayışından ileri geldiği *(Vesika: 124)* ve yarınki cuma namazında kararlar alınacağı cümleleriyle özetlenebilir *(Vesika: 125)*. Bazı nasihat ve teşvikleri içeren cevabımızda kısaca şunları dedim:

"Ferit Paşa'nın, yarına kadar çekilmesi büyük bir ihtimaldir. Bu takdirde, yarınki toplantınız neticesinde Zatı Şahane'ye ve tayin olunduğu takdirde yeni kabine reisine, kabinenin milli emellere tamamen itaatkâr, tarafsız zevattan meydana getirilmesini istirham etmek hususunu ve bunun beklenildiğinin arz edilmesini temin buyurunuz. Bir de, vatanımızı ve milli bağımsızlığımızı kurtarmak için, teşekkül edecek yeni kabine ile birlikte daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan, tamamen sükûnet dairesinde Heyeti Temsiliye kararıyla arz ettiğim hususları nazarı dikkatte bulundurarak teşkilata devam buyurulmasını rica ederim." *(Vesika: 126)*

Ferit Paşa'nın istifası Efendiler, ben, Asım Bey'e bu son cümleleri yazdırırken (2 Teşrinievvel [Ekim] 1919, saat 3.40 sonrada) araya imzasız şöyle bir servis girdi:

"Paşa Hazretleri, İstanbul'da hususi arkadaşlar söylediler. Tekmil akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sıhhi ahvali dolayısıyla istifa etmiş. Tevfik Paşa kabineyi teşkile memur buyurulmuş. Daha sabahtan söyleniyordu, fakat teyit olunmamıştı; şimdi teyit olundu, Efendim."

"Bu telgrafı kim veriyor? Anlayınız" dedim. Sormaya zaman kalmadan telgraf şu suretle devam etti:

"Biz, Ankara telgrafçıları! Paşa Hazretleri'nin hakipayine[1] tazimat arz eyleriz ve vatanımızın başına bir bela kâbusu olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başında bulunup muvaffak olmasını tebrik ederiz. Lütfen söyleyiniz."

Telgraf haberleşmesi kesildi. Hakikaten 2 Teşrinievvel [2 Ekim] günü Ferit Paşa Kabinesi düşmüş bulunuyordu. Fakat yeni kabineyi teşkil eden Tevfik Paşa değil, Âyan'dan Birinci Ferik Ali Rıza Paşa idi.

Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; bütün telgrafçılarımızın milli teşebbüs ve harekâtımıza yaptıkları fedakârane hizmetlerinin milli tarihimizde mühim mevkii vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeyi bir vazife sayarım.

***

1 Ayak toprağına. (Y.N.)

Ali Rıza Paşa Kabinesi Efendiler, Ferit Paşa Kabinesi'nin düşüşünü ve Ali Rıza Paşa'nın kabine teşkiline memur edildiğini 2/3 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde yazdığım bir tamim ile bütün millete bildirdim. Bu tamimin bir suretini de, malumat için kaydıyla yeni Sadrazam'a verdim *(Vesika: 127)*.

2 Teşrinievvel [2 Ekim] günü yeni kabine reisiyle temas aramıştık. Ertesi günü, Vekiller Meclisi'nin toplantısı esnasında, Heyeti Temsiliye ile görüşecekleri vaat edilmişti.

Arz ettiğim bu tamimde belli başlı noktalar şunlardı:

1. Yeni kabine, Erzurum ve Sıvas Kongreleri'nde tayin ve tespit edilen milli teşkilat ve maksatlara riayetkâr olduğu takdirde, Kuvayı Milliye ona yardımcı olacaktır.

2. Yeni kabine, Milli Meclis'in toplanmasıyla fiili denetim başlayıncaya kadar milletin mukadderatı hakkında herhangi bir taahhüde girmeyecektir.

3. Sulh Konferansı'na tayin olunacak delegeler, milletin emellerini hakkıyla idrak etmiş ve itimadına mazhar bilgili ve iktidar sahibi kimselerden seçilecektir.

Beyannamede, bu saydığım esasların yeni kabine tarafından kabul edilmesi teklif edileceği açıklandıktan sonra, "bu konuda başkaca fikirleri varsa yarın öğleye kadar süratle bildirilmesi" temenni edildi.

3 Teşrinievvel [Ekim] 1919 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telgrafta, "Millet, şimdiye kadar işbaşına geçenlerin Kanunu Esasi'ye ve milli emellere aykırı hareketlerinden üzüntü duydu. Bundan dolayı meşru haklarını tanıtmak ve mukadderatını ehil ve emin ellerde görmek kati kararını verdi. Lazım gelen azimkârane teşebbüslere girişti. Muntazam teşkilata tabi Kuvayi Milliye, milletin kati iradesini tamamen göstermek ve ispat etmek kudretini kazandı.

Millet, Padişah'ın emniyet ve itimadı olan zatı fehametpenahileriyle değerli arkadaşlarınızı müşkül vaziyette bırakmak istemez. Bilakis, yardımcı olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak Vekiller Heyeti arasında Ferit Paşa ile birlikte faaliyet yürütmüş nazırların mevcudiyeti, yüksek heyetlerinin görüşleriyle milli emellerin mutabakat derecesini büyük bir samimiyet ile anlamak mecburiyetini hasıl eylemiştir. Milletçe, tam bir emniyet hasıl olmadıkça atılmış olan kurtuluş adımının durdurulması ve yarım tedbirlerle yetinilmesi gayri caiz görülmektedir. Dolayısıyla şu hususların sizce kabul edilip edilmeyeceğini kati ve açık anlamak isteriz" dedik ve tamim münasebetiyle zikrettiğim üç esası saydık. Ondan sonra, "bu esas noktalarda mutabakat hasıl olduğu anlaşıldıktan sonra, gayri tabii ahvalin ortadan kaldırılması maksadıyla bazı tali maruzatta da" bulunacağımızı bildirdik *(Vesika: 128)*.

Ali Rıza Paşa bugün yemin için saraya gideceklerinden telgrafımıza yarın cevap verileceği bildirildi.

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde sezilen tereddüt

Biz, bazı tavırlardan, Ali Rıza Paşa kabinesinde bir tereddüt, bu kabineyi teşkil eden zevatın da kafalarında bir bulanıklık keşfeder gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı uygun gördük.

Aynı günde bir tamim yazdık. Bunda, "hükümet ile millet arasında görüş ve emellerde mutabakat hasıl olduğu tamimen tebliğ edilinceye kadar, eskisi gibi resmi haberleşmelerin kesik bir halde bulundurulması" lüzumunu bildirdik *(Vesika: 129)*.

Bundan başka, her taraftan gelen teklif ve fikirleri birleştirerek, bütün kolordu kumandanlarına ve milli harekâta yardımcı olan valilere de 3 Teşrinievvel [3 Ekim] günü bazı gizli tebligatta bulunduk. Yeni kabine ile ilk temasımıza ait olan bu vesikaları aynen yüksek görüşlerinize sunmayı, bundan sonraki haberleşme ve münasebetlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için uygun görüyorum. Müsaade buyurur musunuz?

Şifre — Sıvas, 3.10.1919

Bütün Kolordu Kumandanlarına ve Milli Harekâta Yardımcı Vali ve Vali Vekillerine

Aşağıdaki telgrafın Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına çekilmesi ve haber verilmesi rica olunur:

"Dahiliye Nazırı'nın ihanetkârane hareketlerine alet olarak ahaliyi bilfiil silahlandırmaya ve birbirini boğazlatmaya kalkışan Konya Valisi Cemal ve Elâziz Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tutuklanarak Divanıharbe verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, eski Kastamonu valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın istihdam olunmaması ve milletin kanuni haklarına tecavüz etmediklerinden ve milli harekât ve emellere yardımlarından dolayı azledilen Sıvas Valisi Reşit Paşa'nın eski asli memuriyetinde bırakılması, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit ve eski Van Valisi Haydar Beylerin derhal açık bulunan vilayetlere tayin ve istihdamları talep olunur."

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Şifre — Sıvas, 3.10.1919

Bütün Vali ve Kolordu Kumandanlarıyla Bağımsız Mutasarrıflıklara

Aşağıdaki mealde Sadrazam'a müracaat buyurulması ve neticenin bildirilmesi rica olunur:

"İslam ahaliyi silahlandıran ve yekdiğeri aleyhine boğazlaşmaya sevke kalkışan ve orduyu dağıtmak ve neticede vatanı müdafaasız bırakmak için emir veren ve or-

dunun sırlarını, şifreleri çalmak için fiili tertibat almak suretiyle ifşa eden ve Kanuni Esasi hükümlerince dokunulmazlığı bulunan milletin özel haberleşmesine mâni olan eski nazırlardan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey'in Millet Meclisi açıldığında Divanıâli'ye verilmek üzere hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini ve Telgraf Müdiri Umumisi Refik Halit Bey'in aynı sebeplerden dolayı derhal tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve kutsiyeti namına talep ederiz."

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Bittabi, Harbiye Nezareti'ne geçen Cemal Paşa orduya resmi bir tebliğ yapacaktı. İşte ona ilk cevap olmak üzere kolordulara şu telgrafın verilmesini tavsiye ettik:

Şifre

3., 20., 12., 15., 13. Kolordu Kumandanlıklarına
20. Kolordu Kumandanı Fuat Paşa'ya (ayrıca)
Konya'da Refet Bey'e (ayrıca)

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın ilk tebliğine cevap olmak üzere aşağıdaki telgrafın gizli olarak adı geçene çekilmesi ve neticenin bildirilmesi rica olunur:

"Zatı devletlerinin meşru milli harekâtın başından beri büyük bir kanaat ve imanla başında bulunduğunuz malumumuzdur. Harbiye Nezareti'ni teşrifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Devletlilerinin muvaffakiyetine bütün ordu ve tekmil Kuvayi Milliye yardımcı olacaktır. Ancak, muvaffakiyetlerinin temini maksadıyla aşağıdaki hususların mümkün süratle tatbikini rica ederiz.

a) Cevat Paşa veyahut eski 1. Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'yı Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine.

b) Galatalı Miralay Şevket Bey'i veyahut Yusuf İzzet Paşa'yı İstanbul'daki Kolordu Kumandanı ve İstanbul Muhafızı; Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızı ve Galatalı Şevket Bey 25. Kolordu Kumandanı suretinde olabilir.

c) Miralay İsmet Bey'in Harbiye Nezareti Müsteşarlığına.

d) Fırka Kumandanı Kaymakam Kemal Bey'in Polis Müdüriyeti Umumiyesi'ne tayinine aracı olunması.

e) Ordu üzerinde kötü tesir yapmış olan ve Harbiye Nezareti'ni atıl ve kıymetsiz bir hale düşüren ve rütbelerinin iadesi Milli Meclis'ten geçmeksizin olan ve özel siyasi fikir ile istihdam edilmekte bulunan emeklilerin derhal asıllarına döndürülmeleriyle mühim ve hassas makamların emniyetli ellere verilmesi lazımdır.

f) Eski 3. Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, sebepsiz olarak istifaya mecbur edildiğinden, bu muamelenin düzeltilerek kendisinin şu anda bulunduğu Konya'da 12. Kolordu Kumandanlığına tayini ve Fuat Paşa'nın hakkındaki muamelenin düzeltilerek 20. Kolordu Kumandanlığında bırakılması.

g) Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve 12. Kolordu'ya tayin edilen Sait Paşa derhal asıllarına döndürülmelidir.

h) İlk fırsatta müfettişliklerin canlandırılmasıyla Doğu Anadolu'daki kolorduların, 13. Kolordu da dahil olduğu halde Kâzım Karabekir Paşa'ya ve Batı Anadolu'daki kolorduların, İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde Ali Fuat Paşa'ya verilmesi ve şimdilik iki müfettişlikle yetinilmesi münasip görülmüştür."

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Kabinesi milli teşkilat ve maksatları soruyor

Efendiler, yeni Sadrazam'dan beklediğimiz cevap nihayet geldi; şudur:

Gayet aceledir — Sadaret, 4.10.1919

Sıvas'ta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'ne

C. 2 ve 3 Teşrinievvel [Ekim] 1919

Erzurum ve Sıvas Kongreleri'nde tayin ve tespit edildiği telgrafnamelerinde beyan buyurulan teşkilat ve maksatların neden ibaret olduğu Vekiller Heyeti'nce malum olmadığından, keyfiyetin icabı incelenmek üzere evvelemirde söz konusu Kongreler kararlarının acilen bildirilmesi temenni olunur, Efendim.

Sadrazam
Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve değerli arkadaşlarının, -içlerinde, biraz sonra görüleceği üzere, Kuvayi Milliye'nin delegesi olarak Vekiller Heyeti'ne dahil olduğunu beyan eden Cemal Paşa bulunmuş olmasına rağmen- hükümeti işgal ettikleri güne kadar milli maksatların neden ibaret olduğunu bilmediklerini söylemeleri şaşılacak bir şey olarak görülmeye layık değil midir? Bundan daha ziyade dikkat çekici nokta, milli maksatlara riayet edip etmemek hususunda karar verebilmek için evvelemirde Kongreler kararlarını talep eylemeleridir. Halbuki bu kadar dağdağaya ve tatbikatı selefinin düşmesine sebep olan Kongreler kararlarını bilmemelerine imkân tasavvur olunabilir miydi? Maksatlarının zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir taahhüde girmeksizin, yeni ve şeytanca tedbirlerle milleti aldatarak, hasıl olmuş olan dayanışma ve irtibatı gevşetmek olduğuna asla şüphe etmedim. Fakat, rüptür[1] olacaksa, ben de, evvelemirde onların bütün içyüzlerini milletin gözü önüne serecek bir hareket tarzını tercih ettim. Dolayısıyla, Sadrazam'ın ve değerli arkadaşlarının talebini yerine getirdim. 4 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli telgrafla Kongre beyannamesini aynen ve nizamnamenin yalnız teşkilatla alakalı esas noktalarını da

1 Rupture: İlişkiyi kesmek, bozuşmak. (Y.N.)

özet olarak bildirdim *(Vesika: 130)*. Resmi haberleşmelere hiçbir taraftan girişilmemesi hakkında tekrar genel tebliğler yapıldı *(Vesika: 131)*.

Efendiler, aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

Sadaret, 4.10.1919

C. Riyasetim altında teşekkül eden yüksek Vekiller Heyeti, milletin emelleri doğrultusunda vatan ve memleketin saadet ve selametini temin için, kati azim ile mesai sarf etmek hususunda tamamıyla fikir birliği içindedir. Osmanlı camiasının temini ve milli bağımsızlığın muhafazası ve yüce hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığı Kanunu Esasi hükümlerince bütün milletin kuvvet ve iradesine dayanılarak temin olunacağı şüphesiz bulunduğu gibi, Mütareke tarihindeki sınır dahilinde kalan bütün Osmanlı arazi ve beldelerinin Mütareke'nin esası olan *Wilson* prensiplerine uygun olarak doğrudan doğruya yüce saltanat idaresi altında bırakılması ve sınır dahilinde kalıp büyük İslam çoğunluğunun oturduğu toprakların birliğinin parçalanmasını engelleyerek bu topraklar üzerindeki tarihi, ırki, dini ve coğrafi haklarımızın ve bu suretle hak ve adalete uygun bir karar alınmasının temini dahi mevcut hükümetçe kati bir maksattır ve Milli Meclis'in toplanmasına kadar milletin mukadderatı hakkında herhangi bir kati ve resmi taahhüde girilmemesi ve Sulh Konferansı'na gönderilecek delegelerin milli emelleri idrak etmiş ve güvenilir, bilgili ve kudretli kimselerden seçilmesi tabiidir. Memleketimizde meşrutiyet usulü icabınca milli hâkimiyet yürürlükte bulunduğundan, vazifesini hakkıyla idrak etmiş olan mevcut hükümet, milletin kararını almaksızın memleketin mukadderatı hakkında karar alamayacağı için, hükümet, seçimlerin bir an evvel icrası için her türlü teşebbüslere ve yollara müracaat ve Meclisi Mebusan'ın toplanmasını hızlandırmak için lazım gelen kolaylıkları yapmaya gayret etmekte olup ancak hükümetin hareket rehberi kanun hükümlerine tamamen riayetle aykırı ahvalin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasından ibaret olduğundan ve gayri tabii ve gayri kanuni ahvalin devamı Osmanlı devletinin merkeziyle Anadolu'yu yekdiğerinden ayırarak birçok vahim neticeleri doğuracağından ve Allah korusun payitahtın bekasını tehlikeye düşüreceğinden ve memleket kısımlarının işgal altına alınmasıyla neticeleneceğinden ve dolayısıyla toprak bütünlüğünü ihlal edeceğinden, mevcut hükümet, tarafınızdan el konulan resmi dairelerin tahliyesi ve hükümet muamelelerine vurulan sektenin kaldırılması ve en küçük bir halelden bile dokunulmazlığı vacip olan hükümet nüfuzuna riayet olunması ve yabancılar ile siyasi münasebetlere girişilmemesi ve mebus seçimlerinde ahalinin hürriyetine katiyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini talep ediyor.

Muhterem Efendiler, dikkat buyurulursa, bu telgrafta ne adres vardır ve ne de imza... Gerçi, Sadaret makamından yazıldığı anlaşılıyordu. Fakat diğer bir şey daha anlaşılıyordu ki, bu satırları yazan zat veya zevat, bir defa, Heyeti Temsiliye'yi tanımak ve onunla imzalı olarak resmi haberleşmede ve fikir alışverişinde bulunmak istemiyordu.

Bir de, bizim Kongrelerde tespit ettiğimiz kararları ve kendilerine teklif eylediğimiz üç noktanın nazarı dikkate alınmasını, yeni kabinenin sadrazamı ve vekilleri tabii buluyorlar. Bu kararların ve esasların teminine zaten gayret etmekte olduklarını söylüyorlar.

Ancak, "hükümetin hareket rehberi kanun hükümleridir. Vazifesi, aykırı ahvali önlemek ve ortadan kaldırmaktan ibarettir" girişinden sonra, bizim ahval ve hareketlerimizin gayri tabii ve gayri kanuni olduğunu ima ederek, bunun devamı halinde, merkezle Anadolu'nun yekdiğerinden ayrılmasıyla neticeleneceğini ve bundan doğacak tehlikeleri sayıyor ve nihayet baklayı ağzından çıkararak, tarafınızdan el konulan resmi dairelerin tahliyesi ve hükümet muamelelerine vurulan sektenin kaldırılması ve hükümet nüfuzuna riayet olunması ve yabancılar ile siyasi münasebetlere girişilmemesi ve mebus seçimlerinde ahalinin hürriyetine katiyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafımızdan taahhüt edilmesini" talep etmek suretiyle, bizim mevcudiyetimizi ve faaliyetimizi bertaraf etmek maksadında olduğunu ifade etmiş bulunuyor.

Efendiler, belki unuturum, tafsilata girişmeden evvel söylemeliyim ki, tarafımızdan işgal olunmuş resmi daireler yok idi. Yalnız Sıvas vilayeti, Heyeti Temsiliye'yi mekteplerin tatil bulunması münasebetiyle lisede misafir etmişti. Söz konusu edilmek istenilen resmi daire bu olacaktı. Yeni kabine her türlü icraatına başlangıç olmak üzere Heyeti Temsiliye'yi buradan kovarak nüfuz ve haysiyetini herkesin gözünde kırmak istiyordu.

Efendiler, kimden kime yazıldığı açık olmayan bu telgrafname üzerine, Sıvas telgraf merkeziyle İstanbul telgraf merkezi arasında aynen şu haberleşme vuku buldu:

Fevkalade

Deraliye Merkez Müdüriyeti'ne

Sadaret merkezinden yazılan telgrafname, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi tarafından kabul edilmedi. Telgraf sureti merkezimizde tutulmaktadır. İcap edenlere malumat verilmesi rica olunur.

İmza
Kongre Merkezi

"-Bize, üzerine 'Sadrazam Paşa Hazretleri'nin cevabıdır' başlığıyla Âmetçi[1] Bey verdi ve kopyası telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretleri'ne böyle veriniz.

-Heyeti Temsiliye'ye hitap değildir ve kimden olduğu meçhuldür. Dolayısıyla muhatap ve imza olmadığı için kabul etmiyorlar.

1 Âmetçi: Vekiller Heyeti başkâtibi. (Y.N.)

-O halde şimdi dağıldı. Vekiller Meclisi'nde bu hususta bir şey yazarlarsa tabii keyfiyet açıklık kazanır, Efendim.

-Bu cevabi ifadeyi verdikleri vakit dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa ikametgâhı olan mahalden belki yazar. Bizim bu merkezin işi Meclis dağılınca son bulur, kapanır azizim.

-Siz dediğimizi Âmetçi Bey'e söyleyin.

-Âmetçi Bey de gitti. Yalnızım.

-Telefonla söyleyiniz.

-Bizde şehir telefonu yok. Bununla beraber, siz telgrafı öylece muhafaza ediniz de sabahleyin resmen bir şey yazdıralım, Efendim.

-Sadrazam Paşa'ya telefon edin.

-Kardeşim, Sadrazam Paşa'ya anlatamayız ki..."

Fevkalade — Babıâli, 4.10.1919

Sıvas'ta Kongre Merkezi Müdüriyeti'ne

Erenköyü'nde ikamet buyuran Sadrazam Paşa Hazretleri telefondan arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Cereyan eden haberleşme mecburen yarın arz edilecektir, Efendim.

Babıâli Müdürü
Hüseyin Hüsnü

Fevkalade — Deraliye, 4.10.1919

Kongre Merkezi'ne

C. Babıâli Müdüriyeti'nden dahi bildirildiği üzere, şimdi saat yirmi biri yirmi beş geçeye kadar telefondan arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretleri'nin konaklarından cevap alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam derhal bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zaruri olacaktır, Efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü
Tevfik

Efendiler, ertesi günü, yani 5 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, imzasız telgrafın Sadrazam tarafından, Heyeti Temsiliye'ye hitaben ve cevaben yazıldığı söylendi. Bunu resmen tespit eder, resmi ve imzalı bir bildirim olmamakla beraber, biz böyle küçük bir noktada daha fazla durmayı faydalı ve caiz görmedik. Sadrazam Paşa'ya cevap yazmayı uygun bulduk. 5 Teşrinievvel'de [5 Ekim'de] yazdığımız uzun cevabın esas noktalarını özetleyeyim:

"Tekliflerimizin tamamen tasvip ve kabul edilmiş olduğu anlaşıldı" dedikten sonra, tarafımızdan taahhüt olunması talep edilen noktalar hakkında izahat verdik ve dedik ki: "Gayri tabii ve gayri kanuni ahvalin etkeni ve sebep

olanı Ferit Paşa Kabinesi idi. Bu husus, Ferit Paşa Kabinesi tarafından işlenilmiş olan gayri meşru fiil ve hareketlerin sebeplerinin ve neticelerinin ortadan kaldırılması için tarafınızdan kati tedbirler alındığı takdirde kendiliğinden sona erer.

"Cemiyetimizin, mevcut Vekiller Heyeti'ne taahhütlerde ve yardımda bulunabilmesi için evvela hükümetin milli teşkilatımızı iyi karşıladığını açık ve kati bir lisanla ifade etmesi lazımdır. Aksi takdirde, karşılıklı emniyet ve samimiyetin hasıl olduğu şüpheli kalacak ve karşıt hareket ve teşebbüslerin ortaya çıkması muhtemel bulunacaktır."

Ali Rıza Paşa'nın, imzasız telgrafında, "memleketimizde meşrutiyet usulü icabınca milli hâkimiyet cari bulunduğu" noktasına da, "hakikaten öyle ise de, feshinden itibaren Meclisi Mebusan'ın dört ay zarfında toplanması Kanuni Esasi'mizin açık hükümlerinden iken, bugüne kadar seçimlerin esas defterleri bile tanzim edilmemiştir. Bu hareket, Ferit Paşa Kabinesi'nin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasi'ye kati tecavüzünü teşkil eder ve Ceza Kanunu'nun ilgili maddesine göre bir cinayet sayılarak müsebbipleri hakkında kanun hükümlerinin tamamen tatbiki, milli hâkimiyeti kabul edecek ve kanun hükümlerinin tatbikini kendisi için kanuni bir vazife sayacak her meşru hükümetin ilk mukaddes vazifesidir" cevabında bulunduk. Ondan sonra şu teklifleri ileri sürmeye başladık:

1. Memlekette sükûn ve asayiş olduğunu ve milli emellerin tamamıyla haklı ve meşru olduğunu resmi bir beyanname ile ilan ederek milletin genel birliğine hükümetin de katıldığını gösteriniz.

2. Düşmüş hükümetin ihanetkârane hareketlerine alet olmuş bulunan birtakım üst seviyedeki memurlar vardır. Onları ilgili mahkemeye veriniz. Milli harekâta engel olan bazı eski valiler hakkında devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli muameleyi yapınız. Milli harekâta hizmet ettikleri için azlolunanları memuriyetlerine iade ediniz.

3. Rütbelerinin iadesi Milli Meclis'in tasdikinden geçmeyen ve istihdamlarının yegâne sebebi birtakım sakat siyasi fikirlerden ibaret bulunan emeklileri derhal eski vaziyetlerine döndürünüz. Mühim askeri makamları ehil ellere veriniz.

4. Eski nazırlardan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın Milli Meclis açıldığında Divanıâli'ye verilmek üzere, hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini, Posta ve Telgraf Müdiri Umumisi Refik Halit Bey'in derhal tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini, kanunun dokunulmazlığı ve milli hakların kutsiyeti namına talep ederiz.

5. Milli harekâta iştirak etmiş veya milli harekâtı desteklemiş olanlar aleyhinde başlanılmış olan takibat ve baskılara nihayet veriniz.

6. Matbuatı yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte efendiler, özet olarak saydığım bu noktalara ait görüş ve tekliflerden sonra telgrafımızı şu tarzda bitirdik: "İleri sürülen maruzat ve tekliflere, milleti tatmin edecek açık ve uygun cevap verileceği zamana kadar, milli maksatların temini için milletçe alınmış olan fiili tedbirlere eskisi gibi devam zaruretinde kalınacağını bütün vilayetler ve bağımsız livalar ile bunlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir katiyetle arz eyleriz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına, Mustafa Kemal" *(Vesika: 132).*

Efendiler, İstanbul'la haberleşme biter bitmez derhal şu tebliğ ile memleketi vaziyetten haberdar ettim:

5.10.1919

Tamim

Şehremanetine, Matbuata

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sıvas Kongreleri'ndeki esas kararları ve milli teşkilatın maksatlarını tabii bulmakla beraber, görüşlerinde bazı izahı muhtaç yönler görüldüğünden, hükümetle milletin hakiki olarak anlaşmasının temini maksadıyla ve bütün merkezlerin görüşlerinin özüne dayanarak verilen cevap ve öne sürülen teklifler aşağıda aynen tamim ve tebliğ olunur. Gelecek cevap ve ona göre alınacak kararlar derhal tebliğ olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Yunus Nadi Bey aracı kılınıyor

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin iktidar mevkiine geçtiğinin beşinci gününe geldik. Hâlâ anlaşamıyoruz. Memleketin, İstanbul ile olan resmi haberleşme ve münasebetleri hâlâ rüptür[1] halinde devam ediyor. Sadrazam Paşa Hazretleri tekliflerimize cevap vermiyor ve hiçbir vakit vermemiş olduğunu göreceksiniz. Vekiller Heyeti'nden hiç kimse bize muhatap olmak istemiyor.

Bugün, yani 6 Teşrinievvel [Ekim] 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'yı, daveti üzerine, makamında ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e vaziyet hakkında, bilhassa hükümetle Heyeti Temsiliye arasında henüz anlaşma temin edilemediğinden bahsetmiş ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabul ve tatbike hazır bulunduklarını anlatmış ve her halde anlaşmazlık çıkaran ve bunda ısrar eden tarafın Heyeti Temsiliye olduğunu söylemiş. İhtimal ki, Yunus Nadi Bey'in bizimle şahsi tanışıklığından dolayı tarafları uzlaştırmak için arabuluculuk yapmasını teklif etmiş olacak.

1 Rupture: İlişkiyi kesmek, bozuşmak. (Y.N.)

Yunus Nadi Bey, bu arabuluculuk teklifini memnuniyetle kabul etmiş. Yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği malumatı esas ve hakikat kabul ettiği ve vaziyeti ona göre değerlendirdiği şimdi bahsedeceğim telgrafnamesinin mealinden anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında vuku bulmuş olan bu haberleşmemiz, yeni kabine ile bizi, görünüşte olsun, uzlaşmaya sevk etmesi bakımından mühimdir. Bu sebeple müsaade buyurursanız biraz izah edeceğim.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın beni telgraf başına davet ettiğini haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul - "Harbiye Telgrafhanesi, Yunus Nadi Bey zatı devletinizle görüşmek istiyor, Efendim" denildikten sonra, "Harbiye Telgrafhanesi'nde makine başında hazırım!" dendi.

"Hazır olan kimdir?" dedim.

Telgrafçı - "Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşa'nın Yaveri Cevat Rifat Bey vardır, Efendim. Nazır Paşa'yı istediler mi, yoksa..." izahında bulundu.

"-Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa davet ettikleri zaman 'Nazır Paşa istiyor' demişlerdi. Davet eden Nazır Paşa mıdır, yoksa zatıâlileri mi?"

Yunus Nadi Bey - "Nazır Paşa'nın müsaadesiyle ve yaveri vasıtasıyla Harbiye merkezinden zatı devletlerini aradık. Bundan yanlış anlaşılmıştır, Efendim" dedi.

Ben - "Teşekkür ederim. Buyurun!" dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey fikirlerine şu girişi yaptı: "Milli iradenin, milletin hâkimiyetini geçerli kılmasının hayırlı neticesi olarak meydana gelen değişiklik üzerine burada teşekkül eden hükümetle milli teşkilat arasında ahenkli bir birlik hasıl olmasının gecikmeyeceğine hükmetmiş idim. Araştırmam neticesinde henüz bir iki noktada anlaşmazlık bulunduğunu anladım. Bu ahengin hasıl olmasının gecikmesi dahilen ve haricen iyi olmayacağı için, bazı maruzatta bulunmayı vazife saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalara ait malumat ve fikirlerini birinci mesele olarak zikrettiler.

1) Ferit Paşa Kabinesi'nde bulunmuş olan bazı zevatın bu kabineye iştiraklerinden dolayı kötü gözle görülmelerine mahal olmadığını ve Abuk Paşa'nın Ferit Paşa Kabinesi'nin düşürülmesinde rol oynadığını;

2) Rıza Paşa Hükümeti'nin intikal devresi hükümeti olduğunu, hayatının mebus seçimleri neticesine kadar devam edebileceğini;

3) Mevcut hükümetin milli emel ve taleplerin hepsini iyi karşılamak ve iyi neticelenmesine de çalışmak hususunda en ufak şüpheye mahal vermemekte olduğunu beyan ve;

4) Bilhassa Cemal ve Abuk Paşalar gibi zevatın, hükümette milli teşkilatın bir delegesi ve kefili gibi kabul olunmalarında tereddüde mahal yoktur, hükmünü verdiler.

İkinci mesele olarak da, Yunus Nadi Bey, şahıslarla alakalı kısma temas ettiler. Bunda tamamen bizimle aynı histe olmakla beraber, "biraz itidal tavsiyesine cesaret edeceğim" dedi ve görüşünü, milli muvaffakiyetin hasıl ettiği iyi tesirlerin bazılarınca intikamcılıkla yorumlanarak lekelenmekten korunmuş bulundurulmasının mühim olduğu düşüncesiyle açıkladı.

Yunus Nadi Bey, "Mevcut hükümet heyetinin erkânıyla vuku bulan temaslarımdan milli teşkilat taleplerinin tamamen icrasına ve yerine getirilmesine azmetmiş olduğu anlaşılıyor" dedikten sonra şu malumatı verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak beyannamede bu yönün zaten kâfi derecede açıklanmış olduğunu ve ancak beyanname resmi hükümet lisanıyla yazıldığına göre, her taraf nazarı dikkate alınarak yer verilmiş göstermelik birkaç kelimeye ehemmiyet atfolunmaması lazım geldiğini beyan eyledi."

Yunus Nadi Bey, yeni Sadrazam'ın ve hükümetinin -her türlü yanlış anlamayı gidermek için- milli teşkilat erkânının göstereceği bir heyetle doğrudan doğruya temas etmeleri hususundaki samimi arzusunu bildirdikten sonra, bütün fikirlerini şu cümle ile özetledi: "Şu anda bendenizin en ziyade lazım saydığım yön, buhranın hallolunmamış ve belirsiz bir vaziyette sürüp gitmemesinden ibarettir." *(Vesika: 133)*

Yunus Nadi Bey, fikrimi beklediğini söylediği için ben de şu cevabı verdim:

Sıvas, 6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendi'ye

Heyeti Temsiliye'ce Sadrazam Paşa Hazretleri'ne vuku bulan esas ve tali teklifleri ve adı geçenin heyetimize verdiği cevabı, bilhassa bu cevabın son fıkralarını gördünüz mü? Yüksek beyanat ve fikirlerinizden, bu yazıları görmemiş olduğunuza ve tekliflerimizin mahiyet ve samimiyetini tamamen anlamamış olanlar tarafından zatıâlinize hikâye edilmiş olduğuna hükmediyoruz. Bu sebeple, esas hakkında burada fikir alışverişinde bulunmayı müşkül görüyoruz. Yalnız şahsi olan yüksek fikirlerindeki bazı noktaları aydınlatmak maksadıyla, aşağıda sıra ile izahat verilmektedir:

Yeni kabine ile milli teşkilatımız arasında ahenkli bir birlik hasıl olmasının gecikmeyeceğine biz de hüküm vermekte idik. Bunun gecikmesi sebebini bizde değil, yeni kabinenin dört günden beri göstermekte olduğu tereddütlü tavırda aramak lazımdır. Yeni kabine ile aramızda anlaşmazlık olduğunu dahi, yeni kabine bize bildirmemiştir. Yeni kabinede yerlerinde bırakılan eski nazırların namusları hakkında şüphe etmemekle beraber, eski kabinenin cinayetkârane hareketlerine bilerek veya bilmeyerek iştirak eylemiş oldukları nazarı dikkatte tutulacak mühim bir noktadır. Abuk Paşa'nın kabinenin düşürülmesinde yapmış olduğu rol meçhulümüzdür. Biz, neticeyi temin eden kuvveti

pek iyi biliriz. Bizim maksadımız, bu hükümeti, tasavvur buyurulduğu gibi, intikal devresi hükümeti gibi kabul etmek değildir. Bilakis, milletin mukadderatını kararlaştıracak ve barışı yapacak en mühim bir heyet olabilmesini temenni ederiz. Milletimizin esas menfaatlarında başkalarının bizce hiç ehemmiyeti yoktur. Biz, hareket hattımızı başkalarının dedikodusuna uydurmak zaafını reddedenlerdeniz. Dahili ve harici vaziyete bütün açıklığıyla vâkıfız. Attığımız adım tesadüfi değil, derin düşüncelere ve metin esaslara ve bütün milletin muntazam teşkilata tabi hakiki kuvvetine ve azim ve iradesine dayalıdır. Millet, hâkimiyetini bütün manasıyla bütün cihana tanıttırmaya kati karar vermiştir. Bunun için de her yerde, her türlü tedbirler alınmıştır. Mevcut hükümetin milli emelleri ve talepleri iyi karşılamasını ve neticelendirmeye çalışmasını talep ederiz. Çünkü başka türlü hükümet icra edemez. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşa'dan milli teşkilatımızın delegesi olmaktan başka bir şey beklemeyiz. (Efendiler, şunu izah etmeliyim ki, Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir vaziyet ve vazifenin kendisine verilmesinde, malumunuz olan hareket tarzından dolayı münasip bir yön de yoktu. Ancak Yunus Nadi Bey'in telgrafında "Cemal Paşa'nın delege gibi kabul edilmesinde tereddüde mahal yoktur" denilmiş olmasından, Cemal Paşa'nın bunu arzu ettiği zannolunmuş ve emrivaki halinde kendisine verilmiştir.) Ve nazır olur olmaz kendilerinin herkesten evvel doğrudan bizimle temasa gelip hakiki vaziyeti anlayacağını ve ona göre hükümetle milli teşkilatın görüşlerini birleştirmeye girişeceğini ümit ediyorduk. Halbuki henüz böyle bir temastan kaçındığı görülüyor. Bizim yeni kabineye karşı vuku bulan teklif ve taleplerimiz şahsi ve keyfi olmayıp, bütün vilayetler ve bağımsız livalar ile bunlara bağlı yerlerin ve beş kolordu kumandanının ve milli teşkilata sadık bütün üst seviyedeki memurların Heyeti Temsiliye'mize bildirdikleri tekliflerin, Heyeti Temsiliye'mizce hükümeti mümkün olduğu kadar müşkül vaziyete sokmamak hususu nazarı dikkate alınarak çıkarılmış olan özetinin özetidir. Ve bu teklif ve taleplerde tasavvur ve tasvir buyurduğunuz sakıncalar yoktur. Hükümet, Heyeti Temsiliye'mizle samimi ve ciddi münasebette ve fikir alışverişinde bulunduğu takdirde, vuku bulmuş olan talep ve tekliflerin hükümetçe tatbik olunabilecek şekil ve zamanını kararlaştırmakta hiçbir engel yoktur. Yalnız Sadrazam Paşa'nın, Heyeti Temsiliye'mize 4 Teşrinievvel'de [4 Ekim'de] vuku bulan cevabi telgrafındaki son fıkralar nazarı dikkati çekmektedir. Eğer meşru milli teşkilatımızın ve bunun idaresi başında bulunanların gayri meşru ve gayri kanuni tanınması zihniyeti devam ettirilecek ise, hiçbir anlaşma imkânı bulunamayacağına şüphe yoktur. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz beyannamede, milli teşkilat ve harekâtımız hakkında, her ne sebep ve suretle olursa olsun, eleştircesine bir lisan kullanıldığı takdirde ve bu suret göstermelik birkaç kelimeyle sınırlı kalsa bile, tarafımızdan, derhal her türlü anlaşma imkânı ortadan kalkmış kabul edilecektir ve zaten merkezi hükümet, Heyeti Temsiliye ile tamamen anlaşmadıkça, beyannamesi hiçbir taraftan alınmayacaktır. Belki İstanbul'la sınırlı kalabilir.

Heyeti Temsiliye'miz, bütün vilayetler ve bağımsız livalar namına mahallerinde milletin genel oyuyla seçilmiş temsilcilerden meydana gelen ve Erzurum ve Sıvas'ta toplanan genel kurullar tarafından ayrılıp seçilmiş meşru bir milli heyettir. Temsil kabiliyeti ve kudreti de fiili eserleriyle meydandadır. Meclisi Mebusan toplanarak bilfiil denetime başlayacağı güne kadar, Heyeti Temsiliye'nin millet ve memleketin mukad-

deratıyla alakadar bulunması zaruridir. Hükümetin, heyetimizle samimi temas ve münasebeti bittabi kendi mevki ve kuvvetini takviye edecektir. Ayrı ayrı istikametlerde yürüdüğü takdirde memleket ve milletin menfaatları için sakıncalar doğacağı tabiidir.

Biz, bugünkü kabinede, bilhassa mevcudiyetleri memleket ve millet için faydalı olacağına kani bulunduğumuz bazı zevatın, geçmişte olduğu gibi birer birer kabineden çıkarılması tarzındaki son usul kabine manevralarına maruz kaldıklarını görmek istemeyiz. (Efendiler, bu dediğimizin olduğunu göreceksiniz.) Sıvas'ta toplanmış bulunan Heyeti Temsiliye, hükümetle bizzat doğrudan doğruya, en samimi temasta bulunmaya hazır ve amadedir. Bu vazifeyi başkalarına vermek salahiyetine sahip değildir. Hükümetle tam bir anlaşma hasıl olduğu takdirde, temasın kolaylaştırılması ve temini için başka çareler dahi düşünülebilir. Kısacası, belirsiz vaziyetin acilen bertaraf edilmesi, evvelemirde hükümetin kendisine arz ve teklif ettiğimiz tarzda bir beyannamesinin, göstermelik kelimelerle değil, samimi bir lisan ile yayımlanmasına ve diğer tekliflerin iyi karşılanıp yerine getirileceğine dair Sadaret'in maruzatımıza doğrudan doğruya cevap vermesiyle mümkün olacaktır. Yoksa hâlâ Refik Halit Bey tarafından telgraflarımız ve beyannamelerimiz kontrol edilip, çalınıp ve alıkonulurken, hükümetin samimiyetinden bahsolunması bize pek garip geliyor.

Hükümet, bu tereddütlü vaziyetinde birkaç gün daha devam edecek olursa, millet nazarında henüz beliremeyen emniyet ve itimadın büsbütün ortadan kalkmasına sebebiyet verecektir. Her taraftan aldığımız telgrafnamelerde, yeni hükümetin güvenilir olup olmadığına dair sorular sorulmaktadır. İhtiram arz ederim kardeşim.

Mustafa Kemal

Efendiler, Yunus Nadi Bey, verdiğim malumat ve izahattan hakiki vaziyeti anladı. Bizimle haberleşmeye devama lüzum görmedi. Bilakis, yeni hükümeti ve hassaten Cemal Paşa'yı uyarmaya çalışmış... Hakikaten, izah edeceğim üzere, görünüşte olsun, bir anlaşma vaziyet ve manzarası ortaya çıktı.

Efendiler, 6 Teşrinievvel [Ekim] 1919 günü de geçti. Biz, mevcut tedbirlerin ehemmiyet ve dikkatle devam ettirilmesi lüzumunu tamimen emrettik *(Vesika: 134)*.

Cemal Paşa, Kabine namına millî iradeye aykırı hareketlerden kaçınılacağını taahhüt ediyor

Efendiler, Yunus Nadi Bey'le haberleşmemizin ertesi günü, nihayet, Sadrazam'dan cevap değil, fakat Cemal Paşa'dan şu telgrafnameyi aldık:

Harbiye'den, 7.10.1919 saat: 12.07 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şimdiye kadar olan haberleşmelerin özeti:

1. Kabine, sizinle fikir birliği içindedir ve milli iradenin hâkimiyetini kabul eder. Ancak bir intikam kabinesi olmaktan çekinir. Kabahatlilerin cezalandırılmasını kanuni şekilde icra etmeyi dahi uygun görüyor.

2. Zarara uğramış valilerin mağduriyetlerini ortadan kaldırmayı ve tazmin etmeyi, ehil olanların seçilmesini temin, bilhassa tayin ve ordunun şeref ve intizamını iade etmeyi tamamen üstlenir.

3. Devletin harice karşı şeref ve haysiyetini iade için milli iradeye ve Heyeti Temsiliye'ye dayanacaktır.

4. Heyeti Temsiliye'nin delegesi sıfatıyla ve bütün samimi ve hürmetkâr bir his ile arz ediyorum ki, Heyeti Temsiliye'nin hem hariç ve hem dahile karşı hâkim manasını vermeksizin kabineye yardımcı halinde kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin faydasını takdir eder. Evvelemirde telgrafların karşılıklı olarak ve serbest çekilmesini ve yerinde bırakılacak ve yeni tayin olunacak vali ve kumandanların hemen hareket edebilmesini, bilhassa kabul edilen yeni İntihabı Mebusan Kanunu'nun[1] dağıtılabilmesini ve ilan edilebilmesini pek faydalı görür.

5. Milli iradeye aykırı hareketlerden kaçınılacağını taahhüt eder isem, teferruatının şekil ve zamanı kalır ki, pek kolay olacağına itimadım vardır. Vatanın kurtarılmasına yönelik gayenin husulüne elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, teferruat üzerinde ısrar olunmamasını, devletlilerinin yardımını bekler, (amhsny)[2] pek rica eyler ve bütün değerli arkadaşlara da hürmet arz eylerim.

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgrafa hemen, olumlu ve samimi olan şu cevabımızı verdik:

Şifre Sıvas, 7.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. Beyanatı devletlerine madde madde, sıra ile aşağıdaki cevap arz olunur:

1. Kabinenin bizimle müştereken ve birlikte milli iradenin hâkimiyeti esasını kabul buyurmasına, millet namına teşekkür arz eyleriz. Kabinenin ve Heyeti Temsiliye ve bütün milli teşkilatımızın intikamcılıkla lekelenmesi, bizce dahi, fevkalade kaçınılacak ve çekinilecek bir şeydir. Bu noktada ve kabahatlilerin kanuni şekilde cezalandırılmaları lüzumunda dahi, kabine ile tamamen hemfikiriz.

2. İkinci madde muhteviyatından dolayı da hassaten teşekkür ederiz. Vuku bulmuş olan maruzatta, bu noktanın açıklanmasına görülen lüzum şu idi: Milli emellere ve harekâta muhalefetlerinden dolayı, millet tarafından tecrit edilen bazı vali ve kumandanlar, şekle riayet düşüncesiyle, isterse geçici olsun, memuriyetlerine iade edildikleri takdirde, mahallerince kabullerine imkân görülmediğinden, hükümet nüfuzuna karşı riayetsizlik vuku bulabilir endişesi idi.

3. Üçüncü madde, bilhassa teşekküre değer. İnşallah birlik ve beraberlikle vatan ve milletimizin saadet ve selametini temin yolu bulunur.

4. Büyük bir samimiyet ve teminatla arz ederiz ki, kabinenin gösterdiği ciddiyet ve samimiyete karşılık, Heyeti Temsiliye, ne dahile ve ne harice karşı hiçbir vakit hâ-

1 Mebus Seçimleri Kanunu. (Y.N.)
2 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

kim vaziyeti almayacak, bilakis, birlikte kabul buyurulan görüşler dairesinde, hükümetin nüfuz ve kuvvetini tahkim ve takviyeyi vatan ve milletin selameti için vazife sayacaktır. Bu hususta katiyen şüphe ve tereddüt buyurulmamasını arz ve rica ederiz. Bilhassa zatı devletlerinin, Nizamname'mizin sekizinci maddesi icabınca, doğrudan doğruya Heyeti Temsiliye'miz üyesi sıfatıyla kabinede delege bulunmaları, iki tarafın icraat ve kararlarında mutabakatın teminine kefil olacağı için memnuniyet vericidir.

Artık kabine ile milli teşkilatımız arasında, her noktada mutabakat ve görüş birliği hasıl olduğu tahakkuk eylediğine göre, bittabi haberleşmeler hususunda konulan kısıtlamaların kaldırılacağı tabiidir. Ancak Heyeti Temsiliye, bütün Anadolu ve Rumeli'deki teşkilat merkezleriyle irtibatı muhafaza mecburiyetinde olduğundan, servis tarzında vuku bulmakta olan telgraf haberleşmelerimizin eskisi gibi devamına müsaade buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Burada şunu da arz edelim ki, hükümetin, emirlerini tebliğe başladığı dakikada hiçbir tarafta herhangi bir engele tesadüf etmemesi ve bu suretle zerre kadar nüfuzu kırılmaması gerekli bulunduğundan, bu hususun temini için Heyeti Temsiliye tarafından icap edenlere lüzumu gibi tebligatta bulunulabilmek maksadıyla kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Heyeti Temsiliye tarafından yapılacak tebligata esas olmak, millete emniyet bahş etmek üzere yayımlanmasını rica eylediğimiz kabine beyannamesinin gizli olarak yayımlanmadan önce bir suretinin heyetimize lütuf buyurulmasını hassaten istirham ederiz. Çünkü bu beyannamede, bir kelimenin, milletçe yanlış anlamaların sürmesine sebep olabileceğini ve Heyeti Temsiliye'yi de millete karşı pek müşkül bir vaziyette bırakılabileceğini büyük bir samimiyetle arz eyleriz.

Heyeti Temsiliye tarafından Zatı Şahane'ye takdim olunacak bir teşekkür yazısı ile millete yapılacak tebligat suretini icradan evvel[1] zatı devletlerine şimdi arz edeceğiz ve bunların muhteviyatına dair kabinenin vuku bulacak fikirleri hürmetle nazarı dikkate alınacaktır.

Yeni İntihabı Mebusan Kanunu hakkındaki fikirlerimizi ondan sonra arz etmek üzere, söz konusu kanunun hangi görüş açısından yapılmış olduğunu lütfen bildirmenizi rica ederiz.

5. Esaslarda tam bir anlaşma hasıl olduktan sonra, zatı devletleriyle değerli arkadaşlarınızın samimiyetlerine şüphe edilemeyeceğinden, teferruat hakkında kendiliğinden fikirlerde mutabakatın hasıl olacağı tabiidir. Âcizleri ve bütün mesai arkadaşlarımın en büyük hürmet ve samimiyetlerimizle zatı devletinizin ve dahil bulunduğunuz kabinenin muvaffakiyetlere mazhar olmasına ve bu sayede vatanın kurtarılmasına yönelik gayenin bir an evvel tecelli etmesine bütün mevcudiyetimizle çalışacağımıza emniyet buyurmanızı arz ve burada hazır olan bütün arkadaşlarımın selam ve hürmetlerini takdim ederim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telgrafımıza o gece cevap verdi. Bunda "beyannamenin hızla yayımlanmasına zaruret hasıl olduğunu ve fakat gerekli noktalara dik-

1 "İcradan evvel" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "kablelicra" sözcüğü, 1934 basımında yanlışlıkla "kablelirca" şeklinde. (Y.N.)

kat olunduğunu" bildiriyordu *(Vesika: 135)*. Biz de aynı gecede, nezaket icabı olmak üzere cevap verdik *(Vesika: 136)*.

Fakat, efendiler, hükümetin, beyannamesini yayımlamadan önce bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de millete olan beyannamemizi istişare etmeksizin yayımladık ve Padişah'a olan telgrafı da aynı suretle çektik.

Efendiler, 7 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli olan beyannamemiz, milleti, takip olunan yolda isabet ve muvaffakiyet olduğu ve birliği muhafaza ile bugüne kadar olduğu gibi devam edilmesi hususunda bu vesile ile aydınlatmaya ve uyarmaya ve manevi kuvveti takviyeye yardımcı olmak maksatlarını ihtiva etmekte idi *(Vesika: 137)*.

Padişah'a yazılan telgraf da millet namına teşekkürü ihtiva ediyordu *(Vesika: 138, 139)*.

Efendiler, yeri gelmişken küçük bir malumat arz edeceğim. Heyetimiz, bütün memlekete müşterek milli arzunun icabını tatbik ettirmeye çalıştığı sırada, işgal altında bulunan İzmir'e de doğrudan doğruya tebligatta bulunuyordu. Ali Rıza Paşa Kabinesi'yle anlaşmakta olduğumuz 7 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, İzmir'e de şu telgrafı veriyorduk:

Aceledir — Sıvas, 7 Teşrinievvel [Ekim] 1919

İzmir Vilayeti Âliyesine

Şimdiye kadar vaki olan tebligat ve bildirimlerimizin ulaşıp icaplarının yapılmakta olup olmadığının, ulaşmamış ise, engelleyici sebeplerin süratle bildirilmesi rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

İzmir'in ve İzmir Valisi'nin ne hal ve şartlar dahilinde bulunduğu, şüphesiz malumumuz idi. Tebligatımızı alıp alamayacağı şüpheli olmakla beraber, tatbik edemeyeceği tabii idi. Fakat, biz, bütün memleket mukadderatıyla meşgul ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezi olduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte fayda görüyorduk.

Kâzım Karabekir Paşa'nın benim hükümet işlerine karışmam hakkındaki fikri

Efendiler, içinde bulunduğumuz günlere ait meselelere ve vakalara temas etmişken, burada küçük bir noktayı daha izah etmeme müsaadenizi rica edeceğim.

8 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli olup Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen bir telgrafta şöyle bir fikir ortaya konuluyordu:

"Heyeti Temsiliye'den zatı samileriyle Rauf Beyefendi'nin ve bu vasıfta olan yüksek tesirli zevatın, mebus olduktan sonra da bir şekilde hükümete karışmayarak daima Milli Meclis'teki grubun başında nüfuzlu ve kabinenin şekil ve bileşimi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Milli Meclis içinde nüfuzlu ve denetleyici olarak bulunmayı, en mühim bir muvaffakiyet hadisesi ve tatbiki elzem bir karar sayarım."

"Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali, kendi dairesinden çıkıp da hükümet işine karışınca, Milli Meclis daima zayıf kalmış ve türlü cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır."

"Vatan ve milletin tam kurtuluşunun şiddetle söz konusu olduğu bu devrede, işbu maruzatım etrafında kati bir karar ile donanmış bulunmamızı büyük bir hürmetle istirham eylerim."

Efendiler, hakikaten, Erzurum'da bulunduğum zamanlarda, Kâzım Karabekir Paşa, yüzüme karşı da bu fikre benzer fikirler ileri sürmüştü. Benim de, ortaya koyduğum fikirler şu mealde idi: "Her şeyden evvel, memlekette, milletin mevcudiyet ve iradesini ortaya çıkarmak ve bunu sarsılmaz bir tarzda, Milli Meclis'te temsil etmek lazımdır. Bu da, memlekette milli bir mefkûre etrafında kuvvetli bir teşkilat yapmak ve bu teşkilata dayalı, Meclis'te bir grup bulundurmakla mümkündür. En nüfuzlu zevatın gayesi bu olmalıdır. Halbuki, şimdiye kadar görüldüğüne göre, asıl olan bu yöne ehemmiyet verilmeksizin, az çok kendinde liyakat görenler, hemen hükümete geçmek hevesine, hırsına kapılıyorlar. Bu gibi insanların teşkil ettiği hükümetlerin dayanakları, milli teşkilata bağlı, Meclis'te kuvvetli bir grup olamayınca, yalnız saltanat ve hilafet makamı kalıyor. Bu yüzden, milli meclisler, milli şeref ve kudreti temsil edemiyor, milli arzu tecelli edemiyor ve icapları tatbik olunamıyor. Dolayısıyla bizim için ilk ve en esaslı prensip, evvela memlekette milli teşkilatı vücuda getirmek, sonra da bu teşkilattan kuvvet alan bir grubun başında Meclis'te çalışmak olmalıdır. Hükümet teşkiline veya teşekkül edecek herhangi bir hükümete dahil olmaya kalkışmakta fayda yoktur. Çünkü bu mahiyette bir hükümet, vatana ve millete hiçbir esaslı hizmet yapamadan, hemen düşmeye veyahut Padişah'a dayanarak Meclis'e karşı ve dolayısıyla millete karşı vaziyet almaya mecbur olacaktır ki, birincisinde istikrarsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek; ikincisinde de milli hâkimiyetin giderek yok hükmüne getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, kapsamlı olarak bildiğiniz ve fiilen de sabit olduğu üzere, biz evvela memlekette milli teşkilat yaptık; sonra Meclis'i topladık. Evvela Meclis hükümeti yaptık; ondan sonra da hükümet yaptık.

Bundan başka, münasebet düştükçe, kabineye girilmeyeceği ve yüksek makam ve memuriyetler kabul olunmayacağı hakkında ve esasen büyük ve milli gayeden başka hiçbir maksat takip etmediğimize ve en büyük faaliyet hissemizin Kuvayi Milliye'nin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da

kuvvetlendirilmesine mesai hasretmekten ibaret bulunduğuna dair millete karşı beyanat ve tebligatımız vuku bulmuştu. Kâzım Karabekir Paşa telgrafnamesinde, Erzurum'daki fikirlerimi ve bu bakımdan olan tebligatımızı hatırlatarak takdirlerini beyan eyledikten sonra "fakat, bu güzel azim ve kararın, şimdiye kadar bizde görülmüş tecrübe ve neticelerine nazaran, daha kapsamlı olmasını da hassaten düşünür ve arz ederim" diyorlardı *(Vesika: 140)*.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu düşünce ve teklifi, telgrafnamelerinin sonunda söyledikleri gibi, vatan ve milletin kurtuluşu söz konusu olduğu bir devirde ve benim izah ettiğim üzere, henüz memlekette hiçbir teşkilat ve meclis yok iken ve Meclis toplandığı zaman da Meclis'te böyle bir teşkilata ve milli kudrete güvenir, mefkûre sahibi bir grup mevcudiyet gösterememişken, her ne suretle olursa olsun hükümet teşkiline veya teşekkül edecek hükümete dahil olmaya heves etmek elbette doğru olamazdı. Bu hareket tarzına, memleket ve millet menfaatlarına hizmet emelinden ziyade, şahsi hırs ve menfaat veya hiç olmazsa cehalet atfetmekte, itikadımca asla isabetsizlik olmaz.

Ancak, efendiler, Karabekir Paşa'nın dediği gibi, kabinenin şekil ve bileşimi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, Meclis'te şekillenmiş siyasi bir grubun en tesirli yüksek üyelerinin daima Meclis içinde nüfuzlu ve denetleyici kalması, en mühim bir muvaffakiyet hadisesi ve tatbiki elzem bir karar sayılamaz.

Cidden milli hâkimiyet esası üzerinde idare olunan medeni devletlerde kabul edilmiş ve fiilen geçerli bulunan esas, milletin genel emellerini azami temsil eden ve bu emellerle alakalı menfaat ve icapları en yüksek kudretle ve salahiyetle yapabilecek siyasi zümrenin, devlet işlerinin idaresini üstlenmesi ve bunun mesuliyetini en yüksek liderinin omuzuna yüklemesi prensibinden ibarettir.

Zaten bu şartları kazanamayan bir hükümet vazife yapamaz. Hükümetin kuvvetli grup üyeleri arasından ve fakat birinci derecede olmayanlarından zayıf bir hükümet yapmak ve onu fırkanın birinci liderlerinin talimat ve nasihatleriyle yürütmeye kalkışmak fikri, bittabi doğru değildir. Bunun feci neticeleri bilhassa Osmanlı devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki reislerinin elinde oyuncak olan sadrazamlardan ve onların hükümetlerinden millete gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Meclis'te hâkim olan fırkanın, hükümet teşkilini muhalif ve azınlıkta bulunan bir fırkaya terk etmesi ise asla söz konusu olamaz.

Kaideten ve usulen milletin çoğunluğunu temsil eden ve hususi gayesi bariz olan fırka, hükümeti teşkil mesuliyetini üzerine alır ve kendi gaye ve prensiplerini memlekette tatbik eder.

Kâzım Karabekir Paşa'nın şahsen hükümet işlerine karışması hakkındaki fikri

Zaten herkesin malumu olan ve o yolda hareket edilmekte bulunan bir hakikati burada açıklamaktan maksadım, vatanperverlik, yüksek ahlak, insanı kâmillik ve buna benzer birtakım güzide vasıflar icabı gibi gösterilmek istenilen safsatalara karşı, milletin ve gelecek neslin nazarı dikkatini çekmek ve onları uyarmaktır. Bu fikirlerime vesile teşkil etmiş olan Kâzım Karabekir Paşa'nın da bu noktada, genel olarak benimle aynı fikir ve görüşte bulunduğuna asla şüphem yoktur. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa'nın maksadı, elbette yalnız benim veya Heyeti Temsiliye'de bulunan bazı arkadaşların hükümet yapmamasını veyahut hükümete girmemesini hedeflemek değildi. Kâzım Karabekir Paşa, bu meseleye ait telgrafnamesinde, Rauf Bey'in ve benim ismimi zikrederken bu vasıfta olan yüksek tesirli zevat" demiş olduğuna ve kendisini aynı vasıfta gördüğü tabii bulunduğuna göre, şüphesiz, kendilerinin de prensiplerinden hariç kalmaması açık idi. Halbuki Kâzım Karabekir Paşa, hatıramda yanılmıyorsam, mebus olarak Meclis'te çalıştığı sırada, bir vaziyetin icabı olarak, yeni bir hükümet heyeti teşkili söz konusu oldu. Ben, bu hususta fikir alışverişinde bulunmak üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Heyeti Vekile arkadaşları ve diğer on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Karabekir Paşa'yı Çankaya'da nezdime davet etmiştim. Kâzım Karabekir Paşa, nezdime gelmeden evvel, o tarihte Fırka Kâtibi Umumisi bulunan Recep Bey'in Meclis'te yanına giderek, kendisini davet ettiğimi ve büyük ihtimalle hükümet riyasetini teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden, kendisinin vaziyet hakkında aydınlanmasına yardım edecek malumat varsa bildirmesini söylemiştir.

Kâzım Paşa'nın, Çankaya'da, toplantı ve müzakere esnasındaki tavrı da hazır bulunanlar tarafından manidar görülmekten geri kalmadı. Kâzım Karabekir Paşa, müzakere esnasında "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak ifade etmişti. Müzakere cereyanı bir noktaya saplandı: Hükümet reisi Fethi Bey mi, Karabekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde fikir alışverişinde bulunulurken, Kâzım Karabekir Paşa, bana 8 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde tavsiye ettiği üzere, "kabinenin şekil ve bileşimi ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun, daima Milli Meclis içinde, nüfuzlu ve denetleyici kalmayı tatbiki elzem bir karar saydığını" beyan etmedi. Bilakis, vaziyeti, hükümet teşkiline salahiyettar kılınmasını arzu eder mahiyette görülüyordu. Halbuki, henüz vatan ve milletin tam kurtuluşunun söz konusu olduğu devrin müthiş ve karanlık bir safhasını daha yaşıyorduk.

Müzakereyi neticelendirmedim. Verdiğim bir teneffüs esnasında Fevzi Paşa Hazretleri'ni bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ve Kâzım Karabekir

Paşalardan birini hükümet reisliğine seçmekte hakem olmasını rica ettim. Fakat, ikisini aynı zamanda çağırıp, meselenin, şahsi ve basit bir mesele olmadığını ve mesuliyetin vatani ve büyük olduğunu izahtan sonra, açıktan açığa, kendilerine hangisinin daha iyi yapabileceğini vicdanlarına müracaat ederek bizzat söylemeleri talebinde bulunacaktı.

Tekrar toplandık. "Hükümeti, ya Fethi Bey veyahut Karabekir Paşa teşkil edecektir. Müzakerelerin neticesinden bunu anlıyorum. Meselenin hallinde Fevzi Paşa Hazretleri'ni hakem yapalım" dedim. Kabul olundu. Müşir Paşa, Fethi Bey'i ve Karabekir Paşa'yı aldı. Bahçeye çıktılar. İzah ettiğim gibi hareket olunmuş. Fethi Bey, "Ben daha iyi yaparım" demiş. Müşir Paşa da bu kanaatte bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Bu suretle Karabekir Paşa'nın hükümet teşkiline memur edilmesine aracılık fırsatı ortadan kalkmış bulundu.

Padişah köleliğiyle kazanılan iktidar makamı, iktidarsızlığın numunesidir

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'yle başladığımız temas noktasına gelelim:

Arz etmiştim ki, hükümet, bize, beyannamesini yayımlanmasından evvel vermediği için, biz de, millete olan beyannamemizi hükümetin görüşünü almaya lüzum görmeden yayımlamıştık.

Bunun üzerine, hükümet, Cemal Paşa vasıtasıyla daha dört maddenin muhtelif vasıtalar ile tamimini lüzumlu görmekte olduğunu, 9 Teşrinievvel'de [9 Ekim'de] bildirdi. Bu maddeler şunlardı:

1) İttihatçılıkla münasebet bulunmadığı,

2) Osmanlı devletinin Harbi Umumi'ye karışmasının doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde isimler belirtilmek suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında kanuni takibat ve cezalandırmanın tertibi,

3) Harp esnasında yapılan her nevi cinayetlerin faillerinin kanuni cezadan kurtulmayacakları,

4) Seçimlerin serbest cereyan edeceği.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların açıklanmasının ve tamiminin dahilen ve haricen birtakım yanlış anlamaların önüne geçeceğinden bahisle, memleketin yüksek menfaatları icabı olarak bilhassa iyi karşılanmasını rica ediyordu *(Vesika: 141)*.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ne kadar zayıf ve cılız düşündüğünü ve hakikati görmekteki kısırlığını anlamak için, bu maddeler adeta bir ölçüdür. Devletin içine düştüğü yokoluş uçurumunun derinliğini ve dehşetini görmekten âciz olan zavallılar, bittabi ciddi ve hakiki çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü o ciddi ve hakiki çare, kendilerini daha çok korkutur.

Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, tabiat ve ahlaklarındaki zaaf ve yozlaşma[1] icabı böyledir.

Çoktan köle olduğuna şüphe kalmamış olması lazım gelen Padişah ve Halife'nin köleliğiyle kazanılabilecek iktidar makamının iktidarsızlığa numune olması tabii değil miydi?

Ferit Paşa'nın yerine geçen Ali Rıza Paşa ve evvelki kabineden kalan ve yeni mesai arkadaşları, Ferit Paşa'nın bıraktığı noktadan başlayarak, onun neticelendirmeye muvaffak olamadığı düşman emellerini takibe ve neticelendirmeye çalışmaktan başka zaten ne yapabilecekti?

Bu, bizce açıkça malum idi. Fakat, tahmin ve takdir buyurulacak birçok sebeplerden ve düşüncelerden dolayı, hazımlı ve sabırlı davranmaktan başka muvaffakiyet çaresi yok idi.

Efendiler, uzlaşmış görünmeyi uygun bulduğumuz bu yeni kabine ile bizim görüşlerimizde mevcut anlaşmazlığın ilk meydana çıkışını görmek için, bu dört maddeye ait düşüncemizi ihtiva eden cevabımızı, Büyük Millet Meclisi zabıtnamelerinin ilk günlerine ait sayfalarında lütfen bir defa daha gözden geçirirsiniz *(Vesika: 142)*.

Efendiler, bugünlerde İstanbul'daki matbuat mensupları bir cemiyet teşkil etmişler ve *Tasviri Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası* ve *İstiklâl* gazeteleri namına, 9 Teşrinievvel'de [9 Ekim'de] bazı sorular soruyorlar ve neşriyata esas olacak görüşler talep ediyorlardı. Bunlara, icap eden hususlar ve malumat bildirildi *(Vesika: 143)*.

Bu matbuat heyetinin reisi olan Velit Bey'in de kendi gazetesi namına dikkate değer soruları ihtiva eden bir telgrafı vardı. Ona da yaverim vasıtasıyla cevap verdirdim *(Vesika: 144)*. Bunları vesikalar arasında okuyacaksınız.

Damat Şerif Paşa milleti zehirliyor

Efendiler, yeni Vekiller Heyeti'ne dahil ve Heyeti Temsiliye'miz delegesi sıfatına sahip bulunan Cemal Paşa ile vuku bulan ve bulmakta olan haberleşmelerimiz, yüksek heyetinize, Dahiliye Nezareti makamını işgal etmiş bulunan Damat Mehmet Şerif Paşa'dan bahsetmeyi geciktirdi.

Biz, yeni kabine ile uzlaşma zemini ararken, Şerif Paşa, çoktan milleti zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Nezarete geçtiğini ilk tebliğ eden 2 Teşrinievvel [2 Ekim] tarihli tamimi muhteviyatı hatırlanırsa, orada şu cümlelere tesadüf edilir:

"Millet fertlerinin tam bir dayanışma ve birlik halinde olması devletin hakiki menfaatları icaplarından bulunduğu halde, bir müddettir memleket dahi-

1 "Yozlaşma" sözcüğünün aslı olan "tereddi" sözcüğü *Nutuk*'un 1927 basımlarında yanlışlıkla "tereddüdü", 1934 basımında ise "tereddüt" şeklinde yer almıştır. Eski yazıda "tereddi" ile "tereddüdü" sözcükleri arasında birinde tek diğerinde iki "d" bulunması bakımından fark vardır. Yanlış dizildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

linde nifak ve şikak[1] eserleri görülmesi, müşkülatın bir kat daha artmasına sebep olmak itibariyle pek ziyade esef vericidir."

"... Muvaffakiyet... Hükümetin telkinlerine uymakla, memleket menfaatlarına zararlı hareketlerden kaçınmakla hasıl olacağından, hemen merkeze ve bağlı yerlere bu dairede tavsiyelerde bulununuz." *(Vesika: 145)*

Efendiler, Damat Ferit Paşa'dan daha akıllı olduğu rivayet edilen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O tarihlerde İstanbul'da bizi asi, serkeş, bir[2] "sempl solda" (simple soldat)[3] olarak gören bazı romancılar gibi, Damat Paşa da, bizi, ancak ahmakları aldatabilecek aklınca, gafil ve araştırmaz farz ediyordu galiba!..

Halbuki biz, hemen Nazır Paşa'nın alçakça maksadını anlamış ve daha uyanık bir vaziyet almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim faaliyet ve harekâtımızı ve Ferit Paşa Kabinesi'ni düşürmek için milletçe tatbik olunan icraatı, memlekette nifak ve şikak eserleri olarak vasıflandırıyor ve pek ziyade teessüf ediyor.

Hükümetin telkinlerine uymak ve zararlı hareketlerden kaçınmak telkinini hemen bütün memlekete yaymak için acele ediyor.

Bir de, efendiler, hükümetin, Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasıyla yayımlanan beyannamesinin birkaç noktasına hep beraber göz gezdirelim *(Vesika: 146)*:

"Mevcut Vekiller Heyeti mütecanistir."[4] Çok doğrudur. Bu yön bütünüyle açığa çıkacaktır.

"Esas hatlarda fikir birliği içindedir. Hiçbir fırkaya mensup değildir. Muhtelif siyasi grupların hiçbirine dahi eğilim göstermiyor. Hepsinden manevi yardım bekliyor."

Bu cümlelerden çıkan mana açıktır. Hükümet, milli teşkilat ve onu idare eden Heyeti Temsiliye ile beraber değildir. Hatta eğilimi dahi yoktur. İtilâf ve Hürriyet Fırkası'ndan, Muhipler Cemiyeti'nden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan ve diğer mevcut olan cemiyetlerden ne kadar yardım bekliyorsa, bizden de ancak o kadar... Cemal Paşa vasıtasıyla bizi meşgul etmeye ve aldatmaya yönelik telgraflar muhteviyatı hep yalandır.

Sonra efendiler, şu cümleyi okuyalım: "Memleket mukadderatının milletin vekilleri aracılığıyla tayini başlıca emelimizdir."

Bundan çıkan mana da şudur: Sıvas'ta birkaç kişi toplanmış, millet namına söz söylüyor, milletin mukadderatıyla alakadar oluyor. Heyeti Temsiliye diye bir de unvan takınarak millet ve memleketin -vazifeleri olmadığı halde-

1 Nifak ve şifak: Bozgunculuk ve uyuşmazlık. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "bir" sözcüğü 1934 basımında yoktur. (Y.N.)
3 Simple soldat: Basit asker. (Y.N.)
4 Mütecanis: Bir cinsten olan; homojen. (Y.N.)

işlerine karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar milletin vekilleri değildir!

Hükümet, bu beyannamede, şu suretle barış hakkındaki görüşünü de izah ediyor: "Vilson[1] prensiplerinden hakkıyla istifade olunarak, Osmanlı devletinin birlik halinde ve Padişah'ının etrafında toplanmış bağımsız bir devlet olarak devamlılığının temini için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır."

Yeni kabine, bu görüşlerinde muvaffak olacaklarına dair şu teyit edici fikri gösteriyor: "Zaten büyük devletlerin hakkaniyet hisleri ve hakikaten gittikçe açıklık kazanmakta olan Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlılıktan yana oluşu da bu konuda güven vermektedir."

Efendiler, bütün bu fikirler, Ferit Paşa Kabinesi'nin Padişah lisanıyla yayımladığı beyanname muhteviyatının harfi harfine aynı değil midir?

Bu tarz beyannameler yayımlanmasından maksat, milleti aldatmak ve miskinliğe geri döndürmek değil midir?

Hangi hakkaniyetten bahsolunuyor? Hangi ılımlılık taraftarlığından dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Memleketin, merkezinden itibaren her yerdeki yabancı tezahüratı, hakikatte bunun aksini ispat edecek fiili ve apaçık deliller değil miydi?

Hakikatte Vilson, prensipleriyle beraber sahneden çekilmiş ve Osmanlı memleketi kısımlarının Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta, İzmir'de, Adana'da ve her yerde işgaline seyirci bulunmuyor muydu?

Bu kadar kati yokoluş belirtileri karşısında, aklı, anlayışı, vicdanı olan adamların, kendilerini aldatmalarına ihtimal verilir mi? Bu gibi adamlar, hakikaten kendilerini aldatacak kadar ebleh olurlarsa, onların memleket mukadderatını idare etmelerine, aklı eren, acı hakikati görenler tahammül edebilir mi? Eğer bu adamlar hakikati biliyorlar ve kendilerini aldatmıyorlarsa, milleti aldatarak koyun sürüsü halinde düşmanın pençesine bırakmaya canla başla çalışmalarına ne mana verilebilir?

Bu yönlerin düşünülmesiyle verilecek hükmü kamuoyuna bırakırım.

Yegâne kabahatimiz Efendiler, hükümetin beyannamesinin manasızlığına ve ihtiva ettiği fikirlerin sakatlığına rağmen, biz Heyeti Temsiliye namına aynı tarihte, 7 Teşrinievvel [7 Ekim] günü, yeni kabineyi desteklemeye karar veriyoruz. Yeni hükümet ile milli emeller arasında tam bir uzlaşma hasıl olduğunu millete müjdeliyoruz ve her tarafta hükümet işlerine asla müdahale edilmemesini temin ve hükümet kuvvet ve icraatını tahkim edecek tedbirler alıyoruz. Dahil ve hariçte tam birlik olduğunu fiilen ispat edecek vaziyet alıyoruz. Özetle, memleketin selametinin teminini saflık ve samimiyetle düşünenlerin, aklen ve vicdanen yapmaya mecbur ol-

1 Wilson. (Y.N.)

dukları -hatıra gelebilen- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir an evvel mebusların seçilmesini temin için teşviklerde ve tavsiyelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Milli teşkilatı lağvetmiyoruz ve Heyeti Temsiliye'yi feshetmiyoruz. Yegâne kabahatimiz budur.[1]

Damat Ferit Paşa'dan sonra, diğer bir damat paşanın etrafında, sadrazam diye, nazır diye toplanmış birtakım beyinsizleri, alçak bir padişahın alçakça fikirlerini kolaylıkla tatbikte serbest bırakmayacağımızı hissettiriyoruz.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim, kabine hakkında iyi fikir ve itimadımızı temin için her çareye başvurmaktan geri durmuyor, Ahmet İzzet Paşa'ya da kabineyi temize çıkarttırarak mevcudiyetimizin silinmesi lüzumuna dair nasihatler verdiriyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın nasihatnamesi

Hakikaten, Ahmet İzzet Paşa'nın şifre dahilinde kalan imzasıyla, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan 7/8 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli şöyle bir telgraf almıştık:

Harbiye'den, 7/8 Teşrinievvel [Ekim] 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yeni kabinede çoğunlukla mevcut olan eski ve samimi arkadaşlarımı ziyaret ederek ahvali soruşturmuş ve fikir alışverişinde bulunmuş idim. Öğrendiğim bazı ahval üzerine, millet ve memleketin hayati menfaatları endişesiyle ve aramızda kurulu olan dostluk bağlarına ve asker kardeşliğine güvenerek, aşağıdaki fikirleri hemen bildiriyorum:

Birkaç aydan beri memleketin içine düştüğü istila ve yokoluş tehlikesinin önüne geçilebilmek hususunda, şimdiye kadar Kuvayi Milliye ve milli harekâtın faydalı tesirleri herkesçe tasdik edilmektedir.

Yalnız, bu hizmetin neticelerini toplamanın, bundan sonra hâkimane ve kanuni bir idarenin tesisine bağlı olduğu da, görenlerce su götürmezdir. Artık hükümet ve milletin ikilikten ayrılarak tam bir birlik şekli göstermesine, âcizane fikrimce acil ve kaçınılmaz ihtiyaç vardır. Kabineyi teşkil eden zevatın iyi niyetlerinden ve ılımlı fikirlerinden herkesin emin olduğuna itimat ediyorum. Hiçbir kabinenin memuriyetinin devamına imkân bırakmayacak bir dahili vaziyet ve halin, harici siyaset üzerine olabilecek uğursuz tesirleri izaha muhtaç değildir. Bir an evvel mebusların seçilmesi ve Meclis'in toplanması için, hükümeti seniyece seri tedbirler alınmaktadır. Vatanın muhafazası hususundaki civanmerdane azim ve niyetlerinin, hükümet erkânınca nasıl karşılanacağı, bugünkü beyannameden anlaşılacağından iyi niyetle fikir birliği hasıl olacağına emniyetim berkemaldir.

Ancak, bu sabah nezdi âcizaneme gelen ahvale vâkıf ve güvenilir bir zat, Kütahya ve Bilecik taraflarında hoşa gitmeyen bazı ahvalin ortaya çıktığından bahseylemiştir. Bizi, fetret ve anlaşmazlığa sevk etmek için hariç ve dahilden birçok teşvikler ve tahrikler vuku bulacağı tahmin ve teslim edileceği tabiidir. Diğer taraftan, dün vekillerden

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında bu cümlenin altı çizilidir. (Y.N.)

bir zatın gösterdiği Kastamonu Vali Vekili'nden gelen bir telgrafname ile de, bazı memurların tayini ve cezalandırılması gibi hususlarda merkezi hükümete adeta emredilmek isteniliyor idi. Bu gibi haller, devleti bu derekeye getirmiş olan ve nezdinizde dahi ne derece reddolunduğu beyanname ve yemin metinlerinde memnuniyetle görülen sakat idareyi aynen taklit demek olacağından, bu gibi adamlara hareket ve faaliyet fırsatı verilmemesini, teslim edilmiş olan uyanıklığınızdan ve anlayışınızdan ümit ederim. Özetle, artık memlekette birliğin teminini ve esas kanunlar dairesinde hükümetle bağ kurulmasını büyük bir samimiyetle ve serian tavsiye ve rica ederim (Ahmet İzzet).

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgrafa, mümkün olduğu kadar hiçbir hususi fikir ve his belirtmemeye çalışarak mülayim ve hatta güven verici bir cevap vermek uygun görüldü. Cevap budur:

Şifre Sıvas, 7/8 Teşrinievvel [Ekim] 1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. 7/8.10.1919
"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri'ne"

Yüksek fikirleri, layık olduğu ehemmiyetle nazarı dikkate alındı. Milli harekâtın tesirleri hakkındaki iyi anlayışa teşekkür olunur. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra dahi vaki olan milli hizmetlerin hakimane bir tarzda devam ettirileceğine ve kanuni bir idarenin tamamen kurulmasına bütün mevcudiyetimizle çalışılacağına itimat buyurulmasını rica ve çünkü mesai gayemizin kanuni bir devre açılmasına yönelik bulunduğunu arz ederim. Elhamdülillah hükümet ile millet, görüşlerinde tam bir uzlaşma hasıl eylemiş olduklarından, bundan böyle devam edeceğinden emin bulunduğumuz karşılıklı samimiyet ve tam birlik şeklini millet ve memleketin menfaatlarına kefil olacak surette gösterecektir.

Yanlış harekât ve siyaseti herkesin malumu olan Ferit Paşa Kabinesi'ne milletin boyun eğmemesi ve emellerine ve faaliyetlerine katılmaması, harici siyasetimiz üzerinde hiçbir uğursuz tesir bırakmayıp, bilakis, Ferit Paşa Kabinesi'nin sebebiyet verdiği bütün uğursuz tesirleri bertaraf etmiş ve şükre ve övülmeye değer olan bugünkü müsait siyasi vaziyetimizi temin eylemiştir.

Milletin itimadına mazhar bugünkü kabine ile birlik halinde bulunmanın, dahili vaziyetimizi, harici siyaset üzerinde en faydalı ve tesirli bir amil kılacağına şüphe yoktur. Fevkalade hadiselerden olarak bazı yerlerde arzu edilmeyen bazı vakaların ortaya çıkması, kaçınılması mümkün olmayan zaruri ve tabii ahvaldendir. Bilhassa Kütahya ve Bilecik ve Eskişehir gibi mevkilerin ve bu mevkilerdeki masum ve mağdur halkın altında bulunduğu baskı ve tahkir lütfen ve insafla bir an düşünülürse, şikâyet sebebi olarak görülen ahvalin ne derece haklı olduğu en küçük bir değerlendirme ile sabit olur. Buralardaki acı ve esef verici vaziyetin de sebebinin eski hükümetin miskinane tavrı olduğu düşünülünce, tariz ve hatalı bulma hedefine milli harekâ-

tın konulması haksızlık olur inancındayım. Kastamonu Vali Vekili'nin devletlerince görülen telgrafnamesinden onu da mazur görmenizi rica edeceğim. Çünkü bu tarzda müracaat yalnız Kastamonu'dan değil, daha bazı yerlerden de vaki olmuş ve yeni kabinenin tereddütlü gibi görünen baştaki tavrı bir iki gün daha devam etseydi, bu nevi müracaatlar memleketin her köşesinden yağacaktı. Bundan böyle bu gibi hallere katiyen meydan verilmemesi için icap eden her türlü tedbirler alınacak ve tesirler icra edilecektir ve yüksek tavsiyeleri üzere, tam birliğin temini ve esas kanunlar dairesinde hükümetle samimi bağların tesisi için tam bir samimiyet ile mesai sarf edilecektir. Hürmet ve tazim ile ellerinizden öperim, Efendim.

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapılacağını keşfediyor

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa'nın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın okunması bir hatıramı canlandırdı. Milletin nazarında ve tarihte kayıtlı kalması için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder. Sohbet esnasında aleyhimde birtakım münasebetsiz sözler söyler ve bu sözlere mühim bir keşfini de ilave eder: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterseniz efendiler, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa'nın aslanlardan meydana gelen koskoca Türk ordularını mahv ve perişan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını düşmanlara terk edip bağışladıktan sonra, devletin en müşkül anında, Vahdettin'in emellerinin hizmetkârı olmak için icap eden vasıfları kazanmış olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir yardımcı olarak eski erkânıharbiye reisini Harbiye Nezareti'ne getirmeyi düşüneceğine, tabii nazarıyla bakılabilirdi. Fakat milli teşebbüslerin cumhuriyeti hedeflediğini bu kadar sürat ve kolaylıkla his ve idrak etmesini takdir etmemek mümkün değildir.

Efendiler, bana bu malumatı veren, hikâyeyi bizzat İzzet Paşa'nın ağzından işiten, çok muhterem ve içimizde hazır bir arkadaştır.

Salih Paşa Heyeti Temsiliye ile temas için geliyor

Efendiler, Cemal Paşa, 9 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli bir şifre ile, Heyeti Temsiliye ile yakından temas etmek üzere, Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın hareketinin uygun görülmekte olduğunu bildirdi. Fakat, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için görüşme mahallinin mümkün mertebe yakın olması ve İstanbul'dan deniz yoluyla hareketinin münasip düşünüldüğü açıklandıktan sonra Heyeti Temsiliye'den kimlerle ve nerede görüşmelerinin tasavvur olunduğunu sordu.

10 Teşrinievvel'de [10 Ekim'de] verdiğimiz cevapta, görüşme mahalli olarak Amasya'yı tespit ettik. Görüşmek üzere, Heyeti Temsiliye'den benimle beraber Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşa'nın İstanbul'dan hangi gün hareket edeceğinin ve Amasya'ya hangi gün ulaşabileceğinin vaktü zamanıyla bildirilmesini rica ettik.

Efendiler, memleketin her tarafında, milli teşkilatın genişletilmesi ve sağlamlaştırılması faaliyetine devam ediyorduk. Aynı zamanda mebus seçimlerini temine ve hızlandırmaya çalışıyor ve bu hususiaki görüşlerimizi de icap edenlere bildiriyor ve bazı zevatı tavsiye dahi ediyorduk. Ancak Cemiyet namına aday göstermemeyi prensip kabul etmekle beraber, mebus olmak teşebbüsünde bulunanların, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti esaslarını ve kararlarını iyi karşılamış zevattan olmasını pek ziyade arzu ediyor ve bu gibi zevatın kendiliklerinden Cemiyet namına adaylıklarını koymaları lüzumunu da ilan ediyorduk.

11 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, bu arz ettiğim hususlara dair yeniden bazı emirler verdik *(Vesika: 147, 148, 149)*.

Milli emellere hizmet eden memurların birer suretle naklolunmaları ve değiştirilmeleri, milli emellere muhalefetlerinden dolayı millet tarafından kovulan memurların memuriyet sıfatlarını muhafazada devam olunması yüzünden, bazı yerlerden, yeni kabine ile uzlaşmamızın manasının anlaşılamadığı tarzında tarizler gelmeye başladı. Bu hususu, 11 Teşrinievvel'de [11 Ekim'de] Cemal Paşa'ya yazarak, kabinenin nazarı dikkatini çekmek istedik.

Askerî Nigehban Cemiyeti

Bir de efendiler, malumunuzdur ki, İstanbul'da *Askerî Nigehban Cemiyeti* diye bir fesat heyeti türemişti. Bu heyetin o zamanki malumata nazaran başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı atılmış Erkânıharp Miralayı Refik Bey, eski Halâskâr Grubu'ndan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma eski Sevkıyat Reisi Topçu Binbaşılarından Hakkı Efendi ve henüz bu cemiyetle bağını koparıp koparmadığı malum olmayan atılmış Erkânıharp Binbaşılarından Nevres Bey gibi suçları yüzünden ordudan atılmış veya emekliye sevk edilmiş kimseler ile, ahlaksızlıklarıyla tanınmış az sayıdaki şahıslardan ibaret bulunmakta idi.

İşte bu cemiyet, *İkdam* gazetesinin 23 Eylül 1919 tarih ve 8123 numaralı nüshasında bir muhtıra yayımlamıştı. Bu cemiyet, bu muhtırasıyla, kendilerine vatan ve milletin bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşa'nın Harbiye Nezareti zamanında, bu cemiyet hakkında takibata başlanılmıştı. Değişikliklerden dolayı arkası kesildi.

Bu cemiyetin mevcudiyeti ve faaliyeti ordu mensuplarının asabiyetini tahrik ediyordu. Heyeti Temsiliye'ye müracaatlar başlamıştı.

12 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan, kendi muvaffakiyeti bakımından, bu fesat kaynağının kökünden sökülüp atılmasını ve mensuplarının şiddetle cezalandırılmalarını ve icraatın orduya tamimini rica ettim *(Vesika: 150)*.

Cemal Paşa'dan 14 Teşrinievvel'de [14 Ekim'de] aldığım "bu, kati, kararlaştırılmıştır" *(Vesika: 151)* şeklindeki kısa ve kati telgrafı 15 Teşrinievvel'de [15 Ekim] bütün orduya özel olarak bildirdim *(Vesika: 152)*.

Fakat, Cemal Paşa'nın bu kati kararının hiçbir vakit tatbik olunduğunu hatırlayamıyorum.

İşgali, kınanmaya değer bulmayan bir siyaset

Efendiler, hatırlarsınız, İngilizler, Merzifon ve müteakiben Samsun'u tahliye eylemişlerdi. Bu münasebetle ve Ferit Paşa Kabinesi'nin düşmesi üzerine, Sıvas ahalisi fener alayı yaptı, tezahüratta bulundu. Birtakım nutuklar verildi. Bu sırada halk da "kahrolsun işgal" diye bağırdılar. Sivas'ta yayımlanan *İradei Milliye* gazetesi, bu hadiseyi olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin istihbaratına atfen, Sıvas vilayetine yaptığı bir tebliğde "'Kahrolsun işgal' tarzındaki yazılar, hükümetin mevcut siyasetine uygun değildir" diyordu.

Bu ne demektir, efendiler? Hükümet, işgali kınanmaya değer bulmayan bir siyaset mi takip ediyordu? Yoksa, "kahrolsun işgal" dedikçe, memleketi daha ziyade işgale mi sebebiyet verilecekti? İşgal ve tecavüz karşısında, milletin sükût ve sükûnetini muhafaza etmesi, işgalden mütehassis olmuş görünmemesi mi akla ve siyasete uygun idi?

Böyle sakat ve hayvanca bir düşünce, yokoluş ve çöküş uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete esas olabilir miydi?

İşte bu münasebetle, 13 Teşrinievvel [Ekim] 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yazdığım bir telgrafta, "vatanın kısmen tahliyesini idrak eyleyen milletin, bu tarzda, hatta daha bariz bir surette hissiyatını açığa vurmasını pek uygun ve makul gördüğümüzü" ve "milletin hakiki hissiyatına dayanarak hükümetin bu haksız işgalleri resmi siyaset lisanı ile ret ve Mütareke hükümlerine aykırı, bugüne kadar vuku bulmuş müdahaleleri protesto ve tamirlerini talep eyleyeceğini beklemekteyiz" dedikten sonra, "bu vesile ile hükümetin takip ettiği siyasette Heyeti Temsiliye'ce henüz malum olmamış yönler varsa aydınlatılmasını" rica ettim *(Vesika: 153)*.

Delegemiz ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın cevabı çok enteresandır *(Vesika: 154)*. 18 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli olan bu cevapta, şu cümlelerin ihtiva eyledikleri manalar dikkat çekicidir: "Milli emeller dairesinde işleri yürütme mesuliyetini yüklenen merkezi hükümet, harekât ve icraatında si-

yasi icapları kollamak, yabancılara karşı daha misafirperverce ve mülayimce hareket eylemek mecburiyetinde"dir.

Süngülerini milletin kalbine saplayan yabancıları misafir sayan bir Harbiye Nazırı

Efendiler, Rıza Paşa Kabinesi ve o kabinede Harbiye Nazırı olan zat, aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin canevine saplayan yabancıları misafir kabul ediyor ve onlara misafirperverce ve mülayimce harekette mecburiyet görüyor! Bu ne düşüncedir, bu ne kafadır? Milli emeller bu mu idi?

Harbiye Nazırı, "Bilhassa milli teşebbüslerin kötü yorumlanmasına dair faaliyetlerin henüz kuvvetten düşmediği şu zamanlarda işaret eylediğim ihtiyatkârlıkların yersiz olmadığı tasdik buyurulur" inancında olduğunu söyleyerek, milli teşebbüslerin zarar vermiş olduğunu ima ediyor ve bu yüzden hasıl olan fenalığı tamir için tedbirlerinin yersiz olmadığını bize de tasdik ettirmek maharetini göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telgrafnamesini şu cümle ile tamamlıyor: "Rüştünü eserleriyle ispat etmiş olan asil milletin itimadına sahip bulunan mevcut hükümet, vaki olan icraatında serbest kaldıkça harice karşı daha fazla sözünü dinletebileceği aşikâr olduğundan, muhterem Heyeti Temsiliye'den hükümetin icraatını daha ziyade desteklemelerini rica ederim."

Efendiler, Cemal Paşa, hakikaten mühim noktalara temas ediyor: Evvela, milletin rüştünü ispat ettiğini söyleyerek, bizim, millet namına yol göstermemize ve uyarmamıza ihtiyaç olmadığını ima ediyor ve bununla bizi millet indinde fuzuli birtakım müdahaleciler olarak görüyor. İkincisi; bizim, hükümeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden harice karşı sözünü dinletmeye mâni teşkil eylediğimizi ifade ediyor.

Efendiler, asil milletimizin rüştünü ispat eden eserler, Erzurum, Sıvas Kongreleri ve bu kongrelerde aldığı kararlar ve bu kararların tatbikine çalışmak sayesinde birlik ve dayanışma sağlamaya başlaması ve Sıvas Kongresi'ni yapanları imhaya kalkışan Ferit Paşa Kabinesi'ni düşürmek gibi fiiller ve hareketler ve teyakkuzdu.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu harekât ve faaliyette olduğu gibi, bundan sonra da millete rehberlikte bulunmak vicdani vazifesinden vazgeçerek hükümeti serbest bırakabilmek, ancak bir şartla mümkün olabilirdi. O da, serbest olmaya liyakati tahakkuk edecek, Millet Meclisi'ne dayalı milli bir kabinenin, memleket ve milletin mukadderatına hakkıyla kefil olduğuna kanaat idi. Milletin "Kahrolsun işgal" şeklindeki şikâyet çığlığını boğmaya çalışan, hissiz ve idraksiz insanlardan meydana gelen, hayvan ve içinde hain bulunan bir heyetin, ahmakça ve cahilce ve miskince hareketlerinin seyircisi kalmak, akıl, izan ve hamiyet sahibi olanlardan talep olunabilir miydi?!

Bir de efendiler, Cemal Paşa "Milletin itimadını kazanmış bulunan mevcut hükümet" sözüyle pek büyük ve aleni bir yalan söylüyordu. Milletin hükümete itimadı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi huzurunda kabine güvenoyu aldıktan sonra telaffuz olunabilirdi. Halbuki henüz Millet Meclisi'nin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü telaffuz ettiği dakikada, yalnız bir zatın itimadını kazanmış bulunuyorlardı. O zat da, devlet riyasetini kirletmekte bulunan hain Vahdettin idi.

Heyeti Temsiliye'nin kendileriyle uzlaşmaya lüzum görmüş olmasını, millet namına itimat kazanmak gibi kabul etmek istiyor ve maksatları bu idiyse, milletin kendilerine itimadına vasıta olan bu heyeti aradan çıkarmaya çalışmaya ihtiyaç nedendi?

***

Milli teşkilat genişliyor ve kuvvetleniyor

Efendiler, Ferit Paşa hükümetinin düşmesi, memlekette bazı tereddütlü görünen mahallerin de hissiyat ve maneviyatı üzerinde iyi tesir yaptı. Her tarafta, üst seviyedeki mülki memurlar ve askeri reisler başta olmak üzere, teşkilata hız verildi.

Ali Fuat Paşa, batı vilayetlerinin hemen hepsiyle alakadar oldu. Bizzat, Eskişehir, Bilecik ve daha sonra Bursa havalisinde dolaşmak ve icap edenlerle haberleşmek suretiyle çalışılıyordu.

Balıkesir'de bulunan Miralay Kâzım Bey (Meclis Reisi Kâzım Paşa) o havalide milli teşkilat ve askeri tertibat ile alakadar ve meşgul idi.

Bursa'da Miralay Bekir Sami Bey, 8 Teşrinievvel'de [8 Ekim'de] Ferit Paşa'nın adamı olan valiyi İstanbul'a göndererek, Kongre kararlarını tatbike başlatmış ve bir merkezi heyet teşkil ettirmişti.

Milli teşkilat ile uğraşıldığı kadar, mebus seçimleri ile de büyük bir alaka ile uğraşılıyordu.

Memlekette, bütün milli teşkilatın aynı unvan altında Heyeti Temsiliye'ye bağlılığı esası takip olunuyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisarı havalisinde teşkilatın sağlamlaştırılması ve Aydın, Konya, Bursa, Karesi mıntıkalarının irtibatının kolaylaştırılması bakımından tedbirler alınıyordu. Batı cepheleri hakkında Harbiye Nezareti aydınlatılmaya ve hükümetçe ne gibi icraat ve tertibat düşünüldüğü de sorularak, hükümetin alakası çekilmeye çalışılıyordu.

Efeler tarafından idare olunan Aydın Cephesi kısımlarına bir kumandan göndermek hususu düşünülmeye başlandı. 14 Teşrinievvel'de [14 Ekim'de] işgal altındaki mahallerde gizli milli teşkilat yapılması için Fuat Paşa'ya ve Afyon Karahisarı'nda 23. Fırka Kumandanı Ömer Lûtfi Bey'e yazıldı. Bununla beraber, bu tarihlerde henüz bazı yerlerde maksadın tamamen anlaşıla-

madığı görülüyordu. Mesela, Reddi İlhak heyetlerinin kendi namlarına tebligatta bulunmakta olduğu ve 10 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, Reddi İlhak Cemiyeti Reisi imzasıyla, Teşrinievvel'in [Ekim'in] yirmisinde bir büyük kongre toplanacağı ve bu kongreye iki delege gönderilmesi vilayetlerden talep ediliyor ve birtakım tedbirler icrası bildiriliyordu.

Bir taraftan, Karakol Cemiyeti'nin de, İstanbul'dan başka, Bursa havalisinde de faaliyette bulunduğu anlaşıldı.

Bu karışıklığın önüne geçmek için icap eden tedbirler alındı. Bilhassa Ali Fuat Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e, Bursa Heyeti Merkeziyesi'ne icabı gibi yazıldı *(Vesika: 155)*.

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla beraber Anadolu'da karşı teşkilat yapmak üzere yetmiş beş kişi kadar göndermiş, bu haber alındı. Kolorduların nazarı dikkati çekildi.

İstanbul'da gizli çalışmaya karar verildi. Trakya'ya teşkilatın genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey vasıtasıyla talimat verildi.

Meclisi Mebusan'ın toplanacağı yer

Efendiler, mebusların seçilmesine çalışırken, bir taraftan da Meclisi Mebusan'ın nerede toplanabileceği fikri kafamızı meşgul ediyordu. Hatırlayacaksınız ki, Erzurum'dan, Refet Paşa'nın bu meseleyle alakalı bir telgrafına cevap verirken "Meclis toplanmalı, fakat İstanbul'da değil, Anadolu'da!" demiştim. Hakikaten, ben, Meclis'in İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve maksatsız bir hareket tasavvur edemiyordum. Ancak, bu hususta salahiyettar olanları ve kamuoyunu bu hakikate meylettirmedikçe, fikrimizin fiil mevkiine geçmesi mümkün değildi. İstanbul'da toplanmanın sakıncalarını tabii bir surette açıkça ortaya koymak icap ediyordu. Bu maksatla, milli maksatları Rumlara ve yabancılara karşı Hıristiyanlar aleyhinde göstermek hususunda Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin faaliyeti, Ermeni Patrikhanesi'nde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın teşebbüsleri üzerine, Harbiye Nazırı vasıtasıyla merkezi hükümetin nazarı dikkatini çektik.

13 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde, Meclisi Mebusan'ın açılışından sonra, Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin nasıl bir siyasi vaziyet alması fikrinde bulunduğunu, Cemal Paşa vasıtasıyla hükümetten sorarken, Meclisi Mebusan'ın Dersaadet'te toplanmasında ne gibi siyasi teminat elde edilmesinin düşünüldüğünü de sorduk. Aynı tarihte, Meclisi Mebusan'ın Dersaadet'te selametinin temini için, ne gibi emniyet ve müdafaa tertibatına girişmenin tasavvur olunduğunu ve ne yapılmak lazım geldiğini, İstanbul'da teşkilatımızın heyeti merkeziyesinde bulunan ve Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı olan Miralay Şevket Bey'den sorduk.

***

Amasya mülakatı Efendiler, hatırınızdadır ki, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da bir görüşme kararlaştırılmıştı. Nazır Paşa ile, hükümetin harici siyaseti ve dahili idaresi ile ordunun geleceğine ait esaslar üzerinde görüşülmek ihtimali vardı. Bu sebeple daha evvel kolordu kumandanlarının fikir ve görüşlerini bilmek, bence pek faydalı idi.

14 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli şifremde, kolordu kumandanlarının bu üç noktaya ait fikirlerini rica ettim. Kumandanların raporlarını vesikalar arasında okursunuz *(Vesika: 156)*.

Salih Paşa, 15 Teşrinievvel'de [15 Ekim'de] İstanbul'dan hareket etti. Biz de 16 Teşrinievvel'de [16 Ekim'de] Sıvas'tan hareket ettik. 18 Teşrinievvel'de [18 Ekim'de] Amasya'da bulunduk.

Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde milli teşkilat tarafından parlak karşılamalar yapılması ve tarafımızdan "hoş geldiniz" denilmesi hakkında talimat verilmişti *(Vesika: 157)*.

Biz de, Amasya'da, bizzat pek büyük tezahüratla kendisini karşıladık.

Salih Paşa ile Amasya'da 20 Teşrinievvel'de [20 Ekim'de] başlayan müzakerelerimiz 22 Teşrinievvel'de [22 Ekim'de] son buldu. Üç gün devam eden müzakereler neticesinde, ikişer nüsha olmak üzere beş kıta protokol tanzim edildi. Bu beş kıta protokolden üçü -Salih Paşa nezdinde kalanlar bizim tarafımızdan ve bizde kalanlar Salih Paşa tarafından- imza edildi. İki kıta protokol gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya görüşmesi neticesi olan kararlar kolordulara da bildirildi *(Vesika: 158)*.

Efendiler, bu münasebetle bir noktayı belirtmek isterim. Bizce, milli teşkilatın ve Heyeti Temsiliye'nin, merkezi hükümet tarafından resmen tanınmış bir siyasi mevcudiyet olduğunu ve müzakerelerimizin resmi ve neticelerinin riayeti gerekli olarak iki tarafça resmen taahhüt edilmiş bulunduğunu teyit ettirmek esastı.

Dolayısıyla, müzakerelerin neticelerine ait zabıtların protokol olduğunu kabul ettirmek ve merkezi hükümetin delegesi olan Bahriye Nazırı'na imza ettirmek mühimdi.

21 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli protokol muhteviyatı, denilebilir ki, hemen tamamıyla Salih Paşa'nın teklifleri olup, kabulünde beis görülmeyen birtakım maddelerden ibarettir *(Vesika: 159)*.

22 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli ikinci protokol, uzun süren bir müzakere ve münakaşanın zaptının özetidir.

Bu müzakerede, iki tarafın hilafet ve saltanat hakkında karşılıklı teminatına ait tafsilatına dair bir girişten sonra, Sıvas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 tarihli beyanname maddelerinin görüşülmesine başlandı.

1. Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul olunan sınırın en asgari bir talep olmak üzere elde edilmesinin temini lüzumu müştereken kabul edildi.

Görünüşte Kürtlerin bağımsızlığı maksadı altında yapılmakta olan bozgunculuğun önüne geçmek hususu uygun görüldü. Halen yabancı işgali altında bulunan bölgelerden Kilikya'yı, Arabistan ile Türkiye[1] arasında bir "eta tampon"[2] vücuda getirmek maksadıyla anavatandan ayırmak arzusunda bulunulduğu söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntıkası olan bu kıtanın hiçbir suretle ayrılmasına razı olunmayacağı, Aydın vilayetinin de aynı katiyetle (ve öncelikle) vatanın ayrılmaz bir parçası olduğu esası umumiyetle kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, görünüşte bağımsız bir hükümet ve hakikatte bir sömürge tesisi ve bu halde Doğu Trakya'dan dahi Midye-İnoz[3] hattına kadar olan mıntıkayı bizden ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali göz önünde tutuldu. Fakat Edirne'nin ve Meriç sınırının, bağımsız bir İslam hükümetine ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir suretle terkine rıza gösterilmemesi esası müştereken tasvip edildi. Bununla beraber, bütün bu madde muhteviyatı hakkında Meclis'in vereceği en son karara bittabi itaat olunacaktır, dendi.

2. Beyannamenin dördüncü maddesinde gayrimüslim unsurlara siyasi hâkimiyet ve toplumsal dengemizi ihlal edecek mahiyette imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, ehemmiyetli bir surette görüşüldü. Bu kaydın, bağımsızlığımızı fiilen temin için elde edilmesi mübrem bir talep mahiyetinde kabul edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedakârlığın bağımsızlığımıza esaslı bir surette zarar vereceği belirtildi. Belirtilen dördüncü maddede söz konusu olan ve Hıristiyan unsurlara fazla imtiyazlar verilmemesine yönelik olan gaye, elde edilmesi gerekli bir hedef olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber, gerek bu konuda ve gerek hayat hakkımızın müdafaası hususundaki diğer taleplerimize ait hususlarda -birinci maddenin nihayetinde olduğu gibi burada da- Milli Meclis'in görüş ve kararına itaat olunacağı kaydı konuldu.

3. Beyannamenin yedinci maddesine göre, bağımsızlığımız tamamen saklı kalmak şartıyla fenni, sınai ve iktisadi ihtiyaçlarımızın nasıl karşılanacağı hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sermaye dökecek olan bir devlet olursa, bunun, mali işlerimiz üzerinde talep edebileceği bir denetim hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu hususun bağımsızlığımızı ve hakiki milli menfaatlarımızı zarara uğratmayacak şekilde, mütehassıslarca esaslı bir surette düşünülerek sınırlandırılmasından ve tespitinden sonra Milli Meclis'çe uygun görülecek suretin kabulü görüşüldü.

1 *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan "Türkiye" sözcüğü, 1927 basımlarında yanlış olarak "Trakya" şeklinde. (Y.N.)
2 État tampon: Tampon devlet. (Y.N.)
3 Enez. (Y.N.)

4. 11 Eylül 1919 tarihli Sıvas Kongresi kararlarının diğer maddeleri de Meclisi Mebusan'ın kabul etmesi şartıyla esas itibariyle uygun görüldü.

5. Bundan sonra, Sıvas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının teşkilat kısmına ait 11. maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin vaziyeti ve bundan sonraki faaliyet şekli ve sahası hususu söz konusu edildi.

Bu maddede, milli iradeyi hâkim kılacak olan Milli Meclis'in, kanun yapma ve denetleme haklarına emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet Milli Meclis'çe teyit edildikten sonra, Cemiyet'in şeklinin kongre kararıyla tayin edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin, şimdiye kadar vuku bulan Erzurum ve Sıvas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması şart değildir, dendi.

Cemiyet'in programını kabul eden mebuslar, Cemiyet'in nizamnamesinde açıklanmış olan delegeler gibi sayılıp kabul edilerek yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra Milli Meclis'in İstanbul'da, tamamen emniyet içinde, serbest olarak vazife icra edebilmesi şarttır, dendi. Bunun, mevcut şartlara göre ne dereceye kadar temin edilebileceği düşünüldü. İstanbul'un yabancı işgali altında bulunması hasebiyle mebusların kanun yapma vazifelerini hakkıyla yerine getirmelerine pek müsait olamayacağı fikri tezahür etti. Yetmiş seferinde Fransızların Bordo'da[1] ve sonradan Almanların Vaymar'da[2] yaptıkları gibi, barışın yapılmasına kadar, geçici olarak, Milli Meclis'in Anadolu'da, hükümeti seniyenin uygun göreceği emin başka bir mahalde toplanması uygun görüldü.

Milli Meclis'in toplanmasından sonra emniyet ve muhafazası derecesi belli olacağından, tam bir emniyet görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyeti Temsiliyesi'nin ilgasıyla mevcut teşkilatının mesai hedefinin tayininin, belirttiğim gibi, kongre yerine geçecek olan özel toplantıda kararlaştırılacağı ifade olundu.

Mebusların seçiminde tam serbesti bulunması lüzumu hükümetçe emredilmiş olması hasebiyle, seçimlerin icrasında Cemiyet Heyeti Temsiliyesi'nce müdahale vaki olmamakta olduğu beyan edildi.

Mebuslar arasında İttihat ve Terakki'ye mensup ve orduda kötülüğü görülmüş şahıslar bulunduğu takdirde, bunların mebus seçilmesine meydan verilmemek için Heyeti Temsiliye'ce uyarma suretinde, münasip şekilde bazı telkinler yapılması uygun olacağı da düşünüldü. Heyeti Temsiliye'nin bu konuda nasıl aracılık yapacağı da, ayrıca bir formül halinde üçüncü protokol olarak tespit edildi *(Vesika: 160)*.

Gizli kabul edilip imza altına alınmayan dördüncü protokol şu idi:

1 Bordeaux. (Y.N.)
2 Weimar. (Y.N.)

1. Bazı kumandanların atılmasına ve bir kısım subayların divanıharbe verilmelerine dair çıkan Padişah iradelerinin ve diğer emirlerin düzeltilmesi.

2. Malta'ya sürülmüş olanlar hakkında kendi ilgili mahkemelerimizde kanuni takibat yapılmak üzere Dersaadet'e getirilmeleri için gerekenlerin yapılması.

3. Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi (Meclisi Mebusan'a terk olunacaktır).

4. İzmir'in tahliyesi için merkezi hükümet tarafından yeniden protesto yapılması ve icap ederse gizli talimat ile ahaliye mitingler yaptırılması.

5. Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarının değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince).

6. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin (kapı kapı dolaşıp) ahaliye kâğıt mühürlettirmelerine mâni olmak.

7. Yabancı parasıyla satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin zararlı neşriyatına nihayet verilmesi (bilhassa subayların ve memurların bu gibi cemiyetlere mensup olmalarının katiyen yasaklanması).

8. Aydın Kuvayi Milliyesi'nin takviyesi ve iaşelerinin kolaylaştırılması ve temini. (Bu husus Harbiye Nezareti'nce tanzim olunur. Donanma Cemiyeti'nin 400.000 lirasından lüzumu kadarı hükümet tarafından bu maksada tahsis kılınabilir.)

9. Milli harekâta iştirak etmiş memurların her yerde tam bir sükûnet ve emniyet hasıl oluncaya kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve milli emellere muhalif hareket etmelerinden dolayı millet tarafından işten el çektirilmiş memurların yeni memuriyetlere tayinlerinden evvel özel olarak fikir alışverişinde bulunulması.

10. Batı Trakya muhacirlerinin sevk ve naklinin temini.

11. Acemi Sadun Paşa ve maiyetinin münasip surette geçimlerinin temini.

İmzasız beşinci protokol de, Sulh Konferansı'na gidebilecek zevatın isimlerini ihtiva ediyordu. Bununla beraber, bu hususta hükümet, esasa riayet etmek şartıyla serbest bulunacaktı.

Delegeler:	
Tevfik Paşa Hazretleri	Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askeri delege
Hariciye Nazırı	Siyasi delege
Reşat Hikmet Bey	Siyasi delege

Mütehassıs Heyet:	
Hâmit Bey	Maliye
Miralay İsmet Bey	Askeri
Reşit Bey	Siyasi işler

Mühendis Muhtar Bey	Nafıa işleri
Miralay Ali Rıza Bey	Bahriye Miralayı
Refet Bey	İstatistik
Emirî Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk Müşaviri
Mütehassıs bir zat	Ticari işler
Mütehassıs bir zat	Muhtelif mezheplerin imtiyazlarına vâkıf

Yazı Heyeti:

Reşit Saffet Bey	Maliye eski Kalemi Mahsus Müdürü
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Muallimi

Efendiler, bu müzakerelerimizin zabıtları arasında en mühim noktanın, Milli Meclis'in toplanma mahalline ait olduğunun yüksek nazarı dikkatinizi çekmiş olacağını tahmin ederim.

Meclis'in İstanbul'da toplanmasının caiz olmadığı hakkındaki eski fikir ve kanaatimizi Salih Paşa'ya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak, Salih Paşa şahsen bu kanaate iştirak etmekle beraber, bu iştirakin şahsına ait olup, şimdiden bütün kabine namına söz veremeyeceği yolundaki çekince kaydını da ortaya koymuştu. Kendisi, kabine erkânını ikna ve bu fikre iştirak ettirmek için elinden geleni yapacağını vaat ve muvaffak olamadığı takdirde kabineden çekilmekten başka yapacak bir şeyi olmadığını beyan eylemiş idi.

Salih Paşa, bu hususta muvaffak olamamıştır.

Meclisi Mebusan'ın toplanma mahalli meselesine tekrar dönmek üzere Amasya görüşmesine ait maruzatıma son veriyorum.

Sıvas'ta aleyhime yapılan bir teşebbüs: Şeyh Recep vakası

Yalnız, efendiler, biz Amasya'ya gelmek üzere Sıvas'tan ayrılır ayrılmaz, Sıvas'ta pek de hoşa gitmeyen bir hadise cereyan etmiştir. Bu hadise hakkında kısaca malumat arz edeyim:

Amasya'ya vardığımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin yabancılarla müştereken birtakım hıyanetkârane hareketlere teşebbüs ettiklerine dair malumat almıştık. Bunu derhal tamimen tebliğ etmiştim. Sıvas'ta da, aleyhimde Padişah'a telgraf çekilmek gibi bir teşebbüs olduğunu haber aldım; fakat inanmadım. Elbette Heyeti Temsiliye arkadaşlarımızın ve karargâhımıza mensup zevatın, Vali'nin ve diğerlerinin dikkati buna mânidir dedim.

Halbuki, Şeyh Recep ve arkadaşlarından Ahmet Kemal ve Celâl namında üç şahıs, bir gece telgrafhanede, kendilerine mensup bir telgrafçı vasıtasıyla, arzu ettikleri telgrafları çekmişler...

Hakikaten, Amasya Telgrafhanesi'nden Salih Paşa'ya ait şu telgrafı getirdiler:

16613 K. Sıvas, 18 Teşrinievvel [Ekim] 1919
82

Bahriye Nazırı Devletlû Salih Paşa Hazretleri'ne
Yaveri Hazreti Şehriyarî[1] Saadetlû Naci Beyefendi Hazretleri'ne

Aylardan beri memleketimizde cereyan eden hali anlamak ve meselenin mahiyetine vâkıf olmak üzere vilayet merkezine kadar zahmete katlanmanızı memleket ve milletin menfaatları namına cümleten diler ve memleket ve millet namına makine başına teşriflerini büyük bir bağlılıkla istirham eyleriz.

Şemseddini Sivasî evlatlarından Recep Kâmil, Zaralızade Celâl

Ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan meydana gelen yüz altmış mührü taşımaktadır
İlyaszade Ahmet Kemal

Bana da 19 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli olan şu telgraf geldi:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'ya

Ahalimiz, Padişah ve hükümetin fikirlerini bizzat Salih Paşa'dan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa hallolunmuş gözüyle bakamayacaktır. Dolayısıyla iki şıktan birini seçmeye mecburiyetinizi arz ederiz.

İlyaszade *Ahmet Kemal* — Zaralızade *Celâl* — Şemseddini Sıvasî evlatlarından *Recep Kâmil*

Efendiler, biz, bütün memleketi uyarmak ve aydınlatmakla uğraşıyoruz. Fakat, düşmanlarımız da, bize karşılık her yerde ve hatta bizzat bulunduğumuz ve her suretle hâkim olduğumuz Sıvas şehrinde bile, kötülüklerini icra ettirebilecek alçak vasıtalar bulmakta muvaffak olabiliyorlar.

Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen, şahsen ortadan kaybolur olmaz, Sıvas'taki zevatın görülen dalgınlığı, her yerde ne kadar kayıtsızlıklar ve müsamahalar vuku bulmuş olduğuna çok güzel bir misal teşkil eder.

19 Teşrinievvel [19 Ekim] günü Sıvas'taki arkadaşlar, Heyeti Temsiliye imzasıyla şu telgrafı veriyorlardı:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şeyh Recep ve arkadaşlarının zatı devletlerine çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telgraf sureti aynen aşağıda arz olunur.

Bu konuda Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca tahkikat icra etmektedir.

1 Padişah Hazretleri'nin Yaveri. (Y.N.)

Bu telgrafa, aldığımı arz ettiğim telgrafın suretini ilave ediyorlar. Sıvas Telgraf Başmüdürü de aynı günde şu malumatı veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şemseddini Sivasî evlatlarından Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl imzaları ile yazılan telgrafnameleri takdim ederim. Bu telgrafnameler gece getirilmiş ve memurlarımız korkutularak yazdırılmıştır. Her ferdin özel şartlar dairesinde telgraf yazmaya hakkı aşikârdır. Ancak makine odasına rasgelenin girmesi yasak bulunmak şöyle dursun, memurların tehdit ve korkutulması gibi hükümetin haysiyet ve vakarını rencide edecek hareketlere cüret etmek, doğrusu kanuna isyan mahiyetindedir. Keyfiyeti vilayeti celiyeye arz ettim ve memlekette intizamın tesisi için çalışmakta olan zatı devletlerine de vaziyeti arz ederim. Hususi ihtiram ve tazimatımın kabul buyurulması istirham olunur.

19 Teşrinievvel [Ekim] 1919 Başmüdür
Lûtfi

Dersaadet Merkez Şefi Bey'e:

Halkın lisanından arz olunan ve memleket ve milletin selameti namına takdimi istirham olunan telgraflarımızı tutan, din ve devlet hainidir. Nihayet kan dökülmesine sebep olacaktır. Padişah'a duyurmak için azmimiz katidir. Cevap bekliyoruz.

Mabeyni Hümayun Başkitabeti Celilesine:

Yüksek aracılıklarıyla takdim kılınan yazımızın cevabını memleket ve milletin selameti namına makine başında bekliyoruz.

Mabeyni Hümayun Başkitabeti aracılığıyla Halife Cenapları'nın yüce katına:

Memleketimiz bulunan Sıvas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namıyla teşekkül eden Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, siz Padişah'ımızın itimatnamelerini taşımakta bulunduğunu yayarak memleketimizde suçlarını örtmek isteyen küçük bir hizbin iştirakiyle milli iradeyi temsil suretinde gösteriyorlar. Halbuki şanlı Halife'miz ve sevgili Padişah'ımıza her suretle tam itaat ve bağlılığımız dinin gereği olduğundan, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Seryaveri Hazreti Şehriyari Naci Beyefendi'nin Amasya'ya gönderildiklerini haber aldık. Ahali arasında hasıl olan heyecanı teskin için ulema, eşraf ve tüccardan iki yüzü aşkın imzayı ihtiva eden davetiye telgrafımıza cevap alamadık. Kamuoyunun ne merkezde olduğunu bizzat görmek üzere Sıvas'a kadar gönderilmesini bütün bağlılığımızla ve büyük bir arzuyla tazarru ve niyaz ederiz. Bu hususta ve her ahvalde emir ve ferman Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nindir.

Efendiler, düşmanlar Şeyh Recep'e hakikaten mühim bir rol oynatmış bulunuyorlardı. Sırası gelince arz edeceğim vesikalardan, Sait Molla'nın Rahip Fru'ya[1] olan 24 Teşrinievvel [24 Ekim] tarihli bir mektubunda, Molla, Papaz'a "Sıvas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz, ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu.

1 Rahip Frew. (Y.N.)

Bütün milletin birlik ve dayanışmasından ve milli teşkilatın memleketin her köşesine yayıldığından bahseden, milletin müşterek arzusuna uyarak ve milli ve askeri teşkilata dayanarak kabine düşüren, yeni kabine ile karşı karşıya geçen bir heyetin reisi aleyhinde -tam yeni kabine delegesiyle müzakereye girişeceği bir sırada ve bu maksatla Sıvas'tan çıktığının ertesi günü- bütün Sıvas ahalisi namına ayaklanmayı gösterir bir telgrafın, telgrafhane tehdit edilerek çektirilebilmesi elbette manidar idi.

Böyle bir heyetin, bizzat bulunduğu Sıvas ahalisi, aleyhinde bulununca, bütün milletin aynı his ve fikirde olmayacağını ispat etmek cidden müşkildir. O halde, temsil mahiyeti böyle olan bir heyetin ve reisinin dayandığı kuvvetin dahi çürük olacağına hükmetmek neden caiz olmasın!

Sıvas'tan yükseltilen bu sesin düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu takdir buyurulur.

Efendiler, Salih Paşa'ya ait telgrafı, Amasya'ya vardığında kendisine verdirdim. Fakat Şeyh Recep ve arkadaşlarının hükümetçe cezalandırılmasını talep ettim. Sıvas'taki Heyeti Temsiliye üyelerine de telgraf başında 9 Teşrinievvel'de [9 Ekim'de] şunları sordum:

1. Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasıyla Mabeyni Hümayun'a çekilen telgrafnameyi gördünüz mü?

2. Telgrafhanede[1] nöbetçi subayı yok mu?

3. Hepinizin mevcudiyetine rağmen böyle bir küstahlık nasıl vuku bulabilir? Üstelik bu mecnunların teşebbüsleri hepinizce malum bulunuyor. Salih Paşa'ya ve Naci Bey'e hitaben üç imza ile telgraf hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

4. Yabancılarla beraber İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım hıyanetkârane hareketlere teşebbüs ettiklerine dair dün tamimen vuku bulan tebligat alınmadı mı?

5. Baskı yapılan ve korkutulan telgraf memurlarının hemen icap edenleri, Vali Paşa'yı ve diğer alakadarları haberdar etmemelerinin ve nöbetçi subayının bunda gaflet göstermesinin sebebi nedir?

6. Başmüdür Bey'in malumat vermesi üzerine alınmış olan tedbirler nedir?

Mustafa Kemal

Vilayetin, meseleyi askeriyeye havale ettiğinin anlaşılması üzerine Kolordu Erkânıharbiye Reisi Zeki Bey'e de şunu yazdım:

Söz konusu olan meseleye karışmış olanların tutuklanması ve cezalandırılması için vilayetçe mevcut olan vasıtalar kullanılmış da veyahut yetersiz görülmüş de mi Kolordu'ya iş atılıyor. Yoksa bu küstahane hareketlere karşı dahi vilayetçe tedbirler alınmakta tereddüt mü ediliyor? Bu yön anlaşıldıktan sonra meselenin halli daha kolay ve esaslı olur.

Mustafa Kemal

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "Telgrafhanede" sözcüğü, 1934 basımında "Telgrafhane" şeklinde. (Y.N.)

Ondan sonra Sıvas'ta bulunanlara şu emri verdim:

1. Telgrafhane tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir subay kumandasında bir manga asker yerleştirilecektir. Vaki olduğu gibi, telgrafhaneyi işgal ederek ve memurlara baskı yaparak meşru milli birlik aleyhinde zihinleri bulandırıcı ve asayişi bozucu teşebbüslerde bulunacak hainlere katiyen engel olunacaktır. Bu gibi asayişi bozucu hareketlerde kanuni sınırı aşan ve askere taarruz edenlere karşı tereddüt etmeden, her nerede olursa olsun silah kullanılacaktır.

2. Küstahane hareketlere kalkışanlar hakkında inzibatın temini bakımından Erkânıharbiye Reisi'nin ortaya koyduğu sebeplerden dolayı firarlarına mahal verilmeksizin derhal vaziyetin icabı yapılacak ve neticesi bir iki saate kadar bildirilecektir. Ancak bu hususta karar vermek için orada mevcut zevattan hiçbirinin teşebbüs almayıp izin istemeye kalkışılması cidden esef verici görülmüştür. Bu karar, bir taburu Sıvas'ta bulunan 5. Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey tarafından tabur kumandanına emredilmiştir. Oraca bu kararın süratle tatbikine hiç olmazsa aracı olunması niyaz olunur.

3. Sıvas'ta inzibatın temini için uyanık olarak bütün alakadarlarca kati ve sert tedbirler alınması lüzumunu arz ederim.

Mustafa Kemal

Hususi olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beylere şu talimatı verdim:

Milli harekât aleyhinde küstahlık edenler hakkında yapılacak muamele icap edenlere bildirilmiştir. Vaziyeti takip ederek harfiyen tatbik olunup olunmadığını ve müsamaha görüldüğü takdirde bizzat müdahale ederek malum şahısların tutuklanması ve hempalarının susturulması talep olunmaktadır. Bu konuda lüzum hasıl olursa, her kime karşı olursa olsun icabını yapmakta tereddüde mahal yoktur.

Mustafa Kemal

20 Teşrinievvel'de [20 Ekim'de] Vali Reşit Paşa uzun uzadıya vakayı hikâye ettikten sonra, "vakanın genişlemesi ihtimali varitken[1] önüne geçilmiş ve gösterilen seri ve sert icraattan dolayı buna benzer ahvalin bundan böyle ortaya çıkmayacağının anlaşılmış" olduğunu yazıyordu *(Vesika: 161)*.

Efendiler, merkezi hükümetin Şeyh Recep'i ve arkadaşlarını cezalandırmış olduğunu bittabi farz etmediniz. "Şemseddini Sivasî evlatlarından" diye imza atan bu miskin ve adi şeyhin, bundan sonra da düşman aleti olarak yapacağı kötülüklere tesadüf edeceğiz.

Adapazarı havalisinde tahrikler

Efendiler, henüz Amasya'da iken karşılaştığımız vaziyet, yalnız Şeyh Recep vakasıyla kalmadı. Adapazarı havalisinde de buna benzer bir hadise vukua geldi. Müsaade ederseniz, onu da kısaca arz edeyim:

1 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "varitken" sözcüğü, 1927 lüks basımında "varken" şeklinde. (Y.N.)

Adapazarı kazasının Akyazı taraflarında türeyen Talostan Bey ve İstanbul'dan para ve talimatla gelerek, süvari olacaklara 30 ve piyade yazılacaklara 15 lira vaat eden Bekir Bey ve Sapanca'nın Avçar köyünden Beslân namında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım şahıslar ile Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey isminde olan Adapazarı Kaymakamı bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşı ile ve tedarik ettiği yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı hareket eder. Lûtfiye[1] denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu güruha hareket maksatları sorulmuş... Verdikleri cevap şu imiş: "Padişah Hazretleri'nin hayatta ve yüce hilafet makamlarında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'yı, padişah makamına kabul edemeyiz..."

Tahir Bey'in makine başında İzmit Mutasarrıfı'na verdiği malumatta, "adı geçenlerin İstanbul'da mühimce zevatla temasları olduğunu ve hatta Padişah'ın da bu hareketlerinden haberdar bulunduğunu beyan eyledikleri" kaydediliyordu. Resmen verilen malumatta, "Bekir'in, toplanan şahıslara, 'Bu iş için İstanbul'ca bir hafta müddet tayin ettiler; beş gün geçti, iki günümüz kaldı. İşi çabuklaştıralım' diye beyanatta bulunduğu" da bildiriliyordu *(Vesika: 162)*.

İzmit'teki Fırka Kumandanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fuat Paşa da Düzce üzerine bir miktar kuvvet sevk edecekti.

23 Teşrinievvel [23 Ekim] tarihinde, İzmit'te Fırka Kumandanı'na, Bekir'in İtilâf ve Hürriyetçilerle yabancı düşmanlar tarafından gönderildiği ve bozguncu hareketlerinin önlenmesi lüzumu bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Teşrinievvel'de [23 Ekim'de] doğrudan doğruya "Bekir ve arkadaşları hakkında sert ve seri tedbirlerin tatbikinde katiyen tereddüt gösterilmeyerek zararlarının giderilmesiyle neticenin bildirilmesini" emrettim *(Vesika: 163)*.

Efendiler, 23 Teşrinievvel [23 Ekim] tarihli bir şifre ile, adı geçen Bekir ve hempalarının hareketleri ve hüviyetleri hakkında elde ettiğimiz malumatı, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirdik ve "hükümeti seniyece bu gibi bozguncu fiil ve hareketlere karşı vaktü zamanında tesirli tedbirler alınmayıp, mesele milli teşkilata temas eylediği takdirde en sert tedbirlere girişmekte kendimizi mazur göreceğimizi arz ederiz" dedik *(Vesika: 164)*.

İzmit'ten giden ve mahallinde takviye olunan milli ve askeri bir müfreze, "mühim miktarda toplanmış ve toplanmakta olan kötü şahısları dağıtmış, tahsildar Beslân ve biraderi Hasan Çavuş'u yakalamış, asıl talimat ve para ile bir hafta evvel İstanbul'dan gelmiş olan Bekir firar eylemiş." Bu Bekir, subaylıktan atılmış ve Manyaslıdır *(Vesika: 165, 166)*. Bundan sonra, vermeye mec-

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "Latife" sözcüğü, 1934 basımında "Lûtfiye" şeklinde. *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde de "Lûtfiye" şeklinde yer alıyor. (Y.N.)

bur olduğumuz emirlerle, İzmit'te kışkırtıcı ve tertipçi olanlardan "İngiliz İbrahim" denmekle tanınmış biri ve diğer birtakımları hakkında takibat başladı *(Vesika: 167, 168)*.

"Bekir'in, mahallince alınan tedbirler neticesinde teşebbüsünün neticesiz kaldığını ve firar eylediğini ve tekrar İstanbul'a dönerek yeniden melunane teşebbüslerde bulunmasının kuvvetle muhtemel olduğunu, hakkında hususi takibatta bulunulmasını" Amasya'dan 26 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yazdım *(Vesika: 169)*.

27 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'den gelen telgrafta, "Bekir'in maiyetinde iki subay, kırk silahlı adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, mevcut hükümet namına milli hareket aleyhine teşvik ve birçok para sarf ettiği ve Nezarete vuku bulan bildirimlerinin kabule değer görülememekte olduğu" bildiriliyordu *(Vesika: 170)*.

Efendiler, bu gibi meselelerde hükümeti ikaz ve vazifesini yapmaya davetten ibaret olan müracaatlarımız, elbette hükümetin işine müdahale gibi anlaşılmaz inancındayım.

İstanbul'da hükümetin gözü önünde tertip olunan ve dahili, harici düşmanların, Padişah'ın malumat ve rızasıyla olduğuna şüphe etmediğimiz teşebbüslerinin fiilen muvaffak olacakları dakikaya kadar beklemek ve "elbette hükümet tedbir alır, mâni olur" safdilane tevekkülüne kapılmak caiz olamazdı.

Efendiler, Amasya'da müzakereye başladığımız 20 Teşrinievvel [20 Ekim] gününde gelen malumat özeti şu idi: İstanbul'da, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askerî Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir blok teşkil ettiler. Bu blok ve Ali Kemal ve Sait Molla gibi şahıslar, gayrimüslim unsurları devamlı olarak Kuvayi Milliye aleyhine tahrike başladılar. Rum ve Ermeni patrikleri, Kuvayi Milliye aleyhinde İtilaf devletleri temsilcilerine müracaat ettiler. Ermeni Patriği Zaven Efendi, *Neologos* gazetesinde yayımladığı bir mektupla son milli harekâttan dolayı Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilan etti.

Asılmış Kâzım'ın kardeşi Hikmet namında biri, İstanbul'dan aldığı talimat ile Adapazarı civarında başına birtakım silahlı adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet ismine mühim bir vesikada da tesadüf edeceğiz. Adapazarı civarında, Değirmendere'de de para ile adam toplanmaya başlandı. Çete halinde toplananların Geyve hükümetini basmaya karar verdikleri haber alındı. Karacabey'de de buna benzer ufak tefek hareketler görüldü. Bursa'da, Gümülcineli İsmail'in tertip ettiği çetelerin Kuvayi Milliye aleyhine hareketleri hissolunmaya başlandı. Nigehbancılardan tutuklu bulunanların bir günde hepsi hapisten çıkarıldı.

Düşmanlar tarafından Kuvayi Milliye aleyhinde tertip olunan çetelerin faaliyete başlaması, muhalif blokun aleni hareketi, İstanbul Polis Müdürü'nün aleyhte faaliyeti, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne aleyhtar nazırların mevcudiyeti,

bazı teşkilat merkezlerimizi, bilhassa İstanbul merkezimizi ümitsizliğe sevk etmeye başladı *(Vesika: 171, 172)*.

Hükümetin, genel olarak hiçbir maksat ve karar sahibi olduğunu gösterecek harekette bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nazırı Şerif Paşa'nın olumsuz ve seri faaliyetini tasvipkâr davranması, hakikaten düşündürücü ve endişe verici bir manzara arz ediyordu.

İstanbul'da Kuvayi Milliye aleyhine tahrikler

Bu hususta ilk hassasiyet ve inisiyatif gösteren Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in Sıvas'a çektiği 15 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli bir şifresini, merhum Hayati Bey'in imzasıyla diğer bir şifre içinde 22 Teşrinievvel'de [22 Ekim'de] Amasya'da aldım. O şifre aynen şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Paşa Hazretleri; biz mukadderatımızı ne böyle milletin mukadderatını bilmeyen hükümete ve ne de son anda düşünülerek gönderilecek valilere terk edemeyiz. Defalarca zatıâlilerine arz ettiğimiz düşünceler nazarı itibara alınmadığından dolayı, merkezi hükümet, malum Ferit Paşa Kabinesi'nin tayin edip de gönderemediği eski Bitlis Valisi Ziya Paşa'yı buraya ve memuriyet hayatında hiçbir mevcudiyet gösterememiş olan Suphi Bey'i de Konya'ya vali tayin etmek suretiyle ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi düşüncelere dayanarak Meclisi Mebusan teşekkül etmeden evvel hiçbir memuriyete hariçten kimsenin getirilmemesini geçende arz etmiş idik. Mademki mevcut hükümet buraya yeniden vali göndermeye kalkışmıştır, şu halde buradaki milli harekâtın söndürülmesi lüzumlu görülüyor demektir. Nasıl ki zatıâlileri askerlikten istifa ederek milletin bir ferdi gibi çalışmaya karar verdiniz, bendeniz de buradan çekilerek aynı suretle milletimin vazifesini yapmaya karar verdim. Vali gelinceye kadar vekâleti kime vereceğimi lütfen bildiriniz, Efendim.

15 Teşrinievvel [Ekim] 1919 Ankara Vali Vekili
Yahya Galip

Bir gün sonra da, 23 Teşrinievvel'de [23 Ekim'de] Cemal Paşa'nın 21 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli şu telgrafını aldım:

Adet
419

Kadıköy, 21.10.1919

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Ankara'dan Belediye Reisi ve Müftü Efendi, hariçten gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini, Ankara'ya Ankara'dan vali tayin olunması lüzumunu kendi salahiyetlerine dayanarak iddia ediyorlar. Böylece her taraftan ayrı ayrı talepler ileri sürülmesi hükümeti müşkül vaziyete sokmaktadır. Kötü niyetliler ve diğer unsurlar bu gibi ah-

vali türlü türlü yorumluyor. (...) Hükümete destek vaadi üzerine bu gibi hususların önlenmesi lüzumunu rica ederim ve tayini Padişah'ın iradesine sunulan valinin hareketi icap edeceği tabii takdir buyurulur.

Harbiye Nazırı
Cemal

Hakikaten, başta Müftü Efendi olduğu halde (şimdi Diyanet İşleri Reisi bulunan muhterem Rifat Efendi Hazretleri idi) Ankaralılar, protesto mahiyetinde İstanbul'a müracaat etmişlerdi.

Ankara'yı teskin ederek, hükümetin nüfuzunu kırmamak için telgraf başında birçok nasihatlerde bulundum. Fakat, Ankara'nın haklı olduğunu teslim etmemek mümkün değildi. Nihayet Cemal Paşa vasıtasıyla hükümete yazdığım telgraftan bahsederek, alınacak cevaba kadar vaziyetin iyi idare edilmesini Ankara'da Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'e yazdım.

Bu noktada, yeri gelmişken bir hakikati arz etmek uygun olur. Biz, Heyeti Temsiliye, hükümetin vaziyet ve mahiyetini pekâlâ anlamıştık. Hükümet erkânından bazılarının hükümete dahil olmaktan pişman bulunduklarını ve bu gibilerin çekilmek için bahane aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka harici ve dahili düşmanların ve Padişah'ın birlik olarak, Ali Rıza Paşa Kabinesi yerine kendi görüşlerini açıktan açığa ve süratle tatbik edecek diğer bir kabineyi iktidar mevkiine getirmeye kararlı bulunduklarından da gafil değildik ve bunun için de Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni ehvenişer buluyorduk. Bir de, Ferit Paşa'nın düşüşünden sonra, yeni kabine ile anlaşmak için geçen dört beş gün zarfında bazı taraflardan mümkün olduğu kadar çabuk uyuşmak hususunda alınmış olan tavsiyeler de, bizce nazarı dikkatte tutulması icap eden mana ve mahiyette idi. Dolayısıyla maksada emniyetle ulaşıncaya kadar, lüzum görülürse biraz da fedakârlık yapmak zaruretini hissediyorduk.

Mahmut Bey'e yazdığım şifrede bu noktalar da ima edilmişti *(Vesika: 173).*

Cemal Paşa'ya verdiğim cevabı aynen arz edeceğim:

Şifre
Hususidir, aceledir — Amasya, 24.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. 21.10.1919 tarih ve 419 numaralı şifreye:

Ankara'dan, vali hakkında vuku bulmuş olan müracaat ve istirhamın, aşağıdaki sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmıştır.

Şöyle ki: Dersaadet'ten alınan sağlam haberlerde İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti ve İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancıların Hıristiyan unsurlar ile işbirliği yaptıkları ve Anadolu'ya birçok muhalifler sevk ederek milli teşkilatı bozmak ve hükümeti seniyeyi düşürmek teşebbüslerine giriştikleri ve bu bozguncuların Adapazarı ve

Bursa'dan hareket eyledikleri bildirildiği gibi, Adapazarı'nda da son günlerde bazı fiiliyat görülmesi endişeye sebep olmuştur. Konya'ya gönderilen Vali Suphi Bey'in, İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul İdare Heyeti üyelerinden olduğunu Konya'da Refet Bey'e ifade eylemiş bulunduğunun duyulması, hasıl olan tereddüdü artırmıştır. Ankara vilayetine tayin olunan Ziya Paşa'nın meslek ve namusu hakkında bir şey denemezse de, kendisinin ehliyet ve iktidarı da şüpheli görüldüğünden, Ankara vilayeti gibi milli teşkilat ve harekâtımızın en mühim merkezlerinden biri olan mahalde daha henüz vaziyetler açıklığa kavuşup tam bir sükûnet ve emniyet hasıl olmadan, buradaki mühim vaziyetin başına tamamen tecrübe olunmamış, âciz bir valinin tayini tereddüt uyandırmıştır. Ankara'da bulunan Vali Vekili ve Kumandan ile Heyeti Temsiliye arasında cereyan eden haberleşmeler üzerine, mevcut hükümetin, her ne suretle olursa olsun, emirlerine ve icraatına uymak tabii görülmüş ve o yolda hareket edilmiş ise de, doğrudan doğruya ahali, tasavvur ettikleri tehlikeye karşı verilen teminatı yetersiz görerek, tam bir emniyet hasıl olana kadar kendilerince milli emellere itaati tecrübe edilmiş olan Vali Vekili'nin memuriyetinin devamını elzem sayarak, doğrudan doğruya hükümete müracaat eylemişlerdir. Devletlilerinin son bildirimi üzerine, Ankara'da icap edenlerle tekrar fikir alışverişinde bulunulmuş, hatta sakıncaları olsa dahi, sırf hükümet nüfuzunu haleldar etmemek için, Ziya Paşa'nın iyi karşılanmasının teminine çalışılmıştır. Ancak, tehlikelerden ve cereyan eden bozguncu ahvalden fevkalade ürkmüş olan halkı tatmin etmek mümkün olamamıştır.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin, içinde bulunduğumuz vaziyetin nezaket ve ehemmiyetini, düşmanlarımızın ne kadar iblisçe ve faal olarak mesai sarf eylemekte olduklarını takdir buyurdukları şüphesiz bulunduğuna göre ve nezaret makamını yeni teşrif buyurmuş olmaları itibariyle istihdama layık olan memurları tanımakta mazur oldukları gibi, Âdil Bey'in dahi müsteşarlığını yapmış olan Keşfi Bey'in halen müsteşarlık makamında bulunması nazarı dikkate alınınca, bilhassa üst seviyedeki memurların tayininde ne dereceye kadar basiretli olunması lüzumu tahakkuk eder. Dolayısıyla Ziya Paşa'nın şimdilik gönderilmemesi hususunun temin buyurulmasına yüksek aracılıkları ve neticesinin bildirilmesine emir buyurmaları arz ve istirham olunur.

Mustafa Kemal

Efendiler, Ali Fuat Paşa 28 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli bir şifresiyle, İstanbul'daki teşkilatımızın namıma gönderdikleri bir telgrafı bildirdi. Bu telgrafta verilen malumat mühimdi.

Çerkez Bekir'in çıkardığı malum vaka, Adapazarı ve civarında Kuvayi Milliye aleyhinde isyanın başlangıcı kabul edilmiş. Bundan ne suretle istifade olunacağı hakkında "Zatı Şahane, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Bey'den meydana gelen" bir heyet birtakım tasavvurlarda bulunmuşlar.

Bu telgrafta, yukarıda ismi geçen Hikmet hakkında da izahat veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay önce Amasya'dan Adapazarı'na gelmiş. O havalide öteden beri kendisine ve ailesine muhalif olanların milli teşkilata dahil olduğunu an-

lamış. Hikmet Bey, Amasya'dan geldiğini ve beni tanıdığını ve milli teşkilata ancak kendisinin salahiyetli olduğunu ileri sürerek Sıvas'la haberleşmeye kalkışmak ister. Muhalif taraf mâni olur. Hikmet, muhalif teşkilat yapar. Bunu hisseden Sait Molla, Hikmet'i elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hıristiyanlar aleyhinde bir isyana teşvik eder.

Efendiler, Hikmet hakkında ve düşmanlarımızın Hıristiyanlar aleyhinde hareket tertiplerine dair verdiğim malumat, daha sonra temas edeceğimiz bazı vaziyetlerin kolaylıkla anlaşılmasına yarayacağı için, lüzumsuz sayılmamasını rica ederim *(Vesika: 174, 175)*.

Efendiler, bu malumat üzerine Cemal Paşa'ya yazdığım telgrafı aynen görmenizi arzu ederim:

Şifre — Sıvas, 31.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Adapazarı havalisinde, hükümet ve milli teşkilat aleyhinde cereyan eden vaka zatiâlilerinin malumudur. Bu vaka, milli birliğin azmi ve hükümeti seniyenin isabetli ve kati tedbirleri sayesinde bertaraf edilmiş ise de, henüz oralarda fesat tohumu mevcut bulunmaktadır. Milletin birliği karşısında, tamamen mahv ve yok olacağına şüphe yoktur. Ancak, bu bozguncu harekâtta Damat Ferit Paşa, eski Dahiliye Nazırı Âdil ve daha önceki Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyler ve Sait Molla'nın kışkırtıcı ve tertipçi oldukları anlaşılmıştır. Kendi vatana hıyanetlerinden başka, isimleri arz olunan zevat, gayet büyük ve tehlikeli bir hata daha işlemişlerdir. O da, melunca teşebbüslerinden güya Padişah Hazretleri'nin de malumatı olduğunu yaymak gibi büyük bir alçaklıktır. Muhterem Kabine heyetinden büyük bir samimiyetle rica ederiz. Vaktü zamanıyla keyfiyeti münasip surette Padişah Hazretleri'ne arz eylesinler. Milletin ve teşkilatının bu gibi yalanlara elbette ehemmiyet atfeylemeyeceği meydandadır. Bozguncuların, yalanlarla milli birliği lekelemek istediklerini ileri sürerek, mahallinde hükümeti seniye tarafından resmen tekzibi suretiyle her türlü yanlış anlamanın giderilmesi ve bu zararlı şahıslar hakkında gerekli incelemeler yapılarak kanuni takibata girişilmesi hayati bir mesele sayılmaktadır, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni tutmak kararı

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin malumumuz olan bileşiminin mahiyetine rağmen muhafazasına ve mümkün olduğu kadar takviyesine neden lüzum görüldüğünü bir nebze ima etmiştim.

Amasya'dan Sıvas'a dönüşümüzden sonra, Heyeti Temsiliye ve diğer mevcut arkadaşlar ile yaptığımız toplantıda Amasya mülakatı vesaire hakkında arkadaşlara uzun uzadıya izahat verdim. Bu toplantıda, Heyeti Temsiliye

kararları zabıtnamesinin[1] 29 Teşrinievvel [Ekim] 1919 günkü müzakeresine ait sayfasında aynen kayıtlı olan şu kararı tespit ettik:

Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin âciz, Padişah'ın gözünde bir mevki tutmak isteyen zevattan oldukları, kısmen milli harekâta lehtar ve kısmen de aleyhtar bulundukları, bununla beraber, Zatı Şahane ilk fırsatta bunları düşürerek yerine istibdadı devam ettirebilecek bir heyet getirmek isteyeceği için, Milli Meclis teşekkül edip kanun yapma vazifelerini yapmaya başlayıncaya kadar Heyeti Temsiliye'nin bu kabineyi muhafaza etmesinin vatan ve millet için hayırlı bir suret olduğu kabul olundu.

Hakikaten bu kararımızı tatbik ettik. Bunu teyit eden bir hususu bu münasebetle arz edeyim: İstanbul'daki teşkilatımız, sağlam istihbarata dayalı olduğunu bildirdiği bazı malumatı, 31 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde bize bildirdi. O malumat şu idi:

"İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa Saray'a gidiyor, iki üç saat huzurda kalıyor ve şu karar tespit olunuyor. Müşir Zeki Paşa'nın riyaseti altında bir kabine teşkil edilecek, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye, Eşref, Mahir Sait vesaire diğer nezaretleri alacaktır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e henüz teklif yapılmamıştır. Zatı Şahane, Ali Rıza Paşa'ya, münasip bir vakitte, belki bugünlerde istifa teklif edecektir. Bu meselede, evvelce faaliyetinden bahsolunan blok ve[2] gizli cemiyet vardır." Bu malumat üzerine, Cemal Paşa'ya 2 Teşrinisani [Kasım] 1919'da, Sadrazam'ın hiçbir sebep ve bahane ile mevkiini terk etmemesi kati lüzumunun bildirilmesi ve bu takdirde bütün memleketin İstanbul ile kati surette alakasını keseceği bildirildi *(Vesika: 176)*. Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün kumandanlara da, vaziyetten ve Cemal Paşa'ya yazılan telgraftan malumat verildi ve vaziyetten temasta bulunulan Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyelerini haberdar etmek lüzumu da bildirildi *(Vesika: 177)*.

Efendiler, Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmesi üzerine, 21 Teşrinievvel [21 Ekim] tarihli protokolde belirtilmiş olan ve mühim olduğunu maruzatım sırasında işaret eylediğim nokta üzerinde, yani Meclisi Mebusan'ın toplanma mahalli hakkında hükümetle aramızda münakaşa başladı. Hükümetin Cemal Paşa vasıtasıyla yazdıkları, bizim ileri sürdüğümüz fikirler, bir defa daha incelenmeye değer inancındayım. Bu haberleşmelerimizin esasını Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısına ait zabıtnamede görebileceğiniz için burada ondan tekrar bahsetmeyeceğim.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "zabıtnamesinin" sözcüğü, 1934 basımında "Nizamnamesinin" şeklinde. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "ve" bağlacı yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "bir" sözcüğü vardır. (Y.N.)

Ancak efendiler, bu hususlaki haberleşme ve münakaşalar, yalnız merkezi hükümet ve Cemal Paşa ile cereyan etmekle kalmıyor. Bütün memleketin ve bilhassa İstanbul'daki teşkilatımızın bu meseleye dair görüşünü anlamak icap ediyordu. Burada, bu hususlarla alakalı bazı malumat arz edeceğim.

Barış yapılana kadar İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve mebus olmamaklığımız tavsiyesi

İstanbul teşkilatımızın fikirlerini öğrenmek için 13 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde vuku bulmuş olan ilk telgrafımıza verdikleri 20 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli cevapta, "mebusların İstanbul'da toplanmasında bir sakınca ve tehlike olmadığı, İtilaf devletlerinin herhangi bir hareketlerinin medeniyet cihanına karşı kötü tesir yapacağının imkân dahilinde görüldüğü" beyanına, "yalnız kanun yapma kuvveti mevcut salahiyetini genişletmeye teşebbüs ederse, Zatı Şahane'nin Meclis'i feshetmeye kalkışması ve muhaliflerin tehlikeli vaziyet almaları ve İtilaf devletlerinin de bundan istifade ederek zatı devletleri gibi zevata taarruza cesaret etmeleri muhtemeldir" haberi ilave olunuyordu. Bu telgrafın nihayetinde, "bizim, barış yapılan kadar İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve mebus olmamaklığımız" tavsiye olunuyordu *(Vesika: 178, 179)*.

İstanbul'daki teşkilat merkezimizden Kara Vâsıf Bey'in gizli ve Şevket Bey'in açık imzasıyla aldığımız 30 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli şifrede teşkilatımıza mensup olanların fikirleri, birçok zevatın fikirleriyle takviye edilmekte idi. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nazırı, Erkânıharbiye Reisi, Nafıa Nazırı ve programlara hakkıyla sadık ve hizmetkâr olan ve sadakatiyle beraber mühim de bir kuvveti bulunan Göz Tabibi Esat Paşa ile ayrıca Rauf Ahmet Bey ve diğer zevatla gerek talepleri ve gerek münasebet itibariyle görüştüm. Bütün fikirlerin birleştiği[1] noktalar aşağıdadır:"

Bundan sonra, bütün fikirlerin üzerinde birleştiği noktalar özetleniyordu:

1. Meclisi Mebusan'ın mutlak surette İstanbul'da toplanması zaruridir. Yalnız, biz İstanbul'a gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, Meclis'in İstanbul'da vicdan huzuru ile karar alabileceğini, yabancılardan söz alarak vaat etti. Fakat, yalnız bizim için teminat almak mümkün olamayacağından, "mebus olurlarsa, izinli olarak veyahut mebus olmayarak daha yüce, gönüllerin sevgilisi kalmaları uygun olur" deniliyordu.

Bir (b) fıkrasında, "zaten hükümet, yapılacak antlaşmada nispi temsili azınlıkların hakları namına kabule mecburdur. Şu halde, Milli Meclis'in azın-

1 "Birleştiği" sözcüğünün aslı olan "ittihat ettiği" sözcükleri yerine, *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında yanlışlıkla "itimat ettiği" yazılmış. Doğrusu "ittihat ettiği" olmalı. *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde yer alan Vesika: 180'de de "ittihat ettiği" şeklindedir. (Y.N.)

lıkların da yeniden iştiraki için dağıtılıp tekrar toplanması mahfillerce katiyetle ümit edilmektedir" gibi yeni bir malumat veriliyordu.

Bir (c) fıkrasında da "hükümet hakikaten iyi niyet sahibidir ve istekli değildir" teminatı okunuyordu.

2. maddede de "mümkün mertebe sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilafçı vs. çıkarmak" gibi bizim anlayamayacağımız muğlak ve karışık bir zihniyetin ifadesine tesadüf ediyorduk. Ondan sonra:

3. maddeyi "hükümeti müşkülata düşürmemek."

4. maddeyi de "bize zararı dokunacakları her suretle temin ederek elde etmek istiyorum. Her taraf da bana bunu tavsiye ediyor. Mesela Refi' Cevat, sosyalistler gibi" fikirleri teşkil ediyordu *(Vesika: 180)*.

1 ve 4 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihlerinde[1] İstanbul'daki teşkilatımıza uzun fikir ve tahlilleri ihtiva eden cevaplar verdik. Bu cevaplarımızda başlıca: "Mebusların İstanbul'da toplanması tamamen tehlikeli ve sakıncalıdır" dedik ve izah ettik. Cemal Paşa vasıtasıyla hükümete bildirdiğimiz fikirleri özetledik. "Bizim için mevcut tehlikenin, bütün milletvekilleri için varit olduğunu" ispata çalıştık. "Bizim seyirci mevkiinde kalmamız mutlaka arzu buyuruluyorsa, gerekçesiyle bildirilmesini" talep ettik *(Vesika: 181)*.

Yalnız, Kara Vâsıf Bey'e hitap olan telgrafnamede:

"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, esasen milli harekâtın İstanbul'da katliama sebep olabileceği zannında idi. Sözlerinin dinlenmesi, evvelemirde bu inançlarının değişip değişmediğini bilmekle mümkündür. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne gelince; onun da tereddütlü olduğu meçhulünüz değildir. Abuk Paşa da aynı vasıflarda ve haleti ruhiyededir. Göz Tabibi Esat Paşa hakkında kati bir fikrim yoktur. Yalnız bazıları bu zatı son derece dar görüşlü, pek fazla şan ve şöhret düşkünü gösteriyorlar. Velhasıl, azim ve fikirlerinde istikrar ve isabet mevcut olmayan ve İstanbul'da düşman baskısı altında düşünen rical ve zevatın nasihatleri incelenmeye değerdir" dedikten ve söz konusu toplanma mahalli hakkında tekrar muhtemel tehlike ve sakıncaları saydıktan sonra "asıl şaşılacak nokta, bizi, isimleri malum iki üç kişiyi teminde acz gösteren hükümetin diğer mebusları nasıl koruyabileceği meselesidir.

Bizde yavaş yavaş hasıl olmaya başlayan fikir ve kanaat, maalesef yabancılar değil, belki onlardan ziyade mevcut hükümet ricali ile diğer zevattan bazılarının bizi sakıncalı saymakta olmalarıdır" dedik.

Bundan sonraki fıkraların birinde "nispi temsilin kabulü zarureti karşısında Meclis'in dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte Meclisi Mebusan'ın toplanılmaması lüzumu tabii görülmek gerekir" zannını ifade ettik.

1 Doğru tarih "1 ve 4 Kasım 1919" olmalıdır. Nitekim, Kara Vasıf ve Şevket Beylerin 30 Ekim 1919 tarihli telgraflarına cevaben çekilen söz konusu telgraf, *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde 1 Kasım 1919 tarihlidir. (Y.N.)

İstanbul'da Meclisi Mebusan Önünde İtilaf Devletleri Donanması.

Bir fıkrada da, hükümetin istekli bulunmadığı kaydından bir şey anlayamadığımızı işaret ederek "gayesi bizi müşkül zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sorusundan sonra, onların bir fikirlerine cevap olarak da, "muhaliflerin iktidar mevkiine geçmesinden korkmak fayda vermez. Dolayısıyla, bundan dolayı meslek ve meşrep değiştirilemez" dedik *(Vesika: 182)*.

Efendiler, bu haberleşmelerden ve bu haberleşmelerde ileri sürülen fikirlerden kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, bizim İstanbul'daki teşkilatımızın başında bulunanlar, hükümet ricalinin, şunun bunun fikirleri karşısında zayıf kalmışlar ve artık port parol[1] olmaktan başka bir vazife yapmıyorlardı.

İşte diğer bir şifre telgrafname ki, 6 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde yazılıyor, fakat şifrenin metnini Kara Vâsıf Bey'in fikri ve imzası teşkil ediyor ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu. Bu şifrede, yine toplantı mahallinden bahsolunarak bilhassa "Evvela siyasi sakıncalar var. İkinci olarak idari sakıncalar var, üçüncü olarak da toplanma imkânı yoktur... Zaruret, hisse hâkim olmalıdır... Uygun cevabınızı acilen kabineye bildiriniz" sözleriyle baskı yapılıyor ve "Japon Rıza Bey'le pek yakında iyi haberlerle yanınıza geleceğim" müjdesi veriliyordu. "Sulh ve Selâmet'i tamamen kazandık demektir. Millî Türk keza bizim. Millî Ahrar'ı yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek" cümlesiyle de iyi haberlerin nelerle, ne gibi boş şeylerle alakalı olduğunu işarette acele ediliyordu *(Vesika: 183)*.

Kara Vâsıf Bey'e 7 Teşrinisani [Kasım] 1919'da süratle Sıvas'a gelmesini yazdım.

Kara Vâsıf Bey, yine aynı meseleye dair gönderdiği 19 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli şifresinde uzun fikirlerine dayandırdığı muhakeme ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

"Kuvayi Milliye ile hemfikir olan Meclis, Padişah'a karşı düşmanlığını ilan eylerse, Anadolu kimin arkasından gider?!.. Kuvayi Milliye'ye mi tabi olsun?!..

Meclisi Anadolu'da toplamak fikrinden feragat bir vatan borcudur..." *(Vesika: 184)*.

Kumandanlarla fikir alışverişi Efendiler, çok mühim olan bu toplantı mahalli meselesine kendi başına karar vermek ve bu kararı millete ve seçilen mebuslara tatbik ettirmek pek tehlikeli olurdu. Bu sebeple çok dikkat ve hassasiyetle bütün özel ve genel fikirleri ve hisleri öğrenmek, hakiki eğilimi anlayarak icrası mümkün kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum.

Bir taraftan gördüğünüz gibi İstanbul ricaliyle haberleşirken, bir taraftan da muhtelif vasıtalarla kamuoyunu yokluyordum. Vereceğim kararın tatbikinin te-

1 Porte-parole: Sözcü. (Y.N.)

mini için ordunun görüşünü almak da pek mühimdi. Bu sebeple daha Teşrinievvel'in [Ekim'in] 29'unda, 15., 20., 12. ve 3. Kolordu Kumandanlarını Sıvas'ta bir toplantıya davet ettim.

Diyarbekir'deki Kolordu Kumandanı'na, Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzzet Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de "kendilerini mesafenin uzaklığı ve özel vaziyetleri icabı davet etmediğimi ve kararları bildireceğimi" yazdım *(Vesika: 185, 186).*

Efendiler, davet olunan kumandanlardan Salâhattin Bey zaten Sıvas'ta idi. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konya'daki Kolordu Kumandanı'nın cephe ile[1] bazı mühim vaziyetleri bizzat halletmesi lazım geldiğinden ona vekâleten Erkânıharbiyesi Reisi Şemsettin Bey Konya'dan gelip Sıvas'ta toplandılar. Heyeti Temsiliye'ye dahil olan ve olmayıp da refakatlerinden istifade olunan zevat ile ve kumandanların iştirakiyle 16 Teşrinisani [Kasım] 1919 günü müzakerelere başladık. Müzakere gündemimiz şu üç noktayla sınırlı olacaktı:

1) Meclisi Mebusan'ın toplanma mahalli.

2) Toplantıdan sonra Heyeti Temsiliye ve milli teşkilatın alacağı şekil ve faaliyet tarzı.

3) Paris Sulh Konferansı'nın hakkımızda olumlu veya olumsuz bir karar vermesi haline karşı hareket tarzı.

Dört aykırı görüş ve aldığımız karar

Efendiler, bu tarihe kadar Cemiyet heyeti merkeziyelerimizden, vaki olan sorularımıza gelen cevaplar dört görüşe ayrılıyordu.

1. Birinci görüşe göre, Meclisi Mebusan'ın hariçte toplanması uygun görülüyordu.

2. İkinci görüşe göre -ki, bu görüşü ileri sürenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi, Saruhan heyetleri bulunuyordu- İstanbul'da... İstanbul'daki rical ve zevatın hemen hepsinin bu fikirde olduğunu biliyoruz. Padişahın arzusu, hükümetin ısrarı da bu idi.

3. Üçüncü görüş -ki, Trakya-Paşaeli'nin fikri idi-: İstanbul civarında...

4. Bir kısım heyeti merkeziyeler de, Salih Paşa'nın şahsi kanaatine dayanarak hükümetin uygun bulması halinde hariçte toplanmakta bir sakınca görmüyorlardı.

Efendiler, merkezi hükümet ve onun yardakçılarının, kamuoyunu ne derece ayrılığa ve karışıklığa uğratmış olduğunu, milletin ortaya koyduğu bu görüş ayrılıklarından kolaylıkla anlamak mümkündür.

1 *Nutuk*'ta bu şekilde. Ancak doğrusu "cephe ile alakalı" olmalı. (Y.N.)

Artık bunun üzerine, ısrarın zararlı neticeler vereceğine hükmetmek de müşkül değildir.

Şimdi, 16 Teşrinisani [Kasım] 1919'dan 29 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihine kadar, günlerce devam eden müzakere ve münakaşalardan çıkan neticeler ve kararların zaptını aynen yüksek bilgilerinize arz ediyorum:

1. Milli Meclis'in İstanbul'da toplanmasındaki sakıncalara ve tehlikelere rağmen, hükümeti seniyenin hariçte toplanmasını uygun görmemesi yüzünden ve memleketi buhrana uğratmaktan sakınarak, İstanbul'da toplanması zarureti kabul edildi. Ancak aşağıdaki tedbirlerin alınması lüzumu kararlaştırıldı:

a) Bütün mebusları vaziyet hakkında aydınlatarak tek tek görüşlerini talep etmek.

b) Mebusların, İstanbul'a gitmeden evvel, Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak Milli Meclis'in İstanbul'da toplanmasına nazaran gerek İstanbul'da ve gerek hariçte alınması lazım gelen emniyet tedbirlerini ve programımızın esaslarını müdafaa edecek kuvvetli bir grubun vücuda getirilmesi yollarını konuşup düşünmeleri.

c) Cemiyet teşkilatını süratle genişletmek ve kuvvetlendirmek için kolordu kumandanlarının, mıntıka kumandanları ve ahzi asker[1] reisleri vasıtasıyla seri ve fiili yardımda bulunmaları.

d) Bütün üst seviyedeki mülki memurlardan her ihtimale karşı milli teşkilata sadakatte bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin mevcut vasıtalarıyla cemiyet teşkilatını organlaştırmaya süratle girişmelerini talep etmek.

2. Milli Meclis İstanbul'da toplandıktan sonra, mebuslar tam bir emniyet ve serbesti ile kanun yapma vazifelerini yapmakta olduklarını teyit edeceği güne kadar, Heyeti Temsiliye, şimdiye kadar olduğu gibi hariçte kalarak milli vazifesine devam edecektir. Ancak bütün livalardan ve mebus olan zevattan seçilmek üzere birer ve vilayet ve bağımsız livalardan ikişer zat, Nizamname'nin sekizinci maddesine dayanarak Heyeti Temsiliye üyesi olarak Eskişehir yakınında toplanarak, vaziyetin aydınlatılması ve Meclisi Mebusan'da hareket şeklinin kararlaştırılması görüşülecektir. Bu sebeple Heyeti Temsiliye dahi belirtilen mahalle intikal edecektir. Bu toplantıyı müteakip Heyeti Temsiliye münasip surette takviye olunduktan sonra diğer zevat İstanbul'a Milli Meclis'e gideceklerdir. Heyeti Temsiliye'nin vazifeye devam ettiği müddetçe, milli teşkilatın faaliyet şekli ve tarzı nizamnamede yer aldığı gibi olacaktır.

Meclisi Mebusan mutlak emniyet içinde bulunduğunu teyit ettiği zaman, Heyeti Temsiliye, nizamnamede mevcut salahiyetine dayanarak, Genel Kongreyi toplantıya davet ederek on birinci madde icabınca cemiyetin alacağı gelecekteki vaziyetin kararlaştırılmasını Kongrenin kararına terk edecektir. Kongrenin toplanma mahalli ve toplanma şekli, o zamanki ahval ve icaplara tabi olacaktır. Kongrenin davet olunduğu zaman ile toplanması arasında geçecek müddet zarfında Heyeti Temsiliye, merkezi hükümet ve Meclisi Mebusan riyaseti ile kati mecburiyet görmedikçe resmi münasebetlerde bulunmaz.

1 Ahzi asker: Askerlik şubesi. (Y.N.)

3. Paris Sulh Konferansı, hakkımızda olumsuz bir karar verdiği ve hükümet ve Milli Meclis'çe kabul ve tasdik edildiği halde, seri ve münasip vasıtalarla milli iradeye başvurularak Nizamname'de açıklanmış olan esasların elde edilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

Rüstem *Mazhar Müfit* *Ali Fuat* *Hüsrev* *Hüseyin Rauf*

Kâzım Karabekir *Hakkı Behiç* *Hüseyin Salâhattin*

İbrahim Süreyya *Bekir Sami* *Ömer Mümtaz* *Vâsıf*

12. Kolordu Erkânıharbiye Reisi
Şemsettin

Mebuslara verilen talimat

Efendiler, bu kararlar icabınca mebusları aydınlatmak için verdiğimiz malumat ve talimatı aynen arz edeceğim.

Seçilen mebuslara bildirilen malumat ve talimat şudur:

Madde 1. İstanbul'un İtilaf devletleri ve bilhassa İngiliz kara kuvvetlerinin işgali altında ve deniz kuvvetlerinin kuşatması altında olduğu ve emniyet kuvvetlerinin yabancılar elinde ve karma bir surette bulunduğu malumdur. Bundan başka, Rumların kendilerinden İstanbul mebusu namıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina'dan gelmiş Yunan reisleri ve kumandanlarının idaresi altında olmak üzere, gizli polis ve ihtilal kuvveti teşkilatı yaparak, devletimize zamanı geldiğinde asi bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükümetin İstanbul'da ne yazık ki eli kolu bağlı olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu sebeplerden dolayı, Milli Meclis'in toplanma mahallini münakaşa etmek gibi bir mesele ortaya çıkmış bulunuyor. Milli Meclis İstanbul'da toplandığı takdirde, mebusların yapacakları vatani vazife nazarı dikkate alınırsa, tehlikeye maruz kalmalarından cidden korkulur. Hakikaten, İtilaf devletlerinin Mütareke hükümlerini bozarak ve barışın kararlaştırılmasını beklemeye lüzum görmeksizin, vatanımızın mühim kısımlarını işgal ve Hıristiyan unsurlara haklarımıza tecavüz fırsatını bahş eylemek suretiyle vuku bulan haksız muamelelerini eleştirerek ve reddederek toprak bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın dokunulmazlığını azimkârane bir surette talep ve müdafaa edecek olan Meclis'in dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması veya sürgün edilmesi uzak bir ihtimal değildir. Kars'ta toplanan İslam Şûrayı Millisi'ne İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere iştirak eylememiş olan Hıristiyan unsurların ve onların yolundan giden İngiliz Muhipler ve Nigehban Cemiyetlerinin, bu hususta düşmanların emellerini destekleyerek her türlü fenalığa kalkışabilecekleri de hatıra gelmektedir. Dolayısıyla Milli Meclis'in İstanbul'da toplanması, Meclis'ten beklenen ciddi ve tarihi vazifenin yerine getirilmesini neticesiz bırakacağı ve Milli Meclis, devlet ve milletin bağımsızlık timsali olduğundan, ona vurulacak darbe ile bağımsızlığımızın da zarara uğratılacağını arz etmeye ihtiyaç yoktur. Kabine namına Amasya'da Heyeti Temsiliye ile müzakerelerde bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri dahi,

bu hakikatleri göz önünde tutarak Milli Meclis'in İstanbul'un haricinde emin bir mahalde toplanması lüzumuna vicdanen ve fikren kanaat getirmiş ve bu hususta kiolurunu imzası altında teyit eylemiştir. Milli Meclis'in düşman tesirinden uzak ve mutlak emniyete sahip bir mahalde toplanması halinde, İstanbul'da toplanmasına nazaran tasavvur olunan bütün sakıncalar bertaraf edilmiş olacağı gibi, hilafet ve saltanat makamının tehlikede bulunduğunu cihan kamuoyuna ve bilhassa İslam âlemine fiilen hissettirmiş olacak ve milli bağımsızlık ve mevcudiyetimizin aleyhinde çıkması muhtemel bir karar karşısında milli ve vatani vazifelerini yapmaya kadir bir halde bulunacak ve İtilaf devletleri nazarında Meclis'in milletin mukadderatına tamamen hâkim bulunduğu daha bariz bir surette gösterilebilecektir. Meclis'in hariçte toplanmasında hatıra gelen sakıncalar aşağıdadır:

Kötü niyetliler, İstanbul'dan vazgeçildiği tarzında zararlı bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükümet, İstanbul'da olduğu gibi, Meclis'le temas ve irtibatında kolaylığa mazhar olamayacaktır. Meclis'in açılış merasimi, Zatı Şahane'yi seyahat külfetine maruz bırakmamak maksadıyla, vekil tayin buyuracakları bir zat vasıtasıyla olabilecektir. İşte bu sakıncalara dayanan mevcut hükümet Milli Meclis'in hariçte açılmasını uygun görmemiştir. Bu uygun görmemek yüzünden mevcut sakıncalara aşağıdaki sakıncalar dahi eklenmiştir:

Milli Meclis'in kanuni bir şekilde toplanması, Meclisi Mebusan ve Âyan'ın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına bağlı olduğundan, hükümetin hariçte uygun göreceği bir mahalde toplanmaya olur vermemesi yüzünden Meclisi Âyan ve hükümet, hariçteki toplantıya icabet etmeyecek ve Zatı Şahane'ye usulü dairesinde Meclis'i açtırmayacaktır.

Buna nazaran, Milli Meclis'in hariçte toplanmasına kanunen imkân kalmayıp İstanbul'da toplanması arz olunan sakıncalara rağmen zaruret hükmüne girmiş bulunuyor. Değerli mebuslar İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde, vücuda gelecek bu toplantı bittabi Milli Meclis'in malum olan kanun yapma mahiyeti şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, emellerini, bağımsızlığını temsil edebilecek ve mukadderatı hakkında verilecek hükümleri eleştirebilecek ve millete dayanarak reddedebilecek milli bir toplantı şeklinde olabilir. Bu takdirde, Milli Meclis de bittabi İstanbul'da toplanmamaya mahkûm kalır. Bu hareket tarzının, hükümetin itirazına ve aleyhinde zorlayıcı tedbirler almasına ve neticede milletle merkezi hükümet arasında münasebetlerin kesilmesine sebep olması da hatıra gelmektedir. Mebusların bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise, bu hususta sakıncayı artırabilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, yukarıda ortaya konulan bütün hususları nazarı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra, Milli Meclis'in İstanbul'da toplanması zaruretine karşı, vaziyetten bütün mebusları haberdar ederek her birinin fikir ve görüşünü almayı vazife saymıştır. Bundan başka, İstanbul'da Milli Meclis'e dahil olmadan evvel, değerli mebusların, toplanma kolaylığı nazarı dikkate alınarak bazı mevkilerde toplanıp aşağıdaki hususları görüşmeleri ve müzakerelerin neticelerini birleştirmek maksadıyla Heyeti Temsiliye'ye bildirmeleri lüzumlu görülmüştür. Görüşülecek hususlar şunlardır:

a) İstanbul'da toplanma zaruretine karşı İstanbul'da ve haricen bütün vatanda alınması lazım gelen tedbirler ve tertibat;

b) Meclisi Mebusan'da vatanın bütünlüğünü ve devlet ve milletin bağımsızlığını kurtarmaktan ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmek çarelerinin düşünülmesi.

Mebusların belirtilen hususlarda fikir alışverişinde bulunmak için toplanmaları münasip görülen yerler şunlardır:

Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2. Birinci maddeyi aynen mıntıkanızda bulunan mebuslara tebliğ ile evvela şahsi fikirlerinin mümkün sürat ile alınması ve vakit kaybetmeksizin Heyeti Temsiliye'ye bildirilmesi ve mıntıkanızdaki heyeti merkeziyelere de verilerek bu hususlarda faaliyetlerinin temini,

İkinci olarak, mıntıkanızdaki mebusların birinci maddede açıklanan yerlerde toplanmalarının kolaylaştırılması ve temini ile müzakerelerin neticesinin Heyeti Temsiliye'ye bildirilmesi için gereken tertibat ve tedbirlerin alınması istirham olunur.

Mıntıkanız dahilinde mebus olup halen İstanbul'da bulunanların İstanbul'a yakın toplantı mahallerinden birine, seçim dairelerince davet ettirilmesi lazımdır.

Teşrinievvel [Ekim] 1919'da mühim dahili işler

Efendiler, 1919 senesi Teşrinievvel'ine [Ekim'ine] ait olup temas etmek istediğim bazı hususları da birkaç kelime ile özetlememe müsaadenizi rica ederim.

İzmir vilayeti dahilinde, işgal altında bulunan İslam ahaliye zulüm ve katliam tatbik olunuyordu. Bunun için, İtilaf devletleri temsilcileri nezdinde tesirli teşebbüslerde bulunmasını, hükümetten rica ettik. Yunanlıların zulüm ve haksızlığı devam ederse misillemeye mecbur kalınacağını da bildirdik. İzmir facialarını üzerine İstanbul'da bir miting yapılmak istenmişti. Buna engel olunduğunun haber alınması üzerine, Cemal Paşa'nın nazarı dikkatini çektik.

Anzavur, Bandırma havalisinde, hainane ve caniyane faaliyete başlamıştı *(Vesika: 187)*. Zararlarının giderilmesi için ve Karabiga ve Bandırma taraflarına çıkan Nigehban Cemiyeti'ne mensup subaylar hakkında Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya ve daha bazı[1] alakalı olanlara yazdık. Otuz kadar Nigehbancı subayın da bir yabancı işgaline zemin hazırlamak için, Hıristiyanlara karşı hareket etmek üzere, Trabzon ve Samsun'a çıkacaklarını haber aldık. Derhal 15. Kolordu'nun ve Canik Mutasarrıfı'nın nazarı dikkatlerini çektik.

Malumu âlileridir, Maraş, Urfa, Ayıntap'ta[2] başlangıçta İngiliz kıtaları vardı. Bu kıtaları Fransız askerleri değiştirdi. Bu münasebetle tekrar işgali önlemeye çalıştık. Vukuundan sonra da evvela siyasi, sonra fiili teşebbüslere geçtik.

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "bazı" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

2 Antep. (Y.N.)

Bozkır'da yeniden mühimce bir ayaklanma çıktı. Onun bastırılması için muhtelif tedbirlere giriştik.

Maraş ve Ayıntap'a Kılıç Ali Bey'i ve Kilikya mıntıkasına da Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek ciddi teşkilat ve teşebbüslere geçtik.

Efendiler, bu münasebetle hatırıma gelen bir noktayı da arz etmiş bulunayım: Sıvas Kongresi'nden sonra, kongreler nizamname ve beyannamelerinden başka, Heyeti Temsiliye, mesuliyeti üzerine alarak Sıvas Kongresi Nizamnamesi'ne ek olmak üzere, "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Teşkilat Nizamnamesi'ne Ektir (1)" başlıklı, "yalnız alakadarlara mahsus ve gizlidir" kayıtlı, milli silahlı teşkilata mahsus gizli bir talimat tanzim etti. Düşmanla temasta bulunulan mahallerde bu talimata göre silahlı müfrezeler, kıtalar teşekkül etti *(Vesika: 188)*.

Ali Rıza Paşa Kabinesi fikrinde ısrarlı

Efendiler, 2 Teşrinisani'de [2 Kasım'da] Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan aldığım bir şifre telgrafnamede: "Zaten az olmayan dedikodulara biri daha ilave olundu. Ziya Paşa'nın Ankara'ya kadar gitmemesi, desteklendiği buyurulan hükümetin nüfuzunu kırmaktan başka bir manaya gelemez. Bu meselede hükümet, fikrinde ısrarlıdır" denilmekte ve bunun cevabının süratle beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşa'nın gönderilmemesi hakkındaki ricamıza, hükümet iltifat etmemişti. Ziya Paşa'yı memur etmiş ve göndermişti. Ziya Paşa, Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan izin alarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, aynı telgrafnamesinde, "Bozkır hadisesinden dolayı matbuata tebliğ buyurulan beyannamenin tarzını, hükümet, aramızdaki anlaşmaya aykırı görmektedir" diyordu. Halbuki böyle bir beyannamemiz yoktu.

Cemal Paşa'nın bu telgrafına, şu cevabı verdik:

Şifre
Acele

Sıvas, 3.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. 2.11.1919 tarih 501 numaralı şifre:

1. Hükümetle milli teşkilat arasında samimi bir uzlaşma, hakiki bir birlik esası kabul eyledik. Zatı devletleri vasıtasıyla pek mühim bir istirhamımız var idi. O da, maksadı meşru milli teşkilatın dağılmasını önlemek için bütün üst seviyedeki memurların bu bakımdan seçilmesi, muhalif olanların değiştirilmesi idi. Bunlara ait mükerrer istirhamlarımıza cevap alamadık. Trabzon, Diyarbekir valileri, Antalya Mutasarrıfı hakkında ne yapıldığını henüz bilmiyoruz. Bilakis, mahalli vaziyeti incelemeksizin, Dahiliye Nezareti, Konya'ya gayet zayıf, âciz, Muhipler Cemiyeti üyelerinden Suphi Bey'i vali olarak gönderdi. Dahiliye Nazırı'nın bu meselelerde bizimle

hiçbir temas ve münasebet kabul etmediği, adeta milli teşkilata muhalefetkâr hareket eylediği zehabı hasıl oluyor. Bu fikrimizde yanılıyorsak düzeltilmemizi ve aydınlatılmamızı rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşa'nın arzusu ile izin aldığını arz etmiştim. Tabii yine kendisi resmen Ankara valisi sayılmaktadır. Fakat arz ettiğim noktadaki şüphe ve zan ortadan kaldırılıncaya kadar, adı geçen valinin izinden istifadeye devam eylemesi en hayırlı şekil olarak kabul olunmalıdır. Polis Müdüriyetinin halen Nurettin Bey gibi bir zat elinde bulunmakta olması, zatı devletinizin de bu pek mühim noktaya karşı lakayt davranmakta olduğunuza dair bir fikir vermektedir. Halbuki, bu müsamahanın neticesi hem hükümete, hem de milli teşkilata zararlı olacaktır. Heyeti Temsiliye'mizin milli teşkilat ve birliği ihlal edecek en ufak bir hale karşı müsamahakâr davranamayacağını elbette mazur görürsünüz.

2. Bozkır hadisesi hakkında, Heyeti Temsiliye tarafından matbuata bir beyanname verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Muhtemeldir ki, bu bildirimler, *İradei Milliye* gazetesinin istihbaratı olacaktır. Heyeti Temsiliye'nin bir gazeteyi sansüre salahiyeti olmadığı yüksek malumlarıdır. Bununla beraber, nazarı dikkati çekilmek üzere, bu ajans muhteviyatında hükümetle aramızdaki uzlaşmaya aykırı görülen noktaların izah buyurulmasını istirham eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Heyeti Temsiliye'nin delegesi ve milli harekâtın taraftarı olduğunu iddia eden Cemal Paşa'nın telgrafımıza cevabı şudur:

Harbiye, 4/5.11.1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Resmi beyannamede yazıldığı gibi, mevcut hükümet, böyle bir zamanda, sırf vatan ve memlekete hizmet emeliyle büyük bir mesuliyeti üstlenmiş ve bu vazifesini yapmak için tam bir tarafsızlık ve samimiyetle hareket etmekte bulunmuş olduğundan, aşağıdaki noktaların izahına acil lüzum hasıl oldu:

Birinci olarak; mebus seçimlerine gayrimüslim unsurlar iştirak etmediği gibi, muhtelif fırkalar dahi şu anda çekingen vaziyettedir. Muhtelif fırkalar, memlekette iki hükümet mevcut olduğunu ve seçimlerin tarafsızca icra kılınmadığını sebep olarak göstermekte ve gayrimüslim unsurların dahi daha sonra bu sebepten dolayı iştirak etmediğini ileri sürmesi pek muhtemel bulunmakta... Seçimlerin selamet dairesinde icra olunmadığına dair şikâyet ve duyumlar sürüp giderek, yabancı mahfillere ve matbuata kadar aksetmiştir. Meclisi Mebusan, milletin muhtelif kısımlarını temsil etmediği ve bilhassa Kuvayi Milliye'nin tesirleri ile teşekkül eylediği takdirde, bunun cihanın nazarında ne suretle karşılanacağı izaha muhtaç değildir. Dolayısıyla, mebus seçimlerinde baskılar yapılmasına meydan verilmemesi elzemdir.

İkinci olarak; tekrarına lüzum olmayan sebeplerden dolayı, Meclisi Mebusan'ın payitahttan başka bir yerde toplanması, dahilen ve haricen türlü sakınca ve zararlar doğuracağından, Meclis'in mutlaka İstanbul'da toplanması, memleketin hayati menfaatları icabındandır.

Üçüncü olarak; taşralarda milli teşkilat namına bazı kimseler tarafından hükümet işlerine müdahale vuku bulmakta olduğu, devamlı bildirim ve ihbarlardan anlaşılmakta olmasıyla bu müdahalelerin acilen ve süratle önlenmesi elzemdir.

Mevcut hükümet, şu üç talebinde sabittir. Başka suretle işleri yürütmek imkânı yoktur.

Harbiye Nazırı
Cemal

Cemal Paşa'nın bu bildirimine -"Seryaver Salih Bey tarafından açılacaktır" kaydıyla- verdiğimiz cevabı aynen arz etmek isterim:

Şifre Sıvas, 5.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. 4/5.11.1919

1. Gayrimüslim unsurlar ile, bu vatan ve bu millet için gayrimüslim unsurlardan daha zararlı olan bazı siyasi fırkaların seçimlere iştirak etmemelerini, onların kasıtlı olarak yaydıkları sebeplere dayandırmak elbette doğru olamaz. Hıristiyan unsurların daha milli teşkilatın ismi yokken, seçimlere iştirak etmeyeceklerini ilan eyledikleri malum değil midir? Yaygara koparan siyasi fırkalara gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her tarafta seçimlere iştirak etmişlerdir. Ancak beşer onar kişiden ibaret olan bu fırkaların millet nezdinde bir mevkileri olmadığından ve millet bu defa İstanbul'daki politikacılardan değil, kendi sinesindeki öz vatandaşlardan mebuslarını seçmekte olduğundan, kendilerinin muvaffak olamayacaklarını anlayarak telaş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Bu noktadaki hakikatte kabinenin tereddütlü bulunuşu şaşılacak şeydir. Bahsolunan baskı nerede, kimin tarafından ve nasıl vaki olmuştur? Lütfen izah buyurulmalıdır ki, Heyeti Temsiliye vazifesini yapabilsin. Boş iddialara ehemmiyet atfederek telaşa düşmek caiz değildir.

2. Toplanma mahalli hakkındaki görüşte hükümetin sebatında isabet veya isabetsizlik olduğunu zaman ve vakalar ispat edecektir. Bu konudaki son fikirlerimizin merkezlerden alınacak cevaplar üzerine arz edileceğini bildirmiştik.

3. Milli teşkilat namına hükümet işlerine nerede ve kimin tarafından müdahale edilmişse derhal bildirilmelidir ki, icap eden muameleye girişmek mümkün olsun. Ancak, Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin şüphe ilham edebilecek tarzdaki muamelelerine yüksek nazarı dikkatlerini çekmeye lüzum görürüz, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Dahiliye Nazırı'nın memlekete sevk ettiği nasihat heyetleri

Dahiliye Nazırı, memlekete birtakım heyetler sevk etmeye kalkıştı. Bunlardan biri de, Harbiye Nezareti eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa namında bir zatın riyasetinde, Temyiz Mahkemesi üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendilerden meydana gelmekte idi.

Heyeti Temsiliye'miz delegesi olan Cemal Paşa bundan bizi haberdar eylememişti. 5 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli bir şifre ile kendisinden bu heyetin gönderilme maksadını sorduk ve "bilhassa Fetva Emini ile Kâmil Paşa Kabinesi zamanında polis müdürü olan zevatın böyle bir heyetteki varlık sebeplerinin" anlaşılamadığını zikrettik *(Vesika: 189)*.

Efendiler, Fuat Paşa'nın Ankara'da kolordusunun başında bulunmasını gerektiren sebepler tezahür etmeye başladı. Bu sebeplerin mühimmini, dahilde ahalinin zehirlenmeye başlanması teşkil ediyordu. Dahili ve harici düşmanların müttefik mesaisi, Ali Rıza Paşa Kabinesi zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok fazla muvaffak olmaya başlamıştı.

Refet Paşa Salihli ve Aydın cephelerine kumandan olarak gönderiliyor

Balıkesir havalisinde, Kâzım Paşa, cephe teşkiline ve vaziyete hâkim olmaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephelerindeki sevk ve idarenin askeri bir görüşe uydurulması icap ediyordu. Buraya az çok tanınmış bir askerin gitmesi lazımdı. Elimizde istifade edilebilir, Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki Kolordu'nun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Dolayısıyla, Aydın Kuvayi Milliye Kumandanlığı'nı üstlenmek üzere cepheye hareketini Refet Paşa'ya ve Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya dönmesini kendisine yazmıştık.

Refet Paşa'nın Nazilli'ye ulaştığı anlaşıldıktan sonra da Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gelmiş olan Cevat Paşa'dan, geçen harpte tecrübe görmüş genç erkânıharplerden seçilmiş dört beş subayın, Nazilli'de Refet Paşa nezdine gönderilmesini rica ettim. Bu hususu, Refet Paşa'ya da bildirdim.

Refet Paşa, Demirci Efe'nin maiyetine giriyor

Efendiler, Nazilli'ye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe'den kumandayı almaya lüzum ve bunda bir fayda görmemiş veyahut kim bilir, belki de kumandaya el koydurtulmamış. Demirci Efe'nin maiyetinde erkânıharp gibi vazife yapmayı daha faydalı görmüş ve tercih etmiş... Refet Paşa bunu bize bildirdi. Mahalli şartları yakından görmüş olan bir zatın kararını bozmak çoğunlukla müşküldür. Çünkü, ya hakikaten Refet Paşa'nın gördüğü ve tercih ettiği gibi, Efe'nin kumandasını devam ettirmekte ve ona yardımcı olmakta fayda vardı, veyahut Refet Paşa o cephenin kumandasına herhangi bir sebepten dolayı el koyamıyordu. Her iki ihtimale göre de mutlaka kumandayı al diye emir vermek faydasız olurdu.

Asıl garabet bundan sonra görüldü. Bir müddet sonra, Refet Paşa, Nazilli'den kayboldu. Birkaç gün sonra Balıkesir'de olduğunu, birtakım yabancı subaylarla münasebete girip girmemesini bizden sorması vesilesiyle anladık.

22 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihinde verdiğimiz cevapta: "Milli teşkilata mensup olanların, bilhassa Heyeti Temsiliye'ye dahil üye tanınmış olmak haysiyetiyle kendisinin hiçbir suretle temasını arzu etmediğimizi" bildirdik. Refet Paşa, tekrar kayboldu. Nihayet bir gün, Bursa'dan Refet imzalı kısa bir telgraf aldık: "İstanbul üzerinden Bursa'ya geldim."

Bu telgrafın bir türlü manasını anlamıyordum. Refet Paşa'nın İstanbul ile ne münasebeti vardı? Bir de "Nazilli-Balıkesir-Bursa" yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu muammayı bir türlü halledemedim. Nihayet mesele anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilli'yi terk ettikten ve Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya uğradıktan sonra, Bandırma'ya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbul'a gitmiş, orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş, ondan sonra Bursa'ya dönmüş...

Efendiler, bu muammayı hâlâ halledemiyorum. Bunda beni mazur göreceğinizi ümit ederim.

Refet Bey'in, bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelen Salâhattin Bey tarafından değiştirildiği ve aynı gemi ile Refet Bey'in İstanbul'a dönmesi talep olunduğu ve bunun üzerine gitmeyip istifa eylediği ve İstanbul hükümetinin benimle beraber kendisinin yakalanarak İstanbul'a gönderilmemize tamimen emir verdiği malumunuzdur. Bu kadar çok malumatla bir meçhulü halledememek, cebir bilenlerce pek de mazur görülmezse de, benim bu noktada acz gösterdiğimi itiraf ederim. Gerçi, Ferit Paşa Kabinesi yerine Ali Rıza Paşa Kabinesi geçmişti. Fakat, yeni kabinenin istihbarat ve icra vasıtalarının evvelkinin aynı olduğu malumumuzdur.

Efendiler, Refet Paşa'nın bu hafif hareketi, Aydın ve Salihli cephelerinde, muntazam ordunun teşkiline kadar, ciddi bir sevk ve idare tesis edilememesine sebep oldu.

Dahiliye Nazırı'nın şüphe veren halleri

Efendiler, bu garip hikâyeden sonra, vakaları tekrar bıraktığımız noktadan takibe başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli şifremizin bir noktasını anlayamamış, Babıâli merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şu suretle izah talep ediyordu: "'Dahiliye Nazırı'nın şüphe çekebilecek tarzdaki muamelelerine nazarı dikkatinizi çekmeye lüzum görürüz', fıkrasından maksat ne olduğu anlaşılamadı. Burasının acilen, açık olarak bildirilmesi!" *(Vesika: 190)*

Bu kısa izah talebine verdiğimiz cevap biraz uzundur. Sıkılmazsanız, aynen arz edeyim:

Şifre Sıvas, 12.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. 8.11.1919 tarih ve 8084 numara.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin şüphe ilham eden fiil ve hareketlerinden hatıra gelenler aşağıda arz olunur:

1. Ankara gibi bazı vilayetlerde, üst seviyedeki mülki memurları telgraf başına çağırtarak Ferit Paşa Kabinesi aleyhinde milli harekât esnasındaki icraat müteşebbislerinin ahvalini, ithamların sebeplerini, kanuna uygunluk derecesini tehditkâr bir surette soruşturmak.

2. Uzun müddet yataklık hasta iken tifodan vefat eden Tokat Mutasarrıfı'nın ölüm sebebinin, esrarengiz bir vaka kabul edilerek Sıvas vilayetinden şifre ile sorulması...

3. Adliye Nazırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen milli heyet ile gizli görüşmeleri esnasında Adliye Nazırı'nın milli harekât reisleri aleyhinde icraata imkân olup olmadığını, adı geçenin yanında söz konusu edebilmesi.

4. Vatana hıyaneti maddeten sabit olan eski Dahiliye Nazırı Âdil Bey'in fikir ve faaliyet sırdaşı bulunan Dahiliye Müsteşarı Keşfi Bey'in, nezaret üstlenildiği zaman, ilk milliyetperverane icraat olmak üzere def edilmesi lazım gelirken, halen muhafaza edilmesi ve bunun aracılığıyla üst seviyedeki mülki memur değişikliklerinin icra edilmesi.

Tabiidir ki, bu müsteşarın tayin ettireceği memurlar pek haklı olarak milletin itimadına mazhar olamaz. Mesela milli harekâtın başından nihayetine kadar muhalif bir vaziyet almış ve nihayet ahali tarafından işten el çektirilmiş ve hasta olması bakımından o zaman tutuklanması ve uzaklaştırılması yoluna gidilmemiş olan eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, idari vasıflardan dahi[1] büsbütün mahrum ve düşkünler güruhundan olmasına rağmen Burdur'a tayin buyurulmuştur.

Yine yetersizliğinden ve Canik livası için uygun görülmediğinden dolayı kendisinin de arzusuyla vaktiyle İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de Menteşe'ye tayin kılınmıştır. Aydın Mutasarrıflığı'na da eski Niğde Mutasarrıfı olup Sıvas'a getirilen Cavit Bey tayin olunmuştur. Bunlara rağmen, eski Konya Valisi vatan haini Cemal Bey'in adamı olan Antalya Mutasarrıfı, mükerrer müracaatlarımıza ve ahalinin feryatlarına rağmen halen yerinde oturuyor.

5. Memurin Müdüriyeti gibi en mühim makam bir Ermeni elinde bulunduruluyor.

6. Matbuat Müdüriyeti'nde, Ajans vaziyetinde bir değişiklik görülememektedir.[2]

7. Memleketin mukadderatını temin edecek yegâne kuvvet milli birlik olduğu ve bunu devam ettirecek de milli teşkilat bulunduğu malumdur. Bu birlik ve teşkilatın, vatanı parçalanmaktan kurtarmak, devlet ve milletin bağımsızlığını teminden ibaret olan mukaddes gayesini bozmaya çalışanlar da, İstanbul'daki bozgunculardır. Bunların zararlarının önlenmesi, ancak kuvvetli ve ciddi bir inzibata bağlıdır. Bunun da başlıca çaresi, polis müdürünü, namuslu, milliyetperver, muktedir, müteşebbis zevattan

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "dahi" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "görülememektedir" sözcüğü, 1934 basımında "görülmemektedir" şeklinde. (Y.N.)

seçmek ve tayin etmektir. Halbuki zatı samilerince de malumdur ki, bugünkü Polis Müdüri Umumisi, düşmüş olan millet haini kabinenin ve adamlarının yegâne koruyucusudur. Sait Molla'nın *Mister Fru'*ya[1] yazmış olduğu mektupların içeriğinden anlaşıldığına göre de, bu zat, muhaliflere, yani millet düşmanı olanlara bugün bir sığınak ve dayanak teşkil etmektedir. Amasya'da Salih Paşa Hazretleri de bunu tasdik buyurmuşlardı. Halbuki Dahiliye Nazırı, memleket ve milletin mukadderatını böyle bir şahsın elinde bırakmakta bir sakınca tasavvur etmiyor, belki fayda görüyor demektir. Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın ise, gerek milli emeller ve gerekse sizler için zararlı bir şahıs olduğu muhakkak iken, halen makamında durması da, Dahiliye Nezareti'nin iyi niyetine mi atfedilmelidir?

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Kabinesi milli teşkilatı düşman teşkilatla, bizi Ali Kemal ve Sait Molla ile bir tutuyor

Efendiler, Harbiye Nazırı'nın 9 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli bir telgrafı vardı; onun da muhteviyatı enteresandır. Bu telgrafnamesinde Cemal Paşa, kabinenin fikrini şu noktalar üzerinde topluyordu:

"1. Seçimlerin selamet dairesinde cereyanı,

2. Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanması,

3. Milli teşkilat namına hükümet işlerine müdahale olunmaması hakkında hükümetin tarafınıza önce ve sonra vaki olan tebligatı katidir.

4. Birçok telgrafnamelerinizde ileri sürülen taleplerin de aynı mahiyette - yani müdahale mahiyetinde- olduğu aşikârdır.

5. Hükümet, beyannamesinde tespit ve ilan eylediği tarafsızlıktan ayrılmayacaktır. Bu bakımdan milli teşkilata muhalif görüşte bulunanlara karşı baskı ve cezalandırma yoluna gidemez." Telgrafın nihayetinde şu tehdit vardı: "Şimdiki hal, bir müddetçik daha devam edecek olursa Vekiller Heyeti'nin çekileceği muhakkaktır." *(Vesika: 191)*

Muhterem efendiler, bu maddelerin ifade eyledikleri manalar, esasen bütün hakikatleri meydana koymuş bulunuyordu. Kabine, milli teşkilata muhalif görüşte bulunanların, memleket ve millete düşman olanlar bulunduğunu kabul etmiyordu. Milli teşkilat ile düşmanın hainane teşkilatını, Ali Kemal ile, Sait Molla ile bizi bir tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur hadiselerini suç fiillerinden saymıyordu.

Cemal Paşa'ya verdiğimiz cevapta, bu noktaları izah ettikten sonra, hükümetin his ve eğilimini açık söyletmek maksadıyla şu cümleyi de ilave ettik: "Vaki olan beyanatlarından anladığımıza göre, hükümeti seniye, milli teşkilatın mevcudiyetini ihtimal ki lüzumsuz görüyor. Hakikaten, keyfiyet bu mer-

1 Mister Frew. (Y.N.)

kezde olup milli teşkilata ihtiyaç olmaksızın memleketi kurtaracak kuvvete sahip bulunuluyorsa, ona göre lüzumuna girişilmek üzere, açıkça bildirilmesini, arada her türlü yanlış anlamanın giderilmesi için arz ve istirham eyleriz." *(Vesika: 192)*

Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa devamlı olarak milli birliği bozmakla, Harbiye Nazırı, temsilcimiz Cemal Paşa da hükümetin icraatını müdafaa ile meşgul

Efendiler, Cemal Paşa'nın özel olarak Sıvas'a gönderdiği 10 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli ve kendi el yazısıyla olan bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra -yani 28 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde- almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, cereyan eden haberleşmelerin alakalı olduğu meseleleri madde madde özetliyor ve her biri hakkında izahat veriyordu.

Bu arada, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'dan başka bir mahalde toplanması meselesinden bahsederken, "Bu meseleye Padişah'ın rıza göstermeyeceği tamamen anlaşılmıştır. İşgal kuvvetlerinin Meclisi Mebusan'a taarruzlarının belki devleti âliye için hayırlı neticeler verebileceğini, Amerikalılar üstü kapalı ve hatta açıkça belirttiler ve bu taarruzu ihtimal dairesinde göremediler" diyordu.

Cemal Paşa, "Kuvayi Milliye ruhuyla mütehassis olmayan memurların kodamanları, işgal ordularına adeta sırtını dayamış vaziyetindedirler" tarzında, sanki bilinmeyen bir malumat da verdikten ve bu malumatı "eski kabine erkânının çoğu dayamıştır" malumatıyla tamamladıktan sonra, "mesela Polis Müdürü'nün değiştirilmesinde bu hal tamamıyla tezahür etti" diye bir de misal zikrediyor.

Cemal Paşa, kabine birçok işler yapmayı düşünmüş ise de "esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine hâlâ inanamadı" fıkrasıyla bizi ithamdan sonra şu kanaatini ortaya koyuyordu: "Dahiliye Nazırı bu kuvvete -yani Kuvayi Milliye'ye- ihtiyaç gösterenlerin başında desem mübalağa olmaz."

Cemal Paşa'nın, mektubuna imza koyduktan sonra yine imzasıyla mektubuna eklediği bir özette şu cümle vardı: "Muhalifler ve yabancılar Meclis'in açılışını engellemeye karar vermişlerdir. Heyeti Temsiliye de, bu engellemeye mahal kavgasıyla devam ederse işimiz Allah'a kalıyor demektir." *(Vesika: 193)*

Efendiler, bu mektup muhteviyatındaki ve bundan önceki bildirimler ile bundan sonra sürecek olan fikirlerdeki mantık, muhakeme ve görüş sağlamlığı hakkında söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde verdiğimiz izahatlı cevabımızın bir fıkrasını aynen nakletmekle yetineceğim. O fıkra şudur: "Hükümeti seniyenin esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine itimadı kalmamış şeklindeki maddeleri ciddi görmüyoruz."

Efendiler, Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, tereddütsüz ve durmaksızın milli birliği bozmaktan, milleti her gün sürüp gitmekte ve genişlemekte olan tecavüzler karşısında sessiz ve atıl tutacak tedbirler almaktan geri durmuyordu. Diğer nezaretleri de aynı prensipte harekete teşvik ettiği görülüyordu. Mesela, Eskişehir'de Hamdi Efendi namında bir kadı vardı. Kuvayi Milliye'ye aleyhtar olduğu için orada duramamış, dönmemek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu Kadı Efendi yeni kabine tarafından tekrar Eskişehir'e gönderilmiş. Keyfiyetten bahsedilerek adı geçenin değiştirilmesi lüzumu Mutasarrıf tarafından Adliye Nezareti'ne yazılmış, cevap verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Mıntıka Kumandanı bu vaziyeti Heyeti Temsiliye'ye bildirmekle beraber, "Eğer Nezaret bu bildirimi nazarı itibara almayacak olursa, def edilmesi zaruridir. Devletlilerinin irade ve görüşleri istirham olunur" deniliyordu. Biz de, görüş bekleyenlere şu cevabı vermek zaruretinde kaldık: "Milli emellere itaatkâr olacağını vaat eden ve bu esas dahilinde milli teşkilatın her türlü yardımına mazhar olan hükümeti seniyeye adı geçenin değiştirilmesi hususunda söz dinletilemezse, nihayet def edilmesinin bir zaruret haline gireceği açıktır." Bittabi bu vaziyette bulunan İstanbul memurları az değildi.

Buna benzer birtakım hususlar hakkında Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın, kabinenin görüşünü bildiren, 24 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli bir şifresinin ilk cümlesi şu idi: "Devletin dahili ve siyasi işleri katiyen iştirak kabul etmez." *(Vesika: 194)*

Bu telgrafa 27 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde verdiğimiz tafsilatlı cevapta, biz de şöyle dedik: "Devletin dahili ve siyasi işlerinin katiyen iştirak kabul etmediği bir hakikat olmakla beraber, emsali görülmemiş mevcut vaziyette, vatan ve milletin mukadderatını temin edecek olan milli teşkilatı bilerek, bilmeyerek zaafa uğratacak ve milli birliği ihlal edecek hiçbir muameleye, milletin razı olamayacağı da pek meşru ve tabiidir." Bu telgrafın son cümlesi şu tarzda idi: "Heyetimiz, imzası altındaki taahhütlerine tamamıyla sadıktır... Şu kadar ki, taahhütler karşılıklı olmak gerektir. Halbuki hükümet, Salih Paşa'nın imzası altındaki taahhütlerin ve notların henüz hiçbirini yerine getirmemiş ve varsa engelleyici sebepler dahi bildirilmemiştir." *(Vesika: 195)*

Efendiler, şimdi vereceğim kısa bir malumat ve göstereceğim vesikalar - ki bu malumatı doğrulamaktadır- Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin, bizi hatalı bulmakta ne kadar haksız ve hükümet icraatında, en hafif manasıyla, ne kadar kayıtsız olduğunu gözleriniz önünde tecelli ettirecektir zannederim.

Efendiler, İstanbul'daki gizli cemiyetler ve bu cemiyetlere önderlik eden birtakım zatlar -Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın mektubunda da itiraf olunduğu üzere, sırtlarını yabancılara dayamış bulunuyorlardı- bol para ve Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin geniş müsamaha ve ataleti sayesinde, memleketi baştan başa ateşe vermek için olanca güç ve gayretleriyle çalışıyorlardı. Bu hususta

malumat ve elde edilen vesikalar da malumat ve haberleri haricinde bırakılmış değildi. İstanbul'daki teşkilat ve tertibatımız sayesinde elde edilmiş bir kısım vesikalar, olduğu gibi Cemal Paşa'nın, Sadrazam Paşa'nın ellerine teslim edilmişti. Bu vesikalar, o tarihte yabancı temsilcilere de verilmiş ve bu suretle İtilaf devletleri hükümetlerinin çoğunluğunca malum olmuş ve o tarihlerde özetleri bütün kumandanlara ve diğer icap edenlere tebliğ edilmiş olduğuna göre, artık hadisenin tarihe karışmış olduğu bugünde, yüksek heyetinizce ve milletçe bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

Sait Molla nasıl çalışıyordu?

Milli mücadeleler esnasında maruz kalmış olduğumuz açık ve gizli müşkülat hakkında esaslı bir fikir edinmeye vesile olacak ve gelecek nesiller için ibret ve uyanıklığı icap ettirecek mahiyette bulunan söz konusu vesikaları aynen bilginize sunmayı münasip görüyorum. Bu vesikalar, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin güya reisi tanınmış bulunan Sait Molla'nın Mister Fru[1] namındaki rahibe gönderdiği mektupların suretleridir.

Efendiler, bu mektupların suretlerinin alındığını hisseden Sait Molla'nın, Türkçe *İstanbul* gazetesinin 8 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli nüshasında, söz konusu mektuplardan bahisle uzun ve sert bir lisanla bir tekzip yayımlamış olmasına rağmen, hakikati inkâr mümkün değildir. Bu mektupların suretleri, Sait Molla'nın evinden ve mektupların müsveddelerinin yazılı bulunduğu bir defterden aynen kopya edilmiştir. Bu bir yana, mektupların muhteviyatı, memlekette ortaya çıkan ahval ve hadiseler ile ve beliren bazı şahıslar ile tam bir uygunluk ifade etmektedir. Şimdi müsaade buyurursanız, bu mektupları tarih sırasıyla arz edeyim:

Birinci Mektup

Aziz dostum,

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli neticelerini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu malumatı, şu tezkeremle size hemen müjdelemek istedim. Yarın sabah bizzat gelip tafsilat vereceğim.

Kuvayi Milliye taraftarlarının, Fransa'nın fevkalade üzerine düştüklerini ve General *Despre*'nin[2] Sıvas'a gönderdiği subayların Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere hükümeti aleyhinde bazı kararlar aldıklarını Ankara'daki "N.B.D. 285/3" adamımız özel olarak bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. "D.B.K. 91/3" her ne kadar cemiyetimize dahil ise de bu zatın Fransızlara casusluk ettiği ve sizin bu teşkilata riyaset eylediğinizi yaydığı ve beyan eylediği kanaati bendenizde hasıl olmuştur. Bu mesele hakkında da, yüksek kanaatlerine ve üstadane itimatlarına muhalif

1 Mister Frew. (Y.N.)
2 Franchet d'Esperey. (Y.N.)

olarak vuku bulacak beyanatımla şimdiye kadar o zat hakkında göstermiş olduğunuz itimattaki hatayı ortaya koymuş olacağım. Dün sabah Âdil Bey'le birlikte Damat Ferit Paşa Hazretleri'ni ziyaret ettim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemeleri lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Paşa Hazretleri, cevaben size teşekkür etmekle beraber, Kuvayi Milliye'nin Anadolu'da tamamen kök saldığını ve bir karşı hareket neticesi olarak melun reisleri tepelendirilmedikçe, kendilerinin iktidar mevkiine gelemeyerek Zatı Şahane'nin de tasvibine sunulan mukavele hükümlerinin Konferans'ta müdafaasına imkân olmadığını ve Kuvayi Milliye'nin dağıtılması için fahametli İngiltere hükümeti nezdinde seri teşebbüsler icra edilerek müşterek bir notanın, mebusların seçilmesinden evvel Babıâli'ye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı yapacakları tecavüz hareketlerini esas alarak, Kuvayi Milliye'nin asayişi ihlal ettiklerini ileri sürerek, maksadın hızlandırılmasına çalışmamızı ve İngiliz matbuatının Kuvayi Milliye aleyhinde neşriyatta bulunmasının teminini ve özel olarak torpido ile gönderilen "A.B.K. 19/2"ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz meseleler hakkında talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece on birde Âdil Bey "K" de sizi görecek ve Ferit Paşa'nın bazı hususi ricalarını daha tebliğ edecektir. Ondan sonra Zatı Şahane ile Mister "T.R." görüşebilecektir. Refik Bey'e artık itimat etmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim.

11.10.1919 *Sait*

Not:
Karacabey'le Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

İkinci Mektup

12 tarihiyle Ankara'daki "N.B.D. 285/3" tarafından gelen mektupta, Sıvas Heyeti Temsiliyesi'nden Erkânıharbiye Miralaylığından emekli Vâsıf Bey'in *Despre* ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evvelki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı ve diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "Bu Sait Molla imiş. Artık gidelim" dediklerini işittim. Bu fazla temas benim hakkımda hayırlı olmayacak. Fuat Paşa Türbesi civarındaki görüştüğümüz haneyi işgal edebilirseniz temas yapabileceğiz. Nâzım Paşa, cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok teessüf etti. Müsaadenizle "N.B.S. 495/1" tertibine kendilerini dahil ettim. Hane meselesi halledilinceye kadar teması adı geçen yapacaktır. Karacabey'de "N.B.D. 289/3"e gönderilen bin iki yüz lira ulaşmıştır. Hareket edeceklerdir. Ferit Paşa, Babıâli'ye verilecek notayı her dakika beklemektedir. Zatı Şahane bu vaziyetten pek üzgündür. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümit verici beyanatta bulundurmanız menfaatlarımız icabındandır. Bizim padişahların her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o mesele hakkında pek tuhaf beyanatta bulundu. Güya arkadaşları "vatanperverliğe aykırı olur" diyorlarmış. Artık siz icabına bakınız. Polis Müdürü Nurettin Bey'in değiştirilmesi ri-

vayet olunuyor. Hepimizin hamisi olan bu zat hakkında lazım gelenlerin nazarı dikkatini çektiriniz. Hürmetlerimi takdim ederim.

18/19.10.1919 *Sait*

Not: Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Konuşmayı idare edemediğinden muhatabı maksadını anlamış ve hatta kendisine büyük bir hakaretle "Biz, sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü Mektup

Yapılan propagandaları göz tabibi Esat Paşa kolu ve bilhassa Çürüksulu Mahmut Paşa, resmi malumata dayanarak devamlı tekzip ettiriyor ve halkın heyecanının teskinine çalışıyorlar. Bu adamlara müracaatlarında hiç cevap verilmemesini, dün kararlaştırılan zata, Zatı Şahane vasıtasıyla emir vermenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim.

19.10.1919 *Sait*

Dördüncü Mektup

Aziz Üstat,

Muhipler[1] arasında *Franmason* teşkilatı itiraza sebep oluyor. İttihatçıların yolu tutulacağından çekiniliyor. Bu teşkilatın idaresine kalp ve ruhuyla yetiştirilmiş gençlerin dahil edilmesiyle bu programı tatbik edebileceğiz. Benim dış görünüşümün mâni olması hasebiyle, kadim dostunuz "K.B.V. 4/35" kararlaştırılan esaslar dahilinde işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

19.10.1919 *S.*

Beşinci Mektup

Üstat,

Kasidecizade Ziya Molla dün *Adam Blok'*a[2] haber göndermiş. Kadim dostu olduğuna güvenerek, benim başta bulunduğum Muhipler Cemiyeti'nin mazhar olduğu himayenin, İngilizlerin karakteri ile bağdaşmaz olduğunu ve bunun kamuoyunda fena tesirler yaptığını ve bu cihetle namuslu kimselerin temsil etmesi lazım geleceğini dolaylı olarak bildirmiş ve benim aleyhimde pek fena şeyler ilave etmiş. Bu zatın bana karşı şahsi husumeti olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının kız kardeşi eskiden benim zevcem idi. Kendisini boşadığımdan dolayı bu husumet bana

1 Muhip: Dost. Burada "İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri" kastediliyor. (Y.N.)
2 Adam Block. (Y.N.)

yöneltilmiştir. *Adam Blok* Hazretleri'ne bildirilmesini ve Ziya Molla'nın halen İngiliz taraftarı olmayıp milli harekât taraftarlarının bir propaganda vasıtası ve Mustafa Kemal Paşa ile aralarında münasebet mevcut olduğunu ve hakkımdaki isnatlarıyla mahiyetini göstermekte olduğunu üstadane görüşlerinize arz etmek isterim.

21.10.1919 *S.*

Not: Sakınca yoksa *Adam Blok* Hazretleri'ne size olan hizmetimi bildiriniz.

Altıncı Mektup

Muhterem Üstat,

Ankara'dan "N.B.D. 295/3"ten kurye ile gelen 20 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli mektupta, "K.D.S. 93/1" talimatımız üzere orada bırakılarak kendisi Kayseri'ye hareket etmiştir. Talimatın tasdik olunmuş suretini de Galip Bey'e gönderdiğini bildiriyor. Evvelki tahsisatın sarf olunmasından yeniden tahsisat istiyor. Gizli teşkilatın genişlediğine ve bozguncu reislerden yakasını kurtaran muhiplerimizin, şimdilik köylerde kalmak şartıyla el altından işe başladıklarını müjdeliyor ve son üstadane tertibatınızın verimli olacağını beyan ediyor. "M.K.B." düzgün Türkçesi sayesinde mühim rol çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Talimatın "X. VV" tertibi tamamen hazırlanmış. Aramızda, yeni yabancılar girmemiş ise, meydana çıkmadan, maksat fiilen temin edilmiş olacaktır. Yeni tahsisatın gönderilmesini beklemek üzere kurye "4.R." burada alıkonulmuştur.

23/24.10.1919 *S.*

Not: Ahmet Rıza Bey'in İtalya mandası hakkındaki beyanatını risalenin nihayetine ilave ettim. Kendisinin Fransa'ya geçmesi bizce tehlike olur.[1] Bunu temin ediniz.

Yedinci Mektup

Üstadım,

Ali Kemal Bey dün o zatla görüşmüş. Matbuat meselesinde bir an ihtiyat lazım olduğunu söylemiş. Bir kere lehine kalem oynattırılan düşünür ve yazarların evvelkine muhalif bir gayeye sevk etmek, bizde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmi memurlar, milli harekâtı şimdilik iyi görüyor demiş. Ali Kemal Bey, talimatınıza harfiyen riayet edecek. Zeynelâbidin partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Özetle, işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika mahfillerinde benim ismimden çok bahsediliyormuş. Bunun hikmetini hâlâ anlayamadım. Milli harekât taraftarlarının, bu hükümetin siyasi memurları üzerinde yaptıkları tesir neticesi olarak hayatımın muhafazası size kalmıştır. Ben, bu ümitle kendimi cesaretlendiriyo-

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "olur" sözcüğü, 1934 basımında "olup" şeklinde. (Y.N.)

rum. Hikmet ile bizzat görüştüm. Bu sefer kendisini kararsızca gördüm. Bununla beraber kuvvetli teminat verdi. "Ben merdim. Sözümden dönmem" dedi. Sıvas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi üstleniyor. Fakat melun İttihatçı matbuat, bazen bizim işlere mâni oluyor. Bunların yazılarına dikkat lazım. Paşamız hâlâ sinirli. "Ne vakit olacak?" diyor. Hane meselesinin hâlâ hallolunmamış bulunması, temas ve münasebetimizi zora sokuyor. (N.B.S. 495/1) Konya'ya ehemmiyet verilmesini tavsiye ediyor. Size sözlü olarak izah ettiği mesele hakkında nazarı dikkatini çekmemi rica ediyor. Ali Kemal Bey'in son felaketi üzerine üzüntünüzü bildirdiğinizi söyledim. Bu zatı elde bulundurmak lazım. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en münasip bir zamandır. 19 Teşrinievvel [19 Ekim] tarihli mektubumu almadığınıza müteessirim. Vasıtayı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden sakınmak, benim için pek mühimdir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet'e ve Kadıköylü'ye numaralarını vereceğim. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

24.10.1919 *S.*

Not: Birkaç defadır söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve taraftarlarına biraz müsait görünmeli ki, kendisi tam bir emniyetle buraya gelebilsin. Bu işe fevkalade ehemmiyet veriniz. Kendi gazetelerimiz ile taraftarlık edemeyiz.

Sekizinci Mektup

Aziz Üstat,

Seçimleri geciktirmek ve askıya almak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi Efendilerle uzun uzadıya, talimatınız dahilinde görüştüm. Rızalarını aldım. Mahallelerde propagandalar başladı. İcap edenleri elde edecekler. Bol para dağıtmak suretiyle görüş ayrılıkları yaratacaklardır. Zatı Şahane'nin bu hususta aydınlatılması elzemdir. Maksada üstadane görüş ve tedbirlerinizle ulaşacağımızı temin ederim üstat.

26.10.1919 *S.*

Dokuzuncu Mektup

"9.R" kurye geldi. Keskin teşkilatı bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için talimat verdim. Muvaffakiyetlerimizin ilk semerelerini yakında toplayacağımızdan eminim üstadım.

27/28.10.1919 *S.*

Onuncu Mektup

Aziz Üstat,

Mabeyn'de yeni kabine teşkili tertibat ve tasavvurları duyulmuştur. Bu işin hızlandırılması elzemdir. Anadolu teşkilatımızın bazı tertipleri Kuvayi Milliye'ce anla-

şılmış, bilhassa Ankara ve Kayseri'de aleyhimizde faaliyet başlamıştır. Kürt Cemiyeti, verdiği vaadi hilafına faaliyet gösteremedi. Çetelerimizden bir kısmı tepeleniyor. Ne olursa olsun tasavvur olunan kabinenin iktidar mevkiine getirilmesi mutlak elzemdir. Ali Rıza Paşa'nın, tertibatımıza karşı engelleyici tedbirler alacağını da tahmin ediyorum. Bozkır'a gidecek adamlarımız tanınmış şahsiyetler olması hasebiyle fazlaca korkuyorlar. Konya'da "K.B. 81/1"e sizin vasıta ile hadisenin şiddetlendirilmesi hakkında tebligat icrasıyla propaganda heyetlerinin bu mesele için faaliyete davet edilmesi lüzum ve zaruretini arz eder ve hürmetler takdim eylerim.

29/30.10.1919 *S.*

Benim bir mektubumdan Hikmet'e bahsedilmiş. Bu mektubun muhteviyatını nereden öğrenmişler? Bizzat Hikmet ile görüştüm. Ve bunun vaki olduğunu büyük bir hayretle Hikmet'ten dinledim. Casus benim muhitimde midir, yoksa sizde midir?

On Birinci Mektup

Aziz Üstadım,

Kürt Teali Cemiyeti'ndeki samimi dostlarımızla görüştüm. Yeni geldiklerinden, birkaç gün sonra verilen talimat dairesinde tertibat alacaklarını, yalnız Kürdistan'a gönderilecek muhtelif arkadaşlar için büyük bir tahsisatın mevcudiyetine ihtiyaç olduğunu söylediler. "D.B.R. 3/141"den gelen mektupta gösterdiler: Urfa, Ayıntap, Maraş'ta Fransızlar aleyhine lüzumundan fazla tahrikler yaptıklarını ve kolordu kumandanının takip ettiği yumuşak siyaset hilafına ahaliyi yönlendirdikleri yer almaktadır. Kabine riyasetine Zeki Paşa'nın getirilmemesi hakkında beyan olunan görüş doğru değildir. Bu zat, Kürtler üzerinde hâkimdir. Eski Ermeni kıtali unutulmuştur. Sizce varit görüş her halde bugün için zamansızdır. Bunu, icabında başka manaya çevirmek mümkündür. Üstadane gayretinizi her dakika bekliyoruz. Karşıdaki vakayı diğerlerine de vermeye çalışıyoruz. Âcizane hürmetlerimi takdim ederim.

4.11.1919 *S.*

On İkinci Mektup

Aziz Üstadım,

Ahmet Rıza'nın *Tan*[1] muhabirine olan beyanatı bittabi nazarı dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysal'a Fransızlar ile anlaşma yapmayı tavsiye etmesindeki manaların kapsadığı siyasi nükte üstadane gözünüzden uzak kalmamalıdır. Kuvayi Milliye reislerinin, Fransa'ya son zamanlarda dikkate değer bir şekilde eğilim emaresi gösterdikleri gibi, Irak'ta çıkardıkları karışıklığa karşılık, diğer taraftan Suriye'deki hâkimiyetinize de darbe vurmak istiyorlar. Bu kuvvetin sürüp gitmesinde gösterilecek ihmal ve kayıtsızlık, İslam âleminin İngiltere aleyhindeki fevkalade galeyanıyla neticelene-

1 *Le Temps.* (Y.N.)

cektir. Bu en mühim noktayı ehemmiyetle görmek ve yüksek siyasi ricalinize göstermek mühim ve elzemdir. Şu fikrimle, ilmi kıymetinize karşı bir sövgüde bulunduğuma hükmetmeyiniz. Çünkü Türkiye üzerinde, sizden başka bir kuvvetin nüfuz ve hâkimiyetini sürdürmesi, siyasi gayemize aykırıdır. Fransa, İtalyan ve bilhassa Amerika'nın gerek ricali ve gerek matbuatıyla bu kuvvete karşı gösterdikleri muhtelif eğilimler, siyasi ve askeri üstünlüğünüzün rekabet edilir hale düştüğünün açık bir delilidir. Ahmet Rıza gibi *Klemanso*[1] ve *Pişo'*nun,[2] muhtelif siyasi ricalin en samimi ve kadim dostluklarına mazhar olmuş zevatın Fransa'da mühim bir rol çevireceğinden ve kamuoyunu tam manasıyla kendilerine çekeceğinden ve cezbedeceğinden emin olunuz. Bu zatın, İsviçre'ye geçeceğine dair malumata nazaran oradan bir yolunu bulup Fransa'ya geçmek emelinde olduğuna kani olabilirsiniz. Balıkesir civarındaki kuvvetlerimiz bozularak firar etmiş ve "A: R." mevkiinde gizlenmiştir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere tahsisat istiyor. Karaman'dan "D.B.S. 40/5"ten gelen mektupta şimdilik beklemek zaruretinde olduklarını ve Kayseri'de "K.B.R. 87/4"ten[3] gelen mektupta da, yakında harekâta başlayacaklarını bildiriyor. Ziya Efendi de "H.K.", "C.H." mevkilerinde teşkilat bittiğinden, yalnız tahsisatla oraya hareket etmek mecburiyetinde olduğunu şifahen beyan ediyor. Arzu ederseniz vaziyet hakkında sözlü olarak tafsilat verecektir. Şiddetli takip edildiğimizi, tertibatımızdan Sıvas'ın muntazaman haber aldıklarını arz edebilirim. Mehmet Ali'ye emniyet etmeyiniz. Ketum değildir. Her halde boşboğazlık ediyor. Harici tertibat ve teşkilatta bendenizden başkasını istihdam etmeseniz daha isabetli hareket edersiniz. Ali Kemal Bey'in listeye dahil edilmesi zaruridir. Bu kadar sırlarımızı taşıyan bu zatı gücendirirsek, tertibatımız tamamıyla yabancı ellere geçer. Bu zatı sıkça sıkça kollayınız. Hürmetlerimi takdim ederim üstadım.

5.11.1919 *S.*

Kemal yakalanmış, mensubiyeti itibariyle "K.B.R. 15/1"in teşkilatla münasebet derecesi meydana çıkmış demektir. Bu zatı himaye elzemdir.

Mister Fru'ya yazdığım mektup

Efendiler, bu geniş tertibata mâni olmak ve meydana getirilen tehlikeli vaziyetleri bertaraf etmek için elimizden gelen her çare ve tedbire başvurduk. Şimdiye kadar ifade ettiğim ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışacağım malum isyanları, ihtilalleri, resmi düşman kuvvetleri tecavüzlerini bastırmak, bertaraf etmek için çok uğraştık. Ali Rıza Paşa Kabinesi, gözüne batan Kuvayi Milliye'yi batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye bakmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra iktidar mevkiine gelen değerli arkadaşları dahi, onun yolunu takipten ve neticede felaketten felakete ve rezaletten rezalete sürüklenmekten başka bir hizmet görmediler. Efendiler, bütün bu

1 Clemenceau. (Y.N.)
2 Pichon. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında "K.B.R. 83/4'ten" şeklinde. (Y.N.)

gizli tertibat kaynaklarının Rahip Fru'nun kafasında toplandığı ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına zerk edilerek fiiliyata dönüştüğü tahmin olunduğundan, Rahip Fru'nun bir zaman için olsun durmasını ve uzaklaşmasını temine vesile olur düşüncesiyle, bizzat kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu malumatı da ilave edeyim ki, ben, Mister Fru ile İstanbul'da bir iki defa görüşme ve münakaşalarda bulunmuştum. Fru'ya Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Fru'ya

Zatıâlinizle Mösyö *Marten* aracılığıyla vuku bulan görüşmelerimizin hatırasını memnuniyetle muhafaza etmekteyim. Senelerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan zatıâlinizin, hakkımızda en doğru fikir ve kanaatlerle donanmış bulunacağınızı ümit ederdim. Halbuki, ne yazık ki, İstanbul muhitinde temasınıza gelen bazı gafil ve menfaatperest kimselerin sizi yanlış istikametlere sevk ettiklerini pek büyük teessüfle anlıyorum. Bunlardan Sait Molla ile tertip ve tatbikine başladığınız, sağlam kaynaklardan haber alınan planın, İngiltere milletinin cidden kınamasına layık bir mahiyette olduğunu arz etmekliğime müsaadenizi rica ederim. Milletimiz Sait Molla'nın değil, fakat hakiki vatanperverlerimiz gözüyle görüldüğü takdirde, böyle planların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde tatbik sahası kalmadığına kolaylıkla hükmolunur. Nitekim daha bugünün vakalarından olan Adapazarı ve Karacabey hadiselerinin neticesizliğe uğramış manzarası sözümüzü teyide kâfidir. Fakat buna ne hacet vardı? İngiliz subayı *Novil*'in[1] Diyarbekir havalisinde, Müslüman Kürt ahalisini yoldan çıkarmaya birçok çalıştıktan sonra Malatya'da, eski Elâziz Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerle Sıvas aleyhine yaratmaya çalıştığı vaka, netice itibariyle bütün medeniyet âlemine karşı utanç verici değil miydi?

Zatıâlinize büyük bir ciddiyet ve samimiyetle arz ederim ki, İngiliz milleti, milletimizin teveccüh ve itimadını kıymetsiz görüyorsa, bundaki hata pek derindir; aksi takdirde ise, kullandığınız vasıtalar pek hatalı olup, netice ve semere verecek mahiyette değildir. Sait Molla vasıtasıyla Adapazarı'na gönderilen iki bin liranın yakında verimli netice vereceği hakkındaki vaadin boşluğunu vakalar size ispat etmiş olacağından fazla söze lüzum görmem. Bilhassa, sizinle temasa gelen sahtekârlar tarafından Osmanlı Padişahı'nın da müşterek mesai ve meselelerinizde parmağı varmış gibi gösterilmesi pek tehlikelidir. Zatıâliniz pekâlâ takdir edersiniz ki, Zatı Şahane, gayri mesul ve tarafsız olup, milli irade ve hâkimiyetimizin alakalı olacağı hakikatleri değiştirmez ve bozmazlar. Memleketimizde bulunan İngiliz siyasi memurlarının, şüphesiz İngiliz milletinin eğilim ve menfaatlarına aykırı olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde gayri insani ve gayri medeni bir tarzda vuku bulmakta olan teşebbüslerini, elimizde mevcut vesikalar ile İngiliz milletinin nazarına arz edersek, netice dünyaca takdire değer görülmez zannederim. Fakat bu hususta, garipliği itibariyle şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki, zatıâlileri ruhani mesleğe mensup iken, siyaset manev-

1 Nowill. (Y.N.)

ralarında, bilhassa boğazlaşmayla neticelenecek vaziyetlerde rolör[1] olmak sevdasında bulunmamalıydınız. Zatıâlinizle vuku bulan görüşmelerimde, sizi bu türden bir siyaset adamı olarak değil, insaniyete hizmet eden, adaleti seven, faziletli bir zat kabul etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son aldığım sağlam malumatın teyit etmekte olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Kabinesi düşman iftira ve yanıltmacalarına hakikat diye inanıyor

Efendiler, İstanbul'da, hükümetin gözü önünde ve bilgisi dahilinde cereyan etmiş ve etmekte bulunan alçakça teşebbüslerin ve bu teşebbüslerin bütün memleketteki uğursuz eserlerini açıkça ortaya koyan tezahüratın hakiki kaynak ve etkenleri hakkında, merkezi hükümetin Heyeti Temsiliye'den ziyade vukuf ve malumat hasıl etmiş bulunacağına hâlâ şüphe edilebilir mi?

Efendiler, bu[2] vukuf ve malumat sahibi olan bir hükümet ricalinin, düşmanların, sırf yanıltmak ve yoldan çıkarmak maksadıyla olan iftira ve söylentilerine hakikat nazarıyla bakıp, yine onların tavsiyelerini çare ve tedbir olarak tatbike kalkışacaklarına ihtimal verilebilir mi?

Bu sorulara cevap vermek için yüksek heyetinizin zihnini yormaktan kaçınarak, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin fikrini tercüme eden Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya sözü terk etmeyi tercih ederim.

Efendiler, itiraf ederim ki, ben, Cemal Paşa'nın bu hususta verdiği şifre telgrafın mana ve özünü anlamakta müşkülata ve hayrete düştüm ve kendilerinden telgrafnamelerinin tekrarını talep ettim. Nazır Paşa, 9 Kânunuevvel [Aralık] 1919 günü aynen arz edeceğim birbiri ardı sıra gelen telgrafnamelerini çektiler.

9 Kânunuevvel [Aralık] 1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Tekrarı talep buyurulan telgrafname aşağıda arz olunur:

Hükümetin, Sulh Konferansı'na davet olunmak hususunda taleplerde bulunduğu malumdur. Barışın iyi neticeye kavuşması, gidecek delegelerimizin milli emniyet ve itimada sahip, hem de dahili icraatta hükmü geçer bir hükümeti temsil etmesiyle ancak mümkün olabilir. Yabancı temsilciler taraflarından, dahilde emniyet ve asayişin tesisi ve yerleştirilmesi ısrarla tavsiye olunuyor ve Anadolu'da bir katliama uğrayacakları endişesiyle korkuya kapılan Hıristiyan ahalinin akın akın işgal altında bulunan yerlere iltica etmekte bulundukları tesirli ve dikkat çekici bir lisan ile söyleniyor.

1 Roleur (Fr.): Rol sahibi. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "bu" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Gerçi işgal edilmiş mevkilere ve bilhassa Adana havalisine gidenler, oralarda Ermeni unsurunu yoğunlaştırmak maksadıyla gitmekte iseler de, Anadolu'da intizam fikrinin ve merkezin emniyetinin bozulmuş olması sebep gösterilerek hükümet tarafından vuku bulan ret ve tekzibin tesirini azaltıyor. Çünkü Heyeti Temsiliye tarafından verilen teminata rağmen, vilayetlerde bazı kimselerin kendilerine hoş görünmeyen memurları kimseye danışmadan azletmek ve değiştirmek ve hükümet icraatını sekteye uğratmak ve zorla yardım veya vergi toplamak gibi hareket ve müdahalelerinin tamamıyla önü alınamadığından, yabancı mahfillerce dahi henüz endişe sürüp gitmektedir. Devletimizin karadaki ve denizdeki mevcut vaziyetinde, mukadderatımız hakkında kararlar alacak olan devletlere karşı tehditkâr bir vaziyet alması her halde zararlıdır. Bundan başka, temsilcilere Heyeti Temsiliye namına telgrafnameler çekilmesinin, memlekette iki hükümetin mevcudiyetini gösterdiği, Fransa temsilcisi tarafından alenen ifade olunmuştur. Hele bunlardan herhangi birine karşı hakaret edici sözler kullanılması, edinmiş olduğumuz ahlak temizliği ve uzakgörüşlülük ile bağdaştırılamaz. Tehlike ve musibet anlarında vakar ve sükûnetin muhafazasının milli şiarımızdan olduğu unutulmamalı ve ümitsizlik ve füturun hatıra getireceği aşırı ve tehlikeli emellere ve tasavvurlara vatanın yüksek menfaatları feda olunmamalıdır. Hukukumuzu, mevcut vaziyetimizde, ancak siyaset ve uyanıklık ve halin gereklerine akıllıca ve uygun hareketle müdafaa edebiliriz. İşbu fikirler, yüksek nezdinizde malumu bildirmek kabilinden ise de, arkadaşlara ve şubelere dahi vatanperverane tavsiyelerde bulunmak mutlaka lüzumludur. Yakında toplanacak olan Meclisi Mebusan'ımızın, aziz vatanımızın kurtuluş ve selameti hususunda alınacak âlimane tedbirleri takdir ile bu ulvi maksadın teminine nefsini hasredeceği ve ihtimam göstereceği beklenmektedir.

Kabinenin fikrini arz ederim.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, dinlemiş olduğunuz bu telgraf muhteviyatını tahlil ile yüksek heyetinizi yormayı lüzumsuz sayarım. Yalnız müsaade buyurursanız, buna verdiğim cevabı olduğu gibi arz etmekle yetineceğim.

Şifre Sıvas, 11.12.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Kabinenin fikri olmak üzere gönderilen 9 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli telgrafname heyetimizce okundu. Bu telgrafnamede yer alanlar dahi, bunca izahat ve maruzatımıza rağmen, eski bildirimlerdeki anlayışları tekrar mahiyetinde görülmüştür. Heyeti Temsiliye'mizin gayesinin, hükümet nüfuzunun kırılmasını önlemek, milletin itimadını sağlamlaştırmaktan ibaret olduğu mükerreren teyit olunmuştur. Maruzatımızın maalesef layıkı gibi dikkate alınmadığı kanaati hasıl olmaktadır.

1. Anadolu'da intizam fikrinin ve merkezin emniyetinin bozulmuş olduğu doğru değildir. Belki düşük Damat Ferit Paşa Kabinesi zamanında meydana getirilmiş olan bu fikir karmaşası ve emniyetsizlik, sonradan milli birlik sayesinde ortadan kalkmıştır.

2. Şahıslar tarafından, kimseye danışmadan memur azli ve değiştirilmesi vaki değildir. Yalnız Dahiliye Nezareti, milli harekâta aleyhtarlıklarından dolayı, düşük kabine zamanında, millet tarafından kovulan ve her tarafça isimleri malum olan memurları seçmekteki ve tayindeki ısrarıyla pek mânidar bir meslek[1] takip ediyor. Dahiliye Nezareti'nin milli emellere tamamen aykırı ve hâlâ eski Nazır Âdil Bey ruhunun Dahiliye Nezareti'nde yaşadığını kamuoyuna hissettiren icraatına, elbette pek haklı ve meşru olarak halkça itaat olunmamaktadır. Aynı müsteşar, aynı İdarei Umumiyeyi Dahiliye, aynı Memurin müdürünün vazife icrasında devam eylemeleri, hakikaten hem yüksek heyetlerini ve hem de millete karşı taahhüt altında bulunan Heyeti Temsiliye'mizi pek müşkül bir vaziyete sokmaktadır. ... tarihli telgrafname ile arz ettiğimiz Dersim Mutasarrıfı meselesi dikkat çekicidir. Artık bu konuda Heyeti Temsiliye'ce yapılacak bir şey kalmamıştır. Bundan böyle de, Dahiliye Nezareti'nin bu gibi icraatı yüzünden hasıl olacak vaziyetlerin düzeltilmesi için, iyi karşılanmadığından ve itimada mazhar olamadığından, istirhamatta da bulunulmayacaktır.

Son defa olarak şunu arz edelim ki, hükümeti seniyeleri, milletin emniyet ve itimadını hakkıyla kazanmak ve bu memleket ve millete faydalı olmak arzusunda ise - ki, buna heyetimizin hiç şüphesi yoktur- milletin ruhuna, vaziyetin nezaket derecesine göre bir hareket hattı seçmeli, asıl derdi kendi içinde tedavi eylemelidir. Yoksa, iktidar makamına gelindiğinden itibaren tutulan usul gibi, Heyeti Temsiliye'yi hedef alarak aynı zemin üzerinde durmadan yazı yazmakla maksat temin edilemez.

3. Düşük hükümetin millete düşman, düşmanlara dost olarak takip etmiş olduğu hainane siyasetin mirası olan Aydın cephesinde para toplanmasında belki bazı uygunsuzluklar olmuş olabilir. Şu kadar ki, Sıvas Umumi Kongresi ile şekillenen milli birlik ve Harbiye Nezareti'nin vatanperverane gayretleri ve yardımı sayesinde, bu gibi hallerin de önü alınmış demektir.

4. Millet, ateşkes halinde bulunduğu düşman devletlerden hiçbirisine tehditkâr vaziyet almış değildir. Yalnız mukaddes ve meşru haklarına müdahaleleri, kati lüzum hasıl olursa, silahla dahi önlemeye azmeylemiştir.

5. Heyeti Temsiliye'nin, temsilcilere telgraf çekmesi bahsine gelince; bu, ancak protestolarla sınırlıdır ki, yüksek heyetlerinin oluru da alınmıştır. Esasen, milli birliğin temsilcisi olmak sıfatıyla Heyeti Temsiliye'nin, millet namına bu gibi müracaatlarda bulunması meşru bir hakkıdır. Eğer, hükümet de aynı hassasiyeti gösterir ve milletle hemfikir olduğunu bu gibi fırsatlarda ortaya koymaya ve göstermeye koşarsa, siyasete zarar şöyle dursun, büyük faydalar temin olunacağı açıktır. Halbuki yüksek heyetlerinin Adana'nın işgali gibi açık bir haksızlığı bile protesto eylemediğini Fransızlar söylüyorlar. Dolayısıyla Fransız temsilcisinin aleni ifadelerinin hikmetini bu noktada aramalıdır. Özetle şunu arz edelim ki, Heyeti Temsiliye, ne ümitsizlik ve fütura düşmüştür ve ne de mukaddes vazifelerinde millet ve vatanın selametine ait icapları idrak edemeyecek şuursuzluk içindedir. Milletin selameti namına aldığı tedbirler ve icra eylediği bütün muamelelerde vakar ve haysiyeti, miskinlik ve alçalmaya tercih eylemeyi esas kabul etmiştir. Siyaset, uyanıklık ve halin gereklerine uygun hareketin ancak bu yolda olduğuna iman eylemiştir. Dolayısıyla, acı hakikatler kar-

1 Meslek: Doktrin, öğreti, yol, sistem. (Y.N.)

şısında dikkatli ve uyanık olan milletin ruhundan aldığı bu esasların aksini millete tavsiye eyleyemez ve yakında toplanmasını elzem saydığı Meclisi Mebusan'ın da aynı ruh ve his ile donanmış olacağı ümidini kuvvetle besler.

6. Heyeti Temsiliye'mizin görüşü yukarıda arz olundu. Bu gibi hususlarda, delegemiz olmak itibariyle zatı devletlerinin Vekiller Heyeti'ni aydınlatmanız ve vaki olmayan hususları kendilerine izah buyurmaklığınız lazım olduğunu, memleketin selameti namına, büyük bir hürmetle arz eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Çürüksulu Mahmut Paşa'nın beyanatı

Efendiler, İstanbul'da vatanın kurtarılmasıyla alakalı en mühim vazifelerle iştigal eden muhterem ve akıllı tanınmış zevatın, o devirde, İstanbul'un zehirli havasını teneffüs yüzünden, zihniyet ve anlayışlarında ne kadar olumsuz sapmalar meydana gelmiş olduğuna misal olmak üzere henüz Sıvas'ta iken temas ettiğim küçük bir meseleyi müsaadenizle arz etmek isterim. İhtimal, değerli üyeler arasında hatırlayanlar vardır. Âyan üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa, *Bosfor*[1] gazetesi yazarlarından birisine, siyasi vaziyetimiz hakkında beyanatta bulunmuştu. Mahmut Paşa'nın o tarihlerde İstihzaratı Sulhiye Komisyonu[2] üyesi olduğunu da hatırlarsınız. Paşa'nın, 31 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihli *Tasviri Efkâr* gazetesinde de yayımlanan beyanatını, 17 gün sonra Sıvas'ta okudum. "Ermenilerin fazla taleplerine hak vermeksizin, sınırlarda bazı düzeltmelerin icrasına razı oluruz" ifadesi nazarı dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da Ermenistan lehine toprak tavizlerinde bulunulacağı vaadini ihtiva eden bu cümlenin, Sulh Komisyonu üyelerinden bir devlet adamı tarafından sarf edilmiş bulunması cidden düşündürücü ve şaşırtıcı idi. Bu sebeple 17 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretleri'ne yazmayı faydalı saydığım bir telgrafnamede, beyanatındaki işaret ettiğim cümleden dolayı, "Doğu Anadolu ahalisinin pek haklı olarak, son derece kırgın ve üzgün olduğunu" zikrettikten sonra, "Erzurum ve Sıvas Kongreleri kararları doğrultusunda milletin Ermenistan'a bir karış toprak terk etmeyeceğini ve hatta hükümet bu gibi bir acı mecburiyete boyun eğerse, milletin kendi haklarını bizzat müdafaaya azmeylediğini ve bunun cihana ilan edilmiş olduğunu" yazdım ve bu milli azim ve kararın, herkesten evvel İstihzaratı Sulhiye Komisyonu değerli üyelerince malum bulunması ve itaat olunması lüzumunu arz ettim *(Vesika: 196)*.

Efendiler, Sıvas'ta geçen ikametimiz esnasında birçok meselelere ve hadiselere temas edilmiş ve zaruri olarak milli, idari, askeri ve siyasi teşebbüslerde ve

1 *Bosphore*. (Y.N.)
2 Barış Hazırlıkları Komisyonu. (Y.N.)

icraatta bulunulmuştur. Bunların hepsini tafsilatıyla anlatmak uzun sürer. Yalnız, takip ettiğimiz vakalar zincirinin irtibatına yarayacak bazı noktaları kayıt ve işaret ederek geçeceğim.

***

Milli teşkilatın düzene sokulması

Efendiler, milli teşkilatın düzene sokulması mühimdi. Bunun için özel tedbirler alındı. Seçimler münasebetiyle ortaya çıkan bazı fikir ayrılıklarının giderilmesi çarelerine başvuruldu.

Maraş'ta bazı Çerkez vatandaşlar, güya Maraş'ın umum Çerkezleri namına, Cebelibereket[1] Guvernörü'nün[2] Maraş'a gönderilmesini, Ayıntap'ta[3] Fransız askeri kumandanından telgrafla talep eylemişlerdi. Buna müsaade eden Maraş Mutasarrıfı'na teessüf edildi. Maraş eşraf ve ileri gelenlerinin, söz konusu Guvernör geldiği takdirde karşılamamaları lüzumu bildirildi. Merkezi hükümetin de nazarı dikkati çekildi.

Bolu havalisinde asayişsizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te, Asım Bey'den sonra 1. Fırka Kumandanı olan Rüştü Bey'e bu hususta talimat verildi.

Efendiler, 20 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde, İstanbul'daki teşkilatımızdan, Kara Vâsıf ve Miralay Şevket Bey imzalarıyla gelen bir şifrede, "Gebze Kaymakamı'nın muhalif olduğu ve bu kaymakamın, türlü facialara cüret eden Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye vesaireye başlayarak Kuvayi Milliye'ye leke sürmeye çalıştığı" bildiriliyor ve Kaymakam'ın yerinin başkasıyla değiştirilmesi söz konusu ediliyordu *(Vesika: 197)*.

Biz de bu fikre samimiyetle iştirak ederek, meselenin Cemal Paşa vasıtasıyla teminini cevaben bildirdik *(Vesika: 198)*.

Efendiler, bu Yahya Kaptan meselesi, inkılap safhalarından mühim birine dahil ve çok manidar olduğu için, biraz tafsilat vermeyi münasip görüyorum.

Şimdiye kadar verilen malumattan anlaşılmış olacağına şüphe yoktur ki, karma, iç içe geçmiş, müşterek düşmanların tatbikine çalıştıkları planın mühim bir noktası da, memleket dahilinde asayişsizlik olduğunu ve Hıristiyan unsurlara tecavüzlerde bulunulduğu keyfiyetini, fiili ve maddi eserler ve hadiseler ile cihanın gözünde ispata ve bu fiil ve hareketlerin Kuvayi Milliye tarafından yapıldığına iknaya yönelik idi. Bu gizli ve alçakça maksadın temini için de, malumumuz olduğu üzere, birtakım çeteler teşkil ederek, bilhassa Hıristiyan ahali üzerine saldırmak ve bu çetelerin işleyecekleri cinayetleri milli teşkilata atfetmek yolunu takip ediyorlardı. Bu teşebbüsler az çok memleke-

1 O yıllarda Adana vilayetine bağlı Cebelibereket sancağı şimdiki Osmaniye, Islahiye, Dörtyol, Erzin ilçelerini kapsamaktaydı. (Y.N.)
2 Guvernör (Fr. Gouverneur): Vali, yönetici. (Y.N.)
3 Antep. (Y.N.)

tin her tarafında filiz vermeye başlamakla beraber, en mühim gelişme ve faaliyet, İstanbul'a yakınlığı itibariyle, Biga, Balıkesir ve bilhassa İzmit, Adapazarı, Bolu havalisinde nazarı dikkati çeken bir manzara arz ediyordu.

Biz, bu hainane ve fakat -itiraf olunmalıdır ki- çok ustaca teşebbüse karşılık, fevkalade tedbir ve teşebbüs almak mecburiyetinde kaldık. Çünkü, merkezi hükümet, bütün bu düşman teşebbüslerini, hakikaten Kuvayi Milliye'ye atfediyor ve tepelenmeleri için şiddetli tedbirler alacak yerde, durmadan Heyeti Temsiliye'yi suçlayarak ve ona baskı yaparak, bu faciaların etkeni olan düşman çetelerinin faaliyetine son vermeyi bizden talep ediyordu. Ne yazık ki, hükümet, bu fikir ve kanaatini, İstanbul'daki teşkilatımızın reislerine de tamamıyla zerk ve telkine muvaffak olabilmişti.

Efendiler, bizim, bilhassa İstanbul'a yakın olan İzmit mıntıkasında tatbikini düşündüğümüz tedbir, orada silahlı, milli müfrezeler teşkil etmek ve o havalide güvenilir olan kumandan ve subaylarımızın bu milli müfrezelere yardımı ve desteği ile, hain çeteleri takip ederek zararlarını ve vücutlarını ortadan kaldırmak idi.

Yahya Kaptan meselesi İşte bu maksatla vücuda getirebildiğimiz milli müfrezelerin en mühimmi ve kuvvetlisi, bu Yahya Kaptan denmekle tanınmış bir fedakâr vatanperverin müfrezesi idi.

Merhum Yahya ile ilk münasebetimiz şöyle oldu:

Bir gün telgrafçılar, Sıvas Telgraf Merkezi'ne bu malumatı veriyorlardı: "Gayet acele bir telgrafı alıkoydular, yani Dersaadet'te alıkonmuştur. Meali şudur:

Sıvas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Dün İzmit'ten tavsiye edilen Yahya benim. Yarın akşam Kuşçalı Telgrafhanesi'nde emrinizi bekliyorum."

Kuşçalı, Üsküdar'la Gebze arasında bir köydür. Hakikaten Yahya Kaptan, bana İzmit'te teşkilatımız tarafından tavsiye edilmişti.

4 Teşrinievvel [Ekim] 1919 tarihinde[1] Kuşçalı merkezinden şu telgrafı aldım:

Sıvas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Mühim ve gayet aceledir.

Bendeniz size iki gün evvel İzmit'ten tavsiye edilen Yahya'yım. Emriniz üzere, telgraf başında emirlerinizi almaya geldim. Nihayet yarın akşama kadar Kuşçalı Telgrafhanesi'ndeyim.

Yahya

1 *Nutuk*'un "Vesikalar" cildinde Yahya Kaptan'ın telgrafı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cevabi telgrafı "24 Kasım 1919" tarihli olarak yer alıyor. (Y.N.)

Anlaşıldığına göre, Yahya Kaptan İstanbul'dan telgrafının çekilmediğini anlayınca kendisi henüz Kuşçalı'ya gelmeden, bu telgrafı Kuşçalı merkezine göndererek çektirmiş *(Vesika: 199)*.

Ben de şu emri verdim *(Vesika: 200)*:

4 Teşrinievvel [Ekim] 1919

İzmit Merkezi Vasıtasıyla Kuşçalı Telgrafhanesi'nde
Yahya Efendi'ye

Bulunduğunuz havalide kuvvetli bir teşkilat yapınız. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla bizimle irtibat tesis ve temin eyleyiniz. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Reisi
Mustafa Kemal

Efendiler, Yahya Kaptan, aldığı bu emir üzerine teşkilat yaptı ve aylarca İstanbul'la temas eden muhitlerde hain çetelerin icraatına mâni oldu.

Nihayet, İstanbul hükümeti tarafından katlettirildi. Gerçi Yahya Kaptan'ın faaliyeti ve feci surette şehadetinin vukuu, bundan sonraki aylarla alakalı bir hadise ise de, burada vakaya temas edilmişken, bir daha dönmemek üzere, meselenin izah edilmesi uygun olur fikrindeyim.

24 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde Kartal merkezinden şu telgrafı aldım *(Vesika: 201)*:

Köy içinde suçsuz adam öldürme, Nahiye Müdürü'nü herkesin önünde darp, köylerde gasp meselesinden dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslime mecburiyet elvermiştir. Dahiliye Nezareti ehemmiyetle bu meseleyi takip ediyor. Hükümetin müşkül vaziyette kalmaması,[1] Yahya Kaptan'ın teslimini gerektiriyor. Devletlilerinin emrini makine başında bekliyorum, Efendim.

İmza
Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Heyeti Temsiliye Reisi[2] Binbaşı
Ahmet Necati

Askerlerin ve resmi memurların bizim milli teşkilat heyetlerinin alenen riyasetlerini almaları usulümüz değildi. Bir de, bizim teşkilat nizamnamemize vâkıf olması lazım gelen heyet reislerinin, Heyeti Temsiliye'nin yalnız bir heyet olduğunu, her yerde birer heyeti temsiliye olamayacağını bilmesi lazım gelirdi. Bu telgraf üzerine İzmit'te Fırka Kumandanı'na şu telgrafı yazdım:

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "kalmaması" sözcüğü, 1934 basımında yanlışlıkla "kalınması" şeklinde. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında "Reisi namına" şeklinde. (Y.N.)

Şifre: Acelediır. Sıvas, 25.11.1919

İzmit'te 1. Fırka Kumandanı Rüştü Beyefendi'ye

Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi unvanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey tarafından gelen bir telgrafta, adam öldürme ve Nahiye Müdürü'nü darp, köylerde gasp meselelerinden dolayı Yahya Kaptan'ın hükümete teslimi mecburiyeti hasıl olduğu ve Dahiliye Nazırı'nın da bu meseleyi ehemmiyetle takip eylediği bildirilmektedir.

Başından beri milli harekâtta iyi hizmeti görülen bu zatın, memleketimizin bu buhranlı zamanlarında hükümete teslimi asla uygun görülmemekte olduğundan, işin, hükümetin de nüfuzunu nazarı itibara almak suretiyle, Yahya Kaptan'ın kanuni takibattan bu aralık kurtarılması hususunun tanzimi, Kartal'da Necati Bey'e icap eden talimatın verilmesi ve neticenin bildirilmesi ehemmiyetle rica olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

26 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde Hereke merkezinden de şu telgrafı aldım:

Millet namına istirham ediyorum. Bugünlerde Binbaşı Necati Bey'in suiistimalleri, Kuvayi Milliye'yi lekelemektedir. Hemen tahkikat icrasına emir buyurulmasını rica ederim.

Gebze Kazası Milis Kumandanı
Yahya

İzmit'teki Fırka Kumandanı'ndan aldığım cevap aynen şudur:

İzmit, 29 Teşrinisani [Kasım] 1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 25.11.1919

Heyeti Temsiliye Riyaseti'ne: Şimdiye kadar vaki tahkikatıma göre, Yahya Kaptan'ın adam öldürme, Nahiye Müdürü'nü darp gibi fiilde bulunmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen zatın, kendi şahsi menfaatlarını temin için Yahya Kaptan'ın ortadan vücudunu kaldırmak gayesini takip ettiği ve bu konuda zatıâlinize telgrafla müracaatta bulundukları zaman, Yahya'yı da aldatıp yanlarına getirterek katletmek tertibatında oldukları halde Yahya'nın işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Keyfiyeti icabı gibi derinleştiriyorum. Neticeyi arz ederim.

1. Fırka Kumandanı
Rüştü

Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in birkaç gün sonra verdiği tamamlayıcı malumat şu idi:

İzmit, 5.12.1919

Sıvas'ta 3. Kolordu Kumandanlığı'na

Heyeti Temsiliye'ye:

Binbaşı Necati Bey, Maltepe Endaht Mektebi'nde[1] muvazzaf memur olduğu halde, Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatını takınarak, Kuvayi Milliye namıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de bununla ortak olduğuna bende şüphe kalmamıştır. Son zamanda, hükümetin başına gaile çıkaran Darıca Rum bekçilerinin katli ve *İstilyanos* isminde bir zenginin dağa kaldırılarak para talebi gibi hususların adı geçen çete marifetiyle yaptırılması ve böyle adi işlere yanaşmayan Yahya Kaptan'a keyfiyetin isnadı ile gerek oraya ve gerek hükümete adı geçen hakkında yalan ihbarlarda bulunulması, her halde bunların milli teşkilat perdesi altında halkın, hükümetin başına mesele çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir maksat beslemediklerine ve belki de siyasi daha başka maksat takip eylediklerine hükmediliyor. Şimdiye kadar pek namuslu hareket etmiş ve etmekte bulunan Yahya Kaptan'ın, bu gibi işlere iştirak etmemesi ve yukarıda adı geçen çetenin kendi mıntıkasında edepsizlik yapmasına meydan vermemesi hasebiyle adı geçenin mevcudiyetini resmen veya gayri resmi olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün, Yahya Kaptan nezdime gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve dolayısıyla adamlarının silahlarını ve mühimmatını bana getirip teslim ederek kendisinin de buradan kaybolacağını bana resmen söyledi. Kendisine gerekli nasihatler vererek ve daha hizmet edecek mühim zamanlar olduğunu söyleyerek mahalline iade ettim. Her şeyi iyi bilmesi lazım gelen Gebze Kaza Kaymakamı'ndan resmen izah talep etmem üzerine aldığım cevap da, tamamen yukarıda arz ettiğim şekilde, yani Necati ve Nail Efendilerin aleyhinde, Yahya Kaptan'ın lehindedir. Necati Efendi'nin İstanbul'da nere ile haberleştiğini bilemiyor isem de, bir yerden ara sıra para aldığı söyleniyor. Bunların mevcudiyeti ve cana kastettikleri dolayısıyla, Yahya Kaptan bu havalide durmak istemiyor. Dolayısıyla zaten muvazzaf bir subay olan Necati Efendi'nin başka bir mahalle ve Nail Efendi'nin de keza diğer bir yere kaldırılması elzem olduğuna hükmediyorum. Oraları İstanbul'la haberleşmekte olduklarından, tabii bendenizce bir şey yapılamamaktadır. Oraca icabının icrası arz olunur.

1. Fırka Kumandanı
Rüştü

Rüştü Bey'in verdiği malumattan tafsilatlı olarak bahsederek, 8 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yazdım *(Vesika: 202)*.

Aynı tarihte, vaziyet ve Cemal Paşa'ya olan müracaat izah edilerek meselenin takibi İstanbul'daki teşkilatımız reislerine de bildirildi *(Vesika: 203)*.

On dokuz gün sonra, yani 27 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli ve şifre dahilinde Vâsıf ve haricinde Miralay Şevket Bey'in imzası bulunan uzun bir telgrafta şu malumat veriliyordu:

1 Maltepe Atış Mektebi. (Y.N.)

"... Asayişsizliğin başlıca müsebbipleri Yahya Kaptan'la arkadaşı Kara Aslan ve Alemdağı'nda dolaşan Sadık çeteleridir."

Yahya Kaptan'ın birtakım şımarıklıklarından bahsettikten sonra, "... Bizi, artık bu bozguncuyu zarar veremeyecek bir hale getirmeye teşebbüs ettirmişti."

"Öteden beri araları iyi olmayan Küçük Aslan çetesine yöneliş olması?! kendisini muhtelif vasıtalarla kabahatlerini gizlemeye sevk etmiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahya'nın aleyhindedir. Necati Bey'e gelince; düşük hükümet zamanında! Kartal kazasınca reis seçilerek, Kuvayi Milliye namına merkezle alakasını kesmiş?.. Milli teşkilatı esaslandırmış... Yeniköy Rumlarının etrafa sarkıntılıkları üzerine, Küçük Aslan çetesini dolaştırmaya başlamış... Tarafınızdan para dahi verilmiştir?!"

"Yahya Kaptan... her şeyi neticesiz bırakmak manevrasına müracaat etmektedir?!"

"Binbaşı Necati, biraz idaresiz ise de cezaya müstahak değildir."

"Gebze Kaymakamı'nın... bir an evvel kaldırılarak Rum ve Ermeni entrikalarına nihayet verdirilmesi..." *(Vesika: 204)*.

Efendiler, bu malumat arasında benim vâkıf olmadığım noktalar vardı. Mesela ben, Küçük Aslan çetesinden ve ona yöneliş olmasından haberdar değildim. Bu çeteye, Necati Bey vasıtasıyla para verdiğimi asla hatırlayamıyordum.

Yahya Kaptan'ın, verdiğimiz talimat icabınca, düşman çetelerini bertaraf eylemeye ve hiç olmazsa onların Hıristiyan ahaliye tecavüz ederek düşman maksadını temine yönelik her teşebbüslerini neticesiz bırakmaya çalıştığını pekâlâ biliyorduk.

Gebze Kaymakamı'nın mahiyeti, şimdi ilave edeceğim vesikalarla takdir olunabilecektir zannındayım.

4 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde, Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e, Vâsıf Bey'in verdiği malumatı olduğu gibi özetleyerek, bu malumatın kendi tarafından verilen malumatla tezat teşkil ettiğini ve dolayısıyla bir kere daha emniyet ve itimat edilir zevat vasıtasıyla keyfiyetin tahkik ve tetkik ettirilmesini ve kanaatleriyle beraber açık olarak bildirilmesini rica ettim *(Vesika: 205)*.

Efendiler, bu meselede hakikatin aydınlanmasına yardımcı olan vesikalardan malumattar olmanızı arzu ettiğim için, Rüştü Bey'in cevabını aynen arz etmeme müsaade buyurunuz:

Düzce, 7/8.1.1920

20. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 4.1.1920 şifreye:

Heyeti Temsiliye Riyaseti'ne:

Yahya Kaptan hakkında vaki muhtelif isnatlar üzerine, birkaç defa Yüzbaşı Ali Aguş Efendi vasıtasıyla ettirdiğim tahkikat, adı geçenin lehinde çıktı. Bununla beraber,

kendisinin cahil olması itibariyle, hizmet zannıyla bazı şeyler yapmış olması muhtemeldir. Büyük ve Küçük Aslan'lar ise zaten şakidir. Fakat milli teşkilatın, fikren aleyhinde olduğu muhakkak olan ve Yahya hakkında şikâyette bulunmaya herkesten ziyade istekli olması lazım gelen Gebze Kaymakamı'na bu konuda yazdığım yazıya aldığım 1.12.1919 tarihli ve 17 numaralı cevap sureti aşağıda aynen yer almaktadır.

Bendeniz, bu telgrafın muhteviyatına kısmen olsun itimat etmek mecburiyetinde kaldım ve aynı itimatla bu yazıyı İstanbul'a bizzat Şevket Bey'e de gösterdim. Bendenizin vâkıf olamadığım bazı sebepler üzerine, İstanbul'ca hakkında bir muamele icrasına lüzum görüldüğü takdirde bittabi bir şey denemeyeceği arz olunur.

Suret

30.11.1919 tarihli, 53 numaralı yüksek emirnameleri cevabıdır:

Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Necati Bey'in, adam öldürme ve Nahiye Müdürü'nü darp ile vuku bulan ihbarları, zat ve zaman beyan etmemek itibariyle hakikate uygun değildir. Zira darp edildiği beyan olunan Nahiye Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kaptan tarafından darp ve taarruza maruz kalmadığını resmen ve yazılı olarak beyan ettiği gibi, bu konuda âcizlerinin makamına dahi herhangi bir şikâyette bulunmamıştır.

Adam öldürme meselesine gelince; Yahya Kaptan hakkında hükümete ve adliyeye adam öldürme fiili hususunda hiçbir taraftan müracaat ve şikâyet olmadığı gibi, aleyhinde celp ve ihzar müzekkeresi bile çıkmamıştır. Şayet, Darıca Rumlarından iki Rum'un katli ve Kartal'ın Paşa köyünden *İstilyanos* Çorbacı'nın[1] dağa kaldırılarak fidye alınması ve istenmesi keyfiyeti murat olunuyorsa, bu cinai işlerin Küçük Aslan çetesi tarafından işlendiği söylenmekte ve muhakkak olup, söz konusu çete ise, Yahya Kaptan'a öteden beri karşı olduğundan ve esasen Yüzbaşı Nail Efendi'nin himaye ve sahipliğinde iken, adedi on sekize ulaşan söz konusu çete, şu anda Binbaşı Necati Bey'in emrine verilmiş bulunduğu ve hatta kendilerine ellişer lira maaş tahsisine gidilmekte olduğu haber alınmış olup, köyleri soymaktan geri kalmadıkları aşikârdır. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in kadim mektep arkadaşı olduğu ve kendisiyle bir buçuk ay önce Aydınlı köyünde Küçük Aslan çetesi efradından Ali Kaptan'ın dağa kaldırdığı Çorbacı'dan alınan para ile yaptığı meşhur düğününde görüşerek daha sonra birçok defalar Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in hanesine gelip misafir kaldıkları ve hemfikir bulundukları için, Yüzbaşı Nail Bey'in öteden beri Yahya Kaptan'ın aleyhinde olup, teşkilat yaptığı esnada, kazam sınırı haricine sürmek ve uzaklaştırmak teşebbüsünde bulunduğu gibi, Küçük Aslan çetesi tarafından işlendiği söylenen ve muhakkak olan yukarıda zikredilen iki cinai vakanın, Kuvayi Milliye'yi şaibeli kılmak ve Yahya Bey'i lekelemek fikir ve emeli beslendiği hissedilmiş ve halbuki vaki olan cinayetler, bahsi geçen Aslan çetesinin hareket ve faaliyet dairesi dahilinde vukua gelmiş olup, hatta takibat icrasına gönderilecek olan İstanbul Muhafız Alayı'na mensup Süvari Müfrezesi Kumandanı Hakkı Bey'in, Yüzbaşı Nail

1 Çorbacı: Halkın Hıristiyan ileri gelenlerine verdiği unvan. (Türkiye'de Ermeni ve Rum azınlıklarında başkan anlamında bir saygı sözü olarak kullanılmıştır.) (Y.N.)

Bey tarafından vücuduna lüzum kalmadığı beyanıyla haberleştikten sonra Dersaadet'e kaldırılarak takipsiz bıraktırmış olduğu muhakkak bir hususdur. Öne sürülen adam öldürme meselesi bundan başka bir hadise ise, keyfiyet açıklığa kavuşturulmak üzere, zat ve zaman beyanıyla zikredilmesi lazımdır. Darıca Rum bekçilerinin katledildiği gün çarşıda serbest gezen Küçük Aslan çetesi tarafından adam öldürme fiilinin vukuunun duyulması üzerine korkusundan dolayı Yüzbaşı Nail Bey başka bir mahalle memuriyetinin nakline talip olmuş ve burada katiyen oturmayacağını beyan etmiş ise de, alay ve tabur kumandanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan hakkında bir muamele yapılması için delege Sırrı Bey'e yazdıracaklarını vaat ve temin ederek yerinde kalmasını lüzumlu görmüşlerdi. Bu defa, 25 Teşrinisani [Kasım] 1919 Salı günü, giden gelen Necati Bey'i, Yüzbaşı aldatarak ve hakikat dışı ihbarlara ve isnatlara sevk ettiği gibi, telefonla Yahya Kaptan'ı merkeze davet ettirerek, diğer taraftan Küçük Aslan çetesini dahi kendi hanesinde hazır bulundurarak yakalanması yoluna gitmek tasavvurunda bulunmuş ise de, her nedense buna cesaret edemeyerek vaki teşebbüsten vazgeçmeye ve Necati Bey dahi Kartal'a dönmeye mecbur kalmıştır. Dolayısıyla, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek icra aleti olan Küçük Aslan çetesi vasıtasıyla Yahya Kaptan aleyhinde, isnatlarda bulunmaktan ve tertibat icrasından bir an geri kalmamaktadır. Yahya Kaptan muhalif ve karşıtı bulunan Küçük Aslan çetesi gibi köyleri yağma ve Hıristiyanları katletmeye ve imhaya izin vermeyip, maiyetinde bulunan Büyük Aslan Bey çetesi tarafından bazı türden münasebetsiz hareketler ortaya çıktığında, derhal engellemek ve cezalandırmak yoluna giderek milli gaye olan vatanın bağımsızlığı ve selameti endişesiyle inzibat ve asayişin muhafazasına hizmet etmekte olduğu ve evvelce de Büyük Aslan Bey çetesinin aman dilemesine ve sığınmasına yardım ederek affı âliye mazhar eylemek suretiyle vaki olan hizmetleri şükrana değer bulunduğu ve aleyhindeki isnatların Yüzbaşı'nın şahsi emellerine boyun eğmediğinden ve Küçük Aslan çetesi tarafından yapılıp, Yahya Kaptan'a atf ve isnat edilmek istenilen cinai vakaların meydana gelmesinden ve bunlara cüret edenlerin himayeye mazhar olmasından dolayı teessüf göstererek Yüzbaşı'ya sert ihtarlarda bulunmasından ileri geldiği arz olunur. (Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin)

1. Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı
Rüştü

Efendiler, bu malumatın gelişinden evvel şöyle bir havadis verdiler: "Yahya Kaptan Tavşancıl'da kuşatma altına alındı. Bunu yapan, İstanbul'dan gelen bir askeri kıtadır."

Bu havadis üzerine, İzmit'te Fırka Kumandanlığı'ndan, 7 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli şifre ile makine başında keyfiyetin izahını talep ettik ve havadis doğru ise, "İstanbul'dan geldiği bildirilen kıta kumandanına, adı geçenin -Yahya Kaptan'ın- bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabii bulunduğunu ve hiçbir suretle Yahya Kaptan'ın kuşatılmasına ve tutuklanmasına razı olmadığımızı bildiriniz" dedik *(Vesika: 206)*.

Efendiler, 7 Kânunusani [Ocak] 1920'de yazılıp 8'de aldığımız iki telgraf vardır. Bunlardan biri, İzmit'ten, 1. Fırka Kumandan Vekili imzasıyla Fevzi Bey'dendir. Muhteviyatı şudur: "Bu gece iki bin kişilik bir kuvvet Tavşancıl'a çıkarak Kuvayi Milliye Kumandanı Yahya Bey'i kuşatmışlardır. Yapılacak muamelenin bildirilmesi arz olunur."

Diğer telgrafname, Düzce'de bulunan asıl fırka kumandanından geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı malumatı bildiriyordu *(Vesika: 207).*

Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey'in, 7 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli izah talebimize verdiği 7/8 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli cevabında, Yahya Kaptan'ın henüz ele geçmediği, Kuvayi Milliye ile gelen müfreze arasında bir çarpışma ihtimali olduğu ve gelen müfreze kumandanına emrimizi bildireceği bildiriliyordu *(Vesika: 208).*

Efendiler, o tarihte mebus olarak İstanbul'da bulunan yaverim Cevat Bey'den, 10 Kânunusani [Ocak] 1920'de şöyle bir telgraf geldi:

Harbiye, 10.11.1920[1]

20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

6.1.1920 gecesi sabaha karşı Umum Jandarma Kumandan Muavini Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında İstanbul Muhafız Alayı'ndan doksan nefer, Bandırma Vapuru'nun ışıkları söndürülerek Hereke'ye varmış ve sabahleyin Hereke'ye çıkan müfreze derhal Tavşancıl'ı kuşatmış ve muhtelif haneler basılmıştır. Gelen heyet, köy ihtiyar heyetini toplayarak vatan haini olan Yahya'yı ya teslim veya nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancıl'ı insanlarıyla beraber yakacaklarını ifade ederler. İhtiyar heyeti, iki günden beri Yahya Kaptan'ın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini ısrarla ifade ettiler. Yahya, sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahya'nın imhasından sonra Marmara havzasına sahip ve hâkim olan ve her gün İngilizler ve Fransızlar tarafından silahlandırılan Rumların ve İstanbul'daki rezillerin pek büyük muvaffakiyete mazhar olacakları açıktır ve Kuvayi Milliye namını taşımakta olan Yahya'nın tepelenmesi, İzmit, Adapazarı ve İstanbul havalisinde düşmanlarımızın hesabına birçok fesat çetelerinin doğmasına da sebebiyet verecektir. Dolayısıyla, Cemal Paşa Hazretleri'nin işe müdahalesiyle, Yahya'nın isim değiştirerek bir evvelki maruzatım dairesinde serbestisinin temini için icap edenlere emir buyurulması istirham olunur (Cevat).

Harbiye Nazırı
Cemal

1 *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında telgrafın tarihi yanlışlıkla "10.11.1920" şeklinde yer alıyor. Doğrusu "10.1.1920" olmalı. (Y.N.)

Bu telgrafın, Harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olması ve fakat muhteviyatında "Cemal Paşa Hazretleri'nin işe müdahalesiyle Yahya'nın kurtarılması" çaresinin temini fıkrası dikkat çekicidir. Demek ki, Cemal Paşa, Cevat Bey'in telgrafının, okumaya lüzum görmeden, kendi şifresiyle ve imzası altında çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü, bir defa Yahya'yı takip ettiren Cemal Paşa'dır. Bundan başka, serbestisinin temini için kendi aracılıklarının tarafımdan emrolunmasını, kendi malumatı altında elbette yazdırmazlardı.

İzmit'te, Fırka Kumandan Vekili'nden gelen 9 ve 10 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli iki telgrafname ile, duyulanlara atfen, iki çarpışmadan sonra Yahya Kaptan'ın ölü olarak ele geçirildiği bildirildi *(Vesika: 209)*.

11 Kânunusani [Ocak] 1920'de Fırka Kumandan Vekili'nden, İstanbul'dan gelen müfreze kumandanına tarafımızdan tebligatta bulunup bulunmadığını sordum *(Vesika: 210)*. Üç gün sonra 14 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli raporunda, Fırka Kumandan Vekili şu malumatı verdi: "Bizzat icra ettiğim tahkikattan... çatışma olmadığı ve yalnız, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy haricinde kesici alet ile katledilmiştir. Kafatasının olmaması bunu teyit etmektedir." *(Vesika: 211)*.

Efendiler, bu uğursuz haber üzerine, İstanbul'daki teşkilatımıza 20 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde Miralay Şevket Bey vasıtasıyla şu telgrafı yazdık:

Yahya Kaptan'ın tepelenmesine lüzum gösteren sebepler ile teslim olunduktan sonra kasten şehit edildiği anlaşılmakla katline kimlerin dahli ve tesiri olduğunun, Dersaadet'ten müracaat eden birçok fedakâr arkadaşlara izahat verilmek üzere, süratle bildirilmesi rica olunur, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Eski bir bildirimimize cevap olmak üzere, İstanbul'dan 20 Kânunusani [Ocak] 1920'de yazılıp bir gün sonra ulaşan telgraf da şu idi:

Beşiktaş, 20.1.1920

Ankara: 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne mahsustur.
C. 17.1.1920
1. Vaka mahallinde bulunan güvenilir bir zatın ifadesine göre, Yahya Kaptan yakalanıp köy haricinde bulunan karakol mahalline götürülürken civardan on kadar şakinin karakol üzerine ateş etmesi üzerine firara teşebbüs etmiş ve bu esnada katlolunmuştur. Bununla beraber, iyi bir tahkikat yapılması hususunda hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunuldu.

2. Yahya Kaptan'ın Kuvayi Milliye namına pek çok fenalıklar yaptığı söylenti derecesine vardığı gibi, resmi ve hususi yapılan tahkikat da bunu teyit ettiği için hükümet takibata karar vermiş, fakat heyetimizce adı geçenin geçici olarak saklanarak Kuvayi Milliye işlerine karışmaması ve fenalığa cüret etmemesi, yanında bulunan firari asker ve jandarmaları iade etmeleri şartıyla takibat yapılmaması arzu edilmiş ve lazım gelenler nezdinde teşebbüslerde bulunulmakla beraber, Gebze'ye de özel memur gönderilmişti. Bu esnada hükümet gizlice birdenbire asker sevk etmiş ve sırf Yahya Kaptan'ı yakalamak istediğini ilan ederek arz olunan hal vukua gelmiştir, Efendim. (Vâsıf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Şevket

Efendiler, "köy haricindeki karakola götürülürken civardan ateş edilmiş? Firara teşebbüs etmiş, bu esnada katledilmiş?!" Bu tabirin, bu gibi suikastlarda bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için çok safdil olmak lazımdır.

Yahya Kaptan'ı imha etmek için, beraber çalıştıkları ve karar verdikleri hükümetin gizlice, birdenbire emrivaki yapıvermiş olduğu hakkındaki ifade de dikkat çekicidir. İstanbul'da, jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayı'ndan subay, asker ayrılıyor... İstanbul'da vaziyete hâkim olduğunu iddia eden teşkilat reislerimiz haberdar olamıyor.

Kara Vâsıf Bey'in bu telgrafına cevap olmak üzere vuku bulan izah talebimiz şudur:

Şifre — Ankara, 22.1.1920

Dersaadet'te Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket Bey'e

Yahya Kaptan'ın katli meselesini ciddi surette takip eden ve hesabını isteyen bilhassa İstanbul'da pek çok kimseler vardır. Hakikatin tayinine yardımcı olmak üzere, söylenti derecesine vardığı bildirilen fenalıklarının[1] nelerden ibaret olduğunun süratle bildirilmesi rica olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bu izah talebimize verilen cevabı da, tahammülünüze sığınarak aynen arz edeceğim:

Beşiktaş, 24.1.1920

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne mahsustur.
C. 22.1.1920
1. Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra katlolunduğunu işittik. Tahkikat yapıyoruz. Neticeyi arz edeceğiz.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "fenalıklarının" sözcüğü, 1934 basımında "fenalıkların". (Y.N.)

2. Adı geçenin tepelenmesine sebep, hiçbir kimseyi dinlememesi, Kuvayi Milliye namına aleni fecaat, eşkıyalık yapması ve eşkıyayı evvelden beri saklaması veya gösterilen mahalle gitmesi hakkında verilen emirleri dinlememesi üzerine, hükümetin, kendisine köylerden ve etraftan müracaat edenlerin ısrarına dayanamayarak kendiliğinden ve hatta heyetimizin haberi olmadan teşebbüslerde bulunmasıdır, Efendim. (Vâsıf)

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket

Muhterem efendiler, telgrafnamenin ikinci maddesindeki, adı geçenin hiç kimseyi dinlememesinin tepelenmesine, katline sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz. Merhum şehit beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu. Başka bir makama veya şahıslara bağlı olduğunu, onlardan emir alması lüzumunu kendisine emretmemiştim. Bu sebeple, İstanbul'dan her önüne gelenden, Dahiliye Nazırı'ndan, Jandarma Kumandanı hain Kemal Paşa'dan verilen emirleri dinlememesi, zaten talep ettiğimiz bir şeydi. Kuvayi Milliye namına eşkıyalık ve fecaat yapanın da kendisi olmayıp, Küçük Aslan çetesi gibi hainane özel maksatla teşkil edildikleri vesikalara dayanılarak anlaşılmış olan çeteler olduğu ve Yahya'nın bunların eşkıyalıklarını önlemeye çalıştığı da, sözlerine itimat olunmak lazım gelen zevatın tahkikatıyla sabit olmuş bir keyfiyettir.

Gebze Müdafaai Hukuk Heyeti Reisi ile Gebze Kaymakamı Fevzi Bey'in müşterek imzalarıyla, üzücü vakanın vukuundan evvel, makine başında vuku bulmuş olan bir müracaatı da zikretmeden geçemeyeceğim:

Gebze Kuvayi Milliye Kumandanı Yahya Bey hakkında bazı kimselerin iftiralarıyla en nihayet Salı gecesi İstanbul'dan erkân ve üstsubaylar kumandasında gelen iki bin kadar bir kuvvetle[1] Tavşancıl'da kuşatma altına alındığı ve şu anda kuşatma altında bulunduğu, şimdi ahaliden aldığım malumattan anlaşılmıştır. Böyle vatanı için çalışan bir zata karşı yapılan bu muamelenin pek haksız olduğu siz kumandanımızın yüksek malumudur. Adı geçen kumandanın kurtarılması hakkında ne gibi bir muamele yapılacağının emrini ve bildirilmesini makine başında bekliyoruz.

Kaymakam
Fevzi

Müdafaai Hukuk Heyeti Reisi
Hacı Ali

Efendiler, o tarihlerde İzmit havalisinde Kuvayi Milliye teşkilatı ile uğraşan Mebus Sırrı Bey'in de bu konudaki bildirimlerini aynen arz etmeme müsaadenizi rica ederim:

1 Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat (Abbas) Bey, evvelki sayfalarda yer alan telgrafında, İstanbul'dan Yahya Kaptan üzerine gönderilen kuvveti "Umum Jandarma Kumandan Muavini Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında İstanbul Muhafız Alayı'ndan doksan nefer" olarak kaydediyor. Bkz. elinizdeki ciltte, s.240. (Y.N.)

İzmit, 11.1.1920

20. Kolordu Kumandanlığı'na

1. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Haberleşmesi dört gün olmuş olan Yahya Kaptan meselesi, nihayet haber almış olacağınız üzere, şehadetiyle neticelendi.

2. Yahya Kaptan'ın, İstanbul kapısında teşkilatlanmış bir mahiyette mevcudiyetini muhafazası, her halde Kuvayi Milliye'ye karşı muhalif bulunan zevatı korkutmaktan uzak kalmadığından, ortadan kaldırılması tasarlanmış olduğunda şüphe yoktur.

3. Ortadan kaldırmanın bu maksatla tasarlanması,[1] meseleyi mevzii mahiyetten çıkartmakta ve Heyeti Temsiliye'ce düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

4. İzmit livası, eşkıya yüzünden huzursuz iken, yerinden kımıldamayan ve maiyetinde hiçbir kıtaya emir vermeyen, yanındaki mahpushaneden on beş yirmi kişinin birden firar eylemesini her gün adi meselelerden sayan Alay Kumandanı Hikmet Bey, Yahya'nın ortadan kaldırılması keyfiyetini ehemmiyetli görmüş ve aldığı jandarma kuvveti ile bizzat hareket etmiş ve nihayet Kuvayi Milliye'ye mühim bir darbe vurmak suretiyle maksadına nail olmuş bulunuyor. Devamı var. (Mebus Sırrı)

1. Fırka Kumandan Vekili
Fevzi

20. Kolordu Kumandanlığı'na

5. Gebze'de teşkil edilmiş bulunan Kuvayi Milliye'nin başsız kalması, bundan sonra oraları dehşete düşürecektir.

6. Buralarca bütün Kuvayi Milliye'nin dayanağı olarak bilinen Yahya'nın bu suretle imhası, kamuoyunu haklı olarak karıştırmıştır.

7. Yahya'nın ortadan kaldırılması, hükümetin Kuvayi Milliye'ye karşı bundan böyle alacağı tecavüzkâr vaziyete delil sayılmaktadır.

8. Bu hareket yabancılarca dahi, şüphesiz, Kuvayi Milliye'nin hükümetin gözünde ihmal ve imha edilebilir bir mahiyette görüldüğüne hükmedilecektir. Bu itibarla gerekli tedbirler alınmalıdır. Devamı var. (Mebus Sırrı)

1. Fırka Kumandan Vekili
Fevzi

20. Kolordu Kumandanlığı'na

1. 68 numaralı şifreye ektir: Devam. Vaziyet karışıklıktan kurtarılmadığı ve Gebze kuvvetlerinin hemen güvenilir bir zata verilmesi tedbiri alınmadığı takdirde, Üsküdar livası dahi dahil olduğu halde, bütün İzmit sancağında, bir tek kişinin bile Kuvayi Milliye taraftarlığı etmesine imkân bulunamayacağı katiyen bilinmelidir.

2. Jandarma Alay Kumandanı Hikmet Bey'in vakit kaybetmeksizin kaldırılması elzemdir.

1 "Tasarlanması" sözcüğünün aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "tasmimi" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yanlış olarak "tashihi" şeklinde. (Y.N.)

3. İzmit livasında Kuvayi Milliye'nin mevcudiyet kazanabilmesi, nizamiye hizmetinde bulunan Kaymakam Fevzi Bey'in jandarma kumandanı olmasına bağlıdır. Başka çare yoktur. Bunu ehemmiyetle arz ediyorum. (Mebus Sırrı)

1. Fırka Kumandan Vekili
Fevzi

20. Kolordu Kumandanlığı'na

1. 79 numaralı şifreye ektir:

Kuvayi Milliye'nin Anadolu taraflarında[1] küçük görülmekte olduğu hakkında dolaşan[2] söylentiler, acı hadise üzerine muhaliflere daha ziyade kuvvet vermiş olduğundan, kuvvet ve zindeliğin kayba uğramadığını gösterecek fiili bir tedbir alınması elzemdir.

2. Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin buraya kadar teşriflerini lüzumlu görmekteyim.

3. İzmit livasına ehemmiyet verilmesini ve ehemmiyet verildiğini gösterecek fiili tedbirler alınması lüzumunu tekrar için mecburiyet görüyorum. (Mebus Sırrı)

1. Fırka Kumandan Vekili
Fevzi

O tarihte İstanbul'da bulunan Rauf Bey de şu mektubu gönderdi:

İstanbul, 19.2.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra öldürüldüğü buraca da anlaşılmıştır. Muhafızlığa müracaat edilmiş, otopsi de yapılmıştır. Kanuni takibatı hükümet eline almıştır, Efendim. Tazimat arz eyleriz.

Hüseyin Rauf

Vicdani vazifelerimden biri Efendiler, Yahya Kaptan'ın katledildiğine şüphe kalmamıştı. Bu hakikat bilindikten sonra, katil olan hükümetin kanuni takibatı eline almış olması, cinayet faillerinin meydana çıkmayacağına delil değil miydi? Fakat efendiler, zaman, her şeyin, her hakikatin, tarihin samimi sinesinde değerlendirilmesine kefildir.

Muhterem efendiler, hükümeti ve İstanbul'daki teşkilatımız reislerini böyle çirkin bir cinayetin işlenmesine aracı olmaya sevk eden sebeplerin ve tesirlerin incelenmesinin cidden ibret verici neticelere varacağına kani bulunduğum içindir ki, dıştan ehemmiyetsiz gibi görülebilecek olan bir vakayı delillere ve vesikalara dayandırarak izah ettim. Bu izahatımla milletin gözünde

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "taraflarında" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "taraflarından" şeklinde. (Y.N.)

2 "Dolaşan" sözcüğünün aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "deveran eden" sözcükleri, 1934 basımında "devam eden" şeklinde. (Y.N.)

açık bir inceleme zemini hasıl etmeye yardım edebildiysem vicdani vazifelerimden birini yapmış olduğuma kani ve müsterih olacağım.

Efendiler, bu hadiseyi incelerken iki noktayı nazarı dikkatte tutmak faydalı olur! O noktalardan:

Birincisi: Sait Molla'nın mensup olduğu gizli teşkilat ve Gebze, Kartal havalisinde tamamen bu teşkilata mensup şahısların ve çetelerin rolü ve bu rolü bizim adamlarımıza ve teşkilatımıza atfetmekte ve vatanperver yaşayan zevatı aldatmakta ve iknada gösterilen maharet ve muvaffakiyet.

İkincisi: İstanbul teşkilatımızın reisleri ki, bize, Heyeti Temsiliye'ye tabi ve onun talimatı ve bildirimleri dairesinde hareketle mükellef bulunuyorlardı ve ancak bu mükellefiyeti samimi olarak yerine getirmekle genel istikamette isabetle yürümenin kuvvetle muhtemel olacağını kabul eylemeleri icap ederdi. Halbuki bu zevat, kendi akıl ve tedbirlerini Heyeti Temsiliye'nin ikazları karşısında yüksek görmekten kurtulamamışlar ve bağımsız hareketlerine engel olunmasını izzetinefis meselesi yaparak asabileşmişler ve bu sakat hissin tesiri altında aldatılmaya kadar varmışlardır *(Vesika: 212)*.

Şimdi efendiler, vicdan ve şefkat sahibi olanların cidden yüreklerini kan ağlatan bir telgrafı daha merhametli gözleriniz önüne sererek bu meseleye dair beyanatıma son vereceğim:

4960 İstanbul, 14.1.1920

Ankara'da Kuvayi Milliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kocam Yahya Kaptan, sırf zatı samilerine olan münasebeti dolayısıyla, kanuni bir suçu olmaksızın, teslim olduğu halde, Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Mülazımıevvel Abdurrahman Efendiler tarafından alçakçasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl ahalisi vakanın şahididir. Hakkın alınması için Adliye ve Dahiliye Nezaretleri'ne müracaat edildi. İki nefer yetim ile perişan bir halde bulunuyoruz. Bu konuda yüksek teşebbüslerinizi ve yardımlarınızı bekliyoruz, ferman.

Karagümrük'te Keçeciler'de Karabaş Mahallesi'nde
19 numaralı hanede oturan Yahya Kaptan'ın karısı
Şevket Hanım

***

1919 sonbaharında karşılaştığımız diğer bazı vakalar

Efendiler, Yahya Kaptan meselesine 20 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde temas ettik. Birçok mesafe ve zaman kat etmek suretiyle, vakanın izahını tamamlamak zaruretinde kaldık. Şimdi müsaade buyurursanız, tekrar bıraktığımız tarihe dönerek vakaları takip edelim.

Ankara-Eskişehir şimendiferinin işletilmesine İtilaf devletleri tarafından engel olunmuştu. Bu hattın işletilmesi için İtilaf devletleri temsilcileri nezdinde sert bir surette protesto edilmesi, 21 Teşrinievvel [Ekim] 1919'da Ankara Heyeti Merkeziyesi'ne bildirildi.

Adana teşkilatı müteşebbislerinin Niğde'ye veya Kayseri'ye gelerek, bizimle temasta bulunmak suretiyle faaliyetlerini devam ettirmeleri temin edildi.

Aydın cephelerinde vaziyet her gün nezaket ve ciddiyet kazanmakta olduğundan, Salih Paşa ile Amasya'da kararlaştırdığımız üzere, Donanma Cemiyeti'nin dört yüz bin lirasının bu cephelerin ihtiyaçlarına tahsis edilmesini Harbiye Nazırı'na yazdık. Bu cephedeki mücahitlere, silah, cephane verilmesini ve cephenin makineli tüfek ve topçu kıtalarıyla takviyesini, Konya'da 12. Kolordu Kumandanı'ndan rica ettik.

Efendiler, Fransızlar, Bandırma-Soma şimendifer hattının denetimi bahanesiyle Bandırma'ya bir müfreze çıkarmışlardı. Asayişi mükemmel olan Bandırma'ya asker çıkarmaya hakları olmadığı açık idi.

Bu noktaya, 24 Teşrinisani [Ekim] 1919'da 14. Kolordu ve 56. Fırka Kumandanlarının nazarı dikkatini çektik.

Yabancı subaylar Aydın cephelerinde dolaşarak propaganda yapıyorlar ve vaziyeti anlıyorlardı. Bu gibi subayların cephede kıtalar ile temasına katiyen meydan verilmemesini ve resmi müracaatlarının hükümete, eğer Kuvayi Milliye'ye ait bir söyleyecekleri olursa heyeti merkeziyelerimiz vasıtasıyla bize müracaatları lüzumunun kendilerine tebliği ve propaganda yapanları olursa, muhafaza altında mıntıkadan ihraçları ve kati mecburiyet hasıl olursa, cephede görülecek İtilaf askerlerine de silah kullanılması cepheye bildirildi.

Efendiler, biz, İzmir ahalisinin de fiilen seçime iştirakini temin etmek istiyorduk ve o yolda muhtelif vasıtalarla maksadımızı bildiriyorduk. Fakat Yunanlılar, bittabi mâni oluyorlardı.

29 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde bu hususu İtilaf devletleri temsilcileri ve tarafsız sefaretler nezdinde protesto ettik ve bundan, İzmir Telgraf ve Posta Başmüdürü bulunan Ethem Bey'e yazarak, İzmir ahalisini de haberdar etmek istedik.

Efendiler, ihtimal birçoklarınızın hatırındadır. İşgal zamanında, Adana'da, *Ferda* namında, Kuvayi Milliye aleyhinde bir yabancı gazetesi yayımlanıyordu. Bu gazete, sırf Anadolu'nun milli kamuoyunu aldatmak ve yoldan çıkarmak maksadıyla ve bizim aleyhimizde hezeyanlarla dolu sütunlara sahip idi. Bittabi bu gazetenin dahile girmesine engel olduk.

Fakat, bu gazetenin memlekette okunmasını elbette faydalı gören, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Dahiliye Nazırı ve Cemal Paşa'nın mükerreren temize çıkardığı Damat Şerif Paşa, *Ferda* gazetesinin, bu zehirli paçavranın serbestçe gir-

mesine engel olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Şerif Paşa'nın arkadaşı Cemal Paşa'nın 3 Kânunuevvel [Aralık] 1919'da nazarı dikkatini çekmeye lüzum gördük.

***

Ankara'ya geliş Efendiler, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına mâni olamamak zarureti üzerine, İstanbul'da toplanacak Meclis'te, "vatanın bütünlüğünü, devlet ve milletin bağımsızlığını temin-den ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmeyi" yegâne çare olarak düşündük. Bunun temini için, malumunuz olduğu üzere, 18 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihli talimat ve tamimde, mebusların belirlenmiş mahallerde grup grup toplanarak fikir alışverişinde bulunacakları mühim noktalardan biri olarak bu meseleyi kaydetmiştik.

Aynı tarihte düşündük ki, bu grubun teşkilini temin için her livadan birer mebusu Eskişehir'e davet edelim. Eskişehir üzerinden şimendiferle İstanbul'a gidecek mebusları da, davet edeceğimiz mebuslarla birleştirelim ve bizzat Eskişehir'e giderek, genel bir toplantı yaparak, esaslı bir surette fikir alışverişinde bulunalım. Bu arada, İstanbul'da mebusların emniyetleriyle alakalı tedbirleri de söz konusu etmek istiyorduk. Fakat bundan sonra vereceğim izahatla, aynı toplantıyı Ankara'da kalarak yapmayı tercih ettik. Daha bir ay kadar Sıvas'ta kaldıktan sonra nihayet Ankara'ya hareket ettik.

Ankara'ya varışımızı, 27 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli şu açık tebliğ ile tamim ettik:

> Sıvas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Heyeti Temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankara'da büyük milletimizin sıcak ve samimi vatanperverane tezahüratı içinde, bugün ulaştı. Milletimizin gösterdiği birlik ve azim eseri, memleketimizin geleceğinin temini hakkındaki kanaatleri sarsılmaz bir surette destekleyici mahiyettedir.
>
> Şimdilik Heyeti Temsiliye merkezi Ankara'dır.[1] Hürmet takdim eyleriz, Efendim.
>
> Heyeti Temsiliye namına
> *Mustafa Kemal*

2 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde, Cemiyet heyeti merkeziyelerine, Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir tebliğde bulunduk.

Bu tebliğimizin metni ve üslubu şöyle idi:

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "Ankara'dır" sözcüğü, 1934 basımında "Ankara'dadır" şeklinde. (Y.N.)

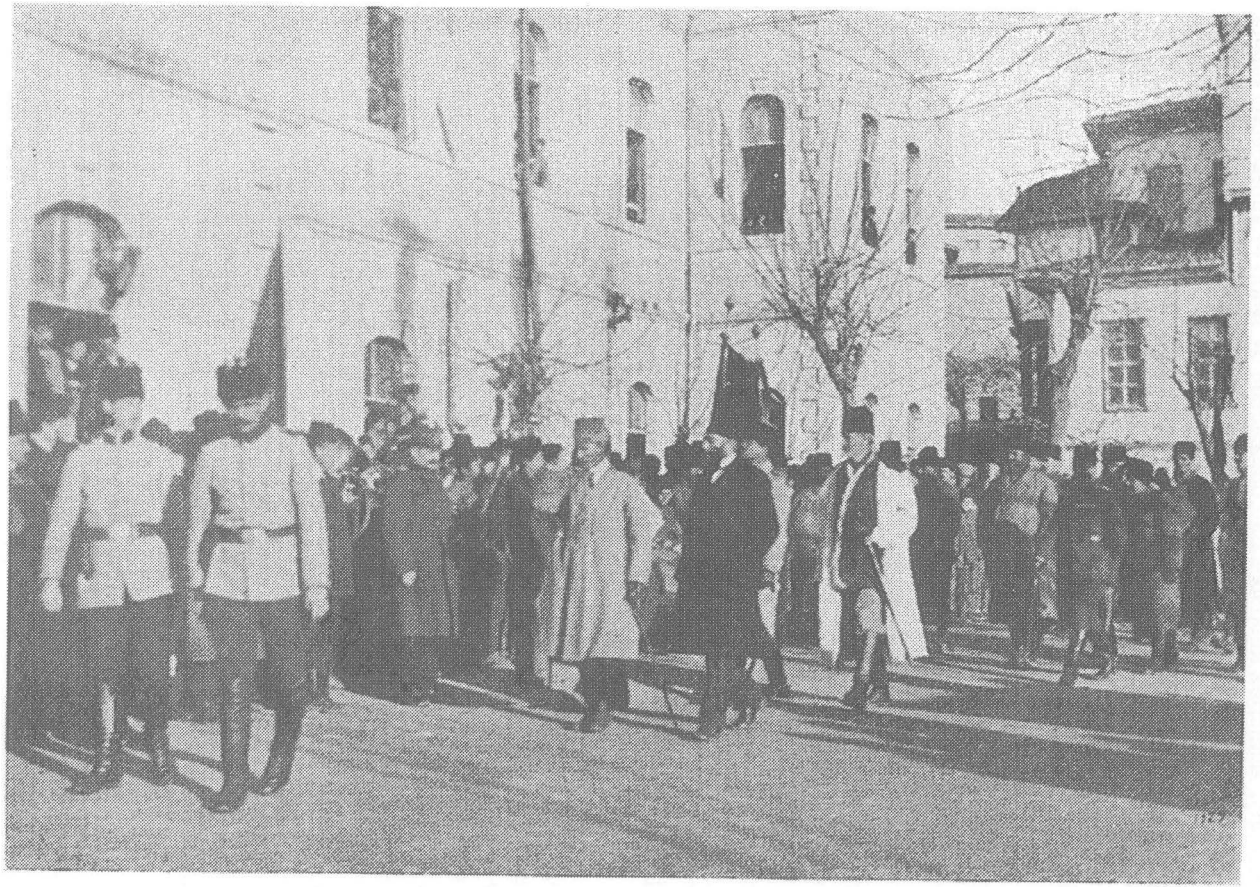

Ankara'ya ilk geliş.

... Seyahatimizdeki gözlemlerimiz ve incelemelerimiz, bizlere, Cenabı Hafizi Hakiki'nin inayeti Rabbaniyesiyle[1] tecelli eden milli birliğimizin dayandığı milli teşkilatın organlaşmış ve millet ve memleketin mukadderatını kurtarmak için, tam anlamıyla dayanılabilecek bir kuvvet ve kudret haline gelmiş olduğunu, şükrolsun ki gösterdi.

Harici vaziyet, bu milli azim ve birlik sayesinde, Erzurum ve Sıvas Kongresi esasları dairesinde, memleket ve milletin menfaatlarına müsait bir şekle girmiştir.

Mukaddes birlik ve azim ve imanımıza dayanarak meşru taleplerimizin temini gününe kadar büyük bir sebat ile çalışılması ve bu beyanatımızdan köylülere kadar milletin dahi haberdar kılınması tamimen rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gitmesine taraftar değildi

Efendiler, Heyeti Temsiliye merkezinin Ankara'ya nakli fikri oldukça eski idi. Bu fikir ilk söz konusu olduğu sıralarda Kâzım Karabekir Paşa'dan gelmiş olan bir telgrafı aynen burada zikredeceğim:

Şifre

Erzurum'dan, 3 Teşrinievvel [Ekim] 1919

3. Kolordu Kumandanlığı'na

Heyeti Temsiliye'ye: Kuvayi Milliye'yi temsil eden yüksek heyetin, değil Ankara'ya, hatta Sıvas'ın batısına bile geçmemesi fikrindeyim. Çünkü doğu vilayetlerinin Kuvayi Milliye'sini teşkil eden heyetin bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu vilayetlerin teşkilatsızlığına sebep olacağı gibi, şimdiye kadar pek meşru ve mantıkan idare edilmekte olan milli harekâtın, öteden beri daima her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca eskisi gibi, bir yerde muhafazası için Heyeti Temsiliye'nin Sıvas'tan batıya geçmemesi fikrinde bulunduğumu arz eylerim.[2]

15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir

Böyle bir telgrafnamenin, aslı esası olamayacağına hükmetmek istedim. Fakat, ne çare ki, bu şifre telgrafname Erzurum'dan, Sıvas'ta 3. Kolordu'ya

1 "Hakiki koruyucu olan Allah'ın lütfuyla" anlamında. (Y.N.)

2 *İstiklâl Harbimiz*'de de yer alan telgrafın son kısmı şu şekildedir: "[...] düşmanlarımızca bir çetecilik harekâtı gibi göstermeleri mümkün ve mukaddes milli maksadın böylece gürültülere boğulması sakıncası mevcuttur. Kabinenin düşmesiyle hamt olsun buna hacet kalmadığından ve Kuvayi Milliye'nin talep olunan denge derecesinde muhafazası için Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesi fikrinde bulunduğumu arz eylerim." Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.333. (Y.N.)

çekilmiştir. Şifre çözümünün altında "Açıldı. Fethi, 4/5 Ekim" yazı ve imzası olduğu halde de 3. Kolordu'dan bize gönderilmiştir.

Efendiler, Kâzım Karabekir Paşa, davetimiz üzerine Sıvas'a geldikten ve birlikte müzakerede bulunduktan sonra şüphesiz bu telgrafname ile evvelce bildirdiği fikir ve görüşünde isabet olmadığını görmüş olacaktır. Fakat bu fikir ve görüşteki isabetsizliği anlamak için, mutlaka yüz yüze fikir alışverişinde bulunmaya hiç de hacet olamayacağı apaçık bir şeydir. Bu fikir ve görüşün dayandırıldığı sebeplere şöylece bir göz atmak, onların boşluğunu anlamaya kâfi gelir zannederim.

Bir defa, Heyeti Temsiliye'nin yalnız doğu vilayetlerinin Kuvayi Milliye'sini teşkil veyahut temsil etmediği ve belki bütün memleketin -Anadolu ve Rumeli'nin- Kuvayi Milliye'sini temsil eylediği çoktan malum olmuş bulunması lazımdı. Bilhassa bu nokta üzerinde günlerce devam eden telgraf başı münakaşaları olmuştu. Bir de, Heyeti Temsiliye'nin, Sıvas'tan Ankara'ya taşınması, doğu vilayetlerinin teşkilatsızlığına yol açacak bir sebep teşkil edemezdi. Heyeti Temsiliye'nin doğu vilayetlerine Sıvas'tan telgrafla verdiği emir ve talimatları Ankara'dan aynı suretle verebileceğine şüphe yoktu.

Fakat, Heyeti Temsiliye'nin, doğu vilayetlerinden ziyade batı vilayetlerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıki sebepler elbette çok idi. Evvela, batı ve güneybatı vilayetlerimizden fiilen düşman işgali altına alınmış olanlar vardı. Bu vilayetlerimizi işgal eden düşman karşısında esaslı müdafaa cepheleri teşkil ve onların kuvvetlendirilmesi vasıtalarını temin etmek lazımdı. Halbuki doğu vilayetlerimizde böyle feci bir vaziyet yok idi. Kati olarak yakın bir fiili tehlike de muhtemel görülmüyordu. Uzak bir ihtimale göre, faraza doğudan Ermenilerin fiili bir tecavüzü kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuvayi Milliye ile takviyesi kararlaştırılmış olan, kendilerinin kumandası altında 15. Kolordu hazır bulunuyordu. Fakat İzmir cephelerinde muhtelif kumanda tarzları, muhtelif mahiyette kuvvetler ve muhtelif ve türlü olumsuz kaynaklardan zararlı tesirler vardı. Adana işgaline karşı henüz cephe teşekkül edememişti.

Genel vaziyeti idare ve sevk mesuliyetini üstlenenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdırlar

Dolayısıyla, usul ve kaide şudur ki, genel vaziyeti idare ve sevk mesuliyetini üstlenenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki, bu yaklaşma, genel vaziyeti gözden uzak bırakacak derecede olmasın! Ankara bu şartları kendinde toplayan bir nokta idi. Her halde cephelerle iştigal edeceğiz diye Balıkesir'e, Nazilli'ye veyahut Karahisar'a gitmiyorduk. Fa-

kat, cephelere ve İstanbul'a şimendiferle bağlı ve genel vaziyeti idare bakımından Sıvas'tan asla farkı olmayan Ankara'ya gelecektik.

Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanması zaruri görüldükten sonra ise, Ankara'ya gelmenin ne derece lüzumlu ve faydalı görülmesi lazım geldiğini izaha lüzum görmem.

Efendiler, Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya taşınmaması için sebepler ortaya konulurken, bu arada, hele "öteden beri daima her teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan" bahsedilmiş olmasına hiçbir mana veremedim. Hakikaten, kendisinin dediği gibi, düşmanlar bizim hangi hareketimizi, hangi teşebbüsümüzü iyi görmüşlerdir veya görebilirler ki ona göre hareket edelim!

Eğer, bu fikir ve görüşü doğuran: "İstanbul'da, milli emellere uygun bir Ali Rıza Paşa hükümeti vardır. Meclisi Mebusan da orada toplanarak millet ve memleketin mukadderatını denetlemeye başladıktan sonra, Heyeti Temsiliye'nin batı cepheleriyle, Meclisi Mebusan ile alaka ve münasebetine ne lüzum kalır. Bu takdirde, Heyeti Temsiliye'nin yalnız doğu vilayetlerinin teşkilatıyla iştigal eylemesi ve yetinmesi yerinde ve daha faydalı olmaz mı?" gibi bir fikir ve görüş idiyse, bir dereceye kadar düşünmeye değer görülebilir. Fakat bu takdirde de, genel vaziyeti ve hakiki ahval ve şartları görüşte ve anlayış tarzında Heyeti Temsiliye ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulamayacak bir hendek olduğunu kabul etmek icap eder.

Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesini düşmanlar fena görecektir noktasında daha çok durularak, belki, ileri sürülmüş olan fikir ve görüşün kaynağına ve köküne daha ziyade nüfuz edilebilirse de, bizim şimdilik buna hasredecek fazla zamanımız yoktur.

Yeni mebuslarla Ankara'da görüşmek teşebbüsü

Efendiler, bundan evvel bahsettiğim üzere, bir iki günlük bir toplantı ve müzakere maksadıyla mebusları davet için ilk yazdığımız telgrafta -ki bu telgraf suretini matbu olarak resmi yazı halinde de posta ile göndermiştik- maksattan bahsettikten sonra "Heyeti Temsiliye'nin bulunacağı mahalde, toplantı zamanı, gönderilecek mebusların isim ve adresleri malum olduktan sonra haberleşilerek kararlaştırılacaktır. Heyeti Temsiliye, yakında İstanbul'a yakın bir mahalle taşınacaktır" denmişti *(Vesika: 213)*.

Ankara'ya varışımızda Ankara-Eskişehir hattı işlemeye başlamış olduğundan, evvelki tebliğimize 29 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihinde yaptığımız bir ek ile, mebuslarla görüşme mahalli olmak üzere Ankara'yı tespit ve tamimen tebliğ ettik. Bu tamimin bir maddesi de, diğer mebuslardan mümkün olduğu kadar fazla zevatın müzakereye iştirakinin son derece arzu edilmekte olduğu kaydından ibaretti *(Vesika: 214)*.

Efendiler, neticesinden pek ziyade fayda ümit ettiğimiz bu hayırlı ve vatanperverane teşebbüsün dahi, İstanbul ricali tarafından önüne çıkıldığını arz edersem hayret etmezsiniz zannederim.

Müsaade buyurursanız, bu hususu biraz izah edeyim: Biz mebusları Ankara'ya davet ederken, birtakım zevat da[1] bu daveti hükümsüz, tasavvur olunan toplantıyı neticesiz bırakmak için karşı tedbir ve teşebbüs alıyorlarmış... Bazı mebusların verdikleri telgraflarla bu hususu öğrendik. Mesela, Burdur Mebusu Hüseyin Baki imzalı ve 29 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli şöyle bir telgraf geldi:

İstanbul'da toplanan mebuslar namına Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasıyla Heyeti Teftişiye Riyaseti'ne gelen telgrafta, en seri vasıta ile Darülhilafet'e[2] gelmekliğim lüzumu bildirilmekte ve bugün de Dahiliye Nezareti'nden gelen telgrafta dahi yola çıkmaklığım bildirilmekte.

Daha önce Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından vaki olan[3] emir ve bildirim üzerine görüşüm arz ve izah kılındığı halde henüz bu konuda bir emir alınamadığından devletlilerinin bildirimini büyük bir ehemmiyetle bekliyorum, Efendim.

Akdağ Madeni Mebusu Bahri imzalı ve aynı tarihli bir telgrafta da:

Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım imzasıyla gelen telgrafta, mebusların en seri vasıta ile Dersaadet'e gelmeleri bildiriliyorsa da, Heyeti Temsiliye'ye üye seçilen mebuslar mı, yoksa bütün mebuslar mı davet olunduğunda tereddüt edilmiştir. Lütfen hareket hattının tayinine müsaadeleri istirham olunur, ferman.

Efendiler, buna benzer telgraflar birbiri ardınca geldi. Bu bildirimlerden kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, mebus arkadaşlar, Heyeti Temsiliye ile hükümeti ve İstanbul'dan bütün mebusları davet etmek salahiyetini kendinde görebilen zevatı, müşterek maksatta hemfikir ve hemahenk görüyorlardı. Hükümetin ve bahsolunan zevatın olumsuz niyetlerini hatır ve hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki zevat arasında yeni kararlaştırılmış bir vaziyet bulunduğunu veyahut arada tertip bakımından bir yanlışlık olabileceğini zan ve farz eylemiş oldukları, bildirimlerindeki saflık ve samimiyetten anlaşılmakta idi.

Müracaat eden mebuslara verdiğim cevap şu idi:

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "zevat da" sözcüğü yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "zevat üzerinde". (Y.N.)

2 Hilafet merkezi, İstanbul. (Y.N.)

3 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "olan" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)

Hüseyin Kâzım Bey'in bildirimi ile bizim herhangi bir alakamız yoktur. Adı geçenin vaziyeti tamamen bilmediği anlaşılıyor. 17 ve 29.12.1919 tarihli telgrafnamelerimiz hükümlerince hareket, milli ve vatani menfaatlarımıza daha uygun olduğu için, onların icabının hızlandırılmasını ve Kâzım Bey'in kendi başına vuku bulmuş olan bildirimine münasip cevap verilmesini ve keyfiyetin bildirilmesini rica ve hürmetler takdim eyleriz, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bütün mebuslara da şu tamimi yazdık:

Ankara, 30 Kânunuevvel [Aralık] 1919

Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Beyefendi'nin değerli mebuslardan bazılarına, Dersaadet'e süratle hareketlerine dair telgrafnameler çektiği anlaşıldı. Bu teşebbüs, adı geçenin vaziyeti tamamen bilmediğini gösterdiğinden, kendisine vaziyet anlattırıldı ve ... tarih ... numaralı tebligata dair malumat verdirildi. Dolayısıyla, Heyeti Temsiliye'ce istirham olunduğu üzere, Heyeti Temsiliye üyesi olarak seçilmiş değerli mebuslarla diğer mebuslardan müzakerelerde hazır bulunmak isteyen muhterem zevatın, Kânunusani'nin [Ocak'ın] beşinden itibaren Ankara'ya teşrifleri açıklanarak istirham olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

30 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli bir şifre ile de İstanbul'daki teşkilatımıza Hüseyin Kâzım Bey'in teşebbüsünden bahsettikten sonra, "kendisinin bizim tebligatımızdan haberdar edilmesini ve müzakerelerde hazır bulunmak arzu buyuruyorlarsa, lütfen ve süratle Ankara'ya teşrifleri lüzumunun anlatılmasını" bildirdik *(Vesika: 215)*.

Efendiler, biz İstanbul'daki teşkilatımızdan haber beklerken, karşımıza bir zat çıktı. Bunun kim olabileceğini tahminde güçlük çekmezsiniz zannederim. Malum ya, bizim İstanbul'da hem delegemiz ve hem de nazır olan zat... Cemal Paşa... Evet, 1 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli şu telgraf Harbiye Nazırı Cemal Paşa imzasıyla geliyordu:

20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

Dersaadet'te bulunan mebuslardan bir grubun müracaatla verdikleri yazılı taleplerini aynen aşağıda arz eylerim:

1. Meclisi Mebusan'ın bir an evvel toplanması elzemdir. Şu sırada bazı mebusların Ankara'ya davet edilmeleri, Meclis'in süratle açılmasına mâni olacaktır.

2. Bu halin ve davet keyfiyetinin meydan vereceği kötü yorumlar arasında en ziyade yabancıların dikkatini çekecek olan, kanun yapma kuvvetinin başka kuvvetlerin tesiri altında hareket etmekte olması zannıdır. Bunun, dahilde ve hariçte pek büyük bir itimatsızlık doğuracağı muhakkaktır.

3. Böyle bir hal ve vaziyette Meclis'in kendisinden beklenilen hizmetleri yerine getirebilmesi mümkün değildir.

4. Evvelce yapıldığı gibi, mebuslarla temas ve münasebette bulunmak üzere geniş salahiyete sahip bir zatın, delege sıfatıyla İstanbul'a gönderilmesi maksadın teminine kâfidir.

5. Ankara'ya davet edilen mebusların gidişlerinin ertelenmesi ve orada toplanan zevatın da hemen İstanbul'a hareketleri hakkında yeniden acele tebligatta bulunulması beklenmektedir.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, bu hareket ve bildirim tarzında bir samimiyet ve asalet görüyor musunuz? Evvela, bizim, mebuslarla toplantı yapmak kararımız ve bu konudaki tebligatımız, bundan bir buçuk ay evvelinden beri malum idi. Eğer bu hareketimizin vatanın menfaatlarına cidden uygun olmadığı ve sakıncalı olduğu görülmüş idiyse, bizimle aynı milli gayeyi takip ettiklerini iddia etmekte bulunan efendilerin ve hükümetin, bizim davet ettiğimiz mebuslara İstanbul'a celp telgrafları yazmadan evvel, bizimle anlaşması, hiç olmazsa görüş ve teşebbüslerinden bizi haberdar eylemeleri gerekmez miydi? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya Darülhilafe'ye hareketlerini çabuklaştırmak için Heyeti Teftişiye Riyasetleri vasıtasıyla, Şeyh Muhsini Fâni'nin[1] ve Dahiliye Nazırı'nın imzalarıyla taşradaki mebusları sıkıştırıp şaşırtmak ve emrivaki yaratarak bizim teşebbüsümüzü neticesizliğe uğratmaya kalkışmak doğru muydu?

İkinci olarak efendiler, seçimin yenilenmesi aylarca ve aylarca icra olunmayıp kanunen belirlenen müddet çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde, hiç de acele etmeyi hatırına getirmeyen bu efendiler, bizim Erzurum'dan, Sıvas'tan beri, sonu gelmez teşebbüs ve faaliyetlerimizin bir muvaffakiyeti eseri olarak temin edilebilen yeni seçimden sonra ve her birerlerinin mebusluklarını ayrıca aracı olarak ve takip ile teminden sonra nihayet üç beş gün gibi az bir gecikme ve bilhassa bu gecikme büyük bir gayenin ve bilhassa İstanbul'da toplanmak gafletini gösterenlerin şahıslarının dahi dokunulmazlığıyla alakalı tedbirlerin temini yollarını görüşmek maksadıyla olduğuna göre, bu efendileri bu kadar aceleye sevk etmeli miydi? Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an evvel hakaret ve rezalete maruz olmakta acele etmek neden ileri geliyordu?

1 Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in takma adı. (Y.N.)

Üçüncü olarak efendiler, saf ve nezih arkadaşlarını aldatarak, İstanbul'da kendilerinin dahil oldukları tehlike ve hakaret çemberine süratle sokmak isteyen bu efendiler, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne mensup değiller miydi? Bu milli cemiyetin üyesi bulunmuyorlar mıydı? Bir cemiyetin fertleri ve üyeleri, mebus oldukları halde dahi, cemiyetin liderleriyle fikir alışverişinde bulunarak en nihayet tespit olunacak program dahilinde hareket mecbur değil midirler? Dünyanın her tarafında, bütün medeni toplumlarda bu böyle değil midir?

Bir grubun, bir fırkanın, liderleriyle temas ve münasebete gelmesinden, kanun yapma kuvvetinin başka kuvvetlerin tesiri altında hareket etmiş olduğu zannının doğacağı kuruntusundan ve bunun yabancıların dikkatini çekeceğinden neden korkuluyordu? Bu efendiler, seçimin yenilenmesini ve mebusların seçilmesini temin etmiş olan teşkilat kuvvetinin tesiri altında görülmeyi, yüksek şeref ve haysiyetlerine aykırı mı buluyorlardı?

Mebusların, memleket dahilinde kuvvetli bir milli teşkilata mensup olduklarını ve o geniş teşkilatın tespit eylediği belirlenmiş gayelerden ayrılamayacağını ve her ihtimale karşı o teşkilat kuvvetinin tesiri altında bulunduklarını açık bir vicdan ve alınla ilan etmenin, asıl bunun, dahilde ve hariçte en büyük itimat ve saygıyı temin edebileceğini, bu efendiler takdir edemiyorlar mıydı?

Ve asıl, bu vicdan ve kanaat sağlamlığı içinde bulunup, belirlenmiş milli gayeyi temin yolunda her tehlikeyi göğüslemeye hazır bir hal ve vaziyet alınmadıkça, Meclis'in, kendisinden beklenilen hizmetleri yerine getirebilmesine imkân olamayacağını anlamak, kehanete mi, yoksa vaki olduğu gibi, tecavüz ve hakarete miskince boyun eğmeye mi bağlı idi?

Bu efendiler, benim şahsen mebuslarla temasta bulunmamı arzu etmiyorlar ve yine hükümet ve bazı efendiler, benim İstanbul'a da gitmemi caiz görmüyorlar. Ancak, geniş salahiyet ile bir delegenin gönderilmesini tavsiye ediyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıl ve anlayışlarına diyecek yok! Gönderdiğimiz delegeler değil miydi ki, milletvekillerinin düşman pençesine girmesinde birinci derecede tesirli olmuşlar ve en nihayet kendi şahıslarını bile müdafaa tedbir ve çaresini tatbikten âciz olduklarını ispat eylemişlerdi.

Mebusları kimseye danışmadan davetlerinde, aldatmaya ve emrivaki yaratmaya muvaffak olamadıktan sonra, bizim tarafımızdan tebligat icra ettirmeyi talepte de gösterilen nezaket pek ince değil midir, efendiler?

Muhterem efendiler, bu bahsettiğim telgrafa cevaben, evvela şu kısa şifreyi yazdım:

5 Kânunusani [Ocak] 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

C. Önerge sahibi mebusların isimlerinin ve bu önergeyi kime hitaben verdiklerinin bildirilmesini bekliyoruz, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Harbiye, 6 Kânunusani [Ocak] 1920

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

C. 5 Kânunusani [Ocak] 1920
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:
Mebusların isimleri şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit... vs.dir. Bana getirenler baştaki iki zattır.

Harbiye Nazırı
Cemal

Efendiler, sonradan bize verilen malumata göre, bana telgraf yazan zevat, mebuslardan meydana gelen bir grup değildi. Sadrazam, şahsen tanıdığı Hakkı Bey namında bir zatı -Siverek mebusu olduğu malumatı üzerine- ve Hüseyin Kâzım Bey'i nezdine davet ederek, bana hitaben kısa bir telgraf yazdırmış. Bu telgrafı elden bazı zevata imza ettirmişler. Şifre gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşa'ya götürmüşlerdir.

O halde, beş maddelik ve önerge namı verilen telgrafname, sonradan uydurulmuştur. Zaten, önergeden bahsolunduğu halde, bunun takdim olunduğu makamın henüz mevcut olmaması da, meselede hile ve özel maksat olduğunu göstermeye kâfiydi. Henüz Meclis açılmış ve Meclis Riyaseti vazifeye başlamış değildi. Bununla beraber, Cemal Paşa'nın bu telgrafını aldıktan sonra şu şifre telgrafı yazdım:

Ankara, 9.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere:

Ankara'ya gelmenin kötü yorumlanacağına dair, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri vasıtasıyla bildirilen görüşlerinize vâkıf olduk. Mesele, vatan ve milletin hayatıyla alakadardır. Milli Meclis'te, milli teşkilat üzerine dayalı kuvvetli bir grup meydana gelmez ve Sıvas Umumi Kongresi'yle milletin cihana ilan eylediği kararlar, büyük çoğunluk tarafından bir akide ve düstur kabul olunamazsa, milli birliğimizin[1] temin

1 "Milli birliğimizin" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "vahdeti milliyemizin" sözcükleri yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "hizmeti milliyemizin". (Y.N.)

edeceği muvaffakiyetler heba olur. Memleket bir felakete maruz kalabilir. Dolayısıyla, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları, bizim için uyulacak düstur olamaz. Gaye, milletin selameti ve vatanın kurtuluşudur. Bir iki gün için teşrifleriyle fikir alışverişinde bulunulması ve emel birliği yapılması bizce pek mühimdir. Buna göre hareket tarzının tayini yüksek görüşünüze bağlıdır. Hürmetler arz eyleriz, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bayburt'ta bir yalancı peygamber

Muhterem efendiler, İstanbul'un temas ve izahında bulunduğumuz can sıkıcı vaziyetiyle uğraşırken, memleketin doğu ucunda da, bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı mühimce ve kanlı bir vaka cereyan ediyordu. Buna dair 15. Kolordu Kumandanlığı'ndan birçok raporlar geliyordu. Bayburt'a dört saat mesafede Hart köyü[1] vardır. Bu köyde oturan Eşref namında bir şeyh, Şiilik telkinlerinde bulunuyormuş. Buna üzülen Bayburt Müftüsü ve uleması, Şeyh'i çağırtarak sorgulamak için teşkil eyledikleri bir heyeti Hart'a göndermişler ve mahalli hükümet namına Şeyh'i davet etmişler... Şeyh bu davete icabet etmemiş. Mahalli hükümet 50 kişilik bir müfreze göndermiş. Buna büsbütün kızan Şeyh, müritleriyle birlikte müfrezenin silahlarını ve mühimmatını almış ve efrat ve subaylarını esir ve bazılarını şehit etmiş... Bunun üzerine, civardan bazı kıtalar Bayburt'a sevk olunmakla beraber, meselenin kan dökülmeksizin, barış yoluyla halli tercih edilmiş... Şeyh nezdine ulema ve üstsubaylardan meydana gelen birkaç heyet gönderilmiş... Hükümete itaat etmesi için nasihatlerde bulunulmuş... On altı gün bu suretle kaybedilmiş. En son giden Erzurum Kadısı heyetinin de ricası Şeyh Eşref üzerinde tesirli olmamış. Bilakis, Şeyh bunlara hitaben: "Hepiniz kâfirsiniz! Kimseyi tanımam, itaat etmem, harp edeceğim. Allah, bana şeriat ilanına memursun dedi" tarzında bir ültimatom vermekle beraber, bir taraftan da köylere, "sahibi şeriat"[2] ve "mehdii muntazar"[3] imzalarıyla birtakım beyannameler göndererek halkı aldatarak ve kendisine katılmalarını temin ederek isyan etmiş... Bunun üzerine, bizzat Bayburt'a gelip 9. Fırka'nın kumandasını alan Kaymakam Halit Bey, 25 Kânunuevvel [Aralık] 1919 günü, kâfi kuvvetle Hart'a hareket eder. Şeyh, topladığı asilerle müdafaaya karar verdiğinden, topçu ve piyade kuvvetleriyle çarpışmaya ve muharebeye ihtiyaç hasıl olur. Bu esnada, Şeyh'in müritlerinden birtakımları da Hart'a yardım etmek üzere civar köylerde toplanırlar. Nihayet, Kaymakam Halit Bey'in doğrudan doğruya Bayburt'tan, bana gönderdiği 1 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli şifresinde

1 Hart köyü: Bugün Bayburt'un Aydıntepe ilçesi. (Y.N.)
2 Şeriatın sahibi. (Y.N.)
3 Beklenen mehdi. (Y.N.)

dediği gibi, "Hart meselesi, yalancı peygamberin ve oğullarının ve adamlarından bazılarının itlafı ve Hart'ın teslimiyle neticelenmiştir."

Halit Bey, bu şifresinde, mebuslarla alakalı bazı malumat da verdiğinden, kendisine 1/2 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde şu şifreyi yazdım:

Hart hadisesinde elde edilen siz biraderimin muvaffakiyetini tebrik ve mebusların Ankara'ya gelmesi hakkında sarf buyurulan mesaiye teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

***

Harbiye Nazırı Cemal Paşa işbaşından genç kumanda unsurlarını uzaklaştırmak istiyor

Efendiler, Harbiye Nezareti ile Heyeti Temsiliye arasında müzmin hale gelmiş bir mesele vardı.

Nazır Paşa, İstanbul'da bulunan erkânı kolorduların ve miralay rütbesindeki üstsubayları fırkaların başına geçirmek istiyordu. Diğer üstsubay ve subayları da, Anadolu'da kıtalara göndereceğinden bahsediyordu. Bu arzuyu bir prensip olarak ileri sürmüş ve tatbikatını da, Harbiye Nezareti eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa'yı Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın yerine 20. Kolordu Kumandanlığına ve Nurettin Paşa'yı da Konya'da Miralay Fahrettin Bey'in yerine 12. Kolordu Kumandanlığına tayin eylemek suretiyle bir emrivaki halinde yapmak istemişti.

Bu sistem takip ve tatbik olunduğu takdirde, Harbi Umumi'de yetişmiş ve kolordu ve fırka kumandanlıklarına yükselmiş ne kadar genç erkân ve üstsubay varsa, şüphesiz, tamamı bu makamlardan uzaklaştırılmış olacaklardı. Çünkü İstanbul'da yığılmış eski erkân ve üstsubaylar, kıdem ve rütbe bakımından, ordunun büyük birlikleri başında bulunan genç kumandanlardan önde gelmekte idiler.

Biz bu prensibin asla taraftarı olamazdık. Bilhassa içinde bulunduğumuz şartlar unutularak, böyle yanlış icraata elbette olur veremezdik. Dolayısıyla, Cemal Paşa'ya baştan beri görüşümüzü ve tayin olunan yeni kolordu kumandanlarının gönderilmemeleri lüzumunu bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusu başında bulunarak, Aydın cephesine yardım ve destekle meşgul oluyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında azledilmişti. Cemal Paşa, o haksız muameleyi düzeltmek istememişti.

20. Kolordu'ya, Ankara'da bulunan 24. Fırka Kumandanı Kaymakam merhum Mahmut Bey vekâleten kumanda ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Kuvayi Milliye Kumandanlığı yapıyor ve hem de hakikatte kolordusuna hâkim bulunuyordu.

Biz, kolordu ve fırka birliklerinde kumanda değişikliğini, bilhassa milli maksatlara tabi ve o yolda hareket etmekte bulunan şahısları malum kumandanları, böyle boş ve kim bilir nasıl bir özel maksada dayanan prensibe feda etmemeye katiyen karar verdik. Yalnız, İstanbul'da bulunan genç ve fedakâr subayların ve tabiplerin bir an evvel Anadolu'ya ordu kıtalarına gönderilmesini faydalı buluyor ve arzuluyorduk.

Cemal Paşa, Ankara'ya vardığımız günlerde bu mesele üzerinde daha çok ısrar ve aciliyet göstermeye başladı. Meseleyi izzetinefis meselesi yaptı. İstifa edeceğini bildirmekle tehditlere başladı. Makine başında cevap verilmesi hususundaki ısrarı üzerine, Harbiye Nazırı'na 29 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihinde yazdığım şifrede:

Ali Fuat Paşa'nın kumandadan ayrılmasını, biz esasen hiçbir vakit daimi kabul etmedik. Ahmet Fevzi Paşa'nın asaleten kumandanlığa tayini söz konusu olamaz. Barışın yerleşmesinden evvel, tasavvur ve tasvip edilen prensibin tatbik mevkiine konması büyük sakıncalar doğurur. Harpte bilfiil makam ve mevki kazanmış zevatı ast vaziyetine sokmak olamaz. Bu zamansız teşebbüsler, milli teşkilat için çalışmakta olan zevatın işbaşından ayrılmalarına ve bu suretle milli birliğin olumsuz etkilenmesine yol açar.

Açıkta kalmış muktedir zevat, kolordular dairelerinde ve kolorduların emrinde mıntıka ve mevki kumandanlıklarına, askerlik şubelerine tayin edilerek refahları temin olunabilir.

Küçük rütbeli subayların ve tabiplerin ise bir an evvel gönderilmesi lazımdır. 12. Kolordu'ya gelince; bu kolordu, muharebe eden Kuvayi Milliye ile işbirliği yapmış ve iki taraf arasında fiile dayalı bir karşılıklı itimat hasıl olmuştur. Değişiklik katiyen caiz değildir. Oradaki vaziyetin de böyle bir hale asla tahammülü yoktur.

dedim.

Efendiler, bu mesele üzerinde, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün kumandanlarla haberleşerek, nazarı dikkatlerini çekmiştim. Kânunusani [Ocak] başında, Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya olduğu gibi, Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya da, "Nurettin Paşa tayin olunacak olursa, kumandayı terk etmeyerek eskisi gibi milli ve vatani vazifenize devam etmeniz icap eylemektedir. Dolayısıyla bu konuda vaki olacak tebligattan bizi vaktiyle haberdar ediniz" emrini verdim.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, dediklerim yapılmazsa istifa ederim ve Meclisi Mebusan'ın açılması imkânsız bir hayal olur, diyor

Cemal Paşa, Kânunusani [Ocak] başlarında, o tarihte Harbiye Nezareti Seryaveri bulunan Salih Bey'i (8. Kolordu Kumandanı Salih Paşa'dır), iki mektubu ve bu mektuplara ek olarak İtilaf devletleri

fevkalade temsilcilerinin 24 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli müşterek bir notası ve bu notaya hükümetin verdiği cevap sureti ile gönderdi.

Cemal Paşa, bu mektuplarında da, kumanda değişikliği ve düzenlemesi hakkındaki prensibinden ve tayin ettiği Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların gitmelerini temin lüzumundan bahsediyor ve bilhassa "ordunun mühim kumanda makamlarında, son milli harekât ile açıkça meşgul olmuş zevatın bizzat ve resmen bulunmaları, harice ve bilhassa yabancılara karşı orduda siyasiyatın hükümran olduğu manzarasını verir ve bu da her halde kötü tesire sebep olur. Nezaret, bilfiil bu tesirlerin fiili tesiri karşısındadır" diyordu ve yine istifasını tekrar ediyor ve bu defa, bu halde artık Meclisi Mebusan'ın toplanmasının imkânsız bir hayal olacağını haber veriyordu *(Vesika: 216)*.

Efendiler, bu meseleye dair verdiğim cevapları şu suretle özetleyebilirim: "Fikirlerimizde isabet olduğuna ait kanaatimizi tekrar ederiz. Ferit Paşa'nın kötülüklerinin mirası olan, Aydın cephesinin ve mıntıkasının ve oralardaki Kuvayi Milliye'nin bugününü ve geleceğini son derece alaka ile nazarı dikkate alıyoruz. Gelecek için ümit verici bir vaziyetin teminini düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşa'nın devletin gözünde, halkın gözünde her türlü eleştiriden uzak bulunduğu kanaatinin muhafazası esas şarttır. Milli harekât esnasında, her ne suretle olsun ileri atılmış olanların, makam ve vaziyetlerinden azledilmeleri, fedakârlıklarının kabahat olarak görüldüğüne atfolunur. Bu, muhafazasının güvence altına alınması zaruri bulunan görüşlerimize göre asla caiz görülemez.

Hükümetçe varit siyasi sakıncaları bertaraf etmek için yapılacak her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle işbirliği kabiliyetine sahip değildir. Ahmet Fevzi Paşa'nın özel vazife ile gezip dolaşırken vaki mantıksız ifadelerini bildirmiştik. Bunu ummam buyurmuştunuz. Ahmet Fevzi Paşa, arkadaşlara yazdığı hususi bir şifrede, ordu bugünkü anarşi vaziyetinde kaldıkça memleket için felaket muhakkaktır diyor. Bu zat, ordunun milli teşkilata yardımcı vaziyetini anarşi kabul ediyor. Halbuki bilmek lazımdır ki, ordu milli teşkilat kadrosu haricinde değil, belki onun ruh ve esasını teşkil etmektedir.

Ahmet Fevzi Paşa'nın Gönen'de ilk iş olarak yaptığı marifet, Anzavur meselesinden dolayı bin müşkülatla ele geçirilen canilerin tahliyesini talep etmek olmuştur. Bizimle fikir alışverişinde bulunmadan tayin ettiğiniz iki zatın kabul edilmemesi hakkındaki zaruri ve haklı fikrimize karşı, bir izzetinefis meselesi yapmayınız. Bu, vatan ve millete sadakat ve bağlılıkla bağdaştırılamaz.

'İstifanız halinde, Meclisi Mebusan'ın toplanmasının imkânsız bir hayal olacağı' hakkındaki kaydınızdan, Sadrazam da dahil olduğu halde, kabinenin, meşrutiyet idaresinin aleyhtarı bulunduğu anlaşılmaktadır. Pek mühim olan bu noktanın tamamıyla açıklanması ve izahı rica olunur." *(Vesika: 217)*

İtilaf devletleri fevkalade temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri müşterek nota

Efendiler, şimdi Seryaver Salih Bey eliyle gönderildiğini arz ettiğim, İtilaf devletleri fevkalade temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri müşterek notadan da bir nebze bahsedeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya fevkalade komiserleri; Karadeniz Ordusu Başkumandanı *Sir Corç Milen*[1] ile Osmanlı Harbiye Nazırı arasında cereyan eden birtakım haberleşmelere Osmanlı hükümetinin nazarı dikkatini çektikten sonra, "bu haberleşmelerden açıkça anlaşılıyor ki, Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkumandanı'nın, Paris'teki Yüksek Meclis'in kararlarına uyarak verdiği talimatı tatbik edecek yerde, yüksek memuriyetinin gerektirdiği mesuliyetten kaçınarak, birtakım kabul edilemez mazeretler ve sebepler ileri sürmüştür.

Fevkalade komiserler, Harbiye Nazırı'nın aldığı vaziyetin sebep olacağı vahim neticeler hakkında Osmanlı hükümetinin nazarı dikkatini çekmekle beraber, Karadeniz Ordusu Başkumandanı tarafından tebliğ olunan Konferans kararlarının tatbiki için ne gibi tedbirler almayı düşündüğünü öğrenmek ister.

Fevkalade komiserler, vakadan haberdar olan Müttefikler Yüksek Meclisi'ni aydınlatmak üzere, Yüksek Meclis namına verilen emirlerin Harbiye Nazırı tarafından yapılmaması hususunu, Osmanlı hükümetinin nasıl değerlendirdiğini derhal bildirmesini talep eder" diyorlar.

Efendiler, Osmanlı hükümeti bu notaya verdiği cevapta: "İzmir'in işgalinin başta nasıl vuku bulduğunu, Karma Komisyon'un tahkikatını ve tahkikata kadar geçen zaman zarfında, Yunan yırtıcılığı karşısında, halkın hayatını ve namusunu korumak kaydına düştüğünü ve hükümetle ordunun daima Tahkik Komisyonu'nun adalet ve insafına itimat ettiğini ve yalnız, akan kanları geçici de olsa dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nezareti'nin General Milen Cenaplarına 23 Ağustos 1919 tarihli tezkere ile teklifte bulunmuş olduğunu zikir ve bu teklifin, Yunan kıtalarıyla Kuvayi Milliye arasına Osmanlı kıtaları konulmasından ibaret olduğunu ve bu teklifin reddolunduğunu" ifade ediyor.

Sonra, "işgal mıntıkasının Yunan kıtalarından başka, İtilaf kıtaları tarafından işgali teklifine ait, 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihli iki kıta tezkereye ve bunların da cevapsız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da, "General Milen Cenaplarının, sınır tayinini gösterir tezkerelerinin (3 Teşrinisani [Kasım] 1919) Harbiye Nezareti'ne gönderildiği noktasına temas edilerek, Harbiye Nazırı'nın böyle bir tebliğin hükümlerini tatbike resen salahiyettar bulunmadığından hükümete müracaatından ve hükümetçe de komiserlere vaziyetin bildirildiğinden" bahsolunuyor.

1 George Milne. (Y.N.)

Ondan sonra, geçici sınır hattının Yunanlılar tarafından tamamen işgaline engel olan kuvvetin, ahali kütlesinden ibaret olduğunu söylüyor. Hükümetin ve ordunun halka mukavemet göstermekte âciz olduğunu beyan ederek meselenin adil bir hal çaresini tekrar niyaz ettikten sonra "gerek hükümet ve gerek Harbiye Nezareti güya Yüksek Meclis kararlarını tatbik etmiyor gibi bir töhmetten artık kurtarmaya insaniyetle aracı olunması" niyazlarına yüksek hürmetlerini de katarak ve ilave ederek cevapnameye son veriliyor *(Vesika: 218).*

Muhterem efendiler, şimdi de Cemal Paşa'nın mektupları muhteviyatında temas ettikleri noktalara da işaret edeceğim.

Harbiye Nazırı, bize İtilaf devletleri komiserlerinin notasını okuturken, bir taraftan da, öteden beri yaptırmak veyahut bizi yapmaktan alıkoymak istediği noktaları tekrar ve teyit ediyordu. Cemal Paşa'nın, arzularını bu defa ifade ve teklif ederken bu notayı da okutmak suretiyle, bizim ruhi ve manevi ahvalimiz üzerinde tesirli olmayı düşünmüş bulunduğuna, bilmem ihtimal vermek caiz olur mu?

Cemal Paşa, İtilaf devletlerinin siyasi eğilimlerinden bahsettikten sonra, "Hükümet, Vilson[1] prensipleri esası dahilinde kabul edebilecekleri ıslahatı vaat eden bir beyannameyi yakında yayımlayacaktır. Dahiliye Nazırı'nı gücendirmemelidir ve çünkü istifa eder. Bu takdirde buhran olur. Meclis açıldığında Dahiliye ve Hariciye Nazırlarının değiştirilmesi muhakkaktır. Düşmanlar, Meclis'i açtırmamak istiyor. Hatta Muhipler Cemiyeti'nin Zatı Şahane'ye müracaatla bu Meclis'in meşru olmadığını beyan ve feshini isteyecekleri haber alındı" *(Vesika: 219)* diyor ve mebusların Ankara'ya gelmesi meselesinden bahsediyor.

İtilaf devletlerinin Karadeniz Başkumandanı, Osmanlı devletinin Harbiye Nazırı'na doğrudan doğruya talimat ve emir vermektedir

Şimdi efendiler, bu üç vesika muhteviyatını göz önünde tutarak, hep beraber kısa bir tahlil yapalım!

Komiserlerin notasından anlıyoruz ki, İtilaf devletlerinin Karadeniz Başkumandanı Mister Corç Milen,[2] Osmanlı devletinin Harbiye Nazırı'na, Cemal Paşa'ya, doğrudan doğruya emri altında imiş gibi talimat ve emirler vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye kadar bundan bize bahsetmedi.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı devletinin Harbiye Nazırı, aldığı talimat ve emirleri yapamamaktan ve kabul edilemez mazeretler ve sebepler ileri sürmüş olmaktan dolayı hatalı bulunuyor.

1 Wilson. (Y.N.)
2 George Milne. (Y.N.)

Harbiye Nazırı'nın aldığı emirlerin ne olduğunu çıkarsıyoruz ve ne için yapamamakta olduğunu da anlıyoruz. Çünkü, Kuvayi Milliye mânidir... Kuvayi Milliye, Harbiye Nazırı'nın ve hükümetin, Başkumandan Mister Corç Milen'in emirlerine ve talimatına uyarak verdiği veya vereceği emirlere itaat etmiyor... İşte komiserler, Paris'teki Yüksek Meclis namına, bunu kabul edilebilir mazeret ve sebep kabul etmiyorlar. Demek istiyorlar ki, hükümetseniz, Harbiye Nazırı iseniz, memlekete, millete, orduya hâkim olmalısınız! Hâkim iseniz, mazeretler ve sebepler kabul edilemez.

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi, 2 Teşrinievvel [Ekim] 1919'da iktidar mevkiine geldi. Ondan evvel Ferit Paşa Kabinesi vardı. Buna göre, Kuvayi Milliye ile Yunan kıtaları arasına Osmanlı kıtaları konulmasıyla alakalı 23 Ağustos 1919 tarihindeki teklifi yapan Ferit Paşa Kabinesi'dir. İşgal mıntıkasının yalnız İtilaf kıtaları tarafından işgaline dair 20 ve 27 Ağustos 1919 tarihindeki teklifi de yapan Ferit Paşa Kabinesi'dir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi henüz bir teklif ortaya koymuş değildir. Fakat, bilakis 3 Teşrinisani [Kasım] 1919 tarihinde işgal mıntıkasına bir sınır tayin ve bu sınıra kadar Yunanlıların işgalini temin hususunu, Başkumandan Milen Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya emrediyor. İşte, Cemal Paşa'nın infaz ettiremediği emir bu oluyor. Teşekküre değerdir ki, gerek kendisi ve gerek mensup olduğu kabine, iktidar mevkiine geldiklerinden nihayet bir ay sonra, Kuvayi Milliye'ye karşı âciz olduklarını yabancı komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Efendiler, bu vesikalardan anlaşılması lazım gelen en mühim ve en manidar nokta, bence, kabinenin müşterek notaya cevabında, komiserlerin ileri sürdükleri noktalara büyük bir tevazuyla ve büyük nezaketle cevap verilirken, bir yön asla kale alınmıyor. O da efendiler, Mister Corç Milen'in doğrudan doğruya Osmanlı devletinin Harbiye Nazırı'na emir ve talimat vermekte olmasıdır. Bu hal, ne milli teşkilata karşı izzetinefis meseleleri çıkaran Harbiye Nazırı'nın ve ne de Osmanlı devletinin bağımsızlığını temin etmek mesuliyetini üstlenmiş olan kabinenin izzetinefis ve haysiyetine dokunmuyor. Bu halin, kendilerinin haysiyetini ve devletin bağımsızlığını çoktan zedelemiş olduğunu fark etmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, "Bağımsızlığı zedeleyen bu sataşma ve tecavüze vasıta olamayız" diye feryada cesaret edemiyorlar... Cesaret edemiyorlar efendiler, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insanlık haysiyetinin ve milli izzetinefsin tecavüze uğrayamayacağı muhit ve şartlarda bulunmak lazımdır. Buna ehemmiyet vermeyenlerin, zaten bir insan için, bir millet için, tecavüz edilemez olarak korunması en büyük namus gayesi olan mukaddesat hakkında çoktan laubali ve gayri hassas olduklarına hükmetmekte hata yoktur!

İnsaf ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez

İnsaf ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve bağımsızlığı temin edilemez...

"İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdırlar."

Efendiler, Cemal Paşa'ya, kumanda değişikliğine ait noktalarda verdiğimiz cevabı arz etmiştim. Müsaade ederseniz, o cevabın baş tarafını teşkil eden diğer hususlar hakkındaki fikirlerimizi de özetleyeyim.

Esas maddelere dair görüşlerimiz şu idi:

"1. İtilaf devletlerinin her biri azami menfaatını bütün Türkiye'de temin etmek gayesindedir. Bu, Türkiye'de güvenilir bir dayanak noktası teminini gerektirmektedir. Yabancıların açıktan açığa karşıt ve memnuniyetsiz görünmeleri sebebini, kabinenin tarafsız vaziyetinde aramalıdır, âciz ve dayanaksız olmasında aramalıdır.

2. Kabine, beyanname yayımlamakta acele etmemelidir. Beyanname, kabine mevkiini takviye ettikten sonra yayımlanmalıdır. Kabinenin kuvvetli olması, her bakımdan Kuvayi Milliye'ye dayalı olduğu kanaatini bahş edecek bir hareket hattı kabulüyle ve bunu âleme göstermesiyle mümkündür.

Meclis toplandıktan sonra ve orada kuvvetli bir 'Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu' vücut bulduktan sonra, beyannameye sıra gelebilir. Her halde beyanname, Sulh delegelerinin gidişinden evvel ve fakat grupla fikir birliğine varılarak tanzim olunmalıdır. Çünkü böyle olmazsa, kıymetli ve itibarlı sayılmayacaktır. Bir de işe, kabul olunacak ıslahatı ilan etmekle başlamak doğru değildir. Bilakis, beyannamede milletin bağımsızlığından ve memleketin bütünlüğünden başlamak, ancak bunun teminiyle alakalı ve bu şarta bağlı olmak üzere idare işlerinin esas hatlarının kararlaştırılması uygun olur.

Bu beyannameye esas olacak mühim hatlar, Sivas Genel Kongresi Beyanname ve Nizamnamesi'nde mevcuttur. Orada, gelecekteki sınırlar, devlet ve milletin bağımsızlığı, azınlıkların hakları, müzaheretin[1] milletçe nasıl anlaşıldığı hususları açıkça belirtilmiştir. Böyle bir beyanname, şimdiden hazırlanır ve Meclis açıldığında çoğunluk grubuyla müzakere edilerek ilan olunur. Uygun olan budur.

3. Dahiliye Nazırı'nın istifasıyla kabinede bir buhran çıkmasına sebep görülememektedir. Böyle bir fikirden Dahiliye Nazırı'na sadrazam gözüyle baktığınız manası çıkar. Bir kabinede buhran ancak hükümet reisinin istifasıyla çıkabilir. Kabinenin, Dahiliye Nazırı Şerif Paşa'ya, onun da Ferit Paşa'ya tabi ve bağlı olduğu anlaşılıyor.

1 Bkz. elinizdeki ciltte, s.39'daki 1. dipnot. (Y.N.)

Meclis'in açılmasıyla Dahiliye ve Hariciye Nazırlarının değiştirilmesinin muhakkak olduğu hakkındaki işareti anlayamadık. Bu nazırlar, şimdiden böyle bir vaatte bulundular mı?

Düşmanların, Meclis'i açtırmak istemeyecekleri tabiidir. Yalnız, Padişah'ın Meclis'i feshetmesi ihtimali hatıra gelmekte midir? Eğer böyle bir ihtimal varsa, o halde Meclis'i İstanbul'da, dağıtmak ve milleti Meclisi Mebusan'sız bırakmak için mi topluyoruz? Dolayısıyla Padişah'ın bu konudaki görüşlerinin heyetimizce kati olarak şimdiden bilinmesi lazımdır ki, mebusları hariçte emin bir mahalde toplamak için teşebbüslerde bulunalım! Aksi halde (Meclis İstanbul'da toplanmak yüzünden yukarıdaki ahvale uğrarsa), bunun mesuliyeti, Dersaadet'te toplanması hususunda ısrar edenlere ait olacaktır.

4. Mebusların fikir alışverişinde bulunmak için Ankara'ya gelmeleri faydalıdır."

***

Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğim konferans

Efendiler, beni cidden samimi ve parlak ve güven verici hissiyat ile karşılamış olan Ankara muhterem Ankara ahalisiyle daha yakından tanışmak ve onlarla fikir alışverişinde bulunmak bir vazife hükmünde idi. Onun için -görüşmek üzere- davet ettiğimiz mebusların ulaşmasını beklediğimiz günlerde, toplanan muhterem Ankaralılara bir konferans vermiştim *(Vesika: 220)*.

Bu konferansta üzerinde durduğum noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Vilson prensipleri: Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye'yi ilgilindirenleri vardı. Zaten mağlup olan ve ateşkes yapan Osmanlı devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı serap manzarasıyla bir zaman oyalandı.

30 Teşrinievvel [Ekim] 1918 Mondros Mütarekenamesi maddeleri ve bilhassa bu maddeler arasında yedincisi, beyni yakan ateşten bir zehirdi. Yalnız bu madde, vatanın kalan kısımlarını düşmanların işgal ve istilasına hazır bulundurmaya kâfi idi!

İstanbul'da, birbirini takip eden ve âciz kimselerden meydana gelen kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz, süfli manzaralarıyla masum ve mütevekkil milletin timsali tanındı; itibara layık görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın medeni devletleri, medeni icapları unutacak kadar laubali oldular. Öteden beri Türk milleti aleyhinde cihanın dört tarafında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan ziyade dinlenmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan milli uyanış ve faaliyet, vaziyet ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, hasıl olan birliği muhafaza ederse ve bağımsızlığı için fedakârlıktan çekinmezse muvaffakiyet muhakkaktır. Erzurum ve Sıvas Kongreleri esasları, milletin elde edeceği gayeler için düsturdur.

Ferit Paşa Kabinesi'ni düşüren millettir. Fakat, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni iktidar mevkiine getirmiş olmak mesuliyeti millete ait değildir. Bununla beraber, uzlaşma halindeyiz.

Ankara'ya gelen mebuslarla yaptığım temaslar

Efendiler, şimdi, Ankara'ya gelen mebus efendilerle temas ve fikir alışverişine başlayalım:

Mebuslar aynı günde veya günlerde toplu olarak bulunamadılar. Tek tek veya küçük küçük gruplar halinde gelip gittiler. Bu zevatın veya heyetlerin hepsine, ayrı ayrı hemen aynı esas noktaları günlerce tekrar ve yine tekrar etmek mecburiyeti hasıl oldu.

Her şeyden evvel, manevi kuvvetin, kalp ve vicdan kuvvetinin yüksek tutulması şarttır. Bunu bilirsiniz. Biz de bu noktayı artırmak üzere:

Evvela, dahili ve harici vaziyetin emniyet ve ferah verici mahiyette ve gelişmekte bulunan noktalarını ve yönlerini araştırarak izah ve ispata çalıştık.

Sonra, belli maksat etrafında şuurlu ve azimkârane birliğin sarsılmaz kuvvet olduğu hakikatini yorulmaksızın tekrar ettik.

Bir toplumun beka ve saadetinin, ancak emelde ve emellerin elde edilmesinde tam birlik halinde bulunmasına bağlı olduğunu izah ettik. "Vatanın kurtuluşu, bağımsızlığın temini" hedefine yönelik milli birliğimizin, esaslı, muntazam teşkilatın mevcudiyetine ve bu teşkilatı iyi sevk ve idareye muktedir beyinlerin, enerjilerin, bir beyin ve bir enerji halinde birleşmiş ve kaynaşmış bir hale gelmesine bağlı olduğunu söyledik ve bu münasebetle, İstanbul'da açılacak Meclisi Mebusan'da kuvvetli, dayanışma içinde bir grup teşkili zaruretini meydana koyduk.

Millet, ancak devletlerin yokoluş ve çöküş hengâmelerinde tarihin kaydettiği, çok mühim ve tehlikeli anları yaşıyordu. Böyle anlarda, talih ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin akıbetleri meçhul ve felaket doludur.

Türk milleti, bu hakikati anlamaya başlamıştı. Bu idraki neticesiydi ki, kurtuluş ümidi vaat eden her samimi işarete koşmakta idi. Ancak uzun asırların uyuşturucu idare ve terbiyesinin, bir toplumu bir günde, bir senede azat edebileceğini tasavvur ve kabul etmek doğru değildir.

Bu sebeple tabiat ve hakikate vâkıf olanlar, elinden geldiği kadar mensup olduğu milleti aydınlatıp uyararak, onlara kurtuluş hedefine yürümekte rehberliği en büyük insanlık vazifesi bilmelidirler.

Türk milletinin en bariz arzu ve imanı: Kurtuluş

Türk milletinin kalbinden, vicdanından doğan ve ondan ilham alan en esaslı, en bariz arzu ve iman malum olmuştu: Kurtuluş!..

Bu kurtuluş feryadı, Türk vatanının bütün ufuklarında yankılanmakta idi. Milletten, başka izah istemeye mahal yoktu. Artık bu arzuyu ifade etmek kolaydı. Nitekim Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde milli arzu billurlaştırılmış ve ifade olunmuştu.

Bu kongreler esaslarına sadık olduklarını beyan ettikleri için milletçe vekil seçilen zevat; her şeyden evvel, bu esaslara bağlı zevattan ve bu esasları ilan eden cemiyetle münasebetini gösterir unvanda bir grup yapacaktı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu"... İşte bu grup, milli teşkilata ve dolayısıyla millete dayanarak her nerede olursa olsun, milletin mukaddes emellerini cesaretle ifade ve müdafaa edecekti.

Misakı Milli hazırlanıyor

Efendiler, milletin emel ve maksatlarının kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi de görüşüldü. *Misakı Milli* unvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu esaslar, hakikaten toplu bir surette yazılmış ve tespit olunmuştur.

Efendiler, her görüştüğümüz zat veyahut zevat, bizimle fikir ve kanaat birliği içinde ayrılmışlardı. Fakat İstanbul Meclisi'nde "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

Çünkü efendiler, bu grubu teşkil etmeyi vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler, imansız idiler... korkak idiler... cahil idiler.

İmansız idiler; çünkü milli emellerin ciddiyet ve katiyetine ve bu emellerin dayanağı olan milli teşkilatın sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkak idiler; çünkü, milli teşkilata mensubiyeti tehlikeli görüyorlardı.

Cahil idiler; çünkü yegâne kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişah'a dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, mülayim ve nazik davranarak, büyük gayelerin elde olunabileceği gafletini gösteriyorlardı.

Milli fikir ve milli teşkilatın kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti küçümseyenler

Bundan başka efendiler, nankör ve bencil idiler... Milli fikir ve milli teşkilatın kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti küçümsüyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın kolayca elde edildiğini zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı...

Erzurum'da, Sıvas'ta telaffuz olunmuş, tespit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek alçalma olmaz mıydı?! O unvandan daha manalı unvan mı yoktu?!

Evet, işittik efendiler; varmış: "Fellâhı* Vatan Grubu."[1]

Efendiler, maziye ait safhaları ve hadiseleri, burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate uygun olarak tespit etmek azmindeyim. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da, büyük bir samimiyetle bilginize sunacağım.

Ankara'da toplanmak

Ben, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da tecavüze uğrayacağını, dağılacağını katiyen bekliyordum. Bu takdirde, girişilecek tedbiri de kararlaştırmıştım. Hazırlığımız ve tertibatımız da başlamıştı. Ankara'da toplanmak...

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe yanlış anlaşılmaya yol açmamak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclisi Mebusan Riyasetine seçilmek. Bundan maksat, dağıtılan mebusları Meclisi Mebusan Reisi sıfat ve salahiyetiyle davet etmekti. Gerçi bu tedbir, ancak görünüşü muhafazada ve geçici olarak faydalı idi. Fakat, her halde buhranlı zamanlarda, faydası geçici olsa da, her türlü tedbirin alınmış olması lüzumsuz sayılamaz...

Hakikatte, İstanbul'a gitmeyecektim. Fakat bunu itiraf etmeksizin zaman kazanacak ve geçici olarak ortada yokmuşum gibi vaziyet ve muamele tanzim olunacak ve Meclis, reis vekilleri vasıtasıyla idare olunacaktı.

Bu tedbirin tatbiki, bittabi, Meclis'e giden, hakiki vaziyeti idrak etmiş olması lazım gelen arkadaşların gayret ve mesaisiyle olabilecekti.

Efendiler, bu hususu, icap eden zevata söyledim. Fikir ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarını vaat ve temin ederek İstanbul'a gittiler.

Fakat, pek müstesna, belki bir veya iki arkadaştan başkasının, bu fikri telaffuz dahi etmediklerini öğrendim.

Bu meselede hâkim olan bir muhakeme ve mantık şu imiş: Bunca milletvekilleri içinde Meclis Reisi olacak liyakatte bir adam dahi yok mudur ki, hazır olmayan bir mebusu gıyaben reis seçeceğiz... Meclis'i teşkil eden değerli üyeleri bu kadar liyakatsiz göstermek, yabancıların gözünde kötü tesir yapmaz mı?

Diğer bir mantık da: Meclis Riyasetine Kuvayi Milliye Reisi'ni seçmek, daha ilk günden Meclis üzerine şüphe ve tecavüzü çekmeye vesile vermektir. Akıllı işi olamaz.

Bu nevi muhakeme ve mantık yapanların pek de uzak insanlar olmadığını görenler, susmayı tercih eylemişler...

* Bilerek şeddeli yazılmıştır. [*Nutuk*'un notu.]

1 Mustafa Kemal Paşa burada, Meclisi Mebusan'da Rauf (Orbay) Bey önderliğinde kurulan "Felâhı Vatan Grubu"nu kastetmektedir. *Nutuk*'ta "felâh" (kurtuluş) kelimesi, eski yazıdaki şedde işaretiyle, yani "felâh" yerine "fellâh" şeklinde yazılarak, kelimeye küçültücü anlam kazandırılmıştır. Arapça "çiftçi" demek olan "fellâh", Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Çukurova'ya getirilen Mısırlı köylülere söylenir, aynı zamanda "zenci, Kıpti, Arap" yerine de kullanılırdı. Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, Ankara, 1927 (lüks basım), s.267. (Y.N.)

Efendiler, itiraf etmeliyim ki, bu tedbirin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir müşkül ile karşılaştırmıştır. Bu hususu da sırası gelince arz edeceğim.

***

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın işten uzaklaştırılması teklifi karşısında Ali Rıza Paşa Kabinesi

Efendiler, Meclisi Mebusan, 19 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde[1] açılmıştı. Takriben bir ay sonra Harbiye Nazırı'nın 21 Şubat 1920 tarihli[2] bir telgrafını aldım. Aynen arz ediyorum:

Geciktirilmesi mesuliyeti icap ettirir — Harbiye, 21.1.1920

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

İngilizler hükümete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretleri'nin vazifeden çekilmekliğimizi talep ettiler. Kabinece şiddetle ret cevabı verildiyse de, vaziyet kabinenin kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşa'nın çekilmemizi icap ettirdi. Harbiye Nezareti'ne Salih Paşa vekâlet edecektir. Kabineyi müşkül vaziyete sokacak bir harekette bulunulmamasını rica ederim. Aksi halde vaziyet, tasavvur buyurduğunuzdan daha vahim olur.

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telgraf 22 Kânunusani'de[3] [22 Ocak'ta] ulaşmıştı. Derhal telgraf başında saat 11.30 evvelde bu telgrafı yazdım:

22.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

1. Verilen notayı aynen lütfeder misiniz?

2. Vaki olan teklifi yerine getirmekte acele etmeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi arz edeceğim.

Mustafa Kemal

1 *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında yanlışlıkla "19 Ocak 1920" yazılmış. Ancak Meclisi Mebusan "12 Ocak 1920" günü açılmıştır. (Y.N.)

2 *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında "21 Şubat 1920" yazılmış. Doğrusu "21 Ocak 1920" olmalıdır. Nitekim hemen ardından yer verilen telgraf da "21.1.1920" tarihlidir. (Y.N.)

3 *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan "22 Kânunusani'de" (22 Ocak'ta) kaydı, 1927 basımlarında "22 Şubat'ta" şeklinde. (Y.N.)

Cemal Paşa'nın, imzasını gizleyerek verdiği cevap şu idi:

Gayet aceledir — Kadıköy, 22.1.1920

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:
Notanın kısaltılmış sureti aşağıdadır:
1. Özel olarak seçilmiş subayların Kuvayi Milliye erkânıharbiyesine gönderilmesi.
2. 14. Kolordu'dan terhis ve ayırma suretiyle Kuvayi Milliye'ye efrat gönderilmesi.
3. Top kaması vesair edevat kaçırılması.
4. Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun iadesini geciktirmek.
5. Afyon Karahisarı'ndan Alaşehir'e alay nakletmek.
6. Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakletmek.
7. Bu ahvalde Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiye Reisi'nin şahsen payları olduğu anlaşılmış. Kırk sekiz saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyuruluyor ki, Aydın cephesi meselesi bu notada söz konusu bile değildir. Bu notaya cevaben bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü mesele benim zamanımda değildir. Ben müracaatları üzerine iade ettim. Beşinci meselede, fırka kumandanını değiştirdim. Altıncı mesele, Ahmet Anzavur meselesi de asayişle alakalıdır. Bu konuda haberleşmelerimiz vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır denildi. Kabul etmediler. Onun üzerine üç şık söz konusu oldu: Notaya birinci cevaptan sonra cevap vermemek ve hükümlerine kulak asmamak; kabinenin toptan istifa etmesi; benim istifam. Birinci madde halinde, burada bir skandal çıkmasından korkuldu. İkinci madde halinde, zaten istediklerinin olacağı ve Ferit Paşa kabineye gelmiş olacağı düşünüldü. Dolayısıyla, benim istifam ile nezaretin vekâletle idaresi tercih edildi. Her halde kararınızın evvela bana tebliğini rica eder ve sizlere derin hürmetlerimi sunarım, Efendim. (Ferik Cemal.)

Seryaver
Salih

Cemal Paşa, bu notada Aydın cephesinin söz konusu olmadığını işaret etmekle bilmem ne murat ediyor? Şüphe yok ki, söz konusu olan Aydın cephesidir, ona yardımdır ve Kuvayi Milliye'dir. Yalnız, Cemal Paşa bu imasıyla müsebbibin Heyeti Temsiliye olduğunu anlatmak sevdasındadır.

Cemal Paşa'ya, bu telgrafına cevaben yazdığım telgrafla şu emri verdim:

22 Şubat 1920[1]

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Vazifeden çekilmek suretiyle İngilizlerin talebine uymanız, öyle vahim bir vaziyet ortaya çıkarır ki, sizin aksi halde tasavvur buyurduğunuz vahametten daha bü-

1 *Nutuk*'un 1927 ve 1934 basımlarında "22 Şubat 1920" yazılmış. Doğrusu "22 Ocak 1920" olmalıdır. (Y.N.)

yüktür. Bundan başka, Heyeti Temsiliye'nin bir delegesi olan zatı devletlerinin, Heyeti Temsiliye'nin haberi olmaksızın ve hatta onun görüşüne rağmen çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin, sizi zorla vazifeden ayırmaları ihtimali bile bizim hesabımızdadır. Ve seri tedbirler alınmıştır. Dolayısıyla, evvela notayı aynen bildiriniz. Sonra ahvalden malumat vererek kararı beklemeniz ve büyük bir metanetle mevkinizi muhafaza buyurmanız kati talebimizdir.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa'ya da şu telgrafı yazdım:

Ankara, 22.1.1920

Zatı Samii Sadaretpenahi'ye

İngilizlerin, Harbiye Nazırı'nın ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'nin değiştirilmesini talep etmeleri, devletin siyasi bağımsızlığına kati bir tecavüzdür. Bu tecavüz, bir müddetten beri memleketlerimizin taksimi ve siyasi mevcudiyetimizin imhası yolunda cihan kamuoyunda dönüp dolaşan münakaşaların kati bir karara kavuşmuş olması neticesi midir? Yoksa, siyasi mevcudiyetimizi imha yolunda vuku bulacak teşebbüslerin ne netice vereceğini keşif için yapılmış bir teşebbüs müdür? Yoksa, İtilaf devletlerinin alıştıkları gibi, yekdiğerinin rızasını ve kararını almaya lüzum görmeksizin, tek başına nüfuz kurma yolunda herhangi bir hareket midir? Bunları ayırt edebilecek malumata sahip değiliz ve sahip olamayız. Keza Yunanlıların Salihli cephesinde başlayan taarruzlarının bu teşebbüsler ile münasebet derecesini de tayin edemeyiz. Fakat, siyasi bağımsızlığımıza vuku bulan bu açık kastı devletçe kabul eder ve milletçe susarsak, siyasi mevcudiyetimiz aleyhinde en kötümser kararlara ve icraata kendi tarafımızdan yol vermiş olacağımıza şüphemiz yoktur. Dolayısıyla, İngilizlerin İstanbul'da muhtemel tecavüzleri ne şekil ve ne dereceye varacak olursa olsun, dahil ve hariç nazarında, Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne dayalı olduğu bilinen hükümetin, bu teklifi şiddetle ret ve Nazır ile Reis'i mutlaka muhafaza etmesi kati talebimizdir. Bunun haricinde itaatkârane bir hareket, yalnız milletin bağımsızlığına ve mevcudiyetine aykırı olmaz, fakat hükümeti, millete karşı vermiş olduğu taahhütten dönmüş ve bağımsızlık uğrundaki milli mücahedelerimizi askıya almış ve zora sokmuş vaziyetine koyar. Dolayısıyla hükümet kabul etse dahi, biz, hükümetin heyetimize karşı taahhütlerini yerine getirmemekle, milletten aldığı kuvvetini tamamen kaybetmiş olduğunu ve bağımsızlığı zedeleyen tavır ve hareketinden dolayı hükümeti mesul saydığımızı ilan etmek mecburiyetinde kalırız. Hükümetin mukavemeti halinde İngilizler Harbiye Nazırı'nı zorla kaldırmak ve bütün hükümeti düşürmek yoluna bile teşebbüs etseler, vaziyet gerek hariç ve gerek dahile karşı, onların emriyle Nazır'ı feda etmek şıkkından daha müsaittir. Vaziyetin safhaları hakkında bir iki saate kadar devletlilerinin cevabını istirham ederiz. İstanbul ile haberleşme,

İngilizler tarafından yasaklanırsa, milli bağımsızlık uğrunda milli ve dini mücahede ilan etmek yolunda ilerleyeceğiz!

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Aynı günde Cemal Paşa'ya bu telgrafı yazdım:

Zata mahsus ve fevkalade aceledir. 22 Kânunusani [Ocak] 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İngilizlerin emri neticesi olarak Harbiye Nezareti'ni terk buyurdukları anlaşılıyor. Devlet ve milletimizin bağımsızlığını zedeleyen bu çekilmek keyfiyetini ne olursa olsun kabul etmemek sizin ve bizim vazifemiz gereğidir. Biz vazifemizi sonuna kadar yapmak için her türlü tedbirleri alıyoruz. Sizi de, makamınıza oturup nazırlığınızı yapmak suretiyle vazifenizi yerine getirmeye davet ederiz. Eğer şahsi veya fikri herhangi bir sebeple durmak istemiyorsanız, İngilizlerin notası üzerine değil, bağımsız bir milletin nazırına caiz olan şekilde ayrılırsınız. Meseleyi şahsi bir açıdan değil, bu müdahalenin, vatanımız için hatıra gelebilecek ağır felaketlerin başlangıcı olabileceği açısından muhakeme etmenizi rica ederiz. Nezaretten bu suretle çekilmeniz, İngilizlerin müdahalesini ve milli bağımsızlığın ihlalini kolaylaştıracaktır. Eğer vazife başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizlerin milli bağımsızlığı ihlal ettiğini ilan ederken, Harbiye Nazırı'nın da vatani vazifesini yerine getirmemekten mesul olduğunu ağır bir surette ilave eylemek mecburiyetindeyiz. Nota mealini bir gün sonra bildirmeniz ve halen heyetimizle temasa gelemeyecek surette uzaklaşmanız vaziyeti ağırlaştırmaktadır. Cevap vermenizi talep ve rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu haberleşmeler cereyan etti:

Babıâli, 22 Kânunusani [Ocak] 1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'ne

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın kabineden çekilmesi ve Erkânıharbiye Reisi Cevat Paşa'nın değiştirilmesi, yalnız İngilizler tarafından talep olunmamıştır. İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, Babıâli'ye müşterek bir ültimatom vererek, gerekçe göstererek kırk sekiz saat zarfında şu talebin yerine getirilmesini istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında, kabinece etraflıca fikir alışverişinde bulunulduktan sonra toptan çekilmeye karar verildi ve Meclisi Mebusan teşekkül etmiş bulunaydı kabinece başka türlü hareket edilmesi mümkün idi. Tekliflerini geri aldırmak üzere, üç devlet temsilcileri nezdinde ileri sürdükleri gerekçenin reddiyle, gerekli teşebbüslerde bulunuldu. Temsilciler tekliflerinde ısrar ettiler. Kabinenin istifası tahakkuk etmişken Meclisi

Mebusan'ın henüz müzakerelere başlayamadığı bir zamanda kabinenin çekilmesinin vatanın yüksek menfaatlarına aykırı olacağını Cemal Paşa bizzat irat ederek ve böyle bir buhranlı zamanda kabinenin istifasının, İstanbul'u Anadolu'dan ayırmaya kadar varıp gayet vahim neticeler doğuracağını ileri sürerek, kendi istifasıyla meselenin hallolunmasını tercih etmiştir. Meselenin safhaları bundan ibarettir. Meclisi Mebusan'ın nihayet bir iki güne kadar çoğunluğu sağlayarak toplanması muhakkak olduğundan, hükümet her türlü hususları Meclis'in gözü önüne serecektir. Tarafınızdan bu konuda hiçbir türden teşebbüs vuku bulmaması lazımdır. Çünkü söz sahibi Meclisi Mebusan'dır. Vekiller vaziyetin vahametini tamamen idrak etmiş ve fiil ve hareketlerinin selametine kani olduğundan, ehvenişeri seçmiştir. Müdahalelere nihayet verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde kabinenin iktidar mevkiinden çekileceği ve bundan doğacak hadiselerin mesuliyeti kendisine ait olmayacağı beyan olunur.

Sadrazam
Ali Rıza

Efendiler, Sadrazam Paşa, kendilerine hakaret edene değil, bize dehşetli ültimatom veriyor.

Kongre, 22.1.1920

Sadrazam Paşa Hazretleri'ne

Devletlilerinin telgrafnamesi üzerine Heyeti Temsiliye'ce bir karar alınması için, evvelemirde ültimatom suretinin aynen bilinmesine[1] kati ihtiyaç vardır. Bunun lütfen tebliğini arz ve rica ederim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Erenköy, 22/23.1.1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'ne

C. Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Sadrazam
Ali Rıza

Burada söylemeliyim ki, hükümet bu nota suretini aynen bize vermek istememiş ve vermemiştir.

Sadrazam'a verdiğim cevap budur:

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "bilinmesine" sözcüğü, 1934 basımında "bildirilmesine" şeklinde. (Y.N.)

22.1.1920

Zatı Samii Sadaretpenahi'ye

Ültimatom suretini gördükten sonra kati kararı arz edeceğiz. Ancak vaziyetin değerlendirildiği esaslarda, hükümetle aramızda görüş farkı vardır ki, evvela onu bertaraf etmek isteriz. Hükümet bizim maruzatımızı kendi icraatına müdahale şeklinde kabul etmiş, yani harici vakayı bir tarafa bırakarak, dahili bir mesele önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vakayı, yalnızca yabancıların bir nazırı değiştirebilmesi bakımından düşünmek lazımdır. Keza çıkarsandığı gibi Harbiye Nazırı'nın şahsı dahi söz konusu değildir. Aynı vaziyette diğer bir nazır ve herhangi bir zat olsa, vaka aynı suretle muhakeme edilecekti. Diğer taraftan Nazır'ın değiştirilmesini emreden kuvvetin, Meclisi Mebusan'ın toplanmasına ve hükümetin izahatından sonra Meclisi Mebusan'ın bir karar almasına müsaade edip etmeyeceği de şu anda meçhuldür. Meclisi Mebusan söz sahibi olmazdan evvel vuku bulacak emrivakilere hazırlanmak icap ettiği için, hükümeti seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclisi Mebusan söz sahibi olmazdan evvel emrivakiler sürüp gider ve harici meselenin mahiyetine uygun tedbirler almak gecikirse, bundan doğacak mesuliyetin de heyetimize ait olamayacağı teslim buyurulur. Meclisi Mebusan hakikaten toplanır ve vazife yapmaya başlarsa, hükümete hiçbir şey için müracaat etmeyeceğimiz tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, İtilaf devletlerinin müştereken tebliğ etmesi, harici meselenin ehemmiyetini kavramak için ayrı bir sebeptir.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telgrafımıza 23/24 Kânunusani'de[1] [23/24 Ocak'ta] verdiği cevapta, çekilmesinin zaruretinden ve Milli Meclis'in hareket tarzını beklemek lüzumundan bahsediyordu *(Vesika: 221)*.

Efendiler, aynı günün öğlesinde Ankara, Erzurum, Sıvas, Diyarbekir, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursa'da bulunan kumandanlara vaziyet ve görüşümüz bildirilerek nazarı dikkatleri çekildi ve fikirleri soruldu *(Vesika: 222)*.

İstanbul'daki 10. Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Sefiri Kemalettin Sami Paşa'dır) ayrıca şu emri verdim:

22 Kânunusani [Ocak] 1920

10. Kafkas Fırkası Kumandanlığı'na

Hemen Rauf Bey'i bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin talebini yerine getirmek katiyen caiz değildir. Buraca o bakım-

1 *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan "23/24 Kânunusani'de" (23/24 Ocak'ta) kaydı, 1927 basımlarında "23/24 Şubat'ta" şeklinde. (Y.N.)

dan seri tedbirlere girişildi. İstanbul'daki telgraf haberleşmelerini emniyet altına almanız lazımdır *(Vesika: 223).*

Mustafa Kemal

Efendiler, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Câmi Bey ve bütün mebuslara da Kafkas Fırkası Kumandanı Kemal ve Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket ve Harbiye Nezaret Seryaveri Salih Beyler vasıtalarıyla da şifre olarak şu tebliğde bulundum:

22 Kânunusani [Ocak] 1920

İngilizler, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. Bu teşebbüs, devletin bağımsızlığı aleyhinde kati bir harekettir. Dolayısıyla, bu teşebbüs aleyhine milletin icra edeceği harekât, bağımsızlığın muhafazası için yapılacak mücahedeler cümlesindendir. İlk mücahedeler devresinde vazife milletin mebuslarınındır. Mebuslar, kabine üyelerinin mevcudiyetine müdahale ve tesir etmek suretiyle devletin siyasi bağımsızlığı aleyhine İngilizlerin vuku bulan tecavüzlerini, dahil ve harice karşı kati ve seri olarak reddeylemek mecburiyetindedir. Bunun icra tarzını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icraatta şu noktaları mutlaka temin etmek icap eder:

Evvela, Meclis'in feshi hakkında bir iradenin Meclis'te ansızın okunması ihtimaline maruz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimal katiyen gayri varit olmazsa, mebuslar teşebbüslerini özel toplantı halinde de yaparlarsa kâfidir. İkinci olarak, devletin siyasi bağımsızlığı aleyhine kati bir hareket vuku bulduğunu Sulh Konferansı'na ve Avrupa milletlerine ve İslam âlemine ve memleket dahiline ilan etmek lazımdır. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclis'in vazifesi, Anadolu'ya geçmek ve milletin idaresini[1] üstlenmektir. Bu icraat, bütün milletin kuvvetlerini toplamış olan Kuvayi Milliye tarafından her vasıta ile desteklenecektir. Şimdiden gerekli tedbirler alınmıştır.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Bu tebliğ sureti aynen bütün kumandanlara bildirildi.

Efendiler, ayrıca Rauf Bey'e de 23 Kânunusani [Ocak] 1920'de, 10. Kafkas Fırkası Kumandanı vasıtasıyla yazdığım şifrede, "Harbiye Nazırı'nın ayrılması bir emrivaki olmakla beraber, meselenin ehemmiyeti bakidir" dedim. İtilaf devletleri temsilcileri, hükümetimizi istedikleri gibi kurmak yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclis'in itimat edeceği bir hükümete de aynı suretle muamele etmelerine misal hazırlanmış oluyordu. Hükümetin, milleti ve matbuatı haberdar etmeyerek, bir kabine meselesi yapmayarak boyun eğmesi, milletin bağımsızlığını zedeliyordu. Hadiseyi kapatmayarak, Meclisi Me-

1 "Milletin idaresini" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "idarei milliyeyi" sözcükleri, 1934 basımında "iradei milliyeyi" şeklinde. (Y.N.)

busan'da, hükümeti, milletin bağımsızlığını muhafaza edemediğinden alenen düşürmek lazım idi. İşte bütün bunları Rauf Bey'e yazdım *(Vesika: 224)*.

Aynı tarihte, 10. Kafkas Fırkası Kumandanı'yla Rauf Bey'e müştereken şu direktifi vermiştim:

Hükümet'in mukavemet ederek, Sulh Konferansı'nı, Kuvayi Milliye'den dolayı Türk hükümetini düşürmeye karar verdiğini bütün cihana karşı ilana mecbur etmesi lazımdır. Kabinenin kendinden önceki kabineler gibi, milli bağımsızlıktan sükûnetle fedakârlık etmesi, şahsi salahiyet itibariyle zaafını, idrak ve kavrayış itibariyle de asla güvenilir olmadığını bir daha açıkça göstermiştir. Bu kadar muğlak meseleleri karakter ve fikir bakımından bu mertebe zayıf zevat ile idare etmeye çalışmak artık mümkün değildir. Dolayısıyla, kabinenin son meseleden dolayı düşürülmesi lazımdır. Milletin genel itimadına layık bir kabinenin iktidar mevkiine gelmesi yolunda çalışınız *(Vesika: 225)*.

Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması kararı

Efendiler, yabancıların İstanbul'da tecavüzleri artırarak nazır veya mebuslardan bazılarını tutuklamaya başlamaları ihtimalinden dolayı, karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna nazaran tedbirler alınması lüzumunu, 22 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihinde Ankara, Konya, Sıvas ve Erzurum'daki kolordu kumandanlarına, zata mahsus olarak, şifre ile emrettim *(Vesika: 226)*.

Efendiler, mebuslara yazdığım telgrafa, Vâsıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin müşterek imzasıyla cevap geldi. Bu cevapta, "Meclis resmen müzakerelere başlayınca, mevcut mesele sebebiyle kabine çekilecektir. O zamana kadar vaziyetin emniyeti için kabinenin yerinde kalması lazımdır. Siz, hareket ve müdahale etmeyiniz. Emirlerinizi bize bildiriniz. Görüşlerinizin her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat ediniz" denilmekte idi *(Vesika: 227)*.

Ben, ne hükümete ve ne de Meclis'e bildirimlerde bulunmamaya karar vermiş ve artık işi muhterem mebus arkadaşlarımıza bırakmıştım *(Vesika: 228)*.

Efendiler, İstanbul'daki zevatın ne gibi nasihatlere göre hareketlerini tanzim ettiklerini ortaya koymak için, şu kısa malumatı arz edeyim:

Filan siyasi temsilci, çok namuslu ve doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu zat, çok samimi ve tesirli bir lisanla demiş ki, eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nezareti işgal olunacaktı. Kuvayi Milliye'nin gösterdiği sükûnet ve metanet, bazılarını çıldırtıyor. Fakat acele etmeyin, ezilirsiniz. Bana itimat edin. Hakaret varsa, yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat siz, zinhar delilik yapmayın.

İstanbul'daki zevat, biz bu ifadelerin samimiyetine şüphe etmiyoruz diyorlardı *(Vesika: 229)*.

Meclisi Mebusan Reisi olmam sakıncalı görülüyor

Efendiler, mebuslar İstanbul'da toplandıklarından bir hafta sonra, riyaset divanı seçimi hakkında ve bu münasebetle Meclis riyasetine dair fikir alışverişinde bulunmaya başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki, ben, Meclis Reisi seçilmeyi, bazı faydalarından dolayı, lüzumlu bir tedbir olarak görmüş ve icap eden zevata görüşümü bildirmiştim. İşte, arz ettiğim gibi, bu mesele üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Kânunusani [Ocak] 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde Rauf Bey'in vuku bulan bildirimlerinde, birtakım fikirlerden sonra, "biz pek büyük sakınca doğuracak olan bu hususu ileri sürmekten vazgeçiyoruz" denmekte *(Vesika: 230)* ve "... Özel, gizli bir toplantıda tekrar söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin faydalarından bahsetti... Seçim hususunda oyların bölüneceği, tekrar katiyetle anlaşıldığından, milletin başında, Milli Meclis'e gözcü olarak kalmayı zaten tercih buyurdukları tarafımızdan söylenerek alkışlarla hakkı samilerinde samimane tezahürata şahit olundu. Genel toplantıda Reşat Hikmet Bey reisi evvel ve Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ikinci reis vekili seçildi" haberi verilmekte idi.

Efendiler, benim riyasetimden bahseden, demek ki, yalnız Şeref Bey oluyor. Diğer zevat tarafından ne maksatla riyasete seçilmemin söz konusu edildiği, gizli olduğu bildirilen bu toplantıda, imaen olsun söylenmiyor. Ciddi fikirlere dayanarak, benim riyasetimi söz konusu etmeliydiler. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılamayacağını incelemeliydiler. Yalnız Şeref Bey'in ifadeleri üzerine fikirlerdeki eğilimin yönüne hüküm vermekte isabet olmayabilirdi.

Efendiler, Rauf Bey'in riyaset meselesine ait izahatına verdiğim cevapta demiştim ki: "Ortaya konulan sakıncalar evvelce etraflıca düşünülen şeylerdir. Benim riyasetimi söz konusu eden sebepler malumdur: Kuvayi Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini teyit etmek, Meclis fesholunduğu halde riyasete ait vazifeleri emniyetle yapmak, hayatımızla bağdaşmaz bir barış teklifi karşısında milli ayaklanma yapılırsa riyaset vaziyetiyle milletin maddi ve manevi kuvvetlerini müdafaaya yöneltmek düşünceleridir. Değerlendirmenizden, müdafaayla alakalı bu sebeplerin, bugün İstanbul muhitinde ihmal edilebilir sayıldığı anlaşılıyor. Eğer görüşte isabet etmemekten milli müdafaada bugün ve gelecekte noksan hasıl olursa, mesuliyet hata edenlere ait olur. Şahsen benim bu hususta rahat olduğumu temine hacet yoktur."

Efendiler, Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiye Reisi'nin zorla düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis Riyasetine seçilen merhum Reşat Hikmet Bey'in, bir sebeple yabancılar tarafından tutuklandığından haberdar olunmuştuk. İstanbul'da bulunan Heyeti Temsiliye üyelerinin tutuklanmalarının düşünüldüğü, Rauf Bey'in 28 Kânunusani [0cak] 1920 tarihli yazısıyla bildiriliyordu. Bu ahvalden, Kuvayi Milliye aleyhtarlığı, Meclis'in feshi ihtimali, dolayısıyla milli

müdafaaya teşebbüs zamanının daha yakın olduğu meydanda idi. Fakat, bu hakikati hisseden azdı.

Efendiler, Reşat Hikmet Bey'in kurtarılması için de Ankara'dan çalışmak lazım geldi *(Vesika: 231)*.

Rauf Bey'in, Meclis vaziyetini tasvir eden 27 Kânunusani [Ocak] 1920 tarihli şifre telgrafnamesi muhteviyatında endişe verici bazı cümleler vardı. Mesela: "Kabine başta istifayı düşünmüş, fakat yapmamıştır. Meclis'in bugünkü vaziyeti, bu meseleyi halle müsait değildir. Buradaki mebuslar, milletin Maraş havalisine dair gönderdiği telgrafları, genel kurulda okumaya dahi müsait değildir. İtilaf devletlerinden filan, falana uysalca davranmaklığımızı tavsiye ediyor. Toplanacak yerimiz yoktur." *(Vesika: 232, 233)*

Rauf Bey'e, 7 Şubat 1920'de vuku bulan bir yazımızda şu fikirlerimizi bildirdik: "Mebuslar, İstanbul'un dahili ve harici tesirleriyle, barışa yönelik olan gayeyi ihmal ederek kulluk, ikbal, haset, vehim vs... gibi etkenlerle ayrılığa düşmüşlerdir. Arkadaşlarımız çok mebustan meydana gelen bir çoğunluk temin edebilmek için kendi tasavvurlarından ve inançlarından devamlı fedakârlık yapmışlar ve uysal olmak sevdasıyla hükümet ve malum mahfiller nezdindeki tesirlerini tamamen kaybetmişlerdir. Şirazeyi bozmamak kaygısıyla devam edilirse, gayri milli emellere ve türlü türlü ihtiraslara vasıta olmaktan, milli meseleler aleyhine kararlar alınmasına mâni olamamaktan korkulur. Bu hale karşı tedbir budur: Prensiplerimize tamamen sadık arkadaşlardan meydana gelen, azınlık halinde olsa da, bir heyetle yetinmek... Bunun sakıncası uysallıktan azdır. Hükümeti kayıtsız şartsız düşürmek lazımdır. Kati mücadele vaziyeti alınmak lazımdır." *(Vesika: 234)*

Hükümeti kayıtsız şartsız düşürmek ve kati mücadele vaziyeti almak lüzumu

Efendiler, Ali Rıza Paşa Kabinesi çekilmemiş, Meclis de bir mesele çıkarmaktan kaçınarak düşürülmesi yoluna gidememiş ve değiştirilmiş Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne güvenoyu vermiştir.

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Meclis huzurunda okuduğu beyanname muhteviyatını bilmem hatırlar mısınız? Bu beyannamede:

Sadrazam Paşa, yaptığı en mühim vazifeyi ilk söz olarak kaydediyor; merkezi hükümet ile Anadolu arasında haberleşmelerin kesilmesine kadar varan anlaşmazlığın giderilmesine muvaffak olduğunu, bundan böyle milli iradenin yüce Meclis'te tecelli ettiğini, artık meşrutiyet kanunlarına tamamen uygun harekete hiçbir mâni tasavvur etmediğini söylüyor.

Efendiler, bu sözlerle, Heyeti Temsiliye'nin milli irade namına hareketine ve meşrutiyet kanunlarına uygun harekete engel olmasına artık mahal olmadığı gibi bir mana üstü kapalı anlatılmak isteniliyor. Daha dün Milli Meclis'in İstanbul'da toplanmış bulunduğu bir sırada, milli iradeye de, cihanın kanun-

larına da aykırı olarak bizzat kendilerinin ve kendileriyle beraber Meclis'in ve milletin ne kadar ağır bir tecavüze maruz kaldığını söylemeye lüzum görmeyen Sadrazam, hâlâ Heyeti Temsiliye'yi jurnal etmekle gönlünü rahatlatmaya çalışıyor ve bizim muhterem mebus arkadaşlarımız da, bu sözleri büyük bir sükûnetle dinlemek kabiliyetini gösteriyorlar.

Hükümet, siyasi zümrelere karşı tarafsızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını teyit ettikten sonra, bugüne kadar elde ettiği muvaffakiyetlerin derecesinin takdirini Meclis'e havale ediyor.

Sadrazam, devlet idaresinin ıslaha muhtaç olduğunu beyan ederek, Osmanlı devletinin her devlet baskısı karşısında kaldığı zaman takip ettiği eski mesleğini yeniden canlandırarak cihana yeni ıslahat vaat ediyor. "Büyük ölçüde salahiyetleri genişleteceğiz. Azınlıkların haklarını teminen nispi temsil kaidesine başvuracağız. Adliye, maliye ve nafıa ve inzibat işlerinde ve hatta mülkiye idarede yabancılara teftiş hususunda kâfi salahiyet vereceğiz" diyerek kastettikleri ıslahatın esaslarını sayıyor.

Sadrazam Paşa, harici işlerden bahsederken de "Mütareke hükümlerinden ayrılınmaması, hükümeti seniyece lüzumlu görülmektedir" taahhüdünü zikrederken, "İzmir'in işgalinden dolayı hasıl olan galeyan ve karışıklığa son verecek, ancak barıştır" demekle yetiniyor ve "'azim ve basiretin' zoru kolaya döndüreceğine kanaatinin tam olduğunu" söyleyerek beyannamesine son veriyor *(Vesika: 235)*.

Ali Rıza Paşa ve Kabinesinin mahiyeti

Efendiler, Meclisi Mebusan'ın tasvibine sunulan bu beyanname muhteviyatını tahlil etmek ve yorumlamakla burada vakit kaybetmeyi lüzumsuz sayarım.

Yalnız efendiler, Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın ve Kabinesinin niyetlerini ve hayasızlığını gösteren bir vesikayı aynen arz etmeme müsaadenizi rica edeceğim:

Gayet aceledir — Deraliye'den, 14 Şubat 1920

Vilayetlere ve Bağımsız Livalara

Geçende Meclisi Mebusan'da okunup büyük bir çoğunlukla tasvip olunarak hükümete güvenoyu verilen programın mühim noktalarından biri olduğu üzere, Meclisi Umumi toplanarak her türlü milli emellerin tek tecelligâhı, hamt olsun faaliyet icrasına başladığına göre, meşrutiyet hükümlerinin her nevi engel ve tesirlerden uzak olarak tamamıyla cereyan etmesi lazım gelen memleketler dahilinde,[1] belirtilen meclisten başka yerde, milli irade namına söz söylemeye ve talepler ileri sürmeye artık

1 "Memleketler dahilinde" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "dahili memalikte" sözcükleri, 1934 basımında "dahili memleket" şeklinde. (Y.N.)

mahal ve imkân kalmadığından, hükümet işlerine müdahale şeklinde her nevi fiil ve hareketlerin cezalandırmayı gerektireceği tamimen tebliğ olunur.

Sadrazam
Ali Rıza

Efendiler, böyle bir tamime ne hacet vardı! Heyeti Temsiliye'yi millet gözünde küçük düşürmekten, onun cezalandırılabileceğinden bahsetmekte ne fayda vardı? Eğer Heyeti Temsiliye zaman zaman hükümetin nazarı dikkatini çekmeye lüzum görüyor idiyse, bu hareketinin ne kadar temiz ve yüce maksatlarla olduğuna ve ne derece vatani zaruretler yüzünden vuku bulduğuna hâlâ şüphe edilebilir miydi? Heyeti Temsiliye'yi, dolayısıyla milletin birlik ve dayanışmasını bertaraf etmeyi asli hedef olarak gören hükümet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntap cephelerinde vuku bulmakta olan çarpışmalardan ise asla mütehassis görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya kendi kabinelerine vuku bulmuş olan tecavüzünden müteessir olmuyordu. Şunu da açık olarak zikretmeliyim ki, her türlü milli emellerin tek tecelligâhı olması lazım gelen Milli Meclis'in, henüz, Sadrazam Paşa'nın hamt ederek bahsettiği gibi faaliyet icrasına başladığı da maalesef görülmüyordu.

Efendiler, Sadrazam'ın bu beyannamesi üzerine biz de şu genel tebliğ ile milletin nazarı dikkatini çekmeye lüzum gördük:

Tamim

Tel 17.2.1920

Milli iradenin kanuni tecelligâhı olan Meclisi Mebusan'ı açarak milli hâkimiyeti teyide muvaffak olan cemiyetimizin, en mühim ve en esaslı vazifelerinden biri de milli emellere uygun esaslar dahilinde bir barış yapılıncaya kadar milli birliği muhafaza etmektir. Cemiyetimizin her müşkülü göğüsleyerek vatanı ve milli mevcudiyeti kurtarmak hususundaki kurtarıcı mesaisine, milli maksat elde edilinceye ve ona ulaşılıncaya kadar, daha büyük bir azim ve iman ile devamı lüzumlu bulunmakla, hayat ve beka esasından ibaret olan milli teşkilatın, vatanın her köşesinde geniş ve yaygın bir surette organlaşmasına eskisi gibi devam edilmesini bütün merkez ve idare heyetlerinden bir kere daha rica ve tekrar eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Aldatıcı vaatler, ağır iftiralar Efendiler, İstanbul'dan vuku bulan 19 Şubat 1920 tarihli bildirimlerde, "İngiltere Devleti Hariciye Nezareti'nden Dersaadet'teki Siyasi Temsilciliğine gönderilen ve Siyasi Temsilcilik tarafından da resmen hükümete vaki olan sözlü teb-

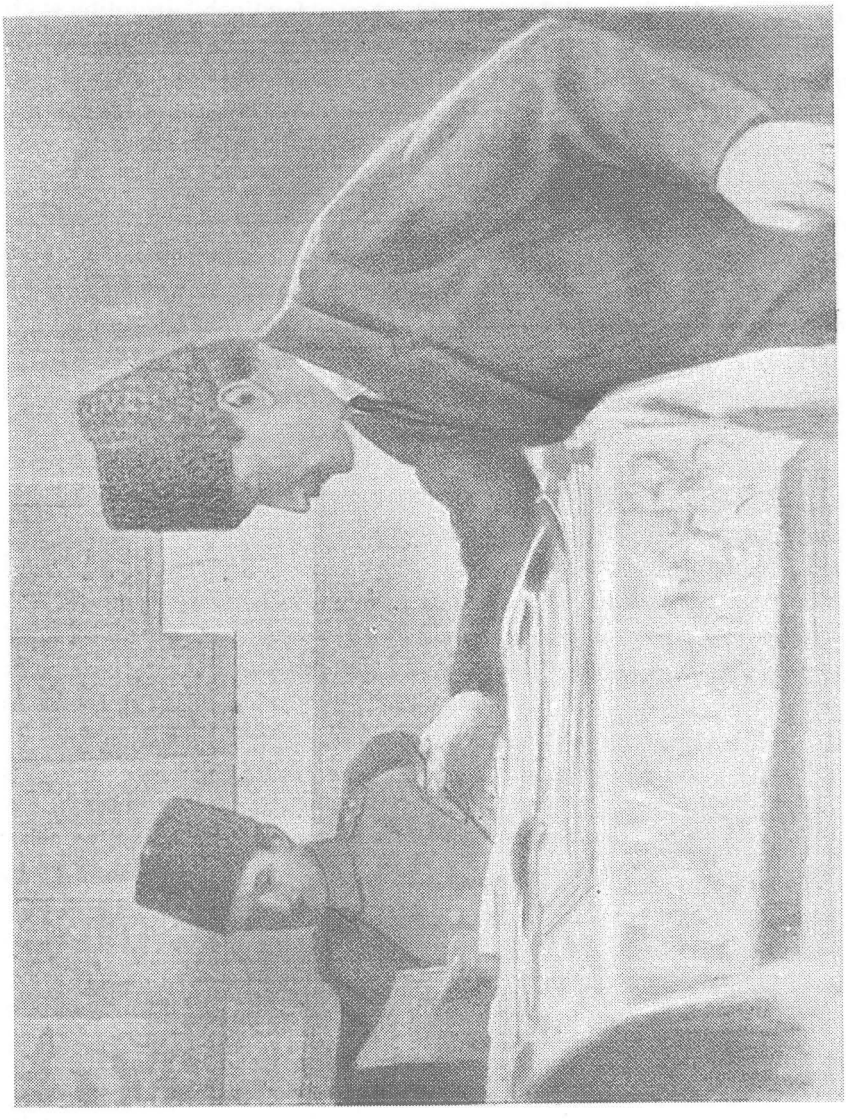

Ankara'daki ilk çalışma günlerinde.

ligatta, saltanat payitahtının Osmanlı devletinde bırakıldığı bildirilmiş ve fakat bununla beraber Ermeni kıtaliyle, Yunanlılar da dahil olduğu halde, İtilaf kuvvetlerine karşı tarafımızdan yapılan harekâtın hemen değiştirilmesi ve aksi takdirde barış şartlarımızın değişmesinin muhtemel bulunduğu da ilaveten ifade edilmiştir" denilmekte ve bazı hususlar, bilhassa "şikâyete yol açacak en küçük hadiselere bile meydan bırakılmaması" tavsiye olunmakta idi.

Efendiler, bu sözlü vaadin mana ve kapsamı ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların vesairenin işgali altında bulunan memleket kısımlarından başka, İstanbul'un da alınması kararlaştırılmış idi. Fakat ileri sürülen şarta riayet olunursa, İstanbul'u almaktan, vazgeçeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri zaten geçicidir; İtilaf devletleri yalnız İstanbul'u alacaktı, fakat teklif ettikleri şarta riayet edersek, onu da bırakacaklardır, manası mı çıkarılıyordu?

Yoksa efendiler, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri emrivakidir. İstanbul'un işgali de tasavvur olunmaktadır. Fakat Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları işgal eyledikleri mıntıkalarda rahat ve emin bırakırsanız, onların işgallerini kabul eylediğinizi fiilen gösterirseniz, İstanbul'u işgal tasavvurundan vazgeçeriz mi denilmek isteniliyordu?

Veyahut efendiler, İtilaf devletleri, Kuvayi Milliye'nin işgal mıntıkalarında, işgal kuvvetlerine karşı aldığı cepheleri bozdurmaya ve açtığı muharebeleri, giriştiği hareketleri durdurmaya merkezi hükümetin muktedir olamayacağını kati olarak anladıklarından, Yunanlılar da dahil olmak üzere İtilaf devletlerine tecavüzün önlenememiş ve aslında mevcut olmayan Ermeni kıtaline nihayet verilmemiş olduğu bahanesiyle İstanbul'u da mı işgal eylemek kastında idiler?!

Sonraki vakalar, bu son tahminin doğru olduğunu göstermiştir zannederim. Fakat merkezi hükümetin, İngiliz Temsilciliğinin teklifinden böyle bir mana çıkarmaya yanaşmamış, bilakis, ümide düşmüş olduğu görülüyordu.

Efendiler, vuku bulmuş olan teklifin ne derece yersiz olduğuna dair bir fikir verebilmek için, biz de o günlere ait bazı vaziyetleri hatırlayalım. Şüphe edilmemek lazımdı ki, Ermeni kıtali hakkındaki beyanat, olan bitenlere uygun değildi. Bilakis, güney mıntıkalarında yabancı kuvvetleri tarafından silahlandırılan Ermeniler, mazhar oldukları himayeden cüret alarak bulundukları mahallerdeki İslamlara sataşmakta idiler. İntikam fikriyle her tarafta acımasız bir surette adam öldürme ve imha siyasetine yönelmekte idiler. Maraş feci hadisesi, bu sebepten meydana gelmişti. Yabancı kuvvetleriyle birleşen Ermeniler, top ve mitralyözlerle Maraş gibi eski bir İslam beldesini yerle bir etmişlerdi. Binlerce âciz ve masum valide ve çocukları kahr ve imha eylemişlerdi. Tarihte emsali görülmemiş olan bu vahşetin faili Ermenilerdi. Müslümanlar ancak namus ve hayatlarını muhafaza endişesiyle mukavemet ve müdafaada bulunmuşlardı.

Yirmi gün devam eden Maraş katliamında Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu hadise hakkında İstanbul'daki temsilcilerine çektikleri telgraf, facia müsebbiplerini tekzip edilemez bir surette tayin etmekte idi.

Adana vilayeti dahilindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silahlandırılan Ermenilerin süngüleri tehdidi altında, her dakika katliama maruz bulunuyorlardı. Hayat ve bağımsızlığının muhafazasından başka bir şey istemeyen İslamlara karşı tatbik edilen bu zulüm ve imha siyaseti, medeni insanlığın nazarı dikkat ve insafını çekecek mahiyette iken, aksinin vaki olduğunu iddia ve onun göz ardı edilmesi teklifi, nasıl ciddi kabul olunabilirdi?

İzmir ve Aydın havalisinde vaziyet buna benzer ve belki daha feci değil miydi? Yunanlılar her gün kuvvet ve vasıtalarını artırıyor ve taarruz hazırlıklarını tamamlıyordu. Bir taraftan da mıntıka mıntıka tecavüzden geri durmuyordu. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile teçhizatı tam bir süvari alayı ve yirmi dört adet yük otomobiliyle külliyetli nakliye arabası ve altı adet top ve birçok mühimmat çıkarıldığı ve cephelere külli miktarda cephane sevk edilmekte olduğu anlaşılmıştı. Hakikat şu idi ki, milletimiz, sebepsiz hiçbir yerde, hiçbir yabancı unsura saldırıyor değildi.

Dolayısıyla efendiler, vatanımızın işgal edilmiş kısımlarından düşmanların çekildiklerini görmeden veya hiç olmazsa çekileceklerine tam kanaat hasıl olmadan, yalan vaatlere lüzumundan ziyade ehemmiyet atfetmek akıllı işi miydi? Memleketin talihinin yegâne dayanak noktası kalmış bulunan Kuvayi Milliye'yi dağıtmaya yönelik bu gibi teklifleri ve teşebbüsleri anlamakta müşkülat var mı idi? Geleceğin şüpheli ve belirsiz vaziyeti içinde hemen milli davadan feragat caiz mi idi? Yalnız İstanbul'un değil, Boğazlar'ın, İzmir'in, Adana havalisinin, özetle milli sınırımız dahilinde vatanın bütün kısımlarının hâkimiyetimiz dahilinde bırakılması milli gayemiz değil mi idi? Buna göre, yalnız İstanbul'un Osmanlı devletine terk olunacağı vaadi karşısında, Osmanlı devletinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa memnun olsa da, Türk milletinin memnun olacağı ve bununla yetinerek susmayı ve ataleti tercih eyleyeceği nasıl farz olunabilirdi? Vahdettin'in sadrazamı, Kuvayi Milliye'yi dağıtmaya yönelik bütün bu teşebbüslerin tarihi mesuliyetini düşünmek istemiyor muydu?

Efendiler, yabancı teklifine ve onu tatbike kalkışan hükümetin arzu ve emrine, milletçe ve Kuvayi Milliye'ce itaat olunamayacağı tabii idi.

Milli bir kabine teşkili imkânsızlığı

Muhterem efendiler, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 tarihli bir şifre ile hükümet ve Meclis hakkında pek düşündürücü malumat veriyordu. Bu malumatı özetleyeyim:

"Şubat'ın on dokuzuncu günü, Sadrazam, Dahiliye Nazırı, Bahriye Nazırı, Felâhı Vatan ittifakı toplantısına gitmişler. Sadrazam, Kuvayi Milliye'nin ikinci bir hükümet

şeklinde görünmemesi, hükümet icraatına karışmaması ve Maraş taraflarındaki harekâtın daha ilerilere uzatılmayarak durdurulması ile intizam ve asayişin temini lüzumunu siyaseten faydalı gördüğünü söylemiş; Ziya Paşa'nın vali ve Ahmet Fevzi Paşa'nın kolordu kumandanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nazırı da icraat serbestisine müdahale olunmamasını söylemiş; Polis Müdürü ile Jandarma Kumandanı'nın değiştirilmesine muktedir olamadıklarını anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'in namuskârlığından ve onu Bursa'ya vali ve Faik Âli Bey'i müsteşar yaptığından bahsetmiş. Salih Paşa da Maraş havalisinde tahliye ettirilen mahallere hükümetçe el koymayı siyaseten mümkün görmemiş; Fransız matbuatını aleyhimize çevirir, demiş. Padişah, hükümete, Meclis'ten ziyade hâkim imiş. Meclis'in haleti ruhiyesine göre, bu hükümeti düşürmek ve yerine gerekli şartlara sahip milli bir kabine getirmek mümkün değilmiş." *(Vesika: 236)*

Bu malumatı Anadolu ve Rumeli'de bulunan tekmil kumandanlara bildirirken şunu da ilave eyledik:

Heyeti Temsiliye, işgal altında ve muhtelif yabancı tesirlerin baskısı altında bulunan İstanbul'da daha milli ve fedakâr bir hükümetin işbaşına getirilmesindeki müşkülatı takdir ettiğinden, Sadrazam Paşa'nın malum olan beyannamesine karşılık 17 Şubat 1920 tarihindeki tamim ile görüşünü bütün teşkilatına ilan etmişti. Milli birliğin ihlali fikriyle yapılacak her teşebbüs ve taarruzu, akıl dahilinde neticesiz bırakmak gereklidir. Milli emellere uygun bir barış elde edilmedikçe Kuvayi Milliye'nin faaliyetini bırakması imkânının mevcut olamayacağı hakkında alakadarların tekrar nazarı dikkati çekilmekle beraber, milli birlik ve dayanışmanın takviyesi ve devam ettirilmesi hususunda her zamandan ziyade basiretli ve uyanık bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz. *(Vesika: 237)*

Rauf Bey'e de cevaben şunu yazdım:

21.2.1920

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e:

C. 19.2.1920 şifreye:

Felâhı Vatan Grubu'nun Sadrazam Paşa ve arkadaşlarıyla icra ettiği münakaşaların bütününden anlaşıldığına göre, mevcut hükümetin, Milli Meclis'ten aldığı itimada dayanarak, Kuvayi Milliye'nin memleketteki nüfuz ve tesirini ortadan kaldırmaya çalıştığı açıkça anlaşılıyor. Milli harekâta muhalefetinden dolayı azledilen Faik Âli Bey'i müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Bey'i Bursa valiliğine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'yı da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvayi Milliye aleyhine hareket edildiğinin açık bir misalidir. Hükümetle milletin tam bir birlik dahilinde çalışarak, tespit edilen esaslar dahilinde, milli emellere uygun bir barış elde edilmesi lüzumunu her zamandan ziyade takdir etmekte ol-

duğumuzdan, hükümet icraatına karşı her türlü muhalefet ve müşkülat çıkarmaktan kaçınmayı vatani bir vazife kabul ediyoruz. Her şey bitmiş, milli gaye elde edilmiş değildir. Arada daha[1] pek müthiş ihtimaller mevcuttur. Geleceğin sonsuz şüpheli vaziyeti içinde, Kuvayi Milliye'nin kurtarıcı mesaisinin lüzumlu bulunup bulunmadığının hükümetten sorulması icap eder. Bize gelince, tarihin bu memlekette şimdiye kadar meydana getirmediği bu milli birlik ve dayanışmanın ihlaline ait her hareketi bir vatan hainliği kabul ederek ona göre gerekli karşılığını icrada tereddüt etmeyeceğiz. Bu mecburiyet ve zaruretin[2] hükümet erkânınca bilinmesi pek faydalı olacaktır. Hükümetle aramızdaki ahenk ve birliğin muhafazası ancak mevcut halin devam ettirilmesiyle mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrası ve bilhassa milli harekâta muhalefetinden dolayı vazifeden uzaklaştırılmış olan memurlar hakkında ısrar olunması, Kuvayi Milliye aleyhine bir husumet kabul edileceğinden, bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'nın gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emrivaki kabul edilmesi icap eder.

Mevcut vaziyetin vahametini idrak etmiş olan Milli Meclis'teki arkadaşların dahi, böyle gayri tabii hadiselere karşı susmayı tercih etmesi, her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükümeti cesaretlendireceğinden, bu hususta da gayeye bağlı arkadaşların metin ve açık bir vaziyet almaları gerekmektedir. Hükümetin Meclis'e hâkim olması, denetleme işini güçleştireceğinden, böyle bir halin ortaya çıkması halinde, vatanperverlik namına sağlam kararlar alınamayacağı ve neticede milli emellerin hasıl olamayacağı aşikârdır. Bütün milletçe itaat olunan ve mukaddes kabul edilen Kuvayi Milliye gayelerinin, Meclis'çe de tatbikinin temini ve hükümet icraatının bu gayeler etrafında denetlenmesinin icrası hususunda son vatanperverane gayretlerinin esirgenmemesini ehemmiyetle rica eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Rauf Bey'in diğer bir bildirimine de verdiğimiz cevabı arz edeyim:

Şifre 21.2.1920

Harbiye Nezareti Seryaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e:
C. 20.2.1920 şifreye:

Hükümetin Milli Meclis'teki gruba karşı bir tehdit vaziyeti alması, grubun dayanışma içinde bir siyasi kuvvet halinde gelişip billurlaşamamasından ileri geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Her şeye tercihan grubun, bu bakımdan kavrayışlı bir denetleme kuvveti haline getirilmesi lüzumu tahakkuk ediyor. Hükümetin sonradan gönül almak maksadıyla sizleri davet etmesi, bugünkü zayıflığını anlamasından ve kuvvet

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "daha" sözcüğü 1934 basımında yoktur. (Y.N.)
2 "Zaruretin" sözcüğünün aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "ıztırarın" sözcüğü, 1934 basımında "ıstırarların" şeklinde. (Y.N.)

yapıncaya kadar oyalayıp vakit kazanmak fikrinden kaynaklanmaktadır. Hükümete karşı kati bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazam'a ve Dahiliye Nazırı'na açıkça söylemek lazımdır ki, Kuvayi Milliye, neticeye kadar faaliyet icra eyleyecektir.

Memleketi işgal eden ve milletimizin mutlak esaretini isteyen düşmanlarımız, Kuvayi Milliye'nin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat, devlet ve milletin kurtarılmasına çalışan bu[1] milli kuvvetin, kendi hükümetimiz tarafından hücuma ve taarruza uğraması garipsenmeye değer görülmektedir.

İstanbul'un Osmanlı hâkimiyetinde bırakılması hakkındaki İtilaf devletleri görüşü ne kadar sevinçle karşılanmış ise, İzmir ve Adana cephelerinde faaliyetin terk edilmesi hususundaki talepleri de o kadar hayret verici oldu. Harbiye Nazırı'na, İzmir ve Adana'nın da Osmanlı hâkimiyetinde kalması temin edilinceye kadar silah bırakılamayacağı, Ermenilere, tarafımızdan bir tecavüz vaki olmadığı, Fransızlar tarafından silahlandırılan ve teşvik edilen Ermenilerle bazı hadiseler çıkmışsa, bunun mesuliyetinin Ermeni nasyonalistlerine ve onların tahrikçilerine ait olacağı bildirilmiştir.

Maraş ve Urfa'dan ileriye gidilmemesi hakkındaki hükümetin teklifine karşı, milleti tatmin etmek ve Kuvayi Milliye'yi durdurabilmek için Fransızların Adana'yı derhal tahliyeye başlamaları talep olunmalıdır. Aksi halde, Kuvayi Milliye'yi kurtarıcı harekâtından alıkoymanın mümkün olamayacağını ve bu ateşin Halep ve Suriye'ye sirayete başlamak üzere bulunduğunu, Fransızlar Adana ve civarının tahliyesinde ne kadar acele ederlerse o kadar menfaattar olacaklarını kendilerine açıkça izah etmelidir. Anadolu matbuatının şiddetli lisanının hafifletilmesi, İtilaf devletlerinin mezalim ve tecavüzlerine nihayet vermekle mümkündür. Bu kadar haksızlıklara, zulümlere, hatta katliamlara karşı feryat eden masum bir milleti susturmak zulmünü bizden talep etmemelidir. Esasen, cihanın her noktasında matbuat, bu gibi sıkı kayıtlardan azade olup, hür ve serbesttir. Akbaş cephanesinin bir kısmının İngilizlere iadesi hakkındaki yardımınızın katiyen sarf olunmamasını arzu ederdik. **Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere iade edilmemesi daha uygun olur fikrindeyiz.**

Hükümet, İtilaf devletlerine karşı böyle sahte cemileler göstermekle hakkımızda merhamet uyandırmaya muvaffak olacağı ve bu riyakârane harekâtın, barış şartlarının değiştirilmesine tesir edeceği zannını besliyorsa, kendilerinin gafletine acırız. Kısacası, barışımızın söz konusu olduğu bu mühim anlarda, Kuvayi Milliye'yi zayıf gösterecek her hareketin milli mukadderatımız üzerine uğursuz bir tesir icra edeceği şüphesiz olduğundan, Meclis'teki arkadaşlara düşen denetleme vazifesinin azami fedakârlıklarla icra edilmesini hassaten rica eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Kuvayi Milliye'nin faaliyetinin devam etmesi hakkında kamuoyunu kontrol

Efendiler, bugünlerde hissolunan lüzum üzerine Rauf Bey'e aynı tarihte şu telgrafı da yazdım. Bu lüzum, Heyeti

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan "bu" sözcüğü, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında "bir" şeklinde. (Y.N.)

Temsiliye ve Kuvayi Milliye'nin faaliyetinin devam etmesi hakkında kamuoyunu kontrol etmek idi. Rauf Bey'e yazdığım bu telgrafı, aynen Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa'ya da vermiştim.

Gayet acele olup geciktirilmesi caiz değildir. 21.2.1920

Rauf Bey'e:

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin şeklinin değiştirilmesine salahiyettar olacak kongrenin toplanması, nizamnamemizin sonuncu maddesi icabınca, Meclisi Mebusan'ın tam bir emniyet ve serbesti dairesinde kanun yapma vazifesini yaptığını Meclis'çe teyide bağlıdır. Heyeti Temsiliye'nin, genel teşkilatın başında barışa kadar şeklini muhafaza etmesi lüzumu, bütün arkadaşlarımın tensip ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükümet tarafından adeta teşvike mazhar olan muhalif gazetelerin hücumları, Meclisi Âyan'ın aleni taarruzları, hükümetin faaliyet ve icraatı ve bilhassa Sadrazam Paşa'nın beyannamesi ve Meclisi Mebusan'da Kuvayi Milliye'nin gayri meşruiyetini alkışlattıran nutuklar, kamuoyunu milli teşkilat aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsiliye'mizi müşkül bir vaziyete sokmaktadır.

Bir taraftan Padişah'ın arzusuna uyarak Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi zevatın sırf Kuvayi Milliye'yi ortadan kaldırmak maksadıyla her tarafta vücuda getirmeye çalıştıkları Tealii İslam Cemiyeti namı altındaki tertipler, milli teşkilata fiili taarruzlara başlamışlardır. Bu arada, Niğde ve Nevşehir'de, bu ayın on dokuzuncu günü, "Meclisi Mebusan açıldı; milli teşkilatı Padişah'ımız istemiyor" gibi sözlerle halkı aleni toplantılara ve tezahürata sevk etmişlerdir. Bu hal, Sadrazam Paşa'nın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da teşvike mazhar olmuştur. Bu hadisenin Konya'ya ve her tarafa sirayet etmesi uzak bir ihtimal değildir. Dolayısıyla:

1. Hükümetin, Kuvayi Milliye'nin muhafazası taraftarı olup olmadığını katiyen bildirmesini kendisinden talep etmek lazımdır.

2. Felâhı Vatan Grubu'nun, söz konusu olan tam emniyet ve serbestiye sahip olduğunu ve Kuvayi Milliye'yi dağıtmak lüzumuna inandığını veyahut aksini göz önünde bulundurması ve henüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükümete ihtarlarda bulunmakla beraber, Meclis'te dahi lüzumu gibi müdafaa eylemesi icap eder. Bu hususun, Grupça müzakere ve münakaşa mevkiine konulması düşüncesindeyiz.

3. Milli teşkilat ve Kuvayi Milliye'nin imhası, vatanın menfaatları için tercih olunduğu takdirde, İzmir, Maraş vesair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükümetçe gerekli tedbirlerin alınmasını teminat altına aldırmak lazımdır.

Yukarıdaki maruzat ve fikirlerimizin büyük bir ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınıp icaplarına girişilmesini ve bizi şahsen de müşkül vaziyetten kurtarmak için neticesinin mümkün sürat ile bildirilmesini rica ederiz. İstanbul'daki bazı arkadaşların bunca emeklerle vücuda getirilmiş olan milli birliğe ve Kuvayi Milliye'ye vurulan darbelere karşı kati tedbir almakta son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade, harici ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak teselli buldukları zannı

hasıl oluyor. Biz elimizdeki kuvveti iyi muhafaza edemediğimiz takdirde, harici kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmayacağını hatıra olarak arz eyleriz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafa verdiği 23 Şubat 1920 tarihli cevabında, "İstanbul'da Milli Meclis'te hasıl olan cereyana karşı, Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayi Milliye'nin ters ve hâkimane bir vaziyet almasını hiç uygun bulmuyorum. Yalnız Heyeti Temsiliye'nin bu işin içinden vakarlı çıkmasını ve işin mesuliyetini ve keyfiyetin takdirini Milli Meclis'in namus ve hamiyetine bırakmayı düşünüyorum", "Kuvayi Milliye'nin ve Heyeti Temsiliye'nin mevcudiyetini muhafaza etmesine Milli Meclis taraftar olmazsa... kongrelerin kararları doğrultusunda tam bir emniyet ile denetleme ve kanun yapma salahiyetine sahip ve hâkim olduğu için, Heyeti Temsiliye'nin, artık Milli Meclis'e kararları bırakarak[1] dağılmasını ve faaliyet mevkiinden çekilmesini yazar ve bir de teşekkür eder", "fakat Milli Meclis'in böyle bir mesuliyet üstlenerek mevki ve geleceklerinden emin olduklarına dair karar alıp tebliğ edecekleri pek şüphelidir. Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve bu kararları elde eder de Heyeti Temsiliye'nin faaliyet mevkiinden çekilmesini tebliğ ederlerse, o zaman Heyeti Temsiliye bunu memnuniyetle kabul eder. Matbuata ve dahile karşı yayımlar ve duyurur ve artık faaliyetten uzaklaşır. Şerefli ve vakarlı mevkiini de meşru bir şekilde saklı tutar. Şüphesiz ki, bir seneden beri milletin ısrarı ile meydana gelmiş Aydın cephesi ne dağılıp Yunanlılara mukadderatını teslim eyler ve ne de hükümet bunları dağıtabilir. O mücahitler kendiliğinden ve eskisi gibi devam eder. Fakat bölgesel olur ve kolordu kumandanları kendi mıntıkalarında bunu ahval ve maksada göre iyi suretle idare eyler. Ondan sonra da, gelecekteki vaziyet ve harekâtımız için vakaların gidişatına tabi kalınır. İşte âcizane görüşümün bundan ibaret olduğu arz olunur" diyor *(Vesika: 238).*

Vakaların gidişatına tabi olamazdık

Efendiler, İstanbul'un bilfiil işgalinden takriben yirmi gün evvel ortaya konulan bu görüş ve fikir incelenmeye değerdir. Ben yalnız bir noktaya işaret etmekle yetineceğim. O nokta, vakaların gidişatına tabi olmak tevekkülüdür. Biz elbette böyle mütevekkilane bir vaziyet alamazdık. Bilakis, vakaların gidişatının ne olabileceğini, ortaya çıkmasından evvel keşfede-

1 *Nutuk*'un 1934 basımında yer alan ve "kararları bırakarak" sözcüklerinin aslı olan "tevdii mukarrerat ederek" sözcükleri yerine, *Nutuk*'un 1927 ve "Vesikalar" cildinin hem 1927 hem 1934 basımlarında "tevdii mukadderat ederek". Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.486'da ise "tevdii mukarrerat eyleyerek" şeklinde. (Y.N.)

rek ve iyice anlayarak karşı tedbirlerini düşünmek ve anında tereddütsüz tatbik etmek taraftarı idik. İşte bu maksatla idi ki, daha evvelinden fikirleri yoklamaya başlamıştık.

Efendiler, Mebus Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiğim cevabı aynen arz edersem, Kâzım Karabekir Paşa'nın fikrine verilmesi lazım gelen cevap da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Bey'in mektubunun muhteviyatını tekrar etmeyeceğim. Onu icap ederse kendileri yayımlarlar.[1] Benim verdiğim cevap şu idi:

Ankara, 25/26.2.1920

Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Beyefendi'ye

Efendim Hazretleri,

14.2.1920 tarihli tafsilatlı mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabını şimdi yazıyorum. Yüce Milli Meclis'in ve Felâhı Vatan adlı grubun hakiki ahvalini tasvir eden yüksek beyanatları beni üzdü. İzahat ve vasıflandırmalarınızla gözümde tecelli eden manzara elem vericidir. Zavallı millet, hayatını, mevcudiyetini, mukadderatını müdafaa, muhafaza ve temin etmekle mükellef bildiği muhterem mebuslarını, hakiki milli ve vatani vazifelerini ilk anda ve ilk adımda unutmuş görüyor. Batı ve bütün düşman dediğimiz milletler, Türkiye'de, Türklerde kabiliyet olmadığından her şeyin, bizim için olumsuz her şeyin tatbikini caiz gördükleri malum iken ve her birimiz ayrı ayrı bu zannın çürüklüğünü ispata azmetmiş olduğumuzu iddia ederken, menfaat hislerimiz, hasis ihtiraslarımız, bize her şeyi unuttu rabilir. Evvel gelen mebuslar şöyle yapacakmış, sonra gelen mebuslar böyle tavır almış, Heyeti Temsiliye şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk milletinin muhterem mebusları, öyle mi? Bu haleti ruhiye, bu ahlak mahiyeti karşısında hayret ve şaşkınlıktan donakalırım. Yeni grup veya parti teşkilatından bahis buyuruluyor... Azizim Mazhar Müfit Bey! İzah ettiğiniz mantalite ve karakterlerin teşkil edecekleri gruptan da, partiden de, ben, memleketi kurtarıcı sağlam bir vaziyetin alınabileceğine hükmedemiyorum. Ben ve Heyeti Temsiliye namı altında fedakârca vazife yapan arkadaşlar, bu vatanın kurtuluşu, milletin selameti için ölünceye kadar çalışmak isterken, değerli mebuslar, vaziyet ve tavırlarıyla ve gaflet uçurumuna varlanmalarıyla anlıyorum ki, buna dahi müsaade etmeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatına ve bu teşkilatın vücuda getirdiği Kuvayi Milliye'ye dayanmaya ihtiyaç kalmadığını, çocukça ve gafilce muamele ve hareketleriyle ima eden Meclisi Mebusan'ın ve Felâhı Vatan Grubu'nun, bu konudaki kati kararının öğrenilmesini ve tarafımıza bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın teminini hızlandırmak için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, değerli mebusların toplanma mahalli olan Darülhilâfe'de, kırk bin

1 Mazhar Müfit (Kansu) Bey'in söz konusu mektubu için bkz. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c.II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1988, s.543-544. (Y.N.)

Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara kuvvetinin yığınak yaptığını ve İngiliz Bahrisefit[1] donanmasının Fındıklı Sarayı'na karşı demir atmış olduğunu göz önünde bulundurmak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Akbaş cephaneliği ve Köprülülü Hamdi Bey

Efendiler, Rauf Bey'e yazdığımız son şifrede, Akbaş cephaneliğindeki cephanenin bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettiklerine ait bir tariz vardı. Bu meseleyi biraz izah edeyim. Rumeli sahilinde, Gelibolu civarında, Akbaş mevkiinde, bir cephane deposu vardı. Orada Fransızların muhafazası altında külliyetli silah ve mühimmat bulunuyordu. Hükümet, İtilaf devletlerine karşı tam teslimiyet göstermiş olmayı menfaatına uygun gördüğünden, zikrettiğim cephanelikteki silah ve mühimmattan bir kısmını İtilaf devletlerine vermeyi vaat etmiş. Onlar da, Vrangel[2] ordusuna göndereceklermiş. Rusya'ya nakli için bir Rus vapuru da Gelibolu'ya gelmiş. Hükümet daha evvel, İstanbul'daki teşkilatımız reislerinin rızasını ve yardımını da temin etmiş...

Halbuki efendiler, Köprülülü Hamdi Bey namında kahraman bir arkadaşımız, Kuvayi Milliye'den bir müfreze ile, 26/27 Şubat 1920 gecesi, sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş cephaneliklerine el koydu. Depo muhafızları olan Fransızları tutukladı ve haberleşme hatlarını kesti. Silahları tamamen ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız efradını da muhafaza altında Lapseki'ye nakletti. Silahları ve mühimmatı dahile sevk ettikten sonra, Fransız efradını iade etti. Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus mitralyözü, yirmi bin sandık cephane tahmin ediliyordu *(Vesika: 239)*.

Bu vaka üzerine İngilizler Bandırma'ya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. İtilaf kuvvetlerinin milli harekât mıntıkaları gerilerinde, İtilaf devletleri askerlerinin de bulundukları mahallerdeki depolarda bulunan silahların ve cephanenin başka yere naklini veya kullanılamaz bir hale getirilmesini veya bu gibi mahallerin işgal edilmesi ihtimaline karşı bütün kumandanlara verdiğimiz emirde bazı tedbirler tavsiye etmekle beraber, bütün kumandanların büyük bir azim ve katiyetle hareketleri lüzumunu bildirdik *(Vesika: 240)*.

Anzavur'un milli cephelerimizi arkadan vurmak teşebbüsü

Efendiler, hemen aynı günlerde Anzavur, Balıkesir ve Biga havalisinde oldukça mühim ve tehlikeli vaziyetler yaratmaya muvaffak olabilmişti. Balıkesir'de, milli cephelerimizi arkadan vurmak istiyordu. Başına külliyetli adam toplamıştı. Karşısına gönderilen milli kuvvetlerle Biga'da kanlı bir muharebe oldu. Anzavur galip geldi. Kuvvetimizi

1 Akdeniz. (Y.N.)
2 Wrangel. (Y.N.)

dağıttı. Top ve mitralyözlerimizi gasp etti. Efrat ve subaylarımızı esir ve şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şehitler arasında idi. Bundan sonra Ahmet Anzavur, kendi ismiyle alakalandırdığı *Ahmediye Cemiyeti* namı altında alçaklığını yaymaya devam etti.

Efendiler, 3 Mart 1920 tarihli, içeriği fevkalade dikkat çekici bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbul'dan, İsmet Paşa'dan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankara'ya vardıktan sonra, Ankara'ya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşa'dan sonra Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Fevzi Paşa'nın özel talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla kendisini söz konusu tarihten birkaç gün evvel İstanbul'a göndermiştim.

Mühim olarak gördüğümüz şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı makul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bilhassa Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve zarureti takdir etmekte idi.

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hatta Erkânıharbiye Riyaseti'ne resmen getirilerek çalıştırılması çok faydalı olacak idi. Bu maksatla İstanbul'a gitmesine lüzum görmüştüm. İsmet Paşa'nın telgrafı şudur:

Harbiye, 3.3.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Alınan malumata göre, İstanbul'da bir cemiyet teşekkül etmiş ve bu cemiyet İngilizlerle birlikte kararlar almış. Hükümetin düşürülmesiyle malum bir hükümetin tesisi, Meclis'in feshi, İzmir ve Adana'nın işgalinin temini için Kuvayi Milliye'nin ortadan kaldırılması, cihan için barış ve selamet etkeni olmak üzere İstanbul'da İslamlar arası bir hilafet şûrası teşkili, Bolşeviklik aleyhine fetva çıkarılması kararlar arasında imiş. Nazır Paşa, bu cemiyetin faaliyetine ehemmiyet veriyor. Anadolu'daki Anzavur teşebbüsleri bu faaliyetten olduğu gibi, İngilizlerin hükümete en ziyade baskı yapmaları da aynı sebeptendir. Malumat olarak arz etmekliğimi arzu ettiler. (İsmet)

Harbiye Nezareti Seryaveri Binbaşı
Salih

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifası

Efendiler, malumu âlinizdir ki, İngiliz temsilcisi, Yunanlılar da dahil olduğu halde, İtilaf kuvvetlerine karşı harekâta ara verilmesini hükümete teklif etmişti ve bu temin olunursa, İstanbul'u Osmanlı devletine bırakacakları gibi yaldızlı bir vaatte de bulunmuşlardı. Fakat İstanbul'da bu teklif yapılırken, Şubat'ın 18., 19. ve 20. günlerinde Yunanlıların İzmir'e yeni kuvvet, nakliye vasıtaları, külliyetli cephane getirdiği ve cephelere sevk ederek yeni bir taarruza hazırlandığı bizim malumumuz idi. Bu malumatımı-

zı -hükümet icraatına müdahale etmeyiniz yaygarasına bakmaksızın- merkezi hükümete de bildirerek nazarı dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar bu suretle taarruza hazırlanırlarken, Ali Rıza Paşa Kabinesi diğer bir teklif karşısında kalıyor:

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuvayi Milliye'yi üç kilometre geri aldırmak!.."

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin buna muktedir olmadığı meydanda idi. Fakat maksat, onun düşürülmesi idi. Sadrazam, zaruri olarak, bu teklifin icra edilemeyeceğini cevaben bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar taarruza geçtiler. Gölcük yaylasıyla Bozdağ'ı işgal ettiler.

İşte bu hadise üzerine, Ali Rıza Paşa'nın makamını daha fazla muhafazadan vazgeçerek düşünebildiği yegâne çare, hemen istifa edip bu mesuliyetli işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, milli harekâtı tatil ettirmek hususunda vuku bulan teklifi tatbike çalışmış ve fakat muvaffak olamamış olan Ali Rıza Paşa'nın, bu defaki teklifi de tatbik ettireceğim vaadinde bulunup da muvaffak olamaması halinde, İtilaf devletleri nezdinde mesul tutulması ihtimali de hatıra gelmez miydi?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkumandan Mister Corç Milen'in[1] emirlerini tatbik ettiremediğinden dolayı en nihayet kabineden ihraç muamelesine maruz kalmamış mıydı? Aynı halin Ali Rıza Paşa'ya tatbikine kalkışıldığı takdirde, kendisini Padişah'ın muhafaza edebileceğinden emin olabilir miydi? Böyle bir halin vukuunda, milli emellerin tek tecelligâhı olduğunu söylediği İstanbul'daki Milli Meclis'e güvenebilecek miydi? Milli irade namına söz söylemeye ve talepler ileri sürmeye artık mahal ve imkân kalmadığını söyleyerek cezalandırmakla tehdit ettiği Heyeti Temsiliye'ye dayanmaya tenezzül etmeli miydi? Dolayısıyla, kendisi için istifadan ehven bir şey olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır *(Vesika: 241)*. Ali Rıza Paşa, bu istifasını kabineye ilk tecavüz vukuunda yapması lüzumu hakkında ikaz ve ihtarda bulunduğumuz zaman kabul etmedi. Yerinde durmakla vatana faydalı olacağını söyledi. Meclisi Mebusan da bu cahilane fikri tasviben onu yerinde tuttu. Acaba yapılması söz konusu olan vazife, Yunanlıların taarruz hazırlıklarını tamamlayarak vatanın mukaddes topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve aziz vatandaşlardan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için muhtaç olduğu fırsatı sükûnetle ona bahş etmek miydi?!

Padişah, halin ve vaziyetin icabına göre birisini sadrazamlığa seçeceğim diyor

3 Mart 1920 tarihli şifrelerle Rauf ve Kara Vâsıf Beyler bu istifa meselesini haber verirken, Felâhı Vatan Grubu Reisi'nin,

1 George Milne. (Y.N.)

Meclis reis vekillerinin saraya gönderildiğini de bildiriyorlardı. Bu reisler, Padişah'ın huzuruna kabul olunmamışlar. Başkâtip ve Başmabeyinci ile müzakere etmeleri irade buyurulmuş. Grup Reisi, milli teşkilatın Padişah'a sadakatini teyit etmiş. Sözü istifa meselesine naklettirmiş. Padişah, Başkâtip vasıtasıyla şu iradeyi tebliğ etmiş: "Bütün mebuslara selam. Ahval ve vaziyetin vahametini ben de onlar kadar anlıyorum. Halin ve vaziyetin icabına göre birisini sadrazamlığa seçeceğim. Onun salahiyetine tecavüzle arkadaşlarının seçimine müdahale edemem. Ancak ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını tavsiye edeceğim."

Beni muamelelere ve icraata müdahaleden men etmek isteyenler benden tesirli tedbirler bekliyor

Reisler heyeti teşekkür ederek ayrılmışlar *(Vesika: 242)*. Verilmekte olan malumat arasında şunlar da vardı: "Mebuslar telaşlı; fakat arzuya uygun bir kabine geleceğinden emindirler. Yabancıların, Hürriyet ve İtilafçıların ve Nigehbancıların, tertip ettikleri irticai harekâtta muvaffak olabilmek için, Ferit Paşa ve ahbaplarından birini iktidar mevkiine getirmeleri de muhtemeldir. Meclisi, bittabi feshedeceklerdir. Padişah nezdinde oraca tesirli tedbirler alınması... arz olunur."

Efendiler, garip değil midir ki, bugün bu maruzatta bulunanlar, daha birkaç hafta evvel: "Meclis resmen açılmış olduğuna göre, ilerideki emirlerinizin âcizlerinize tebliğini ve görüşlerinizin her makam nezdinde hakkıyla müdafaa edileceğine itimat buyurulmasını" tebliğ eden zevattır. Birkaç hafta evvel, merkezi hükümet ile hemfikir olarak beni muamelelere ve icraata müdahaleden men etmek isteyen zevat, bugün İstanbul'da[1] hiçbir şey yapmaya muktedir bulunmadıklarını itiraf ederek, buradan, Heyeti Temsiliye'den tesirli tedbirler bekliyorlar.

Biz bu arzuyu da yerine getireceğiz. Fakat, bu zevatın arzusu olduğu için değil, bunu, vatanın menfaatı emrettiği için...

Efendiler, 3 Mart ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul ile haberleşmeler ve oradaki vaziyeti anlamakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşa'dan ve gerek diğer zevattan aldığım malumat üzerine vaziyeti tamimen bütün ordulara ve teşkilat merkezlerimize ve millete bildirdim *(Vesika: 243, 244)*. Meclisi Mebusan Riyaseti'ne şunu yazdım:

Ankara, 4.3.1920

Meclisi Mebusan Riyaseti Vekâleti Celilesi'ne

İtilaf devletlerinin mükerrer müdahalelerine karşı nihayet Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin Meclis huzurunda istifasını verdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın cephesin-

1 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "İstanbul'da" sözcüğü, 1927 lüks basımında yanlışlıkla "istifada" şeklinde. (Y.N.)

de, mübarek vatanı istila etmeye çalışan düşmanla Kuvayi Milliye çarpışmakta ve her karış toprağına, sadık ve fedakâr evlatlarının naaşlarını defnetmektedir. Hiçbir kuvvet, hiçbir salahiyet, tarihin emrettiği bu vazifeden milletimizi alıkoyamayacaktır. Milli bağımsızlık ve vatanımızın temini hususunda her fedakârlığa hazır bulunan milletimizin mukaddes heyecanını, ancak milletin tam itimadına sahip bir hükümetin işbaşına getirilmesi tatmin edebilir. Bütün millet, bu tarihi günlerde, milli iradesinin mutlak vekâletine sahip bulunan mebuslarının[1] kati kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Vatana ve tarihe karşı üstlendiğiniz büyük mesuliyeti ve bütün cihanın müzakere kürsünüze çevrilmiş olan inceleyici bakışlarını düşünerek, milletin fedakârane azmiyle orantılı kararlar alınacağından emin olduğumuzu ve vatanperverane mesainizde bütün milletin yanınızda ve yardımcı olduğunu arz eyleriz, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Padişah'a da bu telgrafı çektim efendiler:

Ankara, 4 Mart 1920

Atebei Seniyei Hazreti Padişahi'ye

İtilaf devletlerinin bağımsızlığı ve haysiyeti ihlal eden tecavüzlerine ve Mütareke hükümleri hilafındaki müdahale ve hareketlerine daha ziyade dayanamayan kabinenin istifasıyla yeniden devleti âliyelerinde bir kabine buhranı ortaya çıkması, millet kamuoyunda derin bir heyecan uyandırmıştır. Saltanat makamı ve hümayunlarının hilafeti etrafında, fikir ve emel birliğine vararak zatışahanelerinin bağımsızlığı ve dokunulmazlığı ve devleti âliyelerinin memleket bütünlüğü için son fedakârlığı göze aldırmış olan bütün tebaaları, düşmanlar tarafından idare edilen bazı nifak ve ihtilal tertiplerinden dolayı zaten üzgün ve endişeli bir halde, kabine buhranının mümkün sürat ile sona ermesini ve milli emelleri hakkıyla tatmin edebilecek muhterem bir kabinenin teşkilini beklemektedir. Milli Meclis'in çoğunluk grubunda yoğunlaşan milli emel ve eğilimlerin tarafı şahanelerinden himayeye mazhar olacağına, bütün tebaaları gibi heyetimiz de emindir. Ancak, dahili ve harici bin türlü ihtirasların galeyanıyla sükûn ve selameti tehdit altında bulunan memleketimizin, milli vicdanı temin edemeyecek bir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maazallah böyle bir halin vukuunun Osmanlı devleti tarihinde görülmemiş acı hadiseleri doğuracağını atebei seniyei hazreti şehriyarilerine arz etmeyi vatanperverlik vazifesi kabul ederiz olbapta ve katibei ahvalde.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "mebuslarının" sözcüğü, 1934 basımında "mebusların" şeklinde. (Y.N.)

Bu telgrafın bir suretini malumat için Meclisi Mebusan Riyaseti'ne ve kolordu kumandanlarına vermekle beraber, bunun bir suretini kopya ederek İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyeti'ne vermesini de İstanbul telgrafhanesine emrettik. Bundan başka efendiler, kumandanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine ayrıca şu tamimi de yaptık:

4 Mart 1920

İtilaf devletlerinin tahammül edilmez bir şekle gelen müdahale ve baskılarından dolayı kabinè, 3 Mart dünkü gün istifa etmiştir. Aldığımız sağlam malumata göre kabinenin düşürülmesi Ferit Paşa'nın veya benzerlerinden birinin iktidar mevkiine getirilmesi ve İstanbul'da yabancı emellerine hizmet eden bir hilafet şûrası teşkili esasları üzerinde harici düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif fırkaların aracılığıyla vücuda gelen bir komitenin faaliyeti neticesidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilaf devletleri, evvela kabineyi istifaya mecbur edecek baskılar icra etmişlerdir. Vaziyetin bu vahameti karşısında, Meclisi Mebusan, bittabi icap eden tesirli teşebbüslerde devam etmektedir. Ancak belirtilen teşebbüslerin fiilen teyidi için, acilen milli emelleri tatmin edemeyecek bir kabine reisine milletin tahammül edemeyeceğini gayet sert bir lisanla mabeyni hümayuna, Meclisi Mebusan Riyaseti'ne ve matbuata bildirmek lazımdır. Bu telgraf ulaştığında, dakika kaybedilmeyerek bu şekilde telgraflar hazırlanması ve bu gece mutlaka çekilmesi vasıtalarının tamamlanmasıyla buraya da yarın sabaha kadar malumat verilmesini ehemmiyetle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, verdiğimiz talimat icabınca, memleketin her tarafından, milletin her makamından 4/5 Mart gecesinden itibaren başlayan telgraf fırtınası, ayın beşinci ve altıncı günleri, Padişah ve Meclisi Mebusan saraylarında istenilen tesiri yaptı.

Salih Paşa sadrazam oluyor

Nihayet, 6 Mart günü, kim ve ne olduğunu anlayamadığım bir zat tarafından şu haber verildi:

Dersaadet, 6 Mart 1920

Heyeti Temsiliye'ye

Sadaret makamının Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verildiği arz olunur.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kâtibiumumi Vekili
Halit

Bu telgrafı, şu telgraf takip etti:

Mebusan, 6 Mart 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Mübarek Halife Hazretleri, şimdi Meclisi Mebusan Reisi'ni huzuru hümayunlarında kabul şerefine nail kılarak, sadrazamlık makamını Âyan'dan eski Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verdiklerini ferman buyurmuş ve Salih Paşa dahi kabineyi teşkil ile meşgul bulunmuş olduğundan, buhranın yarın akşama kadar tamamıyla ortadan kalkacağı tebliğ olunur.

Meclisi Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Bey'in de aynı günde, fakat henüz kabine reisi belli olmadan verdiği malumat vardır. Dikkate değer olduğu için bu malumatı ihtiva eden telgrafını aynen arz ediyorum:

Zata mahsus, gayet aceledir
Dakika geciktirilmesi caiz değildir

Harbiye, 6 Mart 1920

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1. Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadrazamlık teklifi vaki olmamıştır. Vekâlet eden kabine de kimin olacağını bilmiyor. Eski Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in Saray ile Fransa ve İngiltere sefaretleri arasında dolaşmakta olduğu sağlam kaynaklardan haber alınıyor. Bir rivayete göre, adı geçenin makama getirileceği merkezindedir. Evvelsi gece Zatı Şahane, Tevfik Paşa'yı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşa'yı kabul ile beşten on sonraya kadar görüştü. Dünkü Cuma günü Baltalimanı'nda Ali Kemal ve eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali dahil olduğu halde, uzun müzakereler cereyan etti. Daha sonra *Rahip Fru*'nun[1] iştirakiyle Ali Kemal'in evinde müzakere devam eyledi. Celâlettin Arif Bey, dün dört sonrada huzura kabul olundu ve mevcut buhranın devama tahammülü olmadığından ve dahilin ve Mebusan'ın itimadına sahip bir kabinenin bir an evvel iktidar mevkiine getirilmesi için vaki olan mükerrer maruzatına, Zatı Şahane, vaziyetin nezaketini aynı surette idrak eylediğini ve Kuvayi Milliye'nin lüzumunu ifade ettikten sonra, dahil ve haricin itimadına sahip olabilecek bir zatı tayin hususunun pek acele mümkün olamayacağı ve Pazar'a kadar düşünmek lazım geldiği tarzında cevap vermişler. Yukarıda arz ettiğim hususlardan hasıl olan şahsi intibalarım, Padişah'ın İngilizlerle konuşmakta ve haberleşmekte olduğu ve Londra'dan cevap beklemekte bulunduğu kanaatini veriyor. Her halde vaziyet pek buhranlıdır. İngilizlerden ümitvar olurlar ise, hatta Ferit Paşa'nın iktidar mevkiine getirilmesi bile uzak görülemez. Özetle, şimdiye kadar Padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile görüşmesi de

1 Rahip Frew. (Y.N.)

gizli olmuştur. Saray'a mensup, itimat ettiğinizi bildiğim bir zat, Perşembe günü Zatı Şahane'nin pek yakınları namına bendenizi özel olarak gördü ve fikrimi sordu. Cevaben, vaziyeti saltanat, devlet ve millet lehine halledebilecek zatın, zatı devletleri olabileceği ve fakat şu sırada işgalde bulunan İstanbul'a dönmeniz mümkün olamayacağına göre, İzzet Paşa'nın iktidar mevkiine gelmesi lüzumunu açık bir lisanla söyledim. Salih Paşa, Meclis'in kapatılmasının da muhtemel olduğunu ima ediyor. Birinci Reis Vekili Hüseyin Kâzım Bey'in de, Saray ve İngilizler ile Meclis namına entrika yaptığı anlaşılıyor. Malumat için arz olunur.

Celâlettin Arif Bey bugün Saray'a gidecek. Vaziyeti gayet sarih bir surette Zatı Şahane'ye anlatacak. Muhalifleri iktidar mevkiine getirirse Anadolu teşkilatının sarsılması ve bu suretle doğudaki, kendileri için neticede zararlı olacak prensiplerin memleketimize gireceğini ve hilafet makamının Müslümanlar gözünde düşeceği vaziyeti açıklayacak ve Anadolu'dan, milli teşkilat merkezlerinden buna dair gelmiş olan bütün telgrafları gösterecek ve bu hususa ait ayrıca yazılı bir rapor takdim eyleyecektir. Rapor birlikte yazılmıştır. Suretini daha sonra takdim ederiz. (Rauf.)

2. Bu telgraf, 6.3.1920 saat 17.15 sonrada[1] Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nezareti Seryaveri
Salih

Efendiler, Rauf Bey'in, sadrazam bulmak söz konusu olurken benden bahsetmesi elbette lüzumsuz idi. Aramızda asla böyle bir şey söz konusu olmuş değildi. Ben, İstanbul hükümetinin yaşayacağından esasen ümitvar değildim. Osmanlı devletinin hayatını tamamladığına ise çoktan kaniydim. Osmanlı devletinin sadrazamlık makamını işgal etmek gibi zayıf ve manasız bir fikrin benim kafamda yeri olamayacağı tabii idi. Ben, gelip geçmesi tabii olan inkılap safhalarını sükûnetle takip ederken, geleceğin tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, bahsettiği Celâlettin Arif Bey'in raporu suretini de gönderdi *(Vesika: 245)*. Kabine teşekkül ettikten sonra da şu malumatı verdi:

Harbiye, 8.3.1920

20. Kolordu Kumandan Vekilliği'ne

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1. Kabine şu şekilde teşekkül etmiştir: Sadrazam Salih Paşa, Şeyhislam yerinde, Dahiliye yerinde, Hariciye Safa Bey yerinde, Harbiye yerinde, Bahriye Salih Paşa vekâleten, Nafıa Tevfik Bey asaleten, Maliye Tevfik Bey vekâleten, Şûrayi Devlet Abdürrahman Şeref Bey vekâleten, Maarif Abdürrahman Şeref Bey asaleten, Evkaf eski Şeyhülislam Ömer Hulûsi Efendi asaleten, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emini Ziya Bey.

2. Celâl Bey'in mesleğini[2] bilmiyoruz. Bu şekil, Damat Ferit Paşa'ya zaman kazandırmak maksadıyla Saray'ın tertibidir. Salih Paşa, bir buhrana set çekmek suretiy-

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "17.15 sonrada" kaydı, 1934 basımında "17.45 sonrada" şeklinde. (Y.N.)
2 Meslek: Doktrin, öğreti, yol, sistem. (Y.N.)

le bu suretle vatana faydalı bir hizmet yaptığı inancındadır. Bizim fikrimiz bu kabineye güvenoyu vermemektir ve bunu grupta temin için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi halen mevcuttur. Ona göre vaziyetin temin buyurulması arz olunur.[1]

3. Dikkate değer olarak şunu da arz edelim ki, Salih Paşa'ca Meclisi Mebusan dahilinden nazır almaklığın imkânsızlığı anlaşıldıktan sonra, hariçten alacakları zevatın tespiti için grubun fikrini yoklayacaktı. Halbuki sonradan bundan da vazgeçerek isimleri arz olunan kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir, Efendim (Rauf.)

Harbiye Seryaveri
Salih

Trakya'da Cafer Tayyar Bey'in takip ettiği yanlış bir görüş

Efendiler, İstanbul buhranı hakkında verdiğim izahat epeyce uzadı. İstanbul'da zaten öteden beri mevcut olan ve tezahür eden[2] vaziyette daha çok tecellilere şahit olacağız.

Müsaade buyurursanız, tekrar İstanbul'a gelmek üzere, biraz da Edirne havalisindeki vaziyete göz atalım. Şimdiye kadar vuku bulmuş olan genel beyanatım sırasında, vesile düştükçe Trakya'yı da teşkilat ve tasavvurlarımızdan hiçbir vakit hariç tutmadığımızı anlatmış olduğumu ümit ederim. Edirne ile münasebet ve haberleşmelerimiz, memleketin her yeriyle olduğu gibi muhafaza edilmekte sürdürülmekte idi.

Cereyan eden haberleşmelerimizde dikkate değer bazı noktaları yüksek heyetinize açıklayarak arz etmek uygun olur.

1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, 31 Kânunuevvel [Aralık] 1919 tarihli gayet tafsilatlı bir raporunda, Trakya ve bilhassa Batı Trakya'da vuku bulmakta olan Yunan teşebbüslerini ve faaliyetini pek mükemmel izah ediyordu. Kendisinin bu fevkalade faaliyete karşılık lüzumu gibi tertibat alamadığından şikâyeti vardı.

"Kolordusunun işbu vaziyet ve gelecekte çıkması muhtemel ahval karşısında vazifesini yapabilecek bir konum almasına General Milen'in[3] olur vermediğinin haberleşme neticesinde anlaşıldığını" haber veriyordu *(Vesika: 246)*.

General Milen'in, tertibat almamıza olur vermeyeceğine elbette şüphe yoktu. Bu açık hakikati haberleşme yoluyla araştırmaya bilmem nasıl bir fikir ve muhakeme sevkiyle kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Bey'e, 3 Kânunusani [Ocak] 1920'de verdiğim talimatta, gönderdiğimiz gizli talimatnameye göre silahlı müfrezeler teşkilini tekrar hatırlattım. "Askeri konum değişikliğiyle elde olunamayan faydaların bu suretle telafisi lazımdır" dedim *(Vesika: 247)*.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında bu cümlenin altı çizilmiştir. (Y.N.)
2 "Tezahür eden" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "mütezahir" sözcüğü yerine, 1927 lüks basımında "müzahir". (Y.N.)
3 General Milne. (Y.N.)

Harbiye Nazırı bulunan Cemal Paşa'ya da aynı tarihte vaziyetten bahsederek, Yunanlıların Doğu Trakya'da olsun hazırlıklarına engel olmasını yazdım *(Vesika: 248)*.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin gönderdiği raporlarda, lüzumu gibi teşkilat yapılamamakta olduğundan bahsediyorlar ve bazı üst seviyedeki memurlardan şikâyet ediyorlardı *(Vesika: 249)*. Bu gibi memurlara öteden beri bazı ihtarlarda bulunuyordum *(Vesika: 250)*.

Şikâyetin mühimmi, Cafer Tayyar Bey'den olmaya başladı. Mesela, buna dair okuyacağım şu mektup bir fikir verebilir zannederim:

26 Kânunusani [Ocak] 1920

Muhterem Paşam,

Arif Bey'in Trakyalılar hakkında beyanatını tasdik ederim. Trakya Cemiyeti, maddi kuvvet ile desteklenmemiştir. Maalesef, Cafer Tayyar hepimizi aldatmış, zerre kadar teşkilat, bir tek tüfek ile silahlandırma bile yapmamıştır. Cafer'i, şahsını düşünmekle itham ederim. Bulgarya[1] ahvalinden de tamamen habersiz, tam bir gaflet halindedir.

Son günlerde Cafer'in, fırkalarına yazdığı bir emirname tesadüfen elimize geçti. Yunanlıların hareketlerinden, fikirlerinden bahsettikten sonra, bu hal karşısında artık Müdafaai Hukuk talimatı doğrultusunda milli teşkilata başlamak lazım ise de[2] kumandanların bu konuda subaylar vasıtasıyla ahaliye yardım edip etmemek hakkında fikirlerini soruyor, artık düşünün... Allah milli meselelerde aldatanları kahretsin. Fakat, yazık aldanmış olanlara!

Netice: Bulgar askeri Batı Trakya'yı tahliye ederek gittiği, beş on memurla 150-200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde bile, kendisinin ihtilal ve muharebe ile vatanın müdafaası gayesini beklediğimiz Trakya bir şey yapamadı. Cafer bu vaziyette bir elem hissetti mi bilmem. Dolayısıyla, artık Topçu İhsan'ı, Baytar Rasim'i (zeki, cevval, ölçülü, pek güvenilir bir arkadaş) teşkilat için Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silah da göndereceğiz. Kör olası Cafer yalnız bunları serbest bıraksın. Gölge etmesin başka ihsan istemeyiz.

Edirne hattını, İngilizler, halis İngiliz askerleriyle[3] teslim alıyor. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgaz'da gruppe[4] oluyor. Bulgarya kaynaşıyor. Yunan eşkıyalığı ziyade; halkın şikâyetleri karşısında Vali elini ovuşturmakta; Cafer aczini göstermekte. Trakya'nın, Bolşevizme karşı yabancıların yığınak yapmasına maruz olduğu, Bulgarların harekâtına hedef olması muhtemeldir. Orada kuvvetli bir pençe ve beyin lazım. Ne Cafer, ne Vali bu işin ehli ve fedakâr değillerdir. İşte hal ve vaziyet budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek üzülmüş ve şifre ile izah talep etmiştim. Cevap alamadım. Paşam, şahsi bir siyaset takip ettiğimi mi

1 Bulgaristan. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "de" bağlacı 1934 basımında yoktur. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "askeriyle". (Y.N.)
4 Grouper (Fr.): Toplamak, bir araya getirmek. (Y.N.)

zannediyorsunuz? Yoksa maksadı kavramayacak, vaziyeti anlamayacak ahmaklardan olduğumu mu tahmin ediyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İman ve inancım birdir. Sapmadan yürüyorum. Yalnız başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlerle son derece üzülürüm. Bu, beni mesaiden alıkoymaz. Beni muhalefete sevk etmez. Fakat, arada şahsiyet meselesini pekâlâ doğurabilir. Buna nazarı dikkatinizi çeker ve bir hakikat ortaya çıkmadan ve benim neler çektiğimi takdir etmeden teşebbüslerde bulunmamanızın, mevkiinizden beklenen ve hiç ihmal edilemeyecek olan nezaket ve itidal icabı olduğunu şuracıkta ifadeye müsaade buyurunuz. Hürmetler arz ile muvaffakiyet temenni eylerim Paşam.

Vâsıf

Efendiler, Edirne'den gelen bildirimlerden, raporlardan, bence, yanlış bir siyasi görüş takip edildiği anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu hatalı görüşün tasvip edildiğine işaret eden cümleler vardır. Bu hatalı prensibi düzeltmek için, öteden beri vaki olan fikrimizi 3 Şubat 1920 tarihinde bir defa daha Cafer Tayyar Paşa'ya ve İstanbul'da Rauf Bey'e tekrar ettim.

Tekrar ettiğim fikir şu idi:

Doğu ve Batı Trakya'nın bir milli birlik altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Doğu Trakya itiraz ve münakaşa edilemez bir surette memleketimiz parçalarındandır. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile vaktiyle terk edilmiş bir kıtadır.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakya'nın kurtuluşuna çalışanların bir hareket üssü olabilir.

Doğu ve Batı Trakya'nın birliğini ısrarla iddia etmek, Doğu Trakya'da da bazı iddiaların ileri sürülmesine yol açabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizi'nde bir iktisadi çıkış yeri talep etmeleri, ayrıca düşünülmeye muhtaçtır. Bulgaristan dahilinde bu bakımdan mesai sarf edilmelidir *(Vesika: 251)*.

Cafer Tayyar Paşa da, memurlardan, eşraftan, ahaliden şikâyet ediyordu. 7/8 Mart 1920 tarihli bir şifresinde, "Bizde ahali her işi hükümetten beklemekte, üst seviyedeki mülki memurların tarafsız vaziyetleri yüzünden milli teşkilat yüksek talebiniz üzere[1] teşkilatlanamamaktadır. Vilayet dahilinde sık sık icra etmekte olduğum teftişlerde bilhassa köylülerle sıkı temas ediyorum. ... Fakat, her köye gitmek mümkün olamıyor. ... keyfiyetin esaslı ve kapsamlı olması hepimizce arzu edilmekte olup, bu da ileri sürülen sakıncaların ortadan kaldırılmasına çalışılmakla mümkün olacağı arz olunur" diyordu *(Vesika: 252)*.

Efendiler, Cafer Tayyar Paşa'ya, General Milen askeri konum değiştirtmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor ve her işi hükümetten bekleyen aha-

1 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "üzere" sözcüğü, 1927 lüks basımında "üzerinde" şeklinde. (Y.N.)

liye, milli teşkilat hususunda yol göstericilik ve öncülük etmiyor. Bu sakıncalar kalkmadıkça, keyfiyetin esaslı ve kapsamlı olması mümkün görülmüyor!

Karakol Cemiyeti İstanbul'da teşkilatını genişletmeye çalışıyor

Efendiler, bir münasebetle bir Karakol Cemiyeti'nden ve onun faaliyetinin men edilmesi hususundaki teşebbüslerimizden bahsetmiştim. Bu cemiyetin, hâlâ İstanbul'da teşkilatını genişletmeye çalıştığı anlaşılıyordu. Tekrar şöyle bir ikazda bulunmak icap etti:

Yazı ile 12 Mart 1920

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Beyefendi'ye

İstanbul'da mevcut teşkilatımızın maksadı temine yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Muhtelif zamanlarda ve bilhassa bugünlerde Ankara'ya gelen ahvale vâkıf bazı zevatın verdiği malumata göre, bundaki muvaffakiyetsizliğin sebebi, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilatı namı altında Karakol Nizamnamesi'nin tatbikine çalışılmakta olduğu anlaşılmıştır.

Karakol Nizamnamesi, birçoklarını teşkilata temas etmekten korkutmuştur. Bu sebeple Müdafaai Hukuk Teşkilatı Nizamnamesi esasına göre teşkilatı organlaştırmak, İstanbul için bilhassa kâfidir. Zira İstanbul'da esas kuvveti, fikir cereyanlarını birleştirmekte aramalıdır. İstanbul'da fiili hareketler ve hususi teşebbüsler için dahi yapılacak silahlı teşkilatta Müdafaai Hukuk Nizamnamesi Eki'nin tatbiki kâfidir. İstanbul heyeti merkeziyesi ve ona tabi kısımlardaki heyeti idarelerin meydana çıkmasında sakınca tasavvur ediliyorsa, bu heyetleri teşkil edecek olan zevat, şahıslarını gizli tutabilirler. Bu esas dairesinde yapılmış ve yapılacak olan teşkilatın ve heyeti merkeziye ile heyeti idareleri teşkil eden zevat isimlerinin, emin vasıta ile gönderilmesine yüksek lütuf ve gayretleri bilhassa istirham olunur, Efendim.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

İstanbul'daki Kuvayi Milliye reislerinin tutuklanması hakkında Londra'dan gelen emir

Şimdi arzu buyurursanız, tekrar İstanbul'a dönelim. 11 Mart 1920 tarihli bir telgrafta Rauf Bey şu malumatı veriyordu: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra İtilaf temsilcileri toplanmışlar, Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvayi Milliye reislerinin tutuklanması emrini ihtiva eden bir meseleyi konuşmuşlar ve emri infaza karar vermişler. Bu malumat, güvenilir bir zata sağlam kaynaktan gizlice ihbar edilmiş ve bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadet'ten uzaklaşmaları lüzumu bildirilmiş. Bu hususu, muhtelif ihtimallere göre muhakeme ettikten sonra, işin sonuna kadar İstanbul'da kalarak

namus vazifesini yerine getirmeye karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bu vaziyete bilerek sebep olmakta imiş. Onun için kabineyi düşürmeye çalışacaklarmış. Muvaffak da olacaklarına emin imişler *(Vesika: 253).*

Rauf Bey'in bu telgrafını aynı tarihte takip eden kısa bir telgrafında, "Son maruzatımız ve kabine vaziyetleri hakkında herhangi bir fikrinizi elde edemediğimizden, ulaşmadığından ve sıhhatinizden haklı olarak endişedeyim. Cevabınızı bekliyoruz" denilmekte idi.

Rauf Bey'e ve malumat için 15. ve 3. Kolordulara 11 Mart tarihinde şu malumatı vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920 Ankara'da Fransız Temsilcisi Yüzbaşı *Buvazo'*nun[1] tercümanı olup bize öteden beri gizli ihbarlarda bulunan bir zat Ankara'da İngiliz Temsilcisi *Vitel'*in[2] aldığı bir telgrafname üzerine bütün ağır yükleri ve maiyetiyle birlikte bugün Ankara'yı terk ederek İstanbul'a hareket eyleyeceğini ve bu trenden sonra şimendifer ulaşımının İngilizlerce tatil edileceğini ihbar etti. Adı geçen *Vitel,* hakikaten bugün ihbara uygun olarak hareket etti. Dolayısıyla, tren ulaşımının da kesilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Keyfiyetin, İtilaf devletlerince İstanbul'da alınan tedbirler ile alakadar bulunduğunda şüphe yoktur.

Mustafa Kemal

Rauf Bey'in son bildirimine de şu cevabı vermiştim:

Kabineye güvensizlik oyu vermek suretiyle taarruzun tarafınızdan yapılması o kadar kuvvetli bir sebebe dayandırılamayacaktır. Grubun dayanışma ve direnme derecesine ve hareket birliğindeki[3] kati azmine dair açık bir fikir ve kanaat hasıl etmedikçe, Salih Paşa'nın grup heyeti idaresiyle müzakere etmeksizin hareket etmesini, bir meşrutiyet meselesi yapmak hususundaki karar hakkında hiçbir fikir ortaya koyamam. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclis'in, cesurane, nihayete kadar vazifesine devamı pek faydalı ve parlaktır. Ancak zatıâlinizle beraber vücutları gelecekteki teşebbüslerimiz ve hareketlerimiz için elzem olan arkadaşların neticede bize iltihakları vasıtalarının mutlaka emniyet altında bulunması şarttır. Aksi takdirde, grubun birlik ve azim dairesinde hareketini tanzim edebilecek zevatın şimdiden vazifelendirilerek sizlerin hemen buraya gelmeleri elzemdir. Buraya gelecek zevat arasında memleketi temsil vasıflarına sahip olanlarla icabında hükümet teşkil ve idare liyakatindekilerin bulunması mühimdir. İtilaf devletlerinin zorlayıcı muamele tatbik edeceklerine şüphe yoktur... vs... Mustafa Kemal *(Vesika: 254).*

Efendiler, Rauf Bey'i ve diğer zevatı tam zamanında davet etmiş olduğumuz, vakalarla hem de üç dört gün geçmeden sabit oldu. Fakat ne yazık ki,

1 Boizeau. (Y.N.)
2 Withall. (Y.N.)
3 "Hareket birliğindeki" sözcüklerinin aslı olan ve *Nutuk'*un 1927 basımlarında yer alan "vahdeti hareketteki" sözcükleri, 1934 basımında yanlış olarak "vahdetli hareketteki" şeklinde. (Y.N.)

bu davetimiz layık olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate alınmak mazhariyetine nail olamadı. Rauf Bey, Vâsıf Bey gibi zevat, en nihayet büyük bir itaatle Malta'ya gittiler. Bu husus malumunuzdur.

Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek fırsat ve tedbirlerinin bazı arkadaşlar tarafından hazırlandığı ve temin olunduğu bana hikâye edilmiştir. Eğer böyle idiyse, bu zevatın Ankara'ya gelmeye razı olmayıp İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi tercih eylemelerindeki sebep ve mazeret cidden incelenmeye değer görülür. Hakikaten, Türkiye vaziyetinin ve akıbetinin şüpheli, karanlık, tehlikeli görüldüğü faraziyesine göre, bu karanlık tehlike içine atılanların korkunç ve müthiş bir akıbetle karşılaşmaları vehminin tesiri altında en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düşmana arzı teslim olmayı tercih edebilecekleri uzak görülemez. Bununla beraber, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten çekinirim. Bu düşünceyledir ki, bu zevatı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüslerde bulunmaktan geri durmadım.

İstanbul'un işgali Efendiler, İstanbul'da 10. Fırka Kumandanı'ndan Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığı'na 9 Mart 1920 tarih ve 465 numaralı şifre olarak 14 Mart 1920 günü bir yazı geldi. Çözümü şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: İngilizler tarafından Türk Ocağı binasının işgali üzerine Milli Talim ve Terbiye binasına taşınan Ocağın bu yeni işgal ettiği bina, dün öğleyin İngilizler tarafından tekrar işgal edilmiştir, Efendim. 9 Mart 1920 (Hâdi).

Efendiler, 1920 senesi Mart'ının 16. günü öğleden evvel saat onda makine başında şöyle bir telgraf verildi:

Deraliye, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu sabah, Şehzadebaşı'ndaki Muzıka Karakolu'nu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, neticede şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Malumat için arz olunur.

Manastırlı
Hamdi

Ben bu telgrafın altına kurşunkalemle "Süratle kolordulara benim imzamla M. Kemal" işaretini koyduktan sonra bu telgrafı verenden izah istemeye başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmaksızın malumat vermeye devam etti.

Bizim en emniyetli bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil, herkes, yani gelen söylüyor. Şimdi de Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askeri olduğunu; fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyeceği meçhuldür.

Bu esnada efendiler, Harbiye telgrafhanesinden memur Ali malumat vermeye başladı:

Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da yaralı oldu. Şimdi, İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri Nezaret'e giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Tekrar Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu:

Paşa Hazretleri.
Harbiye telgrafhanesini de İngiliz bahriye askeri işgal edip teli kestiği gibi bir taraftan Tophane'yi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılardan asker çıkarılıyor. Vaziyet vahim bir hal alıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüksek emirlerinizi bekliyorum. 16 Mart 1920

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahleyin bizim asker uykuda iken, İngiliz bahriye efradı karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor. Neticede bizden altı şehit, on beş yaralı olup, bunun üzerine zaten melanetlerini tasavvur etmiş ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu tarafını ve Tophane'yi işgal edip, bir taraftan Harbiye Nezareti'ni işgal etmişler. Hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak mümkün olmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre Derince'ye kadar yayılıyormuş, Efendim.
İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.
Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım, Efendim.

Hayati Bey merhum, benim ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işaret doğrultusunda, verilen malumatı özetlemiş, Rumeli ve Anadolu'daki bütün kumandanların adresine çektiriyordu. Bir an avvel İstanbul üzerinden Edirne'ye çektirilmesini söylemiştim *(Vesika: 255)*. Hamdi Efendi:

Yüksek emirleriniz infaz olunuyor. Edirne'ye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendi'den:

Mebusan için bir haber aldınız mı? Mebusan telgrafhanesi haberleşme yapıyor mu?

diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet yapıyor. 14. Kolordu Kumandanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendi'nin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

Manastırlı Hamdi Efendi Bu hamiyetli ve cesur Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felaketinden kim bilir haber almak için ne kadar bekleyip duracaktık. İstanbul'da bulunan nazır, mebus, kumandan, teşkilatımız mensupları içinden bir zat çıkıp vaktiyle bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki, hepsini heyecan ve helecan kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yanaşamayacak kadar şaşkın bir hale gelmiş olduklarına bilmem ki hükmetmek caiz olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi daha sonra bizzat Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada alenen ifade etmeyi milli ve vatani vazifelerimden sayarım.

Efendiler, bu vaziyet üzerine her şeyden evvel vukuu muhtemel bir fenalığın önüne geçmek için şu emri verdim:

Bütün Vali ve Mutasarrıflara

Sıvas'ta 3. Kolordu, Bandırma'da 14. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu,
Erzurum'da 15. Kolordu, Konya'da 12. Kolordu,
Diyarbekir'de 13. Kolordu Kumandanlıkları'na

İzmir Cephesinde Refet Beyefendi'ye,
Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanlığı'na,
Bütün Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziye ve Heyeti İdarelerine

Telgraf. Aceledir Ankara, 16 Mart 1920

Bugünkü vaziyete göre, milletimiz, medeniyet cihanının insaniyetkârane hissiyat ile mütehassis vicdanlarından ve bütün İslam âleminin ruh birliğinden emin olmakla beraber, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmi harici âlem ile geçici olarak temas edemeyecektir.

Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hıristiyan ahali hakkında göstereceğimiz insaniyetkârane muamelenin kıymeti pek büyük olduğu gibi, hiçbir yabancı hükümetin fiili veya görünüşteki himayesini görmeyen Hıristiyan ahalinin tam bir huzur ve sükûnetle hayat sürmeleri, ırkımızın yaratılıştan donanmış olduğu medeni kabiliyete en kati bir delil teşkil eyleyecektir. Vatanın menfaatlarına aykırı faaliyetleri görülenler ve memleketin huzur ve asayişini ihlal eyleyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmayarak, kanuni hükümlerin eşitlikle ve şiddetle tatbiki ve mahalli hükümetlere itaat ve tabiiyet vazifelerini yerine getirmekte kusur etmeyenler hakkın-

da da merhamet ve şefkatle muamele edilmesini özel bir ehemmiyet ile arz ve bu hususların tekmil alakadarlara süratle tebliğini ve bütün millet fertlerine münasip vasıtalarla tamimini rica ederiz, Efendim.

Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

İtilaf kuvvetlerinin telgrafla memlekete yapmak istedikleri resmi tebliğ

Efendiler, İtilaf kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini[1] işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla bir resmi tebliğ yapmak istediler. Tarafımızdan vuku bulan ikaz ve ihtar üzerine -bazı merkezler müstesna- bu resmi tebliğ alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden belli başlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey *(Vesika: 256),* Konya Valisi Suphi Bey *(Vesika: 257).*

Resmi tebliğ:

Beş buçuk sene evvel Osmanlı memleketlerinin mukadderatını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin reisleri, Alman telkinlerine kapılarak Osmanlı devletini ve milletini Harbi Umumi'ye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve uğursuz siyasetin neticesi malumdur. Osmanlı devleti ve milleti bin türlü felaket geçirdikten sonra öyle bir mağlubiyete uğradı ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin reisleri bile bir mütarekename yaparak firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekename'nin yapılmasını müteakip İtilaf devletlerine bir vazife düştü. İşbu vazife eski Osmanlı memleketlerinin bütün ahalisinin cins ve mezhep ayırmaksızın gelecekteki saadetlerini, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadi hayatlarını temin edecek bir barışın temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin yerine getirilmesi ile meşgul iken firari İttihat ve Terakki erkânının fikirlerinin destekçisi olan bazı şahıslar, milli teşkilat takma adı altında bir tertip teşkil ederek ve Padişah ile merkezi hükümetin emirlerini hiçe sayarak harbin acı neticelerinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, muhtelif unsurlar arasında nifak çıkarmak, milli yardım bahanesiyle ahaliyi soymak gibi fiillere cüret ettiler ve bu şekilde barış değil, adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşviklere ve tahriklere rağmen Sulh Konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar Osmanlıların kalplerini müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babıâli'ye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şartlara tabi olduğunu da hatırlattılar. İşbu şartlar, Osmanlı vilayetlerinde bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve şu anda İtilaf devletleri ile müttefiklerinin askeri kuvvetleri aleyhine devamlı vuku bulmakta olan hücumlara son vermekten ibaret idi. Merkezi hükümet bu ihtara karşı, bir dereceye kadar iyi niyet göstermiş ise de, milli teşkilat takma adı altında hareket eden şahıslar, ne yazık ki, teşvik ve tahriklerinden

1 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "merkezlerini" sözcüğü, 1927 lüks basımında "merkezini" şeklinde. (Y.N.)

vazgeçmek istemediler. Bilakis, hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin büyük bir heves ile beklediği barış için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı, İtilaf devletleri, yakında karar altına alınacak barış hükümlerinin tatbikini temin edebilmek üzere, gerekli tedbirleri düşünmeye mecbur oldular. Bunun için bir tek çare buldular. Bu da, İstanbul'u geçici olarak işgal etmek idi. İşbu karar bugün icraya konulduğundan, kamuoyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1. İşgal geçicidir.

2. İtilaf devletlerinin niyeti, saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil, bilakis, Osmanlı idaresinde kalacak memleketlerde o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

3. İtilaf devletlerinin niyeti, yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir.[1] Fakat, maazallahuteâlâ taşrada genel karışıklık veya katliam gibi vakalar meydana gelirse, bu kararın değiştirilmesi muhtemeldir.

4. Bu nazik zamanda, müslim olsun, gayrimüslim olsun, herkesin vazifesi, kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Osmanlı devletinin enkazından yeni bir Türkiye'nin çıkarılması için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve halen saltanat merkezi kalan İstanbul'dan verilecek emirlere itaat etmektir.

Yukarıda zikrolunan teşviklere iştirak eden şahısların bazıları, Dersaadet'te yakalanarak, onlar tabii kendi fiillerinden ve daha sonra o fiilerin neticesi olarak vukuu muhtemel ahvalden mesul tutulacaktır.

İşgal Kuvvetleri

Bu tebliğ münasebetiyle derhal şu tamimi yaptım:

16 Mart 1920

Bütün Vali ve Kumandanlara ve Müdafaai Hukuk Heyetlerine

İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından çarpışma ile zorla işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikasttan istifade ederek birçok hıyanetkârane maksat sahiplerinin milleti aldatmaya teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim resmi tebligat şeklinde imzasız bazı beyannamelerin yayımlanmak istenildiğini öğreniyoruz. Yanlış hareketlere mahal kalmamak ve hakiki ahvale aykırı heyecanlar doğurulmasına meydan verilmemek üzere bu gibi haberlere katiyen ehemmiyet atfedilmemesi lazımdır. Hakiki vaziyeti takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, milleti aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal

Yabancı devletlere yaptığım protesto

Efendiler, aynı günde muhtelif vasıtalarla şu protestoyu gönderdim:

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "etmemektir" sözcüğü, 1934 basımında "etmemektedir" şeklinde. (Y.N.)

16.3.1920

Protesto

İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalya Siyasi Temsilcilerine,
Amerika Siyasi Temsilcisine,
Bütün Tarafsız Devletler Hariciye Nezaretlerine ve
Fransa, İngiltere, İtalya Meclisi Mebusanlarına verilmek[1] üzere
Antalya'da İtalyan Temsilciliği'ne

İstanbul'da bütün resmi daireler, milli bağımsızlığımızı temsil eden Meclisi Mebusan dahi dahil olmak üzere, İtilaf devletleri askeri kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve milli emeller dairesinde hareket eden birçok vatanperver şahısların tutuklanmasına da teşebbüs olunmuştur. Osmanlı milletinin siyasi hâkimiyet ve hürriyetine havale edilen bu son darbe, hayat ve mevcudiyetini ne pahasına olursa olsun müdafaa etmeye azmetmiş olan biz Osmanlılardan ziyade, yirminci asır medeniyet ve insanlığının mukaddes saydığı bütün esaslara, hürriyet, milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün insan topluluklarına esas olan bütün umdelere ve bu umdeleri vücuda getiren insanlığın genel vicdanına indirilmiştir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı müdafaa için giriştiğimiz mücahedenin kutsiyetine ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast[2] teşkil eden ve *Wilson prensiplerine* dayalı bir mütarekenin, milleti müdafaa vasıtalarından tecrit etmiş olmasından doğan bir hileye de dayanması hasebiyle, ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetiyle dahi bağdaşmayan bu hareketin mahiyetinin takdirini resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, ilim ve irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikası'nın[3] vicdanına bırakmakla yetinir ve bu hadiseden doğacak büyük tarihi mesuliyete son defa bir daha herkesin nazarı dikkatini çekeriz. Davamızın meşruiyet ve kutsiyeti, bu müşkül zamanlarda, Cenabı Hak'tan sonra en büyük yardımcımızdır.

(Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi)
Mustafa Kemal

Aynı günün gecesi bu talimatı tamimen tebliğ ettim:

Şifre 16/17 Mart 1920

Bütün Vali ve Kumandanlara

İstanbul'un ve resmi makamların, bilhassa Meclisi Mebusan'ın İtilaf devletleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, Mütareke ile milleti silahından tecrit ettikten sonra vukua getirilmesinden bahisle, İtilaf devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletler hariciye nezaretleriyle İtilaf devletlerinin millet

1 *Nutuk*'un 1934 basımındaki "verilmek" sözcüğü, 1927 basımlarında "verdirilmek". (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yer alan "suikast" sözcüğü, 1927 lüks basımında "kast" şeklinde. (Y.N.)
3 Amerika'ya, altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız "Amerika'nın" yazılmıştır. [*Nutuk*'un notu.]

meclisi riyasetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler yapılması gerekli görülmektedir. Protesto telgraflarında bilhassa vaki tecavüzün, Osmanlı hâkimiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insanlığın eseri olan hürriyet, milliyet ve vatanperverlik esaslarına bir darbe teşkil edeceği ve Osmanlı milletinin hayat ve bağımsızlığını müdafaa hususundaki azim ve imanına bu hadisenin hiçbir tesir vücuda getiremeyeceği, yalnız medeni milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle büyük bir tarihi mesuliyet altına girmiş olacakları belirtilmelidir. Tarafsız devletler hariciye nezaretleriyle millet meclisi riyasetlerine çekilecek telgraflar, İstanbul'da ait oldukları makamlara verilmekle beraber, Antalya'da İtalyan Temsilcisi'nin aracılığıyla da verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya gönderilmesini rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Şifre 16.3.1920

Miralay Refet Bey'e

Son hadise münasebetiyle her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerinin de İtilaf devletlerinin toplantı halinde bulunan millet meclisleri riyasetine ve tarafsız devletlerin de hariciye nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı sayıyoruz. Antalya'daki İtalyan Temsilcisi'nin bu hususta yardımını temin etmenizi rica ederiz.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Millete yayımladığım beyanname Efendiler, aynı günde millete şu beyannameyi yayımladım:

Beyanname

Bütün Kumandanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve
Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Riyasetlerine
Matbuat Cemiyeti'ne

İtilaf devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için başvurdukları muhtelif tedbirler malumdur. Evvela, Ferit Paşa ile anlaşarak milleti müdafaasız bir halde yabancı idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif mühim kısımlarını galip devletlerin sömürgelerine ilave eylemek düşünülmüştü. Kuvayi Milliye'nin milletin genel desteği ile bağımsızlığın müdafaası hususunda gösterdiği azim ve metanet, bu tasavvuru altüst etti. İkinci olarak, Kuvayi Milliye'yi aldatmak ve onun müsaadesiyle doğuda bir üstünlük kurma siyaseti takip etmek için Heyeti Temsiliye'ye müracaat edildi. Heyet, milletin bağımsızlığını ve memleketin bütünlüğünü temin etmedikçe ve bilhassa işgal sahalarının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça, hiçbir türlü müzakereye yanaşmadı. Üçüncü olarak, Kuvayi Milliye ile bir-

likte hareket eden hükümetlerin icraatına müdahale etmek suretiyle milli birliği sarsmak ve hainane muhalefetleri teşvik ve cüretlerini artırmaya sevk eylemek yolu takip olundu. Milli birliğin teşkil ettiği metanet ve dayanışma karşısında bu saldırılar da eridi. Dördüncü olarak, memleketin mukadderatı hakkında endişe verici kararlar verildiğinden bahsolunmak suretiyle kamuoyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusu ve memleketi müdafaa uğrunda her fedakârlığı göze almış olan Osmanlı milletinin azim ve iradesi önünde, bu tehditler dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı devletinin yedi yüz senelik hayat ve hâkimiyetine son verildi.[1] Yani, bugün Türk milleti,[2] medeni kabiliyetinin, hayat ve bağımsızlık hakkının ve bütün geleceğinin müdafaasına davet edildi. İnsanlık cihanının takdirkâr bakışları ve İslam âleminin kurtuluş emelleri, hilafet makamının[3] yabancı tesirlerinden kurtarılmasına ve milli bağımsızlığın büyük mazimize layık bir iman ile müdafaa ve teminine bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve vatan mücahedesinde Cenabı Hakk'ın yardımı ve inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Efendiler, aynı zamanda bütün İslam âlemine de hitap edilerek vaki tecavüz bir beyannamede tafsilatlı olarak ifade ve muhtelif vasıtalarla ilan edildi.

Efendiler, hadise hakkında fazla malumat beklemeksizin, telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin verdiği malumattan ve bu malumatı teyit eden, işgal kuvvetleri namına olan tebliğ muhteviyatından vaziyetin mahiyetini anlayarak lüzumlu ve acil gördüğüm tedbirleri, izah olunduğu üzere hemen işgal günü aldım ve tatbik ettim. İstanbul'un işgal şekli ve tutuklamalar icrası hakkında muhtelif kaynaklardan birbirini tutmaz ve mübalağalı surette malumat gelmeye başladı. Biz de, muhtelif vasıtalarla tahkikat icrasına devam ettik. Kanun yapma vazifesinin yapılmasına imkân göremeyerek dağılan mebusların ve bazı zevatın İstanbul'dan firar ederek Ankara'ya yöneldikleri anlaşıldı. Seyahatlerini kolaylaştırmak için güzergâhlarında icap edenlere gereken emirleri verdim.

Fevkalade salahiyete sahip bir Meclis'in Ankara'da toplanması kararı

Efendiler, 16 Mart'ta İstanbul'un işgali tahakkuk eder etmez, aldığım tedbirler arasında daha birtakım tedbirler vardır ki, onları Büyük Millet Meclisi'nin ilk açılışında beyan etmiş olduğum için, burada tekrar tafsilatlandırmadım. Mesela, Eskişehir ve Afyon Karahisarı'ndaki yabancı kıtalarının silahtan tecridi veya oradan

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "ve hâkimiyetine son verildi" sözcüklerinin altı çizilidir. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "Türk milleti" sözcüklerinin altı çizilidir. (Y.N.)
3 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "makamının" sözcüğünün altı çizilidir. (Y.N.)

uzaklaştırılmaları ve Geyve, Ulukışla civarlarında şimendifer hatlarının tahribi ve Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması vesaire gibi tedbirlere ait tafsilatı, Büyük Millet Meclisi'nin ilk zabıtnamesinde okumuşsunuzdur. Bu tedbirler arasında en mühimmini, fevkalade salahiyete sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasını temin hususundaki milli ve vatani vazifemize ait karar ve bu kararın tatbiki teşkil eder.

Efendiler, bu hususta kararımızı ve bu kararın tatbik şeklini gösteren bir tebliği 19 Mart 1920'de, yani İstanbul işgalinden üç gün sonra tamim ettim.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar kumandanlarla makine başında fikir alışverişinde bulunarak görüşlerini aldım. Ben, ilk yazdığım müsveddede "kurucu meclis" tabirini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin "rejim"i değiştirmek salahiyetiyle ilk anda donanmış bulunmasını temin etmek idi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veyahut izah etmek istemediğim için, halkın alışmadığı bir tabirdir diye, Erzurum ve Sıvas'tan ikaz edildim. Bunun üzerine "fevkalade salahiyete sahip bir meclis" tabirini kullanmakla yetindim.

Vilayetlere ve Bağımsız Livalara ve Kolordu Kumandanlarına

Devlet merkezinin dahi İtilaf devletleri tarafından resmen işgali, kanun yapma ve adliye ve icra kuvvetinden ibaret olan devletin milli kuvvetlerini sarsmış ve bu vaziyet karşısında vazife yapmaya imkân göremediğini hükümete resmen tebliğ ederek, Meclisi Mebusan dağılmıştır. Şu halde, devlet merkezinin dokunulmazlığını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını temin edecek tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere, millet tarafından fevkalade salahiyete sahip bir meclisin Ankara'da toplantıya daveti ve dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür. Dolayısıyla, aşağıda verilen talimat icabınca seçimlerin icrası, vatanperverane hamiyet ve anlayışınızdan beklenir:

1. Ankara'da, fevkalade salahiyete sahip bir meclis, millet işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2. Bu meclise üye olarak seçilecek zevat, mebuslar hakkındaki kanuni şartlara tabidir.

3. Seçimlerde livalar esas alınacaktır.

4. Her livadan[1] beş üye seçilecektir.

5. Her liva, kazalarından çağıracağı ikinci seçmenlerinden ve merkezi liva ikinci seçmenlerinden ve liva idare ve belediye meclisleriyle liva Müdafaai Hukuk heyeti idarelerinden[2] ve vilayetlerde vilayet merkezi heyeti merkeziyelerinden ve vilayet idare meclisiyle vilayet merkezi belediye meclisinden ve vilayet merkezi ile merkez kazası ve merkeze bağlı kaza ikinci seçmenlerinden meydana gelen bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "livadan" sözcüğü, 1934 basımında "livada" şeklinde. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarındaki "heyeti idarelerinden" sözcükleri, 1934 basımında "heyeti idarelerinin" şeklinde. (Y.N.)

İlk günlerinde Büyük Millet Meclisi ve civarı.

6. Bu meclis üyeliğine, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilmesi caiz olduğu gibi, her ferdin de bu mukaddes mücahedeye fiilen iştiraki için bağımsız olarak adaylığını istediği mahalde ilana hakkı vardır.

7. Seçimlere her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve seçimin selametinden mesul olacaktır.

8. Seçim, gizli oy ve mutlak çoğunluk ile icra edilecek ve oyların tasnifi, meclisin içlerinden seçeceği iki zat tarafından, fakat meclis huzurunda yapılacaktır.

9. Seçim neticesinde, bütün üyelerin imza veya zat mühürlerini ihtiva eden üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri seçilen zata verilecek ve diğeri meclise gönderilecektir.

10. Üyelerin alacakları tahsisat, daha sonra meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak geliş harcırahları seçim meclislerinin zaruri masraflar hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükümetlerince temin olunacaktır.

11. Seçimler, nihayet on beş gün zarfında çoğunlukla Ankara'da toplanmayı temin edebilmek üzere tamamlanarak, üyeler hareket ettirilecek ve netice, üyelerin isimleriyle birlikte derhal bildirilecektir.

12. Telgrafın varış saati bildirilecektir.

Not: Kolordu kumandanlarına, vilayetlere, bağımsız livalara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Efendiler, bir hafta zarfında, muhtelif istikametlerde Ankara'ya gelmekte olan mebuslarla, telgraf haberleşmeleriyle bizzat temasa gelindi. Kendilerine, elemlerinin giderilmesine, manevi kuvvetlerinin yükseltilmesine yarayacak malumat verildi. İstanbul'da görüşümüzü takip edecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve muhtelif tarz ve suretlerle vuku bulan ikazlarımıza rağmen bizim dediğimiz tarzda teşkilat yapmayıp, Karakol Cemiyeti'nin vücut bulmasına çalışanların başları Malta'ya gitmiş ve İstanbul'da efradının hayat ve faaliyetlerinden eser kalmamıştı. Orada yeniden teşkilat yapmak için çok zahmetli mesai ve o zamanki halimize göre haddimizden fazla para sarf etmeye mecbur oldum.

Muhterem efendiler, genel beyanatım arasında bir iki noktada, benim İstanbul'daki Meclisi Mebusan'a reis seçilmem hususuna ait meseleden ve bundaki maksattan bahsetmiştim. Bunun temin edilmemiş olmasından, küçük bir müşkül ile karşılaştığımı da arz etmiştim. Hakikaten, İstanbul'da Meclis tecavüze uğrayıp dağılınca mebusları toplamaya ve bilhassa izah ettiğim gibi bir meclis tesisine girişebilmek için bir an tereddüt ettim. Meclisi Mebusan Reisi bulunan Celâlettin Arif Bey'in Ankara'ya gelip gelmeyeceğini bittabi bilemiyordum. Gelmesi halinde, onun gelişini beklemeyi ve daveti onun vasıtasıyla yaptırmayı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sürat ve acele ile hareket etmeyi emrediyordu. Meçhul bir ihtimali bekleyerek vakit kaybetmeyi ihtiyata uygun bulmadım. Fakat vereceğim kararın tatbikinin temini için de, bir iki gün

telgraf başında bütün kumandanların fikirlerini dinlemek ile vakit geçirmeye mecburiyet hissettim. Celâlettin Arif Bey'le Mart'ın 27/28. gecesi Düzce'ye ulaştığında irtibat hasıl olmuştu. Kendisine şu telgrafı yazdım:

Numara: 34 Ankara, 27/28.3.1920

Düzce'de Meclisi Mebusan Muhterem Reisi Celâlettin Arif Beyefendi'ye

İstanbul'un resmen ve fiilen İngilizler tarafından işgaliyle devlet kuvvetlerinin baskı ve esaret altına alınması ve Meclisi Mebusan'a taarruz olunarak milletin bağımsızlığına ve milli namusa tecavüz edilmiş olması ve bu yüzden milletvekillerinin memleketin mukadderatı hakkındaki vazifelerini yapmaya muvaffak olamayacaklarına kanaatle milletin sinesine sığınmaya mecbur olmaları, devlet ve milletin bütün kuvvetlerini hüküm ve denetimi altında bulunduracak fevkalade bir meclise şiddetle ihtiyaç doğurmuş olduğundan, fevkalade salahiyetle Ankara'da bir meclis toplanmasına Heyeti Temsiliye'nin karar verdiği ve icabının icrasının tamimen tebliğ edildiği yüksek malumlarıdır. Bu konudaki 19.3.1920 tarihli tebliğnameyi okuduktan sonra, içindeki hükümleri teyit ve seçimlerin hızlandırılmasıyla toplantının bir an evvel temini için bu görüşümüzün tarafı âlilerinden dahi kısa bir beyanname şeklinde kamuoyuna şimdiden tebliğ ve ilanını faydalı sayıyoruz. Yüksek cevaplarını bekliyorum, Efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Bey ile görüş ayrılığı

Celâlettin Arif Bey'in verdiği cevap şudur:

Düzce, 27.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bildirilen 19.3.1920 tarihli beyannameyi görmedim. Fevkalade bir meclisin toplanması ne kadar isabetli ise de, böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanuna temas eylemesi lazımdır. Gerçi, bizim Kanunu Esasi'mizde böyle fevkalade bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret mevcut değilse de, diğer anayasalarda mevcut düsturlardan istifade olunabilir. Mesela, Fransız Anayasası'na göre, meclis, gayri kanuni bir surette fesholunur veya bir taarruza uğrarsa, taarruza uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler, vilayet ve livalar idare meclislerinden[1] seçilen ikişer üye ile birlikte münasip bir mahalde toplanırlar ve meclisin yeniden açılması veya taarruzun boşa çıkarılması için kararlar alırlar. Bu meclisin kararlarına itaat olunur ve bu meclisin kararlarını dinlemeyenler vatana hıyanet ile itham olunurlar. Bendeniz de bu esası düşünmekte idim.

19.3.1920 tarihli beyannamenin ne gibi esaslar üzerine dayandığı anlaşıldıktan sonra, Ankara'ya vardığımda istişareden sonra bir beyanname yazmak fikrindeyim.

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan ve "idare meclislerinden" sözcüklerinin aslı olan "mecalisi idaresinden" sözcükleri yerine, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti basımı ve 1934 basımında "mecalisi idaresinde". (Y.N.)

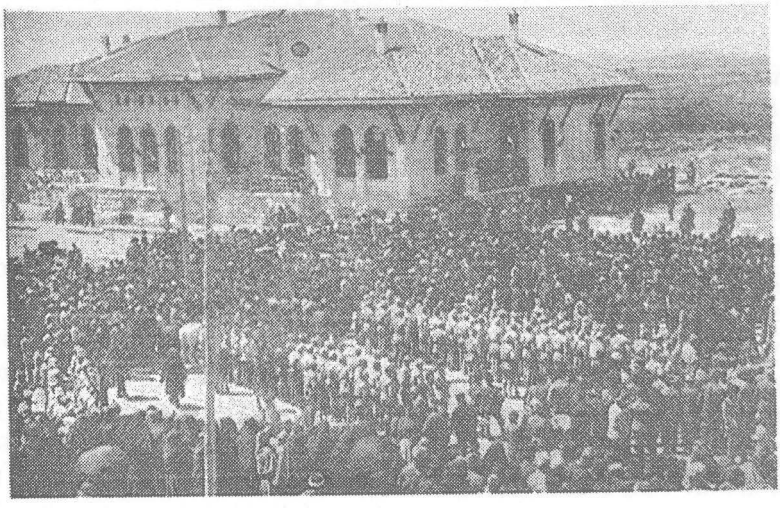

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı gün yapılan merasim.

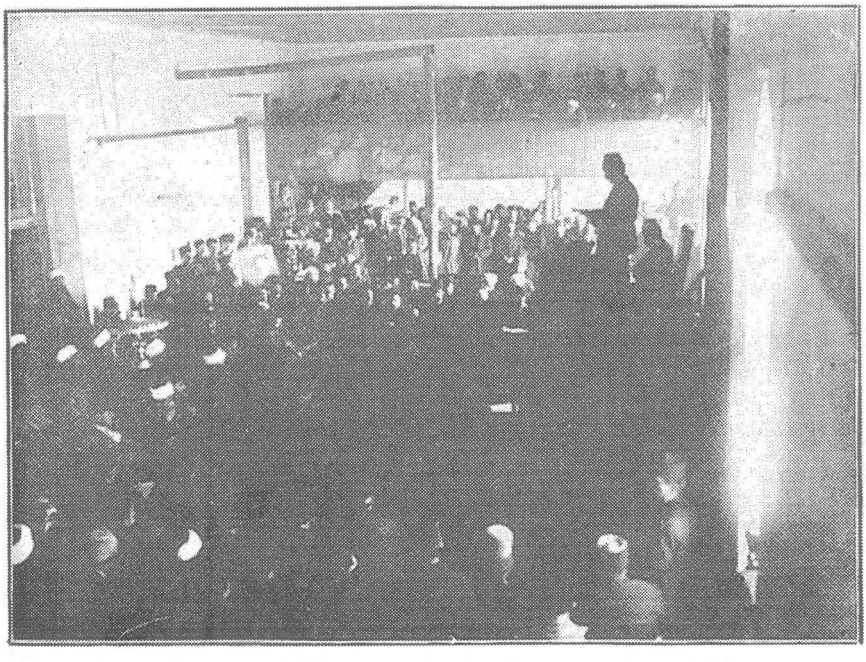

Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantılarından biri.

Yine görüşürüz. Makine başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Mebusu Reşit Bey hürmetler arz ederek veda eyleriz. Arkadaşlarımdan Kırşehir Mebusu Rıza Bey de hürmetler arz eyliyor ve kendisinin de Bolu'da bulunduğunun Keskin'deki pederine haber verilmesini istirham ediyor, Efendim.

Celâlettin Arif

Bu cevabi telgrafname muhteviyatına dikkatle bakılırsa, Celâlettin Arif Bey'le görüşlerimiz arasında büyük ayrılık olduğu kolaylıkla fark olunur. Ben, fevkalade salahiyete sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar verirken, bizim Kanunu Esasi'mizde böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin mevcut olup olmadığını düşünmek, asla hatırıma gelmedi. Bundan başka, taarruza uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler ile vilayet ve livalar idare meclislerinden seçilecek ikişer üye ile birlikte Meclisi Mebusan'ın yeniden eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını temin için çalışmasını asla hatırıma getirmedim. Bilakis, büsbütün başka mahiyet ve salahiyette, daimi bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılap safhalarını beraber geçirmeyi düşündüm. Buna göre, uyuşmaz olduklarına şüphe etmediğim görüşlerimizin, istişareden sonra birleştirilmesine imkân bulunacağına ümidim kalmadı. Bununla beraber, 19 Mart 1920 tarihli beyannamemi telgrafla Celâlettin Arif Bey'e verdirdim. Ertesi gün aldığım cevap şu idi:

Düzce, 28 Mart 1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yüksek Heyeti Temsiliye'nin 19.3.1920 tarihli genel tebligatı okundu. İçindeki maddeler bendenizin düşündüğü[1] esaslara genel olarak uygundur. Dolayısıyla âcizlerinin Ankara'ya varışını müteakip istişare ederek ayrıca bir beyannamenin ilanı tabiidir.[2] Yarın zaruri olarak Bolu'da kalınarak 29 Mart 1920'de Ankara'ya doğru hareket olunacağı hürmetle arz olunur.

Meclisi Mebusan Reisi
Celâlettin Arif

Celalettin Arif Bey Meclisi Mebusan Reisliğini bırakamıyor

Celâlettin Arif Bey, beyannamemizi okuduktan sonra, içeriğinin düşündüğü esaslara genel olarak uygun olduğunu söylemekle beraber, bu içeriği teyiden hemen bir beyanname yazıp ilan etmiyor. Bunu Ankara'ya geldikten ve istişare ettikten sonraya bırakıyor.

1 *Nutuk*'un 1934 basımındaki "düşündüğü" sözcüğü, 1927 basımlarında "düşündüğüm" şeklinde. (Y.N.)
2 *Nutuk*'un 1927 basımlarında "tabiidir" sözcüğünün altı çizilidir. (Y.N.)

Efendiler, Celâlettin Arif Bey, Ankara'ya geldikten sonra kendisiyle ve kanundan anlayan diğer bazı kimseler ile bu meseleye dair oldukça uzun süren müzakere ve münakaşalar cereyan etti. Fakat aldanmıyorsam, Celâlettin Arif Bey, hiçbir vakit benim Büyük Millet Meclisi'nin mahiyet ve salahiyeti hakkındaki görüşüme iştirak etmemiştir. O, daima toplanmış olan heyetin esas vazifesini, İstanbul Meclisi Mebusanı'nın toplanmasını teminden ibaret ve kendisini daima İstanbul Meclisi Mebusanı'nın reisi kabul eylemiştir. Bunu teyit eder ufak bir hatıramı, müsaade ederseniz, arz edeyim:

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve kendisi ikinci reisi bulunduğu sırada, bir gün Riyaset Divanı toplantısında, Celâlettin Arif Bey'in tahsisat meselesinden bahsettiğini ve kendisinin Meclisi Mebusan Reisi olması dolayısıyla o makama ait tahsisat talebinde bulunduğunu o tarihte Meclis Başkâtibi bulunan Recep Bey beyan etti. Malumu âlinizdir ki, o devirde Meclis reisi ve ikinci reisi ve diğer reisler ile Meclis üyelerinin tahsisatları arasında fark yoktu. Celâlettin Arif Bey, yalnız kendisini Meclisi Mebusan Reisi sıfatıyla istisna ederek fazla tahsisat almak kanuni hakkından bahsediyordu. Ben, bu meselenin halline Riyaset Divanı'nın salahiyettar olmadığını ve talep ve iddiasında ısrar ederse, meseleyi Meclis genel kuruluna arz ederek elde olunacak karara göre hareket olunabileceğini ifade ettim. Celâlettin Arif Bey, Meclis huzuruna çıkmayı uygun görmeyerek talebinden vazgeçti.

Seçimler esnasında bazı yerlerdeki büyük hükümet memurlarının çıkardıkları müşkülat

Muhterem efendiler, 19 Mart 1920 tarihli talimat icabınca memleketin her tarafında seçimler sürat ve ciddiyetle yapılmaya başlandı. Yalnız, bazı yerlerde tereddüt gösterdiler ve engeller çıkardılar ve bunlardan bazıları az, bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavemetlerinde ısrar gösterdiler. Nihayet, istisnasız bütün seçim dairelerinin mebusları, Büyük Millet Meclisi'nde bütün milletin, memleketin temsilcisi olarak hazır bulundular. Bu müstesna yerler şunlardı: Dersim, Malatya, Elâziz, Konya, Diyarbekir, Trabzon...

Efendiler, hakiki hali ifade etmiş olmak için şunu da açıkça belirtmeliyim ki, tereddüt ve mukavemet gösteren, bu dairelerin halkı değildir; belki o tarihte o dairelerde bulunan üst seviyedeki mülki memurlardır. Halk, hakikati anlar anlamaz, derhal müşterek milli arzuya iltihakta asla tereddüt göstermemişlerdir.

Şimdi efendiler, tekrar inkılabın tabii gereklerinden olan vakalardan bazılarına temas edelim:

Samsun'daki subaylar arasında güya padişahperestlik hissiyatı varmış

29 Mart 1920 tarihli olup 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'den aldığım bir şifrede, "Samsun'da bulunan 15. Fır-

ka'nın ruhiyatının bozuk olduğundan ve güya, subaylar arasında padişahperestlik hissiyatı bulunduğundan" bahsolunuyordu. "Subaylar, Padişah aleyhinde verilecek emirleri icra etmeyeceklerine dair amirlerine müracaat etmişler. Kendilerine baskı yapılırsa vazifelerini terk edecekleri hissedilmekte imiş. İstanbul'dan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen binaların tamamen tahliye edildiği ve Salih Paşa Kabinesi'nin yerinde olduğu, Meclisi Âyan'ın vazife yaptığı, son cuma selamlığında Harbiye ve Bahriye Nazırı hazır[1] bulunarak, eskisi gibi, gerekli merasimin yapıldığı anlaşılmış..." "Şu halde Dersaadet'te bir kabine mevcut iken, kabinenin malumatı olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Subayların bu fikirlerini ve tavırlarını bildiren 15. Fırka Kumandanı şu yolda fikirler ileri sürüyordu: "Burada bir subayı hapsetmekten bir fevkaladelik tasavvur olunmamaktadır; ancak bundan istifade edilerek Anadolu üzerine yürümek gibi ahval ortaya çıkacaktır. İzmir cephesinde Kuvayi Milliye'nin ne suretle istihdam edildiğini bilemiyorum. Zannedersem bunlar para ile istihdam olunmakta imiş. Bir muharebe çıktığında, bütün ahaliye maaş verilmeyeceği aşikâr bulunduğundan, Kuvayi Milliye namı altında mevcut kuvvetten, harbin ikinci günü meydanda hiçbir kuvvet kalmayacağına eminim. Nizamiye kıtalarına gelince, şimdiden firar vukuatı başlamıştır. Parasızlık böyle devam ettikçe ve Dersaadet'te merkezi hükümet bulundukça subaylardan dahi şüphem vardır." Bundan başka, 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey, vermiş olduğumuz talimat icabınca, Amasya'ya gelen kontrol memuru *Forbes* namında bir yüzbaşıyı tutuklamış. Samsun'a bir İngiliz temsilcisi yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Bey'e Yüzbaşı Forbes'in bir dakika geciktirilmeyerek Samsun'a gönderilmesini yazmış ve aksi takdirde Salâhattin Bey'in mesul olacağını ilave etmiş. Bu konudaki izah talebi üzerine Salâhattin Bey'e vereceği cevap hakkında şu tavsiyede bulundum: "Forbes'i tutuklayan ben değilim, payitahtları, mütarekeye, insaniyete aykırı olarak işgal olunan millettir. Dolayısıyla tahliyesini de ancak millet yapabilir." Bununla beraber, bu Forbes memleketten çıkarılmakla yetinilmiş, tutuklanmamıştır.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'in 9 Nisan 1920 tarihli kısa bir şifresinden, Adapazarı ile Hendek arasında bulunan Çatalköprü adlı mahaldeki köprülerin ve Mudurnu Suyu köprüsünün Kuvayi Milliye aleyhtarları tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

Bolu ve Havalisi Kumandanı Mahmut Nedim Bey'in Düzce'den yazdığı 9 Nisan 1920 tarihli şifresinden de, 8 Nisan'da Adapazarı'nda Kuvayı Milliye aleyhine tezahürat yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiği ve Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da muhaliflere iltihak etmek üzere hareket ettikleri anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu Suyu üzerindeki büyük köprünün tahribi dolayısıyla

1 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan "hazır" sözcüğü 1934 basımında yoktur. (Y.N.)

ulaşımın kesik olduğu da anlaşılıyordu. Bu malumat üzerine, Geyve'de bulunan 24. Fırka Kumandanı Mahmut Bey'in nazarı dikkati çekildi. Nevşehir'de de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Bey'in riyaseti altında Tealii İslam Cemiyeti'nin bir şubesi teşekkül etmiş. Verilen raporda, Cemiyetin en bozguncu üyelerinden sekiz kişinin Niğde'ye getirtildiği bildiriliyordu. Bu Cemiyetin üyeleri, "Padişah'tan gayri hiçbir kuvvet tanımayız. Kuvayi Milliye'yi dağıtmak için malen, bedenen bütün kuvvetlerimizi sarf etmeye yemin ettik" diyorlarmış. Her gece toplanıyorlarmış. İleri gelenleri, Niğde'deki fırka kumandanının gönderdiği bir müfreze ile tutuklanmış.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıyor

Efendiler, bu tür vakalara bundan sonra geniş ölçüde tesadüf edeceğiz. Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve açılmasını temin için çalıştığımız günlerde bizi en çok meşgul eden, Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu mıntıkasına dahil mevkilerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden Ankara'ya yaklaşma eğilimini gösteren irtica ve isyan dalgaları olmuştur. Ben, bir taraftan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken, bir taraftan da Ankara'da toplanmakta olan ve genel vaziyete henüz layıkıyla vâkıf bulunmayan mebusları dehşete düşürecek manzaralar karşısında bırakmamak ve bu gibi vaziyetlerin ortaya çıkmasıyla Meclis'in toplanmaya muvaffak olamaması gibi uğursuz ihtimallere meydan vermemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclis'in açılmasında pek çok acele ediyordum. Nihayet, gelebilmiş mebuslarla yetinerek, Meclis'in, Nisan'ın 23. Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerine 21 Nisan 1920 tarihinde tamimen yaptığım tebligat muhteviyatını, o günün hissiyat ve anlayışlarına ne derece uymak mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olması itibariyle, aynen bilginize arz etmeyi uygun görüyorum.

Tel: Gayet aceledir
Ankara'ya acele tezkere

Ankara, 21.4.1920

Kolordulara (14. Kolordu Vekâleti'ne)
61. Fırka Kumandanlığı'na, Refet Beyefendi'ye
Bütün Vilayetlere, Bağımsız Livalara, Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine
Belediye Riyasetlerine

1. Bimennihilkerim[1] Nisan'ın 23. Cuma günü, cuma namazını müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2. Vatanın bağımsızlığı, yüce hilafet ve saltanat makamının kurtarılması gibi en mühim ve hayati vazifeleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü

1 Allah'ın yardımıyla. (Y.N.)

cumaya tesadüf ettirmekle, anılan günün mübarekliğinden istifade olunacak ve açılıştan önce[1] bütün değerli mebuslarla beraber Hacıbayramı Veli Camii Şerifi'nde cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın nurlarından da feyz alınacaktır. Namazdan sonra lihyei saadet[2] ve sancakı şerif taşınarak Dairei Mahsusa'ya[3] gidilecektir. Dairei Mahsusa'ya dahil olmazdan evvel bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu merasimde camii şeriften başlayarak Dairei Mahsusa'ya kadar Kolordu Kumandanlığı'nca askeri kıtalar ile hususi tertibat alınacaktır.

3. Anılan günün kutsiyetinin teyidi için bugünden itibaren vilayet merkezinde Vali Beyefendi Hazretleri'nin tertibiyle hatim ve Buharii Şerif okunmaya başlanacak ve hatmi şerifin son kısımları mübarek sayılarak Cuma günü namazdan sonra Dairei Mahsusa önünde tamamlanacaktır.

4. Mukaddes ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhari ve hatematı şerife okunmasına başlanarak, Cuma günü ezandan evvel minarelerde salavatı şerife okunacak ve hutbe esnasında Hilafetmaabımız Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin namı namii hümayunları[4] zikredilirken, Zatı Şevketsimatı Padişahileri'nin ve memaliki şahaneleriyle[5] bütün tebaai mülûkânelerinin[6] bir an evvel kurtuluş ve saadete nail olmaları duası ilaveten okunacak ve cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak yüce hilafet ve saltanat makamının ve vatanın bütün kısımlarının kurtuluşu maksadıyla vuku bulan milli mesainin ehemmiyet ve kutsiyeti ve milletin her ferdinin kendi vekillerinden meydana gelen bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani vazifeleri yapmaya mecburiyeti hakkında vaazlar verilecektir. Ondan sonra Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dini ve vatani merasimin yapılmasından ve camilerden çıktıktan sonra Osmanlı beldelerinin her tarafında, hükümet makamına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmen tebrikler icra edilecektir. Her tarafta cuma namazından evvel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5. İşbu tebliğin hemen yayımlanması ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve süratle en ücra köylere, en küçük askeri kıtalara, memleketin bütün teşkilat ve müesseselerine[7] ulaştırılması temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan mahallerde basılacak ve çoğaltılacak ve parasız dağıtılacaktır.

6. Cenabı Hakk'tan tam muvaffakiyet niyaz olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

1 *Nutuk*'un 1927 lüks basımında yer alan ve "açılıştan önce" sözcüklerinin aslı olan "kablelküşad" sözcükleri, 1927 Türk Tayyare Cemiyeti ve 1934 basımlarında yoktur. (Y.N.)
2 Lihyei saadet: Hz. Muhammed'in sakalı. (Y.N.)
3 İlk Meclis binası. (Y.N.)
4 "Padişahın namlı adları" anlamında. (Y.N.)
5 "Padişahın memleketleri" anlamında. (Y.N.)
6 "Padişahın tebaası" anlamında. (Y.N.)
7 *Nutuk*'un 1927 basımlarında yer alan ve "müesseselerine" sözcüğünün aslı olan "müessesatına" sözcüğü, 1934 basımında yanlış olarak "müessesatın" şeklinde. (Y.N.)

22 Nisan 1920 tarihinde de şu küçük tebliği tamim ettim:

Telgraf 22.4.1920
Dakika geciktirilmeyecektir

Bütün Vilayetlerle Bağımsız Livalara
Kolordulara, Nazilli'de Miralay Refet Beyefendi'ye
Bursa'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne
Bursa'da 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendi'ye
Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendi'ye

Bimennihilkerim Nisan'ın 23. Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak vazife yapmaya başlayacağından, anılan günden itibaren bütün mülki ve askeri makamların ve bütün milletin mercii belirtilen Meclis olacağı tamimen arz olunur.

Heyeti Temsiliye namına
Mustafa Kemal

DİZİN

Abaza, - köyleri, 195, -lar, 323.
Abdurrahman Efendi (Mülazımı-evvel), 246.
Abdülkerim Paşa (Erkânıharbiye Mirlivası), 140-143, 145-150.
Abdülkerim Paşa'nın aracılıkları, 140.
Abdürrahman Şeref Bey (Maarif Nazırı), 44, 300.
Abuk Paşa, 163-165, 202.
Acemi Sadun Paşa, 188.
Adalar Denizi, 303.
Adalet, 36, 115, 121, 158, 228, 263.
Adana, 23, 87, 97, 176, 229, 232, 252, 286, - cephesi, 282, 289, -nın işgali, 230, 294, - teşkilatı, 247.
Adapazarı, 151, 193-195, 197-199, 220, 221, 227, 233, 234, 240, 323, - hadisesi, 217, - Kaymakamı, 194.
Adapazarı havalisinde tahrikler, 193.
Adını saklayan bir tanıdığın Amasya'ya gelmesi, 43.
Adıyaman bkz. Hısnımansur.
Âdil Bey (Dahiliye Nazırı), 27, 108, 110-112, 127, 137, 143, 150, 155, 156, 161, 198, 199, 216, 221, 230.
Adil şartlar, 90.
Adliye, 216, 219, 238, 246, 300, 314, - işleri, 281.
Afyonkarahisar, 27, 33, 34, 43, 89, 100, 101, 183, 272, 313, - havalisi, 137.
Ahali, 26, 33-35, 37, 39, 40, 45, 47-49, 59-61, 77, 101-111, 121, 129, 130, 134, 138, 144, 151, 152, 155, 181, 188, 190, 191, 198, 210, 214, 216, 225, 227, 228, 231, 232, 237, 243, 246, 247, 264, 267, 302-304, 308, 309, 323, -nin hürriyeti, 158, 159.
Ahlak, 142, 172, 174, 229, 292, -sızlık, 128, 180.
Ahlakiyat, 68.
Ahmediye Cemiyeti, 294.
Ahmet Anzavur bkz. Anzavur.
Ahmet (Erverdi) Bey (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi), 63.
Ahmet Fevzi Paşa (Harbiye Nezareti Müsteşarı), 213, 260-262, 287.
Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa (Sadrazam), 44, 91, 97, 177-179, 188, 201, 202, 299, 300.

Ahmet İzzet Paşa'nın nasihatnamesi, 177.
Ahmet Kemal (İlyaszade), 190-192.
Ahmet Necati (Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Reisi, Binbaşı), 234-239.
Ahmet Nuri Bey (Sıvas Kongresi Bursa Delegesi), 97.
Ahmet Rıza Bey, 44, 91, 223, 225, 226.
Ahzı asker (askerlik şubesi), 207, 261.
Ajans, 39, 40, 212, 216, -lar, 61, 65, 144.
Akbaş, 294, - cephaneliği, 289, 293.
Akbaş Cephaneliği ve Köprülülü Hamdi Bey, 293.
Akdağ Madeni, 254.
Akdeniz bkz. Bahrisefit.
Akhisar, 43.
Akşam, 174.
Akyazı, 194.
Alaşehir, 272.
Albayrak, 63.
Aldatıcı vaatler, ağır iftiralar, 282.
Alemdağı, 237.
Ali Efendi (Harbiye telgrafhanesi memuru), 307.
Ali Aguş Efendi (Yüzbaşı), 237.
Ali (Çetinkaya) Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 172.
Ali Bey, Hacı (Gebze Müdafaai Hukuk Heyeti Reisi), 243.
Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (20. Kolordu Kumandanı, Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı), 40, 43, 44, 53, 78, 91-93, 101, 134, 137, 138, 140-142, 149, 156, 157, 172, 183, 184, 194, 198, 206, 208, 214, 245, 260-262, 326.
Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı, 137.
Ali Galip Bey (Elazığ Valisi, Erkânıharp Miralayı), 46-49, 77, 101, 103, 105, 107-112, 115, 116, 133, 143, 155, 227.
Ali Galip Bey Sıvas'ta, 46.
Ali Galip Hadisesi, 102.
Ali Kaptan, 238.
Ali Kemal Bey (Dahiliye Nazırı, Gazeteci), 27, 45-47, 156, 161, 184, 198, 195, 199, 217, 222-224, 226, 287, 299.
Ali Kemal Bey'in tamimi, 45.
Ali Kemal Bey ve Padişah, 45.
Ali Rıza Bey (Mevki Kumandanı, Trabzon Mevki Kumandanı), 126, 129.
Ali Rıza Bey (Urfa Mutasarrıfı), 139.
Ali Rıza Bey (Bahriye Miralayı), 189.
Ali Rıza Bey (Kastamonu Valisi), 101, 135, 143, 155.
Ali Rıza Paşa (Sadrazam, Batı Orduları Başkumandanı, Birinci Ferik), 153, 161, 179, 200, 225, 273, 275, 282, 286.
Ali Rıza Paşa Hükümeti, 163, 253.
Ali Rıza Paşa Kabinesi, 53, 154, 155, 157, 162, 169, 173, 182, 195, 197, 199, 211, 214, 215, 217, 219, 226, 228, 247, 263, 265, 268, 271, 280, 281, 294-296.
Ali Rıza Paşa Kabinesi, 154.

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde sezilen tereddüt, 155.
Ali Rıza Paşa Kabinesi milli teşkilat ve maksatları soruyor, 157.
Ali Rıza Paşa cumhuriyet yapılacağını keşfediyor, 179.
Ali Rıza Paşa Kabinesi'ni tutmak kararı, 199.
Ali Rıza Paşa Kabinesi fikrinde ısrarlı, 211.
Ali Rıza Paşa Kabinesi milli teşkilatı düşman teşkilatla, bizi Ali Kemal ve Sait Molla ile bir tutuyor, 217.
Ali Rıza Paşa Kabinesi düşman iftira ve yanıltmacalarına hakikat diye inanıyor, 228.
Ali Rıza Paşa ve Kabinesinin mahiyeti, 281.
Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifası, 294.
Ali Ulvi Bey (Kayseri Mutasarrıfı), 216.
Allah, 55, 70, 96, 111, 141, 142, 146-149, 158, 218, 251, 259, 302, 307, 311, 313, 324, 325.
Alman, - barışı, 61, - lar, 100, 187, - telkinleri, 309.
Almanya, 29, 100.
Amasya, 28, 34, 36, 42, 43, 45-48, 51, 54-56, 58, 59, 61, 67, 71, 76, 83-86180, 191-193, 195-199, 208, 217, 247, 323, - görüşmesi, 185, 189, - mülakatı, 185, 199, - Telgrafhanesi, 190.
Amasya Mülakatı, 185.
Amele ordusu, 94.
Amerika, 39, 87-91, 94, 98, 99, 223, 226, 311, - devleti, 99, - heyeti, 90, - himayesi, 100, - hükümeti, 83, 85, 86, 139, - kamuoyu, 85, 88, 129, 176, - komisyonları, 88, 9, 92, - mandası, 27, 30, 80, 84, 87, 92, 93, 96, - mandaterliği, 83, 84, 86, - mektepleri, 84, 85, - milleti, 88, - misyonerleri, 85, - müzahereti, 93, - siyasi temsilcisi, 311.
Amerika Kongresi, 83, 92, 100.
Amerika Senatosu, 86, 127.
Amerika Tahkikat Heyeti, 97.
Amerikalı, 56, 80, - gazeteci, 89, -lar, 84, 86, 88, 91, 92, 98, 128, 218, 286.
Amerika mandası isteyenler, 27.
Amerika mandası için propagandalar, 80.
Anadolu, 19, 27, 28, 41, 42, 44, 52, 54, 57, 61, 63-65, 74, 76, 80, 88, 92, 97, 118, 120, 123-126, 137, 138, 141, 144, 147, 157-159, 168, 184, 186, 187, 197, 200, 205, 221, 224, 228, 229, 231, 245, 247, 252, 260, 261, 275, 277, 278, 280, 287, 294, 306, 307, 314, 323, - ahalisi, 35, - halkı, 84, - matbuatı, 289, - merkezleri, 114, - milli teşkilatı, 35, - şehirleri, 99, - taksimi, 87, - teşkilatı, 300, - toprakları, 30.
Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması kararı, 278.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 80, 125, 180, 187, 191, 209, 234, 251, 257, 274, 275, 282, 290, 292, 297, 298, 304, 310, 313, - Heyeti Temsiliyesi, 125, 145, 155, 156, 159, 162, 169, 311.

Ananevi, 58, - alışkanlıklar, 32, - bağlar, 29.
Anarşi, 262.
Anavatan, 186.
Anayasa, 318.
Ankara, 27, 28, 33, 36, 40, 43, 53, 78, 91, 99, 101, 118, 120, 127, 131, 133, 134, 139-141, 143, 151, 155, 196-198, 206, 211, 212, 214, 216, 220-223, 225, 241, 242, 246-249, 251-256, 258, 260, 261, 264, 268, 270-273, 276, 278, 280, 283, 287, 292, 294, 296, 297, 299, 304-306, 308, 313, 314, 317, 318, 321, 322, 324, - ahalisi, 267, - halkı, 267, -lılar, 197, 267, - telgrafçıları, 153, - Valisi, 325.
Ankara'ya Geliş, 248.
Ankara halkı ile yakından tanışmak için verdiğim konferans, 267.
Ankara'ya gelen mebuslarla yaptığım temaslar, 268.
Ankara'da toplanmak, 270.
Anlaşma, 211, 225.
Antalya, 23, 211, 216, 311, 312, - limanı, 100.
Antep bkz. Ayıntap.
Antlaşma, 83, 201, 303.
Anzavur, 210, 262, 293, 294, - hadisesi, 217, 272.
Anzavur'un milli cephelerimizi arkadan vurmak teşebbüsü, 293.
Araba, 43, 98, 106, 286.
Arabistan, 84, 186.
Arap, 270.
Arapça, 270.
Ardase (Aradase, Ardasa), 149.
Arga, 103.
Arif Bey (Trakyalı), 302.
Arif Bey (5. Fırka Kafkas Kumandan Vekili, Erkânıharbiye Kaymakamı), 54, 56, 83, 85, 86.
Arnavut Küçük Aslan çetesi, 236.
Asayiş, 34, 56, 60, 83, 85, 91, 121, 151, 161, 193, 221, 228, 239, 247, 272, 287, 308, 310, -sizlik, 28, 33, 38, 232, 237.
Asım Bey (1. Fırka Kumandanı, Miralay), 152, 153, 232.
Asi, 66, 175, -ler, 139, 259.
Asker, 23, 45, 48, 49, 96, 103, 105, 108, 109, 111, 113, 175, 193, 232, 242, 247, 302, -ce, 115, - kardeşliği, 177, -ler, 38, 74, -lik, 50, 52, 63, 133, 139, 196, 261, 309, - maaşları, 122.
Askeri, -delege, 188, - faaliyet, 51, - fedakârlık, 87, - görüş, 214, - harekât, 67, - hususlar, 104, 132, - işgal, 139, - kıta, 28, 49, 54, 239, - kıtalar, 325, - kıyafet, 133, - konum, 301, 303, - kumandan, 38, 119, - kuvvet, 92, 114, 135, 309, 311, - makam, 42, 44, 161, 326, - memur, 65, 110, 115, - müfreze, 194, - reisler, 183, - tedbirler, 58, 72, - tertibat, 53, 183, - teşebbüs, 231, - teşkilat, 54, 192, - üstünlük, 226, - vaziyet, 80.
Askerî Nigehban Cemiyeti, 180, 195.
Askerî Nigehban Cemiyeti, 180.
Askeriye, 192, 210, 234, 293, 306, 307.
Askerlik Şubesi bkz. Ahzı Asker.
Aşiret, 66, 68, 106, 112, 114, -ler, 102, 108, 110, 113, 115, 116, - reisi, 75, 76.

At, 101, 107.
Ata yurdu, 30.
Ateşkes, 267.
Atıf Bey (Eskişehir Mıntıkası Kuvayi Milliye Kumandanı, Süvari Kaymakamı), 137.
Atina, 208.
Avşar (Avçar) köyü, 194.
Avrupa, 25, 37, 60, 70, 88, 92, 109, 129, 311, - devleti, 87, 97, - kamuoyu, 129, 176, - milletleri, 277.
Avusturya, 29.
Ayaklanma, 116, 138, 192, 211.
Âyan, 153, 209, 299, - üyeleri, 231.
Aydın, 92.
Aydın, 120, 186, 254, 255, 286, - cephesi, 183, 215, 215, 230, 247, 260, 262, 272, 282, 291, 296, - havalisi, 45, -ın işgali, 35, 36, - Kuvayi Milliyesi, 188.
Aydınlı köyü, 238.
Aydıntepe, 259.
Ayıntap (Antep), 23, 114, 210, 211, 225, 232, - cephesi, 282.
Ayn-üs-sevr (boğa gözü), 142.
Azerbaycan, 100.
Azınlık, 171, 280, -lar, 40, 87, 89, 124, 202, 238, 281, -ların hakları, 201, 266.
Aziziye, 38, 43, 105.

Babıâli, 36, 37, 68, 108, 110, 130, 160, 215, 221, 274, 309, - Müdüriyeti, 160.
Bağımsız, 30, 35, 67, 87, 90, 98, 121, 155, 246, 317, 326, - devlet, 176, - hükümet, 186, - livalar, 162, 165.
Bağımsızlık, 30, 34, 35, 39-42, 54, 61, 65, 70, 74, 83-85, 87, 89, 92-96, 99, 140, 144, 153, 158, 186, 208-210, 216, 239, 248, 265-267, 273, 274, 277, 278, 286, 297, 311-314, 318, 324, 325, -ın temini, 268, - mücahedesi, 313.
Bahri (Tatlıoğlu) Bey (Akdağ Madeni Mebusu), 254.
Bahrisefit (Akdeniz), 293.
Balıkesir bkz. Karesi.
Baltalimanı, 299.
Bandırma, 28, 43, 120, 180, 210, 215, 247, 272, 276, 293, 308.
Bandırma Vapuru, 240.
Barış, 51, 61, 91, 92, 99, 100, 129, 165, 176, 187, 201, 208, 228, 231, 259, 261, 280-282, 287, 294, 309, 310, - şartları, 285, 289, - teklifi, 279.
Barış Hazırlıkları Komisyonu bkz. İstihzaratı Sulhiye Komisyonu.
Barış yapılana kadar İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve mebus olmamaklığımız tavsiyesi, 201.
Başkumandan, 70, 117, 179, 264, 265.
Batı, 118, 125, 157, 179, 292, - vilayetleri, 252.
Batı Anadolu, 118, 157, - delegeleri, 125.
Batı Anadolu Kuvayi Milliye Kumandanı, 137.
Batı Orduları Başkumandanı, 179.
Batı Trakya, 24, 188, 301-303.
Batum, 74.
Bayazıt, 28, 75.
Bayburt, 28, 51, 259.

Bayburt'ta Bir Yalancı Peygamber, 259.
Bayrak, 113.
Baytar, 113, 302.
Bedir (Fırat) Ağa (Kâhta'da Aşiret Reisi), 113, 114, - aşireti, 106.
Bedirhani, - ailesi, 103, -ler, 101, 105.
Bedirhani Halil Bey bkz. Halil Rami Bey.
Bekir Bey, 194, 195.
Bekir, Çerkez, 198.
Bekir Sami (Günsav) Bey (56. Fırka Kumandanı, Miralay), 35, 43, 326.
Bekir Sami (Kunduk) Bey (Beyrut Valisi, Heyeti Temsiliye üyesi), 66, 76, 78, 83, 85, 86, 94-96, 124, 180, 183, 184, 206, 208, 277, 278.
Belçika, - devleti, 99, - grubu, 99.
Belde, - ahalisi, 129, -ler, 325.
Belediye, 39, 41, 120, 121, 126, 196, 312, 324, - dairesi, 138, -ler, 120, - meclisleri, 314.
Beni muamelelere ve icraata müdahaleden men etmek isteyenler benden tesirli tedbirler bekliyor, 296.
Benim kararım, 30.
Berlin Sefiri, 276.
Beslân, 194.
Beşiktaş, 241, 242.
Beyanat, 231.
Beyanname, 25, 61, 64, 65, 68, 74, 79, 98, 102, 123, 130, 131, 140, 143, 145, 146, 152, 154, 161, 164-166, 168, 169, 173, 175-178, 185, 186, 211, 212, 217, 264, 266, 280-282, 287, 312, 313, 318, 321, -ler, 63, 129, 259, 310.
Beyoğlu telgrafhanesi, 306, 307.
Beypazarı, 324.
Beyrut, 66.
Biga, 233, 2983.
Bilecik, 138, 177, 178, 183.
1919 Sonbaharında karşılaştığımız diğer bazı vakalar, 246.
Birinci Dünya Savaşı bkz. Harbi Umumi.
Birlik muharebesi, 89.
Bitlis, 26, 49, 66, 75, 155, 196.
Bizans, 57.
Block, Adam (Adam Blok), 222, 223.
Boğa, 142.
Boğazlar, 286.
Boizeau (Buvazo) (Yüzbaşı, Fransa Temsilcisi), 305.
Bolşevik, - harekâtı, 144, - ler, 144, -lik, 294.
Bolşevizm, 302.
Bolu, 136, 137, 139, 151, 195, 232, 233, 321, 323, 324, - Mutasarrıfı, 135.
Borç, 96, -lanma, 87.
Bordeaux (Bordo), 187.
Bosphore (Bosfor), 231.
Boşamak, 222.
Bozdağ, 295.
Bozkır, 211, 221, 225, - hadisesi, 151, 211, 212, 217.
Bozkır hadisesi ve İzmit Mutasarrıfı'nın muhalefeti, 151.
Bölgesel kongreler, 19.
Britanya, 263.
Browne, Louis Edgar (Bravn) (Amerikalı gazeteci), 80, 89, 93, 94.

Brunot (Brüno) (Fransız Binbaşı, Jandarma Müfettişi), 72, 74, 75.
Buharii Şerif, 325.
Bulgar, - askeri, 302, -lar, 303.
Bulgarya (Bulgaristan), 302, 303.
Burç, 142.
Burdur, 216, 254.
Burhanettin Bey (Nahiye Müdürü), 238.
Bursa, 28, 35, 36, 120, 138, 183, 198, 206, 210, 215, 272, 276, 287, 326, - delegeleri, 97, - havalisi, 183, 184.
Büyük Aslan çetesi, 238, 239.
Büyük Britanya, 263.
Büyük Harp bkz. Harbi Umumi.
Büyük Millet Meclisi, 200, 313-315, 319, 322, -nin açılış günü, 324.

Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey (Edirne'de 1. Kolordu Kumandanı), 34, 184, 206, 301-303.
Cafer Tayyar Bey'in Trakya'da takip ettiği yanlış bir görüş, 301.
Cahil, 269.
Cami, 325.
Câmi (Baykurt) Bey (Mebus), 44, 88, 91, 277.
Canik bkz. Samsun.
Caniler, 262.
Casus, 66, 225, -luk, 220, - şebekesi, 116.
Cavit Bey (Niğde Mutasarrıfı, Aydın Mutasarrıfı), 216.
Cebelibereket, 232.
Cehalet, 87.
Celâdet Bey (Bedirhani), 101-103, 105.
Celâl (Bayar) Bey (İktisat Vekili), 172.
Celâl (Zaralızade), 190-192.
Celâl Bey (Adliye Nazırı), 300.
Celâlettin Arif Bey (Meclisi Mebusan Reisi), 258, 299, 300, 317, 318, 321, 322.
Celâlettin Arif Bey ile görüş ayrılığı, 318.
Celalettin Arif Bey Meclisi Mebusan Reisliğini bırakamıyor, 321.
Cemal Bey (Konya Valisi), 52, 53, 101, 138, 143, 151, 155, 216.
Cemal Bey (Konya Valisi) İstanbul'a kaçıyor ve Konya halkı da İstanbul'u tanımıyor, 138.
Cemal Bey (Malatya'da 12. Süvari Alayı Kumandanı Binbaşı), 105, 107, 112.
Cemalettin Efendi, Çelebi, 248.
Cemal (Mersinli) Paşa, Mersinli (Harbiye Nazırı, Yıldırım Kıtaları Müfettişi), 40, 53, 155-157, 162-167, 173-175, 177-184, 194-197, 199-202, 205, 210-217, 220, 228, 229, 232, 236, 240, 241, 247, 248, 255, 256, 258, 260-266, 271, 272, 274-277, 294, 295, 302.
Cemal Paşa'nın (Mersinli) İstanbul'a gitmesi, 53.
Cemal Paşa, kabine namına milli iradeye aykırı hareketlerden kaçınılacağını taahhüt ediyor, 166.
Cemal Paşa işbaşından genç kumanda unsurlarını uzaklaştırmak istiyor, 260.
Cemal Paşa, dediklerim yapılmazsa istifa ederim ve Meclisi Mebusan'ın açılması imkânsız bir hayal olur, diyor, 261.
Cemal Paşa'nın işten uzaklaştırılması teklifi karşısında Ali Rıza Paşa kabinesi, 271.

Cemil Bey (Bedirhani), 101.
Cemil Cahit (Toydemir) Bey (5. Kafkas Fırkası Kumandanı), 193.
Cemil Paşazade Ekrem bkz. Ekrem Bey.
Cemiyet, 24-27, 35, 39, 41, 45, 49, 51, 54, 63, 69, 70, 76, 80, 122, 125, 127, 155-157, 159, 161, 162, 169, 174, 175, 180, 184, 187, 188, 191, 195, 197, 198, 200, 206, 208-211, 229-222, 225, 234-236, 238, 247, 248, 251, 257, 264, 266, 269, 273-275, 282, 290, 292, 294, 297, 298, 302, 304, 309, 310, 312, 313, 317, 324, -ler, 91, 96, 120, 121, - teşkilatı, 207.
Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti), 90, - Nizamnamesi, 98.
Cemiyetler Kanunu, 65.
Cemşit mevkii, 137.
Cenabı Hak, Mevla bkz. Allah.
Cengiz (Kara Vâsıf'ın takma adı), 91.
Cephane, 23, 27, 151, 247, 289, 294, - deposu, 293, -lik, 293.
Cevat Abbas (Gürer) Bey (Seryaver), 42, 47, 132, 240, 241, 243.
Cevat (Dursunoğlu) Bey (Dursun Bey zade) (Kâtip, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi), 63.
Cevat (Çobanlı) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi), 33, 34, 41, 51, 56, 60, 91, 156, 180, 214, 271, 274, 277, 278.
Cevat Rifat (Atilhan) Bey (Cemal Paşa'nın Yaveri), 163.
Cevdet Bey (13. Kolordu Kumandanı), 40, 105, 122.
Ceza Kanunu, 161.
Cihan, 35, 42, 65, 68, 74, 128, 142, 144, 165, 201, 212, 231, 232, 258, 278, 280, 281, 289, 294, 297, 308, 313, - kamuoyu, 26, 209, 273.
Cinayet, - failleri, 245, -ler, 25, 232, 238.
Cinayetkârane, 164.
Cins, 121, 309.
Cizvit papazları, 72.
Clémenceau, Georges (Klemanso) (Fransa Başbakanı), 70, 226.
Coğrafi haklar, 158.
Cuma namazı, 152, 153.
Cumhuriyet, 20, 179, - kanunları, 32.
Cumhuriyet Halk Fırkası, - Büyük Kongresi, 19, - Genel Kongresi, 20, - İkinci Büyük Kongresi, 21.

Çanakkale, 184, 242, 243, 304.
Çankaya, 172.
Çatalköprü, 323.
Çelebi Cemalettin Efendi bkz. Cemalettin Efendi, Çelebi.
Çerkez Bekir bkz. Bekir, Çerkez.
Çerkez vatandaşlar, 232.
Çete, 23, 33, 195, 236-239, 243, -ler, 225, 233, 234, 237, 240, 246.
Çetecilik harekâtı, 251.
Çiftçi, 270.
Çiftlik, 48.
Çine, 36, 120.
Çolak Hüseyin Sâlahattin bkz. Sâlahattin, Hüseyin.
Çorbacı, 238.

Çorlu, 302.
Çorum, 133, 134, - hainane tertibi, 143.
Çukurova, 270.
Çürüksulu Mahmut Paşa, 91, 213, 222.
Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Beyanatı, 231.

Dahili, - bağımsızlık, 94, - düşman, 195, 197, 214, - işler, 219.
Damat Ferit Paşa bkz. Ferit Paşa (Damat).
Damat Şerif Paşa bkz. Şerif Paşa (Damat).
Darıca Rum bekçileri, 236, 239.
Darıca Rumları, 238.
Darülhilafe (Hilafet merkezi), 254, 256, 292.
Dava, 89, 286.
Dedikodu, 152, 165.
Defrance (Döfrans) (Fransa siyasi temsilcisi), 40.
Defterdar, 135.
Değirmendere, 195.
Delege, 35, 42, 51, 61, 66, 71, 76, 100, 150, 157, 164, 165, 167, 168, 174, 177, 181, 184, 185, 188, 192, 212, 214, 231, 239, 255-257, 273, -ler, 24, 63, 75, 77, 78, 92, 97, 125, 154, 158, 187, 228, 266.
Demange (Dömanj) (Miralay), 38.
Demirci Mehmet Efe, 214.
Deniz kuvvetleri, 208.
Denizli, 27.
Deniz yolu, 179.
Deraliye, 109, 111, 159, 160, 281.
Derince, 307.
Dersaadet, 53, 57, 68, 70, 71, 84, 89-92, 102, 118, 126, 137, 150, 184, 188, 191, 197, 233, 239, 241, 242, 254, 255, 267, 282, 298, 304, 310, 323.
Dersim, 105, 133, 230, 322, - aşiretleri, 113, - Kürtleri, 76, 77, -liler, 113.
d'Esperey, Franchet (General Franşe Despere), 72, 220, 221.
Devlet, 23-25, 27, 29-31, 34, 40, 41, 54, 68, 74, 83, 87, 88, 90, 93, 94, 96, 99, 129, 144, 146, 158, 167, 173, 176, 178, 179, 181, 183, 186, 203, 208, 219, 229, 261, 265, 273, 281, 282, 285, 286, 289, 294, 297, 300, 309, 310, 313, 325, - adamı, 231, - adamları, 143, - bağımsızlığı, 31, - baskısı, 281, - gelirleri, 95, - haini, 191, - hizmeti, 161, - idaresi, 281, -in bağımsızlığı, 210, 216, 248, 274, 277, -in kurtarılması, 314, -in menfaatı, 174, -in mukadderatı, 54, -in tam bağımsızlığı, 40, - işleri, 121, 147, 171, 266, - kuvvetleri, 318, -ler, 36, 39, 72, 80, 92, 97, 98, 138, 141, 171, 195, 208, 209, 220, 230, 247, 263, 264, 266-268, 273, 276, 280, 282, 293, 295-298, 305, 310-312, - merkezi, 314, - temsilcileri, 274, 277.
Din, 83, 84, 85, 121, 308, 325, - adamları sınıfı, 87, - haini, 191, - kardeşlerimiz, 227, - ve mezhep hürriyeti, 83-85, -siz, 29, 88, -sizler, 259.

Dini, - bağlar, 29, - eğilim, 88, - haklar, 25, 158, - hükümler, 85, - merasim, 325, - mücahede, 274, - teşkilat, 25, - vazife, 146.
Diplomatlar, 88.
Divanı Harp, 118, 155, 188.
Divanıâli, 156, 161.
Diyanet İşleri, 197.
Diyarbekir (Diyarbakır), 26, 28, 34, 36, 40, 75, 99, 102, 104, 114, 115, 118, 120, 122, 135, 206, 211, 227, 276, 308, 322, -li, 103.
Doğu, 61, 88, - ahvali, 60, - hadiseleri, 62, - meselesi, 88, - sınırı, 89, - vilayetleri, 25, 26, 40, 42, 51, 67, 75, 80, 89, 90, 251-253.
Doğu Anadolu, 76, 80, 157, 231, - vilayetleri, 123, 125.
Doğu Trakya, 186, 302, 303.
Doktor, 50.
Donanma, 23, 203, 293.
Donanma Cemiyeti, 188, 247.
Dört aykırı görüş ve aldığımız karar, 206.
Dörtler Meclisi, 85.
Dörtyol, 232.
Dretnot, 98.
Dua, 89, 325, -lar, 148.
Dursun Bey, 63.
Dünya, 65, 74, 88, 139, 152, 227, 257, 267, - devletleri, 99.
Düşman, 26, 31, 32, 34, 96, 98, 104, 137, 193, 195, 197, 209, 211, 217, 228, 230, 257, 264, 292, 297, 306, - baskısı, 202, - casusu, 66, - çeteleri, 233, - devletler, 29, 230, - emelleri, 174, - istilası, 267, - işgali, 144, 252, 267, - kuvvetleri, 226, 290, -lar, 37, 45, 112, 152, 169, 179, 184, 190-192, 194, 195, 198, 199, 214, 232, 240, 251, 253, 267, 286, 289, 297, 298, -lık, 89, 205, - pençesi, 176, - teşebbüsleri, 233.
Düzce, 194, 240, 318, 323, 324, - Abazaları, 323.

Ecnebi zabit, 103.
Edirne, 24, 34, 35, 120, 157, 186, 206, 207, 210, 276, 301-303, 307.
Efe, 214, -ler, 183.
Efrat, 27, 47, 110, 259, 272, 293, 307.
Egemenlik, 87.
Eğitim, 83-85.
Ekim 1919'da mühim dahili işler, 210.
Ekrem Bey (Cemil Paşazade, Bedirhanlı), 103, 105.
Elâziz (Elazığ, Mamuretülâziz), 24, 26, 47, 49, 77, 103-113, 122, 155, 227, 322.
Elbistan, 103, 116.
Emekli, 63, 135, 180, -liler, 156, 161.
Emin Efendi (Jandarma Tabur Kumandanı, Yüzbaşı, Üsküplü), 135, 136.
Emir Faysal, 225.
Emirî Efendi, Ali (Tarihçi, Yazar), 189.
Emperyalist, 87.
Enez (İnoz), 186.
Entrika, 237.
Ereğli, 33, 99, 151.
Erenköy, 160, 275.
Ermeni, 91, 216, 238, - dostu, 88, - entrikası, 237, - kıtali, 225, 285,

-ler, 26, 89, 90, 195, 231, 252, 285, 286, -lik, 80, 90, -lik meselesi, 25, - malları, 25, - mazlumları, 88, - meselesi, 88, - mülteciler, 38, - nasyonalistleri, 289, - nüfusu, 103, - özerkliği, 40, - Patriği, 24, 195, - Patrikhanesi, 184, - talebe, 84, - unsuru, 229, - zalimleri, 188.
Ermenistan, 26, 88-90, 92, 100, 231, - hükümeti, 85, - mandaterliği, 84, - özerkliği, 40, - sınırı, 90, - teşekkülü, 85.
Erzin, 232.
Erzincan, 66, 73, 76, 77, 90, -lı, 68.
Erzincan Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi, 122.
Erzurum, 24, 25, 28, 32-34, 36, 40-42, 49, 50, 52, 56, 60, 66, 69, 72, 73, 75-77, 80, 83, 86, 93, 96, 106, 109, 120, 131, 132, 144, 165, 170, 171, 184, 206, 256, 269, 276, 278, 290, 308, 314, - ahalisi, 130, - Kadısı, 259 -lular, 63.
Erzurum'a hareket, 49.
Erzurumluların yardımları, 63.
Erzurum'u terk lüzumu, 75.
Erzurum Kongresi, 19, 42, 51, 61-68, 75, 76, 78, 84, 97, 98, 124, 125, 151, 154, 157, 162, 182, 187, 231, 251, 267, 269, - Beyannamesi, 64, 74, 79, - hükümleri, 123, - Nizamnamesi, 79, 123, - Valisi, 150.
Erzurum Kongresi hazırlıkları, 51.
Erzurum Kongresi, 64.
Erzurum Kongresi beyannamesi ve kararları, 64.
Erzurum Kongresi'nde görülen tereddütler, 66.
Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir, 98.
Esaret, 87, 289, 318, - zinciri, 31.
Esat (Işık) Paşa (Göz Tabibi), 91, 201, 202, 222.
Esir, 27, 31, 34, 35, 96, 259, 294, - etmek, 312, -ler, 87.
Eskişehir, 101, 137, 138, 178, 183, 207, 210, 211, 219, 247, 248, 253, 313.
Esnaf, 190.
Eşkıya, 76, 77, 110, 111, 244, -lık, 37, 243, 302.
Eşraf, 48, 115, 191.
Eşref Bey, 200.
Eşref, Şeyh, 259.
Ethem Bey (İzmir Telgraf ve Posta Başmüdürü), 247.
Ezan, 325.

Facialar, 232, 233.
Fahrettin (Altay) Bey (Miralay, Paşa), 214, 260, 261.
Faik Âli (Ozansoy) Bey, 287.
Faruk Bey (Jandarma Yüzbaşı), 113.
Felâhı Vatan Grubu, 270, 287, 290, 292, 295, - ittifakı, 286.
Fellâh, 270.
Fen, 31.
Fenni, 25, - ihtiyaçlar, 186, - yardım, 99.
Ferda, 247.
Ferit (Törümküney) Bey, Recai (Defterdar), 135-137.
Ferit (Tek) Bey, Ahmet (Nafıa Nazırı), 44.

Ferit Paşa (Damat) (Sadrazam), 23, 27, 39, 65, 70, 85, 117, 126, 131, 141, 143, 144, 147, 150, 153, 154, 177, 197-199, 214, 221, 260, 266, 287, 296, 298, 300, 301, 312.
Ferit Paşa hükümeti, 102, 116, 120, 121, 129, 133, 138, 143, 146, 148, 152, 161, 163, 183.
Ferit Paşa Kabinesi, 175, 176, 178, 181, 182, 196, 215, 216, 229, 265, 268, 272.
Ferit Paşa'ya çektiğim şifre, 70.
Ferit Paşa Kabinesi çekilmelidir, 146.
Ferit Paşa'nın istifası, 153.
Ferit Paşa, Ali (Sulh ve Selamet Fırkası Reisi, Harbiye Nazırı), 44, 52, 60, 68.
Fethi (Okyar) Bey, 172, 173.
Fetva, 213, 214, 294.
Fevzi Bey (İzmit'te 1. Fırka Kumandan Vekili, Kaymakam), 240, 243-245.
Fevzi (Fırat) Efendi, Şeyh Hacı (Erzincan'da Nakşi Şeyhi, Erzurum Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi), 66, 76, 124.
Fevzi (Çakmak) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, 1. Ordu Müfettişi, Harbiye Nazırı), 51, 156, 172, 173, 294.
Fındıklı Sarayı, 293.
Fırka, 19-21, 26, 37, 40, 44, 45, 91, 113, 171, 175, 184, 195, 257, 257, 317, -lar, 89, 90, 97, 212, 213, 298.
Fidye, 238.
Fikir, - cereyanı, 100, 304, - muharebesi, 89.
Fikri kabiliyet, 32.
Filipin, 87.
Filistin, 85, 176.
Firar, 23, 66, 106-108, 116, 138, 141, 194, 195, 226, 241, 244, 313, 323, -lar, 156, 161, 193.
Firari, 108, 115, 151, - asker, 242, - jandarma, 242, -ler, 107, 108, 112.
Flood, Solly (Salli Kled) (İtilaf Kuvvetleri Kumandanı, İngiliz General), 138.
Forbes (İngiliz Yüzbaşı, Kontrol memuru), 323.
Franmason teşkilatı, 222.
Fransa, 29, 40, 86, 87, 96, 220, 223, 225, 226, 263, 299, - Meclisi Mebusanı, 311, - temsilcisi, 229, 274.
Fransız, 100, 133, 293, - Anayasası, 318, - askeri, 210, 232, - binbaşı, 72, - efradı, 293, -lar, 23, 72, 74, 128, 187, 220, 225, 230, 240, 247, 285, 289, 293, - matbuatı, 287, - milleti, 74, - ricali, 75, - siyasi ricali, 74, - siyasi temsilcisi, 311, - subayları, 72, - temsilci, 230, 305, - torpidosu, 215.
Fransızca, 25, 227.
Frew, Robert (Rahip Fru, Mister Fru), 27, 46, 191, 217, 220, 226, 227, 299.
Frew'e (Mister) yazdığım mektup, 226.
Fuat Paşa (Keçecizade) Türbesi, 221.

Galatalı Şevket Bey bkz. Şevket Bey (Galatalı).
Galip Bey, 223.
Galip Bey, Mehmet (Trabzon Valisi), 101, 131, 143, 149, 150, 155.
Gasp, 234, 235.
Gayri kanuni, 45, 128, 158-160, 165.
Gayri milli propaganda, 44.
Gayrimüslim, 310, - unsurlar, 39, 139, 186, 195, 212, 213.
Gazete, 25, 63, 174, 180, 181, 195, 212, 220, 231, 247, -ler, 46, 111, 153, 188, 224, 290, 298, 323.
Gazeteci, 80, 89, 93, -ler, 144.
Gaziantep bkz. Ayıntap.
Gebze, 232, 233, 235-239, 242, 244, 246, - Müdafaai Hukuk Heyeti, 243.
Gelibolu, 293.
Gemi, 54, 215, -ler, 35.
Genç, 93, -ler, 23, 222, - subaylar, 261, - vatanperverler, 24.
Genel Kongre, 19, 20, 207, - Beyannamesi, 102.
Genel manzarayı dar bir çerçeve içinden görüş, 29.
Genel oy, 165.
Genel vaziyeti idare ve sevk mesuliyetini üstlenenler, en mühim hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdırlar, 252.
General Harbord heyeti ve General'e verdiğim cevap, 139.
George, Lloyd, 26.
Gerede, 324.
Geven aşireti, 114.
Geyve, 195, 314, 324, - Boğazı, 118.
Gizli, - antlaşmalar, 83, - oy, 317, - teşkilat, 223.
Göç, 25, 195.
Göçmenler, 23.
Gölcük yaylası, 295.
Gönen, 262.
Göz tabibi, 201, 202, 222.
Grafik, 91.
Gümülcineli İsmail Bey bkz. İsmail Bey (Gümülcineli).
Gümüşhane, 149, 151, - delegesi, 150.
Güney, 33.
Güneybatı vilayetleri, 252.
Gürcistan, 100.
Güvenoyu, 183, 280, 281, 301.
Güvensizlik oyu, 305.

Haber, 33, 38, 39, 41, 106, 184, 191, 210, 221, 222, 227, 238, 241, 296, 298, 321, -ler, 74, 197, 220.
Haberdar, 247, 251, 255, 277, 279.
Haberleşme, 28, 41, 52, 53, 56, 58, 59, 62, 77, 99, 104, 105, 109, 112-119, 121, 123, 124, 129, 132-134, 141-143, 145, 148, 149, 153, 156, 159, 162, 163, 166, 168, 183, 199, 201, 236, 239, 244, 253, 273, 293, 299, 307, - kanalı, 49, -ler, 71, 80, 127, 131, 134, 137, 150, 155, 158, 174, 198, 200, 205, 218, 263, 272, 274, 277, 280, 296, 301, 317, - mercii, 122.
Hacı Ali Bey bkz. Ali Bey, Hacı.
Hacıbayram Veli Camii Şerifi, 325.

Hacı Bedir Ağa bkz. Bedir Ağa, Hacı.
Hacıbektaş, 248.
Hacı Hafız Efendi bkz. Hafız Efendi, Hacı.
Hacı Musa Bey bkz. Musa Bey, Hacı.
Hadımköy, 302.
Hâdi Paşa (Ticaret ve Ziraat Nazırı), 140, 141.
Hâdi Bey, 306.
Hadisat, 25.
Hafız Efendi, Hacı (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi), 63.
Hain, 29, 47, 114, 182, 191, 216, 217, 240, 243, - çeteler, 233, 234, - hükümet, 130, -ler, 108, 144, 193, 227, -lik, 288.
Hainane, 112, 121, 243, - faaliyet, 210, - harekât, 114, - hareket, 119, 130, 133, - maksat, 115, - muhalefetler, 313, - siyaset, 120, 230, - tertip, 143, - teşebbüsler, 27, - teşkilat, 217.
Hak, 158, -lar, 39, 40, 50, 161.
Hakemlik, 145.
Hâkimiyet, 30, 37, 85, 92, 93, 158, 161, 163, 165-167, 171, 186, 225-227, 282, 286, 289, 311-313.
Hakkaniyet, 129.
Hakkâri, 292.
Hakkı Behiç (Bayiç) Bey (Sıvas Kongresi Delegesi, Mebus), 208.
Hakkı Bey (Siverek Mebusu), 258.
Hakkı Bey (Üsküdar Süvari Müfrezesi Kumandanı), 238.
Hakkı Efendi (Bandırma Sevkıyat Reisi Topçu Binbaşı, Askeri Nigehban Cemiyeti kurucularından), 180.
Halâskâr Grubu, 180.
Halep, 115, 116, 289.
Halet (Sağıroğlu) Bey, 106.
Halide Edip (Adıvar) Hanım, 44, 89, 91.
Halife, 27, 29, 30, 67, 112, 117, 174, 191, 299, -lik, 130.
Halil Bey (Kastamonu Polis Müdürü), 135.
Halil Rami Bey (Bedirhanlı, Malatya Mutasarrıfı), 101, 103, 107, 112, 116, 155, 227.
Halit Bey (Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kâtibiumumi Vekili), 298.
Halit (Akmansü) Bey (13. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 103-105.
Halit (Karsıalan) Bey (Trabzon'da 3. Fırka Kumandanı, Kaymakam), 28, 51, 52, 62, 131-133, 150, 259, 260.
Halit Bey'in Trabzon ve civarında milli teşkilata memur edilmesi, 131.
Halk, 19, 20, 24, 36, 45, 46, 61, 63, 75, 83, 84, 87, 108, 122, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 178, 181, 191, 195, 198, 222, 230, 236, 238, 259, 262, 264, 267, 302, 314, 322, - hükümeti, 87, -ın hayatı, 263, -ın namusu, 263.
Halkçılık idaresi, 20.
Halkoyu, 85.
Hamdi Bey, Köprülülü (Akbaş Kahramanı), 293, 294.
Hamdi Efendi (Kadı), 219, 224.
Hamdi Efendi, Manastırlı, 306-308, 313.

Hamdi Efendi (Manastırlı), 308.
Hamdi Paşa, Kiraz, 137, 157, 180, 200.
Hâmi Bey, 95-98, 100.
Hâmit Bey (Mebus, Hilali Ahmer), 188, 258.
Hamit Bey (Samsun Mutasarrıfı), 40, 56-58, 61.
Hamit Bey'in İstanbul hükümetince azli, 57.
Hanedan, 31, 32, 85.
Hapishane (Mahpushane), 138, 195, 244.
Harbi Umumi, 23, 29, 173, 260, 309.
Harbiye, 166, 177, 240, 258, 271, 294, 299, 300, 306, - Telgrafhanesi, 163, 300, 307.
Harbord (General), 139, 140.
Harekât, 41, 46, 61, 63, 67, 88; 92, 114, 118, 128, 134, 138-141, 143, 144, 148-150, 152, 153, 155, 156, 161, 165, 167, 175, 177, 178, 181, 182, 188, 193, 195, 196, 198-200, 212, 216, 223, 226, 235, 251, 262, 277, 285, 287-289, 291, 294-296, 302, - birliği, 54, - raporları, 145.
Harici, - bağımsızlık, 94, - düşman, 195, 197, 214.
Harp, 25, 27, 74, 84, 85, 90, 97, 113, 118, 173, 214, 259, 261, 294.
Harput, 101-103, 105, 108, 113, 115, 143, - Valisi, 106.
Hart, - köyü, 259, - meselesi, 260.
Hasan Bey (2. Ordu Müfettişliği Şifre Müdürü), 53.
Hasan Çavuş, 194.
Hasan Efendi (İstanbul'da Fetva Emini), 213, 214.
Hasankale, 28.
Hasbi Efendi (Sıvas Vali Vekili, Hâkim), 40, 73.
Hatim, 325.
Havza, 33, 34, 36, 40, 43.
Hayati Bey (Heyeti Temsiliye Kâtibi), 196, 307.
Haydar (Vaner) Bey (Konya, Van Valisi), 40, 106, 155.
Haydar (Yuluğ) Bey (Bolu Mutasarrıfı), 195, 323.
Hayvan, 106.
Hendek, 323, 324.
Hereke, 240.
Hıristiyan, - ahali, 228, 232, 237, 308, - azınlıklar, 87, - düşmanlığı, 89, - halk, 36, -lar, 88, 184, 199, 210, 239, 309, - unsurlar, 38, 39, 65, 186, 197, 208, 213, 232.
Hırsız, 101, -lık, 180.
Hısnımansur (Adıyaman), 102, 114.
Hıyanet, 29, 66, 104, 113-116, 144, 199, 216, 318.
Hıyanetin müşterek müteşebbislerinden Ferit Paşa Kabinesi'ne taarruz, 116.
Hıyanetkârane, 192, - hareketler, 189, - maksat, 310, - sebepler, 124.
Hikmet Bey (İzmit Jandarma Alay Kumandanı), 244.
Hikmet Bey, 195, 198, 199, 220, 221, 224, 225.
Hilafet, 23, 31, 87, 122, 185, - makamı, 66, 121, 158, 170, 194,

209, 300, 313, 324, 325, - şûrası, 294, 298.
Hilafet merkezi bkz. Darülhilafe.
Hilmi Bey (İstanbul'da Umum Jandarma Kumandan Muavini), 240, 243.
Hintli Müslümanlar, 60.
Hoca, 73, 138, 223, 279, 290.
Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi, 279.
Hoca Raif Efendi bkz. Raif Efendi.
Hoca Sabri Efendi bkz. Mustafa Sabri Efendi.
Hoca Vehbi Efendi bkz. Vehbi Efendi.
Huda, 147.
Hukuk, 74, 229, - müşaviri, 189.
Hükümdar, - hanedanı, 32, -lık, 117.
Hükümet, 25, 26, 29, 30, 34, 35, 39, 40, 42, 45, 49, 50, 56, 57, 62, 65-68, 70, 71, 77, 80, 83, 87, 92, 93, 103, 104, 109, 110, 114-116, 119-121, 123, 124, 126-130, 133, 134, 137, 139-145, 151, 155, 157-159, 161-170, 175-179, 181-183, 185-188, 191, 194-199, 201, 202, 205-212, 218, 220-223, 228-238, 241-245, 253, 254, 256, 259, 262, 263, 265, 266, 271, 273, 275-277, 278, 280-282, 285-291, 293-297, 300, 303, 305, 308-310, 313, 314, 317, - dairesi, 107, 111, - heyeti, 164, - işleri, 172, 213, 217, - kuvvetleri 108, -ler, 98, - makamı, 325, - memurları, 121, 322, - reisliği, 173, - teşkili, 122, 171, 173.
Hükümeti kayıtsız şartsız düşürmek ve kati mücadele vaziyeti almak lüzumu, 280.
Hükümranlık, 85, - hakları, 84.
Hür, 289.
Hürrem Bey, 35.
Hürriyet, 83-85, 158, 159, 175, 184, 197, 311, -çiler, 189, 192, 194, - esasları, 312.
Hürriyet ve İtilafçılar, 189, 192, 194, 202, 296.
Hürriyet ve İtilâf Fırkası, 26, 37, 40, 175, 184, 195, 197.
Hüseyin (Pektaş) Bey (Robert Kolej Türkçe Muallimi), 189.
Hüseyin Baki Bey (Burdur Mebusu), 254.
Hüseyin Hamdi Bey (Trabzon Belediye Reisi), 126.
Hüseyin Hüsnü Bey (Bâbıali Müdürü), 160.
Hüseyin Kâzım Kadri Bey (Aydın Mebusu, Meclis Birinci Reis Vekili, Şeyh Muhsini Fâni), 254-256, 258, 279, 300.
Hüseyin Salâhattin bkz. Sâlahattin, Hüseyin.
Hüsnü Bey (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Hüsrev (Gerede) Bey (Sefir), 42, 50.
Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey, 78, 93, 97, 208.

Ilıca, 73.
Irak, 84, 85, 176, 225.
Irk, 45, 308.
Irki haklar, 158.
Islahat, 264, 266, 281.
Islahiye, 232.

İbrahim (Aktan) Bey (Kastamonu Valisi), 40, 134, 155.
İbrahim Ethem Bey (Mutasarrıf), 57, 216.
İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey (Sıvas Kongresi'nde Delege, Mebus), 50, 93, 208.
İbrahim Tali (Öngören) Bey (3. Ordu Sıhhiye Müfettişi, Miralay), 48, 59.
İdam, 69, 139.
İdari sakıncalar, 205.
İhanet, 146, - hançeri, 130, -ler, 147.
İhanetkârane, 152, 155, - hareketler, 161, - teşebbüs, 143, - vakalar, 125.
İhbar, 304, 305.
İhsan (Eryavuz) Bey (Topçu), 172, 302.
İhtilal, 27, 45, 46, 226, 297, 302, - kuvveti, 208.
İkdam, 180.
İktidar, 109, 197, 198, 205, - makamı, 173, 174, 230, - mevkii, 125, 144, 162, 221, 225, 226, 265, 268, 275, 278, 296, 298-300, - sahibi, 154.
İktisadi, - çıkış, 303, - hayat, 309, - ihtiyaçlar, 186, - teşkilat, 25, - yardım, 99.
İlhak, 24, 27, 36.
İlhami Efendi (Temyiz Mahkemesi Üyesi), 213.
İlim, 31, -sizlik, 90.
İlmi, - teşkilat, 25, - vasıtalar, 25, - vesikalar, 26.
İltica, 228.
İltihak, 322, 323, -lar, 305.
İlyas Bey (Malatya'da 15. Alay Kumandanı), 103, 104, 106-108, 112-115, 122.
İman, 312.
İmparatorluk, 179.
İmtiyaz, 25, -lar, 65, 84, 87, 186, 189.
İnebolu, 134, 135, 137, 151, 207, 210.
İnfaz, 118, 265.
İngiliz, 92, 102, 114, 132, 133, 293, - Akdeniz Donanması, 293, - askeri, 306, - askerleri, 23, 302, 307, - bahriye askeri, 307, - binbaşı, 60, 101, 103, 105, 106, 113, - fevkalade temsilcisi, 45, - fırkası, 113, - gemisi, 54, 215, - görüşü, 54, - hesabı, 222, - himayesi, 26, 27, 35, 100, - hükümeti, 115, - idaresi, 100, - kara kuvvetleri, 208, - kıtaları, 137, 210, - kontrol subayı, 138, - kuvvetleri, 101, -ler, 23, 26, 56, 58-62, 71, 74, 84, 88, 109, 122, 124, 128, 131, 133, 137, 138, 181, 197, 208, 222, 240, 271-274, 276, 277, 289, 293, 294, 299, 300, 302, 306, 307, 318, -lerin tecavüzü, 277, - mandası, 39, 96, - matbuatı, 100, 221, - milleti, 27, - notası, 39, - nüfuzu, 122, - ordusu, 115, - siyasi adamları, 87, - siyasi memurları, 227, - siyasi temsilcisi, 311, - subayı, 227, - taraftarı, 223, - temsilci, 294, 305, 323, - temsilciliği, 285.
İngiliz İbrahim, 195.
İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 26, 39, 175, 188, 195, 197, 208, 211,

220, 222, 264, - İstanbul İdare Heyeti, 198.
İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 26.
İngiltere, 24, 29, 40, 86-88, 96, 98, 225, - devleti, 27, 282, - Fevkalade Komiserliği, 37, - himayesi, 30, - hükümeti, 220, 221, - Meclisi Mebusanı, 311, - milleti, 227, - sefaretleri, 299, - temsilcisi, 274.
İnkılap, 232, 322, - safhaları, 300, 321.
İnsaf ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez, 266.
İntihabı Mebusan Kanunu (Mebus Seçimleri Kanunu), 167, 168.
İradei Milliye, 181, 212.
İrtica dalgaları, 324.
İrticai harekât, 296.
İrticakârane, 120.
İskeleler, 185.

İslam, 324, - ahali, 25, 26, 33, 39, 45, 144, 155, 210, - âlemi, 209, 225, 277, 308, 313, - beldesi, 285, - camiası, 24, - çoğunluğu, 158, - hükümeti, 186, -lar, 116, 285, 286, 294, - Şûrayı Millisi, 208.
İslami, - eğitim, 84, 85, - hükümler, 85.
İsmail Bey, Gümülcineli, 195.
İsmail Fazıl Paşa (Sıvas Kongresi Üyesi, Mebus), 95, 96, 321.
İsmet (İnönü) Paşa (Miralay), 20, 51, 156, 188, 294, 296.
İstanbul, 220.
İstanbul, 23-28, 30, 33, 34, 37, 41, 43, 44, 47, 49-56, 58-63, 66, 70-72, 74, 75, 79, 80, 86-88, 91, 92, 97, 100, 103, 104, 117-120, 130, 134-138, 141, 144, 145, 148-153, 156, 157, 162, 163, 165, 174, 175, 179, 180, 183-185, 187, 189, 194-198, 200-203, 205-210, 212, 213, 215-220, 227, 228, 231-233, 236, 238-246, 248, 253-257, 259-261, 267, 268, 270, 272, 273, 275-280, 282, 286, 287, 289-291, 293, 294, 296, 300 303-305, 307, 308, 310, 311, 313, 317, 318, 323, - buhranı, 301, - gazeteleri, 298, - hükümeti, 57, 70, 129, 134, 137, 142, 215, 234, 300, - Meclisi, 269, - Meclisi Mebusanı, 322, - Rum Patrikhanesi, 23, - Şehremaneti, 129, - telgraf merkezleri, 159, 309, - Telgraf Müdürü, 160, - telgrafhanesi, 140, 298, - işgali, 306, 313, 314.
İstanbul'a geri çağrılışım, 41.
İstanbul'da bazı zatlara gönderdiğim mektup, 44.
İstanbul'daki hükümetle münasebeti kesmek kararı, 119.
İstanbul'da Kuvayi Milliye aleyhine tahrikler, 196.
İstanbul'daki Kuvayi Milliye reislerinin tutuklanması hakkında Londra'dan gelen emir, 304.
İstanbul'un işgali, 306.
İstasyon, 103.
İstatistik, 189.
İstibdat, 200.

İstifa, 41, 50, 52, 54, 60, 62, 63, 67, 121, 123, 125, 139, 153, 156, 196, 200, 215, 262, 266, 272, 274, 275, 295-298, -name, 45.
İstihbarat, 38, 181, 200, 212, 215, - kaynağı, 39.
İstihzaratı Sulhiye Komisyonu (Barış Hazırlıkları Komisyonu), 51, 231.
İstiklal, 30, 31.
İstiklâl, 174.
İstila, 25, 32, 99, 177, 267, 297, -cı Avrupa, 88.
İstilyanos, 236, 238.
İstrati Efendi, 37.
İsveç, - devleti, 99, - grubu, 99.
İsviçre, 226.
İsyan, 27, 31, 67, 122, 191, 198, 199, 259, - dalgaları, 324, -lar, 226.
İşgal, 23, 24, 33, 34-36, 38-40, 54, 65, 72, 74, 80, 109, 117, 120, 134, 136, 139, 144, 157-159, 169, 176, 181-183, 186, 187, 193, 208, 210, 221, 228-230, 247, 252, 263, 264, 267, 278, 281, 286, 287, 289, 291, 293-295, 300, 306-311, 313, 314, 318, 323, - kuvvetleri, 218, 285, 313, -ler, 64, - meselesi, 73, - mıntıkaları, 285, - orduları, 218, - planı, 122, - sahaları, 312.
İşgali, kınanmaya değer bulmayan bir siyaset, 181.
İtalya, 29, 86, 87, 96, 100, 263, - mandası, 223, - Meclisi Mebusanı, 311, - siyasi temsilcisi, 311, - temsilcisi, 274.
İtalyan, 226, 293, - askeri, 23, -lar, 285, - temsilci, 312, - Temsilciliği, 311.
İtikat, 141.
İtilaf, - askerleri, 23, 247, - devletleri, 23, 25, 29, 34, 37, 39-41, 54, 72, 74, 80, 138, 141, 195, 201, 208-210, 220, 247, 261, 263, 264, 266, 273, 276, 280, 289, 293 295-298, 305, 309-312, 314, -çı, 202, -çılar, 296, - Devletleri Donanması, 203, - devletleri temsilcileri, 277, 311, - donanmaları, 23, - kıtaları, 263, 265, - kuvvetleri, 29, 85, 138, 285, 293, 294, 309, - kuvvetleri kumandanı, 138, - temsilcileri, 118, 304.
İtilaf devletleri fevkalade temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdikleri müşterek nota, 263.
İtilaf devletlerinin Karadeniz Başkumandanı, Osmanlı devletinin Harbiye Nazırı'na doğrudan doğruya talimat ve emir vermektedir, 264.
İtilaf kuvvetlerinin telgrafla memlekete yapmak istedikleri resmi tebliğ, 309.
İttifak, 286.
İttihat, - hükümeti, 151, -çı, 79, -çılar, 88, 144, 222, -çılık, 152, 173, -çı matbuat, 224.
İttihat ve Terakki Cemiyeti, 171, 187, 309.
İzci teşkilatı, 23.
İzmir, 23, 24, 27, 35, 36, 40, 42, 87, 96, 97, 169, 176, 188, 210, 286, 290, - ahalisi, 247, - cephesi, 43,

252, 289, 308, 323, - faciaları, 129, 210, - havalisi, 33, -in işgali, 38, 39, 100, 263, 281, 294, - vakası, 40, 54, - Valisi, 169.
İzmir Telgraf ve Posta Müdüriyeti, 247.
İzmit, 28, 50, 151, 152, 194, 195, 232-236, 239-241, 243-245, - ahalisi, 152, - Mutasarrıfı, 151, 194.
İzzet (Eyüboğlu) Bey (Erzurum Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi, Mebus), 66, 76, 123, 125.

Jandarma, 72, 74, 107-110, 113, 134, 188, 217, 236, 240, 242-246, 287, 302, - Kumandanı, 136, - kuvveti, 135, - neferleri, 76.
Japon Rıza Bey, 205.
Jurnal, 65.

Kabine, 23, 53, 58, 102, 116, 125, 129, 130, 133, 136-139, 141, 144, 145, 148, 151, 152, 155, 157, 159, 161-164, 166, 167, 169-173, 175-177, 179-183, 189, 192, 195-197, 199, 200, 205, 208, 211, 213-219, 225, 226, 228, 229, 230, 247, 251, 262, 263, 265-268, 271, 272, 274, 277, 278, 280, 281, 286, 287, 294-298, 300, 301, 305, 323, - beyannamesi, 168, - erkânı, 146, -ler, 70, - reisi, 153, - teşkili, 154, 224, - üyeleri, 277.
Kadı, 219, 259.
Kadıköy, 196, 272, -lü, 224.
Kadın, 88, -lar, 27.
Kafkas, 83, 276-278, - Fırkası, 28.
Kafkasya, 90, 139.
Kâğıt, 142.
Kağnı arabası, 98.
Kâhta, 106, 113.
Kâmil Paşa Kabinesi, 214.
Kâmran Ali Bey (Bedirhani), 101-103, 105.
Kamuoyu, 26, 32, 75, 85, 88, 95, 99, 122, 123, 129, 132, 136, 176, 184, 191, 205, 206, 209, 222, 226, 230, 244, 247, 273, 289, 290, 297, 310, 313, 318.
Kangal, 106.
Kanlı teşebbüs, 143.
Kanun, 65, 115, 116, 120, 128, 167, 168, 318, 322, -a isyan, 191, -a uygunluk, 216, - hükümleri, 158, 159, 161, -lar, 121, 178, 179, 280, -un dokunulmazlığı, 156, 161, - yapma, 187, 200, 201, 207, 209, 257, 290, 291, 313, 314, - yapma kuvveti, 84, 256.
Kanuni, 45, 90, 160, 166, 167, 193, 209, 282, - cemiyet, 127, - ceza, 173, - haklar, 155, 322, - hükümler, 308, - idare, 177, 178, - suç, 246, - şartlar, 129, - takibat, 173, 188, 199, 235, 245, - vasıtalar, 121, - vazife, 161.
Kanunu Esasi, 65, 85, 154, 161, 318, 321, - hükümleri, 144, 156, 158.
Kapitülasyon, 87.
Kara Aslan çetesi, 237.
Karabaş, 246.
Karabiga, 210.
Karacabey, 195, 221, 227, - hadisesi, 217.

Karadeniz, 26, 43, 264, - Ordusu, 263, - sahili, 24, 37.
Karagümrük, 246.
Karahisar, 61, 252.
Karahisarısahip bkz. Afyonkarahisar.
Karakol, 241, 242, 306, 307.
Karakol Cemiyeti, 69, 184, 304, 317, - Nizamnamesi, 304, - Teşkilatı Umumiye Nizamnamesi, 69.
Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi (Karakol Cemiyeti Genel Vazifeler Talimatnamesi), 69.
Karakol Cemiyeti, 69.
Karakol Cemiyeti İstanbul'da teşkilatını genişletmeye çalışıyor, 304.
Kara kuvvetleri, 208.
Karaman, 226.
Kara Vâsıf (Karakol) Bey (Sıvas Kongresi Delegesi, Mebus), 44, 69, 70, 89, 91, 92, 94, 98, 148, 201, 202, 205, 208, 221, 232, 236, 237, 242, 243, 278, 295, 303, 306.
Karesi, 28, 45, 120, 183, 184, 206, 210, 214-216, 226, 233, 252, 276, 293, 308, 326.
Karma Komisyon, 263.
Kars, 208.
Kartal, 234, 235, 237-239, 246.
Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 235, 238, - Heyeti Temsiliyesi, 234.
Kasaba, 194.
Kasidecizade Ziya Molla bkz. Ziya Molla, Kasidecizade.
Kastamonu, 33, 40, 101, 118, 127, 131, 136, 143, 155, 178, 179, - telgrafhanesi, 134, - Valisi, 134.
Kastamonu Valisi'nin İstanbul hükümetince değiştirilmesi ve bundan çıkan hadise, 134.
Kastamonu da İstanbul'a karşı harekete geçiyor, 136.
Katil, 138.
Katletme, 38, 239, 242.
Katliam, 26, 113, 121, 202, 210, 228, 286, 289, 310.
Kavak, 54, 60.
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 270.
Kavim, 96, 141.
Kayseri, 33, 99, 216, 222, 223, 225, 226, 247, 248.
Kaza, 132.
Kâzım, 195.
Kâzım (Dirik) Bey (3. Ordu Müfettişliği Erkânıharbiye Reisi, Miralay, İzmir Valisi), 42, 50, 55, 59, 63, 91, 134.
Kâzım Bey (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi, Binbaşı), 63.
Kâzım (Özalp) Paşa (61. Fırka Kumandanı, Miralay, Meclis Reisi), 172, 183, 184, 206, 210, 214, 215, 326.
Kâzım Karabekir Paşa (15. Kolordu Kumandanı), 28, 40, 50, 56, 60-62, 73, 93, 60, 103, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 133, 149, 150, 157, 169-173, 208, 251-253, 290-292.
Kâzım Karabekir Paşa'nın tavsiyeleri, 126.

Kâzım Karabekir Paşa'nın benim hükümet işlerine karışmam hakkındaki fikri, 169.
Kâzım Karabekir Paşa Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gitmesine taraftar değildi, 251.
Keçeciler, 246.
Keller, 99.
Kemah, 106.
Kemal, 226.
Kemal Bey (Askeri Nigehban Cemiyeti ve Halâskâr Zabitan Grubu'ndan, Binbaşı), 180.
Kemal (Doğan) Bey (Topçu Binbaşı), 190, 211.
Kemalettin Sami Bey (İstanbul'da 10. Kafkas Fırkası Kumandanı, Kaymakam, Berlin Sefiri), 156, 276-278.
Kemal Paşa (Jandarma Kumandanı), 217, 243.
Keskin, 321.
Keşfi Bey (Dahiliye Nezareti Müsteşarı), 198, 216, 287.
Kıblegâh, 147.
Kılıç Ali Bey, 211.
Kıpti, 270.
Kırım Muharebesi, 95.
Kırşehir, 321.
Kıyafet, 133.
Kızılhaç, 23.
Kızıl Hançerciler, 175.
Kızılırmak, 100.
Kilikya, 186, 211.
Kiraz Hamdi Paşa bkz. Hamdi Paşa, Kiraz.
Klerikal sınıf, 87.
Kolej, 189.
Komisyon, 51, 88, 89, 231, 263, -lar, 92.
Komite, 69.
Konferans, 40, 45, 100, 120, 140, 154, 158, 188, 206, 208, 221, 228, 263, 267, 277, 278, 309.
Kongre, 19-21, 42, 44, 51, 58, 61, 63-68, 71-79, 81, 83-86, 88, 89, 91-95, 97, 98, 101-103, 109, 116, 118, 119, 121-125, 132, 134, 135, 139, 151, 154, 182-185, 187, 191, 205, 207, 230, 231, 251, 258, 266, 275, 290, - beyannameleri, 211, - beyannamesi, 68, 157, - heyeti, 75, 114, - kararları, 69, 127, -ler, 62, 157, 159, 162, 269, 291, - merkezi, 159, - Merkezi Müdüriyeti, 160, - nizamnameleri, 211, - Zabıtnamesi, 100.
Kontrol memuru, 323.
Konya, 23, 26, 27, 34, 36, 40, 52, 53, 61, 101, 120, 139, 143, 151, 155, 156, 183, 196, 198, 206, 211, 214, 224, 225, 247, 260, 276, 278, 290, 308, 309, 322, - halkı, 138, - valiliği, 135.
Köle, 174, -lik, 173.
Köprü, 323.
Köprülülü Hamdi Bey bkz. Hamdi Bey, Köprülülü.
Köy, 112, 113, 194, 233, 234, 238, 240-242, 259, 303, -ler, 61, 85, 87, 130, 136195, 223, 235, 239, 243, 325.
Köylüler, 251, 270, 303.
Kula, 36.
Kumandanlarla fikir alışverişi, 205.
Kumandayı terk etmemek emri, 53.
Kur'an, 325.

Kurbanlar, 325.
Kurtuluş, 24, 27, 29-32, 67, 71, 79, 140, 146, 148, 170-172, 229, 259, 268, 269, 292, 303, 325, - adımı, 154, - çaresi, 143, - emelleri, 313.
Kurtuluş çareleri, 24, 30.
Kurucu Meclis, 58, 314.
Kuşçalı, 234.
Kuşçalı Telgrafhanesi, 233.
Kuvayi Milliye, 65, 71, 128, 137, 138, 143, 151, 154, 156, 157, 170, 177, 188, 195, 196, 198, 205, 212, 214, 218-221, 224-226, 232, 233, 235-238, 240, 242-247, 251, 252, 260-263, 265, 266, 270, 272, 277-279, 285-295, 297, 299, 304, 312, 323, 324.
Kuvayi Milliye'nin faaliyetinin devam etmesi hakkında kamuoyunu kontrol, 289.
Küçük Aslan çetesi, 236-239, 243.
Kürdistan, 26, 102, 113, 116, 225, - teşkili, 35, 102.
Kürt Teali Cemiyeti (Kürdistan Teali Cemiyeti), 26, 225.
Kürt, 107, 108, - ahalisi, 227, - aşiretleri, 102, - atlısı, 101, - bayrağı, 113, - Cemiyeti, 225, - çoğunluğu, 89, - hükümeti, 26, -ler, 35, 76, 77, 89, 90, 102, 105, 106, 109, 113, 114, 225, -lerin bağımsızlığı, 186, -lük, 113, -lük cereyanı, 108, -lük meselesi, 25, - nüfusu, 103, - taarruzu, 114.
Kütahya, 177, 178, 183.

Lapseki, 293.
Latife köyü bkz. Lûtfiye köyü.
Latinler, 87.
Lazistan, 24.
Le Pays, 25.
Le Temps (Tan), 225.
Lihyei saadet, 325.
Liman, 100, -lar, 99.
Lisan, 220, 228, 278.
Lise, 81, 159, - binası, 77.
Londra, 84, 85, 299, 304.
Lûtfi (Sıvas Telgraf Başmüdürü), 191.
Lûtfiye (Latife) köyü, 194.
Lüleburgaz, 302.

Maaş, 238, 323, -lar, 122.
Mabeyn, 224.
Macaristan, 29.
Macera, 89, 149, 151.
Maceracı, 27, - hareketler, 109.
Macit Bey (Sıvas Kongresi Delegesi), 94.
Maçka, 52.
Maden, 254.
Mahalli, - ahali, 34, - hükümet, 33, - tedbirler, 33.
Mahir Sait Bey, 200.
Mahkeme, 156, 161, 188, 213.
Mahkûm, 64, 133, 141.
Mahmut Bey (Ankara'da 20. Kolordu Kumandan Vekili, 24. Fırka Kumandanı, Kaymakam), 140, 141, 197, 260, 324.
Mahmut Nedim Bey (Bolu ve Havalisi Kumandanı), 323.
Makedonya, 90, - toprakları, 179.
Makineli tüfek, 247.
Maksut Bey (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti

Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi), 63.
Malatya, 101-108, 110-115, 122, 126, 127, 155, 227, 322, - İslam ahalisi, 144.
Mali işler, 186.
Maliye, 188, 189, - işleri, 281.
Malta, 188, 306, 317, - zindanları, 306.
Maltepe Endaht Mektebi (Maltepe Atış Mektebi), 236.
Mamahatun, 106, 108.
Manastırlı Hamdi Efendi bkz. Hamdi Efendi, Manastırlı.
Manda, 27, 30, 39, 65, 80, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 93, 96-99, 223, - meselesi, 94, 95, 98, - müzakeresi, 100.
Manda meselesinin Kongre'de müzakeresi, 94.
Mandater, 94, -lik, 83-86, 88, 99.
Manisa, 33, 36, 43, -nın işgali, 35, 39.
Manyaslı, 194.
Maraş, 23, 108, 114, 210, 211, 225, 232, 280, 287, 289, 290, - cephesi, 282, - hadisesi, 285, - katliamı, 286.
Mardin, 28, - istasyonu, 103.
Marmara, 240.
Marten, 227.
Matbuat, 46, 98, 100, 129, 161, 162, , 174, 211, 212, 216, 221, 223, 224, 277, 287, 289, 291.
Matbuat Cemiyeti, 298, 312.
Mavri Mira heyeti, 23, 24.
Mazhar Müfit (Kansu) Bey (Sıvas Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi, Hakkâri Mebusu, Bitlis Valisi), 50, 93, 155, 208, 292.
Mazhar Tevfik Bey (Sinop Mutasarrıfı), 135.
Mazlum, -lar, 88, milletler, 64, 148.
Mebus, 66, 73, 75, 76, 106, 133, 167, 170, 172, 187, 201, 240, 243-245, 257, 270, 278, 281, 308, 321, -lar, 177, 184, 187, 202, 205, 207, 208, 210, 213, 221, 248, 253-256, 258, 260, 264, 267, 268, 277-280, 292, 296, 297, 313, 314, 324, 325, - seçimi, 119, 120, - seçimleri, 158, 159, 163, 180, 212.
Mebus seçimi ile uğraşılmaya başlanması, 119.
Mebuslara verilen talimat, 208.
Mebusan, 299, - telgrafhanesi, 307.
Mebus Seçimleri Kanunu bkz. İntihabı Mebusan Kanunu.
Meclis, 28, 39, 58, 65, 85, 90, 154, 156, 158, 160, 161, 170-172, 174, 177, 182, 183, 186, 187, 189, 200-202, 205, 207-209, 218, 248, 255-258, 263, 264, 266, 267, 269, 271, 276, 277, 279-282, 286-292, 294-297, 300, 305, 312, 314, 315, 318, 319, 324-326, -ler, 317, - üyeleri, 318, 321, 322, - üyeliği, 317.
Meclis'in Ankara'da toplanması kararı, 313.
Meclisi Âyan, 290, 323.
Meclisi Mebusan, 28, 39, 61, 63, 65, 66, 71, 90, 101, 120, 154, 156, 158, 161, 165, 184, 187-189, 196, 200-203, 206, 207,

209, 210, 212, 217, 218, 229, 231, 248, 253, 255, 261, 262, 267, 268, 270, 271, 274-279, 281, 282, 290, 292, 295, 296, 298, 299, 301, 311, 314, 317, 318, 321, 322.
Meclisi Mebusan'ın toplanacağı yer, 184.
Meclisi Mebusan reisi olmam sakıncalı görülüyor, 279.
Meclisi Müessisan (Kurucu Meclis), 58.
Meclisi Umumi, 281.
Medeni, - devlet, 90, 129, - devletler, 171, 267, - esaslar, 37, - icaplar, 267, - insanlık, 30, 286, - kabiliyet, 308, 313, - millet, 129, - milletler, 36, 312, - teşebbüsler, 27, - toplumlar, 257, - vasıtalar, 25.
Medeniyet, 25, 45, 311, - âlemi, 31, 140, 227, - Amerikası, 311, - Avrupası, 311, - cihanı, 142, 201, 308, - eseri, 312, - muharebesi, 89.
Mehmet Ali Bey (Dahiliye Nazırı, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Üyesi), 27, 184, 226, 299.
Mehmet Avni (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Mehmet Bey (Baytar Binbaşı), 113.
Mehmet Bey (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Mehmet Galip Bey bkz. Galip Bey, Mehmet.
Mehmet Nurettin Bey (Gebze Kaymakamı), 239.
Mehmet Salih Bey (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Mektep, 23, 64, 236, - arkadaşı, 238, - ler, 84, 85, 159.
Mektup, 44, 71, 75, 91, 98, 100, 127, 138, 148, 149, 191, 195, 218, 219, 221-227, 245, 261, 292, 302, 303, -lar, 46, 217, 220, 262, 264, -laşma, 119.
Memleket, 19, 20, 23, 26, 27, 33, 36, 38, 45, 50, 54, 57, 60, 67, 73, 75, 80, 83, 85-90, 93, 96, 99, 100, 102, 109, 112, 115, 120-122, 126, 128, 130, 131, 139, 141, 142, 144, 145, 147, 158, 161, 162, 166, 169, 170, 173, 176, 179-183, 186, 191, 192, 200, 201, 207, 213, 218-220, 227, 228, 230, 232, 235, 247, 248, 252, 257, 259, 262, 265, 277, 285, 286, 289, 292, 297-301, 303, 305, 308, 309, 312, 313, 322, 323, 325, - idaresi, 68, - menfaatı, 171, 175, 177, 190, -e hizmet, 212, -in bütünlüğü, 84, 85, 92, 93, 266, 297, 312, -in menfaatı, 127, 251, -in mukadderatı, 124, 165, 217, 251, 253, 318, -ler, 30, 281, 309, 310, -te birlik, 178.
Memleketi mercisiz bırakmamak için, 121.
Memur, 28, 36, 39, 42, 112, 131, 230, 236, 242, 307, 308, 317, 323, - lar, 23, 33, 38, 46, 47, 54, 65, 68, 110, 111, 114, 115, 117-119, 121, 128, 129, 139, 141, 161, 165, 178, 180, 183, 188, 191, 192, 207, 211, 216, 218, 223, 227, 229, 234, 290, 302, 303, 322, - luk, 52, - maaşları, 122.

Memuriyet, 45, 46, 52, 155, 161, 198, - hayatı, 196, -ler, 167, 170.
Menteşe, 216.
Meriç sınırı, 186.
Merkezi hükümet, 34, 49, 65, 66, 70, 115, 120, 122-124, 128, 133, 134, 139, 141, 144, 151, 165, 185.
Mersinli Cemal Paşa bkz. Cemal Paşa, Mersinli.
Merzifon, 23, 138, 144, 181.
Meslek, 205.
Mesut (Çankaya) Bey (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi), 63.
Meşru cemiyet, 127.
Meşrutiyet, 83, 84, 158, 305, - hükümleri, 281, - idaresi, 262, - kanunları, 280, - usulü, 161.
Mezalim, 25, 36, 289.
Mezhep, 45, 84, 85, 88, 121, 309, - ler, 189.
Mısırlı köylüler, 270.
Midye, 186.
Milis, 235.
Millet, 19, 20, 23, 25, 27, 29-31, 33, 35, 36, 38-42, 44, 50-52, 55, 57, 58, 64-68, 70, 71, 74, 79, 83, 86-88, 92, 94, 97, 99, 101, 108, 111, 112, 116-121, 123, 125, 128-131, 140, 142-144, 147, 148, 152-158, 161, 162, 166-169, 171-174, 178-182, 188, 192, 196, 200, 206, 208, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 227, 229-231, 235, 245, 258, 265, 267-270, 273, 278-282, 286, 289, 291, 292, 296-298, 300, 308-314, 319, 322-326, - adamları, 58, - aşkı, 145, - bağımsızlığı, 31, -çe, 175, -e sadakat, 262, - haini, 114, -in bağımsızlığı, 210, 216, 248, 266, 273, 274, 278, 312, 314, 318, -in bekçisi, 180, -in birliği, 92, 93, 199, -in idaresi, 277, -in ikazı, 36, -in kurtuluşu, 170-172, 325, -in kuvvetleri, 277, -in menfaatı, 166, 251, -in mukadderatı, 35, 54, 124, 165, 217, 219, 251, 253, -in selameti, 259, -in tam bağımsızlığı, 40, -in vekilleri, 176, -in vicdanı, 32, -ler, 88, 96, 277, - Meclisi, 156, 182, 183, 312, - menfaatı, 171, 177, 190, - tarihi, 149, - borcu, 269, - düşmanı, 217, - işleri, 266.
Millete yayımladığım beyanname, 312.
Milletler Cemiyeti bkz. Cemiyeti Akvam.
Milletvekilleri, 202, 257, 270, 318.
Milli, - arzu, 40, 93, 133, 146, 169, 170, 269, 322, - ayaklanma, 279, - azim, 231, 251, - bağımsızlık, 34, 39, 40, 54, 153, 158, 209, 274, 278, 297, 311, 313, - bağlılık, 40, - birlik, 88, 129, 193, 199, 212, 216, 218, 219, 229, 230, 251, 258, 261, 268, 282, 287, 288, 290, 303, 313, - cemiyet, 257, - cephe, 293, - cereyan, 64, 71, 93, 128, 133, 141, 144, - çoğunluk, 41, - dava, 89, 286, - dayanışma, 288, - emeller, 44, 62, 71, 85, 99, 121, 144, 145, 148, 153-155, 158, 161, 163, 165, 167, 176, 180-182, 188, 198,

217, 219, 230, 253, 269, 280-282, 287, 288, 295, 297, 298, 311, - emniyet, 228, - faaliyet, 51, 139, 267, - feryat, 126, - fikir, 269, - gaye, 50, 59, 93, 170, 239, 256, 257, 286, 288, - hâkimiyet, 30, 93, 158, 161, 163, 170, 171, 227, 282, - haklar, 25, 26, 147, 148, - hakların kutsiyeti, 161, - harekât, 41, 46, 61, 63, 67, 88, 134, 138-141, 144, 145, 150, 152, 153, 155, 156, 161, 165, 177, 178, 188, 193, 195, 196, 198, 200, 202, 212, 216, 223, 235, 251, 262, 287, 288, 295, - hareket, 36, 88, 195, 121, 144, - hayat, 32, - heyet, 41, 42, 165, 216, - his, 63, - hizmetler, 178, - irade, 54, 64, 65, 67, 70, 71, 143, 163, 166, 167, 187, 191, 208, 227, 280-282, 295, 297, - irade idaresi, 32, - itimat, 228, - izzetinefis, 265, - kabine, 182, 286, 287, - kamuoyu, 247, - karar, 141, 121, 231, - kıta, 54, - kongre, 65, 92, 134, - kudret, 170, 171, - kumandan, 101, 138, - kuvvetler, 54, 137, 289, 293, 314, - maksat, 53, 62, 150, 151, 154, 184, 251, 261, 282, - maksatlar, 36, 64, 67, 157, 162, - mefkûre, 170, - menfaatlar, 149, 186, 255, - mesai, 139, 325, - meseleler, 280, 302, - mevcudiyet, 36, 71, 108, 131, 209, 282, - mıntıka, 137, - mukadderat, 93, 289, - muvaffakiyet, 164, - mücadele, 32, 220, - mücahede, 273, 274, - müdafaa, 279, 280, - müfreze, 194, 233, - müşterek mesai, 69, - namus, 318, - ordu, 69, - propaganda, 44, - sada, 35, - selamet, 61, - sınırlar, 64, 286, - sır, 32, 42, - silahlı teşkilat, 211, - şekil, 111, 128, - şeref, 170, - şiar, 229, - şûra, 40, 64, 93, - şuur, 27, - tam bağımsızlık, 41, - tarih, 153, - tertibat, 53, - teşebbüs, 37, 66, 67, 70, 121, 131, 144, 153, 179, 182, 231, - teşekküller, 24, - teşkilat, 33, 35, 36, 41, 54, 62, 97, 121, 131, 139, 152, 154, 157, 161-165, 167, 168, 170, 175, 177, 180, 183, 185, 192, 194, 197-199, 206, 207, 211-213, 215, 217-219, 232, 234, 236-238, 251, 257, 258, 261, 262, 269, 282, 290, 296, 300, 302-304, 309, - tezahürat, 36, 37, 39, 136, 146, - toplantı, 209, - uyanış, 267, - varlık, 26, - vazife, 54, 146, 207, 209, 261, 292, 308, 314, - vicdan, 39, 40, 93, 297.

Milli Ahrar, 205.

Milli Kongre, 205.

Milli Meclis, 65, 90, 120, 154, 156, 158, 161, 170, 172, 186, 187, 189, 200, 201, 207-209, 258, 276, 279, 280, 282, 287, 288, 291, 292, 295, 297.

Milli Talim ve Terbiye binası, 306.

Milli Teşkilat Nizamnamesi, 102.

Milli Türk Fırkası, 205.

Milli teşekküller, siyasi maksat ve hedefleri, 24.

Milli varlığa düşman teşekküller, 26.

Milli Sır, 32.

Milli teşkilat vücuda getirilmesi ve milletin ikazı, 36.
Milli tezahürlerin akisleri, 37.
Milli gaye için ortaya atılmak kararı, 50.
Milli teşkilat genişliyor ve kuvvetleniyor, 183.
Milli teşkilatın düzene sokulması, 232.
Milli fikir ve milli teşkilatın kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti küçümseyenler, 269.
Milli bir kabine teşkili imkânsızlığı, 286.
Milliyet, 308, - esasları, 99, 312, - hissiyatı, 311, -siz, 88.
Milliyetperver, 216, -ane, 216.
Milne, George (General Miln, Sir Corç Milen, Mister Corç Milen, Karadeniz Ordusu Başkumandanı), 101, 263-265, 295, 301, 303.
Misakı Milli, 269.
Misakı Milli hazırlanıyor, 269.
Mister T.R., 221.
Misyonerler, 85, 88.
Miting, 24, 38, 210, -ler, 23, 36, 37, 44, 188, 312.
Mitingler, milli tezahürler. 37.
Mitralyöz, 77, 293, - bölüğü, 35.
Molla, 191, 222.
Mondros Mütarekesi, 23, 27, 64, 100, 144, 158, 181, 208, 267, 281, 297, 311, 323.
Morisson (Morison), 87.
Muallim, 189.
Mudanya, 35.
Mudurnu Suyu, 323.
Muhabir, 225.
Muhacirin Komisyonu, 23.
Muhacirler, 188.
Muhafazai Hukuk Cemiyeti, 24.
Muhafız alayı, 240.
Muhalefet, 32, 73, 101, 105, 129, 134, 144, 150, 151, 167, 287, 288, 303, -kâr hareket, 212, -ler, 313, - vaziyeti, 141.
Muhalif, 46, 64, 65, 67, 92, 114, 121, 129, 171, 188, 198, 199, 211, 216, 220, 223, 239, 244, - blok, 195, - cereyanlar, 44, - fırkalar, 298, - gazeteler, 290, -ler, 122, 197, 201, 205, 217, 218, 245, 300, 323.
Muhammed'in (Hz.) sakalı, 325.
Muharebe, 87, 89, 95, 96, 116, 122, 259, 261, 285, 293, 302, 309, 323.
Muhasebeci, 134.
Muhittin Paşa (Ankara Valisi), 101, 133, 143, 155.
Muhtar Bey (Mühendis, Nafıa işleri), 189.
Muhtıra, 25, 37, 80, 94-96, 129, 138, 180, -lar, 92.
Musa Bey, Hacı (Mutki Aşiret Reisi, Erzurum Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi), 66, 248.
Mustafa Sabri Efendi (Şeyhülislam), 224, 290.
Mutki, 248, - Aşireti, 66, - aşiret reisi, 76, - dağları, 76, -li, 68.
Muzaffer Bey (Yaver), 42 .
Muzıka Karakolu, 306.
Mücadele, 89.
Mücahede, 273, 274, 313.
Mücahitler, 247, 291.
Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 76, 80, 120-122, 125, 155, 159, 180, 184,

187, 191, 209, 234-236, 238, 251, 257, 273-275, 282, 290, 292, 297, 298, 304, 309-314, - Grubu, 266, 269, - Heyeti, 200, - Heyeti Merkeziyesi, 122, 324, - Heyeti Temsiliyesi, 125, 145, 155-157, 159, 162, 169, 311, - Teşkilat Nizamnamesi, 211.
Müdafaai Hukuk Heyeti, 243, - Trabzon Merkezi, 126.
Müdafaai Hukuk Teşkilatı Nizamnamesi, 304, - Eki, 304.
Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti, 24-26, 41, 49, 51, 54, 63.
Müfettişlik vazifemin geniş salahiyetleri, 28.
Müfreze, 33, 47, 102, 103, 105, 107, 108, 194, 238, 240, 241, 247, 259, 293, 301, 324, -ler, 233.
Müftü, 37, 196, 197, 259.
Mühendis, 189.
Mülakat, 24, 62, 74, 140, 149, 185, 199.
Mülki, - kuvvet, 135, - makam, 44, - makamlar, 42, 326, - memur, 65, - memurlar, 28, 36, 38, 54, 110, 111, 115, 119, 139, 183, 207, 216, 303, 322.
Mülkiye memuru, 39, 317.
Mülteciler, 38.
Münir (Akkaya) Bey (Erzurum Valisi), 40, 49, 50.
Münir (Ertegün) Bey (Hukuk Müşaviri), 189.
Münir Bey (Topçu Alay Kumandanı), 113.
Mürit, 141, -ler, 259.
Mürşit, 142.
Müslüman, 24, 310, - ahali, 26, - esirler, 87, - Kürt ahalisi, 227, - lar, 25, 60, 285, 286, 300, -ların halifesi, 31, -Türk hükümeti, 87, - unsurlar, 25.
Müşavir, 189.
Mütareke, 27, 100, 144, 311, 323, - hükümleri, 23, 64, 181, 208, 281, 297, - tarihi, 158.
Mütarekename, 23, 267.
Müttefik, 214, 248, - askerleri, 38, -ler, 95, 309.
Müttefikler Yüksek Meclisi, 263, 265.
Müzaheret, 39, 85, 88-96, 98, 100, 266.
Müzakere, 19, 47, 50, 75, 83, 84, 94, 95, 100, 101, 127, 128, 172, 192, 195, 200, 207, 252, 253, 266, 278, 290, 296, 297, 305, 312, 322, - gündemi, 79, -ler, 37, 51, 62, 78, 80, 86, 96, 102, 173, 185, 189, 206, 208-210, 255, 275, 299.

Naci (Eldeniz) Bey (Padişah'ın Seryaveri), 191, 192.
Nafıa işleri, 281.
Nahit Efendi (Yüzbaşı), 240, 243.
Nahiyeler, 130.
Nail Efendi (Gebze Jandarma Yüzbaşısı), 236-239, 246.
Nakşi şeyhi, 66, 68.
Nallıhan, 324.
Namaz, 152, 153, 324, 325.
Namus, 108, 164, 198, 263, 265, 285, 313 318, -kâr, 87, -lu, 141, 146, 216, 222, 236, 278, - vazifesi, 305.

Nasyonalist, 289.
Nâzım Paşa, 68, 221.
Nazilli, 43, 214, 215, 252, 326.
Nazmi Bey (Üsküdar Jandarma Kumandanı), 240, 243.
Necati (Güneri) Bey, Süleyman (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi, *Albayrak* gazetesi Müdürü), 63.
Nedim Bey (Nevşehir Kaymakamı), 324.
Nefer, 76, 240, 243, 246.
Neologos, 195.
Nevres Bey (Erkânıharp Binbaşı, Askeri Nigehban Cemiyeti Üyesi), 180.
Nevşehir, 290, 324.
Nigehban Cemiyeti, 180, 195, 208, 210.
Nigehbancı, -lar, 175, 197, 296, - subay, 210.
Niğde, 27, 120, 127, 151, 216, 247, 290, 324, - Mutasarrıfı, 134.
Nizamname, 20, 25, 64, 68, 69, 79, 80, 98, 102, 122-125, 157, 168, 187, 207, 208, 211, 234, 266, 290, 304.
Noell, Edward (Novil) (İngiliz Binbaşı), 101, 103, 105, 106, 112-116, 227.
Nota, 221, 262-265, 271-276.
Numune Çiftliği, 48.
Nurettin Bey (Polis Müdürü), 211, 221.
Nurettin Paşa, 260-262.

Of, 24.
Ordu, 23, 29, 31, 32, 34-36, 41, 48, 51, 53-55, 59, 62, 66, 67, 69, 75, 83, 85, 86, 91, 94, 98, 115, 117, 120, 130, 134, 138, 139, 141, 155, 156, 179, 181, 185, 187, 206, 215, 260-265, - birlikleri, 27, - idaresi, 68, -lar, 52, 136, 179, 218, 296, - mensupları, 180.
Ordumuzun vaziyeti, 27.
Ordu ile temas, 32.
Orhan Bey, 189.
Osman (Tufan) Bey (Yüzbaşı, Alay Kumandanı), 77, 193, 211.
Osman Bey (Kastamonu Mevki Kumandanı, Miralay), 134-137.
Osman Nuri Bey (Mutasarrıf), 133.
Osmaniye, 232.
Osmanlı, 40, 45, 97, - arazileri, 158, - beldeleri, 45, 158, 325, - camiası, 158, - devleti, 23, 24, 27, 29, 30, 158, 171, 173, 176, 264, 265, 267, 281, 285, 286, 294, 297, 300, 309, 310, 313, - Ermenileri, 90, - hâkimiyeti, 289, 312, - hanedanı, 31, - hükümeti, 31, 65, 80, 263, - idaresi, 310, - İmparatorluğu, 179, - kıtaları, 263, 265, - kıtası, 139, -lar, 309, 311, - memleketi, 29, 176, - memleketleri, 30, 83, 84, 115, 309, - milleti, 309, 311-313, - Milli Meclisi, 90, - ordusu, 23, - padişahı, 27, 31, 227, - saltanatı, 31, - tebaası, 87, - vatanı, 24, - vilayetleri, 309.
Otomobil, 43, 47-49, 77, 101, 104, 106, 286.
Otopsi, 245.
Oy, 20, 79, 87, 165, 305, -lar, 127, 279.
Oybirliği, 100, 127, 128.

Ödemiş, 43.
Öldürme, 235, 238, 239.
Ölüm, 216.
Ömer Fevzi Bey, 66.
Ömer Halis (Bıyıktay) Bey (20. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 71.
Ömer Hulûsi Efendi (Evkaf Nazırı, Şeyhülislam), 300.
Ömer Lûtfi (Argeşo) Bey (23. Fırka Kumandanı, Mebus), 137, 183.
Ömer Mümtaz (Tanbi) Bey (Erzurum ve Sıvas Kongreleri Heyeti Temsiliye Üyesi), 208.
Öncü, 50.
Önerge, 258.

Padişah, 23, 27, 29, 30, 37, 41, 45, 46, 52, 57, 62, 67, 79, 110, 112, 114, 116-119, 121, 129-131, 139-141, 143, 145, 147-150, 154, 168-170, 174, 176, 177, 189-191, 194, 195, 197-200, 205, 206, 209, 218, 221, 222, 224, 227, 264, 267, 269, 287, 290, 295-300, 309, 323-325, - beyannamesi, 145, 146, - iradeleri, 188, - köleliği, 173, -lar, 221, -lık makamı, 147, -perestlik, 322, 323.
Padişah'ın beyannamesi, 129.
Padişah köleliğiyle kazanılan iktidar makamı, iktidarsızlığın numunesidir, 173.
Padişah, halin ve vaziyetin icabına göre birisini sadrazamlığa seçeceğim diyor, 295.
Papaz, 191, -lar, 72.
Para, 74, 87, 88, 98, 102, 107-109, 116, 151, 188, 194, 195, 219, 224, 230, 236-238, 317, 323, 325, -lar, 221, - meselesi, 96.
Paris, 39, 40, 92, 263, 265.
Paris Kongresi, 95.
Paris Sulh Konferansı, 45, 120, 154, 158, 188, 206, 208, 228, 277, 278, 309.
Parti, 46, 223, - teşkilatı, 292.
Paşa köyü, 238.
Paşaeli, 24, 35, 206, 302.
Patrik, 24, 195.
Patrikhane, 23, 87, 184, -lerin imtiyazı, 84.
Payitaht, 212, 285, -lar, 323.
Peel, P. (P. Pil) (İngiliz Miralay), 115.
Peygamber, 259, 260.
Pichon (Pişo), M. (Fransa Dışişleri Bakanı), 226.
Piyade, 135, 194, - alayı, 286, - kuvveti, 259, - müfrezesi, 47.
Polidis, İstirati (Polidi) Efendi, 37.
Polis, 135, 188, 212, 214, 216-218, 221, 287, - kuvveti, 208, - Müdüriyeti, 156.
Politikacılar, 109, 213.
Pontus, - Cemiyeti, 24, - hükümeti, 26.
Posta, 52, 85, 119, 161, 247, 253, 292, - hırsızı, 101.
Prens Sabahattin Bey, 200.
Prensip, 24, 64, 128, 132, 170, 171, 176, 180, 219, 260-262, 264, 266, 303, -ler, 65, 89, 158, 172, 267, 280, 300, 311.
Program, 40, 55, 71, 187, 201, 207, 257, 269, 281.
Propaganda, 23, 35, 44, 46, 102, 103, 105, 140, 209, 223-225,

247, -cı, 88, -cı subay, 115, -lar, 71, 80, 98, 100, 128, 222, 259, 267.
Protesto, 123, 181, 188, 197, 247, 265, 303, 310, 311, -lar, 230, - telgrafları, 312.
Protokol, 185, 187, 200.

Rahip Frew bkz. Frew.
Rahip, 27, 46, 191, 220, 299.
Raif (Dinç) Efendi, Hoca (Erzurum Mebusu, Heyeti Temsiliye Üyesi, Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Reisi), 63, 66, 73, 75, 76, 95, 124.
Raka köyü, 112, 113.
Rasim Bey (Baytar), 302.
Rasim (Başara) Bey (Sıvas Mebusu), 73, 75.
Rauf (Orbay) Bey (Bahriye Nazırı), 43, 44, 49, 50, 63, 66, 76, 78, 83, 89, 97, 98, 100, 124, 170, 172, 180, 208, 245, 270, 276-280, 286-293, 295, 299-301, 303-306.
Rauf ve Refet Beylerin tereddüdü, 44.
Rauf Ahmet (Hotinli) Bey (*İstiklâl* Gazetesi Başyazarı), 91, 201.
Recep (Peker) Bey (BMM Başkâtibi, Fırka Kâtibi Umumisi), 172, 322.
Recep Kâmil, Şeyh, 190-193, - vakası, 189.
Recep Zühtü Bey, 106, 193.
Reddi İlhak Cemiyeti, 24, 41, 45, 54, - heyetleri, 184.
Refet (Bele) Bey (3. Kolordu Kumandanı, Miralay), 28, 40, 43, 54, 44, 55, 58, 59, 62, 68, 75, 77, 84, 95, 96, 138, 139, 156, 184, 198, 214, 215, 308, 312, 324, 326.
Refet Bey'in 3. Kolordu Kumandanlığı'nı bırakması, 54.
Refet Bey'le haberleşmeler, 58.
Refet Bey'in yerinde olmayan bazı teklifleri, 138.
Refet Paşa Salihli ve Aydın Cephelerine kumandan olarak gönderiliyor, 214.
Refet Paşa, Demirci Efe'nin maiyetine giriyor, 214.
Refet Bey (İstatistik Mütehassısı), 189.
Refi' Cevat (Ulunay) Bey (*Âlemdar* Gazetesi Başyazarı), 202.
Refik (Saydam) Bey (Doktor), 50.
Refik Bey (Askeri Nigehban Cemiyeti Üyesi, Erkânıharp Miralayı), 180.
Refik Halit (Karay) Bey (Posta ve Telgraf Müdiri Umumisi), 46, 52, 53, 156, 161, 166, 221.
Rejim, 314.
Remzi Bey (Sinop'ta Jandarma Tabur Kumandanı), 135, 136.
Resmi, - istatistik, 91, - memuriyet, 52, - memurlar, 46, 223.
Resmi sıfat ve salahiyetleri bırakarak, milletin şefkat ve civanmertliğine güvènmek ve vicdani vazifeye devam etmek kararı, 52.
Reşat Hikmet Bey (Meclisi Mebusan Reisi), 88, 91, 188, 279, 280.

Reşit Akif Paşa (Âyan Üyesi, Dahiliye Nazırı), 44.
Reşit (Rey) Bey (Dahiliye Nazırı), 188, 299.
Reşit Bey, Çerkez (Saruhan Mebusu), 321.
Reşit Paşa (Sıvas Valisi), 47-49, 60, 72-75, 110, 112, 127, 155, 193.
Reşit Sadi Bey, 91.
Reşit Saffet (Atabinen) Bey (Maliye Kalemi Mahsus Müdürü), 189.
Revolver, 113.
Rıhtım, 24.
Rıza Bey (Kırşehir Mebusu), 321.
Rifat (Börekçi) Efendi (Ankara Müftüsü, Diyanet İşleri Reisi), 197.
Robert Koleji, 189.
Romancılar, 175.
Ruhani meslek, 227.
Rum, 24, - bekçileri, 236, 239, - çeteleri, 33, - entrikası, 237, -lar, 37, 184, 208, 221, 237, 238, 240, -luk, 80, - mektepleri, 23, - patriği, 195, - Patrikhanesi, 23, - Pontus hükümeti, 26.
Rumeli, 19, 41, 54, 80, 124, 125, 145, 155, 156, 159, 162, 168, 169, 180, 187, 191, 200, 209, 234, 251, 252, 257, 261, 282, 287, 290, 292, 297, 298, 304, 307, 310, 311, 313, - sahili, 293.
Rus, - istilası, 25, - mitralyözü, 293, - tüfeği, 293, - vapuru, 293.
Rusya, 293.
Rüstem Bey, Ahmet Alfred (Sıvas Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi), 208.
Rüştü Bey (1. Fırka ve Bolu Havalisi Kumandanı), 232, 235-237, 239, 240.
Rüştü Bey (Erzurum'da 9. Fırka Kumandanı), 28, 132.

Sadaret, 45, 56, 117, 157, 158, 166, - makamı, 298, - merkezi, 159.
Sadık Bey (Miralay, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi), 40, 59, 60, 92, 221.
Sadık çetesi, 237.
Sadrazam, 39-41, 92, 97, 117, 119, 126, 143, 149, 154, 155, 157, 159, 160, 162, 164-166, 177, 200, 201, 220, 258, 262, 266, 274, 275, 280-282, 286, 289, 290, 295, 298, 300, 305, -lar, 171, -lık, 40, 296, 299.
Sadullah Fevzi (Eren) Bey (Erzurum Kongresi Heyeti Temsiliye Üyesi, Bitlis Mebusu), 66, 76.
Safa Bey (Hariciye Nazırı), 300.
Sait Molla (İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi), 27, 39, 46, 191, 195, 198, 199, 217, 220-225, 227, 246, 290.
Sait Molla nasıl çalışıyordu?, 220.
Sait Paşa, 151, 157.
Salâhattin Bey (Konya'da 12. Kolordu Kumandanı, Miralay), 53, 61, 90, 138.
Salâhattin (Köseoğlu) Bey, Çolak Hüseyin (3. Kolordu Kumandanı, Miralay), 54, 55, 56, 58-62, 69, 73, 75, 77, 92, 206, 208, 215, 322, 323.
Salibi Ahmer (Kızılhaç), 23.
Salih Bey, 189.
Salih (Omurtak) Bey (Harbiye Nezareti Seryaveri, 8. Kolordu Ku-

mandanı), 213, 261, 263, 272, 277, 287, 288, 294, 300, 301.
Salih (Kezrak) Paşa (Bahriye Nazırı, Sadrazam), 179, 185, 189-192, 206, 208, 217, 219, 247, 271, 287, 298-301, 305, - Kabinesi, 323.
Salih Paşa Heyeti Temsiliye ile temas için geliyor, 179.
Salih Paşa sadrazam oluyor, 298.
Salihli, 273, - cephesi, 214, 215.
Saltanat, 23, 31, 37, 185, 285, 300, - hanedanı, 85, - idaresi, 158, - makamı, 29, 66, 121, 158, 170, 209, 297, 310, 324, 325, - merkezi, 310.
Saltanat Şûrası, 39, 40.
Samih Fethi (Tan) Bey (Çorum Mutasarrıfı), 134.
Samsun (Canik), 23, 24, 28, 30, 33, 34, 36, 40, 40, 43, 53, 56-60, 74, 103, 109, 127, 133, 134, 138, 144, 181, 207, 210, 216, 322, 323.
Samsun'a çıktığım gün umumi vaziyet ve manzara, 23.
Samsun'daki subaylar arasında güya padişahperestlik hissiyatı varmış, 322.
Sancakı şerif, 325.
Sancaklar, 120.
Sansür, 161, 212.
Sapanca, 194.
Saray, 41, 46, 50, 52, 119, 131, 154, 200, 293, 296, 299, 300, - ahvali, 150, -lar, 298.
Saruhan, 206, 321.
Seçim, 20, 65, 69, 79, 101, 119, 120, 177, 187, 247, 256, 257, 279, 296, - daireleri, 322, - dairesi, 210, -ler, 61, 129, 158, 159, 163, 167, 173, 180, 208, 212, 213, 217, 224, 232, 314, 317, 322, -ler meselesi, 133, - meclisleri, 317.
Seçimler esnasında bazı yerlerdeki büyük hükümet memurlarının çıkardıkları müşkülat, 322.
Seçmenler, 314.
Sedat (Doğuer) Bey, 61.
Sefaretler, 299.
Sefir, 42, 276.
Selanik, 141.
Senato, 83, 86, 127.
Sermaye, 99, 186, -darlar, 99.
Servet (Orkun) Bey (Trabzon Mebusu), 66, 76, 123-127, 150.
Seyahat, 42, 115, 133.
Seyit Bey (Mebus), 44.
Seyit Abdülkadir Efendi (Kürt Teali Cemiyeti kurucusu), 221.
Sıhhat, 72, 87.
Sıhhi ahval, 153.
Sıhhiye, 48, 59.
Sınai, - ihtiyaçlar, 186, - yardım, 99.
Sınıf, 87.
Sınır, 28, 85, 90, 92, 99, 158, 186, 238, 263, 265, 286, -lar, 64, 84-89, 231, 266, - hattı, 264, - tayini, 120.
Sırrı (Bellioğlu) Bey (Mebus), 239, 243-245.
Sıvas, 28, 34, 38, 40, 41, 43, 45-49, 54, 55, 57, 59, 60, 63, 69, 70, 72-74, 76, 77, 90, 91, 93, 99, 100, 103-106, 108-113, 115, 121, 126-128, 131, 133, 134, 136, 138-

140, 142, 152, 155, 159, 160, 164-167, 169, 175, 178, 185, 189-191, 193, 196, 199, 205, 206, 212, 216, 218, 221, 226-228, 231, 235, 236, 248, 252, 253, 256, 269, 276, 278, 308, 314, - ahalisi, 101, 181, 192, - genel toplantısı, 42, - İslam ahalisi, 144, - Lisesi, 77, 81, 159, - Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi, 122, - Telgrafhanesi, 117, - telgraf merkezi, 159, 233, - Telgraf Müdüriyeti, 118, - vakası, 224.
Sıvas'ta genel bir milli heyet toplamak kararı, 41.
Sıvas'a hareket, 47.
Sıvas Valisi'nin endişeleri, 72.
Sıvas yolunda, 76.
Sıvas'ta aleyhime yapılan bir teşebbüs: Şeyh Recep vakası, 189.
Sıvas (Genel) Kongresi, 19, 58, 61, 62, 66, 67, 71, 72, 74-76, 78, 79, 81, 83, 84, 86, 89, 97, 101-103, 124, 125, 154, 157, 162, 182, 185, 187, 230, 231, 251, 258, 267, 269, - Beyannamesi, 123, 266, - Heyeti, 98, 118, 119, - Heyeti Temsiliyesi, 123, - Nizamnamesi, 80, 211, 266.
Sıvas Kongresi hazırlıkları, 71.
Sıvas Kongresi açılıyor, 78.
Sıvas Kongresi'nin meşgul olduğu işler, 79.
Sıvas Kongresi'ni neticesiz bırakmak teşebbüsleri, 101.
Siirt, 28, 76.
Silah, 23, 27, 31, 60, 67, 105, 108, 135, 193, 195, 230, 247, 302, 311, 313, - bırakma, 289, -landırma, 121, 138, 155, 240, 285, 286, 289, 302, -lar, 151, 236, 259, -lı kuvvet, 150, -lı Kürt, 103, 104, 107, 113, -lı müfreze, 233, 301, -lı teşkilat, 211, 304, - meselesi, 62.
Sinop, 118, 135, - ahalisi, 37, - Mutasarrıf Vekili, 136.
Sis (Tevfik Fikret'in şiiri), 148.
Siverek, 105, 113, 114, 258.
Sivrihisar, 43.
Siyaset, 45, 68, 79, 84, 85, 88, 92, 120, 129, 177, 178, 181, 185, 225, 227, 229, 230, 262, 286, 287, 302, 303, 312, - adamı, 228.
Siyasi, 210, - adamlar, 87, - ahlakiyat, 68, - bağımsızlık, 273, 277, - borçlanmalar, 87, - delege, 188, - eğilimler, 264, - esaret, 87, - fırkalar, 19, 97, 213, - fikirler, 156, 161, - gaye, 226, - görüş, 303, - grup, 171, - gruplar, 175, - hâkimiyet, 65, 186, 311, - haklar, 25, - hata, 45, - hedef, 24, - hürriyet, 311, - icaplar, 182, - imtiyazlar, 87, - işler, 188, 219, - kuvvet, 288, - maksat, 24, 122, 236, - memurlar, 223, 227, - mevcudiyet, 185, 273, - mutemet, 115, - münasebetler, 158, 159, - nükte, 225, - propaganda, 44, - rical, 74, 226, - sakıncalar, 205, 262, - temas, 115, - teminat, 184, - temsilci, 40, 74, 138, 278, 311, - temsilcilik, 282, - teşebbüs, 231, - üstünlük, 226, - vaziyet, 80, 86, 178, 184, 231, - zümre, 171, 281.
Skandal, 272.

Soma, 247.
Sosyalist, 202.
Sömürge, 87, 186, -ler, 312.
Suat Bey (İzmit Mutasarrıfı), 151, 152, 309.
Subay, 23, 47, 49, 51, 62, 69, 109, 115, 134, 138, 141, 192, 193, 195, 227, 236, 240, 242, 243, - lar, 29, 33, 35, 72, 76, 101, 104-107, 111, 114, 118, 188, 210, 214, 220, 233, 247, 259-261, 272, 278, 294, 302, 314, 322, 323, -lık, 194.
Suikast, 39, 102, 310, 311, -lar, 242.
Sulh, - delegeleri, 266, - Komisyonu, 231, -name, 120.
Sulh Konferansı bkz. Paris Sulh Konferansı.
Sulh ve Selamet Fırkası, 26, 44, 205.
Suphi Bey (İngiliz Muhipleri Cemiyeti Üyesi, Konya Valisi), 196, 198, 211, 309.
Suriye, 84, 85, 87, 88, 97, 176, 225, 289.
Süleyman (Boşnak) Bey (Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Üyesi, Binbaşı), 63.
Süleyman Şefik Paşa (Harbiye Nazırı), 108, 110, 111, 143, 146, 161.
Süngülerini milletin kalbine saplayan yabancıları misafir sayan bir Harbiye Nazırı, 182.
Süreyya Bey bkz. İbrahim Süreyya Bey.
Sürgün, 208.
Süvari, 105, 109, 112, 137, 194, - alayı, 103, 106-108, 286, - bölüğü, 114, -ler, 110, - Müfrezesi, 238.

Şakir Paşa (Harbiye Nazırı), 29.
Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 80, 125.
Şarki Anadolu Vilayatı Heyeti Temsiliyesi, 123.
Şefik Bey (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Şehir, 38, 49, 61, 77, 151, 286, -ler, 99, -liler, 63, - telefonu, 160.
Şehit, 89, 241, 243, 246, 259, 294, 307.
Şehzadebaşı, 306.
Şemseddini Sivasî, 190, 191, 193.
Şemsettin (Şener) Bey (12. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 206, 208.
Şeref, 19, 30, 31, 117, 138, 140, 167, 170, 257, 269.
Şeref (Aykut) Bey (Edirne Mebusu), 279.
Şeriat ilanı, 259.
Şerif Bey (Kastamonu Piyade Tabur Kumandanı), 135.
Şerif Paşa (Damat), Mehmet (Dahiliye Nazırı), 174, 175, 181, 218, 219, 247, 248.
Şerif Paşa (Damat) milleti zehirliyor, 174.
Şerif Paşa'nın (Damat) (Dahiliye Nazırı) memlekete sevk ettiği nasihat heyetleri, 213.
Şerif Paşa'nın (Damat) (Dahiliye Nazırı) şüphe veren halleri, 215.
Şerif Paşa (Damat) devamlı olarak milli birliği bozmakla, Harbiye

Nazırı, temsilcimiz Cemal Paşa da hükümetin icraatını müdafaa ile meşgul, 218.
Şevket Bey, Galatalı (Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı, Miralay), 156. 184, 201, 232, 236 238, 241-243, 277, 304.
Şevket Hanım (Yahya Kaptan'ın eşi), 246.
Şevket Turgut Paşa (Harbiye Nazırı), 37.
Şevki (Berker) Bey, 189.
Şeyh, 66, 76, 68, 124, 141, 189-193, 200, 256, 259.
Şeyh Eşref bkz. Eşref, Şeyh.
Şeyh Hacı Fevzi Efendi bkz. Fevzi Efendi, Şeyh Hacı.
Şeyh Muhsini Fâni bkz. Hüseyin Kâzım Kadri Bey.
Şeyh Recep Kâmil bkz. Recep Kâmil, Şeyh.
Şeyhülislam, 300.
Şiilik, 259.
Şiir, 148.
Şile, 221.
Şimendifer, 33, 248, 253, 305, 314, - hattı, 247, -ler, 96, 99.
Şûra, 39, 40, 64, 208, 294, 298.
Şûrayi Devlet, 300.
Şükrü Bey (Sivas Kongresi Afyonkarahisar Delegesi), 100.

Taarruz, 36, 114, 116, 193, 201, 238, 286, 287, 289, 294, 295, 305, 318, 321, -lar, 96, 128, 273, 290.
Tabip, 201, 222, 292, -ler, 261.
Tabur, 135.
Tahir (Barlas) Bey (Adapazarı Kaymakamı), 194, 234.
Tahkik Komisyonu, 263.
Tahsildar, 194.
Tahsin Bey, 258.
Talebe, 84.
Tali Bey bkz. İbrahim Tali (Öngören) Bey.
Talostan Bey, 194.
Tampon devlet, 186.
Tarık Bey (3. Fırka Emir Subayı, Mülazımıevvel), 132.
Tarih, 25, 58, 64, 65, 68, 102, 149, 153, 179, 220, 245, 268, 285, 288, 297, 311.
Tarihi, - anlar, 132, - haklar, 26, 158, - mesuliyet, 312, - vesikalar, 26.
Tarikat mensupları, 141.
Tarruzlar, 218.
Tasviri Efkâr, 174, 231.
Tatbikatı safhalara ayırmak ve kademe kademe yürüyerek hedefe varmak, 31.
Tavşancıl, 239, 240, 243, - ahalisi, 246.
Tayyare, 98.
Tealii İslam Cemiyeti, 290, 324.
Tecavüz, 25, 29, 31, 33, 34, 36, 39, 64, 138, 155, 158, 159, 161, 181, 208, 219, 221, 232, 237, 252, 257, 265, 270, 273, 277, 278, 281, 282, 285, 286, 289, 295-297, 312, 313, 317, -kâr, 244.
Tehcir, 25.
Tekkeler, 141.
Teklif Encümeni, 94, 95.
Telefon, 107, 117, 118, 160, 239, - hatları, 323.

Telgraf, 34-39, 41, 43, 47, 48, 53-60, 62, 63, 70, 72, 73, 75, 79, 86, 91, 92, 101, 104-108, 111, 112, 114, 122, 124, 130-134, 136, 140-143, 149-158, 160-163, 165, 166, 169, 174, 177, 178, 181, 184, 189-192, 195-201, 211, 212, 215, 216, 219, 221, 228-230, 232-235, 238, 240, 241, 243, 246, 247, 251-253, 255, 257, 258, 271-274, 276, 278, 286, 290, 291, 294, 297-300, 304-306, 317, 318, 323, 326, -çı, 153, 163, -çılar, 233, -lar, 51, 52, 119, 139, 141, 167, 254, 256, 280, 312, - haberleşmeleri, 118, 153, 168, 277, - memurları, 33, 117, 118, 307, - memuru, 308, - merkezi, 138, 159 - merkezleri, 117, 309, - müdürleri, 307, -name, 33, 35, 38, 41, 45, 55, 56, 61, 69, 75, 110, 111, 114, 116, 117, 119, 123-127, 129, 143, 149, 150, 152, 157, 159, 163, 166, 140, 171, 172, 178, 179, 182, 191, 202, 211, 217, 228-230, 241, 243, 251, 252, 255, 258, 275, 280, 305, 321.
Telgrafhane, 48, 107, 112, 114, 117-119, 127, 134, 140, 159, 163, 190, 193, 233, 234, 298, 300, 306, 307.
Telsiz telgraf, 221.
Temel Bey (Trabzon Belediye Heyeti Üyesi), 126.
Temyiz Mahkemesi, 213.
Teşkilat, 19, 23, 27, 34-36, 41, 48, 49, 53, 54, 62, 69, 97, 121, 125, 131, 139, 151, 153, 154, 157, 161-165, 167, 168, 170, 171, 175, 177, 180, 183-185, 187, 192, 194, 197-202, 205-208, 211-213, 215, 217-220, 222, 226, 232-234, 236-238, 241, 242, 245-247, 251, 255, 257, 258, 261, 268, 269, 282, 287, 290, 292, 293, 296, 300-304, 308, 309, 317, 325, -lanma, 54, 244, - merkezi, 168, - merkezleri, 196, - nizamnamesi, 234, -sızlık, 251, 252.
Tevfik Bey (İstanbul Telgraf Müdürü), 160.
Tevfik Bey (Malatya Jandarma Kumandanı, Mutasarrıf Vekili), 108, 112, 114.
Tevfik Bey (Nafıa Nazırı), 300.
Tevfik Fikret, 148.
Tevfik Hamdi Bey (Dahiliye Nazırı), 200.
Tevfik Paşa (Hariciye Nazırı, Sadrazam), 84, 85, 188, 299, - Kabinesi, 153.
Ticaret, 140, 300.
Ticari işler, 189.
Tifo, 216.
Tokat, 47, 48, 84, 85, 216.
Topçu, 105, 107, 112, 180, 190, 211, 302, - alayı, 105, - kıtaları, 247, - kuvveti, 259.
Tophane, 307.
Toplum, 32, 68, 268.
Toplumsal, - ahlakiyat, 68, - denge, 65, 186, - hayat, 309.
Toprak, 30, 88, 90, 92, 297, - bütünlüğü, 158, 208, -lar, 142, 158, 179.
Toros dağları, 92, 120.

Torpido, 98, 215.
Torul, 131, 149, 150.
Trabzon, 24, 26, 28, 37, 51, 62, 66, 76, 87, 101, 123, 124, 127, 129, 131-133, 143, 149-151, 155, 206, 207, 210, 211, 322, - Belediye Heyeti, 126, - Heyeti Merkeziyesi, 124-126.
Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti, 24, 26.
Trabzon'dan gelen teklif, 149.
Trakya, 24, 34, 35, 41, 42, 75, 87, 184, 186, 188, 206, 301-303, - Cemiyeti, 302, - cumhuriyeti, 24, -lılar, 302, - meselesi, 186.
Trakya-Paşaeli Cemiyeti, 24, 35, 302.
Tren, 305.
Tufan Bey bkz. Osman (Tufan) Bey.
Turhal, 99.
Tutuklama, 43, 73, 103-105, 108, 132-135, 151, 155, 161, 192, 193, 208, 216, 239, 278, 279, 304, 305, 311, 313, 314, 324.
Tutuklu, 135, 138, 195.
Tüccar, 190, 191.
Tüfek, 113, 135, 247, 293, 302.
Türbe, 221.
Türk, 25, 30, 31, 90, - askeri, 89, - ata yurdu, 31, - camiası, 24, - çoğunluğu, 89, - devleti, 30, - dostu, 88, 278, - hükümeti, 87, 139, 278, - idaresi, 309, -ler, 35, 37, 89, 113, 292, 310, - meselesi, 88, - milleti, 30, 31, 37, 86, 97, 266-268, 286, 292, 313, - muhiti, 186, - nüfusu, 103, - orduları, 179, - propagandacısı, 88, -ün birliği, 87, - vatanı, 269.
Türk Dünyası, 174.
Türk milletinin en bariz arzu ve imanı: Kurtuluş, 268.
Türk Ocağı, 306.
Türkçe, 220, 223, 227, - muallimi, 189.
Türkiye, 39, 86-90, 100, 186, 226, 238, 266, 267, 292, 306, 310, - sınırları, 87.
Türkiye Büyük Millet Mecisi, 28, 174, 322, 324-326, - toplantısı, 39.
Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıyor, 324.
Türkiye-Havas-Royter (Reuter) Ajansı, 39.
Türklük-Kürtlük-Ermenilik meselesi, 25.

Ulema, 190, 191, 259.
Ulukışla, 314.
Umumi Kongre, 120, 123-125.
Urfa, 23, 113, 114, 116, 139, 210, 225, 289, - cephesi, 282.

Ülke bütünlüğü, 36.
Ültimatom, 259, 274-276.
Üniforma, 50.
Üsküdar, 233, 240, 243, 244.
Üsküplü, 135.
Üye, 35, 66, 76, 78, 79, 124, 126, 168, 207, 213, 215, 254, 255, 257, 314, -ler, 42, 63, 65, 69, 76, 80, 93, 94, 97, 122, 123, 125, 171, 183, 192, 198, 208, 211, 222, 231, 270, 277, 279, 318, 321, 322, 324, -lik, 317.

X. VV tertibi (Sait Molla'nın 6. mektubunda geçiyor), 223.

Vahdettin, VI. Mehmet (Padişah), 23, 27, 179, 183, 286.
Vakaların gidişatına tabi olamazdık, 291.
Vakit, 174.
Van, 40, 75, 106, 155.
Vapur, 43, 240, 293, -lar, 96.
Vasfi Efendi, 224.
Vâsıf Bey bkz. Kara Vâsıf Bey.
Vatan, 24, 31, 41, 42, 44, 54, 64, 65, 67, 70, 72, 75, 79, 80, 90, 93, 108, 112, 116-118, 130, 136, 142-144, 149, 153, 155, 158, 167, 168, 181, 186, 200, 210, 213, 227, 230, 231, 258, 267, 269, 274, 282, 286, 295, 297, 301, 308, 325, -a hıyanet, 115, 199, 216, 318, -a hizmet, 212, -a sadakat, 262, - aşkı, 145, - borcu, 205, - haini, 114, 216, 240, - hainliği, 288, - hissiyatı, 311, -ı istila, 297, -ın bütünlüğü, 210, 248, -ın bağımsız!ığı, 239, 324, -ın bekçisi, 180, -ın bütünlüğü, 39, 99, -ın işgali, 182, -ın kurtarılması, 168, -ın kurtuluşu, 32, 140, 146, 170-172, 259, 268, 292, 325, -ın menfaatı, 122, 229, 256, 275, 290, 296, 308, -ın muhafazası, 177, -ın mukadderatı, 219, -ın müdafaası, 302, -ın parçalanması, 34, - mücahedesi, 313, - ordusu, 34, - sevgisi, 126, -sız, 29, -sızlar, 259.
Vatandaşlar, 213, 232, 295.
Vatani, 173, - menfaatlar, 255, - merasim, 325, - mukadderat, 93, - vazife, 60, 208, 209, 261, 274, 292, 308, 314, 325.
Vatanperver, 24, 41, 64, 67, 68, 141, 142, 233, 246, 311, -ane, 144, 248, 254, 297, 314, -ane gayretler, 230, -ler, 57, 147, 227, -lik, 55, 172, 221, 288, 297, -lik esasları, 312.
Vehbi (Çelik) Efendi, Hoca (Konya Vali Muavini, Konya Mebusu), 138.
Vekiller Meclisi, 154.
Velit Ebuzziya Bey (*Tasviri Efkâr* Başyazarı), 174.
Vergi toplamak, 229.
Vicdani vazifelerimden biri, 245.
Vilayatı Şarkiye Heyeti Temsiliyesi, 123.
Vilayatı Şarkiye Kongresi, 51, 58, 83, 92.
Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti, 24-26, 51, 75, 76, - Erzurum Şubesi, 49, 63.
Vilayet, 23, 25, 26, 28, 35, 36, 38, 40-42, 47, 48, 51, 65-67, 78-80, 83, 103, 122, 123, 132, 134, 136, 137, 140, 159, 169, 181, 186, 190, 192, 198, 207, 210, 232, 286, 303, 318, 321, 325, - erkânı, 135, -ler, 75, 89, 90, 119, 120, 125, 126, 155, 162, 165, 183, 184, 216, 229, 251-253, 281, 309, 314, 317, 324, 326.

Weimar (Vaymar), 187.
Wilson (Vilson), 83, 92, - prensipleri, 89, 158, 176, 264, 267, 311.

Withall (Vitel) (İngiliz Temsilcisi), 305.
Wrangel (Vrangel), 293.

Ya İstiklal Ya Ölüm, 30.
Ya istiklal ya ölüm, 30, 31.
Yabancı, 36, 66, 226, - asker, 108, - devlet, 31, 74, - devletler, 282, 310, - düşmanlar, 194, - efendi, 31, - emeller, 298, - gazete, 247, - gazeteciler, 144, - himayesi, 26, 40, - hükümet, 308, - idaresi, 312, - işgali, 65, 186, 187, 210, - kıtalar, 313, - komiserler, 265, - kuvvetler, 109, 114, 285, -lar, 38, 50, 93, 102, 112, 116, 127, 128, 139, 143, 144, 150, 158, 159, 182, 184, 189, 192, 201, 202, 208, 218, 219, 223, 244, 256, 257, 262, 266, 269, 270, 276, 279, 281, 296, 302, - mahfiller, 212, 229, - matbuat, 212, - müdahalesi, 27, 33, 140, - parası, 188, - rical, 24, - sansürü, 161, - sermayedarlar, 99, - subay, 23, 103, 115, - subaylar, 118, 214, 247, 278, 314, - teklifi, 286, - temsilciler, 129, 220, 228, - tesirler, 287, 313, - tezahüratı, 176, - unsur, 286.
Yabancı devletlere yaptığım protesto, 310.
Yahudi, -ler, 24, - maşatlığı, 24.
Yahya Galip (Kargı) Bey (Ankara Vali Vekili), 196.
Yahya Kaptan (Gebze Kuvayi Milliye Kumandanı), 232, 234-244, 246, - meselesi, 233.
Yahya Kaptan meselesi, 233.
Yapılan itiraz ve eleştiriler, 122.
Yayla, 295.
Yegâne kabahatimiz, 176.
Yelkenli, 98.
Yemin, 79.
Yeni Dünya, 87.
Yeni mebuslarla Ankara'da görüşmek teşebbüsü, 253.
Yeniköy Rumları, 237.
Yıldızlar, 142.
Yozlaşma, 174.
Yunan, 293, - askeri, 24, - eşkıyalığı, 302, - işgali, 24, - kıtaları, 263, 265, -lılar, 37, 40, 97, 120, 210, 247, 264, 265, 273, 285, 286, 291, 294, 295, 302, - ordusu, 23, 35, - reisler, 208, - Salibi Ahmeri, 23, - teşebbüsleri, 301, - yırtıcılığı, 263.
Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarını işgali, 35.
Yunanistan, 96.
Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey (Gazeteci, Mebus), 162-166.
Yunus Nadi Bey aracı kılınıyor, 162.
Yurt, 30, 31.
Yusuf İzzet (Met) Paşa (14. Kolordu Kumandanı, Mirliva), 28, 156, 206.
Yüksek Meclis, 264.

Zabıtname, 100.
Zafer, 55.
Zalim, 188.
Zaven Efendi (Ermeni Patriği), 24, 195.

Zaza, 90.
Zeki (Soydemir) Bey (3. Kolordu Erkânıharbiye Reisi), 61, 62, 104, 192.
Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey (Erzurum Kongresi Gümüşhane Delegesi, Mebus), 123, 150, 151.
Zeki Paşa, Müşir, 200, 225.
Zenci, 270.
Zeynelâbidin, 290, - Partisi, 46, 223.
Zindanlar, 306.
Ziraat, 140.
Ziraat Numune Çiftliği, 48.
Ziya Bey (Salih Paşa Hükümeti Ticaret Nazırı), 300.
Ziya Efendi, 226.
Ziya Molla, Kasidecizade, 222, 223.
Ziya Paşa (Bitlis Valisi), 196, 198, 211, 212, 287.
Zonguldak, 137, 272, - Mutasarrıfı, 137.
Zulüm, 210, -ler, 289.

KİTAP